

ABAD / JABS

JOURNAL OF ANATOLIA AND BALKAN STUDIES
ALTI AYDA BİR ÇIKAR / PERIODICAL PUBLISHED EVERY SIX MONTHS

ANADOLU VE BALKAN ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Cilt/Volume:4 Sayı/Issue:8 Ekim/October 2021

ISSN:2618 - 6004
TEKİRDAĞ 2021

ANADOLU VE BALKAN ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ISSN: 2618-6004
e-ISSN: 2636-8188

Uluslararası Hakemli Dergi
International Peer-Reviewed Journal

Cilt: 4 Sayı: 8 Güz 2021
Volume: 4 Number: 8 Autumn 2021

© Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Balkan Araştırmaları
Uygulama ve Araştırma Merkezi
© Namık Kemal University Balkan Researches Application and
Research Center

TEKİRDAĞ-2021

ANADOLU VE BALKAN ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Cilt / Volume: 4 Sayı / Number: 8 Güz / Autumn 2021

ISSN: 2618-6004 e-ISSN: 2636-8188

ABAD - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, Bahar ve Güz olmak üzere yılda iki sayı olarak yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

JABS - International Journal of Social Sciences is a double blind peer-reviewed international journal published twice a year Spring and Autumn.

SAHİBİ / OWNER

Doç. Dr. Sezai ÖZTAŞ

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Adına, Balkan Araştırmaları
Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü
Director of Balkan Researches Application and Research Center On
Behalf of Tekirdag Namık Kemal University

YÖNETİM MERKEZİ / MANAGEMENT CENTER

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Balkan Araştırmaları Uygulama ve
Araştırma Merkezi

Namık Kemal Mahallesi, Kampüs Caddesi, No: 1

59030 Tekirdağ - TÜRKİYE

Tel: + (90)282 250 1192-93 ve 94

el-mek / e-mail: abad@nku.edu.tr

Genel Aç / Web: <http://balkam.nku.edu.tr/>

KAPAK TASARIM / COVER DESIGN BY

Haci TANRIVERDİ

İNDEKSLER / INDEXES

TR Dizin-Index Copernicus-idealonline-Crossref-JournalTOCs-Scilit-NSD Index (Norwegian Register for Scientific Journals)-İSAM-ERIH PLUS-Google Akademik-I40C-Paperity-Maktaba-Science Gate-ASOS

© Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Balkan Araştırmaları,
Uygulama ve Araştırma Merkezi

©Namık Kemal University Balkan Researches, Application and
Research Center

TEKİRDAĞ-2021

ANADOLU VE BALKAN ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

BAŞ EDİTÖR / EDITOR IN CHIEF
Doç. Dr. Sezai ÖZTAŞ

EDİTÖR YARDIMCISI / ASSISTANT EDITOR
Arş. Gör. Ömer Faruk METE

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Ayşe KAYAPINAR
(Milli Savunma Üniversitesi)

Prof. Dr. Ayően SİNA
(Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)

Prof. Dr. Levent KAYAPINAR
(Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet HACISALİHOğLU

(Yıldız Teknik Üniversitesi)

Prof. Dr. Necdet HAYTA
(Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Refik TURAN
(Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Yasemin DEMİRCAN
(Gazi Üniversitesi)

Doç. Dr. H. Veli AYDIN
(Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)

Doç. Dr. İbrahim KELAğA AHMET
(Trakya Üniversitesi)

Doç. Dr. Nikolay Kanef
(Veliko Tırnova Üniversitesi)

Doç. Dr. Sezai ÖZTAŞ
(Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)

ALAN EDİTÖRLERİ / FIELD EDITORS

Prof. Dr. Ayşe KAYAPINAR
(Milli Savunma Üniversitesi)

Prof. Dr. Emine ERDOğAN
ÖZÜNLÜ(Hacettepe Üniversitesi)

Prof. Dr. Levent KAYAPINAR
(Ankara Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi E. Çağrı MIZRAK
(Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Bülent AKYAY
(Trakya Üniversitesi)

Dr. Betül ÖZCAN BALKIR
(Yozgat Bozok Üniversitesi)

Dr. Ökkeş NARİNÇ
(Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)

Dr. Uğur ÖZGÜR
(Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)

YABANCI DİL EDİTÖRLERİ / FOREIGN LANGUAGE EDITOR

Almanca / Deutsch

Dr. Öğr. Üyesi Harun GÖÇERLER
(Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)

Fransızca / French

Dr. Öğr. Üyesi Emine GÜZEL
(Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)

Yunanca / Greek

Prof. Dr. Levent KAYAPINAR
(Ankara Üniversitesi)

Bulgarca / Bulgarian

Prof. Dr. Ayşe KAYAPINAR
(Milli Savunma Üniversitesi)

İngilizce / English

Doç. Dr. Cansu Özge ÖZMEN
(Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)

Rusça / Russian

Dr. Öğr. Üyesi Yasemin GÜRİSOY
(Trakya Üniversitesi)

İSTATİSTİK EDİTÖRÜ / STATISTIC EDITOR

Öğr. Gör. Bülent KILIÇ

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ / GENERAL MANAGER

Doç. Dr. Sezai ÖZTAŞ

MİZANPAJ / LAYOUT EDITOR

Arş. Gör. Ömer Faruk METE

BİLİM VE DANIŞMA KURULU / SCIENCE AND ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Abdullah GÜNDOĞDU

Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Ahmet ŞİMŞEK

İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Alaaddin YALÇINKAYA

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Ali EMİNOV

Wayne State College

Prof. Dr. Ali YAMAN

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Prof. Dr. Arif BİLGİN

Sakarya Üniversitesi

Prof. Dr. Aşkın KOYUNCU

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Prof. Dr. Ayşe KAYAPINAR

Milli Savunma Üniversitesi

Prof. Dr. Bahri ATA

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Bernard LORY

Institut National des Langues et

Civilisations Orientales

Prof. Dr. Bülent BAYRAM

Kırklareli Üniversitesi

Prof. Dr. Celaleddin VATANDAŞ

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

Prof. Dr. Cevdet YAKUPOĞLU

Kastamonu Üniversitesi

Prof. Dr. Cezmi ERASLAN

İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Cüneyt KANAT

Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Çiğdem ÜNAL

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi

Prof. Dr. Dimitri KOROBENIKOV

University of Albany

Prof. Dr. Dragi GEORGIEV

Üsküp Üniversitesi

Prof. Dr. Erhan AFYONCU

Milli Savunma Üniversitesi

Prof. Dr. Ersin GÜLSOY

Uludağ Üniversitesi

Prof. Dr. Emine DİNGEÇ

Dumlupınar Üniversitesi

Prof. Dr. Emine ERDOĞAN ÖZÜNLÜ

Hacettepe Üniversitesi

Prof. Dr. Evangelia BALTA

Atina Ulusal Araştırma Merkezi

Prof. Dr. Fatma ACUN

Hacettepe Üniversitesi

Prof. Dr. Fehmi YILMAZ

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Prof. Dr. Güray KIRPIK

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Hale ŞIVGIN

Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Hamiyet SEZER

Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Hamza KELEŞ

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Hasan MERT

Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Hülya BOYANA

Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Hülya TAŞ

Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Hüseyin MEVSİM

Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR

Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Prof. Dr. İdris BOSTAN

İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. İvan RUSEV

Varna Ekonomi Üniversitesi

ANADOLU VE BALKAN ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Prof. Dr. Krasimira MUTAFOVA

Veliko Tırnova Üniversitesi

Prof. Dr. Kadir ULUSOY

Mersin Üniversitesi

Prof. Dr. Levent KAYAPINAR

Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Mahir AYDIN

İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Akif TURAL

Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet ERSAN

Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet HACISALİOĞLU

Yıldız Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet KARAYAMAN

Uşak Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet ÖZ

Hacettepe Üniversitesi

Prof. Dr. Melahat PARS

Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet YAVUZERLER

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa ALKAN

Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa DAŐ

Dokuz Eylül Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa EKİNCİKLİ

Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa Hamdi SAYAR

İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN

Dokuz Eylül Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa TURAN

Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa TÜRKEŐ

Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Necdet HAYTA

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Necla GÜNAY

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Nenad MOACANIN

Zagreb Üniversitesi

Prof. Dr. Neşe ÖZDEN

Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Nicolas VATIN

Ecole Pratique des Hautes Etudes

Prof. Dr. Nuri KARAKAŐ

Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Orlin SABEV

Bulgar Bilimler Akademisi Sofya

Prof. Dr. Rasim YILMAZ

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

Prof. Dr. Recep KARACAKAYA

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Prof. Dr. Refik TURAN

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Rositsa GRADEVA

Bulgaristan Amerikan Üniversitesi

Prof. Dr. Salim KOCA

Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Selda KAYA KILIÇ

Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Süleyman ÖZKAN

Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Svetlana IVANOVA

Kliment Ohridski Üniversitesi

Prof. Dr. Tufan GÜNDÜZ

Hacettepe Üniversitesi

Prof. Dr. Turgut YİĞİT

Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Turhan KAÇAR

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Prof. Dr. Uğur DOğAN

Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Ümit EKİN

Sakarya Üniversitesi

ANADOLU VE BALKAN ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Prof. Dr. Viorel DANAİTE

Bükreş Üniversitesi

Prof. Dr. Yasemin DEMİRAN

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Yusuf AYÖNÜ

Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Yunus KOÇ

Hacettepe Üniversitesi

Prof. Dr. Yücel ÖZTÜRK

Sakarya Üniversitesi

Prof. Dr. Zekai METE

Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi

Prof. Dr. Zeliha DEMİREL

Eskişehir Anadolu Üniversitesi

Prof. Dr. Zeynep ZAFER

Ankara Üniversitesi

Doç. Dr. Akif KİREÇÇİ

Bilkent Üniversitesi

Doç. Dr. Aleksander FOTIC

Belgrad Üniversitesi

Doç. Dr. Birten ÇELİK

Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Dritan EGRO

Tiran Üniversitesi

Doç. Dr. Fatih YEŞİL

Hacettepe Üniversitesi

Doç. Dr. Fatma AKKUŞ YİĞİT

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi

Doç. Dr. Filiz ÇOLAK

Uşak Üniversitesi

Doç. Dr. Gergana GEORGIEVA

VelikoTırnova Üniversitesi

Doç. Dr. Gülsüm POLAT

Dumlupınar Üniversitesi

Doç. Dr. H. Veli AYDIN

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

Doç. Dr. Hasan DEMİRHAN

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

Doç. Dr. Halil Saim PARLATIR

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi

Doç. Dr. Hristiyan ATANASOV

Sofya Merkez Devlet Arşivleri

Doç. Dr. İbrahim KELAĞA AHMET

Trakya Üniversitesi

Doç. Dr. Kader ÖZLEM

Bursa Uludağ Üniversitesi

Doç. Dr. Marinos SARIYANNIS

Girit Akdeniz Araştırmaları Merkezi

Doç. Dr. Mehmet Kaan ÇALEN

Trakya Üniversitesi

Doç. Dr. Murat ÖZKAN

Sakarya Üniversitesi

Doç. Dr. Neriman HACISALİHOĞLU

İstanbul Üniversitesi

Doç. Dr. Nilgün Nurhan KARA

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi

Doç. Dr. Nuray ÖZDEMİR

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Doç. Dr. Ömer METİN

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Doç. Dr. Önder DUMAN

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Doç. Dr. Özgür KOLÇAK

İstanbul Üniversitesi

Doç. Dr. Özlem SERT

Hacettepe Üniversitesi

Doç. Dr. Paschalidis ANDROUDIS

Aristoteles Üniversitesi

Doç. Dr. Serdar SARISIR

Ankara Üniversitesi

Doç. Dr. Sezai ÖZTAŞ

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

Doç. Dr. Siddık ÇALIK

Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Doç. Dr. Sırcan KATİC

Belgrad Tarih Enstitüsü

ANADOLU VE BALKAN ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Doç. Dr. Süleyman POLAT

Dumlupınar Üniversitesi

Doç. Dr. Stefka PİRVEVA

Bulgar Bilimler Akademisi Sofya

Doç. Dr. Tatjana KATIC

Belgrad Tarih Enstitüsü

Doç. Dr. Tülay METİN

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ashhan DİNÇER
DAĞHAN

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Beycan HOCAOĞLU

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Bilge KAYA YİĞİT

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Bülent AKYAY

Trakya Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Egemen Çağrı MIZRAK

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Fahri KILIÇ

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Güneş İŐIKSEL

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Hasan Yılmaz YAŐAR

Eskişehir Anadolu Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ERSAL

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Meral ORTAÇ

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Mümin İSOF

Trakya Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Nuri ADIYEKE

Dokuz Eylül Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Rüstem BOZER

Ankara Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Selahattin BAYRAM

İstanbul Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Sema KÜSKÜ

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Sinan GÜZEL

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Şebnem PARLATIR

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Türkan DOĞRUÖZ

Kırklareli Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ünal ŐENEL

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi

Dr. Anca POPESCU

Bükreş Üniversitesi

Dr. Dragana AMEDOSKI

Belgrad Tarih Enstitüsü

Dr. Georgi ZELENGORA

Sofya

Dr. Nevena GRAMATIKOVA

Sofya

Dr. Nevena NEDELÇEVA

Tırnova

Dr. Ökkeş NARİNÇ

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

Dr. Uğur ÖZGÜR

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

Dr. Betül ÖZCAN BALKIR

Yozgat Bozok Üniversitesi

8. SAYININ HAKEMLERİ (Ekim 2021)

Prof. Dr. Ahmet Hikmet EROĞLU
(Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Ayhan GENÇLER
(Trakya Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet İNBAŞI
(Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa GÜNDÜZ
(Başkent Üniversitesi)

Doç. Dr. Ayhan Nuri YILMAZ
(Akdeniz Üniversitesi)

Doç. Dr. Aziz ALTI
(Munzur Üniversitesi)

Doç. Dr. Eylem GÜZEL
(Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi)

Doç. Dr. İsmail Arda ODABAŞI
(Üsküdar Üniversitesi)

Doç. Dr. Kader ÖZLEM
(Bursa Uludağ Üniversitesi)

Doç. Dr. Kurtuluş DEMİRKOL
(Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi)

Doç. Dr. Levent DÜZCÜ
(Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi)

Doç. Dr. Margareta ASLAN
(The Institute for Advanced Studies in
Levant Culture and Civilization)

Doç. Dr. Savaş KARAGÖZ
(Aksaray Üniversitesi)

Doç. Dr. Servet HALI
(Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi)

Doç. Dr. Zehra KADERLİ
(Hacettepe Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Bülent AKYAY
(Trakya Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Fatih SARIKAYA
(Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Hatice YILDIRIM
(Hitit Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Kansu EKİCİ
(Süleyman Demirel Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Güven AVCI
(Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KILINÇ
(Amasya Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Muhammet FIRAT
(Fırat Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Sefa Salih AYDEMİR
(Adıyaman Üniversitesi)

Öğr. Gör. Dr. Neval KONUK
HALAÇOĞLU
(Marmara Üniversitesi)

Dr. Fatma Gökçen DEMİREL ATUK
(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Dr. Feyzullah UYANIK
(Trakya Üniversitesi)

Dr. Zeynep İNAN ALİYAZICIOĞLU

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ARAŞTIRMA-İNCELEME / RESEARCH

Saim SAVAŞ.....173-295

Dedebalıların İzinde III: Balkanlarda Dedebalılar Cemaati ve Tırnova Kazası Dedebalı Karyesi / In Pursuit of Dedebalı Community III: Dedebalı Community in The Balkans and Dedebalı Village of Tırnova District.

Meltem Begüm SAATÇI ATA297-317

İbrahim Hakkı Paşa'nın Maârif Nâzırlığı ve Türk Eğitim Tarihine Katkısı / Ibrahim Hakkı Pasa The Ministry of Education and His Contribution to The History of Turkish Education.

Emin ATASOY – Elif ALKAR.....319-348

Bulgaristan Yazarı Usin Kerim'in Yaşamı ve Renkli Şiir Dünyası / The Life of Bulgarian Author Usin Kerim and His Colorful World of Poetry.

Yusuf HEPER.....349-370

XVII. Yüzyılın Ortalarında Bir Boğdan Voyvodası: Vasile Lupu (1634-1653) / A Moldavian Voivod in Middle of The XVIIth. Century: Vasile Lupu (1634-1653).

Xhentila TATAJ – Emrah AKBAŞ.....371-384

Brain Drain Toward EU and Its Impact on Labor Market: Albanian Case / AB'ye Doğru Beyin Göçü ve İşgücü Piyasasına Etkisi: Arnavutluk Örneği.

Ayşenur ÖZBAŞ – Sezai ÖZTAŞ.....385-417

Edirne Kıbrıs Gazilerinin Gözünden Kıbrıs Barış Harekâtı / Edirne Cyprus Peace Operation Through The Eyes of Cyprus Veterans.

Tarık ÖZÇELİK.....419-444

18. Yüzyıldan Cumhuriyet'e İstanbul Boğazı'nın Güvenliği İçin Alınan Tedbirler / Measures Taken for The Security of The Istanbul Strait from The 18th Century to The Republic.

Serap SEVGİ – Jusuf XHIBO.....445-477

Kosova Prizren Sinan Paşa Cami 2007-2012 Restorasyonu Örneğinde Ortak Mirasımızın Korunması / Protection of Our Common Heritage in The Case of The Sinan Pasha Mosque 2007-2012 Restoration in Kosovo Prizren.

Erdem ÖNCÜ.....479-492

Balkan Ülkelerinde Banka Karlılığını Etkileyen Faktörler / The Factors Affecting Bank Profitability in Balkan Countries.

KİTAP TANITIMI/ BOOK REVIEW

Okan BÜYÜKTAPU.....493-497

Fazileta HAFIZOVİÇ, 1579 Yılı Pojega Sancağı Defteri – Defter-i Mufassal-i Liva-i Pojega 987, Ösek Devlet Arşivi, Ösek 2001, 424 sayfa, ISBN: 9536446200 978-953-644-62-09.

ANADOLU VE BALKAN ARAŞTIRMALARI DERGİSİ YAYIN İLKELERİ.....499-506

DEDEBALILARIN İZİNDE III: BALKANLARDA DEDEBALILAR CEMAATİ VE TIRNOVA KAZASI DEDEBALI KARYESİ

Saim SAVAŞ*

Öz: Moğol baskısı sebebiyle Celâleddin Harezmsâh ile birlikte Kirman Selçukluları ülkesinden ayrılıp Doğu Anadolu'ya geldikleri düşünülen Harezm Türklerinin bir kısmını oluşturan Kirmanlılar/Germiyanlılar arasında buldukları anlaşılan Dede-balı cemaati ve muhtemelen bu cemaate adını veren Dede-balı, araştırma konumuzu teşkil etmiştir. Germiyanolu Yakup Bey'in 1321 tarihli Hacım Sultan Zaviyesi vakfiyesinde zaviye şeyhi olarak adı geçen Kirman/German/Germiyan Şeyhi Şeyh Mustafa oğlu Şeyh Dede-balı'nın bu cemaatle ilişkili olması kuvvetle muhtemeldir. Anadolu'da Kars-ı Maraş¹, Sivas, Niğde, Uşak, Manisa, Kütahya-Bursa, Balkanlarda ise Selanik, Ahyolu, Hrazgrad (Hezargrad/Razgrad?), Pravişte ve Tırnova taraflarında izlerine rastlanılan Dede-balıların, Germiyan beyliğinin Osmanlı hâkimiyetine girmesinden itibaren Osmanlı sürgün ve iskân politikaları gereğince Balkanlara doğru yayıldıkları söylenebilir.

Dede-balı cemaati ile ilgili çalışmalarımız üç bölüm halinde tasarlanmıştır. Bunlardan ilk ikisini yani "Uşak kazası Dede-balılar karyesi" ile "Harmancık kazası Dede-balı karyesi ve zaviyesi" ile ilgili makalelerimizi yayınlamış idik.² Çalışma serisinin sonuncusunda

* Prof. Dr., Uşak Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, email: saim.savas@usak.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1533-2177.

¹ 1563'te Kars-ı Maraş sancağı, merkez Kars-ı Maraş (Kadirli) kasabası olmak üzere Kars ve Andırın kazalarından oluşmaktaydı, bkz. Yılmaz Kurt, "Kars-ı Mar'aş Sancağı'nda Vakıflar ve Mülkler", *Uluslararası Dulkadir Beyliği Sempozyumu 29 Nisan - 1 Mayıs 2011 Kahramanmaraş*, Cilt: 1, İstanbul 2012, s. 376 (ss. 375-387); Osmanîye'ye bağlı Kadirli ilçesinin Osmanlı dönemindeki adının Kars olduğu ve Doğu Anadolu'daki Kars'tan ayırmak için burasının Kars-ı Maraş ve Kars-ı Zülkadriye olarak anıldığı anlaşılmaktadır, bkz. Cevdet Kırpık, "İskân, İsyân ve Değişim: XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Kadirli", *OTAM*, 40 /Güz 2016, 407-439.

² İlgili makaleler için bkz. Saim Savaş, "Dede-bâli Cemaati ve Uşak Kazası Dede-balılar Köyü", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 32 Temmuz 2018, ss. 243-262; Saim Savaş, "Dede-balıların İzinde II: Dede-balı Zaviyesi ve Harmancık Kazası Dede-balı Karyesi", *Vakıflar Dergisi 80. Yıl Özel Sayısı*, Ankara 2019, ss. 211-243.

Dedebalıların Balkanlardaki izleri ve Tırnova kazası Dedebalı cemaati/karyesi konusunda bazı değerlendirmeler yapılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Harezm Türkleri, Dedebalı, Dedebalı Cemaati, Dedebalı Obası, Tırnova.

IN PURSUIT OF DEDEBALI COMMUNITY III: DEDEBALI COMMUNITY IN THE BALKANS AND DEDEBALI VILLAGE OF TIRNOVA DISTRICT

Abstract: The Dedebalı community, which is understood to be among the Kirman/Germiyanids, who are thought to have left the land of the Kirman Seljuks and immigrated to Eastern Anatolia due to the Mongol oppression, together with Jalal ad-Din Khwarezm Shah, and Dedebalı, whom was probably this community named after, constituted our research topic. It is highly probable that Sheikh Dedebalı, son of Sheikh Mustafa of Kirman/German/Germiyan, who was mentioned as zawiya's sheikh in Germiyanoglu Yakup Bey's foundation of Hajim Sultan Zawiya dated 1321, was associated with this community. It can be said that the people of Dedebalı, whose traces are found in Kars-ı Maraş, Sivas, Niğde, Uşak, Manisa, Kütahya-Bursa in Anatolia, Thessalonike, Ahyolu, Hrazgrad (Hezargrad/Razgrad?), Pravište and Tırnova in the Balkans, spread towards the Balkans in accordance with Ottoman exile and settlement policies since Germiyan principality came under Ottoman domination.

Our study on the Dedebalı community is planned in three parts. We have already published our papers on the first two of these, namely "Dedebalılar Village of Uşak District" and "Dedebalı Zawiya and Dedebalı Village of Harmancık District". In the last of this series, some evaluations will be made about the traces of the Dedebalı community in the Balkans and Dedebalı community/village of Tırnova District.

Keywords: Khwarezm Turks, Dedebalı, Dedebalı Community, Dedebalı Nomads, Tırnova.

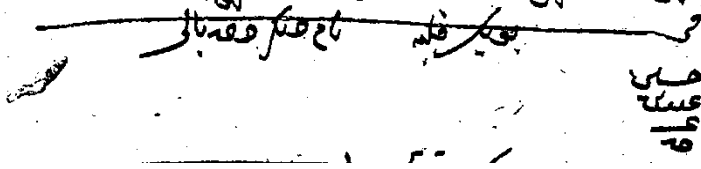
Giriş

Osmanlı arşiv belgelerine dayanılarak hazırlanan yer adları tespitinde, Dedebalı cemaatinin Balkanlardaki izleri olarak; **Dede Bali**³ **karyesi-** (Müselleman-ı Çirmen TD 172/77), **Dede Bali/Dedebalili karyesi-** (Yörükân-ı Selanik TD 225/258), **Dede Bali obası karyesi-** (Pirlepe kazası-Sağkol, Paşa I. TD 370/173), **Dede Bali obası karyesi-** (Yörükân-ı Selanik

³ Osmanlı coğrafyasının çeşitli bölgelerinde ve muhtelif yazarlar tarafından Dedebalı adı farklı şekillerde yazılmış olmakla birlikte biz **Dedebalı** şeklindeki yazımı tercih ettik.

TD 225/8) köy isimlerine rastlanılmıştır.⁴ 1585 tarihli Hrazgrad (Hezargrad/Razgrad?)⁵ celebkeşan defterinde geçen; *Karye-i Büyük Filibe nâm-ı diğer Dedebalı, Hüseyin (bin) Abdullah 'an caba/cebe* kaydı da konumuzla ilişkilendirilebilir.⁶

Belge-1: Karye-i Büyük Filibe nâm-ı diğer Dedebalı

Sultan II. Bayezid'in Edirne'deki hayratı için vakfedilen yerler arasında 8 Müslüman vergi nüfusu ve 1303 akçe hâsılı kaydedilen Ahyolu nahiyesine bağlı Kara Dedebalı Obası köyü de konumuza dâhil edilebilir.⁷

1530 tarihli Muhasebe defterinde Pirlepe kazasına bağlı Dedebalı obası karyesi kayıtlı bulunuyor.⁸ 1544 tarihinde Pirlepe kazasına bağlı Dedebalı obası karyesinde 46 hane, 12 mücerred, 14 çiftlik, 6 bennak, 7 yamak, 7 kale topçusu olmak üzere toplam 78 Müslüman kaydedilmiştir.⁹ Manastır sancağı dâhilinde Pirlepe kazasına bağlı Dedebalı ve diğer bazı karyelerin Pirlepe'ye uzaklığı sebebiyle Manastır'a bağlanmasıyla ilgili H-13-08-1307/M.4

⁴ *Osmanlı Yer Adları: I, Rumeli Eyaleti (1514-1550)*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara 2013, s. 57, 199.

⁵ Hrazgrad-Hezargrad/Razgrad isim benzerliği konusunda bkz. Machiel Kiel, "Hezargrad", *DİA*, 17, İstanbul 1998, s. 297-300.

⁶ Bkz. BOA, MAD-d-04452-992-1585, ilgili belgeden bizi haberdar edip, fotokopisini veren değerli meslektaşım Uşak Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Araştırma Görevlisi Hasan Hüseyin Yılmaz'a katkısı için teşekkür ediyorum; 1538'de Çernovi'ye bağlı Filibelülür köyünün imamının Dedebalı veled-i Timurhan (Timurhan şeyh soyundan) olması da konumuzla ilgili olabilir, bkz. Selçuk Demir, "XVI. Yüzyılda Niğbolu Sancağında Nesli-i Timurhanlar", *Balkan Tarihi*, Cilt: 1, Editörler: Zafer Gölen-Abidin Temizer, Osmanlı Mirası ve Türk Kültürünü Araştırma Derneği Yayınları 1, 2016, s. 103. ss. 97-110.

⁷ Vedat Turgut, *Yitirilen Mirasımız: Balkanlar'da Kurulan Osmanlı Vakıfları (Fethinden XVI. Yüzyılın Sonlarına Kadar)*, Türk Dünyası Vakfı Yayınları 2016, s. 45.

⁸ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 55, Defter-i Hâkâni Dizisi: VII, 370 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-İli Defteri, (937 / 1530), I, Paşa (Sofya) ve Vize Livâları ile Sağkol Kazâları (Edirne, Dimetoka, Ferecik, Keşan, Kızıl-ağaç, Zağra-i Eski-hisâr, İpsala, Filibe, Tatar-bâzârı, Samakov, Üsküb, Kalkan-delen, Kırçova, Manastır, Pirlepe ve Köprülü), Dizin ve Tıpkıbasım, Ankara 2001, s. 173.

⁹ BOA TD.232: 573 nolu arşiv kaydı ve değerlendirmesi için bkz. Nurullah Karta, "XV. - XVI. Yüzyılda Pirlepe'de İskan Ve Nüfus", Utek'13 Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi Bildiri Kitabı, II, Saraybosna 2013, s. 164.

Nisan 1890 tarihli belge, Dedebalı karyesinin bu tarihlerdeki idarî yapılanmasıyla ilgili değişikliği göstermektedir.¹⁰

H. 29. Zilhicce 1186/M. 23 Mart 1773 tarihli Pravişte naibi ile Gümülcine Serdarı El-Hac İbrahim ve diğer kişilere hitaben yazılan hükümde Pravişte kazasına bağlı Dedebalı karyesi ile ilgili kayıtlar bulunmaktadır.¹¹ 12.01.1923-11.08.1925 tarihleri arasında düzenlenmiş Selanik vilayeti Drama livası Pravişte kazası Dedebal köyü sakini 70 kişiye ait tasfiye talepnamesi, bu tarihlerdeki idarî yapılanmayı göstermesi bakımından dikkate alınabilir.¹²

Konuyla ilgili diğer bir kayıt, Tırnova kazasına tabi Dedebalı cemaatinden Dede mahallesinde bulunan caminin hitabet ciheti için verilen 1793 tarihli arzuhal vesilesiyle karşımıza çıkmaktadır.¹³ Pravişte kazasına tâbi Dedebalı karyesinde bizzat Dedebalı tarafından binâ olduğu anlaşılan câmi'-i şerifin vakfından almak üzere yevmî bir akçe vazife ile hitâbet ciheti tevcihi ile ilgili belge¹⁴ de Dedebalı ve Dedebalı cemaatinin Balkanlardaki izlerini göstermesi bakımından değerli veriler sunmaktadır ki, bu iki belge ayrıca değerlendirilecektir.

Birbiriyle aynı olan, H.29.12.1246/M.10.06.1831 ve H.29.12.1247/M.30.05.1832 tarihlerinden itibaren yazılmaya başlandığı anlaşılan 6384 ve 6385 numaralı nüfus defterlerinde, merkez Dedebalı karyesi ile Dedebalı karyesine bağlı Cami, Sürgülü, Çataldere ve Dede mahallelerindeki Müslüman erkek nüfusun kayıtları mevcuttur.¹⁵ Yine birbirinin kopyası olduğu anlaşılan ve H.29.12.1256/M.21.02.1841 ve H.29.12.1259/M.20.01.1844 tarihleriyle tarihlenen 6387 ve 9388 numaralı nüfus defterlerinde ise merkez Dedebalı karyesi ile birlikte Çataldere mahallesi ve Sürgülü, Kalaycılar, Güller, Çamlı/Çamlu, Dede, Ramazan, Yumrukaya, Dağ ve Çaylak mahallerinde mevcut erkek nüfus kayıt altına alınmıştır.¹⁶

¹⁰ Bkz. BOA, DH.MKT.- 1714-72.

¹¹ Bkz. BOA. AE.SMST.III -262-20977.

¹² Bahis konusu belgeler, Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 130-16-13-2-903 - 3357-1 ilâ 130-16-13-2-920-3467-14 numaralar arasında tasnif edilmiştir.

¹³ Bkz. BOA. Cevdet Evkaf.110.5458); İlgili belgenin çeviri metni ve fotokopisi metin içinde verilmiştir, bkz. Belge-2 ve Belge-3.

¹⁴ Bkz. BOA. HAT-01620-00035-001-01); İlgili belgenin çeviri metni ve fotokopisi metin içinde verilmiştir, bkz. Belge-4 ve Belge-5.

¹⁵ BOA, NFS-d-06384-00002-00005; BOA, NFS-d-06385-00004-00012.

¹⁶ BOA. NFS-d-06387-00111-00119; BOA. NFS-d-06388-00175-00185.

1844 tarihli temettuat defterinde de, Silistre eyaleti Tırnovi kaymakamlığı Tuzluk nahiyesi Dedebalı köyünde 54 hane Müslüman, Dedebalı köyüne bağlı Kalaycılar-Güller-Derziler mahallesinde 50 hane Müslüman, Çakalderesi mahallesinde 63 hane Müslüman, Ramazan mahallesinde 59 hane Müslüman ve nihayet yine aynı köye bağlı Yumrukaya mahallesinde 9 hane Müslüman, 49 hane gayrimüslim nüfus meskûn bulunmaktadır.¹⁷

Tırnova kazası Dedebalı karyesi ile ilgili Osmanlı sonrası; “Dede-Balı (Dedintsi), Tırnova (Veliko-Tırново)) iline bağlı Türk köyü; n. 55 (1985), tümü Türktür. 1934 yılında adı Bulgarcaya çevrildi. 1985’te Lofça (Loveç) iline bağlandı” bilgisi bulunmaktadır.¹⁸

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Dedebalıların Balkanlardaki izlerinin ifadesinin ardından şimdi Tırnova kazasına bağlı Dedebalı karyesi ve mahalleleri hakkında belgelerin elverdiği ölçüde bazı değerlendirmeler yapılmaya çalışılacaktır.

1-İdari Durum ve İdari Görevliler:

1831-1832 tarihli 6384 ve 6385 numaralı nüfus defterinde kayıtlı merkez Dedebalı karyesi ile birlikte ona bağlı Cami, Sürgülü, Çataldere ve Dede mahallelerine 1841-1844 tarihli 6387 ve 6388 numaralı nüfus defterlerinde Kalaycılar, Güller, Çamlı (Cami/Camili?), Ramazan, Yumrukaya, Dağ ve Çaylak mahalleleri ilave olunmuş görünüyor. 1844-1845’te yazılan temettuat defterinde ise Kalaycılar-Güller-Derziler birleştirilmiş vaziyette ayrı bir mahalle olurken, Çataldere adının Çakalderesi’ne dönüştüğü sanılmaktadır. Temettuat defterinde Ramazan ve Yumrukaya mahalleleri varlıklarını korurken Çamlı, Dağ ve Çaylak mahalleleri, ilgili defterde mevcut gözükmemektedir.

Merkez Dedebalı ve mahalleleri şeklindeki idari yapılanmanın evveliyatı hakkında herhangi bir bilgimiz bulunmamakla birlikte bu yerleşim birimlerinin bölgeye gelen Dedebalı aşireti/obası parçalarının yerleşimiyle

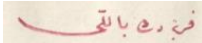
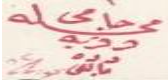

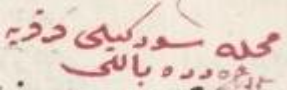
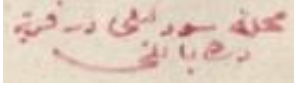
¹⁷ “Silistre eyaleti mülhakatından Tırnovi kaimakamlığı dâhilinde Tuzluk nahiyesi kuralarından Dedebalı karyesinin İslam ve reayasının emlak ve arazi ve temettuatlarını mübeyyin defteridir”, bk. BOA, ML.VRDT.TMT.d. 12378; H. 11 Muharrem 1152/M. 20 Nisan 1739 tarihli bir arşiv kaydı (bkz. BOA, AE.SMHD.L. -218 -17322), Silistre Sancağı’nda Varna Nahiyesi’nde Eynesifakih (Dedebalı) karyesi ve gayrıdan tımara mutasarrıf olan Seyyid Mehmed’in ölümüyle tımarının oğlu Ali’ye tevcihi ile ilgili olduğu anlaşılıyor ki, bahis konusu iki yerleşim birimi Silistre’ye bağlı gözükmele birlikte Tırnova ile Varna’nın birbirine oldukça uzak olmaları sebebiyle Tırnova kaymakamlığı Tuzluk nahiyesine bağlı Dedebalı karyesi ile Varna nahiyesine bağlı diğer adı Eynesifakih olan Dedebalı karyesinin ayrı köyler olduğu düşünülmektedir.

¹⁸ M. Türker Acaroğlu, *Bulgaristan’da Türkçe Yer Adları Kılavuzu*, TTK Yayını, Ankara 2006, s. 249.

ortaya çıktığı, başlangıçta mahalle isimlerinin aşiret/oba parçalarının adlarıyla aynı olduğu, zamanla bölgedeki nüfus hareketliliği ve idari yapılanmadaki değişikliklere paralel olarak söz konusu durumun ortaya çıktığı söylenebilir.¹⁹

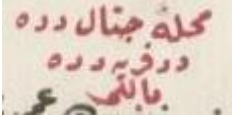
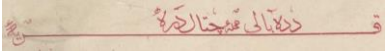
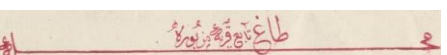
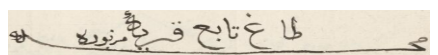
Aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere 6387 ve 6388 numaralı nüfus ve temettuat defterlerinde Dedebalı şeklinde yazılan karye, 6384 ve 6385 numaralı nüfus defterlerinde, Dedebalı şeklinde yazılmıştır. Benzer şekilde nüfus defterlerinde Çataldere olarak kaydedilen mahalle, muhtemelen temettuat defterinde Çakalderesi şeklinde kaydedilmiştir. Yine Ç harfi çok belirgin olmakla birlikte Cami ve Çamlı (Camili?) isimleri arasında da bir bağ kurulabilir. Diğer mahalleler arasındaki farklılığın izahı şu anki bilgilerle pek mümkün gözükmemektedir. Mahalle sakinleri ya da hane sahiplerinin isimlerinden yola çıkılarak bir sonuca ulaşmak ta mümkün olmamıştır. Bu farklılığın, muhtemelen kâtiplerin yazım tercihleri, isim değişiklikleri ya da daha ziyade Tanzimat sonrası yönetim anlayışı ve buna göre gerçekleştirilen idari yapılanma ve uygulamalardan kaynaklandığı düşünülmektedir.

Belge-2: Nüfus ve Temettuat Defterlerinde Köy ve Mahalle İsimlerinin Yazılış Biçimleri

6384 Numaralı Nüfus Defteri	6385 Numaralı Nüfus Defteri
 Karye-i Dedebalı	 Karye-i Dedebalı
 Mahalle-i Cami der Karye-i Dedebalı	 Mahalle-i Cami der Karye-i Dedebalı
 Mahalle-i Sürgülü der Karye-i Dedebalı	 Mahalle-i Sürgülü der Karye-i Dedebalı

¹⁹ Esasında Dedebalı karyesi ve ona bağlı olarak verilen mahalleler, bize göre Dedebalı cemaatinin parça unsurlar halinde mahalle olarak iskân edildikleri yerleşim birimleri olmalıdırlar; benzer misaller olarak, Harmandalı aşiretine bağlı Beğşi, Aydınlı, Delibaşlı, Emirli ve Kara Ömerli mahalleleri için bkz. Saim Savaş, “Temettuat Defterleri Işığında Uşak/Eşme Yöresinde Harmandalı Aşireti”, *Tuncer Baykara Armağanı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara 2011, s. 277-281 (ss. 273-304).

Savaş, S. (2021). Dedebalıların İzinde III: Balkanlarda Dedebalılar Cemaati ve Tırnova Kazası Dedebalı Karyesi. ABAD, 4(8), 173-295.

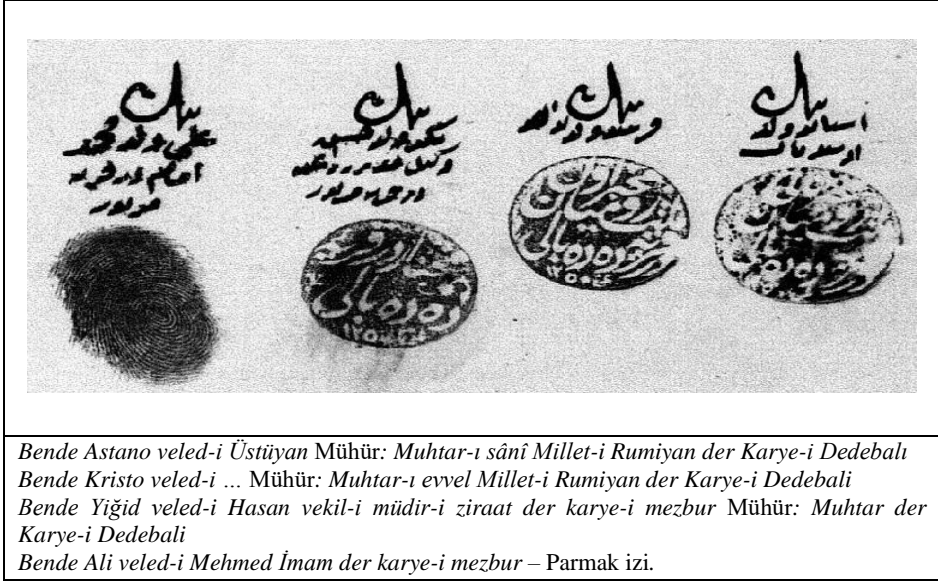
	
Mahalle-i Çataldere der Karye-i Dedebalı	Mahalle-i Çataldere der Karye-i Dedebalı
	
Mahalle-i Dede der Karye-i Dedebalı	Mahalle-i Dede der Karye-i Dedebalı
6387 Numaralı Nüfus Defteri	6388 Numaralı Nüfus Defteri
	
Karye-i Dedebalı Mahalle-i Çataldere	Karye-i Dedebalı Mahalle-i Çataldere
	
Mahalle-i Sürgülü tâbi-i karye-i mezbure	Mahalle-i Sürgülü tâbi-i karye-i mezbure
	Sayfa eksik
	
Mahalle-i Kalaycılar tâbi-i karye-i mezbure	
	
Mahalle-i Güller tâbi-i karye-i mezbure	Mahalle-i Güller tâbi-i karye-i mezbure
	
Mahalle-i Çamlı tâbi-i karye-i mezbure	Mahalle-i Çamlı tâbi-i karye-i mezbure
	
Mahalle-i Dede tâbi-i karye-i mezbure	Mahalle-i Dede tâbi-i karye-i mezbure
	
Mahalle-i Ramazan tâbi-i karye-i mezbure	Mahalle-i Ramazan tâbi-i karye-i mezbure
	
Mahalle-i Yumrukaya tâbi-i karye-i mezbure	Mahalle-i Yumrukaya tâbi-i karye-i mezbure
	
Mahalle-i Dağ tâbi-i karye-i mezbure	Mahalle-i Dağ tâbi-i karye-i mezbure

 Mahalle-i Çaylak tâbi-i karye-i mezbure	 Mahalle-i Çaylak tâbi-i karye-i mezbure
Temettuat Defteri	
 Dedebalı karyesinin	
 Mahalle-i Kalaycılar ve Güller ve Derziler	
 Mahalle-i Çakalderesi	
 Mahalle-i Ramazan der Karye-i mezbur	
 Mahalle-i Yumrukaya	

Temettuat defterindeki verilerden hareketle merkez Dedebalı ile ona bağlı mahallelerin tamamının tek muhtarlık tarafından idare olunduğu söylenebilir. Çünkü ilgili defterde, sırasıyla Dedebalı karyesi, Kalaycılar-Güller-Derziler mahallesi, Çakalderesi mahallesi, Ramazan mahallesi ve Yumrukaya mahallesi hanelerinin temettuatları yazıldıktan sonra defterin sonuna, yapılan yazımın doğruluğunu onaylayan kişilerin (genellikle bütün temettuat defterlerinde 2 muhtar ve 1 imamın isim ve mühürleri bulunur) adları ve mühürleri kaydedilmiştir. Merkez Dedebalı ile mahallelerinde toplam 235 Müslüman haneye karşılık tamamı Rum kökenli 49 gayrimüslim hane bulunmasına rağmen temettuat defterinin sonunda yer alan parmak izi ve mühürlerden anlaşıldığına göre **Muhtar-ı Evvel** ve **Muhtar-ı Sani** (birinci ve ikinci muhtar) Rum kökenlidir. Ancak Müslüman olan ve Ziraat Müdürü Vekili olduğu belirtilen kişinin mühründe de **Muhtar** ibaresi bulunmaktadır. Bu şekilde diğer temettuat defterlerinden farklı olarak 1 muhtar, 1 muhtar-ı evvel, 1 muhtar-ı sani, merkez Dedebalı ve mahallelerini

yönetiyor gözükmektedir. Bahis konusu defterin sonunda bu üçünün adları ve mühürleri bulunurken, diğer temettuat defterlerinde de mutad olduğu üzere 1 imamın adı ve parmak izi bulunmaktadır.

Belge-3: Dedebalı karyesi muhtarların isim ve mühürleri ile imamın parmak izi.

2-Dinî Yapılar ve Dinî Görevliler:

Giriş bölümünde kısaca değinildiği üzere merkez Dedebalı karyesi ve bu karyeye bağlı Dede mahallesinde birer cami bulunduğunu kesin olarak söyleyebilecek durumdayız. Çeviri metinleri ve orijinal kopyaları metin içerisinde verilen iki belge, bu konuda bazı değerlendirmeler yapabilmemizi sağlıyor.

Bunlardan ilkinde, Tırnova kazasına tabi Dedebalı Cemaatinden Dede mahallesi cami-i şerifinde ber-vech-i hasbî hitabet cihetine bâ-berât-ı âlişân mutasarrıf iken berâtı zâyi olan Mustafa Halîfe'nin berâtının, Tırnova naibi İsmail Zühdü Efendi'nin arzı üzerine 15 Cemaziyelahir 1189/13 Ağustos 1775 tarihli ru'us-ı hümâyûn gereğince verilen hatt-ı hümâyûn kaydı görülerek 24 Muharrem-9 Safer 1208/1-16 Eylül 1793 tarihleri arasında gerçekleştiği anlaşılan işlemler neticesinde yenilendiği anlaşılmaktadır.

Belge-4: Tırnova kazasına tabi Dedebalı Cemaatinden Dede mahallesi cami-i şerifinde hitâbet cihetine zayıden berat verilmesi için arzuhalin çeviri metni

*Devletlü inayetlü zuafaya merhametlü sultanım hazretleri devlet-i ikbâl-i ebedî ve saâdet-i iclâl-i sermedî ile sağ olsun arzuhal-i dâileri medine-i Tırnova kazasına tabi **Dedebalı Cemaatinden Dede mahallesi cami-i şerifinde ber-vech-i hasbi hitâbet cihetine bâ-berat-ı âlişân mutasarrıf iken bi-kaza-i Allahu Teâlâ beratım zâyi olmağla mercudur ki cihet-i mezkuru zâyiden bu dâilerine kemafilevvel tevcih ve yedime müceddeden berat-ı şerif-i âlişân sadaka ve ihsan buyurub ve dâvât-ı hayriyemize mazhariyetleri babında emr ü ferman lûtf u ihsan devletlü inayetlü zuafâyı merhametlü sultanım hazretlerindir.***

Bende-i Mustafa dâîleri.

Tevcihatı derkenar olduğu vech üzere tarih-i mezkurede müceddeden kayd ile naibi arzıyla ba-ruus-ı hümayûn merkuma tevcih olduğu mukayyedir emr ü ferman devletlü inayetlü sultanım hazretlerindir. Fi 2 Safer sene 1208/9 Eylül 1793.

Vech-i meşruh üzere defterde mesturdur emr ü ferman devletlü inayetlü sultanım hazretlerindir. Fi 24 Muharrem sene 1208/1 Eylül 1793.

Mustafa Halife muhtar-ı cemaat hatib ber vech-i hasbi

Kaydı müceddeden an muhasebe-i evkaf-ı küçük bâ-arz-ı İsmail Zühdü Efendi naib-i Tırnovi ve bâ-hatt-ı hümayûn-ı şevket-makrun ve ruus-ı hümayûn fi 15 Cemaziyelahir sene 1189/13 Ağustos 1775.

El-mufassal-ı defter-i hazine-i âmire

Vakf-ı cami-i şerif der-Mahalle-i Dede an Cemaat-i Dedebalı tabi-i Kaza-i Tırnovi

Zâyi olduğu vaki ise kura(?) mucebince zâyiden berat olunmak buyuruldu. Fi 9 Safer sene 208/16 Eylül 1793.

Belge-5: Tırnova kazasına tabi Dedeбалı Cemaatinden Dede mahallesi cami-i şerifinde hitâbet cihetine zayıden berat verilmesi için arzuhalin fotokopisi

Dedeбалı karyesine bağlı Dede mahallesindeki bahis konusu caminin dışında merkez Dedeбалı karyesinde bulunan ve bizzat Dedeбалı tarafından bina olduğu belirtilen cami ile ilgili kayıtlar da konumuza açıklık getirmektedir. Buna göre Dede mahallesindeki camide hatiplik vazifesi ber vech-i hasbî yani herhangi bir ücret alınmadan eda olunur iken Dedeбалı

karyesi camiinde görev yapan hatibin yevmî 1 akçe ücret aldığı anlaşılmaktadır. İlgili belgede söz konusu camii bizzat Dedebalı tarafından inşa edildiğinden ve bir vakıfla desteklendiğinden bahsedilmesi, üzerinde durulması gereken bir husus olarak değerlendirilebilir.²⁰

Dedebalı karyesindeki camii bir vakıfla desteklendiğinin anlaşılması da konumuz itibarıyla önem arz etmektedir. Elbette geçmiş dönemlerde benzer bütün yapılar için aynı şey söz konusu edilebilir. Nitekim yukarıda aslı ve çeviri metni verilen Dede mahallesindeki cami için de vakıftan bahsedilmektedir. Ancak buradaki camii hitabet cihetinin hasbî, Dedebalı camiiindeki hitabet cihetinin ise günlük 1 akçe ücreti olduğu anlaşılmaktadır. Yani Dedebalı camiiinin maddî olarak bir vakıf tarafından desteklenmiş olduğu kesin olarak ifade edilebilir. Ancak karye ve cami konusunda olduğu gibi kurucu şahsın kimliği hususunda da kesin bir bilgi henüz bulunmamaktadır. Osmanlı arşivindeki belgeler tasnif edilip hizmete sunuldukça ortaya çıkacak yeni belgelerin konuyu aydınlayacağı muhakkaktır.

Elimizdeki belgeden anlaşıldığına göre; Pravişte kazasına bağlı Dedebalı karyesinde Dedebalı'nın binâ eylediği camii vakfından almak üzere yevmî bir akçe vazife ile hitâbet cihetine mutasarrıf olan Abbas Halife fevt olmuş, bunun üzerine 19 Şaban 1206/12 Nisan 1792 tarihinde Pravişte kazası nâibi Beğli-zâde Ârif Mehmet Efendi'nin arzı ile hatiplik vazifesi Ebubekir Halife ibn Ahmet'e tevcih olunmuştur. İlgili görev üzerinde iken Ebubekir Halife'nin de vefat etmesi üzerine 19 Zilhicce 1240/4 Ağustos 1825'te yine Pravişte kazası nâibi Ahmet Kâmil Efendi'nin arzı gereğince bu kez Ahmet Halife ibn Hayrullah Halife hatip olarak tayin edilip berat verilmiştir. Ahmet Halife'nin 1839'lara kadar bahsi geçen imamlık ve hatiplik vazifelerini ifa ettiği anlaşılıyor. 21 Safer 1255/6 Mayıs 1839 tarihli arz ve ilamda; Ebubekir Halife'nin çocuksuz (bilâ veled) vefat etmesi üzerine Ahmet Halife'nin

²⁰ Yukarıda kısaca özetlenen belge içerikleri dikkate alındığında, Dedebalı karyesinin kuruluşu, büyük bir ihtimalle 15. asır sonları ile 16. asır başları olarak tarihlenebilir. Dedebalı cemaatinin bu tarihlerde Tırnova taraflarına iskân edildiği kabul edilirse yerleşmeye paralel olarak bir caminin inşa edilmiş olabileceği varsayılabilir. Dedebalı karyesine ve karyede bulunan camiye adını veren ve hatta ilgili camii bizzat bina ettiği ifade edilen Dedebalı, bölgeye yerleşen Dedebalı cemaatinin beyi olabilir. O takdirde kendisinin Anadolu'daki Dedebalı'larla bir akrabalık ilişkisinin olabileceği düşünülebilir. Cemaatin kurucusu olduğunu düşündüğümüz Dedebalı'nın adının, cemaat mensuplarınca çocuklarına isim olarak verilmesinin bir gelenek haline gelmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Bu yüzden cemaatin iskân edildikleri farklı coğrafyalarda, dede-baba-oğul silsilesi şeklinde bir isim verme geleneğinin yaşatıldığı düşünülebilir. O devirlerdeki Türk toplum yapısı dikkate alındığında bu ihtimalin kuvvetli olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bu konularda kesin bir yargıya varmak henüz güç görünmektedir.

usulsüz bir şekilde (bir takrib ile) atandığı ve aslında Ahmet Halife'nin bu iki görev için ehliyeti olmadığı (nâ-ehilden) ifade ediliyor. Aynı arzda; Ahmet Halife'nin yine bir takrib ile Mısır-ı Kahire'ye gitmesi sebebiyle söz konusu görevlerin boş kaldığı (mahlûl ve muattal) belirtiliyor. Bahis konusu arzda, durumu bu şekilde anlatan Pravişte nâibi Ahîskavî-zâde Mehmed Şâkir, ilgili görevlerin Hâfız Hüseyin ibn Ali Halife'ye tevcih edilip berat verilmesini talep ediyor. Yapılan incelemede; günlük bir akçe ücret ile hatiplik vazifesinin Ahmet Halife üzerinde kayıtlı olduğu ancak imamlik kaydının bulunmadığı anlaşılmış, Ruznamçe derkenarından bunun gibi durumlarda ilgili göreve tayin edilen kişinin, hatiplik görevini bizzat kendisinin eksiksiz bir şekilde ifa etmesi gerektiği ve eğer görevini terk ederse ya da eksik yaparsa başka birinin hatip olarak atanacağı usulünün geçerli olduğu belirtilerek aynı şartlar dairesinde Hafız Hüseyin'in hatip olarak görevlendirilebileceği ifade ediliyor.²¹

Belge-6: Pravişte kazasına tâbi Dedebalı karyesinde Dedebalı binâ eylediği câmi'-i şerîfin vakfından almak üzere yevmî bir akçe vazife ile hitâbet ciheti tevcihi-belge çeviri metni:

Arz-ı bendeleridir ki,

İşbu i'lâm ve derkenarlar nâtik olduğu üzere Nezâret-i Evkâf-ı Hümâyûna müllhak evkâfdan Pravişte Kazasına tâbi Dedebalı karyesinde vâki' câmi'-i şerîfde hitâbet ciheti mutasarrıfı Ahmed târik-i hizmet olduğuna binâen ref'inden erbâb-ı liyâkatden Hâfız Hüseyin Halife'ye bâ-hatt-ı kerâmet-nukat-ı şâhâne ve bâ-ruus-ı hümâyûn bi't-tevcih yedine kaleminden şurûtu derciyle iktizâ iden berâtı i'tâ olunmak bâbında emr u fermân Hazreti men-lehü'l-emrindir.

Der-i devlet-mekîne 'arz-ı dâî kemîneleridir ki, Pravişte kazasına tâbi Dedebalı karyesinde vâki câmi'-i şerîfde imâmnet ve hitâbet cihetlerine mutasarrıf olan Ebubekir Halife bilâ veled fevt olub bir takrib ile yerine nâ-ehilden Hayrullah-beğ-zâde Ahmed Beğ'e tevcih ve yedine berât-ı 'âlîşân sadaka ve ihsân olunmuş ve merkum Ahmed Beğ bir takrib ile Mısır-ı Kahire gitmiş olduğundan ol vecihle ciheteyn-i mezkûreteyn mahlûl ve muattal kalmağla merkum Ahmed'in terk-i hizmetinden yerine erbâb-ı istihkakdan işbu bâis-i 'arz-ı ubûdiyyet Hâfız Hüseyin ibn Ali Halife dâîlerine ciheteyn-i mezkûreteyn tevcih ve yedine bir kut'a berât-ı şerîf-i 'âlîşân sadaka ve ihsân buyurulmak recâsına der-i devlet-medâra 'arz ve i'lâm olundu. Bâkî emr li-hazreti men-lehü'l-emr. Hurrîre fi'l-yevmi'l-hâdi ve'l-ısrîn min şehri'l-Saferi'l-hayr Sene hamse ve hamsîn ve mieteyn ve elf: 21 Safer 1255/6 Mayıs 1839

El-abdü'd-dâî li'd-devleti'l-alîyyeti'l-Osmaniye

²¹ Bkz. BOA. HAT-01620-00035-001-01.

Ahıskavî?-zâde Mehmed Şâkir el-müve'l-hilâfe kaza-i Pravişte.

(En altta): Fî 3 CA sene 55/15 Temmuz 1839. Yazılmışdır.

Mutâbıkdır. Mühür: Mehmed Ârif.

Nizâmı iktizâsı.

Vakf-ı mezbûrun imâmet ve hitâbet ciheti mutasarrıfı diyâr-ı âhere azîmet iderek terk-i hizmet itmiş olduğundan ref'inden Hâfiz Hüseyin ibn Ali Halife'ye tevcihi inhâ bulunduğu işbu i'lâm me'elinden ve **yevmî bir akçe vazife ile hitâbet ciheti** Ahmed Halife ibn Hayrullah'ın üzerinde mukayyed olub imâmet kaydı bulunmadığı Rûznameçer derkenarından ve bu makule hitâbet ciheti mutasarrıfı bi'n-nefs bilâ-kusur icrâ-yı hizmet itmek ve terk u tekâsül ider ise ref'inden âhere virilmek şartıyla tevcih olunageldiği kuyûddan müsteban olmağla bu sûretde me'el-i i'lâm ve derkenara nazaran cihet-i mezkûre mutasarrıfı târik-i mezbûrun ref'inden inhâ olduğu vechile ber müceb-i nizâm merkuma bâ telhis-i sâmi ve ruûs-ı hümâyûn tevcihi iktizâ-yı nizâmâtandır emr u fermân devletlü sa'âdetlü sultânım hazretlerindir. **Fî 19 RA sene 1255/2 Haziran 1839.**

Telhîsi.

... ruûs-ı hümâyûn

Hitâbet-i mezkûre târik-i mezbur Ahmed'in ref'inden dârende-i 'arza tevcihi hususu Darbhâne-i 'Âmire müşîr-i mükerreremi sa'âdetlü 'atûfetlü paşa hazretlerinin telhislerine mütevakkıf mevaddan olduğuna mebni müşîr-i müşârunileyh hazretlerine havâle buyurulmak bâbında emr u fermân devletlü sultânım hazretlerindir.

Pravişte kazasına tâbi Dedebalı karyesinde Dedebalı binâ eylediği câmi'-i şerîfin vakfından almak üzere yevmî bir akçe vazife ile hitâbet cihetine mutasarrıf olan 'Abbas Halife fevt olmağla mahlûlünden bin iki yüz altı senesi Şabanının yirmi dokuzuncu günü (19 Şaban 1206/12 Nisan 1792) tarihiyle kaza-i mezbur nâibi Beğli-zâde Ârif Mehmed Efendi'nin arzı mücebince merkum Ebubekir Halife ibn Ahmed'e tevcih olunub üzerinde iken fevt olmağla mahlûlünden bin iki yüz kırk senesi Zilhiccesinin on dokuzuncu günü (19 Zilhicce 1240/4 Ağustos 1825) kaza-i mezbur nâibi Ahmed Kâmil Efendi'nin 'arzi mücebince merkum Ahmed Halife ibn Hayrullah Halife'ye tevcih olunub berât-ı 'âlîşân virildiği evkâf muhâsebesinde rûznameçer defterinde mestur ve mukayyedir emr u fermân devletlü sa'âdetlü sultânım hazretlerindir. **Fî 17 RA sene 1255/31 Mayıs 1839.**

Vâki' olan tevcihâtı Darbhâne-i 'Âmire müşîr-i mükerreremi sa'âdetlü 'atûfetlü

Paşa hazretlerinin telhisleriyle bâ ruûs-ı hümâyûn tevcih olunmak tevakkuf ider

Darbhâne-i 'Âmire müşîr-i mükerreremi sa'âdetlü 'atûfetlü Paşa hazretleri

iktizasına himmet buyura deyu ... 19 RA sene 55/2 Haziran 1839.

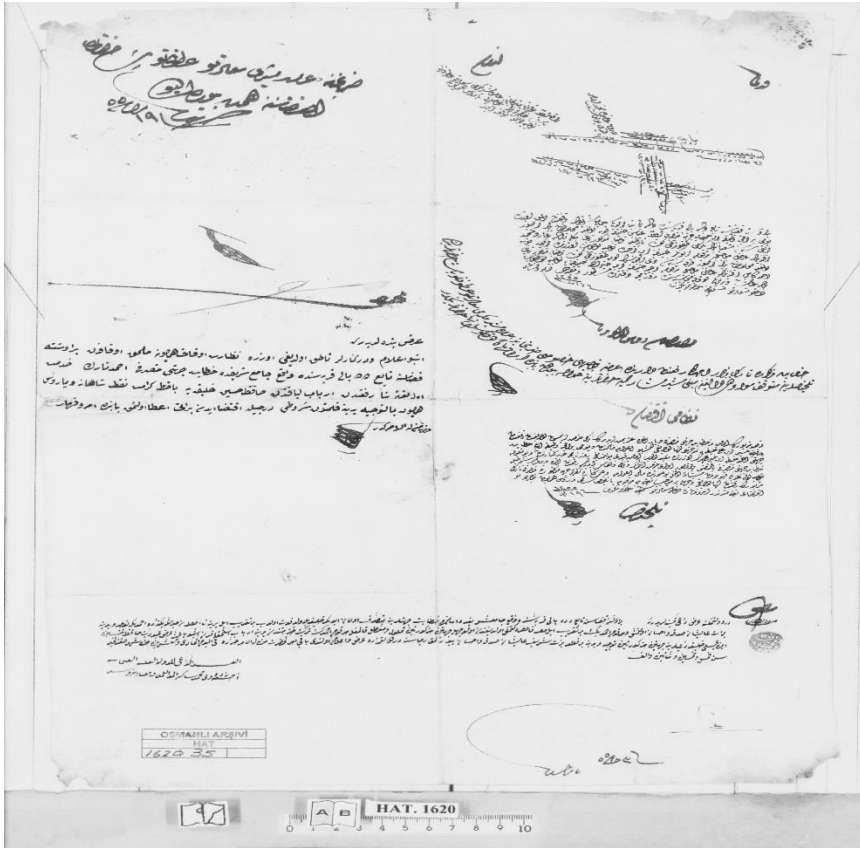
... evkâf-ı câmi'-i şerif der karye-i Dedebalı tâbi'-i kaza-i Pravişte

Derûn-ı 'arzda muharrer imâmet kaydı bulunmamıştır.

... Ebubekir Halife ibn-i Ahmed hatib ... bâ arz-ı Beğli-zâde Ârif Mehmed
Efendi nâib-i kaza-i m. Fî 19 Şaban sene 1206.

... Ahmed Halife ibn-i Hayrullah bâ arz-ı Ahmed Kâmil Efendi nâib-i kaza-i
Pravişte fî 19 Zilhicce sene 1240.

Belge-7: Pravişte kazasına tâbi Dedebalı karyesinde Dedebalı binâ eylediği
câmi'-i şerifin vakfından almak üzere yevmî bir akçe vazife ile hitâbet ciheti
tevcihi-belge potokopisi:

Her iki belgede de bahis konusu camilerle ilgili sadece hitabet cihetinden
yani hatiplik görevinden bahsedilmekle birlikte tabii olarak bu camilerde
imam ve müezzin gibi bütün camilerde mutad olan diğer görevlilerin de

bulunması gerekir. Nitekim nüfus ve temettuat defterlerinden bu tür görevlilerle ilgili bilgiler çıkarmak mümkün gözükmemektedir.

6384 ve 6385 numaralı nüfus defterlerinde **Dedebalı karyesi** ilk hanede kayıtlı 23 yaşında ve orta boylu ter bıyıklı olarak tarif edilen İbrahim bin Halil **Hatib-i Karye** olarak yazılmıştır. Yine aynı karye 23 numarada kayıtlı Molla Mehmet bin Mustafa'nın (55 yaşında, orta boylu, kara sakallı) **Hatip Vekili** olduğu belirtilmiştir. Dedebalı'ya bağlı **Cami mahallesi** ilk hanede yaşadığı anlaşılan Osman bin İbrahim, (45 yaşında, orta boylu, kıvr sakallı) meslek olarak çiftçi ve **Hatib-i Mahalle** olarak yazılmıştır. Mahallenin adının da Cami olması dolayısıyla burada bir cami ve cami görevlileri bulunduğu anlaşılabilir. Benzer şekilde **Çataldere mahallesinde** ilk hanede kayıtlı Halil bin Deli Mustafa'nın da (40 yaşında, uzun boylu, kumral sakallı) **Hatib-i Mahalle** olduğu ifade edilmiştir. Bu bakımdan merkez Dedebalı ile birlikte Cami ve Çataldere mahallelerinde Cuma namazı kılındığı sonucuna varılabilir. **Cami mahallesi** 4 numarada yaşadığı anlaşılan Hatiboğlu Memiş Hoca bin Osman, **Sürgülü mahallesi** 12 ve 13 numarada kayıtlı Merhum Şeyh Hatib'in oğulları Ahmet ve Osman ile aynı mahalle 20 numarada kayıtlı Safa Hatiboğlu Ali bin Mustafa, aile unvanları sebebiyle aynı kategoride değerlendirilebilir. Sürgülü mahallesi ilk hanede kayıtlı Molla İbrahim bin Hasan'ın, meslek itibarıyla sadece çiftçi olarak gözükmeyle birlikte ilk haneye kaydedilmesi ve Molla unvanı sebebiyle mahallede bulunması muhtemel mescid ya da camide görev yaptığı düşünülebilir.

6387 ve 6388 numaralı defterde **Hatip** unvanı sadece **Çamlı** (3 adet) ve Dağ (1 adet) mahallelerinde geçmektedir. Bunlardan ilki "Ali veled-i Mustafa Hatiboğlu" şeklinde (31 yaşında, orta boylu, köse sakallı, çiftçi) mahalledeki 3. hane, 5. sıraya kaydedilmiştir ki, burada Hatiboğlu aile unvanıdır. İkincisi 9 nolu hane, 30. sıradaki "İbiş veled-i Hatib Osman"dır ki, burada da babanın hatip olduğu anlaşılmaktadır. Üçüncü olarak 14. hane, 48. sırada "Hatib Osman veled-i İbrahim" şeklinde kaydedilen Osman'ın hem isminin önündeki unvanı hem de mesleği kısmına "Hatib" ifadesinin yazılması, kendisinin bu işle iştigal ettiğini göstermektedir. Osman, 53 yaşında ve "uzun boylu kumral köse" olarak tarif edilmiştir. Osman'ın, 6384-6385 nolu defterlerde **Cami mahallesinde** mahalle hatibi olarak kaydedilen 45 yaşındaki Osman bin İbrahim olması kuvvetle muhtemeldir. Bu itibarla Cami ve Çamlı mahalle adlarının aynılığı konusu da kuvvet kazanmaktadır. Osman'ın, ilk defterde "orta boylu, kıvr sakallı", ikinci defterde ise "uzun boylu kumral köse" olarak tarif edilmesi, ilgili sıfatlandırmaların göz kararıyla yapılmış olmasından kaynaklanmış olabilir. **Dağ mahallesi** 14. hane, 44. sırada kayıtlı "Molla İbrahim veled-i Hatib Halil" de çok büyük bir

ihtimalle 6384-8385 numaralı defterde **Dedebalı karyesi** ilk hanede karye hatibi olduğu belirtilen İbrahim bin Halil ile aynı kişidir. İbrahim ilk defterde 23 yaşında, orta boylu, ter bıyıklı; ikinci defterde ise 32 yaşında, uzun boylu, kumral sakallı olarak tarif edilmiştir. İki defter arasındaki farklılıkların yaş ilerlemesi ve sıfatlandırmaların göz kararıyla yapılmasından kaynaklandığı kolaylıkla anlaşılabilir.

6384-6385 numaralı defterlerde imam ya da müezzin kaydı bulunmuyor. Buna karşılık 6387-6388 numaralı defterlerde iki adet müezzin kaydına rastlıyoruz. Bunlardan ilki **Çamlı mahallesi** 5 nolu hane 14. sırada kayıtlı Süleyman veled-i Müezzin Bekir (50 yaşında, orta boylu, kara sakallı), diğeri ise **Dede mahallesi** 35 nolu hane 89. sırada kaydedilmiş olan Ahmed veled-i Halil Müezzin'dir (55 yaşında, orta boylu, kır sakallı). Bunların söz konusu mahallelerde mevcut olduğu tahmin edilen mescid ya da camilerde müezzinlik yaptıkları için müezzin unvanıyla kaydedildikleri kabul edilebilir.

Temettuat defterinde **Kalaycılar-Güller-Derziler mahallesi** 22 nolu hanede yaşadığı anlaşılan İmam İsmail, muhtemelen bu mahalle grubunda bulunan cami ya da mescitte imamlık yapıyor olabilir. Yine bu mahallede 37 numaralı hanede kayıtlı Müezzin Süleyman'ın, nüfus defterinde **Çamlı mahallesinde** yaşadığı anlaşılan Süleyman ile aynı kişi olması ihtimal dâhilindedir. Aynı mahallede 11 numarada kayıtlı Hatiboğlu Mehmet, 34 numarada kayıtlı Hatiboğlu Ali, 35 numarada kayıtlı Hatiboğlu İbiş, 36 numarada kayıtlı Hatibefendi'nin Memiş, aile unvanı ve baba adları dolayısıyla hatiplik mesleğiyle ilişkilendirilebilir. Yine aynı mahallede 50 nolu hanede meskûn Hatib Osman Efendi ile **Ramazan mahallesi** 58 numarada ikamet eden Hatib Ali Efendi'nin, doğrudan bu mesleğe mensubiyetlerinin bulunduğu söylenebilir. Kalaycılar-Güller-Derziler mahallesi 15. hanede oturan İmamoğlu Hüseyin ile Ramazan mahallesi 26. Numarada meskûn İmamoğlu Mustafa da yine aile unvanları sebebiyle ilgili meslekle ilişkilendirilebilir. Nihayet temettuat defteri sonunda parmak izi bulunan ve "Bende, Ali veled-i Mehmed, İmam, der karye-i mezbur" ifadesiyle adını öğrendiğimiz Ali veled-i Mehmet'in, Dedebalı karyesinin imamı olarak kayıtlara geçtiği belirtilebilir.

6384-6385 numaralı nüfus defterlerinde; **Cami mahallesi** 2 nolu hane 4 numarada oturan Hatiboğlu Memiş Hoca bin Osman (44 yaşında, Uzun boylu kumral sakallı, çiftçi); **Dede mahallesi** 8 nolu hane 17 numarada oturan Hüseyin Hoca bin Koca Hasan (66 yaşında, Uzun boylu kır sakallı); keza 6387-6388 numaralı nüfus defterlerinde **Karye-i Dedebalı Mahalle-i Çataldere** 53 nolu hane 149 numarada sakin Mehmed veled-i Pamuk Hoca (50 yaşında, Orta boylu kumral sakallı); **Kalaycılar mahallesi** 2 nolu hane 4

numada sakin Ahmed veled-i Deli Hoca (18 yaşında, Orta boylu şab-ı emred, çiftçi); 20 nolu hane 56 numarada sakin Selim veled-i Ahmed Delihocaoğlu (68 yaşında); **Dede mahallesi** 17 nolu hane 41 numarada ikamet eden Ali veled-i Hüseyin Hoca (18 yaşında, Orta boylu ter bıyıklı, çiftçi); 24 nolu hane 61 numarada ikamet eden Hüseyin Hoca veled-i Musa Kocahasanoğlu (76 yaşında, Orta boylu kır sakallı); **Dağ mahallesi** 15 nolu hane 47 numarada oturan Mehmed Hoca veled-i Abbas Hocaoğlu (70 yaşında, Kısa boylu kır sakallı, çiftçi); benzer şekilde temettuat defterinde; merkez **Dedeбалı karyesi** 9 nolu hanede kayıtlı Hocaoğlu Ali, 50 nolu hanede oturan Mehmed Hoca; **Kalaycılar ve Güller ve Derziler** mahallesi 28 nolu hanede sakin Delihocaoğlu Ahmed, 31 nolu hanede meskûn Delihocaoğlu Yakub; **Çakalderesi mahallesi** 5 numarada sakin Halil Hoca, 33 nolu hanede ikamet eden Velihocaoğlu İsmail, 58 numarada oturan Yamak Hoca; **Ramazan mahallesi** 17 nolu hanede meskûn Halilhocaoğlu Hacı Mehmed isim ve lakaplarında geçen **Hoca** unvanı da, ait oldukları kişilerin dini görevleriyle alakalı olduğunu gösterebilir.

Temettuat defterindeki kayıtlardan hareketle **Dedeбалı karyesinde**; sırasıyla 3, 8, 12, 23, 28, 37, 39, 41 ve 45 numaralı hanelerde oturan Monlaahmedoğlu İbrahim, Haliloğlu Monla İbrahim (nüfus defterlerinde geçen İbrahim bin Halil olabilir), Monlaahmedoğlu İsmail, Monlahüseyinoğlu Ebşer Ağa, Mısırlı Monla Mehmed, İsmail Monla İbrahim, İbrahim Monla Halil, Monla Mehmed Musa ve Monla İbrahimoğlu Ali; **Kalaycılar-Güller-Derziler mahallesinde**; 43 numarada ikamet eden Halilmonlaoğlu, **Çakalderesi mahallesinde**; sırasıyla 20, 21, 41 ve 57 numaralı hanelerde meskûn Monlahüseyinoğlu İbrahim, Monlahüseyinoğlu Mustafa, Monlaoğlu İbrahim ve Monlahüseyinoğlu Mehmed, **Ramazan mahallesinde**; sırasıyla 36 ve 57 nolu hanelerde ikâmet eden Mustafaoğlu Monla Hasan ve Delimonlaoğlu Monla İsmail'in, unvanları, aile unvanları ya da baba isimleri dolayısıyla bir şekilde dinî müesseseler ya da vazifelerle münasebetlerinin olduğu düşünülebilir.

3-Aile Unvanları:

4384-4385 numaralı nüfus defterlerinde, Dedeбалı ve mahallelerindeki toplam 390 erkek nüfus, herhangi bir numara verilmeden önce baba, sonra varsa oğul ya da oğulları sırasıyla kaydedilmiştir. Bu şekildeki yazım sırası dikkate alındığında Dedeбалı'da 59, Cami mahallesinde 19, Sürgülü mahallesinde 20, Çataldere mahallesinde 37 ve Dede mahallesinde 32 olmak üzere toplam 167 hanenin meskûn olduğu sonucuna varılmıştır. Bunların içinde "...oğlu" ya da "...oğulları" şeklinde kaydedilmiş 58 aile unvanı ve bu unvanları taşıyan 86 hane tespit edilmiştir.

4384-4385 nolu nüfus defterlerine göre merkez **Dedeбалı karyesinde**; Beşe, Büyükbrahimoğulları, Çapacı, Çakıroğlu, Çiftçioğlu, Değirmencioğlu, Deli(3), Devreli, Hacıoğlu, Kanlıbrahimoğulları, Kara, Karaibrahimoğulları, Kethüdaoğlu, Koca(3), Koşuoğlu, Köse, Molla(4), Sakallı, Sarı(2), Sarıoğulları, Söylemezoğlu(2), Suhteoğlu, Topal, Tüylü, Veliustaoğulları, Yakuboğulları, Yarıkoğlu, Yetimoğlu; **Cami mahallesinde**; Beceoğlu, Beşe(2), Çobanoğlu, Çolakoğlu, Deli, Delimemişoğlu, Hatiboğlu, Hoca, İmamoğlu, Kara, Tırpanoğlu, Seferoğlu, Kabakoğlu, Karaibrahimoğulları, Kayyumoğlu, Kozluoğlu, Sarı, Yenioğlu; **Sürgülü mahallesinde**; Çavdarlı, Çavdarlıoğlu, Çıkrıkçı, Deliahmedoğlu, Kara, Karahasanoğlu, Kayyum, Kayyumoğlu(2), Kobak Emiroğlu, Molla, Safa Hatiboğlu, Sürgülüoğlu, Şeyh Hatib, Uzunahmetoğulları; **Çataldere mahallesinde**; Beşe, Çakıroğlu, Çanakoğlu(2), Çıkrıkçioğlu(2), Çiftçioğlu, Çobanoğlu, Değirmencioğlu(2), Deli, Deli Çocuk, Deliömeroğulları, Derb(v)işoğlu, İlaçoğlu, Kalpaklıoğlu, Kara, Keloğlu, Kelömeroğlu, Kızılcaalioğulları, Mâî göz, Mollaoğlu, Molla, Onbaşıoğlu, Robuşluoğlu, Sağıroğlu, Sarı, Sarıoğlu, Topal, Tüfenkçioğlu, Uzunoğlu, Vadaoğlu, Vahcioğlu, Ukkışeoğlu; **Dede mahallesinde**; Bıyıklıoğlu, Damad, Delimonlaoğlu, Eğrioğlu, Emiroğlu, Hoca, İmamoğlu, Kasaboğlu, Kara(3), Katıoğlu, Kethüdaoğlu, Koca(2), Küçükahmedoğulları, Nasuhoğlu, Pehlivan, Topal, Uzun, unvan ve lakapları kaydedilmiştir. Diğer aile isimleri ise herhangi bir aile unvanı kullanılmadan *Ahmet bin Mehmet* örneğinde olduğu gibi kaydedilmiştir.

6387-6488 numaralı nüfus defterlerinde, merkez Dedeбалı karyesi ile Çataldere mahallesinde 56 hanede 160 erkek nüfus, Sürgülü mahallesinde 20 hanede 67 erkek nüfus, Kalaycılar mahallesinde 21 hanede 61 erkek nüfus, Güller mahallesinde 16 hanede 38 erkek nüfus, Çamlı mahallesinde 16 hanede 57 erkek nüfus, Dede mahallesinde 35 hanede 94 erkek nüfus, Ramazan mahallesinde 37 hanede 87 erkek nüfus, Yumrukaya mahallesinde 9 hanede 30 erkek nüfus, Dağ mahallesinde 49 hanede 162 erkek nüfus, Çaylak mahallesinde 9 hanede 28 erkek nüfus kayıt altına alınmıştır. Böylelikle mahalle sayısındaki artışa paralel olarak hane sayısının 268'e, Müslüman erkek nüfus sayısının ise 784'e yükseldiği görülmektedir. Bu defterlerde her mahallenin sonunda, erkek nüfusun özellikleri, bilhassa askerî amaçlara uygun olarak detaylandırılıp toplamları verilmiştir.²²

²² *Karye-i Dedeбалı Mahalle-İ Çataldere-56 hane 160 kişi*

Neferan= Tüvana: 46 + Sıbyan: 67 + Müsinn: 31 + Redif: 1 + Mansüre ve süvari: 4 + Zabtiye: 9 + Mahall-i âher: 1 =159

Mahalle-i Sürgülü Tâbi'-i Karye-i Mezbûre-20 hane 67 kişi

İlgili nüfus defterlerinde, **Dedeбалı karyesi ile Çataldere mahallesindeki** erkek nüfustan bazıları; Çakır, Çavdar, Çatak, Çatakoğlu, Çıkrıkçı, Çoban, Değirmenci, Deli(2), Deliçocukoğlu, Deliömeroğlu, Dereli, Derviş(3), Efendi, Gagık/Gancık, Hacı, Kalpaklı, Kara(3), Karahaliloğlu, Karamehmedoğlu, Kavaklı, Kel, Keloğlu, Paşalı, Kızılca, Kör, Martin(2), Molla(2), Mollaoğlu, Onbaşı, Osmanoğlu, Pamuk Hoca, Sağıroğlu, Sarı(4), Sarıoğlu, Tiryaki, Topal(3), Tüfenkçioğlu, Vay Ana, Yakı, Zehir aile unvanı ve lakaplarının kullanıldığı anlaşılmaktadır. Keza **Sürgülü mahallesinde**; Çavdar, Çıkrıkçı, Karahasanoğlu(2), Kayyım(3), Kekik, Kısa, Mandracı, Mollahüseyinoğlu(2), Safa(2), Sürgülü, Şeyhoğlu Ali, Topal, Uzun, Yahyaoğlu(2); **Kalaycılar mahallesinde**; Arabacı, Çobanoğlu, Çolakoğlu, Damad, Deli Hoca, Delihocaoğlu, Gubadoğlu, Kabak(2), Kara(2), Karaibrahim, Manav, Mollaoğlu, Sarı(2), Sarihasanoğlu, Turyak, Turyakoğlu; **Güller mahallesinde**; Beşe, Dağdeviren, Damad, Deli, Hacı, İmamoğlu(2), Kabak, Kırklaoğlu, Koca/Kara, Sarıoğlu(2), Solak, Yaran, Yeni; **Çamlı mahallesinde**; Beşe, Deli Pala, Hatib(2), Hatiboğlu, Kara, Kayyım, Koca, Küçük(2), Molla, Müezzin, Tilki, Tüylü, Yaran; **Dede mahallesinde**; Ahmedoğlu, Daloğlu, Dilsiz, Eğri, Eyüboğlu/Ayvazoğlu, Hoca(3), İmamoğlu, Kara(5), Karamusaoğlu, Kasab(2), Keçi, Keleş/Kel, Koca(4), Kocahasanoğlu, Küçükahmedoğlu, Mandracı, Memişoğlu,

Neferan= Tüvana: 21 + Sıbyan: 25 + Müsinn: 9 + Redif: 2 + Mansure ve Süvari: 6 + Zabtiye: 3 + Mahall-i âher: 1 = 67

Mahalle-i Kalaycılar Tâbi'-i Karye-i Mezbûre-21 hane 61 kişi

Neferan= Tüvana: 16 + Sıbyan: 24 + Müsinn: 9 + Redif: 1 + Mansûre: 6 + Zabtiye: 2 = 58

Mahalle-i Güller Tâbi'-i Karye-i Mezbûre-16 hane 38 kişi

Neferan= Tüvana: 11 + Sıbyan: 18 + Müsinn: 5 + Redif: +1 + Zabtiye: 3 = 38

Mahalle-i Çamlı Tâbi'-i Karye-i Mezbûre-16 hane 57 kişi

Neferan= Tüvana: 18 + Sıbyan: 20 + Müsinn: 11 + Mansûre ve süvari: 7 + Zabtiye: 1 = 57

Mahalle-i Dede Tâbi'-i Karye-i Mezbûre-35 hane 94 kişi

Neferan= Tüvana: 29 + Sıbyan: 32 + Müsinn: 21 + Redif: 3 + Mansûre: 3 + Zabtiye: 2 = 90

Mahalle-i Ramazan Tâbi'-i Karye-i Mezbûre-37 hane 87 kişi

Neferan= Tüvana: 33 + Sıbyan: 36 + Müsinn: 15 + Zabtiye: 2 = 86

Mahalle-i Yumrukaya Tâbi'-i Karye-i Mezbûre-9 hane 30 kişi

Neferan= Tüvana: 5 + Sıbyan: 11 + Müsinn: 10 + Redif: 2 + Mansûre: 2 = 30

Mahalle-i Dağ Tâbi'-i Karye-i Mezbûre-49 hane 162 kişi

Neferan= Tüvana: 43 + Sıbyan: 66 + Müsinn: 35 + Mansûre ve süvari: 8 + Zabtiye: 6 + Mahall-i âher: 3 =161

Mahalle-i Çaylak Tâbi'-i Karye-i Mezbûre-9 hane 28 kişi

Neferan= Tüvana: 9 + Sıbyan: 13 + Müsinn: 4 + Mansûre: 1 + Zabtiye: 1 = 28.

Müezzin, Nâsıf(2), Nâsıfoğlu(2), Pehlivanoğlu, Topal, Tüylü; **Ramazan mahallesinde**; Ayvazoğlu, Bıyıklı(2), Börekçi, Çavdarlı, Deli(2), Delimollaoğlu, Devreli Musaoğlu, Emir, Emiroğlu, Erikçi, Hacı(3), Kamalı, Kara(3), Karaahmedoğlu, Karabekiroğlu, Karamustafaoğlu, Karban, Kel, Koca, Koltuklu, Küçük, Küçükahmedoğlu(2), Molla(2), Nasuhoğlu, Öküzöğlu, Ramazanoğlu, Sağır, Söylemez(2), Topal, Vekiloğlu, Yamalı, Yılanca; **Yumrukaya mahallesinde**; Boşnak, Devreli, Kel, Koca(2) Ömeroğlu, Söylemez; **Dağ mahallesinde**; Ağacık, Bakırcı, Beşe(2), Burunsuz, Çarkçı(2), Deli(4), Dilsiz, Gölcüklü, Hasanbeşeoğlu(2), Hatib, Hoca, Hocaoğlu, Kanlı, Kara(5), Karaalioğlu, Kel, Keçioğlu, Koca(4), Kovancı, Köse(2), Mısırlı, Molla(3), Mollaahmedoğlu, Mollahüseyinoğlu, Payurlı, Sağır, Sakallı(2), Sarıoğlu, Şabanoğlu, Tabak, Topal, Tüylü, Uzun(2), Yakuboğlu, Yaran; **Çaylak mahallesinde**; Efendi, Garib, Koca, Kömürcü, Molla, Sarıgöz, Suhte, Usta unvan ve lakapları ile kaydedilmişlerdir. Diğer isimler ise Ahmet veled-i Mehmet şeklinde yazılmışlardır.

Temettuat defterinde; Dedebalı karyesinde 54, “Kalaycılar ve Güller ve Derziler” mahallesinde 50, Çakalderesi mahallesinde 63, Ramazan mahallesinde 59 ve Yumrukaya mahallesinde ise 9 hanesi Müslüman olmak üzere toplam 58 hane kayıtlı bulunmaktadır. Buna göre merkez Dedebalı ve ona bağlı dört mahallede toplam 284 hane mevcut gözükmektedir. Nüfus defterinde sadece Müslüman erkek nüfus kaydedildiği için isim ve unvanlar konusunda temettuat defterinde de bu sebeple sadece Müslüman haneler dikkate alınmış ve bu şekilde toplam hane sayısı 235 olarak kabul edilmiştir.

Temettuat defterinde merkez **Dedebalı karyesinde**; Ağa, Ağacık, Babürlü, Bakırcı, Büyükbrahimoğlu, Çakır, Çarkçı, Deli(2), Delimehmedoğlu, Devreli, Elvedaoğlu, Gavalcıoğlu, Garib, Gölcüklü, Gürcüoğlu, Haliloğlu, Hamzaoğlu, Hasanoğlu, Hoca, Hocaoğlu, Kahyaoğlu, Kara(2), Karaalioğlu(2), Karabrahimoğlu, Koca(2), Kömürcü, Köseoğlu, Mısırlı, Monla(5), Monlahmedoğlu(2), Monlahüseyinoğlu, Monlabrahimoğlu, Paşa, Sağıroğlu, Sakallıoğlu(4), Sarıgöz, Sarıoğlu(2), Suhteoğlu(2), Şabanoğlu(2), Tabakoğlu, Topal, Topaloğlu, Tü(y)lüoğlu, Yakuboğlu, Yaran, Zehiroğlu; **Kalaycılar-Güller-Derziler mahallesinde**; Bekirpaşaoğlu, Coğuş, Çoban, Dağlı, Damad(3) Deli, Delihocaoğlu(2), Delimemişoğlu, Delitirpanoğlu, Dilsiz(2), Garibce, Gubadinoğlu, Hacı, Halilmonlaoğlu, Hatib(2), Hatiboğlu(3), İmam, İmamoğlu, Kabak(2), Kara(2), Karamehmedoğlu, Kavat, Kayyım, Koca(2), Mahmudoğlu, Manavoğlu, Müezzin, Sarı(3), Sarıahmedoğlu(2), Sefer, Solak, Tırpan, Tırpanoğlu, Tilki, Tü(y)lü, Vel(i)c(e)oğlu, Yaran; **Çakalderesi mahallesinde**; Ağa, Ahmedefendioğlu, Aliefendioğlu, Bekiroğlu, Çakıroğlu,

Çanakoğlu, Çatakoğlu, Çavdarlı, Çobanoğlu(4), Değirmencioğlu, Deliahmedoğlu, Deliömeroğlu, Derviş, Gaka Gaka, Hacı, Hamzaoğlu, Hüseyinoğlu, İsaοğlu, Kalpaklı, Kara(2), Karahmed, Karahaliloğlu, Karahasanoğlu, Karamehmedoğlu, Kayyım, Keloğlu, Kelalioğlu, Kızılca, Memişoğlu, Mendireci, Monlaοğlu, Monlahüseyinoğlu(3), Odabaşı, Osmanoğlu(2), Paşalioğlu, Sağıroğlu, Sakaoğlu, Sarı(3), Sarıoğlu, Süleymanoğlu, Sürgülüoğlu, Şeyhoğlu, Tiryakioğlu, Topal, Topaloğlu, Tüfenkciοğlu(2), Ukaşe, Uzunahmedoğlu, Velihocaοğlu, Yahyaoğlu(2), Yamak hoca; **Ramazan mahallesinde**; Ahmedcüοğlu, Alipaşaoğlu, Bıyıklı, Bıyıklıoğlu, Çavdarlı, Çıkrıkciοğlu, Daloğlu, Deli, Delimonlaοğlu, Eğri, Emiroğlu, Emirhaliloğlu, Erikciοğlu, Hasanoğlu, Karahmedoğlu, Hacı, Hacıoğlu(2), Halilhocaoğlu, Hatib, İbrahimοğlu, İmamoğlu, İsmailoğlu, Kahyaoğlu, Kara(2), Kassab, Karabekiroğlu, Kel(2), Kelibiş, Koca(2), Kocahasanoğlu, Koltuklu, Kulaahmedoğlu, Kulabekiroğlu, Kuma, Kurban, Kurumehmedoğlu, Küçük, Mahmudoğlu, Malak, Mandacı, Monla(2), Mustafaoğlu(2), Nasıf, Neziroğlu, Padırıkçı, Palancı, Paşa, Pehlivanοğlu, Sekban Ağa, Selimoğlu, Solakoğlu, Söylemezoğlu, Topal, Vekiloğlu; **Yumrukaya mahallesinde**; Ağa, Devreli, Haliloğlu, Koca, Söylemezoğlu, Ukaşeoğlu, Vekiloğlu, Yesiroğlu unvan ve lakaplarının kayıtlı olduğu tespit edilmiştir.

Nüfus ve temettuat defterlerinde geçen Ağa, Ağacık, Beşe, Deli, Deliçocuk, Deliçocukoğlu, Deliuşa, Emir, Emiroğlu, Odabaşı, Paşa, Paşalı, Sekban, Solak unvanlarının askerî kökenli; Babürlü, Boşnak, Çavdar, Çavdarlı, Dağlı, Dereli, Devreli, Gölcüklü, Güncüοğlu, Kavaklı, Mısırlı, Payurlı unvanlarının geldikleri memleketleri ile ilgili; Arabacı, Bakırıcı, Börekci, Çarkçı, Çıkrıkçı, Çoban, Çobanoğlu, Değirmenci, Erikçi, Erikçioğlu, Karban, Kasab, Kayyım, Kovancı, Kömürcü, Manav, Manavoğlu, Mandacı, Mandıracı, Padırıkçı/Batırıkçı, Palancı, Sakaοğlu, Tabak, Tabakoğlu, Tırpan, Tırpanoğlu, Tüfenkci²³, Yamak, Yılanıcı unvanlarının meslekî kökenli; Bıyıklı, Çakır, Dilsiz, Gaka Gaka, Kabak, Kara, Kel, Kelibiş, Kızılca, Koca, Kör, Köse, Küçük, Mâîgöz, Sakallı, Sarı, Sarıgöz, Tülü/Tüylü unvanların fizikî özelliklerle ilgili; Derviş, Efendi, Hacı, Hatib, Hatiboğlu, Hoca, Hocoοğlu, İmam, İmamoğlu, Monla, Mollaahmedoğlu, Mollahüseyinoğlu, Mollaoğlu, Müezzin, Suhte, Suhteοğlu, Şeyhoğlu unvanlarının dinî-meslekî kökenli; Damad, Güveyisi ve Kuma unvanlarının medenî durumla ilgili oldukları düşünülmektedir. Damad unvanı, içgüveysi anlamında kullanılmış olmalıdır. 6387-6388 numaralı defterlerde üç kişi için kullanılan *Güveyisi*

²³ Tüfenk imal eden ya da silah merakı sebebiyle böyle bir lakap alınmış olabilir. Keza Martin lakabı da aynı şekilde değerlendirilebilir.

ifadesi de bu bilgiyi tamamlar mahiyette kâtibin tercihi olarak değerlendirilmelidir. Benzer şekilde genelde evli bir erkeğe ikinci eş olarak gelen bir kadın için kullanılan Kuma unvanının temettuat defterinde bir erkeğe unvan olarak kaydedilmesi pek rastlanılmayan bir gelenek olarak zikredilebilir. Eğri, Elvedaoğlu, Garib, Garibce, Kalpaklı (kalpak giyen), Kamalı, Kanlı, Karaahmed, Kavut, Keçi, Kekik, Koltuklu, Kurban, Malak (manda yavrusu), Nasif (bir şeyi iki eşit parçaya bölen), Turyak, Turyakoğlu, Vadaoğlu, Yaran/Yaren (arkadaş, yakın dost) unvanlarının ise muhtelif sebeplerle kişilerin toplum içinde tanınırlığını sağlamak amacıyla verildiği söylenebilir.

Nüfus defterlerinde olduğu gibi temettuat defterindeki kayıtlarda da kâtiplerin itinasızlığı dikkat çekicidir. İsim ve unvanların belirli bir sıra dâhilinde düzenli bir şekilde yazılmadığı intibai uyanmaktadır. Buna rağmen kayıtlar dikkatlice incelendiğinde isim ve unvanlar arasındaki bağlantılar yakalanabilmektedir. Aile unvanları ile ilgili tabloda; Büyükbrahimoğlu/Büyükbrahimoğulları, Çavdarlı/Çavdarlıoğlu, Çoban/Çobanoğlu, Deliömeroğlu/Deliömeroğulları, Derviş/Derbiş(Derviş)oğlu, Eğri/Eğrioğlu, Kabak/Kabakoğlu, Kalpaklı/Kalpakoğlu, Karaibrahimoğlu/Karaibrahimoğulları, Kayyım/Kayyumoğlu, Kızılca/Kızılcaalioğulları, Onbaşı/Onbaşıoğlu, Sefer/Seferoğlu, Solak/Solakoğlu, Tırpan/Tırpanoğlu/Delitırpanoğlu, Tüylü/Tüylüoğlu, Ukaşeoğlu/Ukaşe/Hasan Ukaşeoğlu, Uzunahmedoğlu/Uzunahmedoğulları, Yakuboğlu/Yakuboğulları, Yaran/Yaranoğlu örneklerinde olduğu gibi bazı aile unvanları arasındaki bağlantılar kurulmaya çalışılmıştır. Ayrıca asıl itibariyle birbiriyle aynı olan 6387-6388 numaralı defterlerin ilkinde Dede mahallesi 13 nolu hanede kayıtlı Yahya veled-i İsmail'in aile unvanı Eyüboğlu, ikinci defterde Ayvazoğlu olarak kaydedilmiştir. Aynı şekilde Dedebalı karyesi ve Çataldere mahallesinin birlikte yazıldığı ilgili defterlerde 25 nolu hanede kayıtlı Halil veled-i Halil'in lakabı 6387 nolu defterde Gagık, 6388 nolu defterde Gancık olarak yazılmıştır. Yine Güller mahallesi 12 nolu hanede meskûn Hüseyin veled-i Bekir'in unvanı ilk defterde Koca, ikincisinde Kara olarak kaydedilmiştir.

6384-6385 numaralı Nüfus defterinde Dedebalı karyesine bağlı Sürgülü mahallesinde kayıtlı Sürgülüoğlu Mehmed bin Bekir'in aile unvanı ile söz konusu mahalle ismi arasında bir bağ olması gerektiğini düşünüyoruz. Aynı defterdeki kayıtlara bakılırsa, çiftçilik yapan ve uzun boylu, kır sakallı olarak tarif edilen Sürgülüoğlu Mehmed bin Bekir, 18 Cemaziyelâhir 1247/24 Kasım 1831'de vefat ettiğinde 58 yaşındadır. Sürgülüoğlu Mehmed'in 14 yaşında Hamza ve 10 yaşında Süleyman adlarında iki oğlu deftere

kaydedilmiştir. 6387-6388 numaralı nüfus defterlerinde Hamza veled-i Sürgülü Mehmed, 22 yaşındadır ve orta boylu ter bıyıklı olarak tarif edilmiştir. Kardeşi Süleyman ise (19 yaşında, orta boylu, şab-ı emred) Dobruca'ya firar etmiştir. İlk nüfus defterinden yaklaşık 14-15 yıl sonra kaleme alınan temettuat defterinde, bu tarihlerde 28-29 yaşlarında olması gereken Sürgülüoğlu Hamza, Dedebalı karyesi Çakalderesi mahallesi 59 numaralı hanede meskûn gözükmektedir. Benzer şekilde temettuat defterinde Kalaycılar-Güller-Derziler mahallesi 27 numarada kayıtlı ziraat erbabı Dağlı Mehmed'in lakabının da 6387-6388 numaralı nüfus defterlerinde geçen Dağ mahallesi adıyla bir bağlantısı olabilir.

Tablo-1: Aile Unvanları

4384-4385 Nolu Nüfus Defteri	6387-6488 Nolu Nüfus Defteri	Temettuat Defteri
	Ağacık Ahmedoğlu Arabacı Ayvazoğlu	Ağa(3) Ağacık Ahmedcüoğlu Ahmedfendioğlu Aliefendioğlu Alipaşaoğlu
Beceoğlu Beşe(4) Bıyıklıoğlu Büyükbrahimoğulları	Bakırcı Beşe(4) Bıyıklı(2) Boşnak Börekçi Burunsuz	Babürlü Bakırcı Bekiroğlu Bekirpaşaoğlu Bıyıklı Bıyıklıoğlu Büyükbrahimoğlu
Çakıroğlu(2) Çanakoğlu(2) Çapacı Çavdarlı Çavdarlıoğlu Çıkrıkçı Çıkrıkçıoğlu(2) Çiftçioğlu(2) Çobanoğlu(2) Çolakoğlu	Çakır Çarkçı(2) Çatak Çatakoğlu Çavdar(2) Çavdarlı Çıkrıkçı(2) Çoban Çobanoğlu Çolakoğlu	Coğuş Çakır Çakıroğlu Çanakoğlu Çarkçı Çatakoğlu Çavdarlı(2) Çıkrıkçıoğlu Çoban Çobanoğlu(4)
Damad Değirmencioğlu(3) Deliçocuk Deli(5) Deliahmedoğlu Delimemişoğlu Delimonlaoğlu Deliömeroğulları Derb(v)işoğlu Devreli	Dağdeviren Daloğlu Damad(2) Değirmenci Delihoca Delipala Deli(9) Deliçocukoğlu Delihocaoğlu Delimollaoğlu Deliömeroğlu	Dağlı Daloğlu Damad(3) Değirmencioğlu Deli(4) Deliahmedoğlu Delihocaoğlu(2) Delimehmedoğlu Delimemişoğlu Delimonlaoğlu Deliömeroğlu

	Dereli Derviş(3) Devreli Musaoğlu Devreli Dilsiz(2)	Delitırpanoğlu Derviş Devreli(2) Dilsiz(2)
Eğrioğlu Emiroğlu(2)	Efendi(2) Eğri Emir Emiroğlu Erikçi Eyüboğlu/Ayvazoğlu	Eğri Elvedaoğlu Emirhaliloğlu Emiroğlu Erikcioğlu
	Gagık/Gancık Garib Gubadoğlu Gölcüklü	Gaka Gaka Garib Garibce Gavalcıoğlu Gölcüklü Gubadinoğlu Gürcüoğlu
Hacıoğlu Hatiboğlu Hoca(2)	Hacı(5) Hasanbeşeoğlu(2) Hatib(3) Hatiboğlu Hoca(4) Hocaoğlu	Hacı(2) Hacıoğlu(2) Halilhocaoğlu Halilmonlaoğlu Haliloğlu(2) Hamzaoğlu(2) Hasanoğlu(2) Hatib(3) Hatiboğlu(3) Hoca Hocaoğlu Hüseyinoğlu
İlaçoğlu İmamoğlu(2)	İmamoğlu(3)	İbrahimoğlu İmam İmamoğlu(2) İsaoğlu İsmailoğlu
Kabakoğlu Kalpaklıoğlu Kanlıibrahimoğulları Kara(7) Karahasanoğlu Karaibrahimoğulları(2) Kasaboğlu Katiloğlu Kayyum Kayyumoğlu(3) Keloğlu Kelömeroğlu Kethüdaoğlu(2) Kızılcıaalioğulları	Kabak(3) Kalpaklı Kamalı Kanlı Karaibrahim Kara(19) Karaahmedoğlu Karaalioğlu Karabekiroğlu Karahaliloğlu Karahasanoğlu(2) Karamehmedoğlu Karamusaoğlu Karamustafaoğlu	Kabak(2) Kahyaoğlu(2) Kalpaklı Kara(8) Karaahmed Karaahmedoğlu Karaalioğlu(2) Karabekiroğlu Karahaliloğlu Karahasanoğlu Karaibrahimoğlu Karamehmedoğlu(2) Kassab Kavat

Savaş, S. (2021). Dedebalıların İzinde III: Balkanlarda Dedebalılar Cemaati ve Tırnova Kazası Dedebalı Karyesi. ABAD, 4(8), 173-295.

Kobak Koca(5) Koşuoğlu Kozluoğlu Köse Küçükahmedoğulları	Karban Kasab(2) Kavaklı Kayyim(4) Keçi Keçioğlu Kekik Kel(4) Keleş/Kel Keloğlu Kırklaoglu Kısa Kızılca Koca(13) Koca/Kara Kocahasanoğlu Koltuklu Kovancı Kömürcü Kör Köse(2) Küçük(3) Küçükahmedoğlu(3)	Kayyim(2) Kel(2) Kelalioğlu Kelibiş Keloğlu Kızılca Koca(7) Kocahasanoğlu Koltuklu Kömürcü Köseoğlu Kulaahmedoğlu Kulabekiroğlu Kuma Kurban Kurumehmedoğlu Küçük
Mâîgöz Molla(6) Mollaoğlu	Manav Mandıracı(2) Martin(2) Memişoğlu Mısırlı Molla(9) Mollaahmedoğlu Mollahüseyinoğlu(3) Mollaoğlu(2) Müezzin(2)	Mahmudoğlu(2) Malak Manavoğlu Mandacı Memişoğlu Mendireci Mısırlı Monla(7) Monlaahmedoğlu(2) Monlahüseyinoğlu(4) Monlaibrahimoğlu Monlaoğlu Mustafaoğlu(2) Müezzin
Nasuhoglu	Nâsıf(2) Nâsıfoğlu(2) Nasuhoglu	Nasıf Neziroğlu
Onbaşioğlu	Onbaşı Osmanoğlu Öküzoğlu Ömeroğlu	Odabaşı Osmanoğlu(2)
Pehlivan	Pamuk Hoca Paşalı Payurlı Pehlivanoğlu	Padırkıcı Palancı Paşa(2) Paşalioğlu Pehlivanoğlu

Robuşluoğlu	Ramazanoğlu	
Safa Hatiboğlu	Safa(2)	Sağıroğlu(2)
Sağıroğlu	Sağır(2)	Sakallıoğlu(4)
Sakallı	Sağıroğlu	Sakaoğlu
Sarı(4)	Sakallı(2)	Sarı(6)
Sarioğlu	Sarı(6)	Sariahmedoğlu(2)
Sarioğulları	Sarıgöz	Sarıgöz
Seferoğlu	Sarihasanoğlu	Sarioğlu(3)
Söylemezoğlu(2)	Sarioğlu(4)	Sefer
Suhteoğlu	Solak	Sekban Ağa
Sürgülüoğlu	Söylemez(3)	Selimoğlu
	Suhte	Solak
	Sürgülü	Solakoğlu
		Söylemezoğlu(2)
		Suhteoğlu(2)
		Süleymanoğlu
		Sürgülüoğlu
Şeyh Hatib	Şabanoğlu	Şabanoğlu(2)
	Şeyhoğlu Ali	Şeyhoğlu
Tırpanoğlu	Tabak	Tabakoğlu
Topal(3)	Tilki	Tırpan
Tüfenkçioğlu	Tiryaki	Tırpanoğlu
Tüylü	Topal(7)	Tilki
	Turyak	Tiryakioğlu
	Turyakoğlu	Topal(3)
	Tüfenkçioğlu	Topaloğlu(2)
	Tüylü(3)	Tü(y)lü
		Tü(y)lüoğlu
		Tüfenkçioğlu(2)
Ukkaşeoğlu	Usta	Ukaşe
Uzun	Uzun(3)	Ukaşeoğlu
Uzunahmetoğulları		Uzunahmedoğlu
Uzunoglu		
Vadaoğlu	Vay Ana	Vekiloğlu(2)
Vahcioğlu	Vekiloğlu	Vel(i)c(e)oğlu
Veliustaoğulları		Velihocaoğlu
Yakuboğulları	Yahyaoğlu(2)	Yahyaoğlu(2)
Yarıkoğlu	Yakı	Yakuboğlu
Yenioğlu	Yakuboğlu	Yamak hoca
Yetimoğlu	Yamalı	Yaran
	Yaran(3)	Yaranoğlu
	Yeni	Yesiroğlu
	Yılançı	
	Zehir	Zehiroğlu

4-İsim Verme Geleneği:

16. asır tahrir defterlerini taradığımızda oldukça yoğun bir şekilde Dedebalı adının kullanıldığını tespit edebiliyoruz. Dedebalı adının kullanım yaygınlığı bakımından, yayınlanmış Aydın, Çorum, Gelibolu, Kayseri, Kerkük ve Sivas

tahrir defterlerinin dizinleri taranarak bir fikir elde edilmeye çalışılmıştır.²⁴ Buna göre Çorum, Kayseri ve Sivas bölgelerinde Dedebalı adının yaygın bir şekilde kullanılmış olduğu söylenebilir. Benzer şekilde Mehtap Özdeğer'in, II. Bayezid devri, 1520 ve 1570 tarihli tahrir defterlerine dayalı olarak gerçekleştirdiği eserinden faydalanılarak Uşak merkez ve köylerindeki Dedebalı şahıs isimleri tespit edilmeye çalışılmıştır.²⁵ Buna göre; Germiyanoglu Yakup Bey'in 1321 tarihli vakfiyesinde (Kolucaçık Hacım Sultan Zaviyesi Vakfı) zaviye şeyhi olarak adı geçen Şeyh-i Germiyanî Şeyh Mustafa oğlu Şeyh Dedebalı, çok büyük bir ihtimalle bölgedeki Dedebalı şahıs ismi verme geleneğinin öncüsü olmuş görünmektedir.²⁶

Devlet arşivlerinde yapılan taramalarda; Karaman (H-21-Cemaziyelevvel-967/M.18 Şubat 1560)²⁷, Malkara Beyköyü (H-07-Rebiülâhir-976/M.6 Ocak 1560)²⁸, Bozok-Amasya- Çorum-Yüzdepare bölgesi (H-25-Ramazan-985/M.6 Aralık 1577)²⁹, Kula-Güre-Selendi bölgesi (H-21-Şaban-989/M.20

²⁴ Bkz. 75 Numaralı **Gelibolu** Livâsı Mufassal Tahrîr Defteri (925 / 1519) I, Dizin ve Transkripsiyon, Ankara 2009); 111 Numaralı **Kerkük** Livâsı Mufassal Tahrîr Defteri(Kanûnî Devri) Dizin, Transkripsiyon ve Tıpkıbasım, Ankara – 2003); Mehmet İnbaşı, 1570 (Hicrî 976) Tarihli **Kayseri** Tapu-Tahrir Defteri, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları Yayın No: 60, Kayseri 2009); H.984 (M.1576/1577) tarihli ve TKG.KK.TTd.54 Numaralı Defter-i Mufassal-ı Livâ-i **Çorum**, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 2014); H.982 (M.1574/1575) tarihli ve TKG.KK.TTd.178 Numaralı Defter-i Mufassal-ı Livâ-i **Sivas** I, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 2014); M. Akif Erdoğan-Ömer Bıyık, T.T 0001/1 M. Numaralı Fatih Mehmed Devri **Aydın** İli Mufassal Defteri (Metin Ve İnceleme), İzmir 2015).

²⁵ Uşak merkezde Cami, Aybeğ Mescidi, Aybeğ mahallesine bağlı Meşhed Mescidi mahalleleri, Uşak'a bağlı Dedebalılar, Göçer, Mes'ud Eğini, Kediöyüğü, Kırkakıc, İncek ve Taraklu, Hayrebat, Sivaslu, Teke, Hacılı, Emekse, Sevinçler, Tatarlu, Ulugöbek, Avgan, Ulaş ve Alayundlu karyeleri, Banaz'a tabi Vakkas, Ulu Kayı, Akkilise, Gümele, Sadık Fakih karyeleri, Uşak merkez Şeyh Akit Zaviyesi Vakfı, Uşak Hatibi Mevlana Fahreddin vakfı, Hacı Kadem Zaviyesi Vakfı, Sivaslu Cemaati, Cemaat-i Yörükân-ı Avşar, Akkeçili Cemaati nüfusu arasında Dedebalı adının mevcut olduğu görülmektedir, bkz. Mehtap Özdeğer, *15-16. Yüzyıl Kaynaklarına Göre Uşak Kazasının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, İstanbul 2001.

²⁶ II. Bayezid devrinde vakfa Dedebalı'nın oğlu Şeyh Çelebi tasarruf etmiştir. Kanuni ve II. Selim devri vakıf defterlerinde Hacım oğlu Dedebalı'nın Kolucaçık Hacım köyü ile Kiçi oğlu Yahşi değirmenine Fatih Sultan Mehmed'in nişanı ile tasarruf ettiği belirtilmektedir. II. Bayezid devri vakıf tahrir defterlerinde Hacım köyünde bulunan vakıf sahipleri arasında Dedebalı oğlu Halil geçmektedir. II. Selim devrinde Hacım köyünde evlâd-ı vâkıf arasında Dedebalı oğlu Müslim (Müslim veled-i Dedebalı) adı geçmektedir, bkz. Mehtap Özdeğer, *age*, s. 400-402.

²⁷ BOA, A.{DVNSMHH.d... 4 -268.

²⁸ BOA, A.{DVNSMHH.d... 7 -2176.

²⁹ BOA, A.{DVNSMHH.d... 33 -254.

Eylül 1581)³⁰, Niğbolu-Ruşçuk-Hezargrad-Köprülü-Yenice-i Kızılağaç-Edirne bölgeleri (H-23-Ramazan-990/M.21 Ekim 1582)³¹, Devrek-Mengen-Yılanlıca bölgeleri (H.13-Muharrem-1001/M.20 Ekim 1592)³², Kastamonu Ayvalıvıran köyü (H-09-Şevval-1040/M.11 Mayıs 1631)³³, Osmancık'da Mehmed Paşa Evkafı (H-17-Zilkâde-987/M.5 Ocak 1580)³⁴ ve Çerkeş (H-29-Zilhicce-1014/M.7 Mayıs 1606)³⁵ ile ilgili belgelerde Dedebalı adını taşıyan kişilerin çeşitli sebeplerle kayıtlı bulunduğu tespit edilmiştir. Belge tarihleri dikkate alındığında büyük kısmının 16. Asırda kaleme alındığı anlaşılmaktadır.

Nüfus ve temettuat defterlerinin yazıldığı 1830-1845'li yıllara gelindiğinde kuruluştaki etkili olan kişi ya da cemaat adının hatırasını yaşatan Dedebalı şahıs ismine artık rastlanılmamaktadır. Bu dönemde artık sadece bazı yerleşim birimlerinde ve bir zaviyede Dedebalı isminin yaşamaya devam ettiği söylenebilir. 1570 tahririnde Uşak kazası Dedebalılar karyesinde 1 adet Dedebalı şahıs ismi kayda geçerken aynı yerleşim biriminin 1676 avarız ve 1844-1845 tarihli temettuat defterlerinde artık böyle bir isim bulunmamaktadır. Benzer şekilde Harmancık kazası Dedebalı karyesinde de 19. Asra gelindiğinde aşirete, cemaate, karyeye ve köye adını veren Dedebalı, artık ailelerin çocuklarına verdikleri bir isim olmaktan çıkmıştır.³⁶ Aşağıda görüleceği üzere Dedebalı ve mahalleleri ile ilgili olarak yaklaşık 1830-1845 döneminde kaleme alınmış nüfus defterlerinde ve temettuat defterinde de kişi ismi olarak Dedebalı mevcut gözükmemektedir.

Nüfus defterlerinde bütün erkek isimleri, temettuat defterinde ise sadece hane reislerinin isimleri kaydedilmiştir. İlgili defterlerde geçen isimler tablo halinde verilmiştir. Tabloda görüleceği üzere her üç defterde de en çok kullanılan isim İsmail olmuştur.³⁷ İsmail adı ilk nüfus defterinde 58, ikincisinde 112, temettuat defterinde ise 33 kişi tarafından temsil edilmiş görülmektedir. İlk nüfus defterinde İsmail'i 55 adetle İbrahim, ikinci nüfus defterinde 90 adetle Mehmed, temettuat defterinde 26 adetle yine Mehmed takip etmektedir. Üçüncü sırayı ilk nüfus defterinde 50'şer adetle Halil ve

³⁰ BOA, A.{DVNSMHH.d... 46 -186.

³¹ BOA, A.{DVNSMHH.d... 48 -359.

³² BOA, A.{DVNSMHH.d... 69 -185.

³³ BOA, A.{DVNSMHH.d... 85 -561.

³⁴ BOA, A.{DVNSMHH.d...-41-709.

³⁵ BOA, AE.SAMD.I.-9-788.

³⁶ İlgili makalelerin künyeleri 1 no'lu dipnotta verilmiştir.

³⁷ Bkz. Tablo: 2.

Mehmed, ikinci nüfus defterinde 82’şer adetle Halil ve İbrahim, temettuat defterinde ise 24 adetle yine İbrahim almıştır.

Tablo-2: İsim Verme Geleneği

İSİM	6384-6385 NOLU	6387-6388 NOLU	TEMETTUAAT DEFTERİ
	NÜFUS DEFTERİ	NÜFUS DEFTERİ	Adet
	Adet	Adet	Adet
Abbas	0	2	0
Abdi	0	1	0
Abdullah	11	14	3
Abdurrahman	9	9	2
Ahmed	33	60	15
Ahmedcik ³⁸	0	1	0
Ali	35	62	18
Aliş	1	1	1
Amiş	0	1	0
Aziz	0	1	0
Bekir	15	29	8
Beytullah	2	0	1
Çakır ³⁹ Beşe	0	1	0
Dıraman	2	0	0
Ebşer	0	0	1
Ebubekir	3	1	0
Emin	1	0	0
Eyüb	1	0	1
Feyzi	2	1	2
Fezullah	1	3	1
Hakkı	0	1	0
Halil	50	82	17
Hamza	2	7	2
Hasan	49	63	17

³⁸ Ahmedcik lakap da olabilir.

³⁹ Burada Çakır lakabının isim yerine kullanıldığı anlaşılıyor. Nitekim 6387-6388 nolu defterde 65 yaşında olan Yusuf veled-i Çakır Beşe (orta boylu kumral sakallı), 6384-6385 nolu defterde Çakıroğlu Yusuf bin Hüseyin (55 yaşında, uzunca boylu kır sakallı) adıyla kaydedilmiştir. Dolayısıyla Çakır Beşe'nin asıl adının Hüseyin olduğu anlaşılmaktadır. 6384-6385 nolu defterde Mâîgöz Çakıroğlu Halil bin Mustafa (40 yaşında, orta boylu kumral sakallı) adıyla kayda geçen bir kişi daha bulunmaktadır. Aynı kişi 6387-6388 nolu defterde Kır Halil veled-i Çakır Mustafa (52 yaşında, uzunca boylu kırçıl sakallı) olarak kadedilmiştir. Temettuat defterinde Çakır İsmail ve Çakıroğlu Halil adıyla iki hane sahibi kayda geçmiştir. Bunlardan ilkinin Çakıroğlu Yusuf bin Hüseyin/Yusuf veled-i Çakır Beşe'nin devamı olduğu tahmin edilebilir; ikincisinin ise Mâîgöz/Kır Halil ile aynı kişi olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Çakıroğlu lakabı taşıyan kişilerin yaşlarının, ilgili defterlerin yazılış tarihleri itibarıyla yaklaşık doğru olarak kayda geçirildiği kabul edilebilir. Ancak bahis konusu kişileri tarif eden ifadelerin, zamanla meydana gelen değişiklikleri yansıtmakla birlikte göz kararıyla oluşan kanaatlerden ibaret olduğu söylenebilir.

Haşim	0	1	0
Hatib	1	0	1
Himmet	0	1	1
Hüseyin	36	79	18
İbiş	3	10	3
İbrahim	55	82	24
İlyas	1	1	0
İsa	2	4	2
İsmail	58	112	33
Kadir	0	1	0
Kanber	0	1	0
Mahmud	3	12	1
Mehmed	50	90	26
Memiş	4	7	6
Musa	1	4	2
Mustafa	55	90	23
Osman	37	71	18
Ömer	4	6	1
Raşid	1	0	0
Receb	0	1	0
Rüstem	0	2	0
Salih	1	5	0
Selim	2	9	2
Süleyman	5	10	4
Şaban	4	5	1
Turhan	0	3	0
Veli	8	14	5
Yahya	15	28	10
Yakub	5	20	5
Yusuf	28	49	12

5-Asker Potansiyeli:

6384-5385 numaralı nüfus defterlerinde kişilerin askerlik durumları; askerliğe müsait anlamında **M** harfiyle gösterilirken, henüz askerlik çağına gelmemiş olanların hangi tarihlerde asker potansiyeline dâhil olacakları **tüvana**, yaşlı ilerlemiş olanların ise hangi tarihlerde asker potansiyelinden çıkacakları **müsinn** kelimeleriyle belirtilmiştir. 6387-6388 numaralı defterlerde ise her mahallenin sonunda “Neferan= Tüvana: 46 + Sıbyan: 67 + Müsinn: 31 + Redif: 1 + Mansûre ve süvari: 4 + Zabtiye: 9 + Mahall-i âher: 1 =159” şeklinde toplam sayılar verilmiştir.

6384-5385 numaralı nüfus defterlerinde Dedebalı karyesi ve ona bağlı Cami, Dede, Çataldere ve Sürgülü mahallelerinde sırasıyla 125+56+71+85+53 olmak üzere toplam 390 Müslüman erkek nüfus defterine kaydedilmiştir.

Tablo-3: 6384-5385 numaralı nüfus defterlerine Göre Dedebalı ve Mahallelerinde Nüfusun Doğum, Ölüm Ve Asker Potansiyeli Bakımından Dağılımı

	Kişi Sayısı	Yeni Doğan	Vefat Eden	Tüvana	M	M/Müsinn	Müsinn
Dedebalı	125	2 ⁴⁰	4	47	9	8	8
Cami	56	4 ⁴¹	5	18	4	3	2
Dede	71	4	4	24	2	1	8
Çataldere	85	13 ⁴²	2	22	12	1	4
Sürgülü	53	3	4	18	10	1	4
Toplam	390	26	19	129	37	14	26

Nüfus defterine kayıtlı 390 kişiden 26'sının yazım döneminde dünyaya geldiği, 19'unun da aynı dönemde vefat ettiği anlaşılıyor. **Tüvana**, **M**, **M/müsinn** ve **müsinn** olarak kaydedilenlerin bu şekilde işaretlenmelerinin yegâne sebebi askerliğe müsait olup-olmama durumları ile ilgilidir. 3-11 yaş aralığındaki erkek çocukların hangi tarihlerde askerlik için hesaba katılır hale gelecekleri tüvana ifadesiyle kayıt altına alınmış görünmektedir. Güçlü, kuvvetli anlamındaki tüvana ifadesi, vücut yapıları gürbüz olan çocuklar için kullanılmış olmalıdır. Buna göre 3 yaşındakiler 1255, 4 yaşındakiler 1254, 5 yaşındakiler 1253, 6 yaşındakiler 1252, 7 yaşındakiler 1251, 8 yaşındakiler 1250, 9 yaşındakiler 1249, 10 ve 11 yaşındakiler ise 1248 tarihinde devletin asker potansiyeli hesabına dâhil olacaklardır.

İlgili nüfus defterinin başlangıç tarihi H.29.Z.1247/M.30.05.1832 olarak verilmiştir. 1247 Hicri yılının son günü dikkate alındığında 10-11 yaşındaki erkek çocuklar zaten asker potansiyeline dâhil olarak hesaplanmış oluyorlardı. 3-9 yaşındaki çocuklar da benzer şekilde orantılı olarak 10-11 yaşlarına gelecekleri tarihlerle işaretlenmişlerdi.

Dedebalı ve mahallelerinde toplam 37 kişi, askerliğe müsait olduklarını göstermek üzere **Mim/M** harfi ile tabir caiz ise mimlenmişlerdir. Bunlardan 11'inin 14 yaşında olduğu anlaşılıyor. Diğerlerinden 2'si 15, 3'ü 16, 1'i 20, 2'si 25, 5'i 30, 1'i 31, 2'si 32, 1'i 34, 7'si 35, 1'i 36 ve 1'i (muhtemelen yazım hatası sonucu) 55 yaşında gösterilmiştir. Bunlara ilaveten 14 kişi, **M** harfi ile mimlenirken ayrıca **müsinn** ifadesi ile işaretlenmişlerdir. Bunlardan 7'sinin 1252 senesinde müsinn durumuna düşecekleri yani askerlik hesaplamasından ya da potansiyelinden çıkarılacakları anlaşılmaktadır. 36 yaşında olan 1 kişi de 1251 senesinde aynı duruma düşecektir. 38 yaşındaki

⁴⁰ 1 tanesi 1,5 aylık.

⁴¹ 1 tanesi 4 aylık.

⁴² 1 tanesi 1,5 aylık, 2 tanesi 5 aylık.

4 kişiden 2'sinin 1248'de, 1'inin 1245'te (muhtemelen yazım hatası olmalı, çünkü defterin başlangıç tarihi 1247), 1'inin ise 1249'da bir bakıma askerlik yoklamasından düşeceği, belirtilmiştir. Bunların dışındaki 26 kişinin isimlerinin yanına sadece **müsinn** şerhi düşülmüştür. Bunlardan 35 yaşında olduğu belirtilen 5'inin 1252 yılında, 36 yaşında olan 3 kişinin 1252 yılında, yine 36 yaşında olan 1 kişinin 1252, 1 kişinin ise 1255 yılında müsinn durumuna düşecekleri kayıt altına alınmıştır. 40 yaşında olan 13 kişi 1248, 1 kişi ise 1258 yılında (muhtemelen yazım hatası, 1248 olmalı) askerlikten düşeceklerdir. 45 yaşında olarak gösterilen 1 kişi de 1248 yılında müsinn pozisyonuna gelecektir. Nihayet 50 yaşındaki 1 kişinin isminin yanına müsinn ifadesi yazılmış ancak hangi tarihte müsinn durumuna geleceği belirtilmemiştir.

Normalde yaşlı, ihtiyar anlamında bir terim olan **müsinn**, nüfus defterlerinde kişinin askerlik yoklamasından düşmesi ile alakalı olarak kullanılmış görülmektedir. 35-40 yaş arası erkekler için kullanılan müsinn ifadesi, yukarıda görüldüğü üzere, muhtemelen yanlışlıkla 45 ve 50 yaşlarındaki 2 kişi için de kullanılmıştır. Daha yukarı yaşlardaki hiçbir kimse için böyle bir ifade kullanılmamıştır.

Yaş ve yıllarla ilgili rakamlardaki çelişkiler muhtemelen yazım hatası sebebiyle gerçekleşmiştir. Ancak kişilerin fizikî durumları da bunda etkili olmuş olabilir. Bazı kişilerin yaşlarının yanına, yukarıda belirtilen yaşlarla benzer durumda olmalarına rağmen herhangi bir işaret ya da ifade yazılmaması da bununla ilgili olmalıdır. Aynı şekilde bilhassa 35 yaşındakiler için genellikle sadece M işareti kullanılır iken bazılarının yanına müsinn şerhi de düşülmüştür ki, muhtemelen bu durum da kişilerin fizikî görünüşleri ile ilgilidir.

Toplam 390 erkek nüfusun kaydedildiği Dedeбалı ve mahallelerinde, yazım dönemi itibarıyla hâlihazırda 37 kişi askerliğe hemen alınacak durumda gözükmektedir. İsimlerinin yanına müsinn şerhi düşülen 14 kişi de M harfi ile mimlendikleri için aynı potansiyele dâhil edilebilir. Sadece müsinn olarak işaretlenen 26 kişi ise yaşlarıyla orantılı olarak belirtilen tarihlere kadar gerektiğinde askere alınabilir durumdadır. Yine yazım dönemi itibarıyla gelecekteki asker potansiyelini gösteren asıl grup ise tüvana ifadesiyle işaretlenen 3-11 yaşlarındaki erkek çocuklardan oluşmaktadır. Gelecekteki muhtemel asker potansiyelini hesaplayan devlet için çalışma alanımızdaki köy ve mahallelerde toplam 129 kişi hesaba katılmış görülmektedir⁴³.

⁴³ Bkz. Tablo:3.

6387-6388 numaralı defterlerde kişi isimlerinin üst tarafına “Asker-i/Asâkir-i redifde olduğu”, “Mansûrede”, “Zabtiye süvarisi” ve “Süvaride” ifadelerinin yazıldığı görülmektedir. Ayrıca her mahallenin sonunda; erkek nüfusun Tüvana, Sıbyan, Müsinn, Redif, Zabtiye, Mansûre ve Suvari, Mahall-i âher olarak dağılımı verilmektedir. Verilen toplam rakamlara bakılırsa⁴⁴ Dedebalı ve mahallelerinde 10’u Redif, 12’si Mansûre, 25’i Mansûre ve Süvari, 29’u Zabtiye olmak üzere toplam 76 kişi halen askerlik görevlerini ifa etmektedirler. Tüvana olarak kaydedilen 231 çocuk ise birkaç yıl içinde askere alınabilecek yaşa geleceklerdir. Aynı şekilde Müsinn yazılan 150 kişi de, gerektiğinde askere alınabilecek durumdadır.

Tablo-4: 6387-6388 Numaralı Nüfus Defterlerine Göre Asker Potansiyeli

	Tüvana	Sıbyan	Müsinn	Redif	Mansûre ve Süvari	Zabtiye	Mahall-i âher
Dedebalı-Çataldere	46	67	31	1	4	9	1
Sürgülü	21	25	9	2	6	3	1
Kalaycılar	16	24	9	1	6	2	0
Güller	11	18	5	1	0	3	0
Çamlı	18	20	11	0	7	1	0
Dede	29	32	21	3	3	2	0
Ramazan	33	36	15	0	0	2	0
Yumrukaya	5	11	10	2	2	0	0
Dağ	43	66	35	0	8	6	3
Çaylak	9	13	4	0	1	1	0
Toplam	231	312	150	10	37	29	5

1826’da Yeniçeri ocağının kapatılması ve yerine kurulmaya çalışılan Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusunun henüz teşekkül etme devresinde bilhassa Ruslar karşısında 1828-1829 savaşında alınan ağır mağlubiyetler sebebiyle Osmanlı devleti için asker potansiyelinin hesaplanması son derece önemli idi ki, kaynak olarak kullandığımız nüfus sayımlarının yapılmasının temel sebebi de bu idi.

6-Nüfusun Genel Özellikleri:

6384-6385 numaralı nüfus defterlerinde Dedebalı ve mahallelerinde toplam 390 erkek nüfusun kaydı bulunmaktadır. Bu rakam; tahrir sürecinde yeni doğan, vefat eden bütün erkek nüfusu kapsamaktadır. Nüfus tahriri öncesinde yaşanan savaşlar sebebiyle erkek nüfusun kadınlara oranla daha az olduğu kabul edilirse, bahsi geçen yerleşim birimlerinde 400 civarında kadın nüfusun bulunduğu varsayılabilir. Buradan hareketle de bu dönemde

⁴⁴ Bkz. Tablo-4.

mahalleleriyle birlikte Dedebalı karyesinde 800'e yakın bir nüfusun yaşadığı sonucuna varılabilir.

Yaşları verilmeden sadece "şabb-ı emred" (bıyığı, sakalı yeni çıkmış delikanlı) olarak kaydedilen 2 kişinin dışında 387 kişinin yaşları hakkında yaklaşık ta olsa bir fikir sahibi olduğumuzu söyleyebiliriz. Yaşı verilenlerden 2'sinin 1,5 aylık, 1'sinin 3, 1'sinin 4 ve 2'sinin 5 aylık oldukları belirtilmiştir. Bunların dışında 21 kişinin doğum tarihleri bazen gün, ay ve yıl olarak ve bazen de sadece yıl olarak kayda geçirilmiştir. Bu şekildeki 29 kişinin dışındaki 360 kişinin yaşları 1-80 aralığında verilmiştir. Yaşları verilen nüfusun yaş ortalaması 24,48 olarak hesaplanmıştır.

Yaş dağılımı ile ilgili olarak hazırlanan tabloda görüleceği üzere erkek nüfusun %42,5'i 1-10 aralığında bulunmaktadır. Tahrir sürecinde yeni doğan ya da yaşları ay olarak verilen 27 kişinin de bu guruba dâhil edilmesi gerekir. Aynı şekilde yaşları verilmeden sadece "şabb-ı emred" olarak kaydedilen 2 kişi de 11-20 yaş aralığına ilave edilebilir. Bu şekilde 1-10 yaş aralığındaki nüfus 180'e, 11-20 yaş aralığındaki nüfus ise 48'e yükselmektedir. Böylelikle toplam 390 olan erkek nüfus hesaba katıldığında 1-20 yaş aralığındaki 228 erkek nüfusun oranı %58,61 olarak hesaplanmaktadır. Asker potansiyeli dikkate alındığında 11-20 aralığındaki 48 kişi hazır asker, 180 kişi ise defterin yazım tarihi itibarıyla 1258 Hicri yılına kadar peyderpey sonraki 10 yıl zarfında askerliğe müsait hale gelecek nüfus toplamını göstermektedir. Aynı şekilde 21-35 yaş aralığındaki 41 kişi her an askere alınabilecek nüfusu, 36-40 yaş aralığındaki 28 kişi ise gerektiğinde askere çağrılacak nüfusu oluşturmaktadır.

Askerde olabilecek durumda olan ya da askerlik için M harfiyle mimlenmiş kişilerin toplamını oluşturan 16-35 yaş aralığındaki 48 kişi, 360 kişilik toplam nüfusun 13,33'ünü teşkil etmektedir. Bu gurubun toplam erkek nüfusa oranının oldukça düşük olması dikkat çekicidir. Toplumun orta yaş gurubunu temsil eden bu yaş aralığındaki azalmanın, bilhassa nüfus tahriri öncesindeki savaşlardaki kayıplarla ilgili olduğu düşünülmektedir. Daha üst guruptaki yaş aralıklarında bulunan nüfusun da benzer şekilde azalmış olması muhtemeldir. Aksi halde 1-10 yaş aralığındaki %42,5'lük oran (ki, 27 yeni doğanın bu guruba ilavesi durumunda, oran %46'yı aşmaktadır), başka türlü izah edilemez.

6387-6388 numaralı defterlerde ise toplam 784 erkek nüfus kaydedilmiştir. Bu iki defterde yeni doğan kaydı bulunmamasına karşın 10 kişi için fevt/vefat kaydı düşülmüştür ki bunların tamamının H.1257 yılı içinde vefat ettikleri anlaşılmaktadır. Bu defterlerde 1-96 yaşlarında toplam 782 kişinin yaş kaydı bulunmaktadır. Yaşı verilen bireylerin yaşları toplamı olan 16823 rakamı 782'ye bölüldüğünde bu dönemde yaş ortalamasının 21,51 olduğu

ortaya çıkmaktadır ki, ilk nüfus defterlerine göre (24,48) bu dönemde önemli bir düşüş olduğu görülmektedir. İlgili tablolar incelendiğinde 1-10 yaş aralığı her iki defter grubunda da ilk sırayı almaktadır. İlk defterlerde ikinci ve üçüncü sırayı 31-40 ve 41-50 yaş aralığı alırken, ikinci defterlerde 11-20 ve 21-30 yaş aralığı ikinci ve üçüncü sırayı işgal etmektedir ki, bu durum nüfus yapısındaki gençleşmeyi açıkça göstermektedir⁴⁵.

Tablo-4: Yaş Aralıkları Dağılımı

6384-6385 NOLU NÜFUS D.				6387-6388 NOLU NÜFUS D.			
Yaş Aralığı	Adet	%		Yaş Aralığı	Adet	%	
1-10	1-5	80	153	1-10	1-5	179	309
	6-10	73			6-10	130	
11-20	11-15	39	46	11-20	11-15	86	179
	16-20	7			16-20	93	
21-30	21-25	5	16	21-30	21-25	65	90
	26-30	11			26-30	25	
31-40	31-35	25	53	31-40	31-35	19	55
	36-40	28			36-40	36	
41-50	41-45	25	48	41-50	41-45	34	65
	46-50	23			46-50	31	
51-60	51-55	13	25	51-60	51-55	23	49
	56-60	12			56-60	26	
61-70	61-65	8	18	61-70	61-65	9	20
	66-70	10			66-70	11	
71-80		1	1	71-80	71-75	5	12
					76-80	7	
				81-90	1	1	0,13
				91-100	1	1	0,13
Toplam	360	360	% 100	Toplam	782	782	%100

Tablo-5: Yaş Aralığı Sıralaması

6384-6385 NOLU NÜFUS D.			6387-6388 NOLU NÜFUS D.		
Sıra No:	Yaş Aralığı	%	Sıra No:	Yaş Aralığı	%
1	1-10	%42,5	1	1-10	39,53
2	31-40	%14,72	2	11-20	22,90
3	41-50	%13,33	3	21-30	11,52
4	11-20	%12,78	4	41-50	8,33
5	51-60	%6,95	5	31-40	7,05
6	61-70	%5	6	51-60	6,28
7	21-30	%4,44	7	61-70	2,58
8	71-80	%0,28	8	71-80	1,55
			9	81-90	0,13
			10	91-100	0,13

⁴⁵ Bkz. Tablo: 4, 5 ve 6.

Tablo-6: Yaş Dağılımı

6384-6385 NOLU NÜFUS D.				6387-6388 NOLU NÜFUS D.					
Yaş	Adet	Yaş	Adet	Yaş	Adet	Yaş	Adet	Yaş	Adet
1	9	36	7	1	56	26	8	57	1
2	16	38	4	2	41	28	9	58	5
2,5	1	40	17	3	35	30	9	60	18
3	15	42	1	4	31	31	2	62	1
4	19	43	2	5	16	32	3	63	1
5	20	44	5	6	45	33	3	65	7
6	13	45	17	7	11	35	11	66	2
7	11	46	6	8	36	36	4	67	4
8	21	48	1	9	13	37	2	68	1
9	8	49	1	10	25	38	9	70	4
10	20	50	15	11	5	40	21	75	5
11	6	51	1	12	33	41	1	76	3
12	12	54	2	13	11	42	7	80	4
13	6	55	10	14	14	43	1	85	1
14	13	58	3	15	23	44	2	96	1
15	2	60	9	16	17	45	23		
16	4	62	1	17	7	46	2		
20	3	64	3	18	29	47	1		
23	1	65	4	19	5	48	9		
25	4	66	4	20	35	50	19		
28	2	67	1	21	2	52	4		
30	9	68	2	22	24	53	1		
32	2	70	3	23	8	54	2		
34	1	80	1	24	12	55	16		
35	22			25	19	56	2		
	240		120		553		171		58
Toplam 360 kişi				Toplam 782 kişi					

6384-6385 numaralı defterlerde Dedebalı ve mahallelerinde toplam 92 kişi orta boylu, 58 kişi uzun boylu (6'sı uzunca boylu), 10 kişi ise kısa boylu olarak tarif edilmiştir. 6387-6388 numaralı defterlerde ise 277 kişi orta boylu, 100 kişi uzun boylu (12'si kişi uzunca boylu), 4 kişi kısa boylu olarak kaydedilmiştir. Bu tespitler göz kararıyla yapılmış olsa da erkek nüfusun büyük oranda orta ve uzun boylu olduğu sonucuna varılabilir.

6384-6385 numaralı defterlerde 56 kişi kır sakallı (1'isi köse kır sakallı), 46 kişi kumral sakallı (6'sı az kumral sakallı), 17 kişi kara sakallı, 7 kişi ak sakallı, 6 kişi sarı sakallı ve yine 6 kişi köse sakallı olarak kaydedilmiştir. 6387-6388 numaralı defterlerdeki kayıtlara göre ise 40 kişi kır sakallı (2'si

köşe kır sakallı), 51 kişi kırçıl sakallı, 56 kişi kumral sakallı, 32 kişi kara sakallı, 6 kişi siyah sakallı, 20 kişi köse sakallı (5'i kumral köse sakallı, 1'i kırçıl köse sakallı, 1'i siyah köse sakallı, 4'ü kara köse sakallı), 1 kişi taze sakallı, 1 kişi müzellef sakallıdır. Ayrıca 1 kişi sadece "köse", 1 kişi de "kumral köse" olarak tarif edilmiştir.

6384-6385 numaralı defterlerde 15 kişi şâbb-ı emred, 8 kişi kumral bıyıklı, 6 kişi az bıyıklı, 4 kişi ter bıyıklı, 3 kişi kara bıyıklı ifadeleriyle kayda geçirilmiştir. 6387-6388 numaralı defterlerdeki kayıtlara bakılırsa şâbb-ı emred sayısı 88'e, kumral bıyıklı sayısı 28'e, ter bıyıklı sayısı 84'e, kara bıyıklı sayısı 6'ya yükselirken az bıyıklı olarak tarif edilen kişi bulunmamaktadır. Bu defterlerde ayrıca 2 kişi siyah bıyıklı, 1 kişi sarı bıyıklı, 1 kişi de kır bıyıklı olarak kaydedilmiştir.

6384-6385 numaralı defterlerde 1 kişi âmâ (görme engelli), 1 kişi şehlâ (kusurlu sayılmayacak kadar hafif şaşı), 1 kişi sağır, 1 kişi topal (+ 2 kişinin isminde topal ifadesi var) olmak üzere toplam 4 kişi, sırasıyla görme, işitme ve yürüme konusundaki özürleriyle kayda geçirilmişlerdir. 6387-6388 numaralı defterlerde ise 3 kişi alil (1'isi alil+müsinn), 4 kişi yekçeşm (1'isi yekçeşm+müsinn), 1 kişi sakat, 2 kişi dilsiz olarak kaydedilmiştir. 6 kişinin isimlerinin önünde Topal ifadesi bulunurken bunlardan birisinin isminin üst kısmına ayrıca "Topal" yazılmıştır. Ayrıca 1 kişinin aile isminde geçen Çolakoğlu ile 1 kişinin adıyla birlikte yazılan Burunsuz, 1 kişinin isminde bulunan Kör ve 2 kişi için kayda alınan Sağır ifadeleri de bu bağlamda değerlendirilebilir⁴⁶.

⁴⁶ Bkz. Tablo-7 ve Tablo-8.

Tablo-7: 6384 ve 6385 Numaralı Nüfus Defterlerine Göre Nüfusun Genel Özellikleri⁴⁷

Karye-i Dedebalı							
Aile No	Kişi No	Unvanı ve Adı	Yaşı veya Doğum Tarihi	Ölüm Tarihi	Temel Özelliği/Sıfatı	Askerlik Durumu	Mesleği
1	1	İbrahim bin Halil	23	-	Orta boylu ter bıyıklı	-	Hatib-i Karye
	2	Oğlu Halil	Z/1252	-	-	-	-
2	3	Köse Yusuf bin Mustafa	68	-	Orta boylu ak sakallı	-	Çiftçi
	4	Oğlu Osman bin Köse Yusuf	30	-	Uzun boylu kara bıyıklı	M	Çiftçi
3	5	İbrahim bin Abdullah	44	-	Uzun boylu kara sakallı	-	Çiftçi
	6	Oğlu İbrahim	6	-	-	Tüvana/1252	-
	7	Diğer oğlu Ahmed	4	-	-	Tüvana-1254	-
4	8	Halil bin Sarı İsmail	64	-	Uzunca boylu kır sakallı	-	Çiftçi
5	9	İsmail bin Halil	40	-	Orta boylu kumral sakallı	Müsinn/1248	Debbağ
	10	Oğlu Halil	9	-	-	Tüvana/1249	-
	11	Diğer oğlu İbrahim	4	-	-	Tüvana-1254	-
6	12	Sarioğullarından Halil bin İbrahim	45	-	Orta boylu kumral sakallı	-	Çiftçi
	13	Oğlu İbrahim	10	-	-	Tüvana/1248	-
7	14	Mehmet bin Hacıoğlu Süleyman	40	-	Orta boylu kumral sakallı	Müsinn/1248	Çiftçi
	15	Oğlu Yusuf	7	-	-	Tüvana-1251	-
8	16	İsmail bin Deli Osman	51	-	Orta boylu kır sakallı	-	Çiftçi
9	17	Merhum Veli Usta'nın oğlu Ali	12	-	-	-	-
	18	Diğeri İsmail	9	-	-	Tüvana/1246	-
10	19	Sakallı Mustafa bin Halil	60	-	Uzunca boylu kır sakallı	-	Çiftçi

⁴⁷ İlgili defterlerin Arşivdeki tasnif kayıtları “NFS.d.. / 6384 - -Vidin vilayeti, (Tırnova) Niğbolu sancağı, (Tırnova) Tuzluk nahiyesi kazası, müslim defteri. a.g.y.tt – H.29.12.1246 Tarihli” ve “NFS.d.. / 6385 - -Vidin vilayeti, (Tırnova) Niğbolu sancağı, (Tırnova) Tuzluk nahiyesi kazası, müslim defteri. a.g.y.tt – H.29.12.1247 Tarihli” şeklinde yazılmış olup defterlerin başlangıç kısımlarında; “Bâ fermân-ı âli memur-ı ta'dâd ve tahriri olduğum Tırnova kazasında vâki' Tuzluk nahiyesinde kâin kurâda sâkin sığâr ve kibâr ehl-i İslâmı ma'rifet-i şer' ve voyvoda ağa bendeleri ma'rifeti ve ma'rifet-i çâkerânemle yegân yegân isbat-ı vücûd itdirilerek ber vech-i eşkâl tahrir olunan nüfusun defteridir ki, ber vech-i âti zikr ve beyan olunur” ifadeleri yer almaktadır.

Savaş, S. (2021). Dedebalıların İzinde III: Balkanlarda Dedebalılar Cemaati ve Tırnova Kazası Dedebalı Karyesi. ABAD, 4(8), 173-295.

	20	Oğlu Veli	14	-	A'mâ	-	-
	21	Merkum Mustafa'nın torunu Mehmet bin Halil	4	-	-	Tüvana/1254	-
	22	Diğer torunu Süleyman	2	-	-	-	-
11	23	Hüseyin bin Tülü İbrahim	50	-	Uzun boylu kır sakallı	-	Çiftçi
	24	Oğlu Hasan	10	-	-	Tüvana/1248	-
12	25	Hüseyin bin İsmail	65	-	Orta boylu kır sakallı	-	Kömürcü
	26	Oğlu Ali	8	-	-	Tüvana/1250	-
13	27	Koca Yusuf bin Halil	58	-	Uzun boylu kır sakallı	-	Çiftçi
	28	Biraderzâdesi İbrahim	8	-	-	Tüvana/1250	-
14	29	Memiş bin Hüseyin	43	-	Uzun boylu kumral sakallı	-	Çiftçi
	30	Oğlu İbrahim	8	-	-	Tüvana/1248	-
	31	Diğer oğlu İsmail	6	-	-	Tüvana/1252	-
15	32	Suhteoğlu Hüseyin bin İsmail	28	-	Uzun boylu kumral sakallı	-	Çiftçi
16	33	Biraderi Suhteoğlu Ali bin İsmail	36	-	Uzun boylu az kumral sakallı	Müsinn/1251	-
	34	Oğlu İsmail	5	-	-	Tüvana/1251	-
17	35	Ali bin Halil	54	-	Orta boylu kır sakallı	-	Çiftçi
18	36	İsmail bin Topal Mehmet	35	-	Orta boylu kara sakallı	-	Çapacı
19	37	Ali bin İbrahim	45	-	Orta boylu sarı sakallı	Müsinn/1248	Çiftçi
20	38	Mehmet bin Çapacı İsmail	45	-	Orta boylu kumral sakallı	-	Çiftçi
	39	Oğlu İsmail	8	-	-	Tüvana/1250	-
	40	Diğer oğlu Hamza	2	-	-	-	-
21	41	Yetimoğlu damadı? Halil bin İbrahim	28	-	Orta boylu ter bıyıklı	-	-
	42	Oğlu İsmail	4	-	-	Tüvana/1254	-
22	43	Mustafa bin Hasan Beşe	40	-	Orta boylu az kumral sakallı	Müsinn/1248	Çiftçi
	44	Oğlu Ali	14	-	-	-	-
	45	Diğer oğlu Mahmut	10	-	-	Tüvana/1248	-
	46	Diğer oğlu Ömer	7	-	-	Tüvana/1251	-
23	47	Molla Mehmet bin Mustafa	55	-	Orta boylu kara sakallı	-	Hatib Vekili
	48	Oğlu Mehmet	6	-	-	Tüvana/1252	-
24	49	Yakuboğullarından Yahya bin merhum İsmail	16	-	Şâbb-ı emred	M	-
	50	İsmail'in oğlu Hüseyin	10	-	-	Tüvana/1248	-

Savaş, S. (2021). Dedebalıların İzinde III: Balkanlarda Dedebalılar Cemaati ve Tırnova Kazası Dedebalı Karyesi. ABAD, 4(8), 173-295.

	51	İsmail'in oğlu Mehmet	5	-	-	Tüvana/1253	-
25	52	Çiftçioğlu İbrahim bin Hasan	50	-	Orta boylu kır sakallı	-	-
	53	Oğlu Ali	10	-	-	Tüvana/1248	-
	54	Diğer oğlu Mustafa	2	-	-	-	-
26	55	Hasan bin Sarı İsmail	50	-	Uzun boylu az kumral sakallı	-	Çiftçi
27	56	İsmail bin İbrahim	70	-	Uzun boylu kır sakallı/Sağır	-	Vekilharci
	57	Oğlu İsmail bin İsmail	30		Orta boylu kara sakallı	M	Çiftçi
28	58	Osman bin Abdullah	50	-	Uzun boylu sarı sakallı	-	Çiftçi
	59	Oğlu İsmail	10	Gayet-i Z 1253	-	Tüvana/1248	-
	60	Diğer oğlu Halil	6	-	-	Tüvana/1252	-
29	61	Karaibrahimoğullarından Osman bin Mustafa	34	-	Uzun boylu kumral bıyıklı	M	Çapacı
	62	Oğlu İsmail	12	-	-	-	-
30	63	İsmail bin Molla İbrahim	46	-	Orta boylu kır sakallı	-	Çiftçi
	64	Oğlu Mehmet	11	-	-	Tüvana/1248	-
31	65	Ahmed bin İbrahim	45	-	Orta boylu kumral sakallı	-	Çiftçi
	66	Biraderi Yusuf bin İbrahim	40	-	Orta boylu kumral bıyıklı	M/ Müsinn/1248	Çiftçi
32	67	Kethüdaoğlu İbrahim bin İsmail	68	-	Uzun boylu kır sakallı	-	Çiftçi
33	68	Veli bin İbrahim	20	-	-	-	-
	69	Oğlu İbrahim	1,5 mah	-	-	-	-
34	70	Veliustaoğullarından Mehmet bin Hüseyin	60	Gâyet-i Z 1250	-	-	Çiftçi
	71	Oğlu İbrahim bin Mehmet	20	-	Oğlu orta boylu ter bıyıklı	M	Çiftçi
	72	Diğer oğlu Yakub	2	-	-	-	-
35	73	Ali bin Molla İbrahim	36	-	Orta boylu kumral sakallı	Müsinn/1251	Çapacı
36	74	İsmail bin Molla Ahmed	35	-	Uzun boylu kumral bıyıklı	M/ Müsinn/1252	Çiftçi
	75	Oğlu Ahmed	5	-	-	Tüvana/1253	-
37	76	Osman bin Halil	35	-	Orta boylu az kumral sakallı	M/ Müsinn/1252	Çiftçi
	77	Oğlu Bekir	1	-	-	-	-
38	78	Büyükibrahimoğullarından	35		Uzun (boylu)	M/	Çiftçi

Savaş, S. (2021). Dedebalıların İzinde III: Balkanlarda Dedebalılar Cemaati ve Tırnova Kazası Dedebalı Karyesi. ABAD, 4(8), 173-295.

		Mustafa bin İsmail			kumral bıyıklı	Müsinn/1252	
79		Oğlu Osman	5	-	-	Tüvana/1253	-
80		Diğer oğlu İsmail	4	-	-	Tüvana/1254	-
39	81	Söylemezoğlu Osman bin Yusuf	50	-	Uzunca boylu kumral sakallı	-	Çiftçi
	82	Oğlu Ahmed	8	-	-	Tüvana/1250	-
40	83	Ali Şaban bin İbrahim	35	-	Orta (boylu) kumral bıyıklı	M	Çiftçi
	84	Oğlu Osman	8	-	-	Tüvana/1250	-
41	85	Yahya bin İbrahim (Şaban'ın biraderi)	30	-	Orta (boylu) az bıyıklı	M	Çiftçi
42	86	Çakıroğlu Yusuf bin Hüseyin	55	-	Uzunca boylu kır sakallı	-	Çiftçi
	87	Oğlu İsmail	12	-	-	-	-
43	88	Kanlıbrahimoğullarından İbrahim bin Halil	35	-	Orta boylu kumral bıyıklı	M/ Müsinn/1252	Çiftçi
44	89	İsmail bin Mehmet	35	-	Uzun boylu az kumral sakallı	-	Çapacı
	90	Oğlu Mahmut	12	-	Topal	-	-
45	91	Hüseyin bin Hasan	60	-	Uzun boylu kır sakallı	-	Çiftçi
	92	Oğlu Mehmet	11	-	-	Tüvana/1248	-
	93	Diğer oğlu Hasan	3	-	-	Tüvana/1255	-
46	94	Mehmet bin Ali	70	Gâyet-i Z 1255	Kısa boylu ak sakallı	-	Derviş?
47	95	Damadı Değirmencioğlu İbrahim bin Hasan	35	-	Orta boylu kara sakallı	M/ Müsinn/1252	-
	96	Oğlu Yakub	3	-	-	-	-
48	97	Mustafa bin Hasan	35	-	Kısa boylu köse sakallı	M/ Müsinn/1252	Çiftçi
	98	Oğlu Halil	5	-	-	Tüvana/1253	-
	99	Diğer oğlu İbrahim	3 mah?	-	-	Tüvana/1255	-
49	100	Halil bin Devreli Abdullah	50	-	Kısa boylu kır sakallı	-	-
	101	Oğlu Mehmet	4	-	-	Tüvana/1254	-
50	102	Söylemezoğlu Yahya bin Hüseyin	40	-	Uzun boylu kara sakallı	Müsinn/1248	Çiftçi
	103	Oğlu Osman	1	-	-	-	-
51	104	Biraderi Ali bin Hüseyin	43		Orta boylu kumral sakallı	-	Çiftçi
	105	Oğlu Ali	4	-	-	Tüvana/1255	-
52	106	İbrahim bin Kara Ali	25	-	Orta boylu kara bıyıklı	M	Çiftçi
	107	Oğlu İbrahim	13	-	-	-	-

Savaş, S. (2021). Dedeбаларın İzinde III: Balkanlarda Dedeбалар Cemaati ve Tırnova Kazası Dedeбалı Karyesi. ABAD, 4(8), 173-295.

53	108	Koca Osman bin İbrahim	35	-	Orta boylu kara sakallı	M/ Müsinn/1252	Çiftçi
	109	Oğlu Halil	6	-	-	Tüvana/1252	-
54	110	Deli Ali bin Deli Ahmed	65	-	Orta boylu ak sakallı	-	Çiftçi
55	111	Koca Hüseyin bin Şaban	60	5 N 1250	Orta boylu ak sakallı	-	-
	112	Oğlu Yahya	11	-	-	Tüvana/1248	-
	113	Diğer oğlu Yusuf	7	-	-	Tüvana/1251	-
56	114	Yarıkoğlu Ahmed bin Hüseyin	35		Orta boylu kara sakallı	M	Çiftçi
	115	Oğlu Mustafa	9	-	-	Tüvana/1249	-
	116	Diğer oğlu Hasan	7	-	-	Tüvana/1251	-
	117	Oğlu Ali	5	-	-	Tüvana/1253	-
57	118	Hasan bin Ebubekir	40	-	Orta boylu köse sakallı	Müsinn/1248	Sekban
	119	Oğlu Halil	3	-	-	Tüvana/1255	-
58	120	Koşuoğlu Ebubekir bin Hasan	50	-	Orta boylu kır sakallı	-	Çiftçi
	121	Oğlu İsmail	7	-	-	Tüvana/1251	-
	122	Diğer oğlu Ali	3	-	-	Tüvana/1255	-
59	123	Biraderi Veli bin Hasan	44	-	Orta boylu kır sakallı	-	Çiftçi
	124	Oğlu Aliş	6	-	-	Tüvana/1252	-
	125	Diğer oğlu Hasan	4	-	-	Tüvana/1254	-

Mahalle-i Cami der karye-i Dedeбалı							
1	1	Osman bin İbrahim	45	-	Orta boylu kır sakallı	-	Çiftçi/Hatib-i Mahalle
	2	Oğlu Mustafa	13	-	-	-	-
	3	Diğer oğlu Yusuf	6	-	-	Tüvana/1252	-
2	4	Hatiboğlu Memiş Hoca bin Osman	44	-	Uzun boylu kumral sakallı	-	Çiftçi
	5	Oğlu Osman	7	-	-	Tüvana/1251	-
3	6	Mustafa bin Kara Ahmed	38	-	Orta boylu kumral sakallı	M/ Müsinn/1245	Çiftçi
	7	Oğlu Ahmed	3	-	-	Tüvana/1255	-
4	8	Tırpanoğlu Halil bin Dıraman?	45	Gurre-i Z 1254	Uzun boylu kır sakallı	-	Çiftçi
	9	Oğlu İbiş	10	-	-	Tüvana/1248	-
	10	Oğlu Ali	4	-	-	Tüvana/1254	-
	11	Oğlu Mustafa	3	-	-	Tüvana/1255	-

Savaş, S. (2021). Dedebalılar İzinde III: Balkanlarda Dedebalılar Cemaati ve Tırnova Kazası Dedebalı Karyesi. ABAD, 4(8), 173-295.

	12	Oğlu Veli	2,5	-	-	-	-
	13	İbiş bin Dıraman (Halil'in biraderi)	14	-	Şâbb-ı emred	M	-
5	14	Hüseyin bin Bekir Beşe	44	-	Uzun boylu kır sakallı	-	Çiftçi
	15	Oğlu Bekir	4	-	-	Tüvana/1254	-
	16	Diğer oğlu Ali	2	-	-	-	-
	17	Diğer oğlu Hasan	Gâyet-i Z 1252	-	-	-	-
6	18	İbrahim bin Seferoğlu Osman	42	-	Orta boylu kumral sakallı	-	Çiftçi
	19	Oğlu İsmail	Gâyet-i Z 1252	-	-	-	-
7	20	Kayyumoğlu (Osman) bin İsmail	80	-	Uzun boylu ak sakallı	-	Çiftçi
	21	Oğlu Ahmed bin Osman	35	-	Uzun boylu az bıyıklı	M/ Müsinn/1252	-
	22	Oğlu Osman	4	-	-	Tüvana/1254	-
8	23	Mehmet bin Kozluoğlu Hüseyin	36	-	Orta boylu kumral sakallı	Müsinn/1251	Çiftçi
	24	Oğlu Mustafa	2	-	-	-	-
	25	Diğer oğlu Hüseyin	1	-	-	-	-
9	26	İmamoğlu Hüseyin bin Bekir	38	-	Orta boylu kır sakallı	M/ Müsinn/1249	-
	27	Oğlu Hasan	Gâyet-i Z 1247	-	-	-	-
	28	Biraderzâdeleri İsmail bin Ahmed	13				
	29	Diğer biraderi Ahmed	4	Gâyet-i Z 1253	-	-	-
	30	Diğer biraderi Mehmet	2	Gâyet-i Z 1253	-	-	-
10	31	İsmail bin Yenioğlu Abdullah	58	-	Orta boylu kır sakallı	-	Çiftçi
	32	Oğlu Salih	10	-	-	Tüvana/1248	-
	33	Diğer oğlu Mehmet	10	?	-	Tüvana/1248	-
	34	Diğer oğlu Ahmed	4	Gâyet-i 1253			
11	35	Sarı Mustafa bin Halil	66	-	Uzun	-	Çiftçi

Savaş, S. (2021). Dedebalıların İzinde III: Balkanlarda Dedebalılar Cemaati ve Tırnova Kazası Dedebalı Karyesi. ABAD, 4(8), 173-295.

				boylu kır sakallı		
	36	Oğlu Hüseyin	9	-	-	Tüvana/1249 -
12	37	Hasan bin Deli Hüseyin	67	-	Uzun boylu ak sakallı	- Çiftçi
	38	Oğlu Osman	3	-	-	Tüvana/1255 -
13	39	Merhum Delimemişoğlu Ali	9	Gâyet-i Z 1253	-	Tüvana/1249 -
	40	Diğer oğlu Osman	9	-	-	Tüvana/1250 -
14	41	Ali bin Bekir Beşe	36	-	Orta boylu kumral sakallı	M Çiftçi
	42	Oğlu veli	1	-	-	- -
15	43	Çolakoğlu Mustafa bin Hüseyin	36	-	Orta boylu köse sakallı	Müsinn/1255 Çiftçi
	44	Oğlu Mustafa	5	-	-	Tüvana/1253 -
16	45	Kabakoğlu Yusuf bin Hüseyin	44	-	Orta boylu kır sakallı	- Çiftçi
	46	Oğlu Mehmet	8	-	-	Tüvana/1250 -
	47	Diğer oğlu Hasan	2	-	-	- -
	48	Diğer oğlu Hüseyin	4 mah	-	-	- -
17	49	Çobanoğlu Mehmet bin Osman	45	-	Orta boylu sarı sakallı	- Çiftçi
	50	Oğlu Halil	13	-	-	- -
	51	Diğer oğlu Feyzi	5	-	-	Tüvana/1251 -
	52	Diğer oğlu Mustafa	1	-	-	- -
18	53	Karaibrahimoğullarından Halil bin Hasan	35	-	Orta boylu köse sakallı	M -
	54	Oğlu İbrahim	8	-	-	Tüvana/1250 -
	55	Diğer oğlu Osman	2	-	-	- -
19	56	Merhum Beceoğlu Ahmed'in oğlu Hüseyin	14	-	-	M -

Mahalle-i Sürgülü Der Karye-i Dedebalı						
1	1	Molla İbrahim bin Hasan	64	-	Uzun boylu kır sakallı	- Çiftçi
2	2	Biraderi Mustafa bin Hüseyin (Hasan?)	49	-	Orta boylu kır sakallı	- Çiftçi
	3	Oğlu İbrahim	5	-	-	Tüvana/1253 -
	4	Diğer oğlu Hasan	Gurre-i	-	-	- -

Savaş, S. (2021). Dedebalıların İzinde III: Balkanlarda Dedebalılar Cemaati ve Tırnova Kazası Dedebalı Karyesi. ABAD, 4(8), 173-295.

		M 1252					
3	5	İbrahim bin Halil	45	-	Orta boylu köse sakallı	-	Çiftçi
	6	Oğlu Halil	12	-	-	-	-
4	7	Abdurrahman bin Süleyman	45	-	Uzun boylu kumral sakallı	-	Çiftçi
	8	Oğlu İbrahim	5	-	-	Tüvana/1253	-
5	9	Ahmed bin Osman	40	-	Uzun boylu sarı sakallı	Müsinn/1248	Çiftçi
	10	Oğlu Yahya	13	-	-	-	-
	11	Diğer oğlu Abdurrahman	Gurre-i Z 1252	-	-	-	-
6	12	Merhum Şeyh Hatib'in oğlu Ahmed	12	-	-	-	-
	13	Merhum Şeyh Hatib'in oğlu Osman	11	-	-	Tüvana-1248	-
7	14	Çavdarlıoğlu Halil bin Mehmet	46	Gâyet-i Z 1252	Uzun boylu kumral sakallı	-	Çiftçi
	15	Oğlu Yahya	14	-	Şâbb-1 emred	M	-
	16	Diğer oğlu Mehmet	12	-	-	-	-
8	17	UzunAhmedoğullarından Ömer bin İbrahim	38	-	Uzun boylu az kumral sakallı	M/ Müsinn/1248	Çiftçi
	18	Oğlu İsmail	12	-	-	-	-
9	19	Çavdarlı Bekir bin Ali	60	-	Uzun boylu kır sakallı	-	Yabacı?
10	20	Safa Hatiboğlu Ali bin Mustafa	40		Orta boylu kır sakallı	Müsinn/1248	Çiftçi
	21	Oğlu Mehmet	12	-	-	-	-
	22	Diğer oğlu Yahya	5	-	-	Tüvana/1253	-
11	23	Yahya bin Mustafa	30	-	Orta boylu kara bıyıklı	M	Çiftçi
12	24	Kobak Emiroğlu Bekir bin İbrahim	30	-	Orta boylu az bıyıklı	M	Çiftçi
	25	Oğlu Mustafa	7	-	-	Tüvana/1251	-
	26	Diğer oğlu Ahmed	5	-	-	Tüvana/1253	-
	27	Diğer oğlu Raşit	1	-	-	-	-
13	28	Sürgülüoğlu Mehmed bin Bekir	58	18 C 1247	Uzun boylu kır sakallı	-	Çiftçi
	29	Oğlu Hamza	14	-	Şâbb-1 emred	M	-
	30						
14	31	Merhum Deliahmedoğlu Osman bin İsmail	15	Gâyet-i CA 1249	Şâbb-1 emred	M	-
	32	Merhum Deliahmedoğlu	13	-	-	-	-

Savaş, S. (2021). Dedebalıların İzinde III: Balkanlarda Dedebalılar Cemaati ve Tırnova Kazası Dedebalı Karyesi. ABAD, 4(8), 173-295.

	Ahmed bin İsmail					
33	Oğlu Mustafa	Gâyet-i 1254	-	-	-	-
34	Merkum Ahmed'in biraderi Mehmet bin İsmail	10	-	-	Tüvana/1248	-
35	Merkum Ahmed'in diğer biraderi İbrahim	8	-	-	Tüvana/1252	-
36	Merkum Ahmed'in diğer biraderi Abdullah	5	-	-	Tüvana/1253	-
15	37 Kayyumoğlu Mehmet bin Hasan	46	-	Orta boylu kumral sakallı	-	Çiftçi
	38 Oğlu İsmail	14	-	-	M	-
	39 Diğer oğlu Ali	10	-	-	Tüvana/1248	-
16	40 Mustafa bin Kara Hasan	64	6 S 1252	Uzun boylu kır sakallı	-	Çiftçi
	41 Oğlu Mehmet bin Mustafa	40	-	Orta boylu kumral sakallı	Müsinn/1248	Çiftçi
	42 Diğer oğlu İsmail bin Mustafa	30	-	Uzun boylu kumral sakallı	M	Çiftçi
	43 Diğer oğlu Ali bin İsmail	10	-	-	Tüvana/1248	-
	44 Diğer oğlu Mehmet bin İsmail	6	-	-	Tüvana/1252	-
17	45 Merhum Çıkırıkçı Mustafa'nın oğlu Ali	16	-	Şâbb-1 emred	M	-
	46 Diğer oğlu İsmail	14	-	-	M	-
	47 Diğer oğlu Hasan	10	-	-	Tüvana/1248	-
18	48 Merhum Kayyum Ahmed'in oğlu Ahmed	14	-	Şâbb-1 emred	M	-
19	49 Kayyumoğlu Halil bin Halil	35	-	Orta boylu kumral sakallı	Müsinn/1252	Çiftçi
	50 Oğlu İbrahim	10	-	-	Tüvana/1248	-
	51 Diğer oğlu İsmail	4	-	-	Tüvana/1254	-
20	52 Merhum Karahasanoğlu Osman'ın oğlu Mehmet	8	-	-	Tüvana/1250	-
	53 Diğer oğlu Bekir	4	-	-	Tüvana/1254	-

Mahalle-i Çataldere der karye-i Dedebalı						
1	1	Halil bin Deli Mustafa	40	-	Uzun boylu kumral sakallı	Müsinn/1248 Hatib-i Mahalle
	2	Oğlu İsmail	14	Z 1253	Şâbb-1 emred	M
	3	Merkum Halil'in emmizâdesi Mustafa bin Osman	12	-	-	-

Savaş, S. (2021). Dedebalıların İzinde III: Balkanlarda Dedebalılar Cemaati ve Tırnova Kazası Dedebalı Karyesi. ABAD, 4(8), 173-295.

2	4	Delioeroğullarından Yusuf bin Ahmed	35	-	Orta boylu kumral sakallı	M	Çiftçi
	5	Oğlu Yahya	8	-	-	Tüvana/1250	-
	6	Diğer oğlu İbrahim	4	-	-	Tüvana/1254	-
3	7	Tüfenkçioğlu Mustafa bin Ali	32	-	Uzun boylu az bıyıklı	M	Çiftçi
4	8	Hüseyin bin Ali Efendi	50	-	Uzun boylu az bıyıklı	-	Çiftçi
	9	Oğlu Ali	10	-	-	Tüvana/1248	-
	10	Diğer oğlu Selim	4	-	-	-	-
	11	Diğer oğlu Beytullah	Ş 1252	-	-	-	-
	12	Diğer oğlu Ali	1249	-	-	-	-
5	13	Yusuf bin Hasan	70	-	Orta boylu ak sakallı	-	Çiftçi
6	14	Mustafa bin Yusuf	50	-	Oğlu uzun boylu kır sakallı	-	Çiftçi
	15	Oğlu İsmail bin Mustafa	10	-	-	Tüvana/1248	-
	16	Diğer oğlu Ahmed	1247	-	-	-	-
7	17	Mehmet bin Yusuf	48	-	Uzun boylu kumral sakallı	-	Çoban
	18	Oğlu Asbas)	8	-	-	Tüvana/1250	-
	19	Oğlu Mehmet	1249	-	-	-	-
8	20	İsmail Deli Çocuk bin Yusuf	54	-	Uzun boylu kır sakallı	-	Çiftçi
	21	Oğlu Yusuf	10	-	-	Tüvana/1248	-
	22	Diğer oğlu Halil	1249	-	-	-	-
9	23	Çobanoğlu Bekir bin Hasan	45	-	Orta boylu	-	Çiftçi
	24	Oğlu Yusuf	11	-	-	Tüvana/1248	-
	25	Diğer oğlu İbrahim	3	-	-	Tüvana/1255	-
	26	Merkum Bekir'in biraderzâdesi Yahya bin İbrahim	12	-	-	-	-
10	27	Vadaoğlu? Hüseyin bin İsmail	60	-	Orta boylu kır sakallı	-	Çapacı
	28	Oğlu İbrahim	12	-	-	-	-
	29	Diğer oğlu İsmail	10	-	-	Tüvana/1248	-
11	30	Robuşluoğlu? İbrahim bin Selim	45	-	Uzun boylu kumral sakallı	-	Çapacı
	31	Oğlu Osman bin İbrahim	14	-	Şâbb-1 emred	M	-
12	32	İsa bin İsa	46	-	Orta boylu kara sakallı	-	Çapacı
	33	Oğlu Mustafa	16	-	Şâbb-1 emred	M	-

Savaş, S. (2021). Dedebalıların İzinde III: Balkanlarda Dedebalılar Cemaati ve Tırnova Kazası Dedebalı Karyesi. ABAD, 4(8), 173-295.

	34	Diğer oğlu İbrahim	11	-	-	Tüvana/Boş	-
	35	Diğer oğlu Yusuf	5	-	-	Tüvana/1254	-
13	36	Kelömeroğlu Hasan bin Ömer	45	-	Orta boylu kumral sakallı	-	Çapacı
	37	Oğlu Mustafa	10	-	-	Tüvana/1248	-
	38	Diğer oğlu İbiş	1	-	-	-	-
14	39	İlaçoğlu Halil bin Hasan	66	-	Uzun boylu kır sakallı	-	Çapacı
	40	Oğlu Hasan	16	-	Şâbb-ı emred	M	-
	41	Diğer oğlu Hasan	CA 1249	-	-	-	-
15	42	Kızılcaalioğullarından Ali bin Ahmed	55	-	Uzun boylu kır sakallı	M	Çapacı
	43	Oğlu Osman	8	-	-	Tüvana/1250	-
16	44	Çiftçi oğlu Osman bin Yusuf	35	-	Uzun boylu kara sakallı	M	Çapacı
17	45	Çanakoğlu Mehmed bin Ali	46	-	Orta boylu kumral sakallı	-	Çiftçi
	46	Oğlu İsmail	3	-	-	Tüvana/1255	-
	47	Diğer oğlu İbrahim	CA 1249	-	-	-	-
18	48	Derbiş(Derviş?)oğlu Molla Mustafa bin Hüseyin	60	Gâyet-i Z 1252	Kısa boylu kır sakallı	-	Çiftçi
	49	Oğlu Halil	14	-	Şâbb-ı emred	M	-
	50	Diğer oğlu Hüseyin	1249	-	-	-	-
19	51	Ukkaşeoğlu? Hüseyin bin Halil	45	-	Kısa boylu kır sakallı	-	Çiftçi
	52	Damadı Yahya veled-i Mehmed	25	-	Orta boylu ter bıyıklı	-	-
	53	Oğlu Mustafa	1,5 mah	-	-	-	-
20	54	Değirmencioğlu Mehmed bin Mustafa	45	-	Kısa boylu kara sakallı	-	Çiftçi
21	55	Kalpaklıoğlu Mustafa bin Halil	30	-	Orta boylu kumral sakallı	M	Çiftçi
22	56	Uzunoğlu Ahmed bin İsmail	60	-	Orta boylu kır sakallı	-	Çiftçi
23	57	Çanakoğlu Hüseyin bin Bekir	60	-	Orta boylu kır sakallı	-	Çiftçi
	58	Oğlu Yakup	15	-	-	M	-
24	59	Çıkrıkçioğlu Abdurrahman bin Abdullah	40	-	Orta boylu kara sakallı	Müsinn/1248	Çiftçi
	60	Oğlu Abdurrahman	2	-	-	-	-
25	61	Mustafa bin Yusuf Beşe	38	-	Orta boylu	Müsinn/1248	Çiftçi

Savaş, S. (2021). Dedeбалıların İzinde III: Balkanlarda Dedeбалılar Cemaati ve Tırnova Kazası Dedeбалı Karyesi. ABAD, 4(8), 173-295.

				kumral sakallı		
62	Oğlu Mustafa	3	-	-	Tüvana/1255	-
63	Diğer oğlu Yusuf	Gurre-i Ş 1252	-	-	-	-
26	64 Onbaşıoğlu Hasan bin Mustafa	55	-	Orta boylu kır sakallı	-	Çiftçi
	65 Oğlu Bekir	8	-	-	Tüvana/1250	-
27	66 Sarıoğlu Yusuf bin Mustafa	35	-	Orta boylu kara sakallı	M	Çiftçi
	67 Oğlu Mehmet	3	-	-	Tüvana/1255	-
28	68 İbrahim bin Sarı Mustafa	65	-	Orta boylu kır sakallı	-	Çapacı
	69 Biraderi Mehmet bin Sarı Mustafa	55	-	Orta boylu kır sakallı	-	Çiftçi
	70 Oğlu Ahmed	5	-	-	Tüvana/1254	-
29	71 Mâîgöz Çakıroğlu Halil bin Mustafa	40	-	Orta boylu kumral sakallı	Müsinn/1248	Çiftçi
	72 Oğlu Yusuf	1247	-	-	-	-
	73 Oğlu Hüseyin	5	-	-	Tüvana/1253	-
30	74 Merhum Değirmencioğlu Hüseyin bin Mehmed	7	-	-	Tüvana/1251	-
31	75 Mollaoğlu İbrahim bin Ahmed	25	-	Uzun (boylu) az bıyıklı	M	Çiftçi
	76 Biraderi Ömer	8	-	-	Tüvana/1250	-
32	77 Çıkırıkçıoğlu Abdurrahman bin Mustafa	55	-	Orta boylu kır sakallı	-	Çiftçi
33	78 Keloğlu İsmail bin Halil	50	-	Uzun boylu kumral sakallı	-	Mahalle çorbacısı
34	79 Merhum Vahcioğlu Mehmed'in oğlu Yahya	10	-	-	Tüvana/1248	-
35	80 Osman bin Kara Mehmed	25	-	Orta boylu kır sakallı	-	-
	81 Oğlu Ahmed	5 şehr	-	-	-	-
36	82 Mehmed bin Topal	50	-	Orta boylu kumral bıyıklı	Müsinn/Boş	-
	83 Oğlu Ali	20	-	-	-	-
	84 Oğlu Hasan bin Ali	5 mah	-	-	-	-
37	85 Sağıroğlu Mustafa bin Hüseyin	30	-	-	-	-

Mahalle-i Dede der karye-i Dedeбалı						
1	1	Katiloğlu Hasan bin Mehmed	55	N 246	Uzun boylu kır sakallı	Çapacı

Savaş, S. (2021). Dedebalıların İzinde III: Balkanlarda Dedebalılar Cemaati ve Tırnova Kazası Dedebalı Karyesi. ABAD, 4(8), 173-295.

	2	Oğlu Memiş	8	-	-	Tüvana/1250	-
	3	Oğlu Hasan	5	-	-	Tüvana-1253	-
2	4	Kara Hüseyin bin Mehmed	32	-	Orta boylu kumral bıyıklı	M	Çiftçi
	5	Oğlu Emini	6	-	-	Tüvana/1252	-
3	6	İbrahim bin Abdullah	62	-	Orta boylu kır sakallı	-	Çiftçi
4	7	Pehlivan Ahmed bin Ali	55	-	Uzun boylu kır sakallı	-	Çiftçi
	8	Oğlu Mehmet	8	-	-	Tüvana/1250	-
	9	Diğer oğlu Osman	2	-	-	-	-
5	10	İmamoğlu İsmail bin Mustafa	46	-	Orta boylu kır sakallı	-	Çiftçi
	11	Oğlu İsmail	3	-	-	Tüvana/1255	-
6	12	Eğrioğlu Bekir bin İsmail	35	-	Kısa boylu kumral sakallı	-	Çapacı
	13	Oğlu Mehmet	2	-	-	-	-
7	14	Halil bin Koca Hasan	50	-	Orta boylu kır sakallı	-	Çiftçi
	15	Oğlu Mehmet	2	-	-	-	-
	16	Diğer oğlu İbrahim	7 L 1247	-	-	-	-
8	17	Biraderi Hüseyin Hoca bin Koca Hasan	66	-	Uzun boylu kır sakallı	-	-
	18	Oğlu Mustafa bin Hüseyin Hoca	8	-	-	Tüvana/1250	-
9	19	Mehmed bin Topal Mustafa	40	-	Uzun boylu kumral sakallı	Müsinn/1248	Çiftçi
	20	Oğlu Mustafa	8	-	-	Tüvana/1250	-
	21	Oğlu Yakup	6	-	-	Tüvana/1253	-
	22	Oğlu Şaban	4	-	-	Tüvana/1254	-
	23	Oğlu Veli	1	-	-	-	-
10	24	Abdurrahman bin Abdurrahman	66	-	Orta boylu kır sakallı	-	Çiftçi
11	25	Biraderi Halil bin Abdurrahman	55	10 CA 1247	Orta boylu kır sakallı	-	Çiftçi
12	26	Diğer biraderi Ahmed bin Abdurrahman	50	-	Orta boylu kır sakallı	-	Çiftçi
13	27	Abdullah bin İsmail	36	-	Uzun boylu kara sakallı	Müsinn/1251	Çapacı
	28	Oğlu Abdullah	15 CA 1246	-	-	-	-
14	29	Osman bin Feyzi	35	-	Orta boylu köse sakallı	Müsinn/1252	Çiftçi
	30	Oğlu Ahmed	5	-	-	Tüvana/1253	-
15	31	Küçükahmedoğullarından	50	-	Uzun boylu	-	Çiftçi

Savaş, S. (2021). Dedebalıların İzinde III: Balkanlarda Dedebalılar Cemaati ve Tırnova Kazası Dedebalı Karyesi. ABAD, 4(8), 173-295.

	Ahmed bin Mustafa			kır sakallı		
16	32 Feyzullah bin Kara Musa	50	-	Uzunca boylu kumral sakallı	-	Çiftçi
17	33 Kethüdaoğlu İbrahim bin Halil	45	-	Orta boylu kumral sakallı	-	Çiftçi
	34 Oğlu Süleyman	8	-	-	Tüvana/1250	-
	35 Oğlu Osman	3	-	-	Tüvana/1255	-
18	36 Beytullah bin Uzun Mustafa	35	-	Orta boylu sarı sakallı	Müsinn/1252	Çiftçi
19	37 Ahmed bin Halil	40	-	Şehla/ Kısa boylu kumral sakallı	Müsinn/1248	Çapacı
	38 Oğlu Mehmet	6	-	-	Tüvana/1252	-
	39 Diğer oğlu Halil	3	-	-	Tüvana/1255	-
20	40 Kasaboğlu Bekir bin Mustafa	45	-	Uzunca boylu kumral sakallı	-	Çapacı
	41 Oğlu İsmail	9	-	-	Tüvana/1249	-
	42 Diğer oğlu Yusuf	7	-	-	Tüvana/1251	-
21	43 Ebubekir bin Kara Ali	45	-	Kısa boylu kır sakallı	-	Çapacı
	44 Oğlu Mustafa	2	-	-	-	-
22	45 Merhum Koca Abdullah'ın oğlu İsmail	14	-	Şâbb-ı emred	M	-
23	46 Damadı Hasan bin Halil	30	-	Kısa boylu kumral sakallı	-	Çapacı
	47 Oğlu Halil	5	-	-	Tüvana/1253	-
24	48 Bıyıklıoğlu Osman bin Halil	40	-	Orta boylu kara sakallı	Müsinn/1248	Çapacı
	49 Oğlu Mehmet	6	-	-	Tüvana/1252	-
	50 Oğlu Yahya	2	-	-	-	-
25	51 Emiroğlu Halil bin Hasan	65	-	Orta boylu köse kır sakallı	-	Çiftçi
	52 Oğlu Hasan	5	-	-	Tüvana/1253	-
26	53 Yakub bin Halil	36	-	Orta boylu kumral sakallı	Müsinn/1252	Çapacı
	54 Oğlu Yusuf	3	-	-	Tüvana/1255	-
	55 Diğer oğlu Hasan	ZA 1247	-	-	-	-
27	56 Damadı Hüseyin bin Yusuf	40	Gâyet-i 1251	Orta boylu kumral sakallı	-	Çapacı
	57 Oğlu Mehmet	7	-	-	Tüvana/1251	-

Savaş, S. (2021). Dedebalıların İzinde III: Balkanlarda Dedebalılar Cemaati ve Tırnova Kazası Dedebalı Karyesi. ABAD, 4(8), 173-295.

	58	Diğer oğlu Osman	4	-	-	-	-
28	59	Delimonlaoğlu İsmail bin Halil	35	-	Orta boylu sarı sakallı	-	Çapacı
	60	Oğlu Mehmet	1	-	-	-	-
29	61	Yahya bin Eyüb	40	-	Orta boylu kara sakallı	M/ Müsinn/1248	Çapacı
	62	Oğlu Yahya	Gâyet-i Z 1255	-	-	-	-
	63	Diğer oğlu Halil	8	-	-	Tüvana/1250	-
	64	Diğer oğlu Mehmet	7	?	-	-	-
	65	Diğer oğlu Yusuf	2	25 S 1246	-	-	-
30	66	Nasuhoglu Yusuf bin İbrahim	35	-	Uzun (boylu) kara sakallı	Müsinn/1252	Çiftçi
	67	Oğlu Abdullah	6	-	-	Tüvana/1252	-
31	68	Biraderi Nasuhoglu Osman bin İbrahim	55	-	Orta boylu kır sakallı	-	Çiftçi
	69	Oğlu Veli	9	-	-	Tüvana/1249	-
	70	Diğer oğlu Hasan	-	-	Şâbb-ı emred	-	-
32	71	Merhum Damad Mahmud'un oğlu İsmail	-	-	Şâbb-ı emred	-	-

Tablo-8: 6387 ve 6388 Numaralı Nüfus Defterlerine Göre Nüfusun Genel Özellikleri⁴⁸

Karye-i Dedebalı Mahalle-i Çataldere						
Hane	Numara	Unvanı ve Adı	Yaşı	Temel özelliği/Sıfatı	Mesleği	
1	1	Yahya veled-i Deli İbrahim	24	Uzun boylu ter bıyıklı	Çiftçi	
2	2	Zehir Hasan veled-i Halil	30	Orta boylu kumral sakallı	Çiftçi	
	3	Oğlu Osman	6			
3	4	Ali veled-i Dereli Mehmed	17	Uzun boylu Şâbb-ı emred	Çapacı	
	5	Büyük karındaşı Yusuf	20	Orta boylu ter bıyıklı	Asker-i redifde olduğu	
	6	Oğlu Osman	2			
4	7	Hacı Abdurrahman veled-i Mustafa	67	Uzun boylu kır sakallı	Çiftçi	
5	8	Osman Çıkrıkçı veled-i Yusuf	40	Orta boylu kara sakallı	Çapacı	
	9	Oğlu Mustafa	8			
	10	Diğeri Mahmud	6			

⁴⁸ İlgili defterlerin Arşivdeki tasnif kayıtları “NFS.d.. / 6387 - Vidin vilayeti, (Tırnova) Niğbolu sancağı, (Tırnova) Tuzluk nahiyesi kazası, müslim defteri. a.g.y.tt – H.29.12.1256 Tarihli” ve “NFS.d.. / 6388 - -Vidin vilayeti, (Tırnova) Niğbolu sancağı, (Tırnova) Tuzluk nahiyesi kazası, müslim defteri. a.g.y.tt – H.29.12.1259 Tarihli” şeklinde yazılmıştır.

Savaş, S. (2021). Dedebalıların İzinde III: Balkanlarda Dedebalılar Cemaati ve Tırnova Kazası Dedebalı Karyesi. ABAD, 4(8), 173-295.

	11	Diğeri Ahmed	4		
	12	Diğeri Yusuf	1		
6	13	İsa veled-i Yusuf Paşalı	28	Orta boylu kumral bıyıklı	Çapacı
7	14	Kara İsa veled-i İsa	50	Orta boylu kırçıl sakallı	Çiftçi
	15	Oğlu Memiş	28	Orta boylu kara bıyıklı	Mansûrede
	16	Diğeri İsmail	24	Orta boylu ter bıyıklı	Zabtiye süvarisi
	17	Diğeri Mustafa	22	Orta boylu ter bıyıklı	
	18	Diğeri İbrahim	18	Orta boylu Şâbb-ı emred	Süvaride
	19	Diğeri Musa	14	Şâbb-ı emred	
	20	Diğeri Yusuf	12		
8	21	Hüseyin veled-i Ali Efendi	55	Orta boylu kır sakallı	Çiftçi
	22	Oğlu Ali	12		
	23	Diğeri Selim	10		
	24	Diğeri Ahmed	8		
	25	Diğeri Abdullah	6		
	26	Diğeri Veli	4		
	27	Diğeri Osman	1		
9	28	Ali veled-i Ahmed Kızılca	58	Uzun boylu kırçıl sakallı	Çiftçi
	29	Oğlu Osman	16	Şâbb-ı emred	
	30	Diğeri Ahmed	5		
	31	Diğeri İsmail	3		
	32	Diğeri Yakub	1		
10	33	Hasan Derviş veled-i Süleyman	50	Uzun boylu kırçıl sakallı	Çiftçi
	34	Oğlu Yakub	18	Orta boylu Şâbb-ı emred	İki seneden berü Pazarcık'da çırak
	35	Diğeri Osman	12		
	36	Diğeri Ahmed	10		
11	37	Molla Halil veled-i Yusuf	50	Uzun boylu kır sakallı	Çiftçi
	38	Oğlu Yusuf	28	Orta boylu kumral bıyıklı	Zabtiye süvarisi
	39	Diğeri Kadir	5		
	40	Diğeri Hüseyin	3		
12	41	Mustafa veled-i Deli Osman	20	Orta boylu ter bıyıklı	Çapacı
13	42	Mustafa veled-i Hasan Vay Ana	25	Orta boylu kara bıyıklı	Çapacı
	43	Oğlu İsmail	2		
14	44	Yahya veled-i İsmail	28	Orta boylu kara	Çiftçi

Savaş, S. (2021). Dedebalılarım İzinde III: Balkanlarda Dedebalılar Cemaati ve Tırnova Kazası Dedebalı Karyesi. ABAD, 4(8), 173-295.

		Sağiroğlu		bıyıklı	
	45	Oğlu İsmail	4		
15	46	Hasan Onbaşı veled-i Mustafa	70	Orta boylu kır sakallı	Çiftçi
	47	Oğlu Bekir	22	Orta boylu ter bıyıklı	Mansûrede
	48	Diğeri Ahmed	14	Şâbb-ı emred	
16	49	Mustafa Kalpaklı veled-i Halil	48	Orta boylu kumral sakallı	Çiftçi
	50	Oğlu Osman	21	Orta boylu ter bıyıklı	
17	51	İsmail Deliçocukoğlu	67	Uzun boylu kırçıl sakallı	Çiftçi
	52	Oğlu İsmail	24	Orta boylu ter bıyıklı	Mansûrede
	53	Diğeri Yusuf	18	Orta boylu Şâbb-ı emred	
	54	Oğlunun oğlu Halil veled-i İsmail	6		
	55	Diğeri Osman	4		
	56	Diğeri Salih	1		
18	57	Ahmed Tüfenkçioğlu	33	Orta boylu kara sakallı	Çapacı
	58	Oğlu Mustafa	2		
19	59	İbrahim veled-i İsmail Karahaliloğlu			
	60	Oğlu İsmail	4		
	61	Diğeri Halil	1		
20	62	Molla Hüseyin veled-i Bekir	35	Orta boylu kumral sakallı	Çiftçi
	63	Oğlu İbrahim	6		
21	64	Yusuf veled-i Ahmed Deliömeroğlu	40	Orta boylu kumral sakallı	Çiftçi
	65	Oğlu Yakub	17	Orta boylu Şâbb-ı emred	
	66	Diğeri Yahya	15	Şâbb-ı emred	Alil
	67	Diğeri İbrahim	6		
	68	Diğeri Mustafa	3		
22	69	Değirmenci İbrahim veled-i Hasan	36	Orta boylu kara sakallı	Değirmenci
	70	Oğlu İsmail	11		
	71	Diğeri Yakub	9		
	72	Diğeri Osman	2		
23	73	Yusuf veled-i Hamza	25	Uzun boylu kumral bıyıklı	Çiftçi
	74	Oğlu Mehmed	3		
	75	Diğeri Mustafa	1		
24	76	Ali veled-i İsmail	25	Orta boylu kumral	Çiftçi

Savaş, S. (2021). Dedebalıların İzinde III: Balkanlarda Dedebalılar Cemaati ve Tırnova Kazası Dedebalı Karyesi. ABAD, 4(8), 173-295.

		Osmanoğlu		bıyıklı	
	77	Oğlu Mustafa	2		
	78	Diğeri İbrahim	1		
25	79	Gagık/Gancık Halil veled-i Halil	45	Orta boylu kara sakallı	Çiftçi
	80	Oğlu Yusuf	8		
	81	Diğeri Osman	3		
26	82	Abdurrahman veled-i Yakı Ahmed	52	Uzun boylu kırçıl sakallı	Çiftçi
	83	Oğlu Yusuf	11		
	84	Diğeri Abbas	1		
27	85	Yusuf veled-i Sarı Mustafa	55	Orta boylu kırçıl sakallı	Çiftçi
	86	Oğlu Ahmed	12		
28	87	Kör Halil veled-i Çakır Mustafa	52	Uzunca boylu kırçıl sakallı	Çapacı
	88	Oğlu Hüseyin	14	Şâbb-ı emred	
	89	Diğeri Abdullah	9		
	90	Diğeri Yusuf	6		
29	91	Mustafa veled-i Hüseyin Sarıoğlu	32	Orta boylu kumral sakallı	Çiftçi
	92	Oğlu Hüseyin	6		
30	93	Yusuf veled-i Bekir	22	Orta boylu kumral sakallı	Çiftçi
31	94	İbrahim veled-i Ahmed Mollaoğlu	35	Uzun boylu kumral bıyıklı	Çiftçi
	95	Karındaşı Ömer	20	Uzun boylu ter bıyıklı	Zabtiye süvarisi
32	96	Mehmed veled-i Sarı Mustafa	60	Uzun boylu kır sakallı	Çiftçi
	97	Oğlu Mustafa	15	Şâbb-ı emred	
33	98	İbrahim veled-i Sarı Mustafa	66	Orta boylu kır sakallı	Çapacı
34	99	İbrahim veled-i Selim	55	Uzun boylu kırçıl sakallı	Çiftçi
	100	Oğlu Osman	20	Orta boylu ter bıyıklı	
35	101	Osman veled-i Mustafa Karamehmedoğlu	45	Uzunca boylu kumral sakallı	Çiftçi
	102	Oğlu Ahmed	4		
	103	Diğeri İbrahim	2		
	104	Diğeri Halil	1		
36	105	Kara Ahmed veled-i İsmail	65	Orta boylu kır sakallı	Çapacı
	106	Oğlu Ahmed	20	Uzun boylu ter bıyıklı	Zabtiye süvarisi
37	107	Ebubekir veled-i Hüseyin	55	Orta boylu kır sakallı	Çiftçi

Savaş, S. (2021). Dedebalıların İzinde III: Balkanlarda Dedebalılar Cemaati ve Tırnova Kazası Dedebalı Karyesi. ABAD, 4(8), 173-295.

	108	Oğlu İbrahim	8		
38	109	Mustafa veled-i Kavaklı Ali	41	Uzunca boylu kumral sakallı	Çiftçi
39	110	Mehmed veled-i Ali Çatakoğlu	57	Orta boylu kırçıl sakallı	Çiftçi
	111	Oğlu İsmail	15	Şâbb-ı emred	
	112	Diğeri İbrahim	6		
	113	Diğeri Hüseyin	3		
40	114	Topal Mehmed veled-i Mustafa	50	Orta boylu kırçıl sakallı	Çiftçi
	115	Oğlu Ali	23	Orta boylu kumral bıyıklı	Zabtiye süvarisi
	116	Oğlunun oğlu Hasan veled-i Ali –ikiz-	6		
	117	Diğeri Hüseyin	6		
	118	Diğeri Hasan	3		
41	119	Kara Osman veled-i Hüseyin	30	Orta boylu siyah bıyıklı	Çapacı
	120	Oğlu Mustafa	2		
	121	Diğeri Hüseyin	1		
42	122	Hüseyin veled-i Hakkı	50	Orta boylu kır sakallı	Çiftçi
	123	Güveyisi Yahya	25	Orta boylu köse	Zabtiye süvarisi
	124	Oğlu Hüseyin	2		
43	125	Ali veled-i Martin Yusuf	30	Orta boylu kumral bıyıklı	Çiftçi
	126	Üveği oğlu İsmail	12		
	127	Diğeri Mustafa	10		
	128	Diğeri Yusuf	8		
	129	Diğeri Osman	6		
	130	Diğeri Mehmed	4		
	131	Diğeri İbrahim	2		
44	132	Yakub veled-i Hüseyin Çatak			
45	133	Hüseyin Çoban veled-i Yusuf	80	Orta boylu kırçıl sakallı	Çiftçi
	134	Oğlu Mustafa	30	Orta boylu siyah bıyıklı	
	135	Oğlunun oğlu İsmail veled-i Mustafa	12		
	136	Diğeri Mehmed	4		
46	137	Hüseyin veled-i Ahmed Derviş	20	Uzunca boylu ter bıyıklı	Zabtiye süvarisi
	138	Karındaşı Ali	14	Şâbb-ı emred	
	139	Üveği karındaşı Yusuf	6		
47	140	İsmail veled-i Keloğlu	55	Orta boylu kırçıl sakallı	Çiftçi
	141	Oğlu İbiş	35	Orta boylu kumral	

Savaş, S. (2021). Dedebalıların İzinde III: Balkanlarda Dedebalılar Cemaati ve Tırnova Kazası Dedebalı Karyesi. ABAD, 4(8), 173-295.

				sakallı	
48	142	Martin Yusuf veled-i Yusuf	70	Orta boylu kırçıl sakallı	Bu haneden sonra gelen hanelerin emläke dâir bir şeyleri olmadığı
49	143	Bekir veled-i Çavdar Ali		Orta boylu kırçıl sakallı	
50	144	Topal Mehmed veled-i Hüseyin	20	Orta boylu ter bıyıklı	
	145	Üveği kardeşi Rüstem	13		
51	146	Hüseyin veled-i Sarı Mehmed	80	Uzunca boylu kır sakallı	Fevt fi CA sene 57
52	147	Mehmed veled-i Derviş Ali	76	Orta boylu kır sakallı	
	148	Oğlu Mehmed	1		
53	149	Mehmed veled-i Pamuk Hoca	50	Orta boylu kumral sakallı	
	150	Oğlu İlyas	13		
	151	Diğeri Mehmed	6		
	152	Diğeri Ömer	3		
	153	Diğeri Mustafa	1		
54	154	Halil veled-i Tiryaki Mustafa	22	Orta boylu ter bıyıklı	Zabtiye süvarisi
	155	Karındaşı Hüseyin	4		
55	156	İsmail veled-i Hüseyin		Orta boylu ter bıyıklı	Zabtiye süvarisi
56	157	Hüseyin veled-i Kel Ömer	60	Orta boylu kır sakallı	
	158	Oğlu Mustafa	15		
	159	Diğeri İbiş	6		
	160	Diğeri Osman	4		
Neferan= Tüvana: 46 + Sıbyan: 67 + Müsinn: 31 + Redif: 1 + Mansûre ve süvari: 4 + Zabtiye: 9 + Mahall-i âher: 1 =159					

Mahalle-i Sürgülü Tâbi'-i Karye-i Mezbûre					
1	1	Yahya veled-i Çavdar Halil	31	Orta boylu kumral bıyıklı	Çiftçi
	2	Karındaşı Mehmed	24	Orta boylu kumral bıyıklı	Zabtiye süvarisi
	3	Diğeri Mustafa	22	Orta boylu ter bıyıklı	Mansûrede
	4	Diğer Topal Ahmed	8	Topal	
	5	Büyük karındaşı İsmail	35	Orta boylu kumral bıyıklı	
2	6	Ahmed veled-i Kayyım Ahmed	20	Orta boylu ter bıyıklı	Çiftçi
	7	Oğlu Mehmed	3		
3	8	Hamza veled-i Sürgülü Mehmed	22	Orta boylu ter	Çiftçi

Savaş, S. (2021). Dedebalıların İzinde III: Balkanlarda Dedebalılar Cemaati ve Tırnova Kazası Dedebalı Karyesi. ABAD, 4(8), 173-295.

				bıyıklı	
	9	Karındaşı Süleyman	19	Orta boylu Şâbb-1 emred	Dobruca'ya firar
4	10	Mandıracı Mehmed veled-i Mustafa	44	Orta boylu siyah sakallı	Çiftçi
5	11	İsmail veled-i Mustafa Karahasanoğlu	40	Uzun boylu kumral sakallı	Çiftçi
	12	Oğlu Ali	18	Orta boylu Şâbb-1 emred	Mansürede
	13	Diğeri Mehmed	16	Şâbb-1 emred	
	14	Diğeri Osman	14	Şâbb-1 emred	
	15	Diğeri Yakub	4		
6	16	Mehmed veled-i Osman Karahasanoğlu	22	Orta boylu ter bıyıklı	Çiftçi
	17	Karındaşı Bekir	12		
7	18	İsmail veled-i Çıkrıkçı Mustafa	22	Uzun boylu ter bıyıklı	Asker-i redifde olduğu
	19	Karındaşı Hasan	15	Şâbb-1 emred	
8	20	Yahya veled-i Safa Mustafa	37	Orta boylu kumral sakallı	Asker-i redifde olduğu
	21	Oğlu Mustafa	12		
	22	Diğeri Abdullah	8		
	23	Diğeri İsmail	2		
9	24	Mehmed veled-i Kayyım Hasan	56	Uzun boylu kırçıl sakallı	Çiftçi
	25	Oğlu Ali	12		
10	26	Halil veled-i Kayyım Halil	40	Orta boylu kumral sakallı	Çiftçi
	27	Oğlu İbrahim	13		
	28	Diğeri İsmail	6		
	29	Diğeri Osman	1		
11	30	Ömer veled-i Uzun İbrahim	45	Uzun boylu kumral sakallı	Çiftçi
	31	Oğlu İsmail	22	Orta boylu ter bıyıklı	Mansürede
	32	Diğeri Mustafa	6		
	33	Diğeri İbrahim	4		
	34	Diğeri Ahmed	1		
12	35	Kekik Bekir veled-i Hasan	22	Orta boylu ter bıyıklı	Çapacı
	36	Oğlu Hasan	1		
13	37	Ahmed veled-i İsmail	21	Orta boylu ter bıyıklı	Zabtiye süvarisi
	38	Oğlu İsmail	2		
	39	Diğeri Halil	1		
	40	Karındaşı İbrahim	15	Şâbb-1 emred	
	41	Diğeri Abdullah	10		
14	42	Ahmed Kısa Osman Yahyaoğlu	45	Orta boylu kumral	Çiftçi

Savaş, S. (2021). Dedebalıların İzinde III: Balkanlarda Dedebalılar Cemaati ve Tırnova Kazası Dedebalı Karyesi. ABAD, 4(8), 173-295.

				sakallı	
	43	Oğlu Yahya	18	Orta boylu Şabb-ı emred	Süvaride
	44	Diğeri İbrahim	13		
	45	Diğeri Mustafa	6		
	46	Diğeri Abdurrahman	4		
15	47	Süleyman veled-i Abdurrahman Yahyaoğlu	46	Uzun boylu kırçıl sakallı	Çiftçi
	48	Oğlu İbrahim	12		
	49	Diğeri Halil	8		
	50	Diğeri Ali	4		
16	51	Ahmed veled-i Selim Şeyhoğlu Ali	22	Orta boylu ter bıyıklı	Zabtiye süvarisi
	52	Karındaşı yekçeşm Osman	18	Orta boylu Şabb-ı emred	Yekçeşm müsinn
	53	Diğer karındaşı Hasan	13		
	54	Diğer karındaşı İbrahim	10		
17	55	İbrahim veled-i İsmail Mollahüseynoğlu	76	Orta boylu kır sakallı	Çiftçi
	56	Güveyisi İsmail	10?	Orta boylu ter bıyıklı	
	57	Oğlu Abdurrahman	2		
18	58	Karındaşı Mustafa	58	Orta boylu kır sakallı	Çapacı
	59	Oğlu İbrahim	12		
	60	Diğeri İsmail	6		
	61	Diğeri Hüseyin	4		
19	62	Mehmed veled-i İsmail Mollahüseynoğlu	35	Orta boylu kumral sakallı	Çiftçi
	63	Oğlu Mehmed	2		
20	64	Ali veled-i Safa Mustafa	47	Orta boylu siyah sakallı	Çiftçi
	65	Oğlu Mehmed	22	Orta boylu ter bıyıklı	Mansürede
	66	Diğeri Yahya	8		
	67	Diğeri Mustafa	2		
Neferan= Tüvana: 21 + Sıbyan: 25 + Müsinn: 9 + Redif: 2 + Mansure ve Süvari: 6 + Zabtiye: 3 + Mahall-i âher: 1 = 67					

Mahalle-i Kalaycılar Tâbi'-i Karye-i Mezbûre					
1	1	Memiş veled-i Selim	45	Orta boylu siyah sakallı	Çiftçi
	2	Oğlu Yakub	4		
	3	Diğeri İsmail	2		
2	4	Ahmed veled-i Deli Hoca	18	Orta boylu Şabb-ı emred	Çiftçi
3	5	Halil veled-i Hasan Karaibrahim	45	Orta boylu siyah	Çiftçi

Savaş, S. (2021). Dedebalılarım İzinde III: Balkanlarda Dedebalılar Cemaati ve Tırnova Kazası Dedebalı Karyesi. ABAD, 4(8), 173-295.

			sakallı	
6	Oğlu İbrahim	12		
7	Diğeri Osman	9		
8	Diğeri Mehmed	5		
4	9 Memiş veled-i Hasan	26	Uzunca boylu kumral bıyıklı	Çiftçi
	10 Oğlu Mehmed	1		
	11 Karındaşı İbrahim	20	Orta boylu ter bıyıklı	Mansürede
	12 Diğeri Selim	12		
5	13 Hüseyin veled-i Arabacı Ahmed	22	Orta boylu ter bıyıklı	Çiftçi
	14 Oğlu Mustafa	1		
6	15 Yekçeşm Osman veled-i Mehmed Çobanoğlu	50	Uzun boylu kumral sakallı	Çiftçi
	16 Oğlu Halil	25	Orta boylu ter bıyıklı	Mansürede
	17 Diğeri Mustafa	10		
	18 Diğeri Feyzullah	8		
7	19 Halil veled-i Manav Mehmed	25	Uzunca boylu ter bıyıklı	Çapacı
	20 Karındaşı Hasan	20	Orta boylu Şâbb-ı emred	Asker-i redifde olduğu
	21 Diğeri Hüseyin	19	Orta boylu Şâbb-ı emred	
	22 Diğeri Mustafa	10		
	23 Büyük karındaşı İbrahim	26	Orta boylu kumral sakallı	Asker-i mansürede olduğu
8	24 Halil veled-i Ali Mollaoğlu	55	Orta boylu kırçıl köse sakallı	Çiftçi
	25 Oğlu Mehmed	20	Orta boylu ter bıyıklı	Zabtiye süvarisi
9	26 Abdullah veled-i Hasan Gubadoğlu?	48	Uzun boylu kırçıl sakallı	Çiftçi
	27 Oğlu Halil	20	Orta boylu ter bıyıklı	Fevt fi 1 Safer 57
10	28 Kara Hasan veled-i Hüseyin	85	Uzun boylu kırçıl sakallı	Çiftçi-Fevt fi Şaban sene 57
	29 Oğlu Osman	8		
	30 Kız karındaşının oğlu Mehmed	38	Orta boylu siyah sakallı	
	31 Oğlu Hüseyin	2		
11	32 Halil veled-i Sarı Ahmed	23	Orta boylu ter bıyıklı	Çiftçi
12	33 Kabak Yusuf veled-i Hasan	55	Orta boylu kırçıl sakallı	Çiftçi
	34 Oğlu Mehmed	26	Orta boylu kumral bıyıklı	Mansürede
	35 Diğeri Hasan	12		
	36 Diğeri Hüseyin	6		
13	37 Hasan veled-i Kabak Ahmed	24	Orta boylu ter bıyıklı	Çapacı
	38 Oğlu Hasan	2		
	39 Diğeri Hüseyin	1		
14	40 Damad İsmail veled-i İbrahim	40	Orta boylu siyah	Çapacı

Savaş, S. (2021). Dedebalıların İzinde III: Balkanlarda Dedebalılar Cemaati ve Tırnova Kazası Dedebalı Karyesi. ABAD, 4(8), 173-295.

				sakallı	
	41	Oğlu Salih	3		
15	42	Hüseyin veled-i Halil Çolakoğlu	25	Orta boylu kumral köse sakallı	Bu haneden sonra gelen hanelerin emläke dâir bir şeyi olmadıkları
	43	Oğlu Osman	1		
16	44	İsmail veled-i Sarı Ahmed	60	Orta boylu kır sakallı	-
	45	Oğlu Mustafa	26	Orta boylu ter bıyıklı	Asker-i mansûrede olduğu
	46	Diğer Hüseyin	15	Şâbb-ı emred	
17	47	Kara Mahmud veled-i Hüseyin	45	Uzunca boylu siyah köse sakallı	-
	48	Oğlu Mehmed	7		
	49	Diğeri Ahmed	5		
	50	Diğeri Osman	3		
	51	Diğeri Hüseyin	1		
18	52	İbiş veled-i Turyak Abdurrahman	25	Uzun boylu kumral bıyıklı	Zabtiye süvarisi
19	53	Selim veled-i Halil Sarıhasanoğlu	52	Orta boylu kırçıl sakallı	-
	54	Oğlu İbiş	25	Orta boylu kumral bıyıklı	Mansûrede
	55	Diğeri Halil	18	Orta boylu Şâbb-ı emred	
20	56	Selim veled-i Ahmed Delihocaoğlu	68		
21	57	Mustafa veled-i Turyakoğlu Halil	14	Şâbb-ı emred	
	58	Karındaşı Veli	10		
	59	Diğer Ali	8		
	60	Diğeri Ahmed	7		
	61	Diğeri Yusuf	1		
Neferan= Tüvana: 16 + Sıbyan: 24 + Müsinn: 9 + Redif: 1 + Mansûre: 6 + Zabtiye: 2 = 58					

Mahalle-i Güller Tâbi'-i Karye-i Mezbûre					
1	1	Abdullah veled-i Yeni Ali	75	Uzun boylu kır sakallı	Çiftçi-Fevt fi Muharrem sene 57
2	2	Deli Yusuf veled-i Hasan	60	Uzun boylu kır sakallı	Çiftçi
	3	Oğlu İsmail	20	Orta boylu ter bıyıklı	Asker-i redifde olduğu
	4	Diğeri Osman	17	Orta boylu Şâbb-ı emred	
	5	Diğeri Ali	14		
	6	Diğeri Mustafa	7		
3	7	Mehmed Damad veled-i Osman	35	Orta boylu kumral sakallı	Çiftçi
	8	Oğlu Osman	3		
	9	Diğeri Halil	1		

Savaş, S. (2021). Dedebalıkların İzinde III: Balkanlarda Dedebalıklar Cemaati ve Tırnova Kazası Dedebalı Karyesi. ABAD, 4(8), 173-295.

4	10	Kabak Bekir veled-i Hasan	45	Orta boylu kumral sakallı	Çapacı
	11	Oğlu Bekir	1		
5	12	Osman veled-i Memiş	22	Uzun boylu ter bıyıklı	Çapacı
6	13	Mehmed veled-i İsmail Sarioğlu	28	Uzun boylu kumral bıyıklı	Çapacı
	14	Oğlu Ali	1		
7	15	Hüseyin veled-i Osman Sarioğlu	22	Orta boylu ter bıyıklı	Çiftçi
	16	Oğlu Osman	2		
8	17	Hüseyin veled-i Bekir İmamoğlu	45	Orta boylu kara köse sakallı	Çiftçi
	18	Oğlu Hasan	8		
9	19	İsmail veled-i İmamoğlu	22	Orta boylu ter bıyıklı	Zabtiye süvarisi
	20	Oğlu Yusuf	3		
10	21	Kara İbiş veled-i Osman Kırklaoglu?	24	Orta boylu kara sakallı	Çapacı
	22	Oğlu Osman	3		
11	23	Hacı İsmail veled-i Ali	55	Orta boylu kırçıl sakallı	Çiftçi
	24	Güveyisi Veli	25	Orta boylu ter bıyıklı	
	25	Oğlu Yusuf	4		
	26	Diğeri Halil	2		
12	27	Koca/Kara Hüseyin veled-i Bekir	54	Uzun boylu kırçıl sakallı	Çiftçi
	28	Oğlu Bekir	10		
	29	Diğeri Ali	8		
	30	Diğeri İbrahim	3		
	31	Diğeri Hasan	1		
13	32	Ali veled-i Bekir Beşe	40	Orta boylu kumral sakallı	Çiftçi
	33	Oğlu Veli	6		
	34	Diğeri Osman	3		
14	35	Mustafa veled-i Solak Hüseyin	40	Uzun boylu kumral sakallı	Çapacı
	36	Oğlu Yahya	6		
15	37	Hüseyin veled-i İbiş Dağdeviren	38	Uzun boylu kumral sakallı	Çapacı
16	38	Mehmed veled-i Bekir Yaran	22	Orta boylu ter bıyıklı	Zabtiye süvarisi-Emlâke dâir bir şeyi olmadığı
	38	Karındaşı İsmail	18	Orta boylu Şâbb-ı emred	
Neferan= Tüvana: 11 + Sıbyan: 18 + Müsinn: 5 + Redif: +1 + Zabtiye: 3 = 38					

Mahalle-i Çamlı Tâbi'-i Karye-i Mezbûre					
1	1	Memiş veled-i Osman	50	Uzun boylu kumral sakallı	Çiftçi
	2	Oğlu Osman	16	Orta boylu Şâbb-ı emred	

Savaş, S. (2021). Dedebalılarım İzinde III: Balkanlarda Dedebalılar Cemaati ve Tırnova Kazası Dedebalı Karyesi. ABAD, 4(8), 173-295.

2	3	Mehmed veled-i Süleyman	35	Uzun boylu kumral sakallı	Çiftçi
	4	Oğlu İsmail	1		
3	5	Ali veled-i Mustafa Hatiboğlu	31	Orta boylu köse sakallı	Çiftçi
	6	Oğlu Mustafa	5		
	7	Diğeri Mehmed	3		
4	8	Hüseyin veled-i Hasan Tilki	24	Orta boylu ter bıyıklı	Çiftçi
	9	Oğlu Hasan	1		
	10	Karındaşı İsmail	22	Orta boylu ter bıyıklı	Süvaride
	11	Diğeri Ahmed	20	Orta boylu ter bıyıklı	Mansûrede
	12	Diğeri İbrahim	16		
	13	Diğeri Mustafa	12		
5	14	Süleyman veled-i Müezzîn Bekir	50	Orta boylu kara sakallı	Çiftçi
	15	Oğlu İsmail	20	Orta boylu ter bıyıklı	Mansûrede
	16	Diğeri Hasan	8		
	17	Diğeri Haşim	6		
	18	Oğlunun oğlu Mustafa veled-i İsmail	1		
6	19	Molla Osman veled-i İsmail Beşe	58	Orta boylu kırçıl sakallı	Çiftçi
	20	Oğlu Mustafa	20	Orta boylu ter bıyıklı	Zabtiye süvarisi
	21	Diğeri Ali	6		
7	22	Süleyman veled-i Küçük Bekir	50	Orta boylu kumral sakallı	Çiftçi
	23	Oğlu Ali	10		
	24	Diğeri Yahya	8		
8	25	Küçük Osman veled-i Bekir	42	Orta boylu kumral köse sakallı	Çiftçi
	26	Oğlu Ahmed	15	Şâbb-ı emred	
	27	Diğeri Mehmed	12		
	28	Diğeri Yusuf	10		
	29	Diğeri Hamza	8		
9	30	İbiş veled-i Hatib Osman	50	Uzun boylu kumral bıyıklı	Çiftçi
	31	Oğlu İsmail	10		
	32	Diğeri Yakub	8		
	33	Diğeri Mustafa	6		
10	34	İbrahim veled-i Tüylü İsmail	50	Uzun boylu kumral sakallı	Çiftçi
	35	Oğlu Turhan	22	Orta boylu ter bıyıklı	Mansûrede
	36	Diğeri Mehmed	18	Orta boylu Şâbb-ı emred	
	37	Diğeri Hüseyin	9		
	38	Diğeri Hasan	6		
	39	Oğlunun oğlu İsmail veled-i Turhan	3		
11	40	Mustafa veled-i Kara Mehmed	38	Uzun boylu kumral sakallı	Çiftçi
	41	Oğlu Ahmed	16	Orta boylu Şâbb-ı emred	
12	42	Ahmed veled-i Kayyım Osman	40	Uzunca boylu köse sakallı	Çapacı
	43	Oğlu Osman	16	Orta boylu Şâbb-ı emred	
	44	Diğeri İbrahim	1		
13	45	Hasan veled-i Koca Bekir	23	Uzunca boylu ter bıyıklı	Çapacı
	46	Karındaşı Hasan	18	Orta boylu Şâbb-ı emred	

Savaş, S. (2021). Dedebalıların İzinde III: Balkanlarda Dedebalılar Cemaati ve Tırnova Kazası Dedebalı Karyesi. ABAD, 4(8), 173-295.

	47	Diğeri Yakub	15	Orta boylu Şâbb-ı emred	
14	48	Hatib Osman veled-i İbrahim	53	Uzun boylu kumral köse	Hatib
	49	Oğlu Mustafa	25	Uzunca boylu ter bıyıklı	Mansûrede
	50	Diğeri Ali	12		
	51	Diğeri Mehmed	1		
15	52	İbrahim veled-i Yaran Bekir	60	Uzun boylu kır sakallı	Emlâke dâir bir şeyi olmadığı
	53	Oğlu Mustafa	24	Orta boylu kumral bıyıklı	Süvaride
	54	Diğeri Halil	22	Orta boylu ter bıyıklı	Mansûrede
	55	Diğeri Ömer	18	Orta boylu Şâbb-ı emred	
	56	Diğeri İsmail	16	Şâbb-ı emred	
16	57	Halil veled-i Deli Pala	60	Orta boylu kırçıl sakallı	
Neferan= Tüvana: 18 + Sıbyan: 20 + Müsinn: 11 + Mansûre ve süvari: 7 + Zabtiye: 1 = 57					

Mahalle-i Dede Tâbi'-i Karye-i Mezbûre					
1	1	Mehmed veled-i İsa	33	Orta boylu köse sakallı	Çapacı
	2	Oğlu Ali	7		
	3	Diğeri İbrahim	4		
2	4	Mehmed veled-i Topal Mustafa	50	Orta boylu kumral sakallı	Çiftçi
	5	Oğlu Mustafa	18	Orta boylu Şâbb-ı emred	Redifde olduğu
	6	Diğeri Şaban	16		
	7	Diğeri Veli	9		
3	8	Abdullah veled-i İsmail	40	Orta boylu kara sakallı	Çiftçi
	9	Oğlu Abdullah	8		
	10	Diğeri Osman	5		
	11	Diğeri Halil	3		
4	12	Ahmed veled-i Ali Pehlivanoğlu	56	Uzun boylu kırçıl sakallı	Çapacı
	13	Oğlu Osman	10		
5	14	Osman veled-i Kara Feyzullah	42	Orta boylu köse sakallı	Çapacı-Fevt fi Safer 57
	15	Oğlu Ahmed	12		
	16	Diğeri Veli	7		
6	17	Kara Ahmed veled-i Abdurrahman	60	Orta boylu kırçıl sakallı	Çiftçi-Fevt fi Şaban 57
7	18	Abdurrahman veled-i Abdurrahman	75	Orta boylu kırçıl sakallı	Çiftçi
8	19	Mustafa veled-i Nâsif İbrahim	30	Uzun boylu kara sakallı	Çiftçi
	20	Oğlu Ahmed	2		
9	21	İsmail veled-i Halil Mandıracı	45	Orta boylu kara köse sakallı	Çiftçi

Savaş, S. (2021). Dedebalılarım İzinde III: Balkanlarda Dedebalılar Cemaati ve Tırnova Kazası Dedebalı Karyesi. ABAD, 4(8), 173-295.

10	22	İbrahim veled-i Selim	45	Uzun boylu kumral köse sakallı	Çiftçi
11	23	Keleş/Kel İbiş veled-i Halil	65	Orta boylu kır sakallı	Çapacı
	24	Oğlu İsmail	16	Şâbb-ı emred	
	25	Diğeri Hüseyin	12		
	26	Diğeri Yahya	6		
12	27	Abdullah veled-i Kasab Mustafa	40	Orta boylu kumral sakallı	Çapacı
	28	Oğlu Abdullah	5		
	29	Diğeri Mustafa	1		
13	30	Yahya veled-i İsmail Eyüboğlu/Ayvazoğlu	45	Uzun boylu kara sakallı	-
	31	Oğlu Halil	18	Orta boylu Şâbb-ı emred	Sakat
	32	Diğeri Yahya	2		
14	33	Eğri Bekir veled-i İsmail	40	Orta boylu kumral sakallı	Çiftçi
	34	Oğlu Bekir	4		
	35	Diğeri Ali	1		
15	36	Feyzullah veled-i Mustafa Karamusaoglu	60	Orta boylu kırçıl sakallı	Çiftçi
16	37	Kara Hüseyin veled-i Mehmed	60	Orta boylu kırçıl sakallı	Çapacı
	38	Oğlu Mehmed	6		
	39	Diğeri Ali	4		
	40	Diğeri Hüseyin	2		
17	41	Ali veled-i Hüseyin Hoca	18	Orta boylu ter bıyıklı	Çiftçi
18	42	İsmail veled-i Mahmud	23	Orta boylu ter bıyıklı	Zabtiye süvarisi
	43	Karındaşı Halil	12		
19	44	Mustafa veled-i Hasan İmamoğlu	58	Uzun boylu kırçıl sakallı	Çiftçi
	45	Oğlu İsmail	16	Şâbb-ı emred	
	46	Diğeri İbrahim	9		
	47	Diğeri Yahya	3		
20	48	Kara İbrahim veled-i Mustafa Memişoğlu	40	Uzun boylu köse sakallı	Çiftçi
	49	Oğlu Mustafa	10		
	50	Diğeri Süleyman	5		
	51	Diğeri Yahya	2		
21	52	Hüseyin veled-i Mehmed Küçükahmedoğlu	38	Orta boylu kumral sakallı	Asâkir-i hâssadan tekâüd
	53	Oğlu Mehmed	1		
	54	Diğeri Ahmed	1		
22	55	Daloğlu Mustafa	42	Uzun boylu kumral sakallı	Çiftçi
	56	Oğlu Receb	14	Şâbb-ı emred	
23	57	İbrahim veled-i Halil Keçi	50	Uzun boylu kara sakallı	Çiftçi

Savaş, S. (2021). Dedeбаларın İzinde III: Balkanlarda Dedeбалар Cemaati ve Tırnova Kazası Dedeбалı Karyesi. ABAD, 4(8), 173-295.

	58	Oğlu Selim	20	Orta boylu ter bıyıklı	Mansürede
	59	Diğeri Osman	13		
	60	Diğeri Şaban	7		
24	61	Hüseyin Hoca veled-i Musa Kocahasanoğlu	76	Orta boylu kır sakallı	Bu haneden sonra gelen hanelerin emlâke dâir bir şeyleri olmadığı
	62	Oğlu Hüseyin	40	Orta boylu kara bıyıklı	Mansürede
	63	Diğeri Mustafa	26	Orta boylu ter bıyıklı	
25	64	Yusuf veled-i Nâsif İbrahim	60	Orta boylu kırçıl sakallı	
	65	Oğlu Turhan	15		
26	66	Dilsiz İsmail veled-i Bekir	60	Orta boylu kırçıl sakallı	Dilsiz
	67	Oğlu Bekir	15	Şâbb-ı emred	
27	68	Mahmud veled-i Koca Ahmed	18	Orta boylu ter bıyıklı	Zabtiye süvarisi
	69	Karındaşı Hamza	15	Şâbb-ı emred	
28	70	İsmail veled-i Kasab Abdullah	25	Uzun boylu ter bıyıklı	Asâkir-i redifde olduğu
29	71	Mustafa veled-i Tüylü İbrahim	67	Uzun boylu kırçıl sakallı	Fevt fi Receb 57
	72	Üveği oğlu İbrahim	8		
30	73	Koca Bekir veled-i Musa	67	Uzun boylu köse kır sakallı	
	74	Oğlu İsmail	18	Orta boylu Şâbb-ı emred	
	75	Diğeri Yusuf	12		
31	76	Bekir veled-i Kara Ali	55	Orta boylu kırçıl sakallı	
	77	Oğlu Mustafa	10		
32	78	Halil veled-i Halil Nâsifoğlu	60	Kısa boylu kırçıl sakallı	Fevt fi Cemaziyelevvel 57
	79	Oğlu Ahmed	26	Orta boylu ter bıyıklı	Asâkir-i redifde olduğu
	80	Diğeri Süleyman	20	Orta boylu ter bıyıklı	Asâkir-i mansürede
	81	Diğeri Hüseyin	18	Orta boylu Şâbb-ı emred	
33	82	Hasan veled-i Koca Hüseyin	60	Orta boylu kırçıl sakallı	
	83	Oğlu Mehmed	12		
	84	Diğeri İbrahim	5		
	85	Diğeri Kanber	3		
	86	Diğeri Aziz	1		
34	87	Mahmud veled-i Koca Hüseyin	14	Şâbb-ı emred	
	88	Karındaşı Receb	13		
35	89	Ahmed veled-i Halil Müezzın	55	Orta boylu kır sakallı	
	90	Oğlu Mehmed	18		

Savaş, S. (2021). Dedebalıların İzinde III: Balkanlarda Dedebalılar Cemaati ve Tırnova Kazası Dedebalı Karyesi. ABAD, 4(8), 173-295.

	91	Diğeri Halil	12		
	92	Diğeri Rüstem	7		
	93	Nâsıfoğlu Veli veled-i Osman	20	Şâbb-ı emred	
	94	Ahmedoğlu Hasan	25	Orta boylu sarı bıyıklı	
Neferan= Tüvana: 29 + Sıbyan: 32 + Müsinn: 21 + Redif: 3 + Mansüre: 3 + Zabtiye: 2 = 90					

Mahalle-i Ramazan Tâbi'-i Karye-i Mezbûre					
1	1	Mehmed veled-i Halil Küçükahmedoğlu	37	Uzun boylu kumral sakallı	Çiftçi
	2	Oğlu Halil yekçeşm	12	Yekçeşm	
2	3	Deli Ahmed veled-i Küçükahmedoğlu	60	Uzun boylu kır sakallı	Çiftçi
3	4	Yakub veled-i Koltuklu İbrahim	33	Uzun boylu kumral sakallı	Çiftçi
	5	Oğlu Mehmed	1		
	6	Diğeri Ahmed	6		
4	7	Mustafa veled-i Molla Hasan	38	Orta boylu kumral sakallı	Çiftçi
	8	Oğlu Hasan	16		
	9	Diğeri Osman	10		
5	10	İsmail veled-i Halil Delimollaoğlu	42	Orta boylu kumral sakallı	Çiftçi
	11	Oğlu Mehmed	6		
	12	Karındaşı Yusuf	38	Orta boylu kumral bıyıklı	Zabtiye süvarisi
	13	Oğlu Ahmed	2		
6	14	Erikçi Bekir veled-i Yusuf	40	Orta boylu kumral sakallı	Çiftçi
	15	Oğlu Ali	20	Orta boylu ter bıyıklı	
7	16	Börekcî İsmail veled-i Hüseyin	22	Uzun boylu ter bıyıklı	Çapacı
	17	Oğlu Ali	2		
	18	Karındaşı Mehmed	17	Orta boylu Şâbb-ı emred	
	19	Diğer karındaşı Osman	12		
8	20	Hasan veled-i Hacı Hüseyin	28	Orta boylu kara bıyıklı	Çiftçi
	21	Oğlu Hasan	1		
9	22	Yamalı Yusuf veled-i Hacı Hüseyin	30	Orta boylu köse sakallı	Çiftçi
	23	Oğlu Hüseyin	5		
	24	Diğeri İsmail	1		
10	25	İsmail veled-i Hacı Hüseyin	25	Orta boylu taze sakallı	Çiftçi
	26	Oğlu İsmail	3		
11	27	Memiş veled-i İsmail Vekiloğlu	42	Orta boylu kara sakallı	Çiftçi

Savaş, S. (2021). Dedeбалıların İzinde III: Balkanlarda Dedeбалılar Cemaati ve Tırnova Kazası Dedeбалı Karyesi. ABAD, 4(8), 173-295.

	28	Oğlu Mahmud	16	Orta boylu řább-1 emred	
	29	Diğeri İsmail	4		
12	30	Mustafa veled-i Sağır İsmail	30	Orta boylu kumral sakallı	Çiftçi
	30	Oğlu Abdi	3		
	31	Diğeri Osman	1		
13	32	Kara Osman veled-i Hüseyin Söylemez	45	Uzun boylu kumral bıyıklı	Çiftçi
	33	Oğlu Hüseyin	3		
14	34	Küçük Ali veled-i Hüseyin Söylemez	55	Orta boylu kırçıl sakallı	Çiftçi
	35	Oğlu Ali	16	Orta boylu řább-1 emred	
15	36	Halil veled-i Emir Hasan	65	Uzun boylu kır sakallı	Çiftçi
	37	Oğlu İsmail	22	Orta boylu ter bıyıklı	Zabtiye süvarisi
	38	Diğeri Hasan	18	řább-1 emred	
	39	Oğlunun oğlu Mehmed veled-i İsmail	1		
16	40	Aliş veled-i Hasan Emiroğlu	45	Orta boylu kara sakallı	Çiftçi
	41	Oğlu Osman	5		
	42	Diğeri Mustafa	1		
17	43	Ali veled-i Hasan Çavdarlı	13	řább-1 emred	Çapacı
	44	Karındaşı Hüseyin	10		
18	45	Ahmed veled-i Ali Karaahmedoğlu	42	Uzun boylu kumral sakallı	Çiftçi
	46	Oğlu Ali	18	řább-1 emred	
	47	Diğeri Mehmed	8		
	48	Diğeri İsmail	2		
19	49	Mehmed veled-i Molla Osman	24	Orta boylu kara bıyıklı	Çapacı
20	50	Yakub veled-i Bıyıklı Halil	45	Uzunca boylu kara sakallı	Çiftçi
	51	Oğlu Yusuf	12		
	52	Diğeri Hasan	8		
	53	Diğeri Hüseyin	4		
	54	Diğer Musa	2		
21	55	Kamalı Yusuf veled-i Mustafa	45	Uzun boylu kara sakallı	Çapacı
	56	Oğlu Mustafa	3		
	57	Diğeri Halil	1		
22	58	Mustafa veled-i Mehmed Karamustafaoğlu	30	Uzun boylu kumral bıyıklı	Çiftçi
	59	Oğlu Mehmed	3		
	60	Diğeri Ahmed	1		
	61	Karındaşı Osman	26	Orta boylu kumral	

Savaş, S. (2021). Dedebalıkların İzinde III: Balkanlarda Dedebalıklar Cemaati ve Tırnova Kazası Dedebalıklar Karyesi. ABAD, 4(8), 173-295.

				bıyıklı	
23	62	Hamza veled-i Ahmedcik	38	Orta boylu kara sakallı	Çiftçi
24	63	İsmail veled-i Ali Yılancı	28	Uzun boylu kumral sakallı	Çapacı
	64	Oğlu Yahya	6		
	65	Diğeri Ali	1		
	66	Üveği karındaşı Yakub	8		
25	67	Ali veled-i Devreli Musaoğlu	16	Kısa boylu Şâbb-ı emred	Çiftçi-Fevt fî Safer 57
26	68	Yahya veled-i İbrahim Karabekiroğlu	20	Orta boylu ter bıyıklı	Çiftçi
	69	Oğlu Yusuf	1		
27	70	İsmail veled-i Hasan Ayvazoğlu	23	Orta boylu kumral bıyıklı	Çiftçi
	71	Oğlu Mustafa	1		
28	72	Kara Yusuf veled-i Hasan	52	Orta boylu kırçıl sakallı	Çapacı
	73	Oğlu Osman	14	Şâbb-ı emred	
29	74	İsmail veled-i Deli Feyzi	20	Orta boylu ter bıyıklı	Çapacı
30	75	Hasan veled-i Mustafa	36	Orta boylu kara sakallı	Bu hânedan sonra gelen hânelerin emlâke dâir bir şeyleri olmadığı
	76	Oğlu Salih	6		
	77	Diğeri Osman	4		
	78	Diğeri Mustafa	2		
31	79	Karban Hasan veled-i Halil	45	Orta boylu kara sakallı	
32	80	Topal Hüseyin veled-i İsmail	25	Orta boylu kumral bıyıklı	
33	81	Koca Hasan veled-i Halil	65	Uzun boylu köse sakallı	
	82	Oğlu Mehmed	8		
34	83	Halil Bıyıklı veled-i Kel Hüseyin	75	Orta boylu kır sakallı	
35	84	Ramazanoğlu Bekir	96	Orta boylu kır sakallı	
36	85	Yahya veled-i Kara Hüseyin	20	Orta boylu ter bıyıklı	
37	86	Öküzoğlu Yakub veled-i İsmail	20	Orta boylu ter bıyıklı	
	87	Veli veled-i Nasuhoğlu Osman	20	Orta boylu ter bıyıklı	
Neferan= Tüvana: 33 + Sıbyan: 36 + Müsinn: 15 + Zabtiye: 2 = 86					

Mahalle-i Yumrukaya Tabî'-i Karye-i Mezbûre					
1	1	Halil veled-i Devreli	58	Orta boylu kır sakallı	Çiftçi
	2	Oğlu Mehmed	24	Orta boylu kumral bıyıklı	Mansûrede
	3	Diğeri İsmail	6		
	4	Oğlunun oğlu Ahmed veled-i	1		

Savaş, S. (2021). Dedebalıların İzinde III: Balkanlarda Dedebalılar Cemaati ve Tırnova Kazası Dedebalı Karyesi. ABAD, 4(8), 173-295.

		Mehmed				
2	5	Yahya veled-i Hüseyin	Söylemez	48	Uzun boylu kırçıl sakallı	Çiftçi
	6	Oğlu Osman		10		
3	7	Hasan veled-i Bekir		50	Orta boylu kumral sakallı	Çiftçi
	8	Oğlu Halil		18	Orta boylu Şâbb-ı emred	
	9	Diğeri İsmail		8		
4	10	Bekir veled-i Hasan		60	Orta boylu kırçıl sakallı	Çiftçi
	11	Oğlu İsmail		18	Orta boylu ter bıyıklı	
	12	Diğeri Ali		11		
	13	Diğeri Mustafa		8		
	14	Oğlunun oğlu İbrahim veled-i İsmail		2		
5	15	Veli veled-i Hasan		55	Uzun boylu kırçıl sakallı	Çiftçi
	16	Oğlu Amiş		15	Şâbb-ı emred	
	17	Diğeri Hasan		13		
	18	Diğeri Yahya		20		Mansûrede
	19	Diğeri Hüseyin		8		
	20	Diğeri Mehmed		6		
6	21	Boşnak İsmail		48	Orta boylu kara sakallı	Çiftçi
	22	Oğlu Yakub		22	Orta boylu ter bıyıklı	Asâkir-i redifde olduğu
	23	Diğeri İbrahim		8		
	24	Oğlunun oğlu Mehmed veled-i Yakub		2		
	25	Diğeri Osman		1		
7	26	İbrahim veled-i Mehmed		55	Orta boylu kumral köse sakallı	Çiftçi
	27	Himmat veled-i Ömeroğlu Halil		15	Şâbb-ı emred	
8	28	Koca İbiş veled-i Halil		65	Orta boylu kır sakallı	Emlâki olmadığı
9	29	Koca İbrahim veled-i Halil		62	Orta boylu kırçıl sakallı	
	30	Oğlu Yakub		17	Orta boylu Şâbb-ı emred	
Neferan= Tüvana: 5 + Sıbyan: 11 + Müsinn: 10 + Redif: 2 + Mansûre: 2 = 30						

Mahalle-i Dağ Tâbi'-i Karye-i Mezbûre						
1	1	Osman veled-i Köse Yusuf		40	Uzun boylu kara köse sakallı	Çiftçi
	2	Oğlu Yusuf		3		
	3	Diğeri Mehmed		2		
2	4	Ali veled-i Şabanoglu İbrahim		50	Orta boylu kır bıyıklı	Çiftçi
	5	Oğlu Osman		8		
	6	Diğeri Hüseyin		2		
	7	Karındaşı Yahya		36	Uzun boylu kumral bıyıklı	Zabtiye süvarisi
	8	Oğlu Halil		3		
3	9	Halil veled-i İbrahim Sarıoğlu		54	Orta boylu kırçıl sakallı	Çapacı

Savaş, S. (2021). Dedebalılarım İzinde III: Balkanlarda Dedebalılar Cemaati ve Tırnova Kazası Dedebalı Karyesi. ABAD, 4(8), 173-295.

	10	Oğlu İbrahim	19	Orta boylu Şâbb-ı emred	
	11	Diğeri Halil	7		
4	12	Kara İbrahim veled-i Halil	45	Orta boylu kırçıl sakallı	Çiftçi
	13	Oğlu Halil	7		
5	14	Ahmed veled-i Kanlı İsmail	35	Uzun boylu kumral sakallı	Çiftçi
	15	Oğlu İsmail	8		
	16	Diğeri İbrahim	6		
	17	Diğeri Osman	4		
6	18	Ali veled-i İbrahim Kovancı	24	Orta boylu ter bıyıklı	
	19	Oğlu İbrahim	5		
	20	Diğeri İsmail	1		
	21	Karındaşı İsmail	23	Orta boylu ter bıyıklı	Mansürede
7	22	İbiş veled-i Halil Mollahüseynoğlu	48	Orta boylu kumral sakallı	Çiftçi
	23	Oğlu Halil	25	Orta boylu ter bıyıklı	Zabtiye süvarisi
8	24	Kara İsmail veled-i Mehmed	43	Orta boylu kara sakallı	Çiftçi
	25	Oğlu İsmail	3		
9	26	Yaran Ahmed veled-i Hasan	55	Orta boylu kır sakallı	Çapacı
	27	Oğlu Mustafa	20	Orta boylu ter bıyıklı	Alil
	28	Diğeri Burunsuz Hasan	15	Şâbb-ı emred	Müsinn- ...
	29	Diğeri Mehmed	6		
	30	Üveği oğlu Salih	14		
10	31	Mısırlı Mehmed veled-i Süleyman	48	Orta boylu kara sakallı	Çiftçi
	32	Oğlu Yusuf	18		
	33	Diğeri Mehmed	6		
11	34	İbrahim veled-i Halil Mollaahmedoğlu	45	Orta boylu kara sakallı	Çiftçi
	35	Oğlu Mehmed	15	Şâbb-ı emred	
	36	Diğeri Hüseyin	10		
	37	Diğeri Halil	3		
12	38	Halil veled-i İsmail Tabak	18	Orta boylu ter bıyıklı	Çiftçi
	39	Karındaşı İbrahim	9		
13	40	Yahya veled-i İsmail Yakuboğlu	25	Orta boylu ter bıyıklı	Çiftçi
	41	Oğlu Yakub	1		
	42	Karındaşı Hüseyin	20	Orta boylu ter bıyıklı	Alil-Müsinn
	43	Diğeri Mehmed	8		
14	44	Molla İbrahim veled-i Hatib Halil	32	Uzun boylu kumral sakallı	Çiftçi
	45	Oğlu Halil	7		
	46	Diğeri İbrahim	2		
15	47	Mehmed Hoca veled-i Abbas Hocaoğlu	70	Kısa boylu kır sakallı	Çiftçi
	48	Oğlu Mustafa	42	Kısa boylu kırçıl	

Savaş, S. (2021). Dedebalıların İzinde III: Balkanlarda Dedebalılar Cemaati ve Tırnova Kazası Dedebalı Karyesi. ABAD, 4(8), 173-295.

			sakallı		
	49	Diğeri Mahmud	23	Orta boylu ter bıyıklı	Mansûrede
	50	Oğlunun oğlu Mehmed veled-i Mustafa	11		
	51	Diğeri Ali	6		
	52	Diğeri Hüseyin	3		
16	53	Gölcüklü İbrahim veled-i Abdullah	48	Orta boylu kara sakallı	Çiftçi
	54	Oğlu İbrahim	17	Orta boylu Şâbb-1 emred	İslimye'de çırak
	55	Diğeri Ahmed	15	Şâbb-1 emred	
17	56	Bakırcı Mehmed veled-i Ahmed	50	Uzun boylu kırçıl sakallı	Çiftçi
	57	Oğlu Hüseyin	18	Orta boylu Şâbb-1 emred	Dobruca tarafında olduğu
	58	Diğeri Salih	5		
	59	Diğeri Ahmed	2		
	60	Üveği oğlu Ahmed	16	Şâbb-1 emred	
	61	Diğeri Mahmud	14	Şâbb-1 emred	
18	62	İbrahim veled-i İsmail Keçioğlu	66	Uzun boylu kır sakallı	Çiftçi
	63	Oğlu Veli	24	Orta boylu kumral bıyıklı	
	64	Oğlunun oğlu Ali veled-i Veli	4		
	65	Diğeri İsmail	1		
19	66	Kel Osman veled-i Abdullah	50	Orta boylu kumral sakallı	Çiftçi
	67	Oğlu Halil	16	Orta boylu Şâbb-1 emred	
	68	Diğeri Ahmed	9		
20	69	Memiş Beşe veled-i Hüseyin	50	Uzun boylu kırçıl sakallı	Çiftçi
	70	Oğlu İsmail	20	Orta boylu ter bıyıklı	Zabtiye süvarisi
	71	Diğeri Hasan	15	Şâbb-1 emred	
	72	Diğeri İbrahim	23	Orta boylu ter bıyıklı	Mansûrede
21	73	Mehmed veled-i Çarkçı İsmail	46	Orta boylu kumral sakallı	Çiftçi
	74	Oğlu Ahmed	26	Orta boylu kumral bıyıklı	Süvaride
	75	Diğeri İsmail	20	Orta boylu ter bıyıklı	Mansûrede
	76	Diğeri Mahmud	18	Orta boylu Şâbb-1 emred	
	77	Diğeri Hamza	14	Şâbb-1 emred	
	78	Diğeri Ali	3		
22	79	Kara Yusuf veled-i İbrahim	40	Orta boylu kara sakallı	Çiftçi
	80	Oğlu Ali	5		
	81	Diğeri Ahmed	3		

Savaş, S. (2021). Dedebalıların İzinde III: Balkanlarda Dedebalılar Cemaati ve Tırnova Kazası Dedebalı Karyesi. ABAD, 4(8), 173-295.

	82	Diğeri İsmail	2		
23	83	Deli Ahmed veled-i İbrahim Sakallı	48	Orta boylu kara sakallı	Çiftçi
	84	Oğlu Halil	19	Orta boylu ter bıyıklı	Zabtiye süvarisi
24	85	Osmancık veled-i Halil	40	Uzun boylu kumral sakallı	Çiftçi
	86	Oğlu Bekir	10		
	87	Diğeri Yahya	7		
	88	Diğeri Mehmed	4		
	89	Diğeri Mustafa	2		
25	90	Mustafa veled-i Halil Sakallı	70	Orta boylu kır sakallı	Çiftçi
	91	Oğlu Veli	25	Orta boylu müzellef sakallı	Talebeden
	92	Oğlunun oğlu Halil veled-i Veli	2		
	93	Diğeri Mehmed	1		
26	94	İsmail veled-i Molla İbrahim	60	Orta boylu köse kır sakallı	Çiftçi
	95	Oğlu Osman	28	Orta boylu köse sakallı	Zabtiye süvarisi
	96	Diğeri Mehmed	15	Şâbb-ı emred	
	97	Diğeri Mahmud	6		
27	98	İbrahim veled-i Halil	22	Orta boylu Şâbb-ı emred	Çiftçi
	99	Karındaşı Osman	9		
	100	Diğeri Mehmed	6		
28	101	Hasan Ağacık veled-i İsmail	45	Uzun boylu kumral sakallı	Çiftçi
	102	Oğlu Yusuf	9		
29	103	İsmail veled-i Uzun Halil	32	Orta boylu kumral köse sakallı	Çiftçi
	104	Oğlu Mustafa	8		
30	105	Topal Halil veled-i İbrahim	35	Orta boylu kara köse sakallı	Çiftçi
	106	Oğlu Mehmed	4		
	107	Üveği oğlu İsmail	8		
31	108	Ali veled-i Mustafa Hasanbeşeoğlu	20	Uzun boylu ter bıyıklı	Çiftçi
	109	Karındaşı Mahmud	17	Orta boylu Şâbb-ı emred	Mansûrede
	110	Diğeri Ömer	12		
	111	Diğeri Mehmed	9		
32	112	İsmail veled-i Payurlu İsmail	40	Uzun boylu kumral sakallı	Çapacı
	113	Oğlu Mehmed	15		
33	114	Deli Hüseyin veled-i Hasan	60	Uzun boylu kır sakallı	Çapacı
	115	Oğlu Mehmed	20	Orta boylu ter bıyıklı	Mansûrede
	116	Diğeri Hüseyin	12		

Savaş, S. (2021). Dedebalıların İzinde III: Balkanlarda Dedebalılar Cemaati ve Tırnova Kazası Dedebalı Karyesi. ABAD, 4(8), 173-295.

34	117	Deli İbrahim veled-i Hasan	55	Orta boylu kırçıl sakallı	
	118	Oğlu İsmail	12	Şâbb-ı emred	
	119	Diğeri Ali	12		İkiz
	120	Diğeri Osman	12		İkiz
35	121	Mehmed veled-i Molla Mehmed	38	Orta boylu kara sakallı	
	122	Oğlu Ali	6		
	123	Diğeri Hasan	4		
	124	Diğeri İbrahim	4		
36	125	Mehmed veled-i Yusuf Karaalioğlu	45	Uzun boylu kumral sakallı	Çiftçi
	126	Oğlu Osman	19	Orta boylu Şâbb-ı emred	1 seneden beru Dobruca'da hizmetkâr
	127	Diğeri Ali	15	Şâbb-ı emred	
	128	Diğeri Yusuf	8		
37	129	Hüseyn Tüylü veled-i İbrahim	55	Uzun boylu kır sakallı	Çiftçi
38	130	Mustafa veled-i İsmail	40	Uzun boylu kara sakallı	Çiftçi-Fevt fi Cemaziyelevvel 57
	131	Oğlu Osman	11		
	132	Diğeri İsmail	6		
	133	Diğeri Yakub	3		
39	134	Koca İsmail veled-i Ahmed	45	Orta boylu kumral sakallı	Çiftçi
	135	Oğlu Ahmed	10		
	136	Diğeri Hüseyn	1		
40	137	Yusuf veled-i Çakır Beşe	65	Orta boylu kumral sakallı	Çiftçi
	138	Oğlu İsmail	20	Şâbb-ı emred	
41	139	Koca Osman veled-i İbrahim	48	Uzun boylu kırçıl sakallı	Çiftçi
	140	Oğlu İbrahim	15	Şâbb-ı emred	
	141	Diğeri oğlu Halil	10		
	142	Diğeri oğlu Ali	6		
	143	Diğeri oğlu Mehmed	2		
42	144	Yahya veled-i Sağır Halil	28	Orta boylu kara sakallı	Çiftçi
	145	Oğlu Yahya	1		
43	146	Koca Osman veled-i Mustafa İbrahim Kara	45	Orta boylu kumral sakallı	Çiftçi
	147	Oğlu İbrahim	14	Şâbb-ı emred	
	148	Diğeri Dilsiz Yahya	10		
	149	Diğeri Hasan	8		
	150	Diğeri Hüseyn	6		
44	151	İbrahim veled-i Deli Mehmed	40	Uzun boylu kumral sakallı	Çiftçi

Savaş, S. (2021). Dedebalıların İzinde III: Balkanlarda Dedebalılar Cemaati ve Tırnova Kazası Dedebalı Karyesi. ABAD, 4(8), 173-295.

	152	Oğlu Yakub	10		
45	153	Kara Mustafa veled-i Hasan	35	Orta boylu kara sakallı	Bu hânelerin emläke dâir bir şeyleri olmadğı
	154	Oğlu Halil	15	Şâbb-ı emred	
	155	Diğeri Hasan	4		
46	154	Köse Yusuf veled-i İsmail	80	Orta boylu kır sakallı	
47	157	Uzun Halil veled-i İsmail	75	Uzun boylu köse sakallı	
48	158	Çarkçı İsmail veled-i Abdullah	80	Orta boylu kır sakallı	
49	159	Koca Yusuf veled-i Halil	65	Uzun boylu kır sakallı	
	160	Mahmud veled-i Yahya Hasanebeşeoğlu	20	Orta boylu ter bıyıklı	Zabtiye süvarisi
	161	Mehmed veled-i Halil	16	Orta boylu Şâbb-ı emred	
	162	Karındaşı Süleyman	13	Orta boylu Şâbb-ı emred	
Neferan= Tüvana: 43 + Sıbyan: 66 + Müsinn: 35 + Mansüre ve süvari: 8 + Zabtiye: 6 + Mahall-i âher: 3 =161					

Mahalle-i Çaylak Tâbi'-i Karye-i Mezbûre					
1	1	Garib Ali veled-i Veli Usta	63	Orta boylu kır sakallı	Çiftçi
2	2	Mustafa veled-i Koca Yusuf	35	Orta boylu kumral sakallı	Çiftçi
	3	Oğlu İbrahim	2		
3	4	Hüseyin Kömürücü veled-i İsmail	75	Orta boylu kır sakallı	Çiftçi
	5	Oğlu Halil	30	Orta boylu kara sakallı	
	6	Diğeri Ali	25	Orta boylu kumral bıyıklı	Mansürede
4	7	Ali veled-i Suhte İsmail	40	Uzun boylu kara sakallı	Çiftçi
	8	Oğlu İsmail	18	Orta boylu Şâbb-ı emred	Zabtiyeden
	9	Diğeri İbrahim	12		
	10	Diğeri Mustafa	5		
	11	Diğeri Mehmed	3		
5	12	Karındaşı Hüseyin	38	Orta boylu kara sakallı	Çiftçi
	13	Oğlu Halil	5		
	14	Diğeri Yusuf	2		
6	15	Yahya veled-i Hüseyin Şaban	20	Orta boylu ter bıyıklı	Çiftçi
	16	Karındaşı Yusuf	18	Orta boylu Şâbb-ı emred	
	17	Diğeri Yakub	8		
7	18	Sarıgöz İsmail	36	Orta boylu kırçıl sakallı	Çiftçi
8	19	Hamza veled-i İsmail	60	Uzun boylu kırçıl sakallı	Çiftçi
	20	Oğlu İsmail	12		
	21	Diğeri İbrahim	9		
	22	Diğeri Mustafa	6		
9	23	Ali veled-i Molla İbrahim	44	Orta boylu kara sakallı	Çiftçi
	24	Oğlu Hüseyin	4		
	25	Diğeri Hasan	2		

26	Diğeri İbrahim	1		
27	Mehmed veled-i Halil Efendi	13	Şâbb-ı emred	
28	Karındaşı Süleyman	9		
Neferan= Tüvana: 9 + Sıbyan: 13 + Müsinn: 4 + Mansüre: 1 + Zabtiye: 1 = 28				

7-Nüfus ve Temettuat Defterlerine Göre Meslekler:

Söz konusu nüfus ve temettuat defterlerinde kayıtlı imam, hatip, müezzin gibi dinî mesleklerden yukarıda “Dinî Yapılar ve Dinî Görevliler” başlığı altında bahsedildiği için burada tekrar bu tür mesleklere değinilmemiştir. Aynı şekilde askerlikle ilgili kayıtlar da “Asker Potansiyeli” başlığı altında değerlendirildiği için burada bilgi tekrarından kaçınılmıştır.

6384-6385 numaralı defterlerde Dedebalı ve mahallelerdeki 113 kişi meslek itibariyle **çiftçi** olarak kaydedilmiştir. Ayrıca 2 kişinin aile unvanı Çiftçiöğlü olarak yazılmıştır. Aynı şekilde 25 kişi **çapacı**⁴⁹, Sürgülü mahallesinden Çavdarlı Bekir bin Ali (60 yaşında) ise **yabacı**⁵⁰ olarak kaydedilmiştir. Dedebalı karyesinden 40 yaşındaki İsmail bin Halil, **debbag**⁵¹; 65 yaşındaki Hüseyin bin İsmail, **kömürçü**⁵²; Çakaldere mahallesinden Mehmed bin Yusuf (48 yaşında) **çoban**dır. Yine aynı mahalleden Bekir bin Hasan (45 yaşında) ile Cami mahallesinden Mehmed bin Osman (45 yaşında) Çobanoğlu aile unvanı sebebiyle meslekî geçmişlerinin çobanlık olduğu söylenebilir. Dedebalı karyesinden Hasan bin Ebubekir (40 yaşında) **sekban**⁵³, İsmail bin İbrahim (70 yaşında) ise **Vekilharci**⁵⁴, Çakaldere

⁴⁹ Çapacı, insan gücü ile çapa ve bel yardımıyla toprağı işleyen ya da bazı bitkilerin diplerindeki istenmeyen yabancı otları çapa yardımıyla ayıklayarak toprağı gevşetip havalandıran kişi olmalıdır.

⁵⁰ Yabacı, harman zamanında biçilen hububatın ya da samanın arabalara yüklenmesinde, yaba adı verilen bir aletle bu işi yapan kişi olmalıdır.

⁵¹ Dericilikle uğraşan, deri terbiye eden kişi.

⁵² Dedebalı ve ona bağlı mahallelerde bu mesleği icra eden tek kişi olan Hüseyin, muhtemelen bahis konusu köy ve mahallelerin odun kömürü ihtiyacını karşılamaktadır. İlgili defterde 65 yaşındaki Hüseyin’in 8 yaşında Ali isimli bir oğlu mevcut gözüküyor. Bundan dolayı temettuat defterinde Dedebalı karyesi 14 numarada **Halil kömürçü** olarak kayıtlı kişinin, meslekî bağ itibariyle yakın gözükmeyle birlikte aile olarak pek yakın gözükmedikleri söylenebilir. Mezkûr Halil ziraat erbabı olarak kaydedilmekle birlikte **kömürçü** olarak sıfatlandırıldığı ve **kömür ve saireden** yıllık 180 kuruş gelir elde ettiği için muhtemelen Hüseyin’in oğlu Ali’nin devam ettirmediği kömürçülük işini devralmış olmalıdır.

⁵³ Sekban, aslı Farsça köpek bakıcısı ya da köpek yetiştiricisi demek olan seg-bân olup, terim olarak Yeniçeri ocağının altmış beşinci ortası mensubuna verilen ad anlamında kullanılmıştır. Önceleri av hizmetinde kullanıldıkları için bu adla anıldıkları, sonradan Yeniçeri ocağına dâhil edildikleri ve 1826’da Yeniçeri ocağı ile birlikte ortadan kaldırıldıkları anlaşılmaktadır, bkz. Abdülkadir Özcan, “Sekban”, *DİA*, 36, s. 326-328.

mahallesinden 50 yaşındaki Keloğlu İsmail bin Halil, **mahalle çorbacısı**⁵⁵ ifadesiyle kayda geçirilmişlerdir.

Sekban ve vekilharç ifadelerinde olduğu gibi mahalle çorbacısı ifadesinin de Yeniçeri ocağı ile alakalı bir terim olduğu düşünülmektedir. Bahis konusu Keloğlu İsmail bin Halil, günümüzdeki anlamda Çakaldere mahallesinde çorba yapıp satan bir esnaf olabileceği gibi Yeniçeri ocağındaki hizmetinden dolayı bu unvanı kullanan emekli bir asker de olabilir.

6387-6388 numaralı defterlerde ise 165 kişi meslek itibarıyla çiftçi, 40 kişi çapacı, 1 kişi Değirmenci olarak kaydedilmişlerdir. 1 kişi “İslimye’de çırak”, 1 kişi “İki seneden berü Pazarcık’da çırak”, 1 kişi “Talebeden”, 1 kişi de “1 seneden beru Dobruca’da hizmetkâr”dır. Kişilerin isimleri ile birlikte ya da aile unvanı olarak yazılan kayıtlardan hareketle 2 kişinin Çıkrıkçı, 1 kişinin Arabacı, 1 kişinin Manav, 2 kişinin Çoban (1’isi Çobanoğlu), 2 kişinin Mandıracı, 4 kişinin Kayyım, 2 kişinin Kasap, 1 kişinin Erikçi, 1 kişinin Börekçi, 1 kişinin Karban (Kervancı), 1 kişinin Kovancı, 1 kişinin Kömürcü, 1 kişinin Tabak, 1 kişinin Bakırcı, 2 kişinin Çarkçı, 1 kişinin ise Suhte (medrese talebesi) olduğu sonucuna varılabilir.

Temettuat defterine göre Dedebalı karyesinde yaşayan 54 hanenin tamamı erbab-ı ziraat, Kalaycılar-Güller-Derziler mahallesi sakini 50 hanenin 48’i erbab-ı ziraat, 2’si çapacı, Çakalderesi mahallesinde meskûn 63 hanenin 61’i erbab-ı ziraat, 2’si çapacı, Ramazan mahallesinde bulunan 59 hane sahibinden 53’ü erbab-ı ziraat, 5’i çapacı, 1’i değirmenci ve nihayet Yumrukaya mahallesinde yaşadığı anlaşılan 9 Müslüman hanenin de tamamı erbab-ı ziraat olarak kaydedilmiştir.

Temettuat kayıtlarında Çapacılık ile meşgul olan 9 haneden 8’inin “bir şeyi” olmadığı ifade edilmiş, 5’i ile ilgili olarak da “onun şunun” ianesiyle/yardımla geçinmekte oldukları belirtilmiştir.⁵⁶ Çapacı olarak

⁵⁴ Vekilharç; saray ve konaklarda, paşa kapılarında, devlet ve kamu kurumlarında gereken işleri yapmaya, alınan bir şeyin veya bir hizmetin bedelini ödemeye memur, alışveriş, satın alma ve harcama görevlisi olarak tarif edilmektedir, bkz. Mehmet Canatar, “Vekilharç”, *DİA*, 43, s. 10. (ss. 10-11); her yeniçeri orta veya bölüğünde odabaşından küçük, bayraktardan büyük olduğu belirtilen âmir anlamı için bkz. Kâmil Kepeci, *Tarih Lüğati*, İstanbul 1952, s. 386-387.

⁵⁵ Çorbacı, Yeniçeri ocağının cemaat ortalarıyla ağa bölükleri subaylarına müşterek olarak verilen bir isim olarak anlamlandırılmıştır, bkz. Kâmil Kepeci, *age*, s. 90.

⁵⁶ 6387-6388 numaralı nüfus defterlerinde Dedebalı+Çakaldere başlığı altında 48-56 nolu haneleri kapsayan (142-160 numaralı kişiler) için “Bu haneden sonra gelen hanelerin emläke dâir bir şeyleri olmadığı” ifadesi kullanılmıştır. Aynı ifadeler; Kalaycılar mahallesi 15-21 nolu haneler (42-61 numaralı kişiler) ve Dede mahallesi 24-35 nolu haneler (61-94 numaralı kişiler) için de kullanılmıştır. Aynı şekilde Çamlı mahallesinde 15 nolu hanenin (52-56 numaralı kişiler) de, emläke dâir bir şeyi olmadığı belirtilmiştir. Ancak bu hane ve kişilerden

kaydedilen hanelerden 1'inin 5 dönüm ekilebilir tarlası, 1'inin 1 sağmal inek ve 1 merkebi, 1'inin 0,5 dönüm korusu ve 5 sağmal koyunu, 1'inin 2 sağmal koyunu ve 1 çift koşum öküzü, 1'inin 4 sağmal koyunu, 0,5 dönüm korusu ve 6 dönüm ekilebilir tarlası, 1'inin sadece 1 sağmal ineği bulunmaktadır. Çapacıardan 1'inin alil/hasta, 1'inin ise ihtiyar olduğu kayıt altına alınmıştır. Kalaycılar-Güller-Derziler mahallesi 49 numaralı hanede meskûn Gubadınoglu Hüseyin'in, meslek olarak "çapacı makulesinden olduğu" belirtilmiş ancak temettuat kısmında muhtemelen yanlışlıkla "değirmencilikle me'luf olduğundan" tahminen 150 kuruş geliri olduğu kaydedilmiştir. Çapacıardan 1'inin yıllık geliri 35 kuruş, 1'inin 125,5 kuruş, 1'inin 130 kuruş, 2'isinin 150 kuruş, 1'inin 199 kuruş, 3'ünün ise 200 kuruş olarak kayıt altına alınmıştır. Aşağıda gelirler ve temettuat ile ilgili tabloda görüleceği üzere çapacılık ile geçimini sağlayan hanelerin oldukça düşük miktarda gelire sahip oldukları söylenebilir.

Dedeбалı karyesinde 26, Kalaycılar-Güller-Derziler mahallesinde 16, Çakalderesi mahallesinde 16, Ramazan mahallesinde 26 ve Yumrukaya mahallesinde 1 Müslüman hane reisi, ziraata ek olarak "kereste ve sair" gelir kaynağına sahiptir. Çakalderesi ve Ramazan mahallelerinden 1'er kişinin keresteden temettuu bulunmaktadır. Benzer şekilde Dedeбалı karyesinde 10 kişi "hatab ve saireden", 3 kişi "hatab fûruhâtı ve saireden", 1 kişi "hatab ve kömür ve saireden" artı gelir elde etmektedir. Kalaycılar-Güller-Derziler mahallesinde 11 hane "hatab ve saireden", 1 hane "hatab fûruhâtı ve saireden" ilave kazanç elde etmektedir. Çakalderesi mahallesinden 14 kişi "hatab ve saireden", 1 kişi "hatab fûruhâtı ve saireden" ek gelir elde etmektedir. Ramazan mahallesinden 1 kişi "hatab ve saireden", 8 kişi "hatab fûruhâtı ve saireden" ek kazanç elde etmektedir.⁵⁷ Dedeбалı karyesinden 4, Kalaycılar-Güller-Derziler mahallesinden 12, Çakalderesi mahallesinden 9, Ramazan mahallesinden 8, Yumrukaya mahallesinden 1 haneye "orak ve saireden" gelir gelmektedir. Ramazan mahallesinden 1 kişinin "orak fûruhâtı

birkaçının askerî görevleri olmanın dışında herhangi bir meslekî mensubiyetlerinin bulunmadığı ve ayrıca bunların çapacılıkla da bir alakalarının olmadığı anlaşılmaktadır.

⁵⁷ Oldukça fazla sayıda aileye gelir getiren kereste ve hatab/odun mevcudiyeti, Dedeбалı ve ona bağlı mahallelerin bulunduğu sahanın ormanlık olduğunu gösterebilir. Temettuat kayıtlarında bütün mahallelerde "koru" başlığı altında arazi varlığının bulunması da bu bilgiyi destekler mahiyette gösterilebilir. Ancak kâtibin, "kereste ve saireden", "keresteden" "hatab ve saireden", "hatab fûruhâtı ve saireden" ifadelerini bilinçli olarak mı farklı yazdığı tam olarak anlaşılamıyor. Eğer bilinçli olarak farklı yazılmış ise mesleki olarak dağdan odun toplama, toplanan odunları satma ya da benzer şekilde mobilyalarda ve inşaatlarda kullanılmak üzere kereste üretme durumu söz konusu olabilir.

ve saireden” ek kazanç elde ettiği anlaşılmaktadır.⁵⁸ Dedebalı karyesinden 1 hane ise “meyve ve saireden” ek kazanç elde etmektedir. Kalaycılar-Güller-Derziler mahallesinden 4, Çakalderesi mahallesinden 2 hanenin “hoşab ve saireden”, Yumrukaya mahallesinden 1 Müslüman hanenin ise “hoşabcılıktan ve saireden” ek geliri mevcut gözükmektedir.⁵⁹ Kalaycılar-Güller-Derziler mahallesinden 1 kişinin “hizmetkârlık ve saireden” ek geliri bulunmaktadır. Çakalderesi mahallesinden 1 kişinin “aba ticareti ve saireden” ek kazancı mevcut gözükmektedir.⁶⁰ Ramazan mahallesinden 1 kişinin de “aba dolabından cüz’i hissesi”nin bulunması, burada aba kumaşının boyanıp yıkandığı aba dolaplarının bulunduğu işaret olabilir.⁶¹ Söz konusu ek kazançlar bazen hane reisi tarafından bazen de hane sahibinin oğlu, damadı ya da kardeşleri tarafından elde edilmektedir. Bu şekilde aynı haneye birkaç farklı kalemde gelir gelebilmektedir. Bahis konusu ek gelir kaynakları farklı meslek guruplarına işaret etmektedir.

Dedebalı ve ona bağlı mahallelerdeki hanelerin büyük bir kısmının muhtelif hayvan çeşitlerine sahip olduklarından hareketle genel olarak halkın büyük bir kısmının ziraat ve hayvancılıkla meşgul oldukları sonucuna varılabilir. Ek gelir getiren diğer meslek guruplarının ise merkez Dedebalı ve bağlı mahallelerde yaşayan halkın muhtelif ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik olarak ortaya çıktıkları söylenebilir.

8-Arazi Varlığı:

Dedebalı karyesi ve mahallelerindeki arazi varlığı ile alakalı bilgiler temettuat defterindeki veriler kullanılarak tablolaştırılmıştır. İlgili tablolarda görüleceği üzere Dedebalı’da; mezru tarla, bağ, bağçe, koru, dut eşçarı; Kalaycılar vd. mahallesinde mezru tarla, bağ, koru; Çakalderesi

⁵⁸ Orak, “yarım çember biçiminde yassı, ensiz ve keskin metal bir bıçakla, buna bağlı bir saptan oluşan ekin, ot vb. biçme aracı” anlamında kullanılmaktadır (bkz. *TDK Güncel Türkçe Sözlük*- <https://sozluk.gov.tr/>); kâtibin bilinçli olarak bu ifadeleri kullandığı kabul edilirse Ramazan mahallesi 9 numarada meskûn Yahya Eyüb’ün orak satarak (belki imal edip satarak), diğerlerinin ise orak aletini kullanmak suretiyle ekin ya da ot biçerek geçimlerini temin ettikleri söylenebilir.

⁵⁹ Hoşab/hoşaf, “bütün veya dilimler hâlindeki kuru meyvenin şekerli suyla kaynatılmasıyla yapılan bir tatlı türü” anlamında kullanılmaktadır (bkz. *TDK Güncel Türkçe Sözlük*-<https://sozluk.gov.tr/>).

⁶⁰ Aba, “yünün dövülmesiyle yapılan kalın ve kaba kumaş, bu kumaştan yapılmış yakasız ve uzun üstlük, bu kumaştan yapılan ve dervişlerce giyilen hırka ve kepenek” anlamında kullanılmaktadır (bkz. *TDK Güncel Türkçe Sözlük*- <https://sozluk.gov.tr/>), bahis konusu kişinin bu kumaş ya da bu kumaştan yapılan giysilerin ticaretiyle meşgul olduğu söylenebilir.

⁶¹ Bu coğrafyada aba dokumacılığı ile ilgili benzer bilgiler için bkz. Berna Çağan Ongun, “19. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı Esnaf Teşkilatına Bir Örnek: Belgradcık”, *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (e-ISSN : 2602-4314) - Haziran-2019 - 3(2), s. 221, 225.

mahallesinde mezru tarla, bağ, kuru, çayır; Ramazan mahallesinde mezru tarla, bağ, bağçe, kuru, çayır, dut eşçarı; Yumrukaya mahallesinde ise mezru tarla, bağ, kuru ve çayır başlıkları altında arazi çeşitliliği tespiti yapılmıştır.

Temettuat kayıtlarına göre Dedebalı'da toplam 699 dönüm mezru tarladan yıllık 19764 kuruş hasılat elde edilmiştir. Buna göre merkez Dedebalı karyesinde hane başına yaklaşık 13 dönüm ekilebilir tarla bulunduğu söylenebilir. Kalaycılar vd. mahallesinde 511 dönüm (hane başı 10,22 dönüm) mezru tarladan 11646,5 kuruş; Çakalderesi mahallesinde 591 dönüm (hane başı 9,38 dönüm) mezru tarladan 16848 kuruş; Ramazan mahallesinde 122 dönüm (hane başı 2,06 dönüm) mezru tarladan 3144 kuruş ve nihayet Yumrukaya mahallesinde 289 dönüm (hane başı 4,98 dönüm) mezru tarladan 9432,5 kuruş hasılat elde edilmiş görünmektedir. Rakamlar dikkate alınırsa genellikle ormanlık bir sahada bulunduğu anlaşılan Dedebalı ve mahallelerinde ekilebilir arazi miktarının oldukça az olduğu söylenebilir.

Dedebalı karyesinde 14 hanenin 0,25 ilâ 2 dönüm arasında olmak üzere toplam 8,5 dönüm bağdan yıllık toplam 290 kuruş hasılat elde ettikleri kayıt altına alınmıştır. Dedebalı'ya bağlı mahallelerdeki hane, dönüm ve hasılat durumu ise; Kalaycılar vd. mahallesinde 25 hane 11,25 dönüm 501 kuruş, Çakalderesi mahallesinde 12 hane 5 dönüm 236 kuruş, Ramazan mahallesinde 17 hane 9,25 dönüm 323 kuruş, Yumrukaya mahallesinde 6 Müslüman 37 gayrimüslim toplam 43 hane 47,25 dönüm 1383 kuruş olarak özetlenebilir. Mahallelerdeki bağ miktarları da Dedebalı'daki gibi olmakla birlikte Yumrukaya mahallesinde 1'i Müslüman olmak üzere 2 hanenin 3'er dönüm bağı bulunduğu kayıt altına alınmıştır. Merkez Dedebalı ile Yumrukaya dışındaki mahallelerde toplam 68 hane, 34 dönüm bağdan toplam 1350 kuruş hasılat elde ederken, 43 hanenin bağcılık yaptığı anlaşılan Yumrukaya mahallesinde 47,25 dönüm bağdan toplam 1383 kuruş hasılat tespiti yapılmıştır. Bütün mahallelerde bağ dikimi yapıldığı için bu durumun arazi yapısının bağ dikimine elverişliliğinden ziyade üzüm hasılatının tüketim ve değerlendirilme şekliyle alakalı olduğu düşünülmektedir. Nitekim Yumrukaya mahallesinde bağ yetiştiren hanelerden üzüm öşürüne ilave olarak zecriye vergisi⁶² alınması buna işaret olarak değerlendirilebilir.

Dedebalı karyesi ve Ramazan mahallesinde 1'er hane bağçe (bakçe olarak yazılmış), yine Dedebalı karyesinde 1 hane ise meyve bağçesi arazisine sahip gözükmektedir. Dedebalı'daki hanenin 0,5 dönüm bağçeden yıllık 16 kuruş, Ramazan mahallesindeki hanenin 1 dönüm bağçeden 28 kuruş hasılatı

⁶² “Bedel-i ‘öşr-i üzüm ... + Zecriye namıyla virdiği ...” şeklinde temettuat kayıtlarında geçen ve müskirattan yani alkollü içkilerden alınan bir vergi olan zecriye için bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 3, İstanbul 1983, s. 649-650.

kaydedilmiştir. 2 dönüm meyve bağçesi bulunan Dedebalı'daki hanenin ise 100 kuruş hasılat elde ettiği belirtilmiştir. Malum olduğu üzere günümüz Türkçesinde bahçe olarak ifade Farsça bağçe, “sebze, meyve, çiçek veya ağaç yetiştirilen yer” anlamında kullanılmaktadır.⁶³ Bu bakımdan kâtibin bağçe ile meyve bağçesi ayırımını bilinçli olarak mı yaptığı hususunda kesin bir yargıya varılamamaktadır. Dikkat edilirse dönüm/hasılat oranları da bu konuda hüküm vermeyi zorlaştırmaktadır.

Dedebalı ve bağlı mahallelerde toplam 166 hanenin “koru”su bulunmaktadır. “Bakımlı küçük orman”⁶⁴ anlamındaki koruda hangi tür ağaçların yetiştirildiği hususunda, ilgili defterde herhangi bir ayrıntı bulunmamakla birlikte, meslekler kısmında belirtildiği üzere hatab/odun ve kereste ifadelerine bakılırsa bu mesleklere ya da ihtiyaçlara uygun ağaçların düşünülmesi gerektiği söylenebilir.

Dedebalı ile Ramazan ve Yumrukaya mahallelerinde toplam 41 hane tarafından yetiştirildiği anlaşılan dut eşçarının/ağacının, hem bağçe ve meyve bağçesinden hem de koru'dan ayrı başlık altında kayıt altına alındığı görülmektedir. Yetiştirilen ürünler ve ödenen vergiler kısmında da dut ile ilgili herhangi bir kayıt bulunmadığı için bu ağaçların meyve tüketimi amaçlı mı yoksa ipek böcekçiliği için mi yetiştirildiği hususunda bir fikir beyan edilememektedir.

Çakalderesi mahallesinde 2, Ramazan mahallesinde 1 olmak üzere toplam 3 hanenin sahip oldukları ve çayır⁶⁵ olarak değerlendirildiği anlaşılan arazi miktarı toplam 2,5 dönümdür. Çakalderesi mahallesi 1 nolu hanenin yarım dönüm çayırının H.1260'da 45 kuruş hasılatı bulunduğu, H.1261'de ise 50 kuruş hasılat elde edileceği tahmin edilmiştir. Aynı mahalle 38 numaralı hanenin 1 dönüm çayırından ise her 2 yıl için de 5'er kuruş hasılat kaydı bulunmaktadır. Ramazan mahallesi 21 nolu hanenin 1 dönüm çayırından H.1260 yılı için 35 kuruş, H.1261 yılı için ise 45 kuruş hasılat kaydı mevcuttur. Görüldüğü üzere dönüm/hasılat hususunda belirli bir orantı bulunmamaktadır. Bu farklılıklar keyfilik ya da verimlilikle ilgili olabilir.

⁶³ Bkz. TDK Güncel Türkçe Sözlük- <https://sozluk.gov.tr/>).

⁶⁴ Bkz. TDK Güncel Türkçe Sözlük- <https://sozluk.gov.tr/>).

⁶⁵ “Üzerinde gür ot biten düz ve nemli yer” ve “böyle yerde biten ot” anlamında kullanılan çayır (bkz. TDK Güncel Türkçe Sözlük- <https://sozluk.gov.tr/>) ifadesiyle, dönüm miktarı ve hasılat kaydı verildiğine göre hayvan otlatılan meralardan farklı olarak özellikle koruma altına alınan otlak ya da hayvanlara yedirilmek maksadıyla ekim yapılan arazi kastedilmiş olmalıdır.

Tablo-9: Dedebalı Karyesi Arazi Varlığı

Hane No	Mezru Tarla		Bağ		Bağçe		Koru		Dut Eşçarı	
	Dönüm	Hasılat	Dönüm	Hasılat	Dönüm	Hasılat	Dönüm	Hasılat	Adet	Hasılat
1	20	450	0,25	14	0	0	8	80	0	0
2	18	666	0	0	0	0	4	80	0	0
3	12	229,5	0	0	0	0	0	0	0	0
4	15	279	0	0	0	0	0	0	0	0
5	8	202,5	0	0	0	0	2	40	0	0
6	18	634,5	0	0	0	0	0	0	0	0
7	20	643,5	0	0	0	0	5	50	0	0
8	20	351	0	0	0	0	1	20	0	0
9	12	387	0,5	30	0	0	2	40	0	0
10	10	256,5	0	0	0	0	2	40	0	0
11	25	405	0	0	2 ⁶⁶	100	2	50	0	0
12	10	288	0	0	0	0	0	0	0	0
13	6	189	0	0	0	0	2	20	0	0
14	10	67,5	0	0	0	0	0	0	0	0
15	16	418,5	0,5	20	0	0	5	100	0	0
16	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
17	8	247,5	1	10	0	0	2	40	0	0
18	4	0	0	0	0,5	16	0	0	1	5
19	8	459	0	0	0	0	0	0	0	0
20	10	207	0,25	25	0	0	5	100	0	0
21	4	36	0	0	0	0	5	100	0	0
22	11	261	0	0	0	0	0	0	0	0
23	15	391,5	0	0	0	0	4	80	0	0
24	10	301,5	0	0	0	0	0	0	0	0
25	12	247,5	0	0	0	0	2	40	0	0
26	20	531	0,5	20	0	0	4	80	0	0
27	8	189	0	0	0	0	3	45	0	0
28	6	229,5	0	0	0	0	2	30	0	0
29	36	819	0	0	0	0	0	0	0	0
30	18	306	0	0	0	0	10	100	0	0
31	10	369	0	0	0	0	4	80	0	0
32	8	301,5	0	0	0	0	4	40	0	0
33	12	274,5	0	0	0	0	0	0	0	0
34	10	477	0	0	0	0	0	0	0	0
35	20	855	0,25	12	0	0	0	0	0	0
36	14	549	0,25	12	0	0	4	80	0	0
37	10	256,5	0	0	0	0	2	20	0	0
38	10	274,5	0	0	0	0	4	80	0	0

⁶⁶ Meyve bağçesi.

Savaş, S. (2021). Dedebalıların İzinde III: Balkanlarda Dedebalılar Cemaati ve Tırnova Kazası Dedebalı Karyesi. ABAD, 4(8), 173-295.

39	5	247,5	0	0	0	0	0	0	0	0
40	12	769,5	2	45	0	0	4	20	3	15
41	25	423	0,5	20	0	0	2	40	1	5
42	8	432	0,5	15	0	0	3	15	0	0
43	25	571,5	0,5	20	0	0	8	40	2	10
44	10	342	0	0	0	0	0	0	0	0
45	12	360	0	0	0	0	0	0	0	0
46	6	211,5	0	0	0	0	0	0	0	0
47	12	427,5	0	0	0	0	0	0	0	0
48	6	409,5	0	0	0	0	0	0	0	0
49	12	477	0	0	0	0	3	60	0	0
50	30	585	0	0	0	0	4	60	0	0
51	16	405	0	0	0	0	0	0	0	0
52	16	468	0,5	22	0	0	4	40	0	0
53	10	265,5	1	25	0	0	8	80	0	0
54	10	319,5	0	0	0	0	8	160	0	0
Tpl	699	19764	8,5	290	0,5	116	132	1950	7	35

Tablo-10: Kalaycılar-Güller-Derziler Mahallesi Arazi Varlığı

Hane No	Mezru Tarla		Bağ		Koru	
	Dönüm	Hasılat	Dönüm	Hasılat	Dönüm	Hasılat
1	14	405	0,5	22	3	60
2	6	184,5	0	0	0	0
3	8	297	0	0	1	20
4	10	360	0,5	22	2	40
5	6	301,5	0	0	0	0
6	12	337,5	0	0	3	60
7	7	148,5	0,5	22	0	0
8	6	234	0	0	0	0
9	14	297	0	0	2	30
10	12	234	0	0	4	60
11	10	153	0,25	16	1,5	30
12	6	144	0,25	11	1	20
13	15	126	0,25	10	3	60
14	6	171	0,25	12	0	0
15	10	283,5	0,5	22	3	60
16	10	337,5	0,5	22	0	0
17	26	355,5	0,5	22	3	60
18	16	283,5	0	0	4	80
19	12	306	0	0	3	60
20	10	265,5	0,5	25	3	60
21	12	283,5	0,5	14	1	15
22	8	261	0,5	22	4	60

Savaş, S. (2021). Dedebahların İzinde III: Balkanlarda Dedebahlar Cemaati ve Tırnova Kazası Dedebah Karyesi. ABAD, 4(8), 173-295.

23	14	230	0	0	4	60
24	8	207	0	0	1	20
25	12	301,5	0,5	22	2	40
26	30	387	1	35	4	40
27	16	279	0	0	4	40
28	10	225	0,5	15	4	40
29	26	337,5	0	0	8	160
30	4	99	0	0	0	0
31	4	211,5	0	0	0,5	10
32	4	99	0	0	1	20
33	10	355,5	0,5	22	2	20
34	8	274,5	0,5	22	1,5	30
35	10	283,5	0,5	22	0	0
36	12	288	0,5	22	1	20
37	18	306	0,5	22	2	20
38	10	243	0,25	20	2	20
39	10	256,5	0,5	22	7	70
40	10	261	0	0	3	60
41	5	108	0	0	1	20
42	0	0	0	0	0	0
43	9	180	0	0	0	0
44	10	207	0	0	1	20
45	9	198	0	0	1	20
46	6	153	0,25	19	1	20
47	4	103,5	0	0	0	0
48	4	103,5	0	0	0	0
49	0	0	0	0	0	0
50	12	180	0,25	16	0	0
Tpl	511	11646,5	11,25	501	92,5	1525

Tablo-11: Çakalderesi Mahallesi Arazi Varlığı

Hane No	Mezru Tarla		Bağ		Koru		Çayır	
	Dönüm	Hasılat	Dönüm	Hasılat	Dönüm	Hasılat	Dönüm	Hasılat
1	14	490,5	0	0	2	40	0,5	45
2	6	189	0	0	0	0	0	0
3	Boş	571,5	0	0	2	20	0	0
4	8	504	0	0	2	40	0	0
5	20	396	0	0	0	0	0	0
6	10	265,5	0	0	2	40	0	0
7	8	391,5	0,5	15	2	40	0	0
8	12	247,5	0	0	3	30	0	0
9	10	261	0	0	1	10	0	0
10	10	175,5	0	0	2	20	0	0

Savaş, S. (2021). Dedebahıların İzinde III: Balkanlarda Dedebahlar Cemaati ve Tırnova Kazası Dedebahı Karyesi. ABAD, 4(8), 173-295.

11	15	252	0	0	0	0	0	0
12	5	54	0	0	0	0	0	0
13	15	652,5	1	32	4	60	0	0
14	12	355,5	0	0	2	40	0	0
15	6	121,5	0	0	2	20	0	0
16	6	301,5	0	0	0	0	0	0
17	10	279	0	0	2	40	0	0
18	4	121,5	0	0	0	0	0	0
19	4	81	0	0	0	0	0	0
20	10	283,5	0,5	16	5	50	0	0
21	12	373,5	0	0	5	80	0	0
22	10	261	0,25	22	3	60	0	0
23	8	171	0,25	16	3	60	0	0
24	10	319,5	0,25	22	4	80	0	0
25	4	76,5	0	0	1,5	20	0	0
26	6	171	0	0	4	40	0	0
27	12	409,5	0,25	22	1	10	0	0
28	6	117	0	0	1	10	0	0
29	3	27	0	0	0	0	0	0
30	10	99	0	0	0	0	0	0
31	8	144	0	0	2	40	0	0
32	10	324	0	0	0	0	0	0
33	15	378	0	0	0	0	0	0
34	18	387	0	0	5	100	0	0
35	15	198	0	0	2	40	0	0
36	12	297	0	0	2	40	0	0
37	16	279	0	0	3	60	0	0
38	15	193,5	0	0	6	120	1	5
39	10	247,5	0	0	4	80	0	0
40	12	391,5	0	0	4	40	0	0
41	6	229,5	0	0	0	0	0	0
42	12	225	0	0	5	80	0	0
43	8	252	0	0	2	30	0	0
44	5	153	0	0	0	0	0	0
45	10	301,5	0,5	18	4	60	0	0
46	10	337,5	0,25	16	2	20	0	0
47	6	63	0	0	0,5	10	0	0
48	16	283,5	0	0	2	20	0	0
49	16	472,5	0	0	4	80	0	0
50	8	288	0	0	2	20	0	0
51	4	130,5	0	0	0	0	0	0
52	10	238,5	0	0	0	0	0	0
53	12	319,5	0	0	2	40	0	0
54	16	549	0	0	3	60	0	0
55	8	130,5	0	0	3	60	0	0
56	4	229,5	0	0	2	40	0	0
57	12	157,5	0	0	2	40	0	0

Savaş, S. (2021). Dedebalıların İzinde III: Balkanlarda Dedebalılar Cemaati ve Tırnova Kazası Dedebalı Karyesi. ABAD, 4(8), 173-295.

58	0	0	0	0	0	0	0	0	0
59	10	283,5	0,5	22	3	30	0	0	0
60	12	409,5	0,5	15	3	30	0	0	0
61	10	279	0,25	20	3	30	0	0	0
62	8	319,5	0	0	2	20	0	0	0
63	11	337,5	0	0	5	50	0	0	0
Tpl	591	16848	5	236	131	2050	1,5	0	50

Tablo-12: Ramazan Mahallesi Arazi Varlığı

Hane No	Mezru Tarla		Bağ		Bağçe		Koru		Çayır		Dut Eşçarı	
	Dönüm	Hasılat	Dönüm	Hasılat	Dönüm	Hasılat	Dönüm	Hasılat	Dönüm	Hasılat	Dönüm	Hasılat
1	6	103,5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2	12	486	0,25	30	0	0	1	10	0	0	0	0
3	20	531	1	45	0	0	5	80	0	0	0	0
4	8	265,5	0,25	5	0	0	0	0	0	0	0	0
5	6	171	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
6	8	207	0	0	0	0	4	80	0	0	0	0
7	18	351	0	0	0	0	3	20	0	0	0	0
8	10	130,5	0	0	0	0	2	40	0	0	0	0
9	6	148,5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
10	3	18	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
11	5	18	0,5	10	0	0	0,5	10	0	0	0	0
12	4	130,5	0	0	0	0	2	20	0	0	0	0
13	1	10	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
14	8	193,5	0,25	14	0	0	2	20	0	0	0	0
15	3	54	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
16	10	274,5	0,25	15	0	0	2	20	0	0	0	0
17	10	306	0,5	25	0	0	4	100	0	0	0	0
18	10	238,5	0,5	20	0	0	5	100	0	0	0	0
19	4	139	0,25	14	0	0	0	0	0	0	0	0
20	8	138,5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
21	6	319,5	0	0	0	0	0	0	1	35	2	6
22	8	279	0,25	14	0	0	4	80	0	0	0	0
23	10	333	0	0	0	0	4	20	0	0	0	0
24	6	247,5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
25	16	463,5	0	0	0	0	2	40	0	0	1	5
26	8	184,5	0	0	0	0	3	60	0	0	1	2,5
27	6	225	0	0	0	0	3	30	0	0	0	0
28	6	94,5	0	0	0	0	0	0	0	0	1	6
29	14	391,5	2	20	0	0	4	40	0	0	2	15
30	8	153	0	0	0	0	4	40	0	0	1	6
31	0	0	0	0	0	0	0,5	10	0	0	0	0
32	15	364,5	0	0	0	0	5	25	0	0	0	0

Savaş, S. (2021). Dedebahıların İzinde III: Balkanlarda Dedebahlar Cemaati ve Tırnova Kazası Dedebahı Karyesi. ABAD, 4(8), 173-295.

33	12	231	0	0	0	0	2	20	0	0	0	0
34	9	189	0	0	0	0	2	20	0	0	0	0
35	10	238,5	0	0	0	0	5	100	0	0	0	0
36	16	504	0,5	25	0	0	3	60	0	0	0	0
37	10	175,5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
38	10	108	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
39	5	99	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
40	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
41	10+3 ⁶⁷	162+20	0	0	0	0	2	20	0	0	0	0
42	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
43	4	117	1	28	1	28	0	0	0	0	0	0
44	2	72	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
45	6	66	0	0	0	0	0,5	10	0	0	0	0
46	10	328,5	0	0	0	0	1	10	0	0	0	0
47	8	279	0	0	0	0	0	0	0	0	1	5
48	10	315	0	0	0	0	4	80	0	0	0	0
49	8	72	0	0	0	0	2	40	0	0	0	0
50	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
51	10	76,5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
52	8	216	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
53	2	27	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
54	10	306	0,25	10	0	0	0	0	0	0	0	0
55	10	342	0	0	0	0	2	40	0	0	0	0
56	6	225	0,5	14	0	0	0	0	0	0	0	0
57	12	333	0,5	20	0	0	5	100	0	0	0	0
58	16	369	0,5	14	0	0	0	0	0	0	0	0
59	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Tpl	122	3144	9,25	323	1	28	88,5	1345	1	35	9	45,5

Tablo-13: Yumrukaya Mahallesi Arazi Varlığı

Hane No	Mezru Tarla		Bağ		Koru		Dut Eşçarı	
	Dönüm	Hasılat	Dönüm	Hasılat	Dönüm	Hasılat	Dönüm	Hasılat
1	8	387	0	0	0	0	0	0
2	20	423	3	92	0	0	0	0
3	6	76,5	0	0	0	0	0	0
4	16	270	1	32	3	60	0	0
5	20	423	1	20	3	60	0	0
6	16	454,5	1	30	0	0	0	0
7	10	324	0,5	10	2	10	0	0
8	14	225	1	22	3	30	0	0
9	10	297	0	0	2	20	0	0

⁶⁷ İcar eylediği mezru tarla.

Savaş, S. (2021). Dedebahların İzinde III: Balkanlarda Dedebahlar Cemaati ve Tırnova Kazası Dedebah Karyesi. ABAD, 4(8), 173-295.

10	16	427,5	1	45	2	40	2	50
11	10	265,5	1	32	2	40	2	20
12	6	148,5	0	0	0	0	0	0
13	12	261	1	20	0	0	0	0
14	6	76,5	1	40	0	0	0	0
15	8	292,5	0	0	0	0	0	0
16	Boş	243	1	30	0	0	0	0
17	6	342	1	20	0	0	2	15
18	4	76,5	0	0	0	0	0	0
19	3+6 ⁶⁸	193,5+99	0,25	25	0	0	0	0
20	8	225	2	40	2	20	0	0
21	6	351	0,75	15	2	20	0	0
22	3	94,5	1	30	0	0	0	0
23	12	261	1,5	40	0	0	0	0
24	8	315	1	40	0	0	1	25
25	6	315	1	40	2	20	5	50
26	10	261	1	50	0	0	3	35
27	4	72	0,5	20	0	0	0	0
28	4	139	0	0	0	0	0	0
29	12	301,5	0	0	0	0	5	29
30	8	355,5	1,5	65	0	0	3	15
31	10	265,5	0,75	30	1,5	25	3	29
32	8	301,5	0,75	35	1	15	3	30
33	10	337,5	0,75	35	2	20	2	10
34	4	180	1	35	0	0	3	25
35	18	468	2	45	0	0	5	55
36	6	256,5	3	110	0	0	0	0
37	4	130,5	0	0	0	0	0	0
38	6	135	0	0	0	0	5	45
39	20	522	1,5	25	4	80	5	45
40	6	297	1	32	0	0	5	45
41	8	324	1	30	0	0	8	100
42	4	99	0	0	0	0	2	14
43	4	207	0	0	0	0	2	10
44	4	144	0	0	0	0	4	20
45	4	144	1	10	0	0	3	25
46	6	121,5	1	10	0	0	2	15
47	6	274,5	0,5	10	0	0	4	30
48	6	166,5	0,5	12	0	0	2	20
49	8	297	1	32	0	0	3	30
50	8	243	1	30	2	20	5	55
51	4	103,5	1	20	0	0	3	20
52	8	211,5	1	20	2	40	0	0
53	6	271	1	32	2	40	3	28
54	10	207	0,5	20	2	40	2	30

⁶⁸ Ber vech-i iştirak mezru tarla.

55	4	225	0	0	0	0	0	0
56	10	270	1	22	2	20	3	20
57	8	378	2	30	0	0	0	0
58	8	162	0	0	0	0	0	0
Tpl	289	9432,5	47,25	1383	41,5	620	100	940

9-Hayvan Varlığı:

Temettuat kayıtlarındaki veriler kullanılarak merkez Dedebalı ve bağlı mahallelerdeki hayvan varlığı aşağıda tablo halinde verilmiştir. İlgili tabloda görüldüğü üzere 54 hanelik merkez Dedebalı karyesinde 106, 50 hanelik Kalaycılar vd. mahallesinde 96, 63 hanelik Çakalderesi mahallesinde 120, 59 hanelik Ramazan mahallesinde 108 ve nihayet 58 hane bulunan Yumrukaya mahallesinde 106 adet “koşum öküzü” kayıt altına alınmıştır. Bu şekilde toplam 284 hane sahibinin 536 adet sabana, kağınya ya da arabaya koşulacak öküzü mevcut gözükmetedir. Öküz mevcudu, bütün hanelerde 1 çift/2 koşum öküzü olarak kaydedilmiştir. Buna göre Dedebalı ve bağlı mahallelerde toplam 16 hanenin koşum öküzü bulunmamaktadır. Koşum öküzü bulunmayan Kalaycılar vd. mahallesi ile Yumrukaya mahallesinde 1'er hanenin 1'er çift/2'şer adet “koşum camus öküzü” mevcuttur. Bu şekilde çift sürme ve buna bağlı işlerde kullanıldığını varsaydığımız koşum öküzü ve koşum camus öküzünün 538 hanede mevcut olduğu ifade edilebilir. Hanelerin çok büyük bir kısmında mevcut olmakla birlikte öküz varlığının tamamının 1'er çift ile sınırlı olması, arazi varlığının azlığıyla izah edilebilir kanaatindeyiz.

Mezkûr yerleşim birimlerinde toplam 204 sağmal inek, 19 kısır inek, 112 erkek dana, 64 dişi dana ve 1 dişi düğe olmak üzere toplam 400 adet kara sığır cinsi hayvan mevcut gözükmetedir. Toplam 536 öküz varlığının diğer sığır cinslerinin toplamından fazla olması da dikkat çekicidir.

Yukarıda belirtilen 4 adet koşum camus öküzü ile aynı cinsten olan toplam 77 sağmal camus, 13 kısır camus, 1 malak (cinsiyeti belirtilmemiş), 20 erkek malak ve 17 dişi malak olmak üzere toplam 122 adet camus/manda cinsi hayvan, Dedebalı ve mahallelerindeki bir diğer büyükbaş hayvan cinsi olarak kayda geçirilmiştir. Bu cinsin biyolojik özelliklerinden dolayı bölgenin ya da en azından bir kısmının sulak/bataklık bir yapıda olduğu düşünülmektedir.

Bu şekilde mezkûr 5 yerleşim biriminde mezkûn 284 haneye ait toplam büyükbaş hayvan sayısı 1058'e ulaşmış görünmektedir. Büyükbaş hayvanlardan sağmal inekten toplam 6120 kuruş, sağmal camustan ise 3210 kuruş olmak üzere toplam 9330 kuruş yıllık hasılat elde edilmiş olduğu hesaplanmıştır.

Küçükbaş hayvan olarak merkez Dedebalı'da 577 sağmal koyun, 8 kuzu ve 260 kısır koyun; Kalaycılar vd. mahallesinde 382 sağmal koyun, 39 kuzu ve 124 kısır koyun; Çakalderesi mahallesinde 494 sağmal koyun, 21 kuzu ve 168 kısır koyun; Ramazan mahallesinde 385 sağmal koyun, 20 kuzu ve 102 kısır koyun ile 88 sağmal keçi, 6 oğlak ve 5 kısır keçi; Yumrukaya mahallesinde ise 349 sağmal koyun, 33 kuzu ve 59 kısır koyun ile 36 sağmal keçi, 2 oğlak ve 9 kısır keçi ilgili temettuat defterinde kayıtlı bulunmaktadır. Sağmal koyun ve keçi miktarına göre kuzu ve oğlak sayılarının oldukça az olması, büyük bir ihtimalle kuzu ve oğlakların büyük bir kısmının satılmış olması ile alakalıdır. Çünkü her sağmal hayvanın en az 1 adet yavrusunun bulunması gerekir. Mezkûr 5 yerleşim biriminde toplam 2187 sağmal koyun, 121 kuzu ve 713 kısır koyun bulunduğu hesaplanmıştır. Sadece Ramazan ve Yumrukaya mahallelerinde bulunduğu anlaşılan 146 keçi (sağmal keçi+oğlak+kısır keçi) ile birlikte Dedebalı ve mahallelerindeki toplam küçükbaş hayvan sayısı 3167'ye ulaşmaktadır. Küçükbaş hayvanların toplam yıllık hasılatı ise 13508 kuruştur.

Dedebalı karyesinde 148, Kalaycılar vd. mahallesinde 18, Çakalderesi mahallesinde 65, Ramazan mahallesinde 19 ve Yumrukaya mahallesinde 44 olmak üzere ilgili 5 yerleşim biriminde toplam 294 adet olduğu hesaplanan arı kovanları da küçükbaş hayvan varlığına ilave edilebilir. Arı kovanlarının yıllık toplam hasılatı ise 1537 kuruş olarak hesaplanmıştır.

Dedebalı karyesi ve mahallelerinde yük ve binek hayvan varlığının oldukça az olduğu tespit edilmiştir. Bu durum koşum öküzleri ile koşum camus öküzlerinin çift sürmenin yanında yük taşımacılığında da kullanıldığını gösterebilir. Dedebalı'de 5, Kalaycılar vd. mahallesinde 3, Çakalderesi mahallesinde 5, Ramazan mahallesinde 2 olmak üzere ilgili yerleşim birimlerinde mevcut kısırak sayısı 15'tir. "Binmeye veya yük taşımaya alıştırmamış at veya eşek"⁶⁹ anlamında kullanılan hargele/hergele ise Dedebalı'da 5, Kalaycılar vd.da 1 ve Yumrukaya'da 3 olmak üzere toplam 9 adettir. Dedebalı'da 1, Kalaycılar vd.da 2 ve Ramazan'da 1 olmak üzere toplam 4 adet olduğu anlaşılan bargir⁷⁰ ile Dedebalı karyesinde kayda geçen 9 ve Çakalderesi mahallesinde bulunan 3 tay (2'si dişi tay) ve nihayet sadece yine Çakalderesi mahallesinde mevcut 1 adet merkep, mezkûr yerleşim birimlerindeki toplam yük ve binek hayvanlarını göstermektedir. Yukarıda belirtildiği üzere toplam 284 hanenin meskûn bulunduğu 5 yerleşim

⁶⁹ Bkz. TDK Güncel Türkçe Sözlük- <https://sozluk.gov.tr/>).

⁷⁰ At, atlama beygiri ve "sadece yük taşımakta veya araba çekmekte kullanılan at" anlamında kullanılmaktadır, bkz. TDK Güncel Türkçe Sözlük- <https://sozluk.gov.tr/>).

biriminde sadece 41 adet yük ve binek hayvanının bulunması dikkat çekicidir.

Tablo-14: Dedebalı Karyesi Küçükbaş ve Yük-Binek Hayvan Varlığı

	Sağmal ağnam		Kuzu		Kısır ağnam		Arı kovanı		Kısrak	Hargele	Tay	Bargir
	Adet	Hasılat	Adet	Adet	Hasılat	Adet	Hasılat	Adet	Adet	Adet	Adet	
1	42	200	0	5	12	10	55	0	0	0	0	
2	13	60	0	10	32	14	75	0	0	0	0	
3	12	65	0	6	16	6	35	0	0	0	0	
4	10	55	0	0	0	2	10	0	0	0	0	
5	2	12	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
6	8	35	0	8	20	0	0	0	0	0	0	
7	12	55	0	8	22	6	35	0	2	2	0	
8	2	12	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
9	8	45	8	2	6	0	0	0	0	0	0	
10	5	20	0	5	14	4	18	0	0	0	0	
11	14	75	0	20	35	2	15	0	0	0	0	
12	9	40	0	6	16	0	0	0	0	0	0	
13	0	0	0	6	16	0	0	0	0	0	0	
14	0	0	0	0	0	10	44	0	0	0	0	
15	17	80	0	5	14	0	0	0	0	0	0	
16	6	25	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
17	18	85	0	3	10	10	55	0	0	0	0	
18	0	0	0	4	10	0	0	0	0	0	0	
19	10	40	0	6	16	0	0	0	0	0	0	
20	10	45	0	7	20	4	25	0	0	0	0	
21	22	100	0	20	50	3	12	0	0	0	0	
22	14	75	0	10	35	0	0	0	0	0	0	
23	12	65	0	6	16	0	0	1	0	1	0	
24	8	42	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
25	6	35	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
26	31	150	0	9	29	9	40	0	0	0	0	
27	2	12	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
28	5	20	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
29	22	115	0	18	50	25	120	0	3	4	0	
30	21	100	0	8	20	0	0	0	0	0	0	
31	12	65	0	3	10	4	22	0	0	0	0	
32	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
33	13	60	0	9	27	0	0	0	0	0	0	
34	10	55	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
35	30	140	0	5	14	0	0	0	0	0	0	
36	10	55	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
37	14	75	0	2	6	8	45	0	0	0	0	
38	6	32	0	2	6	0	0	0	0	0	0	
39	11	50	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
40	12	65	0	13	40	4	22	1	0	0	0	
41	10	55	0	5	16	5	24	1	0	0	0	

Savaş, S. (2021). Dedebalıların İzinde III: Balkanlarda Dedebalılar Cemaati ve Tırnova Kazası Dedebalı Karyesi. ABAD, 4(8), 173-295.

42	5	20	0	0	0	2	12	0	0	0	0
43	30	160	0	10	32	10	110	2	0	2	1
44	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
45	7	40	0	5	14	0	0	0	0	0	0
46	4	22	0	0	0	0	0	0	0	0	0
47	8	35	0	0	0	0	0	0	0	0	0
48	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
49	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
50	20	90	0	10	25	10	55	0	0	0	0
51	10	55	0	10	32	0	0	0	0	0	0
52	10	55	0	6	16	0	0	0	0	0	0
53	10	52	0	8	20	0	0	0	0	0	0
54	4	22	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Tpl	577	2866	8	260	717	148	829	5	5	9	1

Tablo-15: Dedebalı Karyesi Büyükbaş Hayvan Varlığı

H.N.	Sağmal inek		Kısır inek	Koşum öküzü	Erkek Dana	Dişi dana	Sağmal camus		Kısır camus	Malak	Erkek malak	Dişi malak
	Adet	Hasılat					Adet	Hasılat				
1	0	0	1	2	1	0	2	90	0	1	0	0
2	0	0	0	2	0	0	1	45	1	0	1	0
3	1	30	0	2	0	0	1	45	0	0	0	0
4	1	30	0	2	1	0	0	0	0	0	0	0
5	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0
6	1	30	0	2	0	0	2	90	0	0	1	1
7	3	90	0	2	2	2	0	0	0	0	0	0
8	1	30	0	2	2	0	0	0	0	0	0	0
9	1	30	0	2	1	0	1	45	0	0	0	0
10	1	30	0	2	1	0	0	0	0	0	0	0
11	1	30	0	2	0	1	0	0	0	0	0	0
12	2	60	0	2	1	0	0	0	0	0	0	0
13	0	0	0	2	0	0	1	45	0	0	1	0
14	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0
15	1	30	0	2	1	0	1	45	0	0	1	0
16	1	30	0	2	1	0	0	0	0	0	0	0
17	1	30	0	2	1	0	1	45	0	0	1	0
18	1	30	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0
19	1	30	0	2	1	1	0	0	0	0	0	0
20	1	30	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0
21	1	30	0	2	0	1	1	45	0	0	0	1
22	1	30	0	2	0	1	0	0	0	0	0	0
23	1	30	0	2	1	0	1	45	0	0	0	0
24	1	30	0	2	0	1	0	0	0	0	0	0
25	1	30	0	2	1	0	0	0	0	0	0	0
26	1	30	0	2	1	1	1	45	0	0	0	0
27	1	30	0	2	0	0	0	0	0	0	0	1
28	1	30	0	2	0	1	0	0	0	0	0	0

Savaş, S. (2021). Dedebahıların İzinde III: Balkanlarda Dedebahılar Cemaati ve Tırnova Kazası Dedebahı Karyesi. ABAD, 4(8), 173-295.

29	3	90	0	2	1	1	1	45	0	0	0	0
30	0	0	1	2	0	0	1	45	0	0	0	0
31	1	30	0	2	0	1	1	45	0	0	0	0
32	1	30	0	2	1	0	0	0	0	0	0	0
33	1	30	0	2	1	0	0	0	0	0	0	0
34	1	30	0	2	0	1	1	45	0	0	1	0
35	3	90	0	2	1	0	1	45	8	0	0	0
36	1	30	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0
37	1	30	1	2	1	0	0	0	0	0	0	0
38	1	30	0	2	0	1	1	45	0	0	0	1
39	1	30	0	2	0	1	0	0	0	0	0	0
40	2	60	0	2	1	0	1	45	0	0	0	1
41	1	30	0	2	0	2	1	45	0	0	0	1
42	0	0	1	2	1	0	0	0	0	0	0	0
43	0	0	0	0	0	0	1	45	0	0	1	1
44	1	30	0	2	1	0	1	45	0	0	0	0
45	1	30	0	2	1	0	1	45	0	0	0	1
46	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0
47	1	30	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0
48	1	30	0	2	1	0	0	0	0	0	0	0
49	1	30	0	2	1	0	1	45	1	0	0	1
50	2	60	0	2	0	0	1	45	0	0	0	0
51	1	30	1	2	1	0	0	0	0	0	0	0
52	2	60	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0
53	1	30	0	2	0	0	1	45	0	0	0	0
54	1	30	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0
Tpl	55	1650	5	106	28	16	27	1215	10	1	7	9

Tablo-16: Kalaycılar-Güller-Derziler Mahallesi Küçükbaş ve Yük-Binek Hayvan Varlığı

	Sağmal ağnam		Kuzu	Kısır ağnam		Arı kovanı		Kısırak	Hargele	Bargir
	Adet	Hasılat		Adet	Adet	Hasılat	Adet			
1	5	20	0	0	0	0	0	0	0	0
2	10	55	0	0	0	0	0	0	0	0
3	6	32	0	0	0	0	0	0	0	0
4	4	23	0	0	0	0	0	0	0	0
5	5	24	0	0	0	5	20	0	0	0
6	12	65	0	0	0	4	22	0	0	0
7	5	20	0	0	0	0	0	0	0	0
8	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
9	12	65	0	0	0	0	0	0	0	0
10	21	110	5	19	60	0	0	0	0	0
11	18	80	3	0	0	0	0	0	0	0
12	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
13	20	110	0	20	65	0	0	0	0	0
14	5	20	3	0	0	0	0	0	0	0

Savaş, S. (2021). Dedebahların İzinde III: Balkanlarda Dedebahlar Cemaati ve Tırnova Kazası Dedebah Karyesi. ABAD, 4(8), 173-295.

15	8	42	0	2	6	0	0	0	0	0
16	6	35	0	0	0	0	0	0	0	0
17	8	45	0	4	10	0	0	0	0	0
18	16	70	0	0	0	0	0	0	0	0
19	5	20	0	0	0	0	0	0	1	0
20	8	45	0	0	0	4	22	0	0	0
21	8	45	0	7	20	1	4	0	0	1
22	5	28	0	2	6	1	4	0	0	0
23	10	55	0	6	20	3	6	1	0	0
24	10	55	5	2	6	0	0	0	0	0
25	8	45	6	5	16	0	0	0	0	0
26	12	65	0	3	10	0	0	0	0	0
27	6	32	2	2	6	0	0	0	0	0
28	8	45	1	3	10	0	0	0	0	0
29	15	70	6	10	32	0	0	0	0	0
30	5	26	0	0	0	0	0	0	0	0
31	3	16	2	0	0	0	0	0	0	0
32	5	26	4	0	0	0	0	0	0	0
33	10	55	0	8	20	0	0	0	0	0
34	8	45	0	4	10	0	0	0	0	0
35	5	28	0	5	16	0	0	0	0	0
36	8	45	0	5	16	0	0	0	0	0
37	8	45	0	7	20	0	0	0	0	0
38	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0
39	13	60	0	1	2	0	0	0	0	0
40	9	40	0	3	10	0	0	0	0	0
41	10	55	0	6	20	0	0	0	0	0
42	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
43	6	32	0	0	0	0	0	0	0	0
44	10	55	0	0	0	0	0	0	0	0
45	9	40	0	0	0	0	0	0	0	0
46	5	20	0	0	0	0	0	0	0	0
47	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
48	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
49	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
50	12	65	0	0	0	0	0	2	0	1
Tpl	382	1974	39	124	381	18	78	3	1	2

Tablo-17: Kalaycılar-Güller-Derziler Mahallesi Büyükbaş Hayvan Varlığı

H.N.	Sağmal inek		Kısır inek	Koşum öküzü	Erkek dana	Dişi dana	Sağmal camus		Koşum camus öküzü	Erkek malak	Dişi malak
	Adet	Hasılat					Adet	Hasılat			
1	1	30	0	2	0	0	0	0	0	0	0
2	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0
3	1	30	0	2	1	0	0	0	0	0	0
4	1	30	0	2	0	0	0	0	0	0	0

Savaş, S. (2021). Dedebahıların İzinde III: Balkanlarda Dedebahı Cemaati ve Tırnova Kazası Dedebahı Karyesi. ABAD, 4(8), 173-295.

5	1	30	0	2	0	0	0	0	0	0	0
6	1	30	0	2	1	1	0	0	0	0	0
7	0	0	0	2	0	0	1	45	0	0	0
8	1	30	0	2	1	0	0	0	0	0	0
9	0	0	0	2	1	0	1	45	0	0	1
10	1	30	0	2	0	0	1	45	0	0	1
11	1	30	0	2	1	0	0	0	0	0	0
12	0	0	0	2	1	0	0	0	0	0	0
13	1	30	0	2	2	0	0	0	0	0	0
14	1	30	0	2	0	0	0	0	0	0	0
15	1	30	0	2	0	0	0	0	0	0	0
16	1	30	0	2	0	0	0	0	0	0	0
17	1	30	0	2	1	1	0	0	0	0	0
18	1	30	0	2	0	1	1	45	0	0	0
19	1	30	0	2	0	0	0	0	0	0	0
20	1	30	0	2	0	0	0	0	0	0	0
21	1	30	0	2	0	0	0	0	0	0	0
22	1	30	0	2	1	0	0	0	0	0	0
23	1	30	1	2	0	1	0	0	0	0	0
24	1	30	0	2	0	1	0	0	0	0	0
25	1	30	0	2	1	0	0	0	0	0	0
26	0	0	0	2	1	1	1	45	0	0	0
27	0	0	0	2	1	0	0	0	0	0	0
28	1	30	0	2	0	1	0	0	0	0	0
29	1	30	0	2	1	0	0	0	0	0	0
30	1	30	0	2	0	0	0	0	0	0	0
31	0	0	0	2	0	1	0	0	0	0	0
32	1	30	0	2	0	0	0	0	0	0	0
33	1	30	0	0	0	0	1	45	2	1	0
34	1	30	0	2	1	1	0	0	0	0	0
35	1	30	0	2	0	1	1	45	0	0	0
36	1	30	0	2	0	3	0	0	0	0	0
37	0	0	0	2	0	1	1	45	0	0	1
38	1	30	0	2	0	0	0	0	0	0	0
39	1	30	0	2	3	0	0	0	0	0	0
40	1	30	0	2	0	3	0	0	0	0	0
41	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0
42	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
43	1	30	0	2	1	1	0	0	0	0	0
44	1	30	0	2	1	0	0	0	0	0	0
45	1	30	0	2	0	0	0	0	0	0	0
46	1	30	0	2	0	0	0	0	0	0	0
47	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0
48	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0
49	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0
50	1	30	0	2	0	0	0	0	0	0	0
Tpl	37	1110	1	96	20	18	8	360	2	1	3

Tablo-18: Çakalderesi Mahallesi Küçükbaş ve Yük-Binek Hayvan Varlığı

	Sağmal ağnam		Kuzu		Kısır ağnam		Arı kovanı		Kısırak	Tay	Dişi tay	Merkeb
	Adet	Hasılat	Adet	Adet	Hasılat	Adet	Hasılat	Adet	Adet	Adet	Adet	
1	6	32	0	4	10	0	0	0	0	0	0	0
2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
3	7	30	0	8	22	6	32	0	0	0	0	0
4	8	45	0	0	0	3	14	0	0	0	0	0
5	6	32	0	0	0	3	16	0	0	0	0	0
6	4	22	0	4	11	0	0	0	0	0	0	0
7	6	32	0	4	10	0	0	0	0	0	0	0
8	6	35	0	6	16	6	32	0	0	0	0	0
9	8	45	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0
10	6	32	0	2	6	2	12	1	0	0	0	0
11	10	55	0	5	14	0	0	0	0	0	0	0
12	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
13	15	70	0	15	40	8	42	0	0	0	0	0
14	5	28	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
15	3	16	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
16	6	32	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
17	8	45	0	0	0	2	12	0	0	0	0	0
18	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
19	8	45	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
20	18	100	0	10	32	6	25	0	0	0	0	0
21	14	75	0	8	22	0	0	1	0	0	0	0
22	15	70	0	5	16	0	0	2	0	0	0	0
23	7	40	0	4	10	0	0	0	0	0	0	0
24	7	30	0	3	10	2	12	0	2 ⁷¹	2	0	0
25	2	10	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
26	4	15	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0
27	5	20	0	2	6	0	0	0	0	0	0	0
28	4	22	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
29	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
30	10	45	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
31	9	40	0	0	0	4	22	0	0	0	0	0
32	12	55	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
33	10	55	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
34	14	75	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
35	11	50	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
36	8	42	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
37	19	90	0	7	20	0	0	0	0	0	0	0
38	10	55	0	0	0	6	35	0	0	0	0	0
39	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
40	8	40	8	6	16	1	5	0	0	0	0	0
41	1	5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
42	15	70	0	3	8	0	0	0	0	0	0	0

⁷¹ Dişi tay.

Savaş, S. (2021). Dedebahların İzinde III: Balkanlarda Dedebahlar Cemaati ve Tırnova Kazası Dedebah Karyesi. ABAD, 4(8), 173-295.

43	25	120	0	10	32	5	24	0	1	0	0
44	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
45	12	65	0	6	16	5	20	0	0	0	0
46	10	55	0	10	32	0	0	0	0	0	0
47	5	20	5	5	18	0	0	0	0	0	0
48	5	26	0	5	18	0	0	0	0	0	0
49	10	55	0	0	0	0	0	0	0	0	0
50	5	20	0	0	0	0	0	0	0	0	0
51	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
52	3	16	0	0	0	0	0	0	0	0	0
53	10	55	0	0	0	0	0	1	0	0	0
54	15	70	0	0	0	0	0	0	0	0	0
55	6	28	0	0	0	0	0	0	0	0	0
56	7	30	0	0	0	0	0	0	0	0	0
57	8	42	0	0	0	0	0	0	0	0	0
58	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
59	8	45	0	7	20	0	0	0	0	0	0
60	10	55	0	5	16	3	12	0	0	0	0
61	12	55	0	8	22	0	0	0	0	0	0
62	10	55	0	6	16	0	0	0	0	0	0
63	18	95	0	10	28	3	12	0	0	0	0
Tpl	494	2507	21	168	487	65	327	5	1	2	1

Tablo-19: Çakalderesi Mahallesi Büyükbaş Hayvan Varlığı

H.N.	Sağmal inek		Kısır inek	Koşum öküzü	Erkek dana	Dişi dana	Sağmal camus		Kısır camus	Erkek malak	Dişi malak
	Adet	Hasılat					Adet	Hasılat			
1	1	30	2	2	2	2	0	0	0	0	0
2	1	30	0	2	1	0	0	0	0	0	0
3	1	30	0	2	0	2	0	0	0	0	0
4	0	0	0	2	0	1	0	0	0	0	0
5	2	60	0	2	0	0	0	0	0	0	0
6	1	30	0	2	1	0	0	0	0	0	0
7	1	30	0	2	0	1	0	0	0	0	0
8	1	30	0	2	0	0	0	0	0	0	0
9	1	30	0	2	1	1	0	0	0	0	0
10	0	0	0	2	2	0	1	45	0	0	0
11	0	0	0	2	0	0	0	0	1	1	1
12	1	30	0	0	1	0	0	0	0	0	0
13	0	0	0	2	0	0	1	45	0	0	0
14	1	30	0	2	1	0	1	45	0	0	0
15	1	30	0	2	0	0	0	0	0	0	2
16	1	30	0	2	0	2	0	0	0	0	0
17	1	30	0	2	2	0	0	0	0	0	0
18	1	30	0	2	0	0	0	0	0	0	0
19	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0
20	1	30	1	2	0	0	1	45	0	0	0

Savaş, S. (2021). Dedebahıların İzinde III: Balkanlarda Dedebahlar Cemaati ve Tırnova Kazası Dedebahı Karyesi. ABAD, 4(8), 173-295.

21	0	0	0	2	0	0	1	45	0	1	0
22	1	30	0	2	1	0	1	45	0	0	0
23	1	30	0	2	1	0	0	0	0	0	0
24	1	30	0	2	0	0	1	45	0	1	0
25	1	30	0	2	1	0	0	0	0	0	0
26	1	30	0	2	1	0	0	0	0	0	0
27	1	30	0	2	1	0	0	0	0	0	0
28	1	30	0	2	0	0	0	0	0	0	0
29	1	30	0	2	1	0	0	0	0	0	0
30	1	30	0	2	0	1	0	0	0	0	0
31	1	30	0	2	1	0	0	0	0	0	0
32	1	30	0	2	0	0	0	0	0	0	0
33	0	0	0	2	1	1	0	0	0	0	0
34	0	0	0	2	1	1	0	0	0	0	0
35	0	0	0	2	0	1	0	0	0	0	0
36	0	0	0	2	0	0	1	45	0	0	1
37	1	30	0	2	2	0	0	0	0	0	0
38	1	30	0	2	2	0	0	0	0	0	0
39	1	30	0	2	2	0	0	0	0	0	0
40	1	30	1	2	1	1	0	0	0	0	0
41	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0
42	1	30	0	2	1	0	1	45	0	0	0
43	1	30	0	2	0	0	0	0	0	1	0
44	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
45	1	30	0	2	0	1	0	0	0	0	0
46	1	30	0	2	1	0	1	45	0	0	0
47	1	30	0	2	1	0	0	0	0	0	0
48	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0
49	2	60	0	2	0	1	0	0	0	0	0
50	1	30	0	2	0	0	0	0	0	0	0
51	1	30	0	2	0	1	0	0	0	0	0
52	1	30	0	2	1	0	0	0	0	0	0
53	2	60	0	2	2	0	0	0	0	0	0
54	2	60	0	2	2	0	0	0	0	0	0
55	1	30	0	2	0	0	0	0	0	0	0
56	0	0	1	2	0	0	0	0	0	0	0
57	0	0	0	2	0	0	1	45	0	0	0
58	1	30	0	0	0	0	0	0	0	0	0
59	0	0	0	2	1	1	1	45	0	0	0
60	1	30	0	2	1	1	0	0	0	0	0
61	1	30	1	2	0	0	0	0	0	0	0
62	1	30	0	2	0	1	0	0	0	0	0
63	1	30	0	2	3	0	0	0	0	0	0
Tpl	51	1530	6	120	40	20	12	540	1	4	4

Tablo-20: Ramazan mahallesi Küçükbaş ve Yük-Binek Hayvan Varlığı

	Sağmal ağnam		Kuzu			Kısır ağnam		Sağmal keçi		Oğlak			Kısır keçi		Arı kovanı		Kısırak	Bargir
	Adet	Hasılat	Adet	Adet	Hasılat	Adet	Hasılat	Adet	Adet	Hasılat	Adet	Adet	Hasılat	Adet	Hasılat	Adet	Adet	
1	4	18	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2	5	24	0	5	12	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
3	16	75	0	12	32	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
4	18	85	0	13	19	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
6	11	55	0	11	15	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
7	10	45	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
8	3	15	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
9	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
10	4	20	0	2	6	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
11	12	65	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
12	0	0	0	0	0	4	20	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
13	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
14	4	18	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
15	4	18	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
16	5	24	2	0	0	24	118	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
17	18	88	0	5	14	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0
18	9	42	0	4	10	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
19	10	45	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
20	6	28	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
21	3	14	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
22	8	38	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
23	8	38	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	7	30	0	0	0	0
24	3	14	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
25	16 ⁷²	80 ⁷³	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
26	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
27	15	70	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
28	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
29	6	32	0	6	16	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
30	4	22	0	2	6	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
31	5	22	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
32	14	75	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
33	9	40	4	6	16	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
34	6	28	0	2	6	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
35	5	20	5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
36	10	55	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
37	5	20	0	0	0	10	45	5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
38	11	50	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
39	10	45	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

⁷² 12+4.

⁷³ 65+15.

Savaş, S. (2021). Dedebalıların İzinde III: Balkanlarda Dedebalılar Cemaati ve Tırnova Kazası Dedebalı Karyesi. ABAD, 4(8), 173-295.

40	0	0	0	0	0	20	110	0	0	0	0	0	0	0	0	0
41	8	35	6	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
42	2	10	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
43	6	28	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
44	0	0	0	0	0	30 ⁷⁴	122,5 ⁷⁵	0	5	2,5	0	0	0	0	0	0
45	4	22	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
46	5	24	0	3	9	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
47	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
48	16	85	0	0	0	0	0	0	0	8	22	0	0	0	0	0
49	16	75	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
50	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
51	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
52	8	35	0	4	20	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
53	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
54	10	45	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
55	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
56	6	28	0	4	10	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
57	12	55	0	8	20	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
58	15	70	0	15	40	0	0	0	0	4	20	0	0	0	0	0
59	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Tpl	385	1840	20	102	251	88	415,5	6	5	2,5	19	72	2	1		

Tablo-21: Ramazan mahallesi Büyükbaş Hayvan Varlığı

Mahalle-i Ramazan Büyükbaş Hayvan Varlığı											
H.N.	Sağmal inek		Kısır inek	Koşum öküzü	Erkek dana	Dişi dana	Sağmal camus		Kısır Camus	Erkek malak	Dişi malak
	Adet	Hasılat					Adet	Hasılat			
1	1	30	0	2	0	0	0	0	0	0	0
2	1	30	0	2	0	0	1	45	0	1	0
3	1	30	0	2	0	1	1	45	0	1	0
4	1	30	0	2	0	0	1	45	0	0	0
5	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0
6	0	0	0	2	1	0	1	45	0	0	0
7	1	30	0	2	1	1	0	0	0	0	0
8	1	30	0	2	0	0	0	0	0	0	0
9	1	30	0	2	0	0	0	0	0	0	0
10	1	30	0	0	0	0	0	0	0	0	0
11	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0
12	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0
13	0	0	1	2	0	0	0	0	0	0	0
14	0	0	1	2	0	0	1	45	0	0	0
15	1	30	0	2	0	0	0	0	0	0	0
16	0	0	0	2	0	0	1	45	0	1	0

⁷⁴ 25+5.

⁷⁵ 120+2,5.

Savaş, S. (2021). Dedebahıların İzinde III: Balkanlarda Dedebahı Cemaati ve Tırnova Kazası Dedebahı Karyesi. ABAD, 4(8), 173-295.

17	1	30	0	2	2	0	1	45	0	0	0
18	1	30	0	2	0	0	0	0	0	0	0
19	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0
20	1	30	0	2	0	0	0			0	0
21	1	30	0	2	0	0	1	45	0	0	0
22	1	30	0	2	0	1	1	45	0	0	0
23	0	0	0	2	0	1	1	45	0	0	0
24	1	30	0	2	0	0	0	0	0	0	0
25	1	30	0	2	0	0	1	45	0	1	0
26	1	30	0	2	1	0	0	0	0	0	0
27	0	0	0	2	0	0	1	45	0	0	0
28	01	30	0	2	0	1	0	0	0	0	0
29	1	30	0	2	0	0	1	45	0	0	0
30	1	30	0	2	0	0	0	0	0	0	0
31	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0
32	1	30	0	2	0	0	1	45	0	0	0
33	1	30	0	2	1	1	0	0	0	0	0
34	1	30	0	2	0	0	0	0	0	1	1
35	1	30	0	2	0	0	1	45	0	0	0
36	2	60	0	2	2	0	0	0	1	0	0
37	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0
38	0	0	1	2	0	0	1	45	0	0	0
39	1	30	0	2	1	0	0	0	0	0	0
40	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
41	1	30	0	2	1	1	0	0	0	0	0
42	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0
43	1	30	0	2	0	0	0	0	0	0	0
44	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0
45	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
46	1	30	0	2	0	0	0	0	0	0	0
47	1	30	0	2	0	0	1	45	0	0	0
48	1	30	0	2	0	0	1	45	0	0	0
49	1	30	0	2	0	0	0	0	0	0	0
50	1	30	0	0	0	0	0	0	0	0	0
51	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0
52	1	30	1	2	1	0	0	0	0	0	0
53	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0
54	0	0	0	2	0	0	1	45	0	0	0
55	1	30	0	2	0	0	1	45	0	0	0
56	1	30	0	2	0	0	0	0	0	0	0
57	1	30	0	2	0	0	1	45	0	1	0
58	1	30	0	2	0	0	1	45	0	0	0
59	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Tpl	39	1170	4	108	11	7	22	675	1	6	1

Tablo-22: Yumrukaya Mahallesi Küçükbaş ve Yük-Binek Hayvan Varlığı

H.N.	Sağmal ağnam		Kuzu			Kısır ağnam		Sağmal keçi		O(đ)lak		Kısır keçi		Arı kovanı		Hargele Adet
	Adet	Hasılat	Adet	Adet	Hasılat	Adet	Hasılat	Adet	Adet	Adet	Adet	Hasılat	Adet	Hasılat		
1	6	28	0	3	8	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2	7	30	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4	22	0	0
3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
4	6	28	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3
5	8	35	0	4	10	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
6	28	130	0	8	20	0	0	0	0	0	0	8	45	0	0	0
7	7	30	7	0	0	0	0	0	0	0	0	3	18	0	0	0
8	10	55	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	18	0	0	0
9	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	18	0	0	0
10	10	55	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
11	10	45	3	2	6	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
12	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
13	8	35	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
14	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
15	8	35	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
16	6	28	0	2	6	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
17	10	45	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
18	5	20	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
19	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
20	18	85	0	10	32	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
21	8	45	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
22	8	35	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
23	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
24	0	0	0	0	0	10	45	0	0	0	0	0	0	0	0	0
25	27	130	0	3	9	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
26	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
27	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	14	0	0	0
28	3	18	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
29	0	0	0	0	0	6	25	0	0	0	0	0	0	0	0	0
30	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
31	14	65	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
32	8	32	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
33	4	22	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4	16	0	0	0
34	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
35	15	70	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
36	15	75	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
37	2	10	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
38	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
39	4	22	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
40	4	22	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
41	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	12	0	0	0
42	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
43	12	65	6	2	6	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Savaş, S. (2021). Dedebalıların İzinde III: Balkanlarda Dedebalılar Cemaati ve Tırnova Kazası Dedebalı Karyesi. ABAD, 4(8), 173-295.

44	0	0	0	0	0	5	20	2	0	0	7	30	0
45	4	24	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
46	4	22	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
47	6	28	0	0	0	0	0	0	0	0	2	8	0
48	4	22	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
49	21	105	6	12	34	0	0	0	0	0	0	0	0
50	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
51	6	32	0	3	9	0	0	0	0	0	0	0	0
52	9	49	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
53	2	12	0	2	6	0	0	0	0	0	0	0	0
54	4	22	0	0	0	0	0	0	0	0	2	10	0
55	6	25	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
56	12	65	7	8	20	0	0	0	0	0	2	12	0
57	0	0	0	0	0	15	70	0	9	40	0	0	0
58	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	8	0
Tpl	349	1701	33	59	166	36	160	2	9	40	44	231	3

Tablo-23: Yumrukaya Mahallesi Büyükbaş Hayvan Varlığı

H.N.	Sağmal inek		Kısır inek	Koşum öküzü	Erkek dana	Dişi dana	Dişi düğe	Sağmal camus		Kısır camus	Koşum camus öküzü	Erke malak
	Adet	Hasılat						Adet	Adet			
1	1	30	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0
2	0	0	0	2	0	0	0	1	45	0	0	0
3	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0
4	0	0	0	2	0	0	0	1	60	0	0	0
5	1	30	0	2	0	0	0	2	120	0	0	0
6	1	30	0	2	0	1	0	0	0	0	0	0
7	2	60	0	2	1	1	0	0	0	0	0	0
8	1	30	0	2	1	0	0	0	0	1	0	0
9	1	30	0	2	1	0	0	0	0	0	0	0
10	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0
11	1	30	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0
12	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0
13	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
14	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
15	1	30	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0
16	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0
17	1	30	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0
18	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0
19	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0
20	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0
21	1	30	0	2	0	1	0	0	0	0	0	0
22	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0
23	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0
24	0	0	1	2	0	0	0	0	0	0	0	0
25	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0

26	0	0	0	2	1	0	0	1	60	0	0	0
27	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
28	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0
29	0	0	0	2	1	0	0	1	45	0	0	1
30	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0
31	1	30	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0
32	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0
33	1	30	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0
34	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0
35	1	30	1	2	0	0	0	0	0	0	0	0
36	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0
37	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0
38	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0
39	1	30	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0
40	1	30	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0
41	1	30	0	2	1	0	0	0	0	0	0	0
42	0	0	0	2	1	0	0	0	0	0	0	0
43	1	30	0	2	1	0	0	0	0	0	0	0
44	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
45	1	30	0	2	1	0	0	0	0	0	0	0
46	1	30	0	2	1	0	0	0	0	0	0	0
47	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0
48	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0
49	0	0	0	2	1	0	0	0	0	0	0	0
50	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0
51	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0
52	0	0	0	2	0	0	0	1	45	0	0	0
53	0	0	0	2	0	0	0	1	45	0	0	1
54	0	0	1	2	0	0	0	0	0	0	0	0
55	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0
56	1	30	0	2	1	0	0	0	0	0	0	0
57	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0
58	1	30	0	2	1	0	0	0	0	0	0	0
Tpl	22	660	3	106	13	3	1	8	420	1	2	2

10-Değirmencilik ve Aba Dokumacılığı:

Dedebalı ve mahallelerinde, yetiştirilen hububatın öğütülmesi için değirmenler ile bölgede bolca bulunduğu anlaşılan koyun yününün yıkayıp boyanması ve aba kumaşı haline getirilmesi için aba dolaplarının mevcut olduğu söylenebilir. Her iki tesisin de su gücüyle çalıştırıldığı tahmin edilebilir.

Dedebalı karyesi 21 numarada kayıtlı Köseoğlu Osman'ın dere üzerinde vaki değirmenden yıllık 680 kuruş hissesi bulunmaktadır. Osman'ın asıl mesleği aslında ziraatçılıktır. Kalaycılar vd. mahallesi 49 numarada meskûn Gubadinoğlu Hüseyin, temettuat kaydına bakılırsa çapacı makulesindedir, herhangi bir şeyi yoktur ancak değirmencilik ile uğraştığından yıllık 150

kuruş gelir elde etmektedir. Hüseyin'in değirmenin sahibi değil çalışanı olduğu kolaylıkla tahmin olunabilir. Çakalderesi mahallesi 17 numara sakin, asıl mesleği ziraatçılık olan Değirmencioğlu İbrahim'in unvanı, aile geçmişinde değirmencilik mesleğinin bulunduğu işaret olarak kabul edilebilir. Ramazan mahallesi Hane: 29'da oturan Emiroğlu Aliş'in de asıl olarak ziraatçı olduğu ancak dere değirmeninde cüzî hissesi karşılığı yıllık 100 kuruş geliri bulunduğu anlaşılmaktadır. Aynı mahalle 40 numarada sakin olan Koca Hasan'ın Halil, meslek olarak değirmencidir ve değirmencilikten yıllık 330 kuruş gelir elde etmektedir. Yumrukaya mahallesinde 14 numaralı hanede meskûn Dimitre Karisi de ziraat erbabıdır ancak onun da dere değirmenindeki cüzî hissesinden yıllık 200 kuruş geliri bulunmaktadır. Aynı mahalle 22 numarada kayıtlı Kuru Dimitre de benzer şekilde hem ziraat ve hem değirmencilikle uğraşmaktadır ki, değirmencilikten yıllık geliri 300 kuruş olarak kaydedilmiştir. Dedebalı, Ramazan ve Yumrukaya'da bahsi geçen dere değirmeninin aynı tesis olduğu söylenebilir. Çok büyük bir ihtimalle merkez Dedebalı ve mahallelerinde mevcut sadece bir değirmen bulunmaktadır ve ortak olarak işletilmektedir. Meslek olarak değirmenci kaydedilenler bahis konusu tesisi işletmekte ve ortaklarına hisselerini vermektedirler.

Çakalderesi mahallesi 63 numaralı hanede meskûn Mendireci Kara Mehmet, asıl olarak ziraat erbabı olmakla birlikte aba ticareti ve saireden yıllık 120 kuruş gelir elde etmektedir. Yukarıda adı geçen Emiroğlu Aliş'in ise aba dolabından cüzî hissesi karşılığı yıllık 100 kuruş geliri bulunmaktadır. Temettuat defterinde aba dolabının nerede işletildiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır ancak aba kumaşının imalinde dink ve aba dolabı çalıştırmak için bol miktarda su gerektiğinden bahsi geçen değirmenlerle aynı bölgede bulunması muhtemeldir.⁷⁶ Buradan hareketle bölgede aba dokumacılığının ve ticaretinin yapıldığı söylenebilir.

11-Yetiştirilen Ürünler ve Ödenen Vergiler:

Temettuat defterlerinde hane numarası ve sahibinin yazıldığı satırın üst kısmında bir önceki yıl ödenen vergiler yazılmaktadır. İşte bu rakamlardan hareketle bölgede yetiştirilen ürün çeşitliliği ve miktarları ile ödenen oşür ve resim/vergi miktarları tespit olunabilmektedir.

Dedebalı karyesi ile Kalaycılar vd., Çakalderesi ve Ramazan mahallelerinde ekilen buğday/hınta, arpa/şa'ir, yulaf/alef ve mısır ürünlerinden oşür,

⁷⁶ Aba kumaşı ve abacılık hakkında geniş bilgi için bkz. M. Sabri Koz, "Abacılık", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt: 1, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayını, İstanbul 1993, s. 3; Reşat Ekrem Koçu, "Aba, Abacılar", *İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 1, Tan Matbaası, İstanbul 1958, s. 1.

yetiştirilen koyun ve keçilerden küçükbaş hayvan vergisi/adet-i ağnam, Yumrukaya mahallesindeki gayrimüslim vatandaşlardan bunlara ilave olarak üzümden elde ettikleri alkollü içecekler için zecriye vergisi alındığı anlaşılmaktadır.

54 hanelik Dedebalı karyesinden 251,5, 50 hanelik Kalaycılar vd. mahallesinden 153, 63 hanelik Çakalderesi mahallesinden 203,75, 59 hanelik Ramazan mahallesinden 143,5 ve 58 hanelik Yumrukaya mahallesinden 173 olmak üzere bahsi geçen yerleşim birimlerinden toplam 994,75 kile buğday öşrü alınmıştır. Kâtibin doğru yazdığını varsayarak ve onda bir oranında öşür alındığı bilgisine dayanarak bu rakamdan hareketle toplam buğday üretim miktarının 9947,5 kile olduğu sonucuna varılabilir.

Benzer şekilde Dedebalı'dan 36,5 kile, Kalaycılar vd.'dan 15,5 kile, Çakalderesi'nden 32,5 kile, Ramazan'dan 37,5 kile, Yumrukaya'dan 19 kile olmak üzere toplam 141 kile arpa öşrü alındığı hesabından hareketle toplam 1410 kile arpa üretimi gerçekleştirildiği söylenebilir.

Yine Dedebalı'dan 178 kile, Kalaycılar vd.'dan 116 kile, Çakalderesi'nden 164 kile, Ramazan'dan 78,5 kile, Yumrukaya'dan 122 kile olmak üzere 658,5 kile öşür hesabından hareketle toplam 6585 kile yulaf üretildiği sonucu çıkarılabilir.

Bölgedeki mısır üretimi, Dedebalı'dan 26 kile, Kalaycılar vd.'dan 4 kile, Çakalderesi'nden 28 kile, Ramazan'dan 27 kile, Yumrukaya'dan 47,5 kile olmak üzere toplam 132,5 kile öşür miktarından hareketle 1325 kile olarak hesaplanabilir.

Dedebalı karyesinde toplam 7 dönüm bağda yetiştirilen üzümün 16,5 kuruş 120 para (19,5 kuruş) üzüm öşrü bedeli alındığı hesaplanmıştır. Benzer şekilde Kalaycılar vd. mahallesinde 11,75 dönüm bağda yetiştirilen üzümün 19 kuruş 285 para (26 kuruş 5 para), Çakalderesi mahallesinde 5,75 dönüm bağda yetiştirilen üzümün 8 kuruş 195 para (12,5 kuruş 15 para), Ramazan mahallesinde 8,25 dönüm bağda yetiştirilen üzümün 13 kuruş 265 para (19,5 kuruş 5 para), Yumrukaya mahallesinde ise 47,75 dönüm bağda yetiştirilen üzümün 131 kuruş 340 para (139,5 kuruş) üzüm öşrü bedeli alındığı deftere kaydedilmiştir. Yumrukaya mahallesinde buna ilave olarak gayrimüslim vatandaşlardan 114 kuruş 714 para (131,5 kuruş 14 para) zecriye vergisi alınmıştır. Toplam üzüm öşrü bedeli miktarı 1 kuruş 40 para kabulüyle 140 kuruş 5 para olarak hesaplanmıştır. Üretilen üzüm miktarı ise 1400 kuruş 5 para olarak kabul edilebilir. Yumrukaya mahallesindeki gayrimüslimlerin özel durumu sebebiyle bu mahallede diğer yerleşim birimlerinin toplamından (32,75 dönüm) daha fazla (47,75 dönüm) araziye bağ dikimi yapıldığı ve dolayısıyla daha fazla öşür ödendiği (diğerlerinin

ödediği öşür miktarı 78, kuruş 5 para, Yumrukaya'da ödenen miktar 139,5 kuruş) görülmektedir. Yine bu mahalledeki gayrimüslimlerden 131,5 kuruş 14 para zecriye vergisi alınması da aynı şekilde değerlendirilebilir.

Dedebalı karyesinde bulunduğu belirtilen 831 koyundan 85 kuruş 760 para (104 kuruş), Kalaycılar vd. mahallesinde 510 koyundan 70 kuruş 725 para (88 kuruş 5 para), Çakalderesi mahallesinde 657 koyundan 59 kuruş 955 para (82,5 kuruş 15 para), Ramazan mahallesinde 521 koyun ve keçiden 47 kuruş 760 para (66 kuruş), Yumrukaya mahallesinde 459 koyun ve keçiden 40 kuruş 735 para (58 kuruş 15 para) ağnam vergisi alındığı hesaplanmıştır. Bu şekilde mezkûr yerleşim birimlerinden alınan adet-i ağnam miktarının 399 kuruş 15 paraya ve dolayısıyla toplam küçükbaş hayvan miktarının (2978 adet) maddi değerinin 3990 kuruş 15 paraya tekabül ettiği söylenebilir.

Tablo-24: Dedebalı Karyesi Yetiştirilen Ürünler-Ödenen Vergiler

Dedebalı Karyesi														
Hane No	Hinta		Şair		Alef		Mısır		Üzüm öşrü bedeli			Adet-i ağnam		
	Kile	Kuruş	Kile	Kuruş	Kile	Kuruş	Kile	Kuruş	Dönüm	Kuruş	Para	Adet	Kuruş	Para
1	6	36	0	0	4	10	1	4	0,25	0	25	47	5	35
2	8	48	4	16	4	10	0	0	0	0	0	24	3	0
3	3	18	0	0	3	7,5	0	0	0	0	0	18	2	10
4	4	24	0	0	2	5	0,5	2	0	0	0	10	1	10
5	3	18	0,5	2	1	2,5	0	0	0	0	0	2	0	10
6	6	36	2	8	9	22,5	1	4	0	0	0	16	2	0
7	9	54	2	8	3	7,5	0,5	2	0	0	0	20	2	20
8	3	18	0	0	4	10	1,5	6	0	0	0	2	0	10
9	5	30	1	4	3	7,5	0	0	0,5	1,5	0	10	1	10
10	3	18	1	4	1	2,5	1	4	0	0	0	10	1	10
11	4	24	3	12	2	5	1	4	0	0	0	34	4	20
12	3	18	0	0	4	10	1	4	0	0	0	15	1	35
13	3	18	1	4	4	10	0	0	0	0	0	0	0	0
14	0	0	0	0	3	7,5	0	0	0	0	0	0	0	0
15	5	30	1	4	5	12,5	0	0	0,5	1	10	22	2	30
16	0	0	0	0	2	5	0	0	0	0	0	6	0	30
17	3	18	0	0	3	7,5	0,5	2	0,25	0	25	21	2	25
18	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4	0	20
19	6	36	2	8	2	5	0,5	2	0	0	0	16	2	0
20	3	18	0	0	2	5	0	0	0,25	0	25	17	2	5
21	0	0	0	0	0	0	1	4	0	0	0	42	5	10
22	4	24	0	0	2	5	0	0	0	0	0	24	3	0
23	6	36	0	0	3	7,5	0	0	0	0	0	18	2	10

Savaş, S. (2021). Dedebahların İzinde III: Balkanlarda Dedebahlar Cemaati ve Tırnova Kazası Dedebah Karyesi. ABAD, 4(8), 173-295.

24	4	24	0	0	3	7,5	0,5	2	0	0	0	8	1	0
25	3	18	0	0	3	7,5	0,5	2	0	0	0	6	0	30
26	6	36	0,5	2	6	15	1,5	6	0	0	0	40	5	0
27	2	12	0	0	2	5	1	4	0	0	0	2	0	10
28	3	18	0	0	3	7,5	0	0	0	0	0	5	0	20
29	12	72	0	0	6	15	1	4	0	0	0	40	5	0
30	4	24	0	0	4	10	0	0	0	0	0	29	3	25
31	4	24	0	0	6	15	0,5	2	0	0	0	15	1	35
32	4	24	0	0	3	7,5	0,5	2	0	0	0	0	0	0
33	4	24	0,5	2	1	2,5	0,5	2	0	0	0	22	2	30
34	6	36	6	15	0	0	0,5	2	0	0	0	10	1	10
35	12	72	1	4	6	15	1	4	0,25	0	25	30	3	30
36	9	54	0	0	2	5	0,5	2	0	0	0	10	1	10
37	3,5	21	0	0	3	7,5	0	0	0	0	0	14	1	30
38	3,5	21	0,5	2	3	7,5	0	0	0	0	0	8	1	0
39	3	18	0,5	2	3	7,5	0	0	0	0	0	11	1	15
40	8	48	4	16	3	7,5	2	8	2	6	0	25	3	5
41	5	30	0	0	3	7,5	2	8	0,5	1,5	0	15	1	35
42	5	30	0	0	5	12,5	1	4	0,5	1,5	0	5	0	25
43	8	48	0	0	4	10	1	4	0,5	1,5	0	40	5	0
44	4,5	27	0,5	2	2	5	1	4	0	0	0	5	0	25
45	5	30	0	0	4	10	0	0	0	0	0	13	1	25
46	2	12	1	4	3	7,5	0	0	0	0	0	4	0	20
47	6	36	0,5	0	3	7,5	0,5	2	0	0	0	8	1	0
48	6	36	0,5	2	3	7,5	0	0	0	0	0	0	0	0
49	6	36	0,5	2	6	15	0	0	0	0	0	0	0	0
50	8	48	0	0	6	15	0,5	2	0	0	0	30	3	30
51	5	30	0	0	6	15	0	0	0	0	0	20	2	20
52	6	36	1	4	4	10	0,5	2	0,5	1	10	16	2	0
53	3	18	1	4	3	7,5	0	0	1	2,5	0	18	2	10
54	4	24	1	4	3	7,5	0	0	0	0	0	4	0	20
Tpl	251,5	1509	36,5	135	178	445	26	104	7	16,5	120	831	85	760

Tablo-25: Kalaycılar-Güller-Derziler Mahallesi Yetiştirilen Ürünler-Ödenen Vergiler

Hane No	Hinta		Şair		Alef		Mısır		Üzüm öşrü bedeli			Adet-i ağnam		
	Kile	Kuruş	Kile	Kuruş	Kile	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Dönüm	Kuruş	Para	Adet	Kuruş	Para
1	4	24	4	16	2	5	0	0	0,5	1	0	5	25	0
2	3	18	0	0	1	2,5	0	0	0	0	0	10	1	10
3	4	24	1	4	2	5	0	0	0	0	0	6	0	30
4	5	30	0	0	4	10	0	0	0,5	1	0	4	0	20
5	3	18	2	8	3	7,5	0	0	0	0	0	5	0	25
6	5	30	0	0	3	7,5	0	0	0	0	0	12	1	20

Savaş, S. (2021). Dedebahıların İzinde III: Balkanlarda Dedebahlar Cemaati ve Tırnova Kazası Dedebahı Karyesi. ABAD, 4(8), 173-295.

7	2	12	0,5	2	1	2,5	0	0	0,5	1	0	0	0	0
8	3,5	21	0	0	2	5	0	0	0	0	0	0	0	0
9	4	24	0,5	2	2	5	0,5	2	0	0	0	12	1	20
10	3,5	21	0	0	2	5	0	0	0	0	0	40	5	0
11	2	12	0	0	2	5	0	0	0,25	0	25	18	2	10
12	1,5	9	0,5	2	2	5	0	0	0,25	0	25	0	0	0
13	1,5	9	0	0	2	5	0	0	0,25	0	25	40	5	0
14	2	12	0,5	2	2	5	0	0	0,25	0	25	5	0	25
15	4	24	0	0	2	5	0	0	0,5	1	0	10	1	10
16	5	30	0	0	3	7,5	0	0	0,5	1	0	6	0	30
17	4,5	27	0	0	5	12,5	0	0	0,5	1	0	12	1	20
18	4	24	0	0	3	7,5	0	0	0	0	0	16	2	0
19	4	24	0	0	4	10	0	0	0,5	1	0	5	0	25
20	3	18	0	0	3	7,5	1	4	0,5	1	10	8	1	0
21	4	24	0	0	3	7,5	0	0	0,5	1	10	15	1	35
22	4	24	0	0	2	5	0	0	0,5	1	10	7	0	35
23	3	18	0	0	3	7,5	0	0	0	0	0	16	2	0
24	3	18	0	0	2	5	0	0	0	0	0	12	1	20
25	4	24	0	0	3	7,5	0,5	2	0,5	1	10	13	1	25
26	4	24	1	4	6	15	0	0	1	1	0	15	1	35
27	4	24	0,5	2	2	5	0	0	0	0	0	8	1	0
28	3	18	0,5	2	2	5	0	0	0,5	1	10	10	1	10
29	5	30	0	0	3	7,5	0	0	0	0	0	25	3	5
30	1	6	0	0	2	5	0	0	0	0	0	5	0	25
31	2	12	1,5	9	1	2,5	0	0	0	0	0	3	0	15
32	1	6	0	0	2	5	0	0	0	0	0	5	0	25
33	4	24	0	0	4	10	1	4	0,5	1	10	18	2	10
34	3	18	0	0	3	7,5	1	4	0,5	1	10	12	1	20
35	4	24	0	0	3	7,5	0	0	0,5	1	10	10	1	10
36	3	18	1	4	4	10	0	0	0,5	1	10	13	1	25
37	4	24	0	0	4	10	0	0	0,5	1	10	15	1	35
38	3,5	21	1,5	6	0	0	0	0	0,25	0	25	10	1	10
39	4	24	0,5	2	1	2,5	0	0	0,5	1	10	14	1	30
40	4	24	0	0	2	5	0	0	0	0	0	12	1	20
41	2	12	0	0	0	0	0	0	0	0	0	16	2	0
42	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
43	2,5	15	0	0	2	5	0	0	0	0	0	6	0	30
44	3	18	0	0	2	5	0	0	0	0	0	10	1	10
45	2	12	0	0	4	10	0	0	0	0	0	9	1	5
46	2	12	0	0	2	5	0	0	0,25	0	25	5	0	25
47	1,5	9	0	0	1	2,5	0	0	0	0	0	0	0	0
48	1,5	9	0	0	1	2,5	0	0	0	0	0	0	0	0
49	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
50	2,5	15	0	0	2	5	0	0	0,25	0	25	12	1	20
Tpl	153	918	15,5	65	116	290	4	16	11,75	19	285	510	70	725

Tablo-26: Çakalderesi Mahallesi Yetiştirilen Ürünler-Ödenen Vergiler

Hane No	Hinta		Şair		Alef		Mısır		Üzüm			Adet-i ağnam		
	Kile	Kuruş	Kile	Kuruş	Kile	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Dönüm	Kuruş	Para	Adet	Kuruş	Para
1	3	18	0	0	5	12,5	6	24	0	0	0	10	1	20
2	2	12	0	0	2	5	1	4	0	0	0	0	0	0
3	8	48	1	4	3	7,5	1	4	0	0	0	15	1	35
4	3	18	2	8	4	10	5	20	0	0	0	8	1	0
5	5	30	1	4	4	10	0	0	0	0	0	6	0	30
6	3	18	1	4	3	7,5	0	0	0	0	0	8	1	0
7	3	18	1,5	6	3	7,5	3	12	0,5	1	0	10	1	10
8	4	24	1	4	1	2,5	0	0	0	0	0	12	1	20
9	4	24	0	0	2	5	0	0	0	0	0	8	1	0
10	2	12	0	0	3	7,5	0	0	0	0	0	8	1	0
11	4	24	0	0	0	0	1	4	0	0	0	15	1	35
12	1	6	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
13	6	36	5	20	4	10	1	4	1	2	20	30	3	30
14	5	30	0	0	3	7,5	0,5	0	0	0	0	5	0	25
15	1	6	0	0	3	7,5	0	0	0	0	0	3	0	15
16	4	24	0,5	2	3	7,5	0	0	0	0	0	6	0	30
17	3,5	21	0	0	4	10	0	0	0	0	0	8	1	0
18	1	6	0	0	3	7,5	0	0	0	0	0	0	0	0
19	0,75	5	0	0	0	0	1	4	0	0	0	8	1	0
20	4	24	0	0	3	7,5	0	0	0,5	1	10	28	3	20
21	5	30	1	4	3	7,5	0	0	0	0	0	22	2	30
22	4	24	0	0	2	5	0	0	0,25	0	25	20	2	20
23	2	12	0,5	2	2	5	0	0	0,25	0	25	11	1	15
24	4	24	1	4	3	7,5	0	0	1	1	10	10	1	10
25	1	6	0	0	1	2,5	0	0	0	0	0	2	0	10
26	2	12	0,5	2	2	5	0	0	0	0	0	4	0	20
27	6	36	0	0	3	7,5	0,5	2	0,25	0	25	7	0	35
28	1	6	0	0	2	5	0,5	2	0	0	0	4	0	20
29	0,5	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
30	1	6	0	0	2	5	0	0	0	0	0	10	1	10
31	2	12	0	0	0	0	1	4	0	0	0	9	1	5
32	3	18	1	4	4	10	1	4	0	0	0	12	1	20
33	4,5	27	0	0	6	15	0	0	0	0	0	10	1	10
34	6	36	0	0	2	5	0,5	2	0	0	0	14	1	30
35	2	12	0	0	4	10	0	0	0	0	0	11	1	15
36	3	18	0	0	6	15	0	0	0	0	0	8	1	0
37	4	24	0	0	2	5	0,5	2	0	0	0	26	3	10
38	2	12	0	0	3	7,5	0,5	2	0	0	0	10	1	10
39	3	18	0	0	3	7,5	0,5	2	0	0	0	0	0	0
40	6	36	0	0	3	7,5	0	0	0	0	0	14	1	30
41	3	18	0	0	3	7,5	0	0	0	0	0	1	0	5

Savaş, S. (2021). Dedebahların İzinde III: Balkanlarda Dedebahlar Cemaati ve Tırnova Kazası Dedebah Karyesi. ABAD, 4(8), 173-295.

42	3	18	0	0	2	5	0,5	2	0	0	0	18	2	10
43	3	18	0	0	4	10	0	0	0	0	0	35	4	35
44	2	12	0	0	2	5	0	0	0	0	0	0	0	0
45	4	24	0,5	2	3	7,5	0	0	0,5	1	10	18	2	10
46	5	30	0	0	3	7,5	0	0	0,25	0	25	20	2	20
47	0,5	2	0	0	1	2,5	0	0	0	0	0	10	1	10
48	4	24	0	0	3	7,5	0	0	0	0	0	5	0	25
49	5	30	1,5	6	5	12,5	1	4	0	0	0	10	1	10
50	3	18	0	0	4	10	1	4	0	0	0	5	0	25
51	2	12	0	0	1	2,5	0	0	0	0	0	0	0	0
52	4	24	0	0	1	2,5	0	0	0	0	0	3	0	15
53	4	24	0	0	3	7,5	1	4	0	0	0	10	1	10
54	4	24	8	32	2	5	0	0	0	0	0	15	1	35
55	2	12	0	0	1	2,5	0	0	0	0	0	6	0	30
56	3	18	0	0	3	7,5	0	0	0	0	0	7	0	35
57	1	6	1	4	3	7,5	0	0	0	0	0	8	1	0
58	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
59	4	24	0	0	3	7,5	0	0	0,5	1	10	15	1	35
60	5	38	2	8	3	7,5	0	0	0,5	1	10	15	1	35
61	4	24	0,5	2	2	5	0	0	0,25	0	25	20	2	20
62	4	24	2	8	3	7,5	0	0	0	0	0	16	2	0
63	5	30	0	0	3	7,5	0	0	0	0	0	28	3	20
Tpl	203,75	1230	32,5	130	164	410	28	110	5,75	8	195	657	59	955

Tablo-27: Ramazan Mahallesi Yetiştirilen Ürünler-Ödenen Vergiler

Hane No	Hinta		Şair		Alef		Mısır		Üzüm			Adet-i ağnam		
	Kile	Kuruş	Kile	Kuruş	Kile	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Dönüm	Kuruş	Para	Adet	Kuruş	Para
1	1,5	9	0	0	1	2,5	0	0	0	0	0	4	0	20
2	5	30	2,5	10	4	10	1	4	0,25	0	25	10	1	10
3	7	42	2	8	2	5	1	4	1	1	20	28	3	20
4	4,5	27	0	0	1	2,5	0	0	0,25	0	25	15	1	35
5	2	12	0	0	2	5	0,5	2	0	0	0	0	0	0
6	3	18	0	0	2	5	0	0	0	0	0	10	1	10
7	5	30	1	4	2	5	0	0	0	0	0	10	1	10
8	2	12	0	0	1	2,5	0	0	0	0	0	3	0	15
9	2	12	0,5	2	1	2,5	0	0	0	0	0	0	0	0
10	0	0	0	0	0	0	0,5	2	0	0	0	6	0	30
11	0	0	0	0	0	0	0,5	2	0,5	1	10	12	1	20
12	1	6	1	4	1	2,5	0,5	2	0	0	0	4	0	20
13	0	0	1	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
14	2,5	15	0	0	1	2,5	1	4	0,25	0	25	4	0	20
15	1	6	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
16	4	24	0	0	1	2,5	1	4	0,25	0	25	29	3	25
17	4,5	27	0	0	2	5	0,5	2	0,5	1	10	20	2	20

Savaş, S. (2021). Dedebalıların İzinde III: Balkanlarda Dedebahlar Cemaati ve Tırnova Kazası Dedebah Karyesi. ABAD, 4(8), 173-295.

18	2	12	2	8	1	2,5	1	4	0,5	1	10	12	1	20
19	1,5	9	0	0	1	2,5	1	4	0,25	0	25	10	1	10
20	1,5	9	1	4	1	2,5	0	0	0	0	0	6	0	30
21	4	24	0	0	3	7,5	1	4	0	0	0	3	0	15
22	3	18	1	4	2	5	1	4	0,25	0	25	8	1	0
23	3	18	2,5	10	2	5	1	4	0	0	0	8	1	0
24	2,5	15	1,5	6	1	2,5	1	4	0	0	0	3	0	15
25	6	36	1	4	3	7,5	1	4	0	0	0	16	2	0
26	3	18	0	0	1	2,5	0	0	0	0	0	8	1	0
27	3	18	0	0	2	5	0,5	2	0	0	0	15	1	35
28	1	6	0,5	2	1	2,5	0	0	0	0	0	0	0	0
29	5	30	1	4	3	7,5	3	12	2	5	0	12	1	20
30	1	6	1	4	2	5	0,5	2	0	0	0	6	0	30
31	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
32	6	30	2	8	1	2,5	0	0	0	0	0	14	2	30
33	3	18	1	4	2,5	3	0	0	0	0	0	15	1	35
34	2	12	1	4	2	5	0	0	0	0	0	8	1	0
35	3	18	1	4	1	2,5	0,5	2	0	0	0	5	0	25
36	6	36	0	0	4	10	2,5	10	0,5	1	10	10	1	10
37	2,5	15	0,5	2	1	2,5	0	0	0	0	0	15	1	35
38	2	12	0	0	0	0	0	0	0	0	0	11	1	15
39	1	6	0	0	2	5	0	0	0	0	0	10	1	10
40	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
41	1,5	9	0	0	2	5	1	4	0	0	0	14	1	30
42	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
43	1,5	9	0	0	0	0	1	4	0	0	0	6	0	30
44	0	0	2	8	0	0	0	0	0	0	0	28	3	20
45	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
46	3	18	4	16	1	2,5	0	0	0	0	0	8	1	0
47	4	24	0,5	2	2	5	0	0	0	0	0	0	0	0
48	4	24	1	4	2	5	0,5	2	0	0	0	16	2	0
49	0,5	3	0	0	2	5	0	0	0	0	0	16	2	0
50	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
51	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
52	2,5	15	0	0	2	5	1	4	0	0	0	12	1	20
53	0,5	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
54	4	24	0,5	3	2	5	0,5	2	0,25	0	25	10	1	10
55	3	18	1,5	9	2	5	1,5	6	0	0	0	0	0	0
56	2	12	1	4	2	5	1	4	0,5	1	10	10	1	10
57	4	24	2	8	2	5	0	0	0,5	1	10	21	2	20
58	6	36	0	0	2	5	0	0	0,5	1	10	30	3	30
59	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Tpl	143,5	855	37,5	154	78,5	193	27	108	8,25	13	265	521	47	760

Tablo-28: Yumrukaya Mahallesi Yetiştirilen Ürünler-Ödenen Vergiler

	Hinta		Şair		Alef		Mısır		Üzüm			Adet-i ağnam			Zecriye	
	Kile	Kuruş	Kile	Kuruş	Kile	Kuruş	Kile	Kuruş	Dönüm	Kuruş	Para	Adet	Kuruş	Para	Kuruş	Para
1	3,5	21	2	8	4	10	1	4	0	0	0	6	0	30	0	0
2	5	30	0,5	3	4	10	1	4	3	7	20	10	1	10	0	0
3	1	6	1	2,5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
4	3,5	21	1	4	2	5	0	0	1	2	20	6	0	30	0	0
5	5	30	2	8	2	5	1	4	1	2	20	12	1	20	0	0
6	5	30	1	4	5	12,5	1	4	1	2	20	36	4	20	0	0
7	4	24	0	0	4	10	0,5	2	0,5	1	10	7	0	35	0	0
8	2,5	15	0	0	4	10	0	0	1	2	20	10	1	10	0	0
9	4	24	1	4	2	5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
10	6	36	0	0	3	7,5	1	4	1	3	0	10	1	10	3	20
11	3	18	0	0	3	7,5	1	4	1	3	0	10	1	10	3	20
12	2	12	0	0	1	2,5	0,5	2	0	0	0	0	0	0	0	0
13	3	18	0,5	2	2	5	1	4	1	3	0	8	1	0	3	20
14	1	6	0	0	1	2,5	0	0	1	3	0	0	0	0	3	20
15	5	30	0	0	1	2,5	0	0	0	0	0	8	1	0	0	0
16	3	18	0	0	2	5	1	4	1	3	0	8	1	0	3	20
17	4	24	0	0	4	10	1	4	1	3	0	10	1	10	3	20
18	1	6	0	0	1	2,5	0	0	0	0	0	5	0	25	0	0
19	1,5	9	0,5	2	1	2,5	2	8	0,5	1	20	0	0	0	3	20
20	3	18	0,5	2	2	5	0	0	2	6	0	28	3	20	3	20
21	4	24	0,5	2	2	5	2	8	0,75	2	10	8	1	0	2	25
22	1	6	0,5	2	1	2,5	0	0	1	3	0	8	1	0	3	20
23	3	18	0,5	2	2	5	1	4	1,5	4	20	0	0	0	5	10
24	4	24	0,5	2	2	5	1	4	1	3	0	10	1	10	3	20
25	4	24	0,5	2	2	5	1	4	1	3	0	30	3	30	3	20
26	4	24	0	0	2	5	0	0	1,25	3	30	0	0	0	3	20
27	1	6	0	0	0	0	0,5	2	0,5	1	20	0	0	0	1	30
28	1,5	9	0	0	1	2,5	1	4	0	0	0	3	0	15	0	0
29	3	18	0	0	3	7,5	2	8	0	0	0	6	0	30	0	0
30	4	24	1	4	3	7,5	0	0	1,5	4	20	0	0	0	3	20
31	3	18	0	0	3	7,5	1	4	0,75	2	10	24	3	30	3	20
32	3	18	1,5	9	1	2,5	1	4	0,75	2	10	8	1	10	3	20
33	4	24	0	0	3	7,5	1,5	6	0,75	2	10	4	0	20	3	20
34	2	12	0,5	2	0	0	1,5	6	1	3	0	0	0	0	3	20
35	5	30	1	4	4	10	2	8	2	6	0	15	1	35	7	0
36	3	18	0	0	1	2,5	2	8	3	9	0	15	1	35	1	20
37	2	12	0	0	1	2,5	0	0	0	0	0	2	0	10	0	0
38	1	6	0	0	2	5	1	4	0	0	0	0	0	0	0	0
39	6	36	0	0	4	10	3	12	1,5	4	20	4	0	20	5	10
40	4	24	0	0	2	5	1	4	1	3	0	4	0	20	3	20

41	4	24	0	0	4	10	0,5	2	1	3	0	0	0	0	3	20
42	1	6	0	0	2	5	0	0	0	0	0	3	0	15	0	0
43	3	18	0	0	2	5	0	0	0	0	0	18	2	10	0	0
44	1,5	9	0	0	2	5	0,5	2	0	0	0	5	0	25	0	0
45	1,5	9	0	0	2	5	0,5	2	1	3	0	4	0	20	3	20
46	1,5	9	0	0	1	2,5	0,5	2	1	3	0	4	0	20	3	20
47	4	24	0	0	1	2,5	1	4	0,5	1	20	6	0	30	1	30
48	2	12	0	0	1	2,5	1	4	0,5	1	20	4	0	20	1	30
49	4	24	0	0	2	5	1	4	1	3	0	24	3	0	3	20
50	2	12	2	8	2	5	0,5	2	1	3	0	0	0	0	3	20
51	1,5	9	0	0	1	2,5	0	0	1	3	0	9	1	5	3	20
52	2	12	0	0	3	7,5	1	4	1	3	0	9	1	5	3	20
53	2	12	0	0	2	5	0,5	2	1	3	0	4	0	20	3	20
54	2	12	0,5	2	2	5	1	4	0,5	1	20	4	0	20	3	20
55	2	12	0	0	2	5	2	8	0	0	0	6	0	30	0	0
56	3,5	21	0	0	2	5	1	4	1	3	0	20	2	20	3	20
57	4	24	0	0	4	10	2	8	2	6	0	24	3	0	7	0
58	3	18	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Tpl	173	1038	19	78,5	122	305	47,5	190	47,75	131	340	459	40	735	114	715

Sonuç ve Dedebalılarla İlgili Bazı Değerlendirmeler:

Cumhuriyet dönemi öncesinde ve hatta 1970'li yıllara kadar devam eden konar-göçer hayat tarzının devam ettiği süreçte toplum yapımızın günümüzden oldukça farklı olduğu ve geçmiş dönemlerde günümüzdeki modern millet anlayışının yerini daha çok Oğuz boylarının yüzlerce uzantılarının oluşturduğu aşiret/cemaat/obaların doldurduğunu söylemek herhalde yanlış olmayacaktır. Bilhassa Osmanlı döneminde uygulanan aşiretlerin küçük parçalar halinde Anadolu ve Balkanların farklı bölgelerine sürgün ve iskân metotlarıyla yerleştirilmeleri usulü günümüz toplum yapısının oluşmasında mühim rol oynamış görünmektedir. Ayrıca büyük toprak parçalarının Türkmen aşiretlerine ikta olarak verilmesi uygulamasının yerine genellikle iki öküzle sürülebilecek arazilerin tımar olarak dağıtılması usulünün de bahis konusu sürgün ve iskân politikasına paralel olarak uygulanmasının, yeni toplum yapımızın inşasında etkili olduğu belirtilmelidir.

Asırlar boyu devam eden bahis konusu süreçte Anadolu ve Balkanlarda iz bırakan Türkmen aşiretlerinden birisi de Dedebalılar olmuştur. Uşak kazası Dedebalılar karyesi ile ilgili çalışmamızda belirtildiği üzere Celâleddin Harezmşah'ın Moğol baskısı sebebiyle hâkim olduğu Kirman Selçuklu ülkesinden ayrılıp Irak-ı Acem ve Azerbaycan toprakları üzerinden Doğu Anadolu'ya geldiğinde, yanında bulunan Türkmen aşiretlerinin, Celâleddin Harezmşah'tan 30 yıl sonra Kütahya ve çevresinde kurdukları beyliğe, geldikleri bölgenin isminden dolayı Kirmanlı/Germanlı olarak Germiyan

adının verildiği değerlendirilmesi ile bölgeye gelen Harezmlî aşiretlerden birisi olması kuvvetle muhtemel Dedebalıların Kütahya'ya bağlı Uşak bölgesinde ortaya çıkmaları ve ayrıca o devir Türkmen babaları arasında önemli bir figür olan Hacım Sultan ile Dedebalı arasındaki bağlantı, inceleme konumuz olan Dedebalı'nın ve adını taşıyan cemaatin tanınmasında mühim veriler sunmaktadır.

Batı Anadolu bölgesinde Germiyanogullarının hâkim olduğu topraklara (bilhassa Uşak-Kütahya-Manisa taraflarına) yerleşen Harezmlî Türkmenlerden olan Dedebalıların bu sahalarda ve daha sonra Germiyan topraklarının Osmanlı hâkimiyetine girmesini müteakip muhtelif sebeplerle Balkanlara geçerek buralarda da izler bıraktığı tespit edilmiştir. Moğol baskısı ile Anadolu'ya gelen Dedebalıların doğudaki son bakiyelerinin, XIX. asrın sonlarından itibaren bu kez Rus baskısı sebebiyle Kafkaslardan aşağıya Doğu illerinden bilhassa Sivas bölgesine yaşanan göçlerle birlikte, Sivas'a gelip yerleştikleri ve 1968'deki idari düzenleme sırasında Dedebalı adında yeni bir mahallenin tesisine sebebiyet verdikleri anlaşılmıştır.

Üç ayrı makale halinde gerçekleştirilen bu çalışma serisinde, Dedebalıların bahis konusu süreçte Anadolu ve Balkanlarda bıraktıkları izler, yaşanan sürecin şartları ve arşiv belgeleri ışığında değerlendirilerek, günümüz toplum yapımızın oluşum sürecinin daha iyi anlaşılmasına katkı sunulmaya gayret edilmiştir.

Araştırma serisinin üçüncüsünde, arşiv belgelerine yansıyan bilgiler ışığında Dedebalıların Balkanlardaki izleri tespit edilmeye ve bilhassa 1830-1845 aralığında kaleme alınan nüfus ve temettuat defterlerindeki veriler kullanılarak Dedebalı aşiretinin muhtemelen başlangıçtan itibaren aşiret mahalleleri halinde yerleşim birimleri oluşturdukları gösterilmeye çalışılmıştır. Benzerini Uşak-Eşme taraflarında Harmandalı aşiretinde gördüğümüz bu tür mahalleler halinde yerleşme tarzının, muhtelif sebeplerle bazı isim değişiklikleri olsa da bütün Osmanlı dönemi boyunca sürdürüldüğü kabul edilebilir.

Konuyla ilgili ilk çalışmamız olan Dedebalı cemaati ve Uşak Dedebalı karyesi başlıklı çalışmamızın hazırlıkları esnasında bahis konusu yerleşim birimi ziyaret edilerek yerel malzeme araştırılmaya çalışılmış ancak fazla bir sonuç alınamamış idi. Ancak çalışmanın yayınlanmasından sonra Dedebalı doğumlu ve şu an Almanya'da Hamburg'da yaşayan tarihe meraklı ve duyarlı olduğu anlaşılan Emre Aktaş (emre@hh.de, 39 yaşında), 18 Ekim 2018 tarihinde tarafıma gönderdiği bir e-mail'de konuyla ilgili çok değerli bilgiler vermiştir. Emre Aktaş'ın H. 1335 (M.1916-1917) doğumlu rahmetli babaannesinden dinlediği ve bize aktardığı bilgiler, araştırma konumuza önemli katkılar sağladığı için araştırmanın kapanış kısmını oluşturan bu

makalede önemli bulduğumuz kısımları aynen aktararak yorumlanmaya çalışılmıştır. Emre Beyin ifadeleri değiştirilmeden aynen aktarılmıştır:

Ben şahsen çocukluğumu Dedeballar'da geçirdim. Babaannemin elinde büyüdüm. O da aynı şekilde kendi dedesinin elinde büyümüş. Bu sebeple çocukluğum köyün geçmişiyle ilgili eski hikâyelerle geçti. Aynı zamanda çocukken de olan ilgimden dolayı çok soru sordum, birçoğunu da yazılı olarak kaydetmiştim. Şu anda 39 yaşındayım ve ne yazık ki bu kayıtların birçoğuna artık sahip değilim. Ama birçok bilgi de hala hafızamda. Rahmetli babaannem bu konuda baya bilgili bir insandı.

Rahmetli babaannem eskiden Dedeballar mezarlığının komple bir türbe olduğunu anlatırdı. Babaannemin genç kızlığı döneminde (Hicri 1335 doğumlu) bu türbeler her ne hikmetse tamamen yıkılıp taşları sökülmüş.

Her ne hikmetse diyorum çünkü müslüman bir köyün, müslüman bir mezarlığı yıkması, mezar taşlarını sökmesi çok garip geliyordu bana.

Sonra bu sökülen mezar ve türbe taşları o sene (zannımca 30'lu seneler) yapılan Dedeballar ilkokulunun duvar ve temel taşı olarak kullanılmış. Yani köyün mezarları sökülüp okulun temel taşı olarak kullanılmış. O yüzden Dedeballar mezarlığında Osmanlıca yazılmış mezar taşı neredeyse kalmamıştır.

1980 yılının ortalarında bu eski ilkokul yenisi yapılmak üzere yıkıldı. Ve biz bu okulun direkt arkasında oturuyorduk.

Yıkılan ilkokulun altından temel kazma çalışması sırasında çıkan mezar ve türbe taşlarını biz gördük. Tüm türbe taşlarını bizim evin önüne yığmışlardı. Aylarca o taşların üzerinde oynadık. (87'ler olmalı)

Kimisi devasa büyüklükte kocaman kavuklu, sikkeli, Arapça yazılı, süslü mezar taşlarıydı. Sıradan bir mezar taşı değildi bu taşlar. Belli ki mühim, saygıdeğer zatlar, kişiler, evliyalar vb. için yapılmış mezar taşlarıydı. Köylü bu taşlara "dede taşı" diyordu.

Aynı zamanda antik çağlara ait (Roma ya da Bizans) kitabeler, yazılı taşlar, sütunlar da aklımda kaldı.

Sonra benim bildiğim bu çıkan taşlar yapılan tekrardan yeni ilkokulun harcında ve temelinde kullanıldı. Sergilenmek ve korunmak yerine üstü örtüldü. Sonradan bu okul da düğün salonuna dönüştürüldü.

Yani bir halk düşünün ki kendi atalarının mezar taşları üstünde düğün sunnet yapıyor. İlginç bir tezat.

Dedeballar mezarlığının ortasında bulunan tümsekte küçük bir kulübeye benzer bir yapı kalmıştı çocukluğumda. Bu tümseğin adı "Dede" idi. Babaannemin anlattığına göre burası eskiden büyük bir türbemiş ve etrafında devasa palamut ağaçları varmış. Sanırım bu ağaçları da kesmişler. Türbeyi de bahsettiğim gibi yıkıp okulun temeline gömmüşler.

Bu tümsek aynı zamanda antik dönemlerden kalma bir tümülüstür. 60'lı yıllarda bir arkeoloji ekibi buralarda araştırmalar yapmış benim bildiğim kadarıyla. Sebaste antik kentindeki tümülüslerin ve kiliselerin kazıldığı sene. Selçukler köyüne giden yolda da hala Selçuklu döneminden kaldığı iddia edilen uzun ve devasa taşlarla dolu bir mezarlık vardı. Birçoğu benim çocukluğumda yok edildi.

Aynı zamanda Sivashlı yolu üzerinden Dedeballar'a girerken içinden geçilen sağlı sollu mezarların bulunduğu alanın ismi Gözlaba'dır (Gözlü Baba?)

Benim bildiğim burası da eskiden bir türbe imiş. Ne hikmetse orası da bir yazıt bir kitabe bile bırakmadan yok edilmiş.

Bu benim içinde hala büyük bir merak bırakan temadır. Ben o türbelerin yıkılış ve gelecek nesillerden saklanmış sebebini hala çok merak ediyorum.

Aklıma zamanın dini politikalarıyla alakalı sebeplerden başka bir şey gelmiyor. Neticede civar yörelerin ilkokullarından birisi bu okul ve devlet eliyle yapılmış. Ve mezar taşlarının sökülmesi olayı da zannımca devlet eliyle olmuş ve o zamanın ideolojisiyle alakalıdır.

Köyün Bektaşî kimliğini yok etmekle alakalı diye düşünüyorum. 70'li yıllarda da Tatar köyü ile birleştirip mahalle statüsüne düşürülmüştür Dedeballar. Halbuki kuruluş olarak bakıldığında Dedeballar köyünün kuruluşu Tatar'a nazaran daha eski ve önemi büyüktür.

Bu arada yazınızda paylaştığımız sülale lakaplarının birkaçı sanırım hala mevcut.

Dedeballar harman yerinde bir ailenin adı "Horzumlar" dı. Bu da aklımda kalmış. Babaannemin sülalesi olarak tahmin ettiğim de "İmamlar" sülalesidir.

Babaannemin dedesinin dedesinin de imam (lakabı Gıdır İmam) olduğu bilgisinden (ve Yusuf, Ayşe, Halil isimlerinin yoğunluğu) yola çıkıyorum.

Emre Aktaş 20 Ekim 2018 tarihli ikinci e-mailinde:

Zaten köyün her tarafı antik çağlardan beri yerleşim yeri olan bir bölge. Her kazmayı vurduğunuz yerden tarih fişkran bir bölge idi.

Senelerce bu şekilde ruhsuzca yağma ve talan edildi. Avrupa ülkelerinde müzelerde sergilenecek, dokunmanın bile yasak olduğu eserler parçalanıp duvar ve temel taşı olarak kullanıldı.

En ilginç okul ve cami gibi yapıların temellerinde hep bu tarihi eserlerin kullanılmasıdır.

Mesela 90'ların başında yine yenisi yapılmak üzere yıkılan Dedeballar ve Tatar arasındaki (Savran Kuyusu'nun bulunduğu meydana yakın) Aşağı Camii'nin temelinden de muazzam miktarda antik döneme ait yazılı taşlar, sütunlar, sunaklar vs. çıkmıştı. Bunlar zannımca gene yeni yapılan o caminin temelinde kullanıldı. Eski Aşağı Camii'nin yapım tarihi 1880'di. Girişinde kocaman geyik boynuzları asılı olan ahşap, tek katlı geleneksel bir

yaptıydı. Öylesi güzel bir cami yıkılıp yerine neden çirkin bir beton yığını dikildi, hala anlamış değilim.

Tatar'ın kuruluşunda hep ismi geçen Savran yörüklerinin köyün etrafına kurduğu söylenen "Savran Kuyusu" da aynı şekilde umarsızca üzerine beton dökülüp üstüne yol yapıldı.

Yine Savran kuyusunun karşısında bulunan ve her nedense "Cavır Evi" diye adlandırılan kerpiç ev de yenisi yapılmak üzere yıkıldığında tonlarca antik döneme ait mermer taşlar, kitabeler, yazıtlar ve sair tarihi eser çıkmıştı. Geçmiş dönemlerde Yunanistan'dan bir ekip ya da birkaç kişinin köye gelip bu evi ziyaret ettiği (tarihi bir araştırma da olabilir) rivayet ediliyordu.

Yine bu taşlar o yeni binanın altına gömüldü.

Bu arada Tatar ve Dedeballar köylerinin halkının aslında ötelere beri birbirinden nefret eden iki halk olduğu gerçeğini hiçbir yerde okumadım.

Bu inanın benim çocukluğuma kadar böyleydi. Öyle ki köylüler değirmene gitmek için bile köy içinden geçmez, köyün etrafında kavis çizerek değirmene giderlermiş. Çocukluğumda bile köylü halkının büyük gruplar halinde taşlaştığını hatırlıyorum. Her ne kadar 70'lerde iki köy birleşmiş olsa da köylünün birbirine kaynaşması uzun yıllar sürdü.

Hatta o zamanlardan kalma bir tekerlemesi kaldı aklımda:

İki köy halkının bir araya geldiği herhangi bir etkinlikte iki halk birbirine

-Dedeballar Dedeballar, sümüğünü sallar Dedeballar!

-Tatarlar Tatarlar, takkasınan b*k atarlar!

...diye tekerleme gibi küfürlü atışmalar yapardı.

Bu düşmanlık sanırım 80 sonlarına kadar böyle devam etmiştir.

Dedeballar halkı Tatar halkını "Çingene" olarak görürdü.

Rivayete göre Dedeballar kurulduktan çok seneler sonra Savran Kuyusu'nun olduğu yere Tatar'ın kurucuları olan yörükler yerleşmiş. Dedeballar halkı da direkt yanlarına kuyu kazıp yerleşen bu halkı sevmemiş ve istememiş. Çingene kavmi olduğunu iddia etmiş. Böylelikle arada bir düşmanlık oluşmuş ve bu husumet yüzyıllarca devam etmiş.

Emre Aktaş'ın yazdıkları ile bizim bahis konusu makalemizdeki bilgiler birleştirildiğinde, 1481-1512 arasında Şeyhlü kazasına tâbi Bulkaz karyesi yakınlarında mevcut gözükken Derviş Dedebalı çiftliğinin, 1530 tarihli muhasebe defterindeki verilere göre hazırlanmış haritada Tatar/Tatarlı karyesi yakınlarında bulunan Dede karyesi ve nihayet 1570 tahririnde

Dedebalılar/Dedeballar karyesi haline dönüştüğü bilgisi kuvvet kazanmaktadır. Bu dönemde Şeyhlü yakınlarında ayrı bir Dede karyesinin daha bulunması, bahis konusu yerleşim birimlerinin, muhtemelen Germiyanlılarla birlikte bölgeye gelen Dedebalı cemaati mensuplarınca oluşturulduğunu düşündürmektedir. Ayrıca 1 Cemâziyelevvel 721/ 29 Mayıs 1321 tarihli Hacım Sultan vakfiyesinde, Eş-Şeyh Dedebâli bin Eş-Şeyhü'l-Germiyanî/Kirmânî Şeyh Mustafa'nın Hacım Sultan zaviyesine şeyh olarak tayin edilmesi, Dedebalı-Hacım Sultan ilişkisini ortaya koyduğu gibi aynı zamanda Dedebalıların daha 14. asır ortalarından önce bölgeye gelmiş olduğunu gösterebilir. Bahis konusu iki yerleşim birimine Dede adı verilmesi, bölgedeki Şeyh Dedebalı sevgisinin ya da bu şeyhin mensubu ya da kuvvetle muhtemel şeyhi (dinî-siyasi-askerî lideri) bulunduğu cemaatin adıyla ilgili olabilir. Dedeballar köyünde Dede adında bir türbenin bulunuşu ve etrafında zamanla bir hazirenin teşekkül etmesi de bu bakımdan anlamlıdır ki, türbenin oldukça büyük bir yapı olduğu ve 1930'lu yıllara kadar varlığını sürdürdüğü anlaşılıyor.

Sivaslı tarafından Dedeballar'a girişte bulunduğu belirtilen Gözlaba/Gözlü Baba türbesi de araştırılmaya değer ilginç bir katkı sunmaktadır. Dedeballar ile Tatar arasında Savran kuyusuna yakın bir yerde bulunan ve 1880'de yapıldığı belirtilen ahşap geleneksel yapı Aşağı Camiin girişinde kocaman geyik boynuzlarının asılı olduğu bilgisi de ilginç bir ayrıntı olarak kayıt altına alınmalı ve araştırılmalıdır.⁷⁷

Moğol saldırılarının önünden kaçıp Anadolu'ya sığınan Harezm Türklerinin bir parçası olduğunu düşündüğümüz Dedebalıların, daha sonra Anadolu'yu kasıp kavuran ve bir kısmı bu ülkede kalan Moğol bakiyesi Tatarlarla komşu olmaları kaderin garip bir cilvesi olduğu kadar iki köy arasındaki düşmanlığın kökleri bakımından da dikkate alınması gereken bir husus olmalıdır. Bahis konusu yazıda Dedeballar'ın Bektaşî kimliğinden

⁷⁷ Tekke ve türbelerde ve bilhassa Bektaşî ve Batınî tarikatlarda geyik motifinin ve geyik boynuzlarının oldukça yaygın bir şekilde kullanılması ile ilgili olarak bkz. Mevlüt Kaya, "Uygurlıklarda Kutsal Geyik Motifi ve Geyik Motifine Bağlı Yer Adları", *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 6 Sayı: 11. file:///C:/Users/saim.savas/Downloads/Mevlut_KAYA_Uygurlıklarda_Kutsal_Geyik_M.pdf.; Geyik boynuzlarının yatırlarda şifa amaçlı kullanımı ile ilgili olarak bkz. Satı Kumartaşhoğlu, "Geyik Boynuzlarının Yatırlarda Şifa İçin Kullanımı", *Millî Folklor*, 2015, Yıl 27, Sayı 107, ss.137-148, <https://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=107&Sayfa=134>; Ankara-Çamlidere'de geyik boynuzlarının bazı evlerin girişlerine nazardan korunma amacıyla asılması hakkında bkz. Mehmet Mandaloğlu, "Türk Mitolojisinden Anadolu'ya Taşınan Kültür: Geyik Motifi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 6 Sayı: 27, Yaz 2013, s. 389, (ss. 382-391) www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581.

bahsedilmesi⁷⁸ ve yine yazıda aktarılan tekerlemede geçen “takkesinde b.k taşır” ifadeleri sanki bir tekke-medrese çatışmasının yansımasını andırıyor gibi gözüküyor. Selçuklu ve Osmanlı kültüründe medrese ve tekke mensupları arasında büyük oranda bir uyum söz konusu olsa da bazı dönemlerde yazıda belirtildiği üzere fıkra ve tekerlemelere konu olan küçük çaplı çatışmalar da meydana gelebilmiştir.

Dedeбалlar’daki tarihî kalıntıların tahribi konusu ise gerçekten yürekleri sızlatan bir husus olarak karşımızda durmaktadır. Banaz’a bağlı Büyükoturak ile ilgili çalışmamızın saha araştırması sırasında, aslında orta büyüklükte bir kasaba olan Büyükoturak mezarlığında bir tane bile eski yazılı mezar kitabesinin bulunmadığını gördüğümüzde Uşak Üniversitesi Tarih Bölümü hocalarımızla birlikte büyük bir şaşkınlık yaşamıştık. Oldukça büyük bir sahaya yayılmış bulunan mezarlıkta hiçbir kitabenin bulunmayışı, yer kazanmak amaçlı bir tahribattan ziyade (yine Uşak bölgesinde bulunan Sirge ile ilgili çalışmamızda 2000’li yıllarda böyle bir durumla karşılaşmıştık) Emre Aktaş’ın da belirttiği üzere bir dönemin anlayışı ile alakalı olmalıydı. Yüzyıllar boyu kimsenin rahatsız olmadığı bu çok eski (Antik, Bizans, Selçuklu, Osmanlı) kitabe ve benzeri kalıntılar, maalesef bahis konusu dönemde muhtemelen kraldan fazla kralcı olan bir takım yetkili kişilerde rahatsızlığa sebep olmuş ya da bu kişilerce lüzumsuz görülmüştü. Neticede maalesef bir bakıma bu coğrafyalarda yaşayan insanların atalarının taştan tapu belgeleri olan mezar kitabeleri ve benzeri kalıntılar anlamsız bir şekilde yok edilmişlerdir.

Kaynakça

1- Arşiv Kaynakları:

- BOA TD.232: 573
BOA, DH.MKT.- 1714-72.
BOA. AE.SMST.III -262-20977
BOA. Cevdet Evkaf.110.5458).
BOA. NFS-d-06384-00001-00005
BOA, NFS-d-06385-00004-00012.
BOA. NFS-d-06387-00111-00119.
BOA. NFS-d-06388-00175-00185.
BOA, ML.VRDT.TMT.d. 12378
BOA, AE.SMHD.I.. -218 -17322
BOA, A.{DVNSMHM.d... 4 -268.

⁷⁸ Vilâyetnâme’de Kolu açık Hacım Sultan’ın Bektaşî geleneğine dâhil edildiği burada hatırlanmalıdır, bkz. *Manakıb-ı Hacı Bektaş-ı Velî “Vilâyet-Nâme”*, Hazırlayan: Abdülbâki Gölpınarlı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1958, s. 83-88.

BOA, A. {DVNSMHHM.d... 7 -2176.

BOA, A. {DVNSMHHM.d... 33 -254.

BOA, A. {DVNSMHHM.d... 46 -186.

BOA, A. {DVNSMHHM.d... 48 -359.

BOA, A. {DVNSMHHM.d... 69 -185.

BOA, A. {DVNSMHHM.d... 85 -561.

BOA, A. {DVNSMHHM.d...-41-709.

BOA, AE.SAMD.I.-9-788.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 130-16-13-2-903 -3357-1 ilâ 130-16-13-2-920-3467-14 numaralar arasında tasnif edilen tasfiye taleplerleri.

2- Basılı Arşiv Kaynakları

75 Numaralı Gelibolu Livâsı Mufassal Tahrîr Defteri (925 / 1519) I, Dizin ve Transkripsiyon, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara 2009.

111 Numaralı Kerkük Livâsı Mufassal Tahrîr Defteri (Kanûnî Devri) Dizin, Transkripsiyon ve Tıpkıbasım, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, ANKARA 2003.

Erdoğan, M. Akif - Bıyık, Ömer, T.T 0001/1 M. Numaralı Fatih Mehmed Devri Aydın İli Mufassal Defteri (Metin Ve İnceleme), İzmir 2015).

H.984 (M.1576/1577) tarihli ve TKG.KK.TTd.54 Numaralı Defter-i Mufassal-ı Livâ-i Çorum, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 2014.

H.982 (M.1574/1575) tarihli ve TKG.KK.TTd.178 Numaralı Defter-i Mufassal-ı Livâ-i Sivas I, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 2014.

İnbaşı, Mehmet, 1570 (Hicrî 976) Tarihli Kayseri Tapu-Tahrir Defteri, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları Yayın No: 60, Kayseri 2009.

3- Basılı Eserler:

ACAROĞLU, M. Türker, *Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları Kılavuzu*, TTK Yayını, Ankara 2006.

CANATAR, Mehmet, "Vekilharç", *DİA*, 43, ss. 10-11.

DEMİR, Selçuk, "XVI. Yüzyılda Niğbolu Sancağında Nesl-i Timurhanlar", *Balkan Tarihi*, Cilt: 1, Editörler: Zafer Gölen-Abidin Temizer, Osmanlı Mirası ve Türk Kültürünü Araştırma Derneği Yayınları 1, 2016, ss. 97-110.

KARTA, Nurullah, "XV.- XVI. Yüzyılda Pirlepe'de İskan Ve Nüfus", *Utek'13 Uluslararası Türk Dili Ve Edebiyatı Kongresi Bildiri Kitabı*, II, Saraybosna 2013.

KAYA, Mevlüt, "Uygarlıklarda Kutsal Geyik Motifi ve Geyik Motifine Bağlı Yer Adları", *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 6 Sayı: 11. file:///C:/Users/saim.savas/Downloads/Mevlut_KAYA_Uygarliklarda_Kutsal_Geyik_M.pdf.

KEPECİ, Kâmil, *Tarih Lûgati*, İstanbul 1952.

KIRPIK, Cevdet, "İşkân, İsyân ve Değişim: XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Kadırlı", *OTAM*, 40 /Güz 2016, 407-439.

KIEL, Machiel, "Hezargrad", *DİA*, 17, İstanbul 1998, s. 297-300.

- KOÇU, Reşat Ekrem, “Aba, Abacılar”, *İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 1, Tan Matbaası, İstanbul 1958.
- KOZ, M. Sabri, “Abacılık”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt: 1, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayını, İstanbul 1993.
- KUMARTAŞLIOĞLU, Satı, “Geyik Boynuzlarının Yatırlarda Şifa İçin Kullanımı”, *Millî Folklor*, 2015, Yıl 27, Sayı 107, ss. 137-148, <https://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=107&Sayfa=134>.
- KURT, Yılmaz, “Kars-ı Mar’aş Sancağı’nda Vakıflar ve Mülkler”, *Uluslararası Dulkadir Beyliği Sempozyumu 29 Nisan - 1 Mayıs 2011 Kahramanmaraş*, Cilt:1, İstanbul 2012, ss. 375-387.
- Manakıb-ı Hacı Bektaş-ı Velî “Vilâyet-Nâme”*, Hazırlayan: Abdülbâki Gölpınarlı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1958.
- MANDALOĞLU, Mehmet, “Türk Mitolojisinden Anadolu’ya Taşınan Kültür: Geyik Motifi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 6 Sayı: 27, Yaz 2013, ss. 382-391 www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581.
- Osmanlı Yer Adları: I, Rumeli Eyaleti (1514-1550)*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara 2013.
- ONGUN, Berna Çaçan, “19. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı Esnaf Teşkilatına Bir Örnek: Belgradcık”, *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (e-ISSN: 2602-4314) - Haziran-2019 - 3(2), ss. 219-228.
- ÖZCAN, Abdülkadir, “Sekban”, *DİA*, 36, ss. 326-328.
- ÖZDEĞER, Mehtap, *15-16. Yüzyıl Kaynaklarına Göre Uşak Kazasının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, İstanbul 2001.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 3, İstanbul 1983.
- SAVAŞ, Saim, “Dedebalı Cemaati ve Uşak Kazası Dedebalılar Köyü”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 32 Temmuz 2018, ss. 243-262;
- SAVAŞ, Saim, “Dedebalıların İzinde II: Dedebalı Zaviyesi ve Harmancık Kazası Dedebalı Karyesi”, *Vakıflar Dergisi 80. Yıl Özel Sayısı*, Ankara 2019, ss. 211-243.
- SAVAŞ, Saim, “Temettuat Defterleri Işığında Uşak/Eşme Yöresinde Harmandalı Aşireti”, *Tuncer Baykara Armağanı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara 2011, ss. 273-304.
- TDK Güncel Türkçe Sözlük*- <https://sozluk.gov.tr/>
- TURGUT, Vedat, *Yitirilen Mirasımız: Balkanlar’da Kurulan Osmanlı Vakıfları (Fethinden XVI. Yüzyılın Sonlarına Kadar)*, Türk Dünyası Vakfı Yayınları 2016.

İBRAHİM HAKKI PAŞA’NIN MAÂRİF NÂZIRLIĞI VE TÜRK EĞİTİM TARİHİNE KATKISI

Meltem Begüm SAATÇI ATA*

Öz: İbrahim Hakkı Paşa Türk Eğitim tarihinin önemli isimlerinden birisidir. II. Meşrutiyet döneminin ilk aylarında iki kez görev aldığı Maârif Nâzirliğını üç aydan daha kısa süre yürütmüştür. Öğretmenlikte diğer tüm görevlerinden daha başarılı kabul edilen İbrahim Hakkı Paşa’nın Maârif Nâzirliğı öğretmenliği kadar başarılı kabul edilmemiştir. II. Meşrutiyet döneminin başlarında eğitim politikaları, sistemi yenilemekten önce var olanı geliőtirmek amacıyla yürütölmüőtür. Bununla beraber İbrahim Hakkı Paşa kısa süren Maârif Nâzirliğı döneminde Maârif Nezâretinin işleyişini iyileőtirmeye önem vermiştir. İlk dönem Maârif Nâzirliğında ikinci döneminden daha etkin işler yapmıőtir. Eğitim ile ilgili işlerde verimlilik, süreklilik, dayanışma, niteliği artırma gibi konular üzerinde durulmuştur. Kitaplar ve kütüphanelerin iyileőtirilmesine çalıőılmıőtir. 18 gün kadar süren ikinci Maârif Nâzirliğı döneminde mevcut ekonomik ve siyasi sorunlar istifasına neden olacak kadar etkili olmuştur. Bu çalışmada, İbrahim Hakkı Paşa’nın diğer görevlerinden daha az önemsenmiő olan Maârif Nâzirliğının değerlendirilmesi ile Türk eğitim tarihine katkısıni ortaya koymak amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İbrahim Hakkı Paşa, Maârif Nezâreti, Maârif Nâzırı, Mekteb-i Mülkiye, Mekteb-i Hukuk.

İBRAHİM HAKKI PAŞA THE MINISTRY OF EDUCATION AND HIS CONTRIBUTION TO THE HISTORY OF TURKISH EDUCATION

Abstract: İbrahim Hakkı Paşa is one of the important figures in the history of Turkish Education. In the first months of the Second Constitutional Monarchy period, he served as the Minister of Education twice for less than three months. İbrahim Hakkı Paşa, who was considered more successful in teaching than all his other duties, was not considered as successful as his teaching at the Ministry of Education. At the beginning of the Second Constitutional period, education policies were carried out with the aim of improving the

* Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, melbesa@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1679-8892.

current situation before the system was renewed. However, İbrahim Hakkı Paşa gave importance to improving the functioning of the Ministry of Education during his short-term Ministry of Education. In the first term, he did more effective work in the Ministry of Education than in the second term. Issues such as efficiency, continuity, solidarity, and quality improvement in education-related works were emphasized. Efforts were made to improve books and libraries. During the second Ministry of Education, which lasted for 18 days, the current economic and political problems were effective enough to cause his resignation. This study aims to reveal the contribution of İbrahim Hakkı Paşa to the history of Turkish education by evaluating the Ministry of Education, which was considered to be less important than his other duties.

Key Words: İbrahim Hakkı Paşa, Ministry of Education, Minister of Education, Mekteb-i Mülkiye, Mekteb-i Hukuk.

Giriş

İbrahim Hakkı Paşa (1863-1918) II. Meşrutiyet döneminin kısa süreli Maârif Nâzırlarındandır. 12 Ocak 1910 tarihinden itibaren sadarete atanmış olmasından dolayı paşalık rütbesi alan İbrahim Hakkı Paşa,¹ Maârif Nâzırlığı yaptığı dönemlerde Bey unvanına sahipti. İlk olarak 30 Temmuz-28 Eylül 1908 tarihleri arasında 61 gün ve ikinci olarak 30 Kasım-17 Aralık 1908 tarihleri arasında 18 gün Maârif Nâzırlığı görevini yürüten İbrahim Hakkı Paşa² Maârif Nâzırlığı dışında farklı devlet görevlerinde de bulunmuş bir eğitimcidir.³ İdareci, öğretmen ve hukukçu⁴ kimlikleri ön planda olan İbrahim Hakkı Paşa, 55 yıllık ömründe 1886'dan sonra yaklaşık 10 yıl kadar bir süre farklı kademelerde ve farklı alanlarda öğretmenlik yapmıştır. İbrahim Hakkı Paşa yaklaşık 2,5 ay gibi çok kısa sayılabilecek bir sürede yerine getirdiği Maârif Nâzırlığı görevinde eğitimci kişiliği ile Türk eğitim tarihinde yer alan önemli bir devlet adamıdır.

İyi bir eğitimci ve kalender meşrep bir kişi olarak anılan İbrahim Hakkı Paşa'nın⁵ devlet adamlığı hakkında olumsuz eleştiriler de mevcuttur.⁶ Bu

¹ Ali Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları İle Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler Mülkiye Şeref Kitabı III. Cild (1860-1923) Mekteb-i Fünûn-u Mülkiyye, Mekteb-i Mülkiyye-i Şâhâne ve Mekteb-i Mülkiyye Mezunları*, Mars Matbaası, Ankara, 1968-1969, s. 105.

² Sinan Kunalalp, *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922), Prosopografik Rehber*, İSİS, İstanbul, 1999, s. 6.

³ Muharrem Dördüncü, "Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa'nın Hayatı ve Avrupa Seyahati", *Afyonkocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 17, Sayı 1, 2015, s. 84-86.

⁴ Olivier Bouquet, *Sultanın Paşaları (1839-1909)*, çev. Devrim Çetinkasap, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2016, s. 188.

⁵ Bouquet, *a.g.e.*, s. 6.

eleştiriler özellikle sadareti döneminde daha yoğun olmuştur.⁷ Ahmed Cevdet Paşa, devlet adamlığı konusunda eleştirdiği İbrahim Hakkı Paşa'nın eğitimci kişiliği için “iyi bir hukuk müşaviri ve fâdil bir muallim”⁸ ifadesini kullanır. Öğrencileri tarafından öğretmenliği övgü ile anılan İbrahim Hakkı Paşa'nın 1886-1894 yılları arasında görev yaptığı Mekteb-i Hukuk'ta yetiştirdiği öğrencilerin anılarında onun öğretmenliğini öven görüşler yer almaktadır.

Bu makalede 30 Temmuz-28 Eylül 1908 ve 30 Kasım-17 Aralık 1908 tarihleri arasında Maârif Nâzırlığı görevini yürüten İbrahim Hakkı Paşa'nın faaliyetlerinden örnekler vererek Türk eğitim tarihinin önemli bir dönemini ortaya koymak amaçlanmıştır. Hakkındaki araştırmalarda daha ziyade elçilik ve özellikle sadaret makamındaki faaliyetleri ile ele alınan İbrahim Hakkı Paşa, Maârif Nâzırlığı döneminin siyasi ve ekonomik zorluklarına rağmen eğitim konusunda önemli iyileştirmeler yapmış bir Maârif Nâzırıdır.

Araştırmada kullanılan kaynaklar arasında dönemin resmi yazışmalarını içeren arşiv belgeleri, dönemin gazete haberleri, İbrahim Hakkı Paşa ve Türk eğitim tarihi ile ilgili araştırma eserler yer almaktadır. *Tanin*, *Servet-i Fünun*, *İkdam*, *Serbesti* ve *Sırat-ı Müstakim* adlı yayınlar İbrahim Hakkı Paşa ile ilgili dönemin güncel haberlerinin takip edildiği kaynaklar oldu. Araştırma eserler arasında Muharrem Dördüncü'ye ait doktora tezi İbrahim Hakkı Paşa'nın hayatı ve devlet adamlığı konusunda en ayrıntılı kaynaklardandır. Ancak Maârif Nâzırlığı dönemi görev süresi ile orantılı olarak diğer görevlerine göre daha az yer tutmaktadır. İbrahim Hakkı Paşa'nın ölümünün ardından *Yeni Mecmua*'da yazar adı sadece A.R.⁹ olarak geçen ve övgü amaçlı bir nevi vefeyât yazısı bazı yanlış bilgiler içermekle birlikte kendisini tanıyan bir çağdaşı tarafından yazılmış olmasından dolayı önemlidir. İbrahim Hakkı Paşa ile ilgili eserler onun özellikle sadaret dönemiyle ilgilidir. Türk eğitim tarihi ile ilgili araştırma eserlerde ise konunun genişliği dolayısıyla İbrahim Hakkı Paşa ile ilgili bilgiler çok kısa tutulmuştur.

⁶ Zekeriya Kurşun, İbrâhim Hakkı Paşa (1863-1918), Cilt 21, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2000, s. 311.

⁷ Ahmed Saki, “Sadrazam Hakkı Paşa Hazretlerine”, *Sırat-ı Müstakim*, Cild 5, Sayı 126, 2 Şubat 1911, s. 367-368.

⁸ Çankaya, Son Asır... III. Cild, s. 118.

⁹ *Yeni Mecmua* adlı yayın ve bu yayın ile ilgili araştırmalar, tezler incelendi. *Yeni Mecmua* yazarları arasında adının baş harfleri A.R. olan Ahmed Rasim ve Ahmed Refik var ama A.R.'nin iki kişiden biri olduğu düşünülmektedir. Ayrıca müstear isimler ile ilgili yayınlarda da bu konuyu açıklığa kavuşturacak bir bilgiye ulaşılamadı. A.R., “Büyük Devlet Adamları Hakkı Paşa Bazı Hatıralar ve Mülâhazalar”, *Yeni Mecmua*, Sayı 58, 3. Cild, 22 Ağustos 1918, s. 104.

Bu çalışmanın konusu İbrahim Hakkı Paşa'nın Maârif Nâzırlığının değerlendirilmesi olmakla birlikte 1908 öncesi hayatı, eğitimi ve eğitimciliği konu bağlamında önemlidir. Bu nedenle konu beş başlıkta ele alındı. İbrahim Hakkı'nın eğitim hayatı eğitimciliği ve ders kitabı yazarlığı; birinci Maârif Nâzırlığı dönemi (30 Temmuz-28 Eylül 1908); iki Maârif Nâzırlığı arasında geçen 64 günlük ara dönem (28 Eylül-30 Kasım 1908) ve ikinci Maârif Nâzırlığı dönemi (30 Kasım-17 Aralık 1908). Bunlardan özellikle birinci dönemi Osmanlı arşiv belgeleri ile ayrıntılı olarak ortaya konuldu. Bu araştırmada İbrahim Hakkı Paşa'nın Türk eğitim tarihindeki rolü ve önemi ile ilgili verilerin ortaya konulması hem kendi hayatı hem de Türk eğitim tarihinin bütünlüğü için önemlidir.

1. Eğitimci İbrahim Hakkı'nın Eğitim Hayatı

18 Nisan 1863'te İstanbul'da doğan İbrahim Hakkı,¹⁰ babasının görevleri nedeniyle devlet yönetimi konusuna erken yaşlarda aşına olarak yetişmiştir. 1879 yılında şehremaneti meclis reisliği de yapmış olan babası Ahmet Remzi Efendi, gerek yabancı dil ve gerek diğer alanlardaki bilgisinden dolayı dışişleri, maliye, güvenlik, adliye gibi farklı alanlarda üst düzey devlet görevlerinde bulunmuştur.¹¹ Böyle bir ortamda yetişen İbrahim Hakkı'nın eğitim ve sonrasında çalışma hayatı da bundan nasibini almıştır.

1876'da Beşiktaş Rüşdiyesinden mezuniyeti, Mahrec-i Aklâm'a bir süre devam etmesi, Mekteb-i Mülkiyye'nin ilk öğrencilerinden ve 27 Ağustos 1882'de ilk mezunlarından olması¹² onun eğitim seviyesini ve niteliğini göstermesi açısından önemlidir.¹³ Abdurrahman Şeref'in müdürlüğü döneminde Mekteb-i Mülkiyye'ye kayıt olan İbrahim Hakkı¹⁴ ile ilgili olarak okul müdürünün izlenimleri onun sadece öğrenciliği değil meslek hayatındaki icraatı ve tutumunu göstermesi açısından önemlidir. Abdurrahman Şeref'e göre İbrahim Hakkı zeki, çalışkan, gayretli, iyi huylu

¹⁰ İbnü'l-emin Mahmut Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, Cilt 4, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1982, s. 1763.

¹¹ Muharrem Dördüncü, *İbrahim Hakkı Paşa'nın Hayatı ve Devlet Adamlığı (1863-1918)* (Yayımlanmamış doktora tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara, 2013, s. 8-9.

¹² BOA, DH.SAİDd..., 183/100, H. 29.12.1279/M. 17 Haziran 1863.

¹³ Aynı arşiv belgesinde İbrahim Hakkı'nın "Mekteb-i Hukuk-u Mülkiyye'nin sunûf-ı idâdiyye ve âliyesinde mertebe-i ulûm ve fûnûn tahsîl ettiği" belirtilse de bu bilginin doğruluğunu destekleyen başka bir bilgi mevcut değildir. Adliye Nezâreti Sicil-i Ahval kayıtlarına göre aynı isimle fakat 1846 doğumlu bir başka İbrahim Hakkı Bey ile karıştırıldığı düşünülmektedir. Bkz. Ali Adem Yörük, *Mekteb-i Hukuk'un Kuruluşu ve Faaliyetleri (1878-1900)*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2008, s. 23, 158.

¹⁴ Mehmet Demiryürek, *Son Vakânivis Abdurrahman Şeref Efendi'yle Osmanlı Tarih Sohbetleri*, Akademik kitaplar, İstanbul, 2009, s. 189.

bir öğrenci idi.¹⁵ Bu özellikleri sayesinde bilgisini arttırmış olan İbrahim Hakkı Paşa meslek hayatı sırasında da bilgisini arttırarak öncelikle Fransızca ve İngilizceyi iyi derecede bilmenin yanı sıra Arapça, Farsça, İtalyanca ve Almancayı da öğrenmiştir.¹⁶

Mizancı Murad'ın anılarında İbrahim Hakkı'nın Mekteb-i Mülkiyye'deki öğrencilik döneminde yaşanan bir olayda onun nasıl mağdur olduğu ve bu durumdan nasıl kurtulduğu anlatılır. Müşir Ali Nizami Paşa'dan sonra okula yeni atanan müdürün öğrencilerin saygısız olduğunu iddia ettiği davranışlarını cezalandırmak için dört öğrencinin okuldan atılması kararı verdiği anlatılır. Bu öğrenciler arasında İbrahim Hakkı'nın da olduğu ifade edilen anılarda onu bu durumdan kurtaranın kendisi yani okulun öğretmeni sıfatıyla Mizancı Murad olduğu belirtilmektedir.¹⁷ Mizancı Murad'ın adını vermediği bu yeni müdür 1918 yılında İbrahim Hakkı Paşa ile ilgili kaleme aldığı yazısında kendisinden zeki, çalışkan, gayretli, iyi huylu bir öğrenci olarak bahseden Abdurrahman Şeref'tir.

1882'de Mülkiyye Mektebi birincisi olarak mezun olduktan sonra farklı devlet görevlerinde bulunan İbrahim Hakkı Paşa'nın hızlı ilerleyen bir kariyere sahip olduğu ifade edilir. Ancak okulun 5. mükâfat ve 3. diploma dağıtım törenindeki listeden de anlaşılacağı üzere sadece İbrahim Hakkı Paşa değil mezun olan 21 kişinin hepsi önemli devlet görevlerine gelmişlerdir. Bunlar arasında Maârif Nâzırı, Maliye Nâzırı ve Sadrazamlık görevleri de mevcuttur.¹⁸ İbrahim Hakkı Paşa ise 1908 sonrası farklı tarihlerde Maârif Nâzırlığı, Dâhiliye Nâzırlığı ve Sadrazamlık görevleri ardından son olarak Berlin'de sefirlik görevini yürütmüştür.

2. Maârif Nâzırlığı Öncesi Görevleri, Eğitimciliği ve Ders Kitabı Yazarlığı

1316 (H) / 1898 tarihli Maârif Sâlnâmesindeki kayıta 1298 (R) / 1882 yılı mezunları arasında birinci sırada yazılan İbrahim Hakkı Paşa'nın bulunduğu memuriyeti için Mâbeyn-i Hümâyûn cenâb-ı mülûkâne mütercimlerinden

¹⁵ Abdurrahman Şeref, "Hakkı Paşa", *Servet-i Fünun*, Cild 55, Sayı 1405, 8 Ağustos 1918, s. 2.

¹⁶ İnal, a.g.e., s. 1782.

¹⁷ Ahmet Cemalettin Saraçoğlu, *Unutulan Meşhurlarımızdan Mizancı Murad Bey*, yay. haz. İsmail Dervişoğlu, Şema Yayınları, İstanbul, 2005, s. 243-247. Bir Maârif Nâzırı'nın üstelik de birincilikle mezun olduğu okulda yaşadığı bu durum Mizancı Murad'ın İbrahim Hakkı Paşa'nın Dâhiliye Nâzırlığı döneminde tutuklanması sırasında onun kendisi ile ilgilenmediğini düşünmesinden dolayı dile getirilmiş bir anıdır.

¹⁸ *Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye*, Matbaa-i Âmire, Dersaadet, 1316, s. 517-518; Ali Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları İle Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler Mülkiye Şeref Kitabı I. Cild Mülkiye Tarihi (1859-1968)*, Mars Matbaası, Ankara, 1968-1969, s. 157-158.

Hâriciye Nezâret-i celilesi hukuk müşaviri ifadesi yer almaktadır. Memleketi Âsîtâne, derecesi bâlâ olarak kaydedilmiştir.¹⁹ Hâriciye Nezâreti Tahrîrât-ı Hâriciye kalemi ve Şûrâ-yı devlet, özellikle II. Meşrutiyet döneminde Mülkiyye mezunlarının tercih ettiği ve onların da tercih edildikleri iki önemli kurum idi.²⁰ İbrahim Hakkı Paşa için de böyle olmuştur. Maaşsız olarak başlayıp 11 ay kadar devam eden Tahrîrât-ı Hâriciye hulefâlığı görevi²¹ ile beraber 2 Eylül 1883'te Mâbeyn-i Hümâyûn Mütercimliğine atanmıştır.²² Bu görevin önemini yeterince anlamayanlar olmuştur. Bu görevi padişah için roman tercüme etmek kadar önemsiz görenlerin bulunduğu bilinmektedir.²³ Hâlbuki Tahrîrât-ı Hâriciye kaleminin devletler arası ilişkilerde önemli rolü vardır. Dil alanındaki yeteneğini kullanarak farklı seviyelerde Fransızca, İngilizce, Arapça, Farsça, İtalyanca ve Almanca bilgisini geliştiren İbrahim Hakkı Paşa da²⁴ bu görevin özellikle hâriciye ile ilgili konulardaki önemi ve değerini, üzerine aldığı görevlerde gösterdiği başarı ile ortaya koymuştur. Örneğin 1897 Osmanlı Yunan savaşı sonrası barış görüşmeleri sırasında Mâbeyn'de görüşmelerin içeriğinin kaleme alınması işini İbrahim Hakkı Paşa'nın çok hızlı ve sorunsuz bir şekilde yapması, onun ifadeleri yazıya dökme becerisine bağlanmaktadır.²⁵ Bununla beraber bu durum kendisinin yabancı dil bilgisi seviyesini göstermesi açısından da önemlidir.

2 Eylül 1883 tarihinde Mâbeyn-i Hümâyûn Mütercimliğine atanan İbrahim Hakkı Paşa, 22 Aralık 1886'da Mekteb-i Hukuk-u Şâhâne'de tarih muallimliğini ve 13 Mart 1888'de hukuk-u siyâsiyye muallimliğini de yürütmeye başlamıştır.²⁶ 2 Nisan 1888'de başladığı Hamidiyye Ticaret Mektebi'nde ilm-i servet ve hukuk-u ticaret muallimliği görevini 13 Ağustos 1889'a kadar devam ettiren İbrahim Hakkı Paşa'nın Mekteb-i Hukuk'ta verdiği tarih dersinin 13 Ekim 1891'de kaldırılmasından dolayı maaşına tenzil uygulanmıştır.²⁷ 1 Eylül 1892'de Mekteb-i Hukuk-u Şâhâne'de hukuk-u idâre-i mülkiyye dersini vermeye başlamış olan İbrahim Hakkı Paşa'nın²⁸ 25 Şubat 1893 tarihinde Mekteb-i Hukuk-u Şâhâne'nin heyet-i talimiyesinde

¹⁹ *Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye*, s. 517.

²⁰ Bouquet, *a.g.e.*, s. 360.

²¹ İnal, *a.g.e.*, s. 1763.

²² BOA, DH.SAİDd..., 183/100, H. 29.12.1279/M. 17 Haziran 1863.

²³ Tahsin Paşa, *Abdülhamit ve Yıldız Hatıraları*, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul, 1931, s. 23.

²⁴ A.R., *a.g.m.*, s. 104.

²⁵ A.R., *a.g.m.*, s. 105.

²⁶ BOA, MF.MKT., 1036/69, H. 21.12.1325/M. 25 Ocak 1908.

²⁷ BOA, DH.SAİDd..., 183/100, H. 29.12.1279/M. 17 Haziran 1863.

²⁸ BOA, MF.MKT., 1036/69, H. 21.12.1325/M. 25 Ocak 1908.

bâlâ rütbesiyle yer almaya devam ettiği anlaşılmaktadır. İbrahim Hakkı Paşa 1898 tarihli Maârif salnamesinde 25 Şubat 1893'te hukuk-u düvel muallimi olarak da gösterilmektedir.²⁹ Ancak bu tarihin sehven yazıldığı olasılığı mevcuttur çünkü kendisinin Mekteb-i Hukuk-u Şâhâne'de hukuk-u düvel dersini 9 Ocak 1894'te vermeye başladığı bilgisi Maârif ve Dâhiliye Nezâretlerine ait iki farklı belgeye dayanarak bilinmektedir.³⁰

Hukuk mektebi öğretim kadrosu içinde bilimsel yeterliliği ve çalışkanlığıyla, öğretim yönteminde başarılarıyla öğrenciler tarafından sevilen bir öğretmen olan İbrahim Hakkı Paşa³¹ hakkında Abdurrahman Şeref'in kullandığı sözler de benzer içeriktedir. Ender bir zekâyâ sahip, vefakâr, çalışkan ve becerikli olarak tanımladığı İbrahim Hakkı Paşa için “muallimlik ve müşavirlikte memlekete ettiği hidemât-ı azîmeyi vükelâlıkta îfâ edememiş, lâkin Berlin sefâretinde gösterdiği kârşınâslık³²(?) nâmını büyük diplomatlar i'dâdına idhâl eylemiştir³³” sözleriyle eğitimciliği hakkında olumlu bir değerlendirme yapmıştır.

İbrahim Hakkı Paşa'nın eğitimciliği dışındaki görevleri de eş zamanlı devam etmiştir. Bunlardan bazıları şöyledir: örneğin Ekim 1889'da Alman İmparatoru II. Wilhelm'in İstanbul'u ziyareti sırasında kendisine eşlik etmek üzere İbrahim Hakkı Paşa'nın görevlendirildiği bilinmektedir.³⁴ Ülkesini yurtdışında da temsil etmiş olan İbrahim Hakkı Paşa 1 Mayıs-30 Ekim 1893 tarihleri arasında gerçekleşen Chicago Sergisi nedeniyle Amerika'da Osmanlı Devleti adına birinci komiser olarak görevlendirilmiştir.³⁵ Öncelikle Kasım 1891-Eylül 1892 tarihleri arasında bu konu ile ilgilenmiş, ardından 13 Aralık 1892'den 6 Nisan 1893'e kadar İstanbul'da Chicago Sergisi Komiseri olarak İbrahim Hakkı Paşa görevlendirilmiştir. Bu amaçla iki kere Amerika'ya gidip gelmesi için harcırah tahsis edilmiştir.³⁶ Sergi döneminde Amerika'da *Musavver Şikago Sergisi* adlı Türkçe derginin çıkarılması konusunda destek olmuştur.³⁷ Bu dönemde 1893 Chicago Sergisi için

²⁹ *Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye*, s. 579.

³⁰ BOA, MF.MKT., 1036/69, H. 21.12.1325/M. 25 Ocak 1908; BOA, DH.SAİDd..., 183/100, H. 29.12.1279/M. 17 Haziran 1863.

³¹ A.R., a.g.m., s. 104.

³² Kelimenin transkripsiyonu karşınalıklı olmakla birlikte bu kelime herhangi bir sözlükte bulunamadı. Yazım hatası olduğu düşünülmektedir. Kelimenin iş bilir, işten anlayan anlamındaki kârşınâslık olması muhtemeldir.

³³ Abdurrahman Şeref, a.g.m., s. 3.

³⁴ İnal, a.g.e., s. 1762.

³⁵ Ahmet Turan Alkan, *Sıradışı Bir Jön Türk Ubeydullah Efendi'nin Amerika Hatıraları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1989, s. 14.

³⁶ BOA, DH.SAİDd..., 183/100, H. 29.12.1279/M. 17 Haziran 1863.

³⁷ M. Bülent Varlık, “Musavver Şikago Sergisi (1893) –ABD'nde İlk Türkçe Süreli Yayın-”, *Kebikeç*, Sayı 1, 1995, s. 35-36.

Osmanlı Devleti komiseri olarak görev almış olması, İbrahim Hakkı Paşa'nın gerek Sultan II. Abdülhamid gerekse amirleri tarafından devlet görevindeki kabul görmüşlüğü'nün bir göstergesidir.³⁸

İbrahim Hakkı Paşa bulunduğu Amerika'dan dönüşünde önce 13 Haziran 1894'te Meclis-i Sıhhiye üyeliğine ve ardından Bâb-ı Âlî Hukuk müşavirliğine getirilmiştir.³⁹ O zamana kadar ecnebilerin görev aldığı bu hizmeti yapacak kişilerin Osmanlı ülkesinde yetiştiğini göstermesi açısından Gabriel (Noradunkyan) Efendi ile İbrahim Hakkı Paşa'nın bu göreve getirilmesi önemlidir.⁴⁰ Ayrıca hukuk müşavirliği için gerekli bilginin Mekteb-i Mülkiyye'de verilemeyeceği, İbrahim Hakkı Paşa'nın bu bilgiyi kendi çalışmalarıyla edindiği ifade edilir.⁴¹ Hukuk Müşavirliği devam ederken katıldığı uluslararası toplantılar arasında 1898 yılında Roma'da düzenlenen ve başta Almanya, İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya-Macaristan olmak üzere birçok Avrupa ülkesinin temsilcisinin katıldığı Anarşistlere Karşı Cem'iyet-i Beşeriyeyi Müdâfaa İçin Beyne'd-düvel Konferansı önemlidir.⁴² Toplum huzurunu, asayiş bozan konularda devletler arası işbirliğinde bulunulması açısından bu konferansa katılmak Osmanlı Devleti için olumlu sonuçlar verebilecek bir iş olmuştur. İbrahim Hakkı Paşa'nın bu tür görevlere getirilmesi ise onun iş bilirlüğünü göstermesi açısından açıklayıcı bir örnektir.

İbrahim Hakkı Paşa'nın mesai arkadaşları onun meslek hayatının niteliğini ortaya koyan önemli bir göstergedir. 1899 yılı Mekteb-i Hukuk mezunu Ahmed Şuayb bu kişilerden birisidir. Ahmed Şuayb'ın mezun olduğu okulun eğitim kadrosuna katılmasında *Servet-i Fünûn*'daki yazılarının İbrahim Hakkı Paşa tarafından beğenilmesinin de etkisi olmuştur.⁴³ Mekteb-i Hukuk'ta İbrahim Hakkı Paşa'nın muavinliğini yapan Ahmed Şuayb'ın Maârif Meclisi üyeliği, Tedrisât-ı İbtidâiye müdürlüğü ve İstanbul Maârif müdürlüğü yapmış olması⁴⁴ İbrahim Hakkı Paşa'nın birlikte çalıştığı insanların eğitim alanında önemli görevler üstlenmiş kişiler olduğunu gösterir. Aynı durum sadreti döneminde de geçerlidir. Türk eğitim tarihinin önemli isimleri ile birlikte görev yapmıştır. 21 ay kadar süren sadreti döneminde ilk olarak kendisiyle beraber aynı kabinede Maârif Nâzırı olarak

³⁸ Abdurrahman Şeref, a.g.m., s. 2.

³⁹ BOA, DH.SAİDd..., 183/100, H. 29.12.1279/M. 17 Haziran 1863.

⁴⁰ Abdurrahman Şeref, a.g.m., s. 2.

⁴¹ A.R., a.g.m., s. 104.

⁴² Dördüncü, a.g.t., s. 27-30.

⁴³ Yörük, a.g.t., s. 124.

⁴⁴ Ahmed Şuayb, *Hayat ve Kitaplar*, yay. haz., Erdoğan Erbay, Salkımsöğüt Yayınları, Ankara, 2005, s. 7.

göreve başlayan Emrullah Efendi (1858-1914) ile 14 ay kadar (12 Ocak 1910-Mart 1911) birlikte çalışmışlardır. Döneminin ikinci Maârif Nâzırı olan İsmail Hakkı Bey (Babanzade) (1876-1913) ile ise Mart 1911-Ekim 1911 tarihleri arasında sadaretinin sonuna kadar 7 ay kadar birlikte çalışmışlardır.⁴⁵

Hâriciye Nezâreti'nde maaşsız başladığı ilk görevinden sonra sadrazamlığa kadar varan farklı kademelerde devlet görevlerinde bulunan İbrahim Hakkı Paşa'nın⁴⁶ bu görevleri arasında en başarılı olduğu alanın öğretmenlik olduğu çok kişi tarafından dile getirilmiştir. Öğrencilerinin kendisinin meftunu olduğunu iddia edenler de mevcuttur.⁴⁷ Derslerinde iyi bir öğretmen olduğu görüşünü savunan Mekteb-i Hukuk'taki öğrencilerinden Suphi Nuri İleri (1887-1945), İbrahim Hakkı Paşa'nın kendi sözlerinde de bu duruma, yani en başarılı görüldüğü alanla ilgili dolaylı yoldan onay verdiğini ileri sürer. İbrahim Hakkı Paşa'nın, iyi bir kaymakamın iyi bir mutasarrıf veya iyi bir mutasarrıfın iyi bir vali olamayacağını söylediğini ifade eden Suphi Nuri İleri, İbrahim Hakkı Paşa'nın da iyi bir öğretmen olduğunu ama iyi bir Maârif Nâzırı veya Sadrazam olamadığını belirtir. Ayrıntısına girmediği bu eleştirisiyle beraber öğrencilerini geleceğe iyi hazırlayan bir öğretmen olduğunu da özellikle vurgular.⁴⁸

İbrahim Hakkı Paşa eğitimci kişiliğini sadece öğretmenlik yaparak ortaya koymamıştır. Bunun yanı sıra eğitimde kalıcılığı ve sürekliliği sağlamaya yardımcı araç olarak ders kitabı yazarı olma özelliğine de sahiptir. Yazarı olduğu ders kitapları genellikle verdiği derslerle ilgilidir. Ayrıca örneğin mekteb-i ibtidâiler için *Zübde-i târih-i Osmânî* (1309) adlı eseri vardır. Diğerleri hukuk, maliye ve tarih alanlarında olan İbrahim Hakkı Paşa'nın bu eserleri arasında hukuk ile ilgili olanların değerli olduğu ancak tarih alanında yazdığı eserlerin aynı derecede değerli olmadığı görüşü mevcuttur. İbn'ül-Emin Mahmut Kemal bu eserlerin her tarih öğretmeni tarafından yazılabilecek nitelikte olduğunu çünkü kendisinin tarih alanındaki uzmanlığının hukuk alanındaki ile aynı olmadığını ifade eder.⁴⁹ İbrahim Hakkı Paşa'nın kendisinin de beğenmediği *Tarih-i Umumi* (1305) adlı eseri dışında *Hukuk-u İdare* (1312) adlı eserinin yazımını da beğenmediği ifade edilir. Ancak *Mukaddime-i İlm-i Hukuk* (1319) adlı eserinin nefis bir eser olduğu belirtilir.⁵⁰

⁴⁵ Kunalp, a.g.e., s. 6, 71, 84.

⁴⁶ İnal, a.g.e., s. 1763-1764.

⁴⁷ Çankaya, *Son Asır... III. Cild*, s. 112.

⁴⁸ Dördüncü, a.g.t., s. 14.

⁴⁹ İnal, a.g.e., s. 1783.

⁵⁰ A.R., a.g.m., s. 105.

İbrahim Hakkı Paşa hakkında onun ölümünden sonra *Yeni Mecmua*'da yayınlanan yazıdan eski Maârif Nâzırının kitaplarına bakışını anlamak mümkündür. Bu yazıda İbrahim Hakkı Paşa'nın Berlin'de bulunduğu dönemde İstanbul'daki evini satarak çok kıymet verdiği kitaplarını saklayacak yer aramak için İstanbul'a gelip kaldığı üç hafta boyunca alışlageldiğinden daha cevval ve daha güler yüzlü olduğu ifade edilir.⁵¹ Maârif Nâzırlığı döneminde kitap ve kütüphane konularındaki icraatı da bunu göstermektedir.

İbrahim Hakkı Paşa Mekteb-i Hukuk-u Şâhâne'de Tarih, Hukuk-u Siyâsiyye, Hukuk-u İdâre-i Mülkiyye, Hukuk-u Düvel; Hamidiyye Ticaret Mektebinde ise İlm-i Servet ve Hukuk-u Ticaret derslerini vermiştir. Hukuk, tarih ve maliye konularında kitapları vardır.⁵²

3. Birinci Maârif Nâzırlığı Dönemi (30 Temmuz-28 Eylül 1908)

İbrahim Hakkı Paşa Sultan II. Abdülhamid tarafından benimsenmiş, amirleri tarafından desteklenmiş ve II. Meşrutiyet öncesi önemli görevlerde bulunmuş bir devlet adamıdır. Bununla beraber kendisinin yüksek rütbeli görevleri II. Meşrutiyet sonrası başlamıştır. Abdurrahman Şeref bunun gerekçesini “idâre-i devletin usûl-u cedîdeye taklîbi hususuna taraftarlığı⁵³” yani devlet idaresinin yeni usûle döndürülmesi fikrinde olmasına dayandırmaktadır. Ancak bu durumu Beyoğlu'nda geçirdiği zamanlardan dolayı daha ziyade kendisinin hayat tarzının pek de benimsenmemiş olmasına dayandıranlar da mevcuttur.⁵⁴ Bir başka gerekçe ise Sultan II. Abdülhamid'in İbrahim Hakkı Bey'i hukuk müşavirliğinde başarılı, nâzırlık veya sadaret için ise yeterli görmemiş olmasıdır.⁵⁵ Bu görüşte olan sadece padişah değildir. Örneğin aynı kuşaktan ve daha sonra Sultan Reşad ve Sultan Vahdettin'in başmabeyincisi olan Lütfi Simavi (1862-1933) de benzer görüşe sahiptir. Simavi, İbrahim Hakkı Paşa hakkında bilgili, zeki en önemlisi vatanperver olduğunu, bununla beraber onun iyi bir sadrazam olamayacağını, ancak iyi bir sadrazamın kabinesinde bir nezâret üstlenirse devlete daha iyi hizmet edebilecek birisi olduğunu ifade etmektedir.⁵⁶ Bu görevlendirilmeleri ve görevden alınmaları ile ilgili olarak son sözü İbrahim Hakkı Paşa'nın kendi ifadesiyle açıklamak doğru olacaktır. Ölümünden kısa bir süre sonra kaleme alınan bir yazıda belirtildiği gibi, kendi ifadesiyle

⁵¹ A.R., a.g.m., s. 103.

⁵² İbrahim Hakkı Paşa'nın kaleme aldığı eserler listesi Ek 1'dedir.

⁵³ Abdurrahman Şeref, a.g.m., s. 2.

⁵⁴ Lütfi Simavî, *Sultan Mehmed Reşad Hân'ın ve Halefinin Sarayında Gördüklerim (Osmanlı Sarayı 1909-1919)*, yay. haz. Sevdâ Şakar, Şehir Yayınları, İstanbul, 2007, s. 151.

⁵⁵ İnal, a.g.e., s. 1784.

⁵⁶ Simavî, a.g.e., s. 150.

“hilkatinin mutedil olduğunu, müfrit olmadığını, jurnalcılık edemeyeceği gibi ihtilâlci de olmadığını⁵⁷” belirtmiştir.

Bâb-ı Âli Hukuk Müşavirliği devam ederken 30 Temmuz 1908 tarihinde Maârif Nâzırlığına atanan İbrahim Hakkı Paşa⁵⁸ bu görevini ilki 28 Eylül 1908'e kadar, son olarak 17 Aralık 1908'e kadar olmak üzere toplamda yaklaşık 2,5 ay kadar sürdürmüştür. 2 Ağustos 1908 tarihli *İkdam*'da Mahmud Esad imzasıyla çıkan iki sütunluk yazıda genel olarak Osmanlı Devletinde eğitimin durumundan söz edildikten sonra İbrahim Hakkı Paşa'nın bu iş için uygunluğundan bahsedilmiştir.⁵⁹ Bu ilk dönem Maârif Nâzırlığı görevi devam ederken 6 Ağustos 1908'de Dâhiliye Nâzırlığına atanan Reşid Akif Paşa'nın (1863-1920) rahatsızlığı nedeniyle 24 Ağustos 1908 tarihinde istifa etmesinden sonra 25 Ağustos 1908 tarihinde İbrahim Hakkı Paşa Dâhiliye Nezâreti vekilliğini de uhdesine almıştır.⁶⁰ Bu tarihler konusunda Dâhiliye Nezâreti kayıtları 6 Ağustos 1908'de vekâleten üzerine aldığı Dâhiliye Nâzırlığını 24 Ağustos'ta asaleten devam ettirdiğini belirtmektedir. 24 Ağustos'tan itibaren Maârif Nâzırlığını ise vekâleten yürüttüğü bilgisi kaydedilmiştir.⁶¹ Kasım 1908'de Hüseyin Hilmi Paşa'nın Dâhiliye Nezâreti'ne atanmasına kadar bu görevini de sürdüren İbrahim Hakkı Paşa'nın⁶² ilk Maârif Nâzırlığı 2 ay kadar sürmüştür.

İbrahim Hakkı Paşa Maârif Nâzırlığını kısa bir dönem yapmış olmakla beraber bu sürede gerçekleşenler II. Meşrutiyet dönemi eğitim politikalarının dışında düşünülemez. II. Meşrutiyet'in ilanı sonrası iktidarı giderek artan şekilde eline alan İttihat ve Terakki döneminde eğitim politikası yek pare olamamıştır. Bu dönemi hazırlayan sürecin önemli özelliklerinden birisi farklı görüşte kesimlerin Sultan II. Abdülhamid dönemine dair eleştiri konusunda yekpare hareket etmiş olmalarıdır. Önceliği siyasi iktidarı ele geçirmek olan bu irade, eğitim konusuna ne kadar önem verdiğini ifade etse de II. Meşrutiyet'in ilanı sonrası ilk zamanlar bunu yeterince hissettirememiştir. Özellikle 31 Mart vakası olarak anılan olay sonrasına kadar eğitim alanında eskinin geliştirilmesi dışında ciddi ve kökten yeni bir şey ortaya konduğu söylenemez.⁶³ Önemli bir müfredat değişikliğinin yapılmadığı bu dönemde öncelikli olan meşrutiyet fikrinin yaygınlaştırılması

⁵⁷ A.R., a.g.m., s. 104.

⁵⁸ BOA, BEO, 3368/252565, H. 02.07.1326/M. 31 Temmuz 1908.

⁵⁹ Mahmud Esad, “Maârif Nâzırı Hakkı Bey”, *İkdam*, 2 Ağustos 1908, s. 3-4.

⁶⁰ BOA, İ.DH., 1468/54, H. 27.07.1326/M. 25 Ağustos 1908.

⁶¹ BOA, DH.SAİDd..., 183/100, H. 29.12.1279/M. 17 Haziran 1863.

⁶² Kunalalp, a.g.e., s. 3.

⁶³ Muhammet Şahin, M. Ahmet Tokdemir, "II. Meşrutiyet Döneminde Eğitimde Yaşanan Gelişmeler", *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, Cilt 9, Sayı 4, 2011, s. 853-854.

olmuştur.⁶⁴ İbrahim Hakkı Paşa'nın özellikle ilk Maârif Nâzırlığı döneminde Nezâretin eğitim ve okullar ile ilgili uygulamalarına ve yaptıklarına bakılacak olursa genellikle öğretmen tayini, okul binası tamiri, maaş, taltif, terfi, emeklilik, vekil öğretmen ataması, becayış, soruşturma konularına dair örneklerin yoğunlukta olduğu görülmektedir. Bu genellemenin dışında önemli ve ilginç tekil örnek olaylar da mevcuttur. Bu örnekler İbrahim Hakkı Paşa'nın Maârif Nâzırlığı dönemindeki eğitim anlayışını ve politikasını ortaya koyan niteliktedir.

Dönemin eğitim uygulamalarının görünür olmasını sağlayacak yollardan birisi basın yayın organlarının kullanılması olmuştur. Dersaadet'te idadi mekteplerinin açılış ve sınavları ile ilgili gazete ilanı verilmesi eğitimin yaygınlaştırılması için önemli araçlardan birisi olarak görülmüştür.⁶⁵ Bu dönemde Maârif Nezaretinin icraatında köklü bir değişime gidilmediğine göre basında çıkan haberlerin bu içerikte olması doğaldır. Çünkü bu konudaki öncelikli amaç eğitimi yaygınlaştırmaktır.

Eğitimin yaygınlaştırılması ile beraber verimli sonuçlarının yaygınlaştırılması da önemle üzerinde durulan bir konu olmuştur. Eğitim işlerinde verimliliği sağlamak adına yapıldığı düşünülebilecek bir gelişme Ağustos 1908'de kayıtlara geçmiştir. İzmir'de yaşanan olay ülke genelindeki okullara öğrenci alımını ilgilendirmektedir. Dârüşşafaka'ya kaydolmak isteyen Nizameddin adında bir kişinin İzmir'de Sanayi Mektebi adıyla bir okulun bulunmasından dolayı kaydının Dârüşşafaka'ya yapılmaması kararı bu duruma bir örnektir.⁶⁶ Konu ile ilgili daha ayrıntılı bilgi olmamasına rağmen bu örnekten eğitim sisteminin en verimli şekilde uygulanmasına çalışıldığı anlaşılmaktadır. Dârüşşafaka'nın kuruluş amacı ve kayıt şartları bilinmektedir. Benzer şartları yerinde sağlayan bir seçenekle hem öğrenci hem devlet için daha verimli sonuçlar sağlanması amaçlanmış olmalıdır.

Eğitimde verimliliği sağlamanın farklı şekilleri olabilir. Meslek üyeleri arası dayanışma o işin verimliliğini arttıran önemli bir özelliktir. Bu amaçla meslek örgütleri, dernekler gibi yapılanmalar oluşturulabilir. Osmanlı Devleti'nde bu tür dayanışma farklı dönemlerde farklı şekillerde mevcut olmuştur. Bu dayanışma her zaman kuruluş veya dernekler aracılığı ile olmak zorunda değildir. Bu o alandaki uygulamalarda yerine getirilebilir. Buna örnek olaylardan birisi Görele'de yaşanmıştır. Görele günümüzde Giresun'a bağlı bir ilçedir. 1908 yılında Görele'de rüşdiye mektebi

⁶⁴ Mehmet Ö. Alkan, "II. Meşrutiyet'te Eğitim, İttihad ve Terakki Cemiyeti, Milliyetçilik, Militarizm veya "Militer Türk-İslam Sentezi"", *II. Meşrutiyet'i Yeniden Düşünmek*, der. Ferdan Ergut, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2010, s. 63.

⁶⁵ BOA, MF.MKT., 1071/53, H. 18.07.1326/M. 16 Ağustos 1908.

⁶⁶ BOA, MF. MKT., 1071/9, H. 14.07.1326/M. 12 Ağustos 1908.

bulunmaktaydı. İdadi ise en yakın Trabzon'da bulunuyordu. Görele rüşdiye mektebi öğretmeni Salih Efendi'nin oğlunun idadi için Trabzon'a gitmesi gerektiğinde kendisinin yatılı ve parasız okuması konusunda karar alınmıştır.⁶⁷ Bu karar sadece bir öğrenciye eğitim alma hakkının kolaylaştırılması olarak düşünülemez. Bu karar aynı zamanda bir öğretmenin mesleğini yaparken işlerini kolaylaştırıcı bir tavidir. Böyle bir yaklaşım aynı zamanda eğitim işlerinin aksamamasını da sağlar.

Öğretmen niteliği önem verilen bir başka konu olmuştur. Öğretmen seçiminde yolsuzluk yapılmamasına özen gösterilmiş, bu gibi durumlar derhal ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Bu özen en küçük yerleşim yerlerine kadar her yerde gösterilmeye çalışılmıştır. Örneğin günümüzde Çorum Sungurlu'ya bağlı olan İnegazili köyü bunlardan birisidir. 1908 yılında Kalecik kazasına bağlı İnegazili karyesi ibtidâi mektebi muallimi Osman Nuri Efendi'nin sınavının da benzer nedenle yeniden yapılması kararı verilmiştir.⁶⁸ Bir başka örnek ise eğitim faaliyetinin hem sürekliliği hem verimliliği açısından önemlidir. Kartal Rüşdiye Mektebi ibtidâi kısmı muallim-i evveli Osman Efendi hakkında bu nedenle soruşturma yapıldığı bilinmektedir.⁶⁹ Eğitimde sürekliliği sağlamanın farklı araçları vardır. İbrahim Hakkı Paşa döneminde ders kitabı bunlardan birisi olarak ele alınmıştır. Bunun dışında işleyişin farklı kademelerinde işlerin doğru yapılması süreklilik için elzemdir. Eğitim işlerinin sürekliliğini denetlemek için öğretmenlerin işini nasıl yaptığının denetlenmesi özen gösterilen konulardan olmuştur. Öğretmenin görev süresinde yerinde bulunup bulunmadığı, mesleğine uygun davranış sergileyip sergilemediği dikkat edilen önemli bir husus olmuştur.

Bu dönem icraatı arasında bir başka gelişme Matbaa-yı Âmire'nin tekrar açılması olmuştur. R. 21 Temmuz 1324 (3 Ağustos 1908) tarihli belgeye göre Hamidiye Ticaret Mekteb-i Âlisi müdürü Hamid Bey'in Matbaa-yı Âmire müdürü olarak atandığı bilinmektedir.⁷⁰

Bu farklı konulardaki örneklerden hareketle bu dönem Maârif Nezâretinin işleyişinin kanun ve kurallara uygunluğuna önem verildiği, kurumun ve işleyişinin geliştirilmesine çalışıldığını söylemek doğru olacaktır. Bunda, Nezâretin başındaki kişinin iş anlayışı, kişiliğinin de etkisi olmalıdır. Öğretmenleri, meslektaşları, mesai arkadaşları veya amirleri tarafından çalışkanlığı, becerikliliği gibi özelliklerinden dolayı hakkında olumlu

⁶⁷ BOA, MF. MKT., 1071/3, H. 14.07.1326/M. 12 Ağustos 1908.

⁶⁸ BOA., MF.MKT., 1071/28, H. 16.07.1326/M. 14 Ağustos 1908.

⁶⁹ BOA., MF. MKT., 1071/5, H. 14.07.1326/M. 12 Ağustos 1908.

⁷⁰ BOA, BEO, 3374/253041, H. 01.01.1326/M. 4 Şubat 1908.

ifadeler kullanılan İbrahim Hakkı Paşa döneminde Maârif Nezâreti'nin işleyişinde bu konulara dikkat edilmiş olması doğaldır.

4. Ara Dönem (28 Eylül-30 Kasım 1908)

II. Meşrutiyet'in ilanı sonrası ilk zamanların heyecanı elbette eğitim ortamını da etkilemeye başlamıştır. Bu süreç yavaş işlese de dönemin eğitim ile ilgili önemli isimleri bu konuya ağırlık vermekten geri kalmamışlardır. İbrahim Hakkı Paşa'nın Maârif Nâzırlığı görevi sonrasındaki gelişmeler aynı zamanda onun döneminin değerlendirmesidir. Bu dönemin son günlerinde 26 Eylül 1908 tarihli *Tanin* gazetesinde Halide Salih imzasıyla uzun bir yazı kaleme alan Halide Edip (1882-1964)'in üzerinde durduğu konu Darümuallimât ve eksiklikleri olmuştur. Ders türleri ve yetersizliklerinden öğrencilerin ahlaki durumlarına, idareci niteliklerine kadar farklı alanlardaki olumsuzlukları dile getiren Halide Edip, yazısında bu tür sorunlara özellikle Amerika örneğinde bazı çözüm önerileri sunmuştur.⁷¹ Halide Edip'in 1912 yılında Darümuallimât hakkında kendisinden istenen raporda da benzer görüşlerini devam ettirmesi⁷² İbrahim Hakkı Paşa dönemindeki Darümuallimât konusundaki sorunların Meşrutiyet'in ilanından 4 yıl sonra 1912'de de devam ettiğini göstermesi açısından önemlidir. Bu bize II. Meşrutiyet döneminde Maârif konusunun siyasetin önüne geçemediğini ve İbrahim Hakkı Paşa'nın döneminde de bu konuda aynı durumda olduğunu göstermektedir.

Bu ilk Maârif Nâzırlığının sona ermesinden kısa bir süre sonra *Tanin*'de çıkan bir yazı bir bakıma İbrahim Hakkı Paşa'nın Maârif Nâzırlığı dönemine dair bir eleştiridir. Kitaplar konusundaki hassasiyeti bilinen İbrahim Hakkı Paşa'nın kütüphaneler ile ilgili icraatına dair bir değerlendirme yapılan yazıda dönemin eksikleri de görülmektedir. İstanbul'daki kütüphanelerde çok sayıda bulunan değerli ve nadir eserlerin korunması ve bu konuda müfettişlerin görevlendirilmesi ile ilgili olarak Dersaadet Kütüphaneler Müfettişliği tarafından bir nizamname layihası hazırlandığı bilgisi verilmektedir. Acınacak halde olduğu ileri sürülen kütüphanelerin iyileştirilmesi için bu konuya önem verilmesinin önemi üzerinde durulmaktadır.⁷³ Birinci ve ikinci Maârif Nâzırlığı dönemleri arasında geçen 64 günlük sürede yaşanan bu gelişme onun birinci nâzırlığı döneminden bağımsız değildir. Bir nevi bu dönemin eleştirisidir.

⁷¹ Halide Salih, "Darümuallimât", *Tanin*, 1. sene, Sayı 56, 26 Eylül 1908, s. 5-6.

⁷² Seyit Taşer, "Halide Edip Adıvar'ın Öğretmenlikten İstifası", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 31, 2012, s. 151.

⁷³ "Kütüphaneler İçin", *Tanin*, 1. sene, Sayı 93, 3 Kasım 1908, s. 5.

Ders programları hakkında köklü değişikliğin yapılmadığı bu dönemde daha önce bir süre kendisinin de öğretmenlik yaptığı Ticaret Mektebi ders programı ile ilgili bir talep yine 3 Kasım 1908 tarihli *Tanin*'de dile getirilmiştir. Dönemin ihtiyaçları arasında örneğin Meclis-i Mebûsân üyelerinin de ihtiyacı olduğu söylenen stenograf yetiştirilmesi için şartların geliştirilmesinin önemine değinilmiştir. Mahkemelerde ve ticari işlerde de istihdam edilebilecek kişilerin yetiştirilmesi için bu okulda Fransızca ve Türkçe stenografi dersinin konmasının yararı üzerinde durulmuştur. Bu içeriğe sahip bir dersin Dâhiliye Nezâretinde çalışan bir kişi tarafından veriliyor olmasının verimli olmadığı belirtilerek sadece bu iş ile ilgili bir kişinin bu ders ile görevlendirilmesi talebi dile getirilmiştir.⁷⁴

Bu döneme ait bir başka önemli konu ise Mekteb-i Hukuk ile ilgilidir. Programlarının düzenlenmesi ve düzeltilmesi gerekçesiyle açılışı bayram sonrasına ertelenen Mekteb-i Hukuk'un hâlâ açılmamış olmasının maddi ve manevi zararlarından bahsedilmektedir. On öğrencinin bu konuda bir dilekçe hazırlamış olmaları haber olarak gazetede yer almıştır.⁷⁵ Bu durum bir yandan II. Meşrutiyet sonrası eğitim konusundaki aksaklıkları gösterirken aynı zamanda eleştiri mekanizmasının işlediğini de göstermesi açısından önemlidir.

Hem bir eğitimci hem eğitim işlerinden sorumlu en yüksek görevli olan İbrahim Hakkı Paşa'nın eğitimciliği hakkında olumlu ifadeler kullanıldığı bilinmektedir. Buna rağmen döneminin eğitim konusundaki eksiklerini kapatmakta tek başına yeterli olamamıştır. 4 Kasım 1908 tarihli 'Açık Sözler Darülmuallimîn Programları Hakkında' başlıklı haberde Sâtı Bey Darülmuallimîn programlarındaki eksikler ve yanlışlar konusunda önemli ipuçları vermektedir. Yeni mektep programlarından çıkarılmış olan malûmat-ı zirâiye dersi yerine malûmat-ı fenniye dersinin konulması gerektiği ancak bunun konulmadığı belirtilen yazıda ders saati ayrıntılarına da değinilmekte ve Maârif Nâzırlığının bu dersin öneminin farkında olmamasından dolayı endişe dile getirilmektedir.⁷⁶

5. İkinci Maârif Nâzırlığı Dönemi (30 Kasım-17 Aralık 1908)

İbrahim Hakkı Paşa'dan sonra 28 Eylül 1908-30 Kasım 1908 tarihleri arasında Maârif Nâzırı olarak (Recaizade) Mahmud Ekrem Bey (1847-1914) göreve getirilmiştir. Yaklaşık 1 aylık bir aranın ardından ikinci kere Maârif

⁷⁴ "Ticaret Mektebinde", *Tanin*, 1. sene, Sayı 93, 3 Kasım 1908, s. 5.

⁷⁵ "Mekteb-i Hukuk Talebesinden On İmza Varid Olmuştur", *Tanin*, 1. Sene, Sayı 93, 3 Kasım 1908, s. 5.

⁷⁶ Sâtı Bey, "Açık Sözler Darülmuallimîn Programları Hakkında", *Tanin*, 1. sene, Sayı 94, 4 Kasım 1908, s. 8.

Nâzırı olarak atanan İbrahim Hakkı Paşa bu kez bu görevde sadece 17 gün kadar kalmıştır.⁷⁷

Çok şey beklenemeyecek kadar kısa süren bu döneminde elbette eleştirilen konular olmuştur. Bunlardan bazılarının etkisi fazla olmasa da bazıları istifasına varacak kadar olmuştur. Küçük örneklerden birisi Mekteb-i Mülkiyye'deki mezuniyet töreninde okunan yemin metni konusunda İbrahim Hakkı Paşa'nın uygulamalarının eleştirilmesi olmuştur. Kanun-i Esasi'nin koruyucusu olacağına ahdeden padişaha sadakatle hizmet edileceği belirtilen mevcut yemin metnine Sinop mebusu Hasan Tahsin'in itirazı üzerine vatanın çıkarlarının her şeyden üstün tutulacağı ifadesi eklenmiştir.⁷⁸

Maârif Nâzırlığından istifasına neden olan daha önemli olaylar arasında bu dönem icraatından birisi olan memur tensikâtı yani düzenlemesi yer almaktadır. Memur tensikâtı konusu ile ilgili mağduriyetleri bildiren çok sayıda arşiv belgesi mevcuttur. Örneğin 12 Kasım 1908 tarihli belgeden anlaşıldığına göre altı seneden beri Mekteb-i Tıbbiye-yi Mülkiyye'de muallim olarak istihdam edilmiş olan, cildiye bakteriyoloji alanında uzman Romanya tebaasından Doktor Grosman da bu tensikâta görev dışı kalanlardan sadece birisiydi.⁷⁹ Bu kişinin göreve dönebilmesi için bulunan yöntem onun Romanya tebaasından çıkıp Osmanlı tebaasına geçmesi olmuştur.⁸⁰ Bu ve benzeri örneklerde memurların bir kısmının göreve iadesi gerçekleşmiş olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte daha 1909 öncesi henüz net olarak İttihatçılara muhalifliğinden söz edilemeyen *Serbesti* gazetesinde İstibdatzedelerden biri imzasıyla çıkan eleştirel yazıda bu tensikât uygulamasında görevden ayrılmak durumunda kalanların zor duruma düştükleri ifade edilmektedir.⁸¹ Ancak burada dikkate alınması gereken nokta bu düzenlemenin sadece Maârif veya Dâhiliye Nezâretlerinde olmadığı gibi İbrahim Hakkı Paşa'nın nâzırlığı öncesinde başlayıp sonrasında da devam etmiş olmasıdır. Bu tensikât uygulamasının nedenleri arasında ekonomik kaygılar ilk sıralarda bulunmaktadır. Maârif Nezâreti'ndeki uygulamaların ekonomik sorunlarına dair eleştirilere bulunan çözüm önerileri arasında Dârülfünûn ve Darülmualimîn'in birleştirilmesi de vardır. Bu birleştirme seçeneğinin daha en başta da böyle düşünülmüş olduğu fikri bu çözüm önerisine dayanak olarak kullanılırken aynı zamanda tasarruf edileceği görüşüyle bu öneri desteklenmeye çalışmıştır.⁸²

⁷⁷ Kunalp, a.g.e., s. 88.

⁷⁸ *Serbesti*, 24 Teşrin-i sani 1324 /7 Aralık 1908, 1. sene, Sayı 22, s. 4.

⁷⁹ BOA, BEO, 3432/257390, H. 19.10.1326/M. 14 Kasım 1908.

⁸⁰ BOA, BEO, 3445/258331, H. 07.11.1326/M. 1 Aralık 1908.

⁸¹ *Serbesti*, 24 Teşrin-i sani 1324 /7 Aralık 1908, 1. sene, Sayı 22, s. 2.

⁸² *Serbesti*, 24 Teşrin-i sani 1324 /7 Aralık 1908, 1. sene, Sayı 22, s. 2.

İkinci kez atandığı Maârif Nâzırlığı dönemi uzun sürmese de eleştirilerin muhatabı İbrahim Hakkı Paşa'dır. Öğretim kadrosu ve niteliği eğitim sisteminin yürütülmesinde en önemli etkenlerin başında gelir. Yine *Serbesti*'deki yazıda özellikle Sultan II. Abdülhamid döneminde Dârülfünûn'a yerleştirilen muallimler veya Maârif Nezâreti'nde görevlendirilen müfettişler arasında göreve layık olmayan, ajanlık yapması amacıyla yerleştirilenler olduğu iddia edilmiştir. Muallimler arasında İstanbul'un hangi kıtada olduğunu, üç bölü dört işleminin sonucunun ne olduğunu, hatta Dârülfünûn'un kapısının nereden açıldığını dahi bilmeyen kişiler olduğu ve bunların bir an evvel bu görevlerinden uzaklaştırılmaları gerektiği belirtilmektedir. Hükümet şekli değişmiş olmasına rağmen eğitim programlarının değişmediği belirtilen⁸³ bu ve benzeri eleştiriler doğrudan İbrahim Hakkı Paşa'ya karşı değildir. Ancak eski dönemin bu özelliklerinin düzeltilememiş olmasından Maârif Nâzırı olarak elbette kendisi sorumlu tutulmaktadır. Bu dönem henüz *Serbesti*'nin doğrudan İttihatçı muhalifi olmadığı düşünülürse aslında bunlar yapıcı eleştiri olarak kabul edilebilir. Bu dönemin son günlerine ait gazetelerde maârif ile ilgili haberler çok keskin eleştiriler olmamıştır. Genelde duyurular yer almıştır. Örneğin Mekteb-i Hukuk-u Şâhâne'ye imtihan için kaydedilenlerin sınav yer ve saati, Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye muallim ve talebelerinin Selanik'e yapacakları seyahatin yer, gün ve saat bilgisi, Beyoğlu ve Moda'da Fransız Lisesinin eğitime başlama tarih bilgisi gibi duyurular yer almaktadır.⁸⁴ Bir başka haber ise Selim Sırrı (Tarcan) tarafından açılan terbiye-i bedeniye okulu ile ilgilidir.⁸⁵ Bu okulun eğitim anlayışının etkisinin Türk eğitim tarihindeki uzun vadeli sonuçları düşünülürse bu gelişmenin dönemin başarıları arasında sayılması gerekir.

Bu dönemde henüz eğitim konusu siyasi sorunların önüne geçemediği için İbrahim Hakkı Paşa'nın da yapabilecekleri sınırlı kalmıştır. II. Meşrutiyet'in ilanı sonrası Nisan 1909 tarihli 31 Mart vakası sonrasına kadar İttihatçıların eğitim sistemi konusunda ilgili icraatının etkin olmadığı bilinmektedir.⁸⁶ İbrahim Hakkı Paşa'nın her iki Maârif Nâzırlığı da bu döneme denk gelmiştir. Bu şartlar altında ve özellikle tensikat uygulaması ile ilgili eleştiriler nedeniyle istifasını talep eden İbrahim Hakkı Paşa'nın⁸⁷ Roma

⁸³ *Serbesti*, 24 Teşrin-i sani 1324 /7 Aralık 1908, 1. sene, Sayı 22, s. 2.

⁸⁴ *Tanin*, 12 Eylül 1908, 1. sene, Sayı 42, s. 4.

⁸⁵ Ali Kemal, "Terbiye-i Bedeniye" *İkdam*, 15. sene, Sayı 5235, 21 Aralık 1908, s. 1.

⁸⁶ Mehmet Ö. Alkan, a.g.m., s. 63.

⁸⁷ Abdurrahman Şeref, a.g.m., s. 3.

elçisi olarak ataması yapılmıştır. Maârif Nâzırı olarak ardılı ise Abdurrahman Şeref Bey olmuştur.⁸⁸

Roma elçiliği, sadaret ve diğer görevlerinden sonra Londra'da bulunan İbrahim Hakkı Paşa I. Dünya Savaşı öncesi Londra'dan ayrılarak 22 Temmuz 1915 tarihinde Berlin sefâret-i seniyyesine tayin edilmiştir.⁸⁹ Şubat 1917'de Meclis-i Âyân üyesi olan İbrahim Hakkı Paşa'nın son görevi Temmuz 1915'ten ölümüne kadar sürdürdüğü Berlin Büyükelçiliği olmuştur.⁹⁰ 29 Temmuz 1918'de Berlin'de vefat eden İbrahim Hakkı Paşa'nın cenazesi İstanbul'a getirilip defnedilmiştir.

Sonuç

İbrahim Hakkı Paşa'nın 1863-1918 yılları arasında kapsayan 55 yıllık ömrünün sadece 2,5 aylık kısmında yürüttüğü Maârif Nâzırlığı, kendisi için olduğu kadar Türk eğitim tarihi için de önemli bir dönemdir. II. Meşrutiyet'in ilanının ardından yeni yönetim döneminin ilk 4,5 ayının 2,5 ayında Maârif Nâzırı olan İbrahim Hakkı Paşa'nın maârif ile ilgili icraatı dönemin siyasi ve ekonomik koşulları altında gerçekleşmiş ve aynı nedenlerle istifa etmek durumunda kalmıştır. Bu istifanın gerekçesi veya bahanesi kendisinin başarısızlığı değil dönemin özellikle ekonomik sorunları olmuştur. Memur tensikatı uygulaması sonrası eleştiriler bu istifanın gerekçesi olmuştur. Bu eleştirilere rağmen nazırlığı döneminde eğitim ile ilgili yaşanan olaylara bakıldığında verimlilik, süreklilik, nitelik konularına önem verildiği anlaşılmaktadır. Öğretmen tayini, okul binası tamiri, maaş, taltif, terfi, emeklilik, vekil öğretmen ataması, becayış, soruşturma gibi örnek olaylarda Maârif Nezâreti tarafından verilen kararlar bu doğrultuda olmuştur.

İbrahim Hakkı Paşa'nın üzerine aldığı görevleri arasında en başarılı kabul edildiği alan yöneticiliği değil eğitimciliği olmuştur. Maârif Nâzırlığı yaptığı II. Meşrutiyet döneminde yaklaşık 10 yıllık sürede 1918 yılı sonuna kadar 13 kişi arasında 18 kere Maârif Nâzırlığının değiştiği dikkate alındığında dönemin "istikrarsızlığının"⁹¹ Maârif Nezâretine de yansıdığı kabul edilebilir. Süleyman Nazif, İbrahim Hakkı Paşa'nın iyi eğitim alan bir insan olduğunu belirtir. Bu eğitimi devr-i sâbıkta almış olması üzerinde durur. Süleyman Nazif bu durumu İbrahim Hakkı Paşa'nın şu sözleriyle aktarır: "İdâre-i müstebidde nâmı verdiğiniz devr-i sâbıkta maârif yok değildi.

⁸⁸ Kunalp, *a.g.e.*, s. 6.

⁸⁹ Abdurrahman Şeref, *a.g.m.*, s. 3.

⁹⁰ Kunalp, *a.g.e.*, s. 5.

⁹¹ Mehmet Salih Erkek, "II. Meşrutiyet Dönemi Maarif Nazırları", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt 28, Sayı 2, Aralık 2013, s. 401.

Hepimiz o devirde yetiştik. Ba'demâ dahi o daire dâhilinde tezyîd-i maârifte çalışmak vazifemizdir.”⁹² Sultan II. Abdülhamid döneminde veya 1908 sonrası devlet görevlerinde dışlanmayan bir insan olması bilgi birikimi ve deneyimi dışında tutum ve davranışıyla da ilgili olmalıdır. Bu tutum ve davranışı onun eğitim anlayışına da yansımıştır. Eğitim ve öğretmen anlayışını ifade eden sözleri onun Maârif Nâzırlığını değerlendirirken dikkate alınması gerekir. Ölümünden sonra kendisi hakkındaki yazıda da belirtildiği gibi, “hukuk müşavirliğiyle heyet-i vükelâyı mümkün olduğu kadar sâlim reylerle sevk etmek ve mekteb-i hukukta muallimlikle gençlere iyi fikirler neşretmek⁹³” onun için tercih edilen yol olmuştur.

Ölümünden sonra çağdaşları tarafından hâlâ karanlık olan Türk kültür tarihinin önemli bir ismi olarak kabul edilen İbrahim Hakkı Paşa'nın ölümüyle bir yıldızın söndüğü ifade edilmiştir.⁹⁴ Farklı devlet görevlerinde bulunan İbrahim Hakkı Paşa'nın çalışma hayatında en başarılı olduğu alanın eğitimciliği ile ilgili çalışmaları olduğu görüşü mevcuttur. Ancak bu Maârif Nâzırlığından ziyade öğretmenliği ile ilgilidir. Bununla beraber bürokrasinin diğer alanlarından ziyade Maârif Nâzırlığı döneminde daha verimli ve başarılı işler yapmıştır. Eğitim sisteminde daha başarılı işler de yapabildi ama bu durum Osmanlı Devleti'nin genel durumundan bağımsız değildi.

Kaynakça

Türkiye Cumhuriyeti Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

- BOA, DH.SAİDd..., 183/100, H. 29.12.1279/M. 17 Haziran 1863.
BOA, MF.MKT., 1036/69, H. 21.12.1325/M. 25 Ocak 1908.
BOA, BEO, 3374/253041, H. 01.01.1326/M. 4 Şubat 1908.
BOA, BEO, 3368/252565, H. 02.07.1326/M. 31 Temmuz 1908.
BOA, MF. MKT., 1071/3, H. 14.07.1326/M. 12 Ağustos 1908.
BOA., MF. MKT., 1071/5, H. 14.07.1326/M. 12 Ağustos 1908.
BOA, MF. MKT., 1071/9, H. 14.07.1326/M. 12 Ağustos 1908.
BOA., MF.MKT., 1071/28, H. 16.07.1326/M. 14 Ağustos 1908.
BOA, MF.MKT., 1071/53, H. 18.07.1326/M. 16 Ağustos 1908.
BOA, İ..DH., 1468/54, H. 27.07.1326/M. 25 Ağustos 1908.
BOA, BEO, 3432/257390, H. 19.10.1326/M. 14 Kasım 1908.
BOA, BEO, 3445/258331, H. 07.11.1326/M. 1 Aralık 1908.

⁹² Süleyman Nazif, Hakkı Bey'in İnadı, *Yeni Gazete*, 16 Teşrin-i sani 1324/29 Kasım 1908'den aktaran Samet Hekimoğlu, *Süleyman Nazif'in (1869-1927) Bütün Yazıları (Başlangıçtan 1909'a Kadar) Metin-İnceleme-İndeks*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2019, 165-166.

⁹³ A.R., a.g.m., s. 104.

⁹⁴ A.R., a.g.m., s. 104.

Gazete ve Dergiler

- Abdurrahman Şeref, "Hakkı Paşa", *Servet-i Fünun*, Cild 55, Sayı 1405, 8 Ağustos 1918, s. 2-3.
- Ahmed Saki, "Sadrazam Hakkı Paşa Hazretlerine", *Sırat-ı Müstakim*, Cild 5, Sayı 126, 2 Şubat 1911, s. 367-368.
- Ali Kemal, "Terbiye-i Bedeniye" *İkdam*, 15. sene, Sayı 5235, 21 Aralık 1908, s. 1.
- Halide Salih, "Darümuallimât", *Tanin*, 1. sene, Sayı 56, 26 Eylül 1908, s. 1-6.
- "Kütüphaneler İçin", *Tanin*, 1. sene, Sayı 93, 3 Kasım 1908, s. 5.
- Mahmud Esad, "Maârif Nâzırı Hakkı Bey", *İkdam*, 2 Ağustos 1908, s. 3-4.
- "Mekteb-i Hukuk Talebesinden On İmza Varid Olmuştur", *Tanin*, 1. sene, Sayı 93, 3 Kasım 1908, s. 5.
- Sâti Bey, "Açık Sözler Darümuallimîn Programları Hakkında", *Tanin*, 1. sene, Sayı 94, 4 Kasım 1908, s. 8.
- Serbesti*, 24 Teşrin-i sani 1324 /7 Aralık 1908, 1. sene, Sayı 22, s. 1-4.
- Tanin*, 12 Eylül 1908, 1. sene, Sayı 42, s. 4.
- "Ticaret Mektebinde", *Tanin*, 1. sene, Sayı 93, 3 Kasım 1908, s. 5.

Diğer Eserler

- A.R., "Büyük Devlet Adamları Hakkı Paşa Bazı Hatıralar ve Mülâhazalar", *Yeni Mecmua*, Sayı 58, 3. Cild, 22 Ağustos 1918, s. 103-106.
- Ahmed Şuayb, *Hayat ve Kitaplar*, yay. haz., Erdoğan Erbay, Salkımsöğüt Yayınları, Ankara, 2005.
- ALKAN, Ahmet Turan, *Sıradışı Bir Jön Türk Ubeydullah Efendi'nin Amerika Hatıraları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1989.
- ALKAN, Mehmet Ö., "II. Meşrutiyet'te Eğitim, İttihad ve Terakki Cemiyeti, Milliyetçilik, Militarizm veya "Militer Türk-İslam Sentezi"', *II. Meşrutiyet'i Yeniden Düşünmek*, der. Ferdan Ergut, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2010, s. 57-85.
- BOUQUET, Olivier, *Sultanın Paşaları (1839-1909)*, çev. Devrim Çetinkasap, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2016.
- ÇANKAYA, Ali, *Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları İle Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler Mülkiye Şeref Kitabı I. Cild Mülkiye Tarihi (1859-1968)*, Mars Matbaası, Ankara, 1968-1969.
- ÇANKAYA, Ali, *Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları İle Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler Mülkiye Şeref Kitabı III. Cild (1860-1923) Mekteb-i Fünun-u Mülkiyye, Mekteb-i Mülkiyye-i Şâhâne ve Mekteb-i Mülkiyye Mezunları*, Mars Matbaası, Ankara, 1968-1969.
- DEMİRYÜREK, Mehmet, *Son Vakarıvis Abdurrahman Şeref Efendi'yle Osmanlı Tarih Sohbetleri*, Akademik kitaplar, İstanbul, 2009.
- DÖRDÜNCÜ, Muharrem, "Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa'nın Hayatı ve Avrupa Seyahati", *Afyonkocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 17, Sayı 1, 2015, s. 79-97.
- DÖRDÜNCÜ, Muharrem, *İbrahim Hakkı Paşa'nın Hayatı ve Devlet Adamlığı (1863-1918)* (Yayımlanmamış doktora tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara, 2013.
- ERKEK, Mehmet Salih, "II. Meşrutiyet Dönemi Maarif Nazırları", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt 28, Sayı 2, Aralık 2013, s. 385-416.

- HEKİMOĞLU, Samet, *Süleyman Nazif'in (1869-1927) Bütün Yazıları (Başlangıçtan 1909'a Kadar) Metin-İnceleme-İndeks*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2019.
- İNAL, İbnü'l-emin Mahmut Kemal, *Son Sadrazamlar*, Cilt 4, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1982.
- KUNERALP, Sinan, *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922), Prosopografik Rehber*, İSİS, İstanbul, 1999.
- KURŞUN, Zekeriya, "İbrahim Hakkı Paşa (1863-1918)", Cilt 21, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2000, s. 311-314.
- Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye*, Matbaa-i Âmire, Dersaadet, 1316.
- SARAÇOĞLU, Ahmet Cemalettin, *Unutulan Meşhurlarımızdan Mizancı Murad Bey*, yay. haz. İsmail Dervişoğlu, Şema Yayınları, İstanbul, 2005.
- SİMAVÎ, Lütfi, *Sultan Mehmed Reşad Hân'ın ve Halefinin Sarayında Gördüklerim (Osmanlı Sarayı 1909-1919)*, yay. haz. Sevdâ Şakar, Şehir Yayınları, İstanbul, 2007.
- ŞAHİN, Muhammet ve TOKDEMİR, M. Ahmet, "II. Meşrutiyet Döneminde Eğitimde Yaşanan Gelişmeler", *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, Cilt 9, Sayı 4, 2011, s. 851-876.
- Tahsin Paşa, *Abdülhamit ve Yıldız Hatıraları*, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul, 1931.
- TAŞER, Seyit, "Halide Edip Adivar'ın Öğretmenlikten İstifası", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 31, 2012, s. 149-159.
- VARLIK, M. Bülent, "Musavver Şikago Sergisi (1893) –ABD'nde İlk Türkçe Süreli Yayın-", *Kebikeç*, Sayı 1, 1995, s. 35-42.
- YÖRÜK, Ali Adem, *Mekteb-i Hukuk'un Kuruluşu ve Faaliyetleri (1878-1900)*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2008.

Ek: İbrahim Hakkı Paşa'nın Kaleme Aldığı Ders Kitaplarının Listesi

1. *Medhal-i Hukuk-u Beyne'd-düvel*, Karabet ve Kasbar Matbaası, İstanbul, 1303.
2. *Tarih-i Hukuk-u Beyne'd düvel*, Karabet ve Kasbar Matbaası, İstanbul, 1303.
3. *Tarih-i umumî*, (3 cilt), Karabet ve Kasbar Matbaası, Dersaadet (İstanbul), 1305.
4. *Muhtasar İslam Tarihi*, İstanbul, 1308. (Mehmed Azmi ile birlikte).
5. *Muhtasar Osmanlı tarihi*, Kitabacı Karabet, İstanbul, 1308.
6. *Zübde-i târih-i Osmanî: mekâtib-i ibtidâiyyede tedris olunmak üzere*, Karabet Matbaası, İstanbul, 1309.
7. *Usûl-u Maliye*, Karabet Matbaası, İstanbul, 1310.
8. *Hukuk-u İdâre*, Cild-i evvel, (ikinci tab), Karabet Matbaası, İstanbul, 1312.
9. *Mukaddime-i ilm-i hukuk*, Karabet Matbaası, İstanbul, 1319.
10. *Hukuk-i düvel*, Matbaa ve Kütübhaneye-i Cihan, Darülhilafeti'l-Aliyye (İstanbul), 1327.
11. *Medhal-i hukuk-u düvel*, Matbaa ve Kütübhaneye-i Cihan, Darülhilafeti'l-Aliyye (İstanbul), 1327.

BULGARİSTAN YAZARI USİN KERİM'İN YAŞAMI VE RENKLİ ŐİR DÜNYASI

Emin ATASOY¹
Elif ALKAR²

Öz: Sosyalist sisteme, etnik köklerine ve yaşadığı yöreye bağlılık, vatanseverlik, hümanizm, insan ve doğa sevgisi, Balkan ve Rodop Dağları özlemi, aşk ve dostluk, baba ve anne sevgisi, Usin Kerim'in yarattığı eserleri en iyi özetleyen tanımlamalardır. Sıra dışı ve romantik bir şair olarak Kerim, toplumu detaylı ve tarafsız olarak irdeleyebilen, yetenekli bir gözlemcidir; eskimiş gelenek-göreneklere isyan edecek kadar özgürlüğüne düşkün bir realisttir, sıradan insanların yaşam hikâyelerini ustalıkla tasvir eden bir sanatçıdır. Kerim'in oldukça zengin ve renkli şiir dünyasında bir yandan kişisel dramlar ve toplumsal sarsıntılar, diğer yandan da unutulmayan dostluklar ve derin aşklar ele alınmaktadır. Benzer biçimde onun eserlerinde, bir yandan göç, kaçış, hüznün ve trajedi, diğer yandan özlem, kavuşma, empati ve sevgi konu edilir. Şiirlerini bir toplum mühendisi duyarlılığı ve usta bir psikolog titizliğiyle kaleme alan Kerim; köylülerin, işçilerin, azınlıkların ve sıradan insanların yaşam hikâyelerini büyük bir ustalıkla okuyucularına yansıtabilmektedir. Bu çalışmada ünlü Bulgaristan şairi Usin Kerim'in renkli yaşamı, şair ustalığı ve eserleri tartışılmaya açılmıştır. Türk okuyucuları Çingene kökenli bu yazarı pek bilmediklerinden dolayı yaşam serüvenini, kişiliğini ve edebiyat başarılarını bir makalede irdelemenin faydalı olacağı düşünülmüştür. Bu araştırmanın, ülkemizde Bulgaristan edebiyatı ve şiiri alanında önemli bir yayının boşluğunu doldurması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Usin Kerim, Bulgaristan Edebiyatı, Göçebe Çingeneler, Şiir.

¹ Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi, eatasoy@uludag.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6073-6461.

² Doktora Öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi, elifalkar@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5048-6470.

THE LIFE OF BULGARIAN AUTHOR USIN KERIM AND HIS COLORFUL WORLD OF POETRY

Abstract: Devotion to the socialist system, patriotism and humanism, loyalty to his ethnic roots and the region he lives in, love of people and nature, the Balkan and Rhodope Mountains, love and friendship, love for the father and mother are the words that best summarize Usin Kerim's works and his short life. As an extraordinary and romantic poet, Kerim is a talented observer who can examine the society in detail and impartially, a humanist who is fond enough of freedom to rebel against obsolete traditions; he is an artist who skillfully depicts the life stories of ordinary people. In Kerim's very rich and colorful world of poetry, personal dramas and social traumas on the one hand, and unforgettable friendships and deep love on the other hand are tackled. Similarly, on the one hand migration, escape, sadness and tragedy, on the other hand longing, reunion, empathy and love are handled. Kerim, who wrote his poems with the sensitivity of a social engineer and the meticulousness of a master psychologist, is able to reflect the life stories of peasants, workers, minorities and ordinary people to his readers with great skill. In this study, the colorful life, poems and works of the famous Bulgarian poet Usin Kerim are discussed. Since Turkish readers do not know much about this author of Gypsy origin, it is thought that it would be useful to examine his life adventure, personality and literary achievements in an article. This research aims to fill an important publication gap in our country in the field of Bulgarian literature and Bulgarian poetry in particular.

Key Words: Usin Kerim, Bulgarian Literature, Nomad Gypsies, Poetry.

1. Sıradan Bir İnsan: Usin Kerim

Ünlü Bulgaristan şairi Usin Kerim, 26 Temmuz 1928 tarihinde Teteven kasabasında doğmuştur.³ Tam adı, Hüseyin Kerim Hüseyinov Mahmudov Bosilkov olsa da tüm Bulgaristan ve şiir sevdalıları onu Usin Kerim⁴ olarak bilmektedir. Loveç (Lofça) Oblast (İl) sınırları içinde yer alan Teteven,

³ Teteven kenti ile ilgili bakınız:

<https://www.teteven.bg/> (02.05.2021)

<http://bg.guide-bulgaria.com/nw/lovech/teteven/teteven?t=locations> (05.05.2021)

<https://pochivka.bg/teteven-zabelezhitelnosti-g67> (22.05.2021)

<https://bgglobe.net/> (18.04.2021).

⁴ Aslında Usin Kerim yazarın resmi adı ve soyadı olmayıp, Hüseyin Kerim Hüseyinov Mahmudov Bosilkov'ın takma adıdır. Daha sonra zorla Bulgarca ad ve soyadı verilmiş ve Asen Kirilov Asenov adını almıştır. Yaşamı boyunca 3 farklı adı olan Bulgaristan'ın nadir yazarlarından biridir.

bugün 10000 nüfuslu küçük bir şehir olup Kuzey Bulgaristan'ın en önemli ve popüler turizm merkezlerinden biridir. Usin Kerim dünyaya geldiği tarihte, Teteven küçük ve az gelişmiş bir kasabadır. Balkan Dağlarının kuzey eteklerinde ve Vit Irmağı Vadisinde yer alan kasaba bugün, Bulgaristan'ın en güzel dağ kasabalarından ve turistler tarafından en çok ziyaret edilen turizm merkezlerinden biri haline gelmiştir. XXI. yüzyılda, Teteven yöresinin en çok ziyaret edilen turistik mekânları arasında şunlar yer almaktadır: Teteven Tarih Müzesi, Sieva Dupka Mağarası, Ostriç Zirvesi, Skoka Şelalesi, Aziz İliya Teteven Manastırı, Çerven Zirvesi, Morovitsa Mağarası, Petrahilya Zirvesi, Hadji İvan Müzesi, Ruşova Mağarası, Bobevska Kışta, Glojen Manastırı, Rbaritsa kasabası, Koznitsa Şelalesi, "Boatin" ve "Kozya Stena" doğa koruma alanları.⁵

Annesi, Usin Kerim'i dünyaya getirirken hayatını kaybettiğinden Usin, hiçbir zaman annesini görememiştir. Çocukluğunda annesiz yetişen yazar, gençlik ve olgunluk döneminde de yalnız ve mutsuzdur. Belki bu nedenle sevgi hasreti ve anne özlemi yazarın birçok şiirinde hissedilmektedir. Usin Kerim'in kendi sözleriyle o dönemdeki yaşam hikâyesini Svetozar Kazandjiev şöyle aktarmıştır:

"Doğduğumda, sıcak bir yaz mevsimiymiş. Bizim Çingene aileler, Balkan Dağlarındaki bir başka iş ve ekmek arayışından Teteven'e umutsuzca dönüyorlarmış. Vit Irmağının kıyısındaki at arabalarının tekerlek sesleri duyulmuş uzaklardan. Topal atlar etrafta dolaşmış ve cılız çocuklar çimenlerde koşturmuş. At arabalarının oluşturdukları uzun sıranın en sonunda, samanla kaplı küçük bir arabada annem doğum sancularıyla kıvranıyormuş. Büyükannem alışılmadık dualar fısıldayıp annemi kurtarmaya çalışıyormuş. Doğa bana hayat verirken en kıymetli varlığımı benden alıp götürmüş. Babam, sigarasını tüttürüp beni büyükannem Djina'nın kucığında beklerken, annem ansızın ölmüş. Ölüm, kalbimde derin bir yara bıraktı ve bu acı hayatım boyunca beni hep takip etti. Kendimi bildim bileli ölen annemin mezarını arıyorum ama bir türlü bulamıyorum. Onun dünyaya geldiği toprağı kucaklamak, ondan bir annelik öğüdü duymak, tanrıya bir dua göndermek istiyorum ama her şey boşuna. Aslında tüm bunlar, ona olan sevgimi ve bağlılığımı daha da güçlendiriyor. Hem çocukluk ve gençlik yıllarımda, hem daha sonraki

⁵ Teteven kentinin turizm potansiyeli ile ilgili bakınız:

<https://www.nasamnatam.com/grad/Teteven.html> (01.05.2021)

<https://www.bulgarianproperties.bg/bulgaria/teteven.html> (18.04.2021)

<https://www.teteven.bg/> (02.05.2021).

*askerlik, işçilik ve yazarlık yıllarımda, güzellik hayallerimde annemin imajından daha güzel bir şey olmadığını düşündüm hep. Onu hiçbir zaman görmedim ama o benim kanımda dolaşıp vücudumda akıyor. Sık sık kendime soruyorum; Hayatta olsaydı, onu bu kadar çok sever miydim acaba?"*⁶

Usin Kerim'in anlattığı bu hüznü hikâye bir biyografik romandan daha etkileyicidir. Zorlu bir çocukluk dönemi, sevgisiz ve annesiz sefil bir hayat, yoksul Çingenerler arasında hayata tutunmaya çalışan cılız bir çocuk... Bu sefalet, yoksulluk, yalnızlık ve kader onun şiir dünyasına ve edebi yazılarına da yansımıştır.

Yoksul bir Çingene ailesinde yetiştiği için Usin Kerim, hayatı boyunca çalışmak ve para kazanmak zorunda kalmıştır. Babası Kerim Kojev, kereste üretim merkezinde çalışan fakir bir işçidir ama oğlunun üzerinde titrerdi. Bu yüzden olsa gerek baba sevgisi ve hayranlığı Kerim'in birçok şiirinde açıkça hissedilmektedir. Ayrıca aile ve etnik köken bağlılığı, onun yaratıcılığında önemli bir yer tutmaktadır. Bulgaristan'daki tüm öteki Çingene çocukları gibi, Kerim de zaman zaman dışlanmalara ve aşağılanmalara maruz kalmış, hatta birçok kez Bulgar çocuklar tarafından şiddet görmüştür. Ünlü Bulgar edebiyat uzmanı Svetozar Kazandjiev, Usin'in çocukluk hayatından duygu dolu bir kesit vermiştir:

*"Romantik çocuk, sıklıkla eve yara bere ve kan içinde gelir. Bazen kaşu bazen kafası yarılmış biçimde. Hıçkıra hıçkıra ağlayarak yaşlı dedesine Bulgar çocuklarının neden ona kötü davrandıklarını ve saldırdıklarını sorar. Bulgar çocuklarının onu döverken alay edencesine neden şu tekerlemeyi söylediklerini merak eder: Usin Çingene'dir. Usin Çingene'dir. Tsinga-Minga. Tsinga-Minga."*⁷

Bu trajikomik tekerlemeler, azınlık ötekileştirmeleri, etnik dışlamalar hayatı boyunca Usin'de derin izler bırakmıştır. Küçük Usin'in çocukluk döneminde, hangi ikilemleri ve zorbalıkları yaşadığını, hangi acılarla ve hangi utanç durumlarla yüzleştiğini biz sadece tahmin edebiliriz. Ancak olgunluk ve yazarlık döneminde, diğer Bulgaristan vatandaşları ile eşit bir birey olduğunu kanıtlamak istediğini ve bu isteğini şiirlerinde adeta haykırdığını gördüğümüze göre "büyük" Usin'in de çocukluk yaşantılarından ve etnik ötekileştirme travmalarından kurtulamadığını söyleyebiliriz. "Usin Çingene'dir. Usin Çingene'dir. Tsinga-Minga. Tsinga-Minga." tekerlemesi mezara kadar Usin'in peşinden gelecektir. Evlenirken

⁶ <https://literaturesviat.com/?p=164900> (15.04.2021).

⁷ <https://literaturesviat.com/?p=164900> (15.04.2021).

de kitap yayımlarken de aşk peşinde koşarken de ünlü bir yazar olarak hayranlarına imza atarken de aslında Usin, ikinci sınıf bir insan olmadığını kanıtlamaya çalışacaktır. Fakir, ezik ve mutsuz Çingene Usin. Şarap içmeyi ve eğlenmeyi seven, gezmek ve yeni yerler keşfetmekten hoşlanan, güzel kadınlara hayran, alçakgönüllü ve sevecen bir Çingene Usin. Onun bu doğallığı ve şaşırtıcı içtenliği şiirlerine de damgasını vurmuştur.

1946 yılında Teteven Lisesi'nden mezun olan Kerim, 1948 yılında sosyalist çalışma kamplarında ilk şiirlerini yazmaya başlar. 1949 yılında Svoge kasabasında “Genç Yazarlar ve Şairler” kursunu başarıyla bitirir. 1949-1951 yılında Teteven Dağları'nda keresteci ve ormancı olarak çalışır. 1954 – 1956 döneminde genç şair Sliven ve Yanbol yörelerinin taş ocaklarında ve maden havzalarında madenci olarak çalışır.⁸ Sosyalist dönemdeki tüm yoksul Çingeneler gibi Usin Kerim'de hayatını ter dökerek, Komünist parti liderlerine itaat ederek ve sosyalist vatana hizmet ederek kazanmak zorunda kalmıştır. 1955 yılından itibaren “Oteçestven Front” (Vatan Cephesi) gazetesinde Sliven ve Yanbol vilayet muhabiri (okrijen korespondent) olarak göreve başlaması Kerim'in hayatında dönüm noktasıdır.⁹

Çingene kökenli bir yazarın Bulgar elit yazar çevrelerine girmesi ve daha da önemlisi alkışlanması, birçok kişide şok etkisi yaratmıştır. 1955 yılında yayımlanan “Çingene Çadırından Şarkılar” (Bulgarca: Pesni ot Katuna - Песни от катунa) Bulgar edebiyat çevrelerinde adeta bomba etkisi yaratmıştır. Ünlü yazar Boris Delçev'in sözleri durumu gayet güzel açıklamaktadır: “Göçebe topluluğundan bir şair girdi Bulgaristan yazar çevrelerine hem de Çingene kökenli bir yazar”¹⁰.

Usin Kerim'in yeni popüler olmaya başladığı gençlik yıllarını Svetozar Kazandjiev kendine has diliyle şöyle anlatmaktadır:

“Onun gururlu dik duruşu, perçemli ve gür simsiyah saçları benim hafızamdan asla silinmeyecektir. Balkan Dağlarının yamaçlarından kopmuş kocaman bir granit parçası gibi duruyordu karşımda. Sevinç ve kederin eşit güçle yeşerdiği bereketli topraklar gibiydi adeta. Yaşadığı Çepelare kasabasından Smolyan'a geldiğinde şehirdeki atmosfer birden bire farklılaşmıştı. Gecenin erken saatlerinde, kent meydanları üzerinde yazarların ve sanatçıların ilham perileri dolaşmaya başlardı. Onun yansıttığı ilham görüntüsü, yalnız ayaklı, açık göğüslü, meydan okuyucu, şarapla ve şiirle dinleyicileri sarhoş

⁸ BAN, “Reçnik na Bilgarskata Literatura. 3 Tom”, Sofya: İzdatelstvo na Bilgarska Akademiya na Naukite, 706 – 707.

⁹ https://etnosi.wordpress.com/roma-people/usin_kerim/ (08.04.2021).

¹⁰ Vestnik Literaturen Front, Broy: 8, Godina: 1956, Sofya.

edip sessizce onları gizemli ilham dansına ortak etmekteydi. İşte o zaman biz anlamıştık ki sadece düşünceler değil yürekler ve zihinler de çıldırmıştı. Meydanları dolduran sıradan insanlar, şair Usin Kerim'in buradan geçtiğini hissediyordu."

Gazetecilik mesleğine adım atmasıyla birlikte genç yazar Bulgaristan'ın aydın çevreleriyle, yazarlarıyla ve sanatçılarıyla iletişim kurmuş ve arkadaşlık çevresini hızla genişletmeye başlamıştır. 1956 yılında Sofya kentinde Yanko Dimov, Slav H. Karaslavov ve Atanas Moçurov aynı kiralık evi ve arkadaşlık ortamını paylaşmış, tüm bunlar Kerim'in hayatını, dünya görüşünü ve yazarlık kariyerini yakından etkilemiştir. Dimov'un daha sonra kaleme aldığı anılara göre, Kerim'in kâğıt oyunlarına, bohem hayatına ve köy şarabına düşkünlüğü tam da bu dönemde başlamıştır.¹¹

Usin Kerim'in oğlu olan Kiril Kirilov "*Benim ve babam için her şey Çepelare kasabasında başladı*" diyerek babasıyla annesinin aşkını ve evliliğini şöyle kaleme almıştır:¹²

"1953 yılının başında askerlik görevini sürdüren babam, Madan kasabasından Çepelare kasabasına gönderilir. Genç asker olarak babam bu küçük ve şirin Rodop kasabasında hayatının aşkı olan annem Mariya ile tanışacağını, doğal olarak tahmin dahi edemezdi. Çepelare'deki askerlik döneminde babam, sanatçı Georgi Partsalev ve Lyudmil Georgiev, müzisyen Vili Kazasyan ve edebiyat uzmanı Stoyan Bakirdjiev gibi ülkenin en popüler sanatçıları ve yazarları ile tanışma ve arkadaşlık kurma fırsatına sahip olur. Aynı ortamda yer alan ve kilise görevlisi olarak çalışan rahip Vasil Dimitrov Sivkov'un üç kızı var ama bunlardan sadece Mariya evli değildir. Esmer Kerim ile bembeyaz Mariya arasında hemen bir duygu seli oluşur ve daha ilk görüşmede Usin Kerim "sen benim karım olacaksın" der uzun boylu ince belli Mariya'ya. Kasabanın papazından kız almak, hem de bu kızı çingene ailesine gelin götürmek o zamanlar bir deliliğe eşdeğer olmasına rağmen babam pes etmez ve ailesine Bulgar kökenli bir kıza âşık olduğunu ve onunla evlenmek istediğini söyler. Dedesi ise Kerim'e dikkatli olmasını ve kıza boşa umutlar vaat etmemesini söyler. Ama babam pes etmez. Çepelare'ye dönen Usin, Mariya'nın babası olan Vasil Sivkov'a kızıyla evlenmek istediğini söyler ama evlilik izni bir türlü çıkmaz. Babamla annemin o dönemki aşkı bütün Çepelare kasabası halkının dillerine düşmüş. Bütün kasabalılar bir genç Çingene askerinin güzel Bulgar kızı Mariya'ya âşık olduğunu

¹¹ <http://old.duma.bg/2008/0808/160808/kultura/cul-1.html> (01.05.2021).

¹² <http://literaturrensviat.com/?p=164900> (15.04.2021).

konuşmuş ve herkes bu konuda papazla alay edermiş. Papaz (yani dedem) kızını zorla odasına kilitlese de askerle görüşmesini yasaklasa da hiçbir şey alevlenen bu büyük aşkı engelleyememiş. Kendi aralarında kaçmayı kararlaştıran gençler, bir gece ansızın Çepelare'yi birlikte terk eder ve gelin-damat olarak Usin'in Teteven kasabasındaki evine 31 Aralık 1953'te gelir. 1953-1954 yeni yıl kutlamalarına Usin Kerim ve Mariya artık evli bir çift olarak katılırlar. Çingene mahallesinde tüm Çingeneler ve akrabalar esmer Tsinyo¹³ ile beyaz tenli Bulgar gelinini görmek için evin bahçesine toplanır. Genç evliler için hemen toprak sıvalı küçük bir oda hazırlanıp odanın ortasına da odunlu bir mangal yerleştirilir."¹⁴

Duygu dolu bu anlatım, hem babaya ve anneye olan saygıyı ve sevgiyi yansıtır hem de o zamanın koşullarında farklı etnik kökenli evliliklerin toplum tarafından ne kadar zor kabullenildiğini gösterir. Aslında herkes tarafından bilinen bir gerçek vardı: Sosyalist Bulgaristan hükümeti bir yandan farklı etnik kökene sahip kişilerin evliliklerini teşvik ederken diğer yandan etnik azınlık temsilcileriyle evlenen Bulgarların davranışını hoş karşılamıyor hatta onları dışlıyordu. Genç şair Usin Kerim'in romanlara ve filmlere konu olacak hikâyesi aslında tam da bu durumu yansıtmaktadır. Çok çarpıcı, renkli, hüznü ve bir o kadar da ilginç olan sıra dışı bir evlilik hikâyesidir. Annesi Bulgar, babası Çingene olan küçük Kiril'in yaşantısı ise ayrı bir hikâye ve trajedi olsa gerek. Özetle, homojen bir ulus yaratmak için yola çıkan sosyalist sistemler de etnik kimliklerin dayanıklılığı karşısında çaresiz kalmışlardır.

1958 – 1964 döneminde genç şair Usin Kerim, Haskovo ve Razgrad vilayetlerindeki yerel gazetelerde editör olarak çalışmıştır. Büyük aşkı Maria ile evlendikten sonra, 1965 yılında şirin bir Rodop kasabası olan Çepelare'ye taşınmış ve burada uzun süre yaşamıştır.¹⁵ 1960'lı yıllarda Haskovo kentinde İvan Nikolov, Yanko Dimov, Alaksandır Milanov, Anton Vergiev, Manol Todorov, Zahari Petrov, İvan Jeglov, Todor Kolarov ve Nikola İndjev ile birlikte o zaman yöresel gazete statüsündeki "Haskovska Tribuna" gazetesinde gazeteci olarak çalışmıştır. Beyaz takım elbiseli otuz iki yaşındaki Kerim bu gazetede çalışmaya başladığında o zamanki mesai arkadaşları geleceğin büyük bir yazarı ile çalıştıklarının henüz farkında bile değillerdi. Ancak esmer tenli beyaz takım elbiseli bu adam, gazete sorumlusu Manol Todorov'u ve iş arkadaşlarını daha ilk hafta sıcakkanlılığı

¹³ "Tsinyo" Usin Kerim'in çocukluk ve gençlik yıllarındaki takma adıdır.

¹⁴ <https://literaturensviat.com/?p=164900> (15.04.2021).

¹⁵ BAN, a.g.e, s. 706 – 707.

ve çalışkanlığıyla etkilemişti.¹⁶ Sosyalist totaliter rejimin baskısıyla adı zorla "Asen" olarak değiştirilen ünlü şair, bu asimilasyon girişimini çok travmatik yaşamıştır.¹⁷

24 Mayıs 1983 tarihinde, Bulgaristan Bakanlar Kurulu kararı ile Usin Kerim'e "Devlet Kültür Nişanı" (Bulgarca: "Заслужил деятел на културата") madalyası verilmiştir. Sadece iki hafta sonra yazarın öleceğini ne devlet başkanı Todor Jivkov ne de yazarlar birliği başkanı biliyordu. Ünlü şair, 8 Haziran 1983 tarihinde, çok sevdiği Çepelare kasabasında öldüğünde henüz 55 yaşındaydı.¹⁸ Hüseyin Kerim Hüseyinov Mahmudov olarak dünyaya geldi. Usin Kerim olarak tüm ülkede şair olarak tanındı. Zorla verilen ve hiçbir şey ifade etmeyen Asen Kirilov Asenov¹⁹ adıyla çok sevdiği Çepelare kasabasında hayatını kaybetti. Uzun süre hasta ve mutsuz olan yazar, tek bacaklı bir insan olarak hayata veda ederken geride gözü yaşlı eşini, kızını ve oğlunu bıraktı.

Svetozar Kazandjiev, Kerim'in ölümünden sonraki hüzünlü durumu şu sözlerle yansıtmaktadır:

"Onu 8 Mayıs 1983'te Çepelare'de gömdüğümüzde Rodop Dağlarının şiirsel ruhunu kaybettiğini hissettim. O zamanlar kardeşlerini düşünmemiştim çünkü çok azı onun ulusal edebiyatın ve şiir dünyasının zirvesinde olduğunu biliyordu. Benzersiz ve yeri

¹⁶ <https://literaturosviat.com/?p=11078> (10.04.2021).

¹⁷ Emin Atasoy, Asimilasyon Çemberindeki Bulgaristan Müslümanları, BETA Yayıncılık, Bursa 2018.

Emin Atasoy, "Dinler Coğrafyası Işığında Bulgaristan'daki Dinsel Topluluklar", Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt: VII, Cilt: VII, Sayı: 2 (2018), s. 57-76.

Emin Atasoy ve Mustafa Ertürk, "Etnocoğrafya Perspektifinden Bulgaristan Romanları", *Doğu Coğrafya Dergisi*, Yıl 15, Sayı 24 (2009), ss. 87-115.

Emin Atasoy, "Siyasi Coğrafya Işığında Bulgaristan Türklerinin 1989 Yılındaki Zorunlu Göçü", *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Dergisi*, İstanbul, Sayı 21 (2010), ss. 1-17.

Emin Atasoy ve Elif Alkar, "Bulgaristan Müslümanlarını Derinden Etkileyen Yeniden Doğu Sürecinin Geçiş Döneminde Sorgulanması ve Yargılanması", *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2 (2018), ss. 54-65.

Atasoy, a.g.e., s. 1-17.

¹⁸ Ahmet Emin Atasoy, Antologiya na Bılgarskata Poeziya ot 60-te Godini na XIX. Vek do Dnes, Universitetsko İzdatelstvo Sveti Kliment Ohridski, Sofya, 2014.

¹⁹ Bulgaristan Hükümetleri sosyalist dönemde Pomakların, Çingenelerin ve Türklerin adlarını zorla Bulgar adlarla değiştirdiler. Bu zorlu asimilasyon sürecinde Usin Kerim'in adı-soyadı da Asen Kirilov Asenov olmuştur. Bulgarlaştırma girişimi travmasını yazar uzun süre atlattı. Yazarın ölümünden sonra XXI. yüzyılda kitaplarının Bulgar adı ve soyadı olmadan, sadece Usin Kerim adı altında Bulgaristan'da yayınlanması sevindirici bir gelişmedir.

doldurulamaz bir dehayı kaybettiğimiz için, birden bire fakirleşen Bulgar edebiyatını düşündüm. Ulus olarak tartışmasız büyük bir şairi kaybetmiştik. O artık çiçeklere gömülmüş, bacakları olmayan ama kalbi kanatlanmış güzel ve hüznünlü bir metaforu sanki."²⁰

Hayatının büyük bir bölümünü Batı Rodop Dağlarında ve Çepelare kasabasında geçiren Kerim, kendi isteği üzerine Çepelare mezarlığına gömülmüştür. Şairin ölümünden yaklaşık 15 yıl sonra, 1998 yılında, onunla ilgili yazılmış şiirler, makaleler ve hatıralar bir anı kitabı olarak "Usin Kerim Kitabı" başlığı altında Bulgaristan'da yayımlanmıştır. Bulgar Yazarlar Birliği üyesi olan Kerim'in şiirleri Rusça, Romence, Çekçe ve daha birçok dilde tercüme edilerek yurt dışında yayımlanmıştır. Ölümünden sonra, 2008 yılında Usin Kerim'e kent belediyesi tarafından Çepelare Onursal Vatandaşlığı verilmiştir.²¹ Kısa yaşamında üç farklı ad ve soyadı taşıyan Usin Kerim, Bulgaristan'ın nadir yazarlarından biri olup bugün ülkesinin Çingene asıllı en ünlü şairi olarak bilinmektedir.

2010 yılından itibaren neredeyse her yıl Çepelare Belediyesi "Usin Kerim Ulusal Edebiyat Ödülü Yarışması" düzenlemeye başlamıştır. Bulgaristan'ın dört bir yanından gelen şairler, Usin Kerim Ödülü'nü alabilmek için kıyasıya yarışmışlardır. Örneğin, 22 Ekim 2021 tarihinde Çepelare kentindeki "Rodopska İskra" kültür evinde yarışmada derece kazanan en iyi şiirlere Usin Kerim ödülleri bir daha verilecektir.²² Çepelare Belediyesi ünlü yazarın anısına düzenlediği bu yarışmayı ileride de sürdürerek büyük şairin adını yaşatmaya devam edecektir. Kerim'in hayran olduğu ünlü Bulgar şair Penyu Penev'e adadığı bir şiirinde "*Şairdir o, şairler ölmez, ışık nasıl ölmezse*" diye haykırırken, kendisi de çok genç yaşta dünyadan ayrılacağını ve ölümünden sonra da bir ışık gibi Bulgaristan'ı aydınlatmaya devam edeceğini önceden hissetmiş midir acaba?

2. Ünlü Bir Şair: Usin Kerim

Bulgaristan'da yetişen ve şiirlerini Bulgarca yazan en yetenekli Roman (Çingene) şairlerinin başında kuşkusuz Usin Kerim gelir. İlk şiirlerini 1950'li yıllarda yayımlayan Kerim, kısa bir zaman içinde Bulgaristan'ın tüm sanat ve edebiyat çevrelerinin ilgi odağı haline gelmiştir. Şairin ilk kitabı olan "Pesni ot Katuna" 1955 yılında yayımlanmış ve hem yazarlar hem de edebiyat eleştirmenlerinden büyük övgüler almıştır. "Çingene Çadırından

²⁰ <https://literaturesviat.com/?p=164900> (15.04.2021).

²¹ https://etnosi.wordpress.com/roma-people/usin_kerim/ (08.04.2021).

²² <http://smolyanpress.net/?p=89081> (08.04.2021).

Şarkılar” (Bulgarca: Pesni ot Katuna - Песни от катуна²³) Çingene kökenli bir yazar tarafından Bulgaristan’da yayımlanan ilk şiir kitabı özelliği taşımaktadır. Kimsenin tanımadığı esmer bir genç; kalaycılar, ayı terbiyecilerini, falcıları, Roman çadırlarını ve at hırsızlarını Bulgaristan edebiyat dünyasına sokmayı başarmıştır. Realist ve dokunaklı anlatımıyla, duygu dolu lirik şiirleriyle Kerim, etnik folkloru ve Çingene gelenek-göreneklerini Bulgaristan şiir dünyasının merkezine yerleştirmiştir. Teteven’den gelen yoksul Çingene, ilginç, renkli, melodik ve etkileyici şiirleriyle yazar ve sanat çevrelerinin dikkatini üzerine çekmeyi başarmıştı.

Neli Gospodinova Usin Kerim’in ilk kitabı olan “Pesni ot Katuna” ile ilgili şu değerlendirmeyi yapmıştır:

“Derin bir edebiyat kültürüne sahip olmayan Usin Kerim’in içten, doğal ve spontane yeteneği dikkat çekmektedir. Kendine özgü ustalığı ile kaleme aldığı ilk şiir kitabı gerçekten orijinaldir. Bu eserde, özel bir ruh özgürlüğü, içten gelen bir doğallık, folklorik bir melodi ve lirik bir ses vardır.”

Usin Kerim’in en büyük özelliklerinden birisi, kişilik ve karakter ile yazarlık ve şairlik özelliklerinin büyük bir uyum içinde olmalarıdır. Gündelik hayatta Kerim ne kadar doğal ve içten ise şiirlerinde de aynı doğallık ve içtenlik görülmektedir. Teteven ve Çepelare’de nasıl eğlenceye ve doğaya düşkün ise aynı düşkünlüğü eserlerinde de hissedebiliriz. Yapmacıklardan ve sahte davranışlardan uzak, içi dışı bir olan Kerim, kısa yaşamında bazen sinirli ve tedirgin bazen şakacı ve neşeli bazen dalgın ve hüzünlü olduğundan aynı psikolojik değişimi onun lirik şiirlerinde de görebiliriz. Renkli hayatı ve değişken psikolojik durumu onun şiirlerine de renklilik ve değişkenlik olarak yansımıştır. Bu nedenle duygu dolu şiirlerinde bazen korkmakta ve ağlamakta bazen delice âşık olup sevgi dilenmekte bazen doğayla bütünleşmekte bazen mutsuz ve çaresiz kendinden kaçmak istercesine uzaklara koşmaktadır. 1955-1980 döneminde Usin Kerim’in kaleminden çıkan Bulgaristan’da 6-7 kitap yayımlanmıştır. Yazarın Bulgaristan’da yayınlanan başlıca eserleri şunlardır.²⁴

²³ Bulgarcaya özgü bir kelime olan “Katun” (Bulgarca: катун) kavramının tam olarak Türkçe karşılığı yoktur. Ama Çingenelere özgü olan, 5-6 çadırdan oluşan küçük köy altı yerleşmelerini çağrıştıran bu kavramdır. “Göçebe Çingene Çadırları”, “Göçebe Çingene Kampları” veya “Geçici Çingene Köy Altı Yerleşmeleri” olarak tercüme edilebilir.

²⁴ Usin Kerim’in tüm kitaplarını ve eserlerini görmek isteyenler için bakınız:

<https://knizhen-pazar.net/books/authors/> (22.05.2021).

- Kerim, Usin (1955) “*Pesni ot Katuna*”, Sofia: Bilgarski Pisatel (Bulgarca: Керим, Усин. 1955. Песни от катуна. София: Издателство Български писател)
- Kerim, Usin (1959) “*Oçite Govoryat: Stihove*”, Sofia: Bilgarski Pisatel (Bulgarca: Керим, Усин. 1959. Очите говорят: Стихове. София: Издателство Български писател)
- Kerim, Usin (1968) “*Pod Siniya Şatır: Stihove*”, Varna: Dırjavno İzdatelstvo (Bulgarca: Керим, Усин. 1968. Под синия шатър: Стихове. Варна: Държавно издателство)
- Kerim, Usin (1968) “*Stihotvoreniya*”, Sofia: Voенно İzdatelstvo (Bulgarca: Керим, Усин. 1968. Стихотворения, София: Военно Издателство)
- Kerim, Usin (1969) “*Zayı Bayu i Oraça*”, Sofia: Bilgarski Hudojnik (Bulgarca: Керим, Усин. 1969. Заю Баю и орача. София: Издателство Български художник)
- Kerim, Usin (1978) “*S Baştiniya Glas*”, Sofia: Bilgarski Hudojnik (Bulgarca: Керим, Усин. 1978. С бащиния глас. София: Издателство Български писател)

Şair çok erken yaşta hayatını kaybetmiş olmasına rağmen şiirleri ve kitapları ölümünden sonra da ilgi görmeye devam etmektedir. Yazar hayattayken sadece 6-7 kitabı yayımlanmıştır. Yazarın ölümünden sonra bu sayı 10'a yakındır.²⁵ Böylece onun yazarlık değerinin ve usta şairliğinin ölümünden sonra daha iyi anlaşıldığı ortaya çıkmıştır. Usin Kerim'in 1983 yılındaki ölümünden sonra Bulgaristan'da yayımlanan başlıca kitapları şunlardır:

- Kerim, Usin (1987) “*Halişte: Stihotvoreniya*”, Plovdiv: Hristo G. Danov (Bulgarca: Керим, Усин. 1987. Халище: Стихотворения. Пловдив: Христо Г. Данов)
- Kerim, Usin (1989) “*Kato Praşen Skitnik se Zavriştam*” Sofia: Bilgarski Pisatel (Bulgarca: Керим, Усин. 1989. Като прашен скитник се завръщам, София: Издателство Български писател)
- Kerim, Usin (1998) “*Kon Jaduvam: İzbrani Stihotvoreniya i Nepublikuvani Tvorbi*”, Şumen: Slavço Nikolov i sie (Bulgarca: Керим, Усин. 1998. Кон жадувам. Избрани стихотворения и непубликувани творби. Шумен: Издателство Славчо Николов и sie)

²⁵ BAN, a.g.e, s. 706 – 707.

- Kerim, Usin (2003) “*Lirika*”, Sofia: Narodna Kultura (Bulgarca: Керим, Усин. 2003. Лирика. София: Издателство Народна култура)
- Kerim, Usin (2008) “*Bilgariya v Men*”, İzdatelstvo Zea Print (Bulgarca: Керим, Усин. 2008, Издателство Зеа-Принт)
- Kerim, Usin (2013) “*Zarka. Tom 1, Spomeni. Posvešteniya*”, Sofia: İzdatelstvo Ral – Kolobır (Bulgarca: Керим, Усин. 2013. Зарька. Том 1. Спомени. Посвещения, София: Издателство Рал-Колобър)
- Kerim, Usin (2013) “*Otblizo. Tom 2, Spomeni. Posvešteniya*”, Sofia: İzdatelstvo Ral – Kolobır (Bulgarca: Керим, Усин. 2013. Отблизо. Том 2. Спомени. Посвещения, София: Издателство Рал-Колобър)

Usin Kerim'in şiirlerini Bulgarcadan Türkçeye tercüme eden şair Ahmet Emin Atasoy, onun yazarlık yeteneğini ve şiir dünyasını şöyle değerlendirmektedir:

*“Onun şiiri, her şeyden önce doğallığı, sadeliği, renkliliği ve coşkusuyla öne çıkan bir şiirdir. Bu şiir; alçakgönüllü ve dürüst bir şairin kendisi gibi azınlıkta olan Romanların örf, âdet ve geleneklerini, yıllarca horlanarak dışlanmış bu insanların sosyal ve kültürel sorunlarını, vatan sevgisini ve onurlu bir yaşam adına verdikleri zorlu mücadeleyi yansıtır. Büyüleyici etkisini insan sevgisinden alan bu şiir, Bulgar şiiri coğrafyasında başlı başına bir edebiyat akımı oluşturmakta ve ilginç bir sanatsal ada görünümündedir.”*²⁶

Şiirlerinin tonlaması ve duygusallığı nedeniyle Peyo Yavorova'a benzetilen Kerim, gerçekten de Bulgaristan'ın yetiştirdiği en yetenekli şairlerin başında gelir.

Vatan topraklarında dolaşmak, farklı yöreleri ve doğal güzellikleri görmek, durmadan yürümek, keşfetmek, Kerim'in göçebe Çingene hayatını yansıtmakta, çocukluk ve gençlik yıllarında ailesiyle gerçekleştirdiği çilekeş göçleri çağrıştırmaktadır. Bu duygular, at sırtındaki macera dolu yolculukları ve unutulmayan çocukluk anılarını canlandırmaktadır. Usin Kerim, duygu dolu şiirlerinde, gözleri ve topukları yanarken yol olsa da olmasa da yürümektedir. Bu yürüyüşü onun lirik sözcükler akıtan usta kaleminden aktaralım:

²⁶ Atasoy, a.g.e.

***27

*“Yanıyor şu topuklarım,
gözlerim de yangınlarda.
Yürümekte kararlayım
yol olsa da olmasa da.
Yad ellerde itler görsem
hep üzerime saldıran;
ıslık çalarak eğlensem
zerrece umursamadan.
Kâh ovada kâh ormanda
uyusam şöyle gönlümce
sohbet edip yıldızlarla
uyansam şafaktan önce.
şu çıplak ayaklarımı
çiyleyle yıkasam her dem;
zift karası saçlarımı
saman takarak süslesem.
Keşke hep sade ve yalın,
ne yol ne de yön seçmeden,
ölene dek vatanımın
üzerinde yürüsem ben.”*

Usin Kerim yaşadığı yoksulluğu ve kıtlığı, aşkları ve arkadaşlıkları, hayat tecrübelerini ve günlük yaşantıları şiirlerine içtenlikle yansıtmıştır. Unutulmayan eserlerinde, sevdiği Mariya'yla yüksek sesle konuşmakta, babasının arkasından hüznü dizeler sıralamakta, Çingenelerin zorlu hayat kesitlerini aktarmakta, çaresizce mutluluğu ve aşkı aramaktadır. Dağlar, ovalar, akarsular, bayırlar, tepeler onun şiirlerini süsleyen olmazsa olmaz olan coğrafî unsurlardır. Sanatçılar, işçiler, göçebeler, kadınlar, dostlar, Romanlar ve aile üyeleri ise şiirlerinin merkezinde yer alan görünmez kahramanlardır. Bulgaristan'a âşık olan bu vatansever şair okuyucuyu, deniz kıyısındaki Sozopol'a, Teteven tepelerine, tozlu Sofya sokaklarına, Vit ırmağı vadisine, Rodop dağlarına ve Çingene çadırlarına götürmektedir. Duygusal şiirlerinde, Kerim sık sık âşık olduğu Ata ile konuşmakta kâh

²⁷ Bu şiirin Bulgarcadan Türkçeye çevirisini Bulgaristan Yazarlar Birliği üyesi olan şair Ahmet Emin Atasoy yapmıştır.

fırtınadan korkmakta ve rüzgârla savaşmakta kâh kaderine isyan etmektedir. Özgür dolaşmayı ve vatan topraklarının her bölgesini gezmeyi çok seven şair, ovalar ve dağlar üzerinde uçmakta, at sürüleriyle yarışmakta, sabahları yanlayarak çayırdaki yürümekte, ayva kokusu özlemiyle kendinden geçmekte, babaannesini Cina'ya duyduğu yakıcı özlemi dile getirmekte, sarhoş ihlamur ağaçları ile dertleşmektedir.

Usin Kerim için "sevgili" kutsal kitap gibi tapınması gereken bir kavramdır. "Sevgili" şiirinde de görüldüğü gibi Kerim'in âşık olduğu kız, ay ve çiçek'ten daha güzeldir. Minicik beyaz elleriyle saçlarını okşayan, ömrüne tat ve anlam veren bir kurtarıcıdır.

*Sevgili*²⁸

*"Dünya var olalı beri insanlar
ay'a benzetmişler hep sevgiliyi.
Oysa olur şey mi, öyle ay kadar
sevgili de uzak ve soğuk mu ki?
Ne aya benzer o ne de çiçeğe
ona benzeyemez periler bile
yakından bakmadan bu güzelliğe
gözlerinden uzak kalmam nafile.
Saçımı okşayan bu eller onun,
sarhoşum onların beyazlığından.
Onlardır ömrüme tat veren çoğun,
ne çıkar minicik olmalarından?
Sevgilimden bir an ayrılmış olsam,
güzün yaprak döken bir ağaç gibi,
boş yuvaya dönüşecek tüm dünyam
ve şarkılar terk edecek kalbimi."*

Gözleri ve ayakları da yansa, yol olsa da olmasa da, o hep yürümek istiyor. Böylece gezip dolaşma sevdasını ön plana çıkarırken, Çingene kanına ve göçebeliğe atıfta bulunmaktadır. Gezgin bir yazar, doğasever bir aydın, göçebe bir şairdir Usin Kerim. Bir yerde yaşayamayan, bir kişiye bağlı kalamayan, bir yerde kök salamayan, mekân ve zaman değişiminde kendi değişimini keşfetmeye çalışan bir gezgin, bir özgürlük savaşçısıdır. Roman

²⁸ Bu şiirin Bulgarcadan Türkçeye çevirisini Bulgaristan Yazarlar Birliği üyesi olan şair Ahmet Emin Atasoy yapmıştır.

topluluğunun etno-kültürel özelliklerini eserlerinde ustalıklı yansıtan Kerim, Bulgaristan Komünist Partisi üyesi ve sosyalizmin ateşli taraftarlarından biridir. Bu nedenle bazı şiirlerinde Roman topluluğuna yönelik devlet politikalarını övmüş ve sosyalist hükümetlerin azınlık politikalarını onaylayan birçok şiire imza atmıştır. Bu nedenledir ki beklenmedik bir şekilde binlerce Çingene ile birlikte adının ve soyadının Bulgar adıyla zorla değiştirildiğinde, çok sevdiği komünist parti tarafından ihanete uğramış olmanın düş kırıklığını acılar içinde yaşamıştır.

Usin Kerim azınlık hakları ve insan hakları arayışlarında Bulgaristan'ın örnek yazarlarından biridir. "Babahak"²⁹ şiirinde "Baba Hakkı", yani gelinin babasına verilen başlık parası geleneğini sorgulamakta ve âşık olan erkeklerin parasız olduklarından sevdikleri kızlarla neden evlenemediklerini çarpıcı bir dille anlatmaktadır. Yüzyıllardır kuşaktan kuşağa aktarılan ve yaşatılan bu yüz kızartıcı gelenek kızını satışa çıkaran Demir ile damat adayı Alico gibi çağ dışı tipleri amansızca eleştiren ve bir toplumsal yaraya ilaç bulmaya çalışan bir aydının çığıdır adeta.

Baba Hakkı³⁰

*"Baba hakkı – yazılmadık yasa,
korkunç ve katı,
ata yasası –
baba hakkı!
Kara Çingeneler, atları ve arabalarıyla
bu kez de meydandalar.
Yaz ortasının bu sıcak gününde,
baba hakkı gününde, babalar
burda kendi kızlarını satmaktalar.
Demir ile Alico el sıkışıyor –
el sıkışıyor
ve pazarlaşıyorlar
fiyat artırarak.
Yanı başlarında Arife – selvi boylu kız.*

²⁹ Osmanlı döneminde, Türkçe'den Bulgarca'ya geçen "Baba Hakkı" kavramı, Bulgaristan'da yaşayan Pomak, Türk, Roman, Alevi, Çerkez ve Tatar toplumlarında yaygın olarak bilinen ve kullanılan bir toplumsal gelenektir.

³⁰ Bu şiirin Bulgarcadan Türkçeye çevirisini şair Ahmet Emin Atasoy yapmıştır. Kaynak için bakınız: Ahmet Emin Atasoy, a.g.e.

*Arife susuyor, ağladı ağlayacak...
Karşı tarafta Meto, sevdiği Meto –
kararmış gözlerinde
sonsuz bir öfke,
hüzünlü bir kor.
Cebindeki kamayı gizli gizli sıkarak o,
titriyor ve bekliyor,
titriyor ve bekliyor...
Kızı için yüksek bedel istiyor baba
ve bağılıyor terleyerek:
– Ben kız değil, kraliçe çıkardım bu meydana,
bu güzellik için beş bin kayme de ne demek?
Helal olsun, diyorum, bu parayı sayana!
Ve yine tutuşuyorlar Alico'yla el ele,
Ve yeniden kızışıyor pazarlık
Ve dur durak yok artık:
– Haydi, Alico, bil ki bu, ekmeğ tekendir senin!
Senin için direnecek,
senin için dilenecek,
ve seni besleyecek
hem de ölene değin!..
Meto halâ gizli gizli sıkıyor cebindeki kamayı,
titriyor ve bekliyor,
titriyor ve bekliyor!
Meto'nun cebinde yok beş parası.
Ama yüreği inanılmaz zengin
ve sevgisi çok büyük –
ne ki satıyorlar sevdiği kızı.
Ve pazarlık neredeyse bitmek üzere
ve neredeyse parlayacak belki de kama.
Gönül ister ki bu kama bir şimşek gibi
sana çarpsa, ey baba hakkı,
ey çürümüş ve gereksiz eğreti.*

*Keşke sana çarpsa, ey baba hakkı –
yazılmadık yasa,
korkunç ve katı -
baba hakkı!..”*

Gündelik sıkıntılar ve toplumsal dramlar, insani acılar ve çaresizlikler, hatta trajik yaşantılar sıkça görülür Kerim'in eserlerinde. “Babahak” şiirinde delikanlı Çingene Meto ile esmer güzeli Arifa arasındaki trajik aşk bu toplumsal dramlardan ve Romanların gerçek yaşam sahnelerinden sadece biridir. “Babahak” şiirinde yazar; adaletsiz ve mutsuzluk getiren babaların belirlediği, aşka fırsat vermeyen ve ayrılık getiren hakkın hak olamayacağına işaret etmektedir. Sonuç olarak Kerim, eserlerinde yönelttiği sosyal eleştiri, toplumsal duyarlılık ve azınlık sorunlarına getirmiş olduğu çok boyutlu bakış açısıyla diğer Bulgar şairlerinden hissedilir ölçüde ayrılmaktadır. Kazandjiev'in deyiimiyle: “*Tavukların arasında yürümeye zorlanan bir şahindi o*”.³¹ Balkan dağlarından gelen gururlu ama kanatları kırık bir şahin.

Ekolojik öğeler, coğrafi unsurlar ayrıca bitki ve hayvanlar Kerim'in kaleme aldığı birçok şiirde önemli bir yere sahiptir. Sabah ve akşam, sıcak ve soğuk, deniz ve dağ, ilkbahar ve sonbahar, güneş ve ay, yağmur ve kar, deniz ve kara, toprak ve dere, at ve horoz ve daha yüzlerce unsur onun duygulu şiirlerinin merkezinde yer alır. Şair çoğu zaman at sırtında yeşil ormanlar üzerinde uçmakta, Beyaz Vit Vadisi'nde doğayla bütünleşmekte, güneşin batışını deniz kıyısından izlemektedir. Şair poyraz rüzgârlarıyla savrulmaktan hoşlandığı gibi, koşan geyikleri ve yaklaşan fırtınayı seyretmekten de büyük bir zevk almaktadır. Kerim, doğa unsurlarını birçok Bulgar yazardan daha estetik ve lirik yansıtan ustalardan biridir çünkü o, uzun yıllar doğanın içinde yaşamış, ona tanıdığı ölçüde tapmıştır. Bu nedenle insan-doğa bütünleşmesi onun kaleme aldığı birçok romantik şiirin merkezindedir.

Kerim'in en lirik eserlerinden biri olan “Toprak” şiirinde, otlarla konuşan, atlarla koşuran, çam üstündeki şahin kuşu seyreden, dağ sahibi, toprak sahibi, doğa aşığı, romantik bir Usin Kerim var kaşımızda:

Toprak³²
*“Koşan at ve sonsuz yollar,
rüzgârın yelesi yeşil!..”*

³¹ <https://literaturesviat.com/?p=164900> (15.04.2021).

³² Bu şiirin Bulgarcadan Türkçeye çevirisini Bulgaristan Yazarlar Birliği üyesi olan şair Ahmet Emin Atasoy yapmıştır.

*Gördüğüm bu manzaralar
hepsi gerçek, hayal değil.
Her geçitte dost bulurum
kalkarım şafaktan önce.
Otları çöple konuşurum
dostça, dilim döndüğünce.
Yazın öz evladı gibi
kucak açar dağlar bana;
çam üstündeki şahini
seyrederim kana kana.
Meyvesi bol gümr dalları
altın başlı gümr ırgalar.
Üzümlerden sarı sarı
özsu dudağıma damlar.
Ekmeğıyle deniziyle
ben bir toprak sahibiyim!
Yaşayacak o benimle
attıkça bu deli kalbim.”*

Aslında onun şiirindeki çevre duyarlılığı ve doğa sevgisi Çingene ruhunun ve gezgin yaşam biçiminin etkileyici bir yansıması olarak algılanmaktadır. Bu bağlamda “Ormanda Yağmur” başlıklı şiirin Kerim'in doğa ile bütünleşme olgusunu en iyi yansıtan şiirlerinden biri olduğunu söyleyebiliriz.

Ormanda Yağmur³³

*“Poyraz endişeli savrulup esti–
kıllı bir dev midir salınan böyle?
Dallar inilmedi ve nefes kesti,
sağanak başladı hem döne döne.
Işık aşkı gözlerinin neminde,
fısıldaşıp titreşiyor ağaçlar*

³³ Bu şiirin Bulgarcadan Türkçeye çevirisini şair Ahmet Emin Atasoy yapmıştır. Kaynak için bakınız: Ahmet Emin Atasoy, a.g.e.

*ve ormanın sonsuz derinliğinde
eşsiz bir sonatın yankıları var.
Dal ve yaprakların klavyeleri
sarılmışlar yamaçlara birlikte.
Piyanist yağmurun kıvrak elleri
ince hünerini sergilemekte.
Bir yanda kontrbastan gelen inilti
öte yanda çılgık atan bir keman.
Secdeye düşesim geliyor şimdi
o bendeki hiç bitmeyen acıdan.”*

Mutluluk ve özgürlük arayışlarını, vatanseverliği ve hümanizmi, aşk ve doğa özlemine şiirlerine tüm içtenliğiyle yansıtan şair, satır aralarında etnik dışlama ve toplumsal ötekileştirme gibi sosyalist toplumda tabu olarak bilinen konulara da ince göndermelerde bulunmakta, yeri geldikçe açık açık eleştirmektedir de. Okuyucular onu uykusuz ve dalgın, bitkin ve yorgun, düşünceli ve kederli, neşeli ve mutlu, hüznü ve huzursuz olarak tüm insancıl halleriyle görmekte ve sevmektedir. Onun dokunaklı şiirleri özünde, volkan gürültüsünü anımsatan bir haykırış, deprem etkisinde bir hüznü, yükselen deniz dalgaları gibi bir iç isyan, fırtına etkisinde bir hayat savrulması ve yıldız yolu uzunluğunda bir göç hikâyesi gizlemektedir. Hayat felsefesini “*Tomruk veya balta olmak, asıl mesele budur*” diyerek de ezenler ile ezilenlerin, yöneticiler ile yönetilenlerin, zenginler ile fakirlerin, yerleşik olanlar ile göçebelerin arasındaki derin ayrışmanın sosyalist ülkelerde de var olabileceğine dolaylı bir gönderme yapmaktadır şair. “Tomruk ve balta” simgesinin ardında Güçlü ve üstün başat millet ile zayıf ve sömürülen azınlık gizlenmektedir. Kerim'in özgürlük arayışı da dışa vurduğu isyanı da çırpınıp dövünmesi de hep bundandır. Romantik şiirlerinden birinde, “*Gökyüzü senin için mi ağlamaktadır?*” sorusunu yöneltirken, mutsuzluğunu ve kederini de gizleyememiştir.

Doğa sevgisi, vatan sevgisi ve insan sevgisi Kerim'in tüm eserlerinde merkezi konumda yer alan unsurlardır. Sevgi ve nefret, neşe ve hüznü, yaşam ve ölüm, umut ve keder hepsinin merkezinde doğa, vatan ve insan vardır. Gündelik yaşam, bilindik insanlar ve tanıdıklar, sıradan doğal öğeler ve olaylar, izlenimler ve beşeri yansımalar görülür eserlerinde. Bu nedenle ayrılık ve kavuşma, göç ve yolculuk, yaşam ve ölüm, doğa ve özgürlük, sevgi ve hüznü şiirlerinden hiç eksik olmaz. Antara ile Abla arasındaki tutkulu aşk, ateşli Çingene genci Meto'nun esmer tenli Arifa'ya bir türlü kavuşamaması, sıradan gündelik yaşantılar ve insani ilişkilerin Kerim'in

şiiirlerindeki yansımalarıdır. Aslında Antara ile Abla veya Meto ile Arifa arasındaki aşk, Kerim'in kendi hayat kesitlerini ve yaşantısını büyük ölçüde yansıtmaktadır. Kendi kahramanlarını yaşam çevresindeki gözlemler sonucunda yaratan Kerim, genelde gerçek olaylardan yola çıkarak şiirlerini yaratmıştır. Bu gerçeklik, sadelik ve realist bakış açısının kaynaklarını onun yoksul çocukluk ve gençlik dönemlerinde, göç yollarındaki gezgin Çingene yaşantılarında, Roman geleneklerinin ilginç ama katı kurallarında, hüznün ve keder dolu yaşam hikâyesinde aramak gerekmektedir. Bu nedenle Kerim'in eserleri Roman hayatının ve Çingene geleneklerinin ta kendisidir. Yoksul bir azınlığın sevinç ve trajedilerle dolu gündelik yaşantılarının kendisidir. Kişisel izlenimlerinin lirik boyutu, sosyalist Bulgaristan'dan canlı ve gerçek bir hayat kesitidir. Sıcak ve samimi lirik otobiyografik bakış açısı, duygulu ama gerçekleri yansıtan yaşam hikâyeleri sayesinde Kerim diğer Bulgar şairlerinden farklı bir yerde konumlandırılmaktadır.

Etnik ve çirkinlik kompleksi, Çingene ezikliği ve göçebe geçmişi, tüm hayatı boyunca Usin Kerim'in temel ruhsal sorunları olmuştur. Bulgarlar tarafından alkışlanan ama tüm özverili çabalarına rağmen asla onlarla eşit olamayan biridir. Dedesi ayı gezdiren ama kendisi gazeteci ve yazarlar safına girmiş seçkin biridir. Göçebe geçmişinden ve etnik gölgesinden kurtulamayan ünlü ama mutsuz bir şairdir. "Çingene'yim Ben" adlı şiirinde, yazar hem Çingene kimliği ile barışık bir izlenim vermekte hem de diğer Çingenelerden farklı, aydın bir yazar olduğunu, bıçak taşımadığını ve kimsenin altınlarına göz dikmediğini kanıtlamaya çalışmıştır. Böylece aslında bir türlü kurtulamadığı komplekslerine karşı günün aydın kişisinde aranan özellikleri koyarak, derin bir ikilemde ilginç ve ilginç olduğu kadar da güçlü bir itiraf niteliğinde şiir ortaya koymuştur:

Çingene'yim Ben³⁴

*"Ben bir Çingene'yim. Çocukluğumda
geceleri çadırlarda titredim.
Ama bıçak taşımadım koynumda
ve kimsenin altınına göz dikmedim!
Ben bir Çingene'yim. Sırtımda heybe,
bir ayı gezdirdim yaz kış durmadım.*

³⁴ Bu şiirin Bulgarcadan Türkçeye çevirisini şair Ahmet Emin Atasoy yapmıştır. Kaynak için bakınız: Ahmet Emin Atasoy, a.g.e.

*Ama dedem gibi gam yok kalbimde –
ev sahibi, kitap yazan adamım.
Oyunlarım çalınmıştı bir zaman
yurtık pırtık bir berduştum, çaresiz...
Ama bugün çocuklarım oyundan
dönüyorlar prensler gibi tertemiz.
Gemiye bilmezdi yüzdüğüm göller,
kanatlı bir attı çağırın beni.
Ve zamanla canlı gördü bu gözler
dedemin düşlerde görmediğini.
İsterse sağanak yağsın, şiddetli
fırtınalar kopsun göğün bağrında.
Mert bir ampul ısıtıyor gecemi,
dünya antenimin avuçlarında!”*

Nikola İndjov, büyük bir incelikle kaleme aldığı “*Beyaz Takım Elbiseli Şair*” başlıklı yazısında Kerim ile ilgili şu çarpıcı ifadeler yer vermiştir: “*Usin Kerim'in Çingene olduğunu herkes biliyordu ama kimse ona Çingene demiyordu, Çingene temalı şiirler yazmaya devam etmesini arzuluyordu...*”³⁵ Nikola İndjov'un yapmış olduğu tespitler çok ama çok önemlidir. Bulgar yazar çevreleri, sanatçılar, özellikle de siyasetçiler ve sosyalist yöneticiler Usin Kerim'in Çingene olduğunu bilmelerine rağmen onun etnik kökenini afişe etmekten ve ona Çingene denilmesinden bilinçli olarak kaçınmışlardır. Fakat aynı yönetici çevreler, onun şiirlerinde ve yazılarında Çingene konusuna ağırlık vermesini özellikle teşvik etmekteydiler. Onların genel tutumunu şöyle çözümleriz: “*Biz senin Çingene olduğunu biliyoruz ama bilmiyormuşuz gibi yapalım. Sen ve ben eşitiz, ama yine de sen bizden olmayan birisin*”. Bizden olan öteki, aslında, eşitliği ve halkçılığı çağrıştıran sosyalist bir toplumda, azınlıklara yönelik bu ikiyüzlü davranış sadece Kerim'e karşı takınılan özel (kişisel) bir tavır da değildi. Bulgar Komünist Partisi yöneticileri tüm azınlık kökenli sanatçılara, sporculara ve yazarlara karşı benzer tutum sergilemekteydi. Bundan dolayı da Tatar, Pomak, Çingene, Alevi ve Türk kökenli Müslüman aydınlar tüm sosyalist dönem boyunca “bizden olan ötekiler” çerçevesinin dışına hiçbir zaman çıkamadılar. Etnik kimlikleri ile başat millet arasında, kişisel özgürlükleri ile komünist parti istekleri arasında, etnik aidiyet ile ulusal aidiyet arasında sıkışıp kaldılar. Nitekim onlardan bazıları (Türk kökenli şair Recep Küpçü gibi) buna dayanamayıp intihar ettiler.

³⁵ <https://literaturensivat.com/?p=11078> (10.04.2021).

Kerim ve babasının orman yollarındaki unutulmayan serüvenini yansıtan “Oğul” şiiri, Çingene topluluğun çilekeş hayatını ve “*pis hayata*” olan bakış açılarını yansıttığı gibi yazarın “*Pasaklı Çingene*” olarak tanımladığı babasına olan hayranlığını da yansıtmaktadır:

Oğul³⁶

*“Ellerimizde baltalarla sabahleyin erkenden
yaşlı ormanın yolunu tutuyoruz babamla
ve nazlı şafak gülümseyip Ostrets Tepesi'nden
selamlamaktadır bizi bembeyaz yaşmağıyla.
Gözlerim babamın esmer ve tıraşsız yüzünde,
ardından da zorluklardan çökmüş omuzlarında;
bakıyor ve: “ey, pis hayat” diyorum kendi kendime
“budaklı kayın ağacından bir farkın yok aslında!”
babam çok neşeli oysa, bir türkü tutturmuş canlı:
“Bir Çingene düz ovada at sürüyor yel gibi,
nereye gidiyor acaba o kadar heyecanlı?
Akşam oluyor ama onun ne evi var ne ekmeği.
Sür delişmen atını, kara oğlan, genç oğlan,
mahmuzla ve dörtnala geç sonsuz mavi engini!
Yıldırmasın seni ne soğuk ne açlık ne de boran –
geri dönünce oğlan babası bulacaksın kendini!...”
Söylüyor mu söylüyor pasaklı Çingene babam,
hem söylüyor hem yürüyor, ben de onun peşinde,
onun kanını duyuyorum damarlarımda her an
ve hızla büyüdüğümü inanılmaz bir biçimde.
Biliyorum yıllar sonra babam ölmüş olacak
ve yıllar sonra ben de değişeceğim haliyle.
Ne ki Çingene çadırı benden uzak kalacak
ama türkü söyleyeceğim ben hep babamın diliyle.”*

Kerim'in şiirlerinde hem kutsal bildiği vatani Bulgaristan'a hem de Roman etnik köklerine bağlılık, birbirleriyle çatışmadan büyük bir uyum içinde

³⁶ Bu şiirin Bulgarcadan Türkçeye çevirisini Bulgaristan Yazarlar Birliği üyesi olan şair Ahmet Emin Atasoy yapmıştır.

varlıklarını sürdürmektedir. Bir başka deyişle Kerim'in ruhsal derinliklerinde hangi duyguların egemen olduğunu hangi fırtınaların koptuğunu ve hangi ikilemlerin yaşandığı konusunda kehanette bulunmak zor. Ancak şiirleri irdelendiğinde, vatandaşlık kimliğiyle etnik kimliğinin örtüşmemesine rağmen bunu, en azından, sorun haline getirmediğini anlayabiliriz. Ulusal aidiyet ve etnik köken Kerim için sorgulanmaması gereken ve ikilem yaratmayan kutsal kimliklerdir. Özetle, Kerim şiirlerinde kendini Teteven ve Çepelare aşığı, sadık Bulgaristan vatandaşı ve etnik kimliğini sonuna dek savunan bir Çingene olarak tanıtmaktadır. Vatan sevgisi ve Bulgaristan'a bağlılık en iyi biçimde kaleme aldığı aşağıdaki şiirinde hissedilmektedir:

***³⁷

*“Bulgaristan, tüm sevgimle bıkmadan, tükenmeden
şiirlerimde hep seni haykırmadım mı ben?
Ama tek dizem bile yok ölümsüzleştiren seni,
senin yüce şanını ve eşsiz güzelliğini.
Çünkü sen başlı başına bir destansın gözümde,
bir benzerin bulunamaz, inan ki, yeryüzünde!
Senin sarp dağ başlarında hayat bulan her dizen
sınanmıştır geçe geçe savaş ateşlerinden.
Akşamları güneş batıp karanlık çöktüğünde,
yıldız yıldız gerdanlıklar parlar senin göğünde!
Barış içinde yükselmeni, güçlenmeni isterim
atalarımın toprağı, Bulgar devletim benim!”*

Bazı Bulgar eleştirmenler ve edebiyat uzmanları, Usin Kerim denildiğinde, sadece şairin “egzotik etnik köklerini” ve Çingene ruhunu görmektedirler. Onun bunalımlı ve trajik hikâyelerle dolu çilekeş yaşamının iç yüzünü görmezden gelmektedirler. Daha da önemlisi bazı milliyetçi Bulgarlar, şair olarak onun büyük şiir yeteneğini küçümsemeye çalışmakta ve yazdığı şiirlerin renkliliğini, derinliğini ve orijinalliğini hissedememektedirler. Oysa Vladimir Yanev'in de belirttiği gibi toplumun, Usin Kerim gibi şairlere,

³⁷ Bu şiirin Bulgarcadan Türkçeye çevirisini Bulgaristan Yazarlar Birliği üyesi olan şair Ahmet Emin Atasoy yapmıştır.

onların ölümünden sonra da ihtiyacı vardır ve sıradan insanların da onun şiirleriyle bütünleşmeleri gerekmektedir.³⁸

Aşağıdaki satırlarda, bazı Bulgar yazarların ve edebiyat uzmanlarının Usin Kerim ile ilgili anlarına ve kişisel görüşlerine yer verilmiştir:

- Ünlü Bulgar şair Elisaveta Bagryana Kerim'in şiirlerine hayranlığını gizleyememiş ve şunları içtenlikle söylemiştir: *"Bu Yavorov'un ta kendisidir! Benim için bu yeni bir Yavorov'tur"*³⁹. *Şairler diriltilebilirse, Kerim'in yeni bir Yavorov olduğu anlaşılırdı: aynı tonlama, aynı ateş, aynı duygu ve melodi.*⁴⁰
- Kerim'in kendine özgü olan yazarlık yeteneğini Snejana Peyçeva şöyle özetlemektedir: *"Kerim gerçekten hayatın sıradan şeylerine sevgi aşılama yeteneğine sahip bir yazardı."*⁴¹
- Usin Kerim'in 80. yaş günü kutlamaları çerçevesinde edebiyat uzmanı Vladimir Yanev şunları yazmıştır: *"Usin Kerim'in şiiri benim için Bulgar edebiyatında derin izler ve yansımalar bırakmıştır. Yazmış olduğu duygu dolu eserler, bugün de hala heyecan verici ve düşündürücüdür. Bunun ana nedeni, yazarın unutulmaz insani karakterler yaratması, lirik ve estetik olayları ustalikle aktarması ve katkısız, abartısız dramatik yaşantıları içtenlikle yansıtmasıdır. Kuşkusuz bu Çingene, bugün en değerli Bulgar şairlerinden biridir!"*⁴²
- Ünlü Bulgar edebiyat uzmanı ve yazar Svetozar Kazandjiev Kerim'i şöyle tanıtmaktadır: *"Yetenekli, ama ateşli ve isyankâr Çingene kanı, onunla her görüşmeden sonra şiirsevenlerin kendisi hakkında efsaneler anlatmalarına neden oluyordu. Ama o bunlardan hiç etkilenmezdi. İnsanların ağızına değil kalplerine girmeye çalışırdı. Zengin ve çelişkili iç dünyası, kendine özgü karakter özellikleri ve hiç susmayan özgürlük özlemi, sadece şiirini değil, aynı zamanda davranışlarını ve hayat tarzını da etkilemekteydi."*⁴³

³⁸ Bakınız: <https://literaturesviat.com/?p=2092> (02.05.2021)

³⁹ Yavorov'un yaşamı ve eserleriyle ilgili bakınız: Atasoy, Emin Atasoy, İsmail Orkun Atasoy, *"Aşk ve Ölüme Susamış Bir Şair: Peyo Yavorov"*, A. Kadir Çüçen – Editör, Yaşam ve Ölüm Felsefesi, Sentez Yayıncılık, Bursa 2017, s. 489–518.

⁴⁰ Vladimir Yanev'in çok sevdiği Usin Kerim'in 80 yaş günü kutlamaları ile ilgili kaleme aldığı yazısından alınmıştır.

⁴¹ <https://literaturesviat.com/?p=2092> (02.05.2021).

⁴² <https://literaturesviat.com/?p=2092> (02.05.2021).

⁴³ <https://literaturesviat.com/?p=164900> (15.04.2021).

- Ünlü Bulgar edebiyat uzmanı ve yazar Pantaley Zarev ise Kerim'in şiir dünyasına övgü dolu sözler sarf etmektedir:
“*Pek çok şiir koleksiyonundan gelen yapmacık yazılar ve cansız-kuru şiirler yerine, onun eserlerinde doğayla temastan yaşadığımız tatlı heyecanı hissediyoruz; sıradan insanların coşkulu hayatlarını, üzüntülerini ve acılarını anımsatan taze ve çarpıcı bir yazı tarzı görüyoruz. Zorlamalı ve yapmacık çabalardan sonra şiirselliğe ulaşan bazı yazarların aksine, Usin Kerim bir taşkın ırmak kadar doğal ve güçlüdür, çünkü şiir onun kalbinin ve ruhunun derinliklerinden tertemiz ve kendiliğinden doğmaktadır. İşte bu yüzden onun eserlerinden, tonlama, canlılık ve renklilik olarak, bize halk şarkılarını hatırlatan canlı bir akarsu fişkırmaktadır*”.⁴⁴
- Edebiyat eleştirmeni Stoyo Vartolomeev Usin Kerim'in doğa bağımlılığını ve çevre sevgisini şöyle dile getirmektedir:
“*Dağların gizemini, sırlarını ve cazibesini adeta derinden hissediyordu, onlarla yaşayan canlılar gibi iletişim kuruyordu ve konuşuyordu.*”⁴⁵
- Usin Kerim'in yakın arkadaşı olan Nikola İndjov, ünlü yazarla yaşadığı dostluğu şöyle yansıtmıştır:
“*O gerçekten yetenekliydi ve şairlik yeteneği sadece egzotik etnik kimliğiyle açıklanamazdı. Usin Kerim'in iç dünyası çok zengin ve çok renkliydi. Onunla bir yıl boyunca gazetemizin yazı işleri ofisinde beraber çalıştık ve çok sıcak arkadaşlık anılarımız oldu. Kenan Mahallesi meyhanelerinde, Haskovo yöresindeki köy düğünlerinde ve parti toplantılarında neredeyse hep beraberdik. Bir yıllık iş arkadaşlığımız boyunca çok sayıda mutlu ve mutsuz günleri birlikte yaşadık.*”⁴⁶
- Usin Kerim'i çok yakından tanıyan yazar Svetozar Kazandjiev şairin iç dünyasını gayet güzel yansıtmıştır:
“*Kerim ile yaptığım görüşmelerden onun hüzünlü ve kederli bir adam olduğunu anladım. Monotonluk ormanında büyüyen yalnız bir meşe ağacı gibiydi. İnişlerle - çıkışlarla dolu hayatında sayısız zafer kazanan ve aynı zamanda çocukluk travmalarını atlatamayan yalnız bir yazar. Asla kuğuya dönüşmeyecek bir çirkin ördek yavrusu. Hem kaderden hem de hayattan yenik düşmüş biri. Mağlup olmuşçasına yaşayan kimsesiz bir yalnız. Nedenini merak ettim, çünkü bir türlü anlayamıyordum! Usin Kerim daha ölmeden önce ünlü bir şair olarak*

⁴⁴ <https://literaturensviat.com/?p=164900> (15.04.2021).

⁴⁵ <https://literaturensviat.com/?p=152346> (08.04.2021).

⁴⁶ <https://literaturensviat.com/?p=11078> (10.04.2021).

tanınırdı, yazılarını ve şiirlerini en büyük gazete ve dergilerde yayınlardı, kaliteli kitapları vardı, evi, ailesi ve çocukları vardı... Ama acı çekiyordu ve mutsuzdu. Tavukların arasında yürümeye zorlanan bir şahin gibi görünüyordu. Onun edebi eserlerine ve şiirlerine daldığımda, olayların büyük bir bölümünü veya neredeyse tamamını çözdüm. O değerli eserlerin içinde, ruhunu gördüm. Elimin avucundaymış gibi onun iç dünyasını hissettim. Boyun eğmez ve sevgi dolu, gururlu ve sert ruhunu gördüm. Teteven Balkanlar'ından Rodopların Çepelare kentine uçup gelen ve sonsuza kadar Rodop Dağlarının göklerinde dolaşacak olan o gizemli ruhu.”⁴⁷

Sonuç ve Değerlendirme

Sosyalist sisteme minnet, vatanseverlik ve hümanizm, etnik köklerine ve yaşadığı yöreye bağlılık, vatan, insan ve doğa hayranlığı, baba ve anne sevgisi vb. motifler Usin Kerim'in şiirini ve onun kısa hayatını en iyi özetleyen kavramlardır. Hem sıra dışı hem de romantik bir şair olan Kerim, bu dünyada kendine yer etmeye çalışan hayat dolu bir Çingenedir. Roman kimliğinin tüm özelliklerini barındıran ve bunu söylemekten de çekinmeyen Kerim, kendisiyle barışık olup gıpta edilecek kadar açık sözlüdür. Realist şiirlerinde Çingenelerin örf, âdet, folklor ve geleneklerini, ustalıkla yansıttığı gibi, bu ezilmiş insanların sosyal, iktisadi ve kültürel sorunlarını da gündeme taşımaktan geri kalmamıştır. Çingene kimliği ile bazen gurur duymuş bazen ise azınlık kimliği nedeniyle ezilmiş ve dışlanmış. Ama ünlü şairi belki de en çok üzen şey, etnik kimliğinin bir aşağılık simgesi olarak yetenekli şair kimliğinin önünde tutulmasıdır.

Kerim, inişli çıkışlı hayat serüveniyle tanınan, en zor günlerde bile iyimserliğini kaybetmeyen, eğlenmeyi ve şakalaşmayı, gezmeyi ve yeni yerler keşfetmeyi, paylaşmayı ve yardımlaşmayı seven hüzün dolu bohem bir Çingene olarak tanımlanabilir. Doğa gezilerine ve meyhane köşelerine aynı derecede bağlılığı onun hayatındaki en büyük ve en şaşırtıcı zıtlıklarıdır. Hepsinden önemlisi Kerim'in, içinde yaşadığı sosyal tabloyu detaylı ve tarafsız irdeleyebilme yeteneğine sahip olmasıdır. Kişi özgürlüklerini kısıtlayan, katı gelenek-göreneklere isyan edecek kadar insan haklarına düşkün bir hümanisttir. Sıradan insanların yaşam serüvenlerini ustalıkla tasvir edebilen yürekli bir ressamdır. Onun şiirinde imrenilecek zengin bir folklor, nabız atan renkli bir günlük yaşam, unutulmaz halk kahramanları ve etkileyici yoğun duygular vardır. Söz gelimi çiçekler ve dereler, vadiler ve dağlar, özlem, aşk ve tutku, ay ve güneş, yaşam ve ölüm vardır. Bu özellikleriyle sanki biraz da başka bir Çingene şairi, İspanya'nın

⁴⁷ <https://literaturesviat.com/?p=164900> (15.04.2021).

unutulmaz Federico Lorca (1898 – 1936)'yı anımsatmaktadır. İçten bir sohbet tadında yazılmış şiirlerinde o kâh Ata'ya aşkını fısıldar kâh gökyüzündeki yalnız Ay'la dertleşir. Bazen memleketi Teteven'i resmeder, konuşan bir çift eşsiz gözün peşinden koşar ya da Ramadan ile Aışuna arasındaki akıllara durgunluk veren aşkı anlatır.

Yazarın halkla iç içe olması, mütevazı bir yaşam sürmesi, insanlarla kolay ilişki kurabilmesi, sürekli hareket halinde olup farklı yerleri gezmesi ve görmesi yaşadığı çevreyi ve toplumu iyi gözlemleyebilmesine, çoğunun göremediği güzellikleri ve ayrıntıları görmesine ve o büyüleyici şiirlerine aktarmasına neden olmuştur. Romantik ve serüvenci bir ruha sahip olmasına rağmen realist, halkçı ve mert bir şairdir. Yine de eğlenceye, kadınlara ve gezip tozmalara olan düşkünlüğünden ötürü yaşamı boyunca birçok sorunlarla karşılaşmaktan kendini kurtaramamıştır. Nitekim bir defasında Bulgar Yazarlar Birliği'nden kovulması da bu alkol bağımlılığı ve kontrolsüz hayat biçimi yüzünden olmuştur. Özgür ve gezgin Çingene ruhunu tüm damarlarında fazlasıyla taşıyan Kerim, genlerinden uzaklaşmadığı gibi, tam tersine, çoğu zaman onların tutsağı olmuştur.

Kerim'in yarattığı karakterlerde ve şiirlerde, bir yandan kişisel dramlar ve toplumsal sarsıntılar diğer yandan da unutulmayan dostluklar ve derin aşklar ele alınmaktadır. Bir yandan göç, kaçış, hüznün ve trajedi, diğer yandan özlem, kavuşma, empati ve sevgi... Bir toplum mühendisi duyarlılığı ve usta bir psikolog titizliğiyle şiirlerini kaleme alan Kerim; köylülerin, işçilerin, azınlıkların ve sıradan insanların yaşam hikâyelerini büyük bir ustalıkla okuyucularına yansıtabilmektedir. Bu nedenle de ayrılık ve kavuşma, sadakat ve ihanet, yaşam ve ölüm, sevgi ve nefret her insanın yüreğinde olduğu gibi her Kerim eserinde de mevcuttur. Hayattayken yeteneği ve başarıları yüksek sesle dillendirilmeyen Kerim'in yazarlık değeri ancak ölümünden sonra anlaşılmış ve ancak XXI. yüzyılda kıymetli bir Bulgaristan şairi olarak anılmaya başlanmıştır.

Smolyan şehir hastanesinde bir ayağı kesilen Kerim, hayatının son 3-4 yılını içkiye daha çok sarılarak, dünyaya küskün ve adeta içine kapanık olarak geçirmiştir. Bu karamsar günlerde Georgi Grivnev'e söylediği sözler derin anlam taşımaktadır: *“Bir şair için acınacak duruma düşmesinden daha onur kırıcı bir durum yoktur.”*⁴⁸ Şöhret basamaklarının hızlı tırmanışı ona ne sağlıklı ne de mutlu bir hayat sağlamıştı. Kısa yaşamının son yıllarında, yazar *“hem kaderden hem de hayattan yenik düşmüştü”*.

Georgi Grivnev'le yaptığı söyleşide Kerim kendisine atıfta bulunarak adeta bir Çingene falcısı gibi kehanetlerde bulunmuştur: *“Ölüme yaklaştığını*

⁴⁸ <https://literaturesviat.com/?p=164900> (15.04.2021).

hisseden kartal, yapayalnız göklerde inanılmaz yüksekliklere yükselir ve daha sonra kanatlarını gövdesine yapıştırdıktan sonra, adeta ok gibi hızla alçalmaya başlar ve onurlu bir şekilde mermi gibi yere çakılarak hayatına son verir”⁴⁹ Acınacak duruma düşen yalnız ve mutsuz şair, yaşlı bir kartal gibi kendi sonunu hazırlayarak ölüme koşmuş ve bir kartal gibi yere çakılıp hayata veda etmiştir. Ne var ki son günlerini sakat halde geçirirken, hiç istemediği durum başına gelmiş ve o başkalarına muhtaç olarak acınacak duruma düşmüştü. Büyük şair kendi sonunu yıllar öncesinde görmüş ve güzel bir betimlemeyle ölümsüz bir kartala dönüşmüştür. Yapayalnız, hüznü ve kederli bir metafor...

Yaşama gözlerini kapatıncaya kadar Usin Kerim ne göçebe geçmişini untabildi ne ailesine ve etnik kökenine sırt çevirebildi ne de beklediği gibi birinci sınıf sosyalist vatandaş olabildi. Çevresindekiler onu başarılarından veya şiir yeteneğinden dolayı alkışlamıyorlardı, Çingene olmasına rağmen bunları yapabilme cesaretini alkışlıyorlardı daha çok. Svetozar Kazandjiev bunu şöyle aktarmaktadır:

“Usin Kerim, özel hayatını sorgulayan ve bu konuda meraklı sorular soran, kişisel yaşantısına giren davetsiz misafirleri sevmezdi. Yazar, bu tür insanlar için şöyle derdi: “İnsanlara karşı ne utançları ne de yürekleri vardır. Bende görmek istedikleri, bir şairin ruhu değildir, onlar benim Çingene ruhumu görmek istiyorlar... ” Bu nedenle onun kendine göre bir hayat anlayışı ve yaşam felsefesi vardı.”⁵⁰

Hayatı boyunca Usin Kerim çevresindeki insanlar tarafından farklı algılanmış ve farklı değerlendirilmiştir çünkü kendisi de hem sıra dışı bir karaktere hem de çok ilginç bir kişiliğe sahipti. Ama onun yakın çevresindeki “utanmazlar” için siyah perçemli yazarın farklı bir etnik kökenden gelmesi, alkol bağımlısı görünümü ve bohem-romantik yapısı sanki daha da önemliydi. Usin’i en çok üzen de bu medyatik yaklaşımlar ve ucuz dedikodulardı. Ama o daima farklı olmayı ve farklı görünmeyi başarırdı. Olumlu ve olumsuz haberlerle daima vitrinde kalmayı başarırdı.

Bulgar meslektaşları onu “yetenekli ama isyankâr ateşli Çingene, “Tavukların arasında yürümeye zorlanan bir şahin”, “mağlup olmuşcasına yaşayan kimsesiz bir yalnız” olarak görmüşlerdir. Çevresindeki yakın dostlarından bazıları onu “taşkın ırmak kadar doğal ve güçlü bir şaire”, “asla kuğuya dönüşmeyecek bir çirkin ördek yavrusuna”, “monotonluk ormanında büyüyen yalnız bir meşe ağacına” benzetmişlerdir. Usin’in kişiliği, özel yaşamı ve yazarlığı ile ilgili yüzlerce algı, benzetme, metafor ve

⁴⁹ <https://literaturensviat.com/?p=164900> (15.04.2021).

⁵⁰ <https://literaturensviat.com/?p=164900> (15.04.2021).

farklı bakış açısı vardır. Bu nedenle de kuşkusuz Bulgaristan edebiyatının en çok tartışılan farklı portrelerinden biridir.

Yaklaşımlar, tanımlamalar, betinlemeler ve algılamalar farklı olsa da o her zaman özgür ruhlu realist bir şair olarak hatırlanacak. Bulgaristan edebiyatında derin izler bırakmış ve benzersiz eserler yaratmış, kırmızı şarapların ve çekici kadınların dostu olan Usin olarak hatırlanacak. “*Hayatın sıradan şeylerine sevgi aşılama yeteneğine sahip*” yeni bir Yavorov olarak kalacak belleklerde.⁵¹ Daha da önemlisi, ülke yöneticileri ona ihanet etse de o vatanına ihanet etmeyen bir vatansever olarak bilinecektir genç kuşaklarca. Göçebe Roman topluluklarının zorlu yaşamını ve ilginç geleneklerini okuyucularına ustalıkla yansıtan yalnız bir bohem olarak kalacaktır edebiyat sahnesinde. Dışlanan azınlıkların umut ışığı ve “görünmeyen” Çingeneleri “görünür” kılan aydın bir gönül dostu olarak sevinecektir her zaman. Her dönem ve her yerde, Rodop Ormanları'nın, Trakya Ovaları'nın, Balkan Dağları'nın ve Vit Vadisi'nin lirik ressamı olarak hatırlanacak. Çılgık gibi yankılanan esmer azınlıkların sesi olarak hatırlanacak. Yazarlığın zirvelerine tırmandıktan sonra mutsuz bir kartal gibi alçalan ve yere çakılarak yaşamına son veren çilgin bir şair olarak hatırlanacak.

Kaynakça

- ATASOY Ahmet Emin, *Antologiya na Bılgarskata Poeziya ot 60-te Godini na XIX. Vek do Dnes*, Universitetsko İzdatelstvo Sveti Kliment Ohridski, Sofya, 2014.
- ATASOY Emin ve Atasoy İsmail Orkun, *Aşk ve Ölüme Susamış Bir Şair: Peyo Yavorov*, Editör: Çiçen A. Kadir, Yaşam ve Ölüm Felsefesi, Bursa, Sentez Yayıncılık, Bursa, 2017, s. 489 – 518.
- ATASOY Emin, *Asimilasyon Çemberindeki Bulgaristan Müslümanları*, BETA Yayıncılık, Bursa, 2018.
- ATASOY Emin, “Dinler Coğrafyası Işığında Bulgaristan'daki Dinsel Topluluklar”, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, Cilt: VII, Sayı: 2 (2008), ss. 57–76.
- ATASOY Emin ve ERTÜRK Mustafa, “Etnocoğrafya Perspektifinden Bulgaristan Romanları”, Doğu Coğrafya Dergisi, Yıl 15, Sayı 24 (2009), ss. 87 – 115.
- ATASOY Emin, “Siyasi Coğrafya Işığında Bulgaristan Türklerinin 1989 Yılındaki Zorunlu Göçü”, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Dergisi, İstanbul, Sayı 21 (2010), ss. 1-17.
- ATASOY Emin ve ALKAR Elif, “Bulgaristan Müslümanlarını Derinden Etkileyen Yeniden Doğuş Sürecinin Geçiş Döneminde Sorgulanması ve Yargılanması”, Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 2 (2018), ss. 54 – 65.
- BAN, “*Reçnik na Bılgarskata Literatura. 3 Tom*”, Sofya: İzdatelstvo na Bılgarska Akademiya na Naukite (Bulgarca: БАН. 1982. Речник на Българската Литература. Том 3. София: Издателство на Българската Академия на Науките).

⁵¹ Yavorov'un yaşamı ve eserleriyle ilgili bakınız: Atasoy ve Atasoy, a.g.e., s. 489 – 518.

VESTNIK LITERATUREN FRONT, Broy: 8, Godina: 1956, Sofya.

GENÇEV, K. "*Poetit – Tsiganin Usin Kerim*", Oteçestven Glas, Plovdiv, No 3550, 10 Mart 1956 (Bulgarca: ГЕНЧЕВ, К. Поетът - циганин Усин Керим. Отечествен глас (Пловдив), № 3550, 10 март 1956).

KERİM Usin, *Pesni ot Katuna*, Sofya: Bılgarski Pisatel (Bulgarca: Керим, Усин. 1955. Песни от катуна. София: Български писател).

KERİM Usin, *Oçite Govoryat: Stihove*, Sofya: Bılgarski Pisatel (Bulgarca: Керим, Усин. 1959. Очите говорят: Стихове. София: Български писател).

KERİM Usin, *Pod Siniya Şatır: Stihove*, Varna: Dırjavno İzdatelstvo (Bulgarca: Керим, Усин. 1968. Под синия шатър: Стихове. Варна: Държавно издателство).

KERİM Usin, *Zayu Bayu i Oraça*, Sofya: Bılgarski Hudojnik (Bulgarca: Керим, Усин. 1969. Заю Баю и орача. София: Български художник).

KERİM Usin, *S Baştiniya Glas*, Sofya: Bılgarski Hudojnik (Bulgarca: Керим, Усин. 1978. С бащиния глас. София: Български художник).

KERİM Usin, *Halışte: Stihotvoreniya*, Plovdiv: Hristo G. Danov (Bulgarca: Керим, Усин. 1987. Халище: Стихотворения. Пловдив: Христо Г. Данов).

KERİM Usin, *Kon Jaduvam: İzbrani Stihotvoreniya i Nepublikuvani Tvorbi*, Şumen: Slavço Nikolov i sie. (Bulgarca: Керим, Усин. 1998. Кон жадувам. Избрани стихотворения и непубликувани творби. Шумен: Славчо Николов и sie).

KERİM Usin, *Lirika*, Sofya: Narodna Kultura (Bulgarca: Керим, Усин. 2003. Лирика. София: Народна култура).

Elektronik Kaynaklar:

<https://literaturesviat.com/?p=2092> (02.05.2021).

<https://literaturesviat.com/?p=152346> (08.04.2021).

<https://literaturesviat.com/?p=164900> (15.04.2021).

<https://literaturesviat.com/?p=11078> (10.04.2021).

https://etnosi.wordpress.com/roma-people/usin_kerim/ (08.04.2021).

<http://old.duma.bg/2008/0808/160808/kultura/cul-1.html> (01.05.2021).

<http://smolyanpress.net/?p=89081> (08.04.2021).

<http://bg.guide-bulgaria.com/nw/lovech/teteven/teteven?t=locations> (05.05.2021).

<https://pochivka.bg/teteven-zabelezhitelnosti-g67> (22.05.2021).

<https://bgglobe.net/> (18.04.2021).

<https://knizhen-pazar.net/books/authors/> (22.05.2021) .

<https://www.nasamnatam.com/grad/Teteven.html> (01.05.2021).

<https://www.bulgarianproperties.bg/bulgaria/teteven.html> (18.04.2021).

<https://www.teteven.bg/> (02.05.2021).

<https://literaturesviat.com/?p=2092> (02.05.2021).

XVII. YÜZYILIN ORTALARINDA BİR BOĞDAN VOYVODASI: VASİLE LUPU (1634-1653)

Yusuf HEPER*

Öz: Boğdan'ı yaklaşık yarım asır yönetmiş olan “*Movileşti*” hanedanlığının ardından iktidara gelen Vasile Lupu, XVII. yüzyılda en uzun süre görev yapmış bir voyvodadır. Osmanlı sadrazamı Tabaniyassı Mehmed Paşa'nın önerileriyle voyvodalığa gelmiş ve çevresinde bulunan Osmanlı-Lehistan ve Kırım Tatarlarına karşı başarılı bir denge siyaseti gütmüştür. Ancak kısa bir süre sonra Eflak voyvodalığını da ele geçirmeyi hedeflemiş ve Eflak Voyvodası Matei Basarab ile ikili mücadelelere girişmiştir. Vasile Lupu'nun Eflak'a yönelik ilk ciddi girişimi 1639 yılına Eflak bölgesinde bulunan Nenişori civarında gerçekleşmiş ve bu mücadeleden mağlup olarak ayrılmıştır. Erdel Prensi Gheorghe Rákóczy'in aracı olmasıyla birlikte iki taraf arasında bir müddet barış havası esmiştir. Eflak üzerine bir sefer yapacağı zaman Boğdan'da kendisine karşı Gheorghe Ştefan önderliğinde bir muhalif grup çıkmış ve bunlara karşı savaşı göze alamayarak Hotin'e kaçmıştır. Daha sonra Kazak Hatman Timuş Hmelnički ile birlikte Boğdan'a gelerek bu isyancı grupları dağıtmıştır. G. Ştefan'ın Eflak'a sığınmasını fırsat bilerek 1653 yılında Eflak'a yeniden savaş ilan etmiş ve bu sefer Finta yakınlarında yapılan bu mücadeleyi kaybederek Boğdan'da kendi sonunu hazırlamıştır. Bu makalede, Vasile Lupu'nun yönetim ve siyaset stratejileri, Osmanlı-Rumen kaynaklarına dayalı olarak değerlendirilmesi hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Balkan, Eflak, Erdel, Matei Basarab, Gheorghe Rákóczy.

A MOLDAVIAN VOIVOD IN MIDDLE OF THE XVIITH CENTURY: VASILE LUPU (1634-1653)

Abstract: Vasile Lupu came to power after “*Movileşti*” dynasty which had served almost half a century in the history of Moldavia and he was the longest ruling voivode in the XVIIth century. Since he came to throne with the suggestion of the Ottoman gran vizier Tabaniyassı Mehmed Pasha and he succesfully followed a balance

* Dr., e-posta: yusufheper64@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-6044-0126.

policy against surrounding people such as Ottoman-Polish and Crimean Tatars. However he aimed to seize the Wallachian voivodship and he engaged in bilateral struggles with the Wallachian voivode Matei Basarab. The first serious attempt occurred in Nenişori Wallachian region in 1639 and he was defeated in this struggle. With the mediation of Transylvanian Prince Gheorghe Rákóczy, peace was established between two sides just for a while. While attempting to take the field of Moldavia, an opposition group led by Gheorghe Ştefan emerged against him in Moldavia, without taking a risk for war and he ran away to Hotin. Later he came to Moldavia with the Cossack Hetman Timuş Hmelniţki and he scattered these rebel groups. Taking advantage of G. Ştefan's refuge in Wallachia, he declared war on Wallachia and he prepared his own end by losing the war near Finta. The purpose of this article is to evaluate Vasile Lupu's administrative and political strategies based on Ottoman-Romanian sources.

Key Words: Balkan, Wallachia, Transilvania, Matei Basarab, Gheorghe Rákóczy.

Giriş

XVI. yüzyılın son çeyreğinde başlayan ve Osmanlı-Habsburg güçleri arasında meydana gelen “*Uzun Savaşlar*” veyahut “*Onbeş Yıl*” savaşları adı verilen yıpratıcı mücadelelerin 1606 yılında yapılan Zitvatorok antlaşmasıyla sona ermesi, Doğu ve Güneydoğu Avrupa'nın politik yapısını yeniden şekillendiren büyük bir tarihi hadisedir.¹ 1606 Zitvatorok barışından sonra Rumen prenslikleri, stratejik pozisyonları gereği kendisini çevreleyen Lehistan, Habsburg ve Osmanlı gibi büyük güçlerin ortak yönetim anlayışını kabul etmek durumunda kaldı. Bu durumda Boğdan prensliği, voyvodalık seçimlerinde Lehistan ve Osmanlıların ortak yönetim anlayışını devam ettirdi. Boğdan tahtına getirilen Ieremia Movilă, Osmanlı-Lehistan dostluğuna hizmet ederek iki tarafın da güvenini kazandı.² 1606 yılında Ieremia'nın beklenmedik şekilde ölümü, Boğdan idaresinde otorite boşluğunu ortaya çıkardığı gibi boyarların ki gruba bölünmesine yok açtı. Çünkü Ieremia'nın Lehistan'ın büyük merhametiyle gelmesi, Osmanlı taraftarı/Turcofil boyarları rahatsız ettiği için Ieremia'nın oğlu Constantin'in Boğdan voyvodalığına geçmesine pek sıcak bakılmıyordu. Lehistan'daki iç problemler ve Moskova Knezliği ile sürtüşmelerin yaşanması bu koşulların

¹ Tahsin Gemil, *Ţările Române în Contextul Politic Internaţional (1621-1672)*, Editura Academiei R.P.S., Bucureşti 1979, s. 35.

² Veniamin Ciobanu, *Politică şi Diplomatie în Secolul Al XVII-lea, Ţările Române În Raporturile Polono-Ottomano-Habsburgice (1601-1634)*, Editura Academiei Române, Bucureşti 1994, s. 75.

ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bu nedenlerden dolayı Boğdan voyvodalığına Simion'un oğlu Mihăilaş getirilmiştir. Boğdan boyarlarının Constantin'i reddedip, Mihăilaş'ın gelmesi için Osmanlılardan yardım çağrılarını yapmaları, Boğdan'ın iç politikasında eksen değişikliğine gidildiği anlamını taşımaktaydı.³ Constantin'in iktidar hırsı yüzünden Mihăilaş'ın voyvodalığı ancak birkaç ay sürmüş ve Constantin Lehistan'da bulunan akrabalarının yardımı sayesinde Kasım 1607'de "*Mălăești*" yakınlarında yaptığı savaşı kazanarak Mihăilaş'ı Boğdan'dan çıkarmıştı. Bu durumda Osmanlı Devleti, belirli şartlar karşılığında Constantin'in voyvodalığını onaylamak durumunda kaldı. Boğdan'da büyük bir beklenti içinde voyvodalığa getirilen Constantin, babasının yönetimde gösterdiği özveriye ve başarıyı sağlayamayınca halk nezdinde bir hayal kırıklığı olmuştur. Bir müddet sonra merkezi Osmanlı yönetimi tarafından sadakatten ayrıldığı gerekçesiyle yerini II. Ştefan Tomşa'ya bırakmak durumunda kalmıştır. Osmanlı Devleti'nin Boğdan'da güvendiği bir isim olan II. Tomşa ilk iş olarak yönetimde Leh yanlısı kimseleri alarak görevine başlamıştır. Özellikle Movilă ailesine karşı güttüğü sert ve kanlı tutum, Leh tarafının tepkisini çektiğinden Boğdan'da istenmeyen biri haline gelmiştir. Lehistan ile iyi komşuluk ilişkisi yürütemeyen II. Tomşa, Lehistan'ın yardım sağladığı Movilești ailesinden Alexandru ile "*Tătaren/Tăușeni*" civarında yaptığı savaşı kaybederek ülkeyi terk etmiştir. Alexandru'nun sadece Lehistan'ın desteğiyle voyvodalığa gelmesi, tek taraflı bir görünüm arz ettiğinden onun uzun süre iktidarda kalması düşünülemezdi. Nitekim onun voyvodalığını resmi olarak onaylamayan Osmanlı Devleti, Varşova'ya gönderdiği elçilerle durumu protesto etmiştir. Diplomatik yollarla arzu edilen sonuca ulaşılamayınca Osmanlı Devleti, 1616 yılında İskender Paşa'yı Boğdan'a göndererek Radu Mihnea'yı buranın yeni hâkimi ilan etmiştir.⁴

Radu Mihnea, Braha'da yaptığı antlaşma⁵ sayesinde kendisini Lehistan'a kabul ettirmesi pek de zor olmadı. Onun ilk voyvodalık dönemi Tatar-Kazak akınlarını durdurmasıyla sona erse de, ikinci seferde Boğdan'daki iktidarı

³ Ciobanu, *Politică și Diplomație*, s. 76.

⁴ Yusuf Heper, *Osmanlı Devleti ve Eflak-Boğdan İlişkileri (1574-1634)*, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Uşak 2020, s. 258-271.

⁵ 12 Eylül 1616 tarihinde Braha'da yapılan antlaşma, Leh-Boğdan sınırlarını güvence altına almayı amaçlamaktadır. Bu bakımdan Radu Mihnea kendinden önceki Boğdan voyvodaları gibi Leh kralı ile iyi geçinecek ve onun sözlerini dinleyecekti. Bunun yanı sıra Radu Mihnea, tahtta kaldığı müddetçe Leh-Osmanlı barışına hizmet edecek, Tatarların Boğdan üzerinden Lehistan'a geçmesine mani olacak ve ülkede kendisine güven duyulması adına Tomşa döneminden Boğdan'da kalan yağmacı ve eşkıya taifesini ülkeden uzaklaştıracaktı. Bk. Valentin Constantinov, *Țara Românească și Țara Moldovei în Timpul Domniilor Lui Radu Mihnea*, Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, Iași 2007, s. 322-323.

13/23 Ocak 1626 tarihine dek ele aldı. Radu'nun ölümünden Vasile Lupu'nun iktidarına geçen süre zarfında Alexandru Coconul (1629-1630) ve Alexandru İliaş dönemleri (1631-1633) hariç olmak üzere Boğdan idaresinde yeniden Movilă ailesinden olan temsilciler görev yaptı.⁶ Lehistan'a yakınlığı ile bilinen Movilă ailesinin Boğdan'daki varlığı, Lehistan'ın buraya yönelik plan ve müdahalelerini kolaylaştıran bir unsur olmuş, ancak Osmanlı makamlarının Vasile'ye görev vermesi Boğdan'daki dengeleri yeniden değiştirmiştir. Bu şartlar muvacehesinde seçilen Vasile Lupu'nun iktidarda kaldığı dönem, Osmanlı-Rumen kaynaklarında yer alan bilgiler çerçevesinde anlatılacaktır. Bu bağlamda Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi'nde Mühimme katalogunda Boğdan'ın politikalarına dair bilgi yer almazken, Topkapı Sarayı Arşivi'nde bu döneme ışık tutacak birtakım belgelerin Rumen kaynaklarıyla mukayeseli değerlendirilmesi yerinde olacaktır. Bu yönüyle Vasile'in Boğdan voyvodalığına geldiği yıldan itibaren yürüttüğü dış politikalar, Eflak voyvodası ile giriştiği mücadeleler ve muhalif bir boyar grubu tarafından kendisine yönelik başlatılan hareketler sırasıyla değerlendirilecektir.

1. Vasile Lupu'nun Boğdan Voyvodalığına Gelişi (1634)

XVII. yüzyıl başlarından itibaren Boğdan üzerindeki süregelen Leh-Osmanlı rekabeti, Movilă ailesinden olan Moise Voyvoda'nın geleceği üzerinde negatif bir etki bırakmıştı. Şöyle ki, 1633 sonbaharında Abaza Paşa'nın Lehistan hatlarına doğru ilerlediği esnada Moise'nin Lehistan'ın Kamenita taraflarından büyük bir Kazak desteği alacağı yönünde Abaza Paşa'yı yanlış bilgilendirmesi, Osmanlı ordusunun Lehistan'dan geri çekilmesine sebep olduğu gibi Moise'nin de sonu olmuştu.⁷ Öte yandan Boğdan'da görev yapan Rum yöneticilerin Vasile Coci önderliğinde başlattığı hareketler, Boğdan'ı bir süre huzursuz etmişti. Bu gelişmeleri dikkatle takip eden Osmanlı yönetimi, aldığı bir karar sonrasında 26 Nisan/6 Mayıs 1634 tarihinde Büyük Vornik⁸ Vasile Coci'yi ⁹ "*Vasile Voyvoda*" unvanıyla

⁶Constantin Rezachevici, "Politica Internă și Externă a Țărilor Române în Primele Trei Decenii ale Secolului al XVII-lea", *Revista de Istorie*, Tom. 38, Nr. 1, București Ianuarie 1985, s. 22-26.

⁷E. Baidaus, "Moise Movilă", *Domnii Țării Moldovei*, CIVITAS, Chișinău 2005, s. 175.

⁸Büyük Vornik, birinci sınıf boyardır. Yerleşmiş kanun ve gelenekleri bilen Büyük Vornik, mahkeme başkanlığının en yüksek dereceli yargıçtır. Ayrıntı için bk. Feyzullah Uyanık, *Tuna'nın Kuzeyine Yönelik Osmanlı Siyaseti ve Eflak-Boğdan Özerkliğinin Restorasyonu (1774-1834)*, TTK Yay., Ankara 2021, s. 79.

⁹Boğdan'ın yeni hâkimi Vasile Lupu'nun kökeni hakkında Rumen kaynaklarda farklı temaslara olsa da, Dimitri Cantemir onun aslen Arnavut ya da Rum kökenli olabileceğini ve "*Lupu/Kurt*" isminin kendisine voyvodalık tevcih edildikten sonra verildiğini ifade ederek,

Boğdan voyvodalığına getirmiştir.¹⁰ Kaynakların bildirdiğine göre; Boğdan'ın yeni voyvodası çok iyi Rumca biliyor ve Rumence'yi Rum aksanıyla konuşuyordu. Bu bakımdan üzerindeki Grek-Bizans kıyafeti imparatoryal bir fikri temsil etmekle birlikte, voyvoda kendisini Bizans'ın varisi ve Osmanlı imparatorluğundaki tüm Ortodoks Hıristiyanların koruyucusu olarak görüyordu.¹¹

Tabanıyassı Mehmed Paşa'nın¹² önerileri ve himayesiyle yönetime gelen Vasile Voyvoda'nın ilk işi, Boğdan'ın dış politikasını yeniden şekillendirmek oldu. Bu bakımdan Osmanlı dış politikasına sadık kalacağı gibi, komşusu olan Lehistan ile iyi komşuluk ilişkileri geliştirecek ve hiçbir şekilde onlara tâbi olmayacaktı. Öte yandan Boğdan'a komşu olan Eflak, Erdel ve Kırım Hanlarıyla iyi geçinecek ve Avrupa'da gelişme gösteren Otuz Yıl Savaşlarında tarafsız bir politika gütmeye devam edecekti. Yukarıda temas edildiği gibi bir politika belirleyen Vasile Lupu, Osmanlı Devleti'nin güvenini kazanmak için 70.000-75.000 florin arasında değişen haracını hemen göndermiştir.¹³

Vasile Lupu, Boğdan dış politikasını bir denge üzerine inşa ederken, iç politikada da aynı yolu izlemeye devam etmiştir. İlk olarak Boğdan'daki nüfuzunu tehlikeye düşürme potansiyeli taşıyan başta Miron Barnovski olmak üzere Boğdan'da bulunan Movileşti aile bireylerini uyarmıştır. Bu baskıdan dolayı birçok isim Lehistan'a kaçmak durumunda kalırken, kaçmayı başaramayanlar yakalanıp tutuklanmıştır. Ancak yakalanan boyarların hiçbirisi ölümle cezalandırılmamış, sadece Boğdan kanunlarını bozan iki küçük boyarın yerleşmiş geleneklere göre burun, kulak gibi uzuvları kesilmiştir.¹⁴ Böylelikle Vasile hiç değilse kendinden önceki Boğdan voyvodaları gibi kan dökme yanlısı olmadığı izlenimi vermiş ve

onun Boğdan kökenli olmadığına dair bilgi verir. Bk. Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Editura Litera, Chişinău 2001, s. 71.

¹⁰ Constantin Rezachevici, "Viaţa Politică La Mijlocul Secolului al XVII-lea. Epoca Lui Matei Basarab, Vasile Lupu şi a Rakoczeştilor", *Istoria Românilor*, Vol. V, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2003, s. 136-137.

¹¹ Rezachevici, "Viaţa Politică La Mijlocul Secolului al XVII-lea", s. 138.

¹² Aslen Arnavut kökenli olan Mehmed Paşa, 1632-1637 tarihleri arasında sadrazamlık görevini yürütmüştür. Bk. Abdulkadir Özcan, "Mehmed Paşa, Tabanıyassı", *DİA*, TDV yay., c. Ek II, Ankara 2019, s. 229-230.

¹³ Constantin Şerban, *Vasile Lupu Domn al Moldovei (1634-1653)*, Editura Academiei Române, Bucureşti 1991, Calea Victoriei, s. 126-127.

¹⁴ Eski Bizans geleneği olan bu yöntem, XVI. ve XVII. yüzyılda Eflak-Boğdan'da kullanılmıştır. Buna göre, uzuvları kesilen kişi, voyvodalık mücadelesi boyunca tekrar hak iddia edemiyordu. Bk. Uyanık, *a.g.e.*, s. 53.

adaleti sağlamaya çalışmıştır. İşte bu yüzden Boğdan otoriterlerinden tam not almıştır.¹⁵ Boğdan tarihçisi Miron Costin, Vasile'in voyvodalığı zamanında bölgenin huzur, refah ve barış bulduğunu ve bu istikrarın onun voyvodalığı süresinde 19 yıl devam ettiğine dikkat çekmiştir.¹⁶ Özellikle Ieremia Movilă'nın (1606) ölümünden sonra veraset kavgaları yüzünden Boğdan'da huzurun, barışın ve istikrarın kaybolduğu göz önüne alındığında kendisinin takdir toplaması, bölgedeki gelişmelerin olağan seyrine uygundur.

2. Vasile Lupu Döneminde Boğdan'ın Dış Politikası

Vasile Lupu, voyvodalığının ilk yıllarında Eflak Voyvodası Matei Basarab ve Erdel Prensi I. Gheorghe Rákóczy ile iyi ilişkiler geliştirme çabasında oldu. Prens Rákóczy'nin Vistiyeri olan Sima'nın raporuna göre; Vasile Lupu henüz İstanbul'da iken, voyvodalığını burada tasdik ettirdikten sonra, Osmanlı temsilcisi Çelebi'nin yanı sıra Eflak soyluları olan Coste, Hrizea ve Sima ile Nedelcu önünde dostluğa sadık kalacağına dair yemin etmiş ve akabinde Boğdan'a giderek görevine başlamıştı. Özellikle yeni Boğdan voyvodası olan Vasile'in Erdel ile iyi ilişkiler geliştirme çabası, Erdel Prensi I. Gh. Rákóczy'yi haliyle memnun etmiş ve Marcu adında bir elçisini Boğdan'a göndererek, Vasile'in voyvodalığı hakkında iyi temennilerde bulunmuştur. Buna karşılık olarak Boğdan'dan Erdel'e giden elçi, I. Gh. Rákóczy'ye hediyeler götürerek bunu karşılıksız bırakmamıştır.¹⁷

354

Eflak Voyvodası Matei Basarab, Boğdan ile iyi ilişkiler geliştirmeye açık olduğuna yönelik iyi niyetini daha 1633 yılında Boğdan'da Miron Barnovski voyvodalık görevindeyken ortaya koymuş ancak Barnovski'nin erken ölümü buna mani olmuştu. Moise'nin voyvodalığı döneminde, Eflak-Boğdan'ın Abaza Mehmed Paşa ile birlikte Lehistan'a karşı yürüttüğü seferde barışa yönelik katkı sağlamaları, iki tarafı yakınlaştıran bir etmen olmuştu. Hatta Moise, Matei'den bahsederken ondan "*kardeşimiz*" diye söz etmesi, iki tarafın uzlaşma sağladığına işaret etmesi bakımından dikkate değerdir. Eflak ve Boğdan arasında gelişen bu olumu yöndeki ilişkilere ek olarak Matei Basarab Moise'ye "*eskiden olduğu gibi devam eden Türk-Leh dostluğunun güçlenmesine*" katkıda bulunmayı teklif etmesi ve Hatman S. Koniecpolski sayesinde bunun başarıya ulaşması her iki beylik arasında olumlu bir hava yaratmıştı. Sözünü ettiğimiz dönemde olumlu yönde gelişen Eflak-Boğdan

¹⁵ Rezachevici, "*Viața Politică La Mijlocul Secolului al XVII-lea*", s. 140.

¹⁶ Miron Costin, *Letopiseșul Țării Moldovei de la Aron Vodă Înceace*, (Ediție Critică de P. Panaitescu), Fundația Regală Pentru Literatură și Artă, București 1944, s. 93.

¹⁷ Victor Motogna, "Epoca Lui Matei Basarab și Vasile Lupu", *Cercetări Istorice*, Anul XIII-XVI, Nr. 1-2, Iași 1940, s. 472.

ilişkileri, Vasile'in voyvodalığa gelişiyle birlikte istenilen seviyeye ulaşmamıştır.¹⁸

İlişkilerin arzu edilen noktaya taşınmasında, Erdel prensi ve Eflak voyvodasının Alba Iulia'da 16 Mart 1635 tarihinde imzaladıkları anlaşmaya Boğdan'ı dahil etmemeleri önemli bir etken olmuştur. Üstelik Erdel-Eflak tarafı, Boğdan idaresinde hak iddia eden Neagoe Basarab ile Ion Movilă'ya destek vermişlerdir. İşte bu yüzden Vasile Lupu, kendi iktidarını korumak için rakip gördüğü Matei Basarab'ı Eflak'tan uzaklaştırma çabası içerisine girmiştir. Bu amaçla 1635 yılı baharında paralı askerlerden hazırladığı orduyu Eflak'a gönderme kararı almıştır.¹⁹ Boğdan voyvodasının niyeti hakkında bilgi veren Eflak tarihçisi Radu Popescu, Vasile Lupu'nun voyvoda olmasından bir süre sonra hazırladığı orduyu Buzău'ya gönderdiğini ve bunu haber alan Matei'nin Erdel'den gelen yardımlarla birlikte Boğdanlıları püskürttüğünü yazar.²⁰ Vasile Lupu'nun Eflak voyvodasına yönelik gerçekleştirdiği bu küçük çaplı askeri harekât hiçbir fayda sağlamasa bile, onun Matei Basarab hakkında kötü niyet beslediğini açığa çıkarmıştır

Eflak-Boğdan krizinin yaşandığı sıralarda Lehistan yönetimine yakınlığı ile bilinen Moveleştiler ailesine mensup Moise Movilă'nın yeniden voyvodalığa getirilmesi fikri, Osmanlı-Lehistan ilişkilerindeki diplomatik hattı germiştir. Çünkü 1634 yılında Boğdan voyvodalığına Moveleşti ailesinden birinin değil, Vasile Lupu'nun getirilmesi Osmanlı tarafının Lehistan'a karşı bir siyasi zaferi olarak görülmüştü. Bu vaziyeti kabullenmek istemeyen Leh yönetimi, 1635 yılında Vasile'yi görevden alıp yerine Movilă ailesinden birisini getirme girişiminde bulunmuştur. Lehistan'ın Boğdan idaresine yönelik müdahalesine cevap vermekte gecikmeyen Osmanlı Devleti, kendisine boyun eğmek istemeyen Matei Basarab ve I. Gheorghe Rákóczy'e karşı Vasile Lupu'yu bir denge unsuru olarak görevde tutmuş ve böylelikle Boğdan'daki çıkarlarını güvence altına almayı sürdürmüşlerdir. Osmanlıların desteğini ve güvenini kazanan Vasile Lupu ise, bir yandan Boğdan'ı büyük güçler arasındaki dengede tutmak adına 1635 yılında gelişen Eflak-Erdel ittifakının desteğini almayı ümit ederken, öte yandan Lehistan'ın Boğdan'a olan müdahalelerine karşı durmuştur.²¹ Boğdan'ın geleneksel politikası

¹⁸ Rezachevici, "Viața Politică La Mijlocul Secolului al XVII-lea", s. 121.

¹⁹ Constantin Șerban, "Relațiile Politice Dintre Țările Române La Mijlocul Secolului Al XVII-lea", *Revista de Istorie*, Tom 31, Nr. 11, București Noiembrie 1978, s. 1942; C. Șerban, *Vasile Lupu Domn al Moldovei (1634-1653)*, s. 127-128.

²⁰ N. Simache ve Tr. Cristescu, *Viața și Opera Lui Radu Popescu*, *Cronicile Românești*, Vol. IV, 1943, s. 131-132.

²¹ Gemil, *a.g.e.*, s. 90-91.

gereği Lehistan ile ilişkilerin iyi tutulması oldukça önemliydi. Movileşti ailesi döneminde oldukça iyi seviyede ilerleyen Boğdan-Lehistan ilişkileri, Vasile'in göreve geldiği dönemde eski halinden oldukça uzak bir görünüm elde etmişti. Özellikle Leh elçisinin İstanbul'a giderken Boğdan üzerinden geçtiği esnada Vasile tarafından getirilen hediyeleri kabul etmemesi bunun bir göstergesiydi. Lehistan tarafından gelen haberlere bakılırsa Vasile Voyvoda, Lehistan'a özellikle de Hatman Koniecpolski'ye karşı düşmanca tutum sergilediğinden onun voyvodalığına destek verilmemekteydi.²² Bu amaçla Nisan 1636'da İstanbul'a giden Leh elçi Jerzy Kruszyński, padişahın huzuruna vardığında, Vasile Lupu'nun Boğdan'dan, Cantemir'in de Bucak bölgesinden çıkarılmasını talep edecek, aksi halde Leh kralının ordusuyla harekete geçeceği konusunda İstanbul'a göz dağı verecekti. Nitekim Lehistan'ın bu hareketleri hiçbir etki uyandırmadığı gibi, Cantemir ve Vasile Lupu'nun Leh sınırlarına karşı daha temkinli olmalarına yol açtı.²³ Boğdan idaresi üzerinde Movileştiler tehlikesinin sürdüğü bir dönemde, Vasile Lupu'nun Erdel ve Kırım'da ortaya çıkan siyasal krizlerde etkin bir rol oynaması İstanbul'daki prestijini artıran bir etken olmuştur. İlk olarak Erdel Prensi I. Gh. Rákóczy'in yönetiminden memnun olmayan Osmanlılar, onu görevden alıp yerine Ştefan Bethlen'i getirmeyi planladılar. Bu planı gerçekleştirmek için Kenan Paşa ordusuyla Târgovişte taraflarından Erdel'e doğru yürürken, Ştefan Bethlen de Budin'de bulunan Nasuh Paşa ile anlaşmış ve Erdel'i savaşız bir şekilde ele geçirmeyi düşünmekteydi. Bu durumda Eflak-Boğdan voyvodaları, Osmanlı politikasını Erdel'de tatbik etmekle görevlendirildiler.²⁴ Osmanlı çağdaş müelliflerinden Kâtip Çelebi'nin yazdığına göre, Budin Beylerbeyi Nasuh Paşa Göle taraflarından asker tayin edip, Temeşvar Beylerbeyi Bekir Paşa önderliğinde Erdel'e gönderdi. Szalonta/Salonta²⁵ yakınlarında yapılan bu mücadele I. Gheorghe Rákóczy'in galibiyetiyle sonuçlandı.²⁶ Erdel prensliği üzerindeki bu başarısız girişimin ardından I. Gheorghe Rákóczy'in Nasuh Paşa'ya verdiği

²² *Călători Străini Despre Țările Române*, (volum îngrijit de Maria Holban și colab.), Vol. V, Editura Științifică, București, 1973, s. 115.

²³ Gemil, *a.g.e.*, s. 91.

²⁴ A. Veress, *Documente Privitoare la Istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești: Acte și Scrisori*, Cartea Românească, București, 1937, Vol: IX (1614-1636), s. 371; Şerban, *Vasile Lupu Domn al Moldovei (1634-1653)*, s. 130.

²⁵ Bugünkü Transilvanya'nın kuzeyinde bulunan Salonta, Oradea-Timişoara üzerinde yer alan yerleşim yeridir.

²⁶ Kâtip Çelebi, *Fezleke (1000-1065/1591-1655)*, C. II, (Haz. Zeynep Aycibin), Çamlıca, İstanbul 2016, s. 782. Feridun Emecen, *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları*, II, İsam Yay., Üçüncü Basım, İstanbul 2018, s. 297.

bir temessükte, Erdel prensliğinin Habsburg ve Lehistan ile anlaşma yapmaması karşılığında, onun hayatı boyunca görevde kalmasını ve G. Bethlen'in iadesine dair sultandan garanti aldı. Şüphesiz bu anlaşma I. Gh. Rákóczy'in geleceği için bir garanti taşımakla birlikte Erdel-Eflak ittifakının bir zaferiydi.²⁷ Szalonta mağlubiyetinin (1636) ardından Osmanlı idarecilerinin I. Gheorghe Rákóczy ve Matei Basarab'ın işbirliğine dair şüphelerinin artması en çok Vasile'in işine yaramıştır. Böylece Boğdan voyvodalığı, Osmanlıların bölge üzerindeki hâkimiyeti için güven duyduğu bir yer oldu. Öte yandan XVII. asrın ilk yarısından bu yana Bucak bölgesinde güçlenen Cantemir Mirza ile İneyet Giray'ın Kırım'da yaptığı mücadeleler Osmanlı Devleti'nin müdahalesini gerektirmişti. Kırım'da görülen bu mücadele döneminde Eflak-Boğdan voyvodaları Osmanlı politikalarına tâbi olmakla ve Cantemir'e yardım etmekle görevliydi. Hatta bu hususta Boğdan Voyvodasına verilen bir hükümde, yarar tüfekli askerler hazırlamasını ve Kırım'a casuslar göndererek burada olup biteni merkeze bildirmesinden bahsedilmekteydi. Bu durum İstanbul'un Vasile Lupu'ya güven duymasından ileri gelmekteydi.²⁸ Nitekim İneyet Giray Kırım'da başlattığı mücadeleler esnasında Osmanlı Devleti'ne tâbi olan Kefe'yi ele geçirmesi ve buradaki kadıyı öldürmesi ilişkileri iyice çıkmaza sokmuştur. Bu durumda İneyet Giray'ın Bahadır Giray'la yer değiştirmesi icap etmiş, ardından İneyet Bey İstanbul'a çağırılmıştır. Cantemir ve İneyet Giray'ın İstanbul'a gelmesinin ardından sultan IV. Murad Kırım'da karışıklığa sebep olan bu iki kişiyi idam ettirerek olayları sonlandırmıştır.²⁹ Nogay Tatarlarının Bucak bölgesinden çıkarılması Vasile Lupu için bir kazanç oldu. Böylece Boğdan voyvodalığı bölgedeki konumunu daha güçlü hale getirdi.³⁰

3. Vasile Lupu'nun Eflak Voyvodalığı Üzerindeki Emelleri ve Matei Basarab ile Başlayan Mücadeleler

Matei Basarab, 1632 yılında Leon Tomşa'yı alt ederek Eflak voyvodalığına gelmişti. Matei'nin Eflak yönetimine gelmesi, Erdel Prensi I. Gh. Rákóczy'in askeri ve diplomatik çabaları sayesinde olmuştur. Şöyle ki; Prens I. Gh. Rákóczy bir yandan Eflak'ta Matei'ye iktidar mücadelesi esnasında askeri destek sağlarken, diğer yandan İstanbul'a kendisinin Eflak'ta çok sevildiğinden bahisle voyvoda olmasını önermiş ve nihayetinde

²⁷ Gemil, *a.g.e.*, s. 93.

²⁸ Gemil, *a.g.e.*, s. 97-98.

²⁹ Alper Başer, *Bucak Tatarları (1550-1700)*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Afyonkarahisar 2010, s. 116-125.

³⁰ Şerban, *Vasile Lupu Domn al Moldovei (1634-1653)*, s. 132.

Eflak idaresine getirilmişti. Bu yüzden Erdel-Eflak arasında görülen işbirliği bundan sonraki süreçte de devam etti.³¹ Matei Basarab döneminde gelişen Erdel-Eflak ittifakıyla ilgili olarak Erdel tarihçisi Georg Kraus, Matei Basarab'ın çok onurlu bir komşu olmasından başka tıpkı babası döneminde olduğu gibi Erdel Prensi II. Gheorghe Rákóczy³²'e de sadık olduğunu ve iki taraf arasında kurulan ittifakın Matei'nin ölümüne kadar devam ettiğine temas etmiştir.³³ Vasile Lupu'nun Erdel-Eflak ittifakına müdahalesi, üç Rumen prensliğindeki siyasi istikrarı karmaşık bir hale getirdi. Osmanlı Devleti gibi bir güçten himaye ve destek görmesi, onu Erdel prensliği ile Eflak-Boğdan voyvodalığını kendi hanedanlığı altında birleştirme hayaline sürükledi. Matei'nin Erdel ile olan bağlantılarını bildiği için onun Eflak'tan kolayca bertaraf edilebileceğini düşünmekteydi. Nitekim bu düşüncesinde yanılmadı ve kısa süre sonra Matei Basarab sultanın gözünde "*şüpheli hatta isyankâr*" bir duruma geldi.³⁴ Bir müddet sonra (1639 yılı baharında) Matei Basarab'ın Hıristiyan âlemiyle ittifakı sebebiyle azledildiği haberinin ardından, oğlu Ioan'ın Eflak voyvodalığına getirmek için harekete geçti. Eflak'taki planını uygulamak adına Silistre Beyi'nden yardım istedi. Silistre Beyi'nin sultanın bu işte onayı olmadığını öne sürerek bu teklifi reddetmesi, yine de onu bu işten vazgeçirmedi.³⁵

Osmanlı Sultanı IV. Murad'ın resmi onayı olmaksızın sırf voyvodalık sevdası yüzünden Eflak voyvodasını bertaraf etmek için harekete geçen Vasile Lupu, 3 Aralık 1639 tarihinde hazırladığı bir orduyu Eflak'a göndererek bu saldırıyı başlatan taraf olmuştu.³⁶ Osmanlı tarihçisi Naima'ya göre, iki taraf arasındaki savaşın arka planında Tabaniyassı Mehmed Paşa'nın Özi valisiyken (1637), Eflak voyvodalığını Vasile'in oğluna verme

³¹ Rezachevici, "*Viața Politică La Mijlocul Secolului al XVII-lea*", s. 106-108.

³² Erdel prensliğinde 1630 ve 1648 yılları arasında görev yapmış olan I. Gh. Rákóczy'nin ölümü üzerine yerine oğlu II. Gh. Rákóczy geçmiştir. Bk. Susana Andea, "Evoluții Politice în Secolul al XVII-lea, de la Ștefan Boskai la Mihai Apafi", *Istoria Transilvaniei*, Ediția III, Academia Română Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca 2016, s. 133.

³³ Gheorghe Cantacuzino, Mihai Maxim vd., *Istoria Militară A Poporului Român, Epoca De Glorie A Oastei Celei Mari. A Doua Jumătate A Secolului Al XIV-lea-Prima Jumătate A Secolului Al XVI-lea*, Editura Militară, București 1987, Vol: III, s. 256.

³⁴ Alexandru Ligor, "Din Legătura Moldovei Cu Celelalte Țării Române În Vremea Domniei Lui Vasile Lupu", *Revista de Istorie*, Tom 31, Nr. 3, Martie 1978, s. 435; Șerban, "*Relațiile Politice Dintre Țările Române*", s. 1943-1944.

³⁵ Motogna, *a.g.m.*, s. 494.

³⁶ Constantin Giurescu, "Uciderea Vizirului Mohammed Tabani Buiuc, Sprijintorul Lui Vasile Lupu (o scrisoare inedită)", *Revista Istorică*, Anul XII, N-le 4-6, Valeni de Munte 1926, s. 98-99.

sevdasına düşmesi yatmaktaydı.³⁷ Nitekim bu ayrıntıya Rumen kaynaklar da temas etmekle birlikte, Rumen tarihçi Xenopol; Tabanıyassı Mehmed Paşa'nın, Tatarlar üzerine sefer için Tuna'ya vakit, kendisine katılmakla görevli olan Eflak Voyvodası Matei'nin isteksiz tutumunun Vasile'yi harekete geçirdiğini ve Boğdan Voyvodası Vasile'in Mehmed Paşa'ya hediyeler vererek onu kendi yanına çekmesinden bahisle Eflak voyvodalığını oğlu için istediğini ifade etmektedir.³⁸ Bu bakımdan Tabanıyassı Mehmed Paşa, Sadaret kaymakamlığı esnasında (1639) bu niyetini gerçekleştirmek için Mirahur Siyavuş Ağa'yı Vasile'in oğlu Ioan'ı Eflak voyvodalığına getirmek için görevlendirdi. Eflak-Boğdan arasında çıkan arbededen padişah memnun olmadığı gibi, Eflak'a yapılan bu müdahale kendisinin de sonu olmuştur.³⁹ Dönemin çağdaş kaynakları Eflak-Boğdan savaşını bu şekilde anlatırken, İstanbul'a şikâyet için ulaşan bir arzda bu mücadelenin ayrıntılarını verilmiştir. Eflak boyar ve ruhbanları, voyvodalık sevdasında olan Vasile Lupu'nun Eflak'a olan düşmanlığını ve açgözlülük sebebiyle vuku bulan hareketlerini daha önce İstanbul'a bildirildiğinden hareketle Vasile Lupu'nun eskiden olduğu gibi sözünde durmadığı anlatılmıştır. Eflak'a yönelik planlarını gerçekleştirmek için asker toplamaktan geri durmayan Vasile'in yanına aldığı Tatar askerleriyle birlikte Eflak-Boğdan sınırında olan Fokşani kasabasına dahil olup, etrafta olan kasaba ve köyleri yaktığının haberini alan Eflaklıların topyekun mücadeleye giriştiğinden bahsedilmektedir. Netice itibarıyla Vasile'in Eflak'tan uzaklaştırılması için Ialomița Nehri yakınında bulunan Nenişori⁴⁰ kasabasında yapılan savaştan mağlup ayrıldığı gibi, yanında bulunan ağırlıkları bırakıp kaçtığına yer verilmiştir.⁴¹ Bu bağlamda voyvoda Matei Basarab⁴² ile Eflak reayası, boyar ve ruhban sınıfı bölgeyi bu denli tarumar eden Lupu'yu voyvoda olarak

³⁷ Naîmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na'îmâ*, (Haz. Mehmed İpşirli), C. II, Ankara 2007, s. 922.

³⁸ A. D. Xenopol, *Istoria Românilor*, Vol: VII (Dela Matei Basarab și Vasile Lupu Până la Brâncovanu 1633-1689), Editura Cartea Românească, București s. 29.

³⁹ Naîmâ, *Târih*, II, s. 922. Osmanlı tarihçisi Naima'nın verdiği bu bilgiler, Leh gezgin Ramoskiewicz'in yazdıklarıyla özdeşleşmektedir. Ramoskiewicz, Eflak-Boğdan arasında meydana gelen bu çatışmadan Mehmed Paşa'yı sorumlu tuttuğunu ve sen ikinci padişah mısın? Bunun için ne kadar izin aldın şeklinde sultanın öfkesine maruz kalıp boynunun vurulduğunu ifade etmektedir. Bk. *Călători Străini Despre Țările Române*, V, s. 126.

⁴⁰ Nenişori, bugün Buzău ile Bükreş arasında bulunan küçük bir yerleşim yeridir.

⁴¹ Matei Basarab'ın savaş alanında ele geçirdiği esirler arasında Vasile'in oğlu Ioan'ın Eflak voyvodalığına atandığına dair voyvodalık alâmetlerini getiren Mirahor'un da bulunduğu gelen haberler arasındadır. Bu olay Naima'nın görüşünü doğrulamaktadır. Bk. Şerban, *Vasile Lupu Domn al Moldovei (1634-1653)*, s. 136.

⁴² Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA), nr. 747/60.

görmek istemediklerini haklı gerekçelerle sultana izah etmişlerdir.⁴³ Matei Basarab ise örtülü anlamda Osmanlı desteğini gören Vasile Lupu'nun güçlerini ikinci kez Eflak'tan püskürtmeyi başarmış ve Mart 1640 tarihinde tekrar Eflak voyvodası seçilmiştir.⁴⁴

Erdel Prensi I. Gh. Rákóczy, Eflak-Boğdan arasında gerçekleşen bu mücadele esnasında Osmanlıların dikkatini çekmemek için zamanında Eflak'a yardım yapamaması Eflak Voyvodası Matei'yi gücendirse de, Erdel ile iyi ilişkiler yürütmeye gayret gösterdi. Bu hususta Eflak'ın siyasi problemlerini dile getirmesi için Vornik Hrizea'yı Alba Iulia'da gerçekleşen Erdel Dieta'sına gönderdi. Eflaklı elçiler, Eflak-Erdel arasındaki dostluk anlaşmasına rağmen, Erdel'den geciken yardımların Voyvoda Matei'yi hayal kırıklığına uğrattığını dile getirmişlerdir. İki taraf arasında süregelen görüşmelerin ardından barışın yenilenmesi kararı alınmıştır.⁴⁵ Öte yandan Erdel prensliğinin bu savaşta tarafsız kalması Vasile Lupu'yu Erdel ile temas kurmaya teşvik etmiştir. Bu doğrultuda Boğdan voyvodalığının iyi niyetini göstermek ve Matei ile barış görüşmelerini başlatmak için Toma Cantacuzino ve Andrei Plantoş'u Alba Iulia'ya göndermiştir. Bunu yapmasındaki amaç ise Tuna-Karpat hattında barışı yeniden sağlayıp, Matei'nin misilleme saldırının önünü kesmektir. Bu ana değin Lehistan'ın tarafsızlığını sağladığı gibi, Lehistan'dan Boğdan'a herhangi bir saldırı gelmesi halinde Erdel'in desteğini sağlayabilecekti.⁴⁶ Netice olarak Erdel'in öncülüğünde gerçekleşen bu barıştan en çok fayda sağlayan taraf I. Gh. Rákóczy olmuştur. Çünkü Eflak-Boğdan voyvodaları, Erdel ile yapılan barış anlaşmasına uygun olarak Otuz Yıl Savaşları esnasında İsveç ve Fransa ile birlikte Habsburglara karşı savaşan Erdel'e askeri destek sağlayacaklardı. Özellikle Erdel'in Habsburglar'a karşı yürüttüğü mücadeleler sırasında (1644 kışı), bu söze mukabil Eflak-Boğdan'dan gelen askeri yardımlar, Erdel'in başarılı olmasında büyük pay sağlamıştı. Bu vaziyet Eflak-Boğdan'ın Erdel'e olan sadakatini kanıtlarken, Eflak-Boğdan ordularının savaş yeteneklerinin göstermesi açısından önemli olmuştur.⁴⁷

⁴³ BOA, TSMA, nr. 476/3. Eflak kaynaklarında Vasile'in Matei'ye rahat vermediğini ve ordusunu toplayıp Ialomița Nehri yakınlarında bulunan Nenişori geldiğinde iki taraf arasında savaşın vuku bulduğu ifade edilmektedir. Nitekim Vasile Lupu bu savaşın ardından İbrail'e kaçmıştır. Bk. Simache ve Cristescu, *a.g.e.*, s. 132.

⁴⁴ Cantacuzino, Maxim vd., *a.g.e.*, s. 263.

⁴⁵ Şerban, *Relațiile Politice Dintre Țările Române*, s. 1949.

⁴⁶ Şerban, *Vasile Lupu Domn al Moldovei (1634-1653)*, s. 137.

⁴⁷ Cantacuzino, Maxim vd., *a.g.e.*, s. 265; Rezachevici, "*Viața Politică La Mijlocul Seculului al XVII-lea*", s. 129.

Boğdan Voyvodası Vasile Lupu'nun oğlu İoan'ın beklenmedik ölümü, onun Eflak voyvodalığına yönelik planlarında bir değişik yapmasına sebep oldu. Bu bakımdan Vasile Lupu, siyasi evlilikler yoluyla Boğdan'a yeni müttefikler bulmayı ve siyasi nüfuzunu artırmayı denedi. Özellikle Erdel prensliğinin siyasi nüfuzunu kullanmak için I. Gh. Rákóczy'ye, kızı Maria'nın Sigismund ile evlenmesini önerdi ancak bu teklif bazı gerekçelerle kibarca reddedildi.⁴⁸ Erdel'ki girişimleri başarısızlıkla sonuçlanan Vasile, kızını Leh kralının oğluya evlendirmek için İstanbul'da bazı girişimlerde bulunduğu görülmektedir. Konuya dair padişaha sunulan arzda, Boğdan voyvodası iki kızı olduğundan (Maria ve Ruxandra), büyük kızı Maria'nın annesinin Lehistan tarafından olması dolayısıyla din ve mezhep üzere Leh tarafından birisiyle (Lituanyalı Ianus Radzdiwill) ahde uygun olarak evlendirilmesine müsaade istemektedir. Bunun yanı sıra Vasile, küçük kızı Ruxadna'yı Venedik tercümanını Grillo'nun oğluya evlendirmek arzusundaydı.⁴⁹ Şüphesiz bu girişimler, Boğdan'ın niyetini ortaya koyduğu gibi Eflak voyvodası Matei'yi de endişeye sürüklemiştir. Dolayısıyla Matei Basarab, Habsburgların doğrudan desteğini alamasa da, olası bir Osmanlı-Boğdan saldırısına karşı en azından oraya sığınmanın yollarını aradığı gibi, müttefiki bulunduğu Erdel prensliğini, Osmanlıların Rumen prenslikleri üzerindeki tehlikesini abartarak sultana karşı birleşmeye ve hatta Habsburglara karşı savaşmaktan alıkoymaya çalıştı. Diğer yandan Osmanlıların Lehistan üzerindeki niyetleri ve hareketleri hakkında Leh kralına bilgi vermek koşuluyla Lehistan'ın desteğini almayı ümit ettiği anlaşılmaktadır.⁵⁰

4. Boğdan'da Görülen İç Çekişmeler (Gheorghe Ştefan-Vasile Lupu)

Matei ve Vasile Lupu arasındaki ilişkilerin 1646 yılında yeniden kötüye gittiği görülmektedir. Bu durumun oluşmasında Vasile'in Leh tahtını almak için II. Gh. Rákóczy'ye yardım etmesine karşılık olarak, Eflak Voyvodası Matei'yi uzaklaştırmayı teklif etmesinin ve şahsi ihtirasların etkili olduğu söylenebilir. Bu noktada Vasile Lupu, Eflak üzerine üçüncü kez bir sefer hazırlamaya girişse de Tatarların Boğdan'dan desteğini çekmesi bu planlarının ertelenmesine yol açtı. Öte yandan 1651 yılında Matei'nin Eflak voyvodasıyken rahatsızlanması, tam onun aradığı bir fırsat olmuştur. Bu durumdan faydalanmak adına İstanbul'da yaptığı girişimlerde Boğdan'ın kendisine, Eflak'ın ise oğlu Ştefenița'ya verilmesini talep etmekte hiçbir sakınca görmemiştir. Eflak voyvodalığına Boğdan tehlikesinin yeniden belirmesi, Eflak'ı yeni ittifak arayışlarına yöneltmiştir. İlk olarak Matei yeni

⁴⁸ Şerban, *Relațiile Politice Dintre Țările Române*, s. 1950.

⁴⁹ BOA, TSMA, nr. 746/54.

⁵⁰ Gemil, *a.g.e.*, s. 108-109.

Erdel Prensi olan II. Gh. Rákóczy ile anlaşmayı yenilemiştir. Bu anlaşmaya göre, Erdel'e yönelik herhangi bir Türk-Tatar saldırısında, Eflak voyvodalığı Erdel'e askeri destek sağlayacaktı.⁵¹ İkinci olarak, Lehistan ve Erdel ile anlaşmak için girişimlerini sürdürmüştür. Nitekim Vasile Voyvoda'nın yeniden Eflak voyvodalığına geçmek için hazırlıklar yaptığı sıralarda, Logofat Gheorghe Ştefan önderliğinde bir boyar komplosu ile karşılaşması Eflak'a yönelik planların bir müddet daha ertelenmesine yol açtı. Boğdan'da geçen bu iç çekişmeye dair dönemin çağdaş Osmanlı müellifleri önemli bilgiler vermektedir. Nitekim Kâtip Çelebi'ye nazaran olayı daha anlaşılır hale getiren Naima, bu iç mücadelede Yazıcı⁵² ismiyle nitelendirdiği G. Ştefan'ın, Eflak voyvodasını kışkırtarak bu mücadelede destek gördüğünü yazar. Eflak Voyvodası Ağa Tatay (Matei Ağa), Leh-Kazak husumetinden istifade ile Boğdan'a saldırmanın tam zamanı olduğunu düşünerek buraya asker sevk etmiştir. Bunun üzerine Boğdan voyvodası boyarlardan birini serdar tayin edip gönderdiğinde, söz konusu serdarın Eflak voyvodası tarafından "*Boğdan beyine zafer bulursam, seni bey nasb ederim*" vaadiyle kandırılıp Eflak tarafına çekilmiştir. Vasile Lupu Boğdan'daki komployu öğrendiğinde ise kendisine ihanet edenleri öldürmüş, daha sonra Boğdan boyarları arasına nifak düşmesi ve Eflak askerinin daha güçlü olması sebebiyle savaşı göze alamayıp Hotin tarafına kaçmıştır. Boğdan voyvodasının kaçtığını haber alan Matei adamlarını Boğdan'a gönderip G. Ştefan'ı voyvoda yapmıştır.⁵³

Eflak tarihçisi Kantakuzen buna benzer detaylar vermekle birlikte, G. Ştefan'ı Vasile'in en güvendiği isimlerden biri olarak zikreder. Zira Kantakuzen'e göre; G. Ştefan, Vasile'yi göndermek için bir boyar toplantısı düzenlemiş ve ülkesini satmıştır. Öte yandan Vasile Lupu Eflak-Erdel'den gelen yardımlarla birlikte isyancıların Yaş'a doğru geldiğini öğrendiğinde ise damadının yanına sığınmıştır.⁵⁴ Dönemin çağdaş kaynaklarında Vasile Lupu ile G. Ştefan arasında geçen mücadelelerin nedeni tam olarak zikredilmezken, Vasile Lupu'ya muhalif boyarların İstanbul'a gönderdikleri arzda, bu sebeplerden etraflıca bahsedilmektedir. Söz konusu mektuptan anlaşıldığı kadarıyla muhalif boyarların şikâyetlerini dört farklı noktada topladıkları görülmektedir. Boyarlar ilk olarak, IV. Murad'ın iktidarından bu

⁵¹ Rezachevici, "*Viața Politică La Mijlocul Secolului al XVII-lea*", s. 130.

⁵² Boğdan'ın yönetici sınıfından olan "Logofat"ın görevi ülkeye ait önemli olayların kaydını tutmaktı. Bundan dolayı Osmanlı müellifleri Boğdan'da "*Logofat*" olarak görev yapan G. Ştefan'ı "*Yazıcı*" olarak nitelendirmişlerdir.

⁵³ Naimâ, *Târih*, III, s. 1493; Kâtip Çelebi, *Fezleke*, II, s. 1062.

⁵⁴ *Letopiseșul Cantacuzinesc: Istoria Țării Românești (1290-1690)*, (Ediție Critică Întocmită de C. Grecescu și D. Simonescu), Editura Academiei R.P.R., București, 1960, s. 109.

yana Boğdan'da voyvoda olarak görev yapan Lupu'nun zulmüne takat getiremediklerinden, voyvodanın Boğdan geleneklerinde bugüne dek görülmeyen işler teklif ettiğinden ve sözde padişah adına vergi topluyorum diyerek ülkeden zorla para topladığına dikkat çekmektedir. İkinci olarak Vasile'in yanı sıra akrabalarının da fakir halka zulmettiği ve bu zulme halkın dayanacak gücünün kalmadığından söz edilmektedir. Söz konusu şikâyetlerin üçüncüsü Vasile'in memlekette bekâr kızları zorla alıkoyup ırzına geçtikten sonra ana-babasına teslim eylediği ve memlekette bakire kız bırakmadığı yönündeydi. Son olarak Tatar askerlerinin Boğdan'dan geçtiği esnada onlar üzerine ulufeli asker göndererek tahrik etmesi ve ülkenin Tatarlar tarafından yağmalanmasına yol açmasıdır. Öte yandan muhalif boyarlar, Vasile'in bir kızını Kazak Hatmanının oğluna (Timuş Hmelniţki⁵⁵) verdiğinden beri Kazak askerlerinin Boğdan'dan çıkmadığını, üstelik Kazaklara her sene hediye ve pîşkeş adı altında şahinin yanı sıra, iki hazine kadar mal verip, buna mukabil Boğdan'dan fazlasıyla vergi topladığından yakınmışlardır. Nitekim tüm bu koşulları göz önüne alan boyarlar, İstanbul'a adam gönderme girişiminde bulunsalar da Vasile'in bu adamları zamanında durdurması yüzünden padişah ile irtibat sağlayamamışlardır. Bu durumda son çare olarak Boğdan'da ün yapmış bir boyar olan Gheorghe Ştefan'ı uygun bularak "voyvoda" seçip (13 Nisan/1 Mayıs 1653) Yaş'a yürümüşlerdir. G. Ştefan'ın Yaş'a geldiğini öğrenen Lupu ise ilk etapta Leh vilayetlerine kaçmış (Hotin), daha sonra Kazak Hatmanını Boğdan'a göndererek burayı yakıp yıkmıştır. Kazak desteği sayesinde yeniden Boğdan'a geldiğinde, intikam hırsıyla boyarların evlerini basarak birçok kişinin katline sebep olmuştur. Boğdan'daki bu kargaşa halinde muhalif boyarlar tekrar tek vücut haline gelip Vasile Lupu'yu tekrar Boğdan'dan çıkarmışlardır. Özellikle Vasile'in İstanbul'da itibarının düşürülmesi yönünde etkili olmak isteyen boyarlar,

"...eğer (Vasile Lupu) şevketlû padişâh-ı âlişan hazretlerinin doğru kulları olsaydı Kazak-Leh vilâyetlerine firar itmeyüb Âsitane-i Saadet'e varub rikâb-ı hûmayuna yüz sürerdi. Bu ana deġin vilâyetimizde voyvoda olub Leh vilâyetine firar idenler padişâhımıza isyan itmiş olur, red iden, voyvodalıktan ref' idilegelirdi..."

⁵⁵ Bilindiği üzere Vasile Lupu küçük kızı Ruxandra'yı 1650 yılında Venedik tercümanı Grillo'nun oğluna vermişti. Ruxanda'nın iki yıl süren bu evliliği sona erdirmesinin ardından, Vasile Lupu Eflak üzerindeki emellerini gerçekleştirmek ve Boğdan'a yönelik Kazak akınlarını son bulması adına Ruxandra'yı 1 Eylül 1652 yılında Yaş'ta Kazak Hatmanı Boğdan Hmelniţki'nin oğlu Timuş ile evlendirmiştir. Nitekim Rumen kaynaklarda kötü bir imaj çizen Timuş, "Tiran, Barbar ve Tanrı'dan korkmayan bir kişi" olarak tanımlanır. Bk. Şerban, *Relaţiile Politice Dintre Țările Române*, s. 1951; E. Baidaus, *Vasile Lupu*, s. 178.

Şeklinde haklı gerekçeler sunmuşlardır. Boğdan'daki yenilgiyi bir türlü kabullenmeyen Vasile Lupu ise, bir yolunu bulup hazinesini almak için Boğdan'ın yönetim merkezi olan Suceava şehrine gelmiştir. Bunu haber alan G. Ştefan ve taraftarları Yaş'tan Suceava Kalesi'ne doğru yola koyulmuşlardır.⁵⁶ Ordusunu Suceva'ya yakın bir yerde (Şcheia) konaklatan G. Ştefan, yanında getirdiği toplarla kaleyi kuşatmaya başlamıştır. Boğdan'daki gelişmeleri önceden haber alan Vasile ise tüm efradıyla birlikte kaleye kapanmıştır. Ancak G. Ştefan'ın kuvvetleri güçlü Suceava Kalesi'ne hiç zarar verdirememiştir. Ştefan elindeki az sayıdaki kuvvetle Vasile'yi durduramayacağını bildiğinden, daha önce arasının iyi olmadığını bildiği Lehistan ve Erdel'den yardım almak için girişimlerde bulunmuştur. Nitekim bu çağrılar bir müddet sonra cevap bulmuş ve Erdel'den 4000, Lehistan'dan ise 1000 atlı süvarisini Boğdan'da bulunan Kazakların çıkarılmasını emretmiştir. Bu esnada Kazakların Prut'a yaklaştığını hisseden G. Ştefan, Erdel ordusuyla buluşacağı "Cotnari" bölgesine gelmiştir. Bu fırsattan istifade ile Kazak askerler Vasile'in damadı Timuş önderliğinde Suceava Kalesi'ne gelerek bu civarda yakılmadık yer hatta manastır bile bırakmamışlardır.⁵⁷

5. Finta Savaşı ve Vasile Lupu'nun Sonu (1653)

Vasile Lupu, Boğdan'da üç hafta gibi kısa bir süre iktidarı rakibi G. Ştefan'a kaptırmış ve Timuş önderliğinde gelen Kazak kuvvetleri sayesinde tekrar voyvoda olmuştu. Bu durumda önceki Rumen yöneticiler gibi Erdel prensliği ile Eflak ve Boğdan voyvodalığını tek hanedanlık altında birleştirme sevdasına kapılmıştır. Tasarladığı bu düşünceye göre damadı Timuş'ı Boğdan'da bırakıp kendisi Erdel ve kardeşlerinden birini Eflak'a voyvoda olarak atayacaktı. Bu hususta Budin Paşası ile Habsburg taraflarını hediyeler yoluyla kendine çekme girişiminde dahi bulunmuştur. Vasile'in bu planlarını öğrenen Erdel prensi ve Eflak voyvodası onu Boğdan'dan uzaklaştırmak için hemen harekete geçmişlerdir. Bu doğrultuda muhalif bir boyar olan G. Ştefan ile irtibata geçmişlerdir. G. Ştefan Erdel-Eflak'tan aldığı destekle Yaş yakınlarında bulunan "Popricani" yakınlarında yenilgiye uğrayarak Eflak'a sığınırken, Vasile Lupu Kazak desteğiyle Yaş'a gelerek yeniden voyvodalığını ilan etmiştir.⁵⁸ Kazak kuvvetlerinden aldığı güçle birlikte bu işlerden sorumlu tuttuğu Matei Basarab'a karşı sefer hazırlıklarına girişmiştir. Bu doğrultuda Timuş Hmelnički önderliğinde bulunan Kazak ordusunu Kalas (Galați) civarında kamp kurması için ikna

⁵⁶ BOA, TSMA, nr. 476.

⁵⁷ Costin, a.g.e., s. 161-162.

⁵⁸ Cantacuzino, Maxim vd., a.g.e., s. 268-269.

etti. Öte yandan kendisine karşı G. Ştefan ile beraber isyan etmiş olanları bundan vazgeçmeleri koşuluyla bağışlayacağına dair teminat vererek kendi yanına çekmeye çalıştı. Eflak'a karşı harekete geçmek için bu denli hızlı davranması, Kazak ordusunun bölgeyi yine istila etmesi ihtimalinden ileri gelmekteydi. O yüzden zaman kaybetmeden 13 Mayıs 1653'te Kalas (Galați) şehrine giderek orada Timuş Hmelnițki'nin ordusu ile buluştu.⁵⁹ Vasile Lupu yaklaşan tehlikeyi bertaraf etmek için strateji geliştirirken, Gheorghe Ştefan ise Milcov Nehri kenarına çekilmiş bulunmaktaydı. Boğdan'da uğradığı kayıplardan dolayı yanında sadece 300 atlı ve boyarlardan oluşan bir grup kalmıştı. Eflak voyvodası ise yeniden Spătar⁶⁰ Diicul önderliğinde 8000-9.000 civarı bir asker gönderdi. Bunun yanı sıra Erdel Prensi de Ioan Boroş aracılığı ile G. Ştefan'a 2.500 kişilik bir askeri destek sağladı. G. Ştefan'ın yanında toplanan askerler, Eflak-Boğdan sınırında bulunan Fokşani iline yerleştirildi. Bu noktada iki tarafın keşifleri arasında karşılıklı saldırılar başladı.⁶¹ Boğdan ordusunun büyüklüğünü öğrenmek amacıyla yapılan kışkırtıcı saldırılar, Matei Basarab'a zaman kazandırmak için iyi bir fırsat olmuş ve Eflak'ta sahip olduğu güçlü ordusu ve paralı askerlerle durumu iyi değerlendirmiştir. İlk olarak Boğdan-Kazak kuvvetleriyle karşılaşmak için 15/25 Mayıs 1653 yılında "*Şoplea*" denilen yere geldi. İki taraf arasındaki ilk günlük savaşın ardından, asıl savaş Târgoviște-Bükreş arasında olan "*Finta*" da gerçekleşti. Rumen kaynaklarının bildirdiğine göre, savaş meydanında Matei'nin 30.000 ve Vasile Lupu'nun 20.000 (8.000 Boğdan-12.000 Kazak) dolaylarında orduya sahip oldukları ve iki tarafında ordusunu ateşli silahlarla donatıp yanlarında birkaç düzine top getirdikleri ifade edilmektedir.⁶² Savaş başladığında Matei Basarab ordusunu klasik Eflak düzenine göre sıraya dizmiştir. Buna düzene göre, kendisi yaya birliklerle merkezi idare ederken, kanatlar ise atlı birliklerle korunmaktaydı. Vasile Lupu da aynı düzeni oluşturmak istemişse de Kazak Hatman Timuş Hmelnițki bunu reddetmiş ve yol yorgunu olan orduyla direk saldırıyı başlatmıştır.⁶³ İlk etapta Matei'nin ordusunun sağ kanadında bulunan paralı askerler, karşı tarafta bulunan tüfekli askerce yoğun tüfek atışına maruz kalmıştır. Vasile Lupu, bu durumun verdiği

⁵⁹ Petronel Zahariuc, "A Doua Domnie a Lui Vasile Lupu (21 April/1 Mai-6/16 iulie 1653)", *în vol. Închinare lui Petre Ș. Năsturel la 80 ani*, vol. İngrijit de Ionel Căndea, Paul Cernovadeanu și Gheorghe Lazăr, Brăila 2003, s. 369-370.

⁶⁰ Eflak ordusunun kumandanı, Spătar unvanını kullanmaktaydı. Uyanık, a.g.e., s. 83.

⁶¹ Zahariuc, a.g.m., s. 371.

⁶² Rezachevici, "*Viața Politică La Mijlocul Secolului al XVII-lea*", s. 131; Șerban, *Vasile Lupu Domn al Moldovei (1634-1653)*, s. 203.

⁶³ Rezachevici, "*Viața Politică La Mijlocul Secolului al XVII-lea*", s. 131-132.

avantajla sayıca fazla olan süvarileri, Eflak ordusunun sağ kanadına göndererek Matei'ye bir darbe vurmak istemiştir. Ancak Matei Basarab durumu kontrol altına almak için piyade ve tüfekli askerlerle Vasile'in bu atağını geri püskürtmüştür. Bu esnada Timuş, tüfekli askerle Eflak ordusunun merkezini dağıtmak için harekete geçmiş ve hatta bu seferki saldırı da Eflak voyvodası Matei Basarab bile yaralanmıştır. Matei, Eflak ordusunun dağılmaması için yaralandığı haberini gizlemiş ve askerlerine ne pahasına olursa olsun geri çekilmemeleri emrini vermiştir. Nihayetinde Matei'nin yaşına aldırmandan cephenin bir yanından bir yanına koşarak mücadele etmesi ve Kazak-Boğdan saldırılarında Eflak merkezi ordusunun sağlam duruş göstermesi savaşın gidişatını etkilemiştir. Elde edilen bu üstünlükle Matei kendi idaresinde bulunan Leh askerlerini Kazakların üzerine göndererek son darbeyi vurmuştur. Böylece Boğdan ordusu dağılmış Vasile ve Timuş esir düşmemek için yanında bulunan 500 kadar adamıyla savaş meydanından kaçmıştır.⁶⁴ İki taraf arasında gerçekleştirilen savaşa dair Osmanlı kroniklerinde bir bilgi bulunmamaktadır. Bu savaşa katılmakla mükellef olan Özi Muhâfızı Halil Paşa'ya Vasile Lupu'yu Eflak Voyvodalığı'na getirme görevi verildiğine dair bir emirden, Osmanlıların Eflak voyvodalığı için Vasile'ye izin verdiğini anlamaktayız. Ancak Vasile'ye destek vermek üzere gönderilen ordunun 29 Haziran 1653 günü Rusçuk'a geldiği vakit, Eflak-Boğdan arasında vuku bulan savaş çoktan bitmiştir.⁶⁵ Bu yüzden Osmanlılar bu savaşa müdahale edememişse de sadece Matei'nin İstanbul'a gönderdiği haberciyi yakalayıp onun Târgovişte'ye çekildiğini öğrenebilmişlerdir.⁶⁶

⁶⁴ Rezachevici, "Viața Politică La Mijlocul Secolului al XVII-lea", s. 132-133.

⁶⁵ İki taraf arasında gerçekleşen bu savaş sadece bir gün sürmüştür.

⁶⁶ BOA, TSMA, nr. 695/20.

Harita 1: Boğdan Voyvodası Vasile Lupu'nun Eflak ve Boğdan'da Giriştiği Askeri Mücadeleler.

(Kaynak: Perovici 2014)

Sonuç

Vasile Lupu'nun baştan beri istediği Eflak voyvodalığı için Osmanlı makamlarından onay almasına rağmen bunu askeri anlamda bir başarıyla taçlandıramaması, Boğdan yönetimindeki geleceğini tehlikeye düşürmüştür. Boğdan'da kendisine karşı muhalif güçlerin haklı gerekçelerle onun voyvodalıktan alınması meselesini İstanbul'a taşımaları karşısında, Vasile'in zor duruma düştüğü görülmektedir. Buna ilaveten Eflak'taki savaşı kaybetmesi ve bölgeye Kazak askerlerini sokması Eflak-Erdel voyvodalarına iyi bir koz vermiştir. Nitekim bu avantajı iyi değerlendiren Erdel Prensi II. Gh. Rákóczy, Vasile'in görevde kalmaması için İstanbul'da yeniden diplomatik girişimlerde bulunmuştur. Buna göre, Vasile'in yanında bulunan

Kazak Hatmanı Timuş'un Boğdan'ın yanı sıra Eflak-Erdel'i işgal edeceğini ve Vasile Lupu'nun Boğdan voyvodalığında kalmaya devam etmesi halinde, Osmanlı Devleti'nin Rumen prenslikleri üzerindeki egemenliğinin tehlikeye düşeceğine dikkat çekmiştir. Söz konusu bu diplomatik girişim İstanbul'da etki uyandırmış ve Gheorghe Ştefan Osmanlı makamlarının onayını alarak yeniden Boğdan Voyvodalığı'na gelmiştir⁶⁷. Vasile Lupu ise Boğdan'daki iktidarını devam ettirmek için son bir hamleye daha girişmiştir. Bunun için kendisine sadık kalan boyarları yanına alarak Yaş'ta yeniden organize etmiştir. Bu sefer G. Ştefan'ın Fokşani tarafından Boğdan'a girmesiyle birlikte taraflar arasında yeni bir karşılaşma gerçekleşmiştir. Haziran 1653'te Târgu Frumos yakınlarında bulunan "Sârca"da gerçekleşen bu savaşta Vasile yine mağlup gelmiştir⁶⁸. Vasile Lupu Boğdan'da kayıp üstüne kayıp yaşarken, diğer yandan yeniden Kazakları davet etmesi bu sefer Erdel-Lehistan ittifakının önünü açmıştır. Bu bakımdan Boğdan'daki Kazakları ve Suceava'daki Timuş'u atmakla görevli ordu bunu yerine getirerek idareyi G. Ştefan'a teslim etmişlerdir. Erdel'in yanı sıra Lehistan'ın İstanbul'da yaptığı girişimler bu ittifakın nedenini bahsetmekle birlikte Vasile'in istenmediğini ortaya koymuştur⁶⁹. Netice itibarıyla Boğdan'da görülen bu kargaşadan ötürü Vasile Lupu İstanbul'a çağırılmıştır. İlk etapta gayet iyi karşılanmış ve Osmanlı devlet adamlarınca yapılan sorgunun arkasından Yedikule zindanlarına kapatılmıştır⁷⁰. İstanbul'dan iken halefi G. Ştefan'a yazdığı öfke dolu şu mektupta "Sen ailemi ve akrabalarımı korkunç şekilde öldürdün ve sürgün ettin. Keza, tüm gençliğimden yaşlılığıma değin topladığım tüm serveti de yok ettin."⁷¹ diyerek tüm bu olaylardan G. Ştefan'ı sorumlu tutmuştur.

Kaynakça

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi Kaynakları:

BOA, TSMA, nr. 747/60; 476/3; 746/54; 476; 695/20.

Yayınlanmış Kaynaklar ve Araştırma Eserleri:

XENOPOL, A. D., *Istoria Românilor*, Vol: VII (Dela Matei Basarab și Vasile Lupu până la Brâncovanu 1633-1689), Editura Cartea Românească, București.

ANDEA, Avram, Susana Andea, Constantin Bălan v.d., *Istoria Românilor*, vol. V (O Epoca de Înnouri în Spirit European 1601-1711/1716), Editura Enciclopedică, București 2003.

⁶⁷ Cantacuzino, Maxim vd., *a.g.e.*, s. 271.

⁶⁸ Şerban, *Vasile Lupu Domn al Moldovei (1634-1653)*, s. 205.

⁶⁹ Veniamin Ciobanu, *Români în Politica Est-Central Europeană 1648-1711*, Institutul European, Iași 1997, s. 44.

⁷⁰ Şerban, *Vasile Lupu Domn al Moldovei (1634-1653)*, s. 215.

⁷¹ E. Baidaus, "Gheorghe Ştefan", s. 179.

Heper, Y. (2021). XVII. Yüzyılın Ortalarında Bir Boğdan Voyvodası: Vasile Lupu (1634-1653). ABAD, 4(8), 349-370.

- ANDEA, Susana, "Evoluții Politice în Secolul al XVII-lea, de la Ștefan Boskai la Mihai Apafi", *Istoria Transilvaniei*, Ediția III, Academia Română Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca 2016.
- VERESS, Andrei, *Documente privitoare la Istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești: Acte și Scrisori*, vol. IX (1614-1636), Cartea Românească, București 1937.
- BAŞER, Alper, *Bucak Tatarları (1570-1700)*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Afyonkarahisar, 2010.
- CANTEMİR, Dimitrie, *Descrierea Moldovei*, Editura Litera, Chișinău, 2001.
- CANTACUZINO, Gheorghe, Mihai Maxim vd., *Istoria Militară A poporului român, Epoca de Glorie a Oastei celei Mari. A doua jumătate a secolului al XIV-lea-Prima Jumătate a Secolului al XVI-lea*, vol: III, Editura Militară, București 1987.
- Călători Străini Despre Țările Române*, (volum îngrijit de Maria Holban și colab.), vol. V, Editura Științifică, București 1973.
- CIOBANU, Veniamin, *Politică și Diplomatie în Secolul Al XVII-lea, Țările Române în raporturile Polono-Otomano-Habsburgice (1601-1634)*, Editura Academiei Române, București 1994.
- _____, *Românii în Politica Est-Central Europeană 1648-1711*, Institutul European, Iași 1997.
- DEMİR, Dragnev, Baidaus Eduard vd., *Domnii Țării Moldovei*, CIVITAS, Chișinău 2005.
- EMECEN, Feridun, *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları*, II, İsam Yay., Üçüncü Basım, İstanbul 2018.
- GEMIL, Tahsin, *Țările Române în Contextul Politic Internațional (1621-1672)*, Editura Academiei R.P.S., București 1979.
- GIURESCU, Constantin, "Uciderea Vizirului Mohammed Tabani Buiuc, sprijintorul lui Vasile Lupu (o scrisoare inedită)", *Revista Istorică*, Anul XII, N-le 4-6, Văleni de Munte 1926, ss. 98-103.
- HEPER, Yusuf, *Osmanlı Devleti ve Eflak-Boğdan İlişkileri (1574-1634)*, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Uşak 2020.
- Kâtib Çelebi, *Fezleke (1000-1065/1591-1655)*, C. I-II, (Haz. Zeynep Aycibin), Çamlıca, İstanbul 2016.
- LIGOR, Alexandru, "Din Legătura Moldovei cu Celelalte Țări Române în Vremea Domniei lui Vasile Lupu", *Revista de Istorie*, Tom 31, Nr. 3, Martie 1978, ss. 433-444.
- COSTIN, Miron, *Letopiseșul Țării Moldovei de la Aron Vodă încoace*, (Ediție critică de P. Panaitescu), Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București 1944.
- MOTOGNA, Victor, "Epoca Lui Matei Basarab și Vasile Lupu", *Cercetări Istorică*, Anul XIII-XVI, Nr. 1-2, Iași 1940, ss. 453-544.
- Naîmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na'îmâ*, (Haz. Mehmed İpşirli), C. II-III, Ankara 2007.
- ÖZCAN, Abdülkadir, "Mehmed Paşa, Tabaniyassı", *DİA*, TDV Yay., C. Ek II, Ankara 2019, ss. 229-230.
- PEROVICI, Minodora, *Istoria României Atlas Școlar*, Corint Educațional, București 2014.
- REZACHEVICI, Constantin, "Politica Internă și Externă a Țărilor Române în primele trei decenii ale secolului al XVII-lea", *Revista de Istorie*, Tom. 38, Nr. 1, București Ianuarie 1985, ss. 5-29.

Heper, Y. (2021). XVII. Yüzyılın Ortalarında Bir Boğdan Voyvodası: Vasile Lupu (1634-1653). ABAD, 4(8), 349-370.

- SIMACHE, N. ve Tr. Cristescu, Viața și Opera lui Radu Popescu, *Cronicile Românești*, Vol. IV, 1943.
- ȘERBAN, Constantin, *Vasile Lupu Domn al Moldovei (1634-1653)*, Editura Academiei Române, București 1991, Calea Victoriei.
- _____, “Relațiile Politice dintre Țările Române la mijlocul secolului al XVII-lea”, *Revista de Istorie*, Tom 31, Nr. 11, București Noiembrie 1978, s. 1939-1957.
- UYANIK, Feyzullah, *Tuna'nın Kuzeyine Yönelik Osmanlı Siyaseti ve Eflak-Boğdan Özerkliğinin Restorasyonu (1774-1834)*, TTK Yay., Ankara 2021.
- CONSTANTINOV, Valentin, *Țara Românească și Țara Moldovei în Timpul Domniilor lui Radu Mihnea*, Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, Iași 2007.
- ZAHARIUC, Petronel, “A doua domnie a lui Vasile Lupu (21 Aprilie/1 Mai-6/16 iulie 1653)”, în vol. *Închinare lui Petre Ș. Năsturel la 80 ani*, vol. îngrijit de Ionel Căndea, Paul Cernovodeanu și Gheorghe Lazăr, Brăila 2003, ss. 369-389.

BRAIN DRAIN TOWARD EU AND ITS IMPACT ON LABOR MARKET: ALBANIAN CASE

Xhentila TATAJ¹
Prof. Dr. Emrah AKBAS²

Abstract: This paper analyzes the relationship that exists between human capital and the labor market. The focus of this study is the labor market in Albania. Albania, being a developing country, is facing the loss of its workforce as a result of the brain drain. The study analyzes the role of international migration policies in the management of this phenomenon. It emphasizes the role of the EU in acquiring skilled people from developing countries including Albania. It estimates that Albania has now turned into a sending country of workforce because the number of young people who have left Albania in recent years to migrate toward the EU has increased. Two of the main consequences of this phenomenon are the decrease in the workforce and the crisis in the pension system. The study also shows that despite Albania is one of the youngest middle-aged countries in Europe, brain drain has caused population decline.

Key Words: Human Capital, Population Decline, Labor Market, EU, Migration Policies.

AB'YE DOĞRU BEYİN GÖÇÜ VE İŞGÜCÜ PIYASASINA ETKİSİ: ARNAVUTLUK ÖRNEĞİ

Öz: Bu makale, insan sermayesi ile işgücü piyasası arasında var olan ilişkiyi analiz etmektedir. Bu çalışmanın odak noktası Arnavutluk'taki işgücü piyasasıdır. Gelişmekte olan bir ülke olan Arnavutluk, beyin göçü nedeniyle iş gücü kaybıyla uğraşmaktadır. Makalede, bu olgunun yönetiminde uluslararası göç politikalarının rolünü analiz edilmektedir. Arnavutluk da dahil olmak üzere gelişmekte olan ülkelerden vasıflı insanlar kazanmasında AB'nin rolünü vurgulamaktadır. Makalede, Arnavutluk'un son yıllarda AB'ye göç etmek için Arnavutluk'tan ayrılan gençlerin sayısı arttığı için gönderen

¹ Ph.D. Candidate at Ankara Yıldırım Beyazıt University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Sociology, ORCID: 0000-0001-8379-0367.

² Prof. Dr. at Ankara Yıldırım Beyazıt University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Sociology, ORCID: 0000-0003-2807-4055.

bir işgücü ülkesine dönüştüğünü vurgulamaktadır. Bu olgunun temel sonuçlarından ikisi işgücünün azalması ve emeklilik sistemindeki krizdir. Çalışma ayrıca, Arnavutluk'un Avrupa'nın en genç orta yaşlı ülkelerinden biri olmasına rağmen, beyin göçünün nüfusun azalmasına neden olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Beşeri Sermaye, Nüfus Azalması, İşgücü Piyasası, AB, Göç Politikaları.

Introduction

The concept of brain drain has been generally discussed in the social sciences. Most researchers define it as a loss of skills for the country of origin. Loss of skills is caused by the emigration of professionals and talented people. This loss of talented people often referred to as brain drain, has negative consequences for both the country of origin and the host country, causing damage in various sectors such as education, health, and services. The rate of brain drain varies from country to country and there are a series of economic, social, and political factors that affect the rate of brain drain in a country.

“Brain drain began in the 1970s and was seen mainly as a negative phenomenon for home countries. But in the mid-1990s a new theory of brain drain was developed, stating that the benefits of skilled migration can outweigh the costs.”³ Despite the different approaches on brain drain it is accepted that brain drain is a phenomenon that happens the most in less developed countries and it has a direct impact on the labor market. Also with the young group age immigrating abroad it is noticed a decline in the overall number of population. The incapacity of national migrations strategies to control brain drain in less developed countries and the efforts of international migration strategies to attract labor force has made brain drain a major problem in less developed countries.

Albania has been facing the brain drain problem since 1990 when the first migratory waves started in the country. This brought a decline in population and a loss in the young labor force in different sectors. There is a link between the economic structure of a country and the labor force. Albania is involved in international policies aimed at globalizing the economic system. The adoption of these globalizing policies in the economic system has had negative consequences on the country causing the loss of human capital.⁴

³ Oded Stark, “Rethinking the Brain Drain”, *World Development*, 2004, 32 (1).

⁴ Arta Musaraj, "Albania, the Human Factor, and Sustainable Development: A Lesson from the Present", *Academicus International Scientific Journal*, 2011, 4, p. 36.

Economic factors and the desire for a better life have led many young people in Albania to leave the country, leading to shortages of human capital. The purpose of this study is to analyze the loss of human capital in Albania and the consequences of such a phenomenon. The study analyzes the importance of human capital and its relationship to the labor market. The study also highlights how the lack of human capital is turning into a national threat to Albania causing a reduction in population and a decline in the skilled workforce in certain economic sectors. Albania is facing a shortage of skilled labor in sectors such as education and health.

The study shows that many pull and push factors have influenced the decision to leave the country. There are a lot of international policies that aim to absorb the workforce from developing countries. Migration policies pursued by European Union aimed at acquiring labor from developing countries have had an effect in Albania as well by encouraging the process of brain drain. The study shows that Albania will soon face even greater population reduction and loss of skilled labor if new policies are not drafted aimed at managing the outflow of skilled people from Albania.

1. The Importance of Human Capital and its Relation to Labour Market

The stock of human capital is an important indicator that shows the economic development of a country. It is also an essential condition for the economic and social well-being of a country, especially for poor countries. The stock of human capital in society influences the way resources are distributed, thus becoming a tool for poor families to increase production and profits. This in turn leads to increased social welfare. In various studies, human capital is often defined as a stock of knowledge, skills, and attributes that help the individual and the social group in which he belongs to achieve a certain status. Well-being in education and health is often an indicator of the equitable distribution of human capital.⁵

The debate over the movement of human capital was dominated by two main perspectives in the 1960s. One is the "internationalist view" presented by Harry Johnson. The second is the "nationalist view" presented by Don Patinkin and other scholars. Internationalists believe and defend the idea that the migration of skilled people serves to increase global development. Nationalists emphasize the negative consequences of losing human capital in countries of origin. In the 21st century, the dominant view became that of the

⁵ Kehinde Oluseyi Olagunju & Kolawole Ogundari, "Welfare Impact of Globalization in Developing Countries: Examining the Mediating Role of Human Capital", *Economies*, 2019, 7 (84), p. 2-4.

international movement which puts into question the two previous views highlighting the advantages and disadvantages of each. The international movement of human capital can be identified as the movement of professionals across borders.⁶

Referring to this theory, it can be said that the labor market for qualified professional staff is becoming more and more global prompting researchers to analyze supply issues from countries of origin and demand issues from host countries. An increasing number of students, researchers, and professionals are gathering at the world's best universities and the most developed countries where the job market offers career opportunities. Also, the mobility of researchers is something that is supported by special funds and scholarships for those with the most qualifications.

These developments can have a direct impact on the countries from which human capital migrates. Some countries are more developed and better manage the attraction of human capital. However, even developing countries have undertaken important reforms aimed at opening up to this global labor market and adapting skilled people to the markets. These countries have promoted the integration of skilled workers in global economies with the aim of economic growth not only in the host countries but also in the countries of origin.⁷

In reality, while some countries have reaped the benefits of globalization, many others, especially developing countries, do not seem to have gained as expected. Due to the process of globalization, many developing or poor countries have lost human capital. The migration of skilled workers to countries that provide them with more economic income has caused a shortage of labor in developing countries. This has led to them being replaced by less qualified people thus reducing the quality of service provided in various sectors such as health or education.

Developing countries face two main challenges when it comes to creating opportunities for human capital development. On the one hand, the national policies of these countries support the education of students and academics abroad as an opportunity to enrich the country with qualified people. On the other hand, these countries face a lack of national policies to attract qualified students and professionals to the country. This is because countries of origin

⁶ Andres Solimano, "Globalizing Talent and Human Capital: Implications for Developing Countries", *Macroeconomía Del Desarrollo*, August 2002, (15), p. 7-8.

⁷ Sami Mahroum, "Highly Skilled Globetrotters: Mapping the International Migration of Human Capital", *R&D Management*, December 2002, 30 (1), p. 169.

compared to countries where these people have migrated offer fewer opportunities for career development.

2. The Role of EU Politics on Attracting Human Capital from Developing Countries

Investments in education are important in a country's national investments because well-educated and well-qualified human capital is considered an important indicator of a country's well-being. For this reason, governments compete with each other to absorb human capital. Also, despite the differences that may exist in the conditions that push people to migrate, it can be said that the age group most prone to migrate are young people who leave less developed countries to more developed countries. In this regard, governments try to influence individual decision-making through human capital return policies.

Michel Beine in his paper: Brain Drain and human capital formation in developing countries: Winners and Losers explains some of the causes of brain drain. According to him a lot of countries have been trying to attract human capital with different policies. He states that starting with Australia and Canada in the 1980s, host countries have gradually introduced quality-selective immigration policies. "They are now engaged in what appears as an international competition to attract global talent."⁸

375

The European Union area is one of the most popular targets for young people to migrate. The most qualified people of developing countries prefer the European Union to build their future. This is since the working conditions offered in most of the European Union meet the requirements of migrants. The increase in the number of qualified people seeking to migrate to the European Union has led European Union member states to take measures aimed at managing the phenomenon of the concentration of human capital in developed countries.

The attitudes of the European Union regarding this phenomenon are different. Some member states support policies aimed at increasing the mobility of human capital within the European Union. These countries call for policies that aim to support countries that are lagging in the process of acquiring human capital. In a declaration of the European Union, it is stated that:

⁸ Michel Beine, Frederic Docquier and Hillel Rapoport, "Brain Drain and Human Capital Formation in Developing Countries: Winners and Losers", *The Economic Journal*, April 2008, p. 631.

"Particular attention should be given to greater investment needs in human capital and ICTs Information and Communication Technologies. This investment should be done in particular in the Member States and regions that are lagging, and to ensure the efficient and productive use of such investment. This will be even more important in the new Member States."⁹

However, studies show that European countries are also considering the downsides of attracting human capital. For example, the European Commission proposed in 2000 to create a program that aimed to facilitate the entry and exit of migrants within the European Union by maintaining their links with countries of origin. So this means that immigrants have the opportunity to visit countries of origin without losing their status in their host country. The idea of such an initiative was to reinforce the idea that when accepting economic migrants the protection of the domestic labor market should be considered.¹⁰

Various studies show that the race to attract qualified people will intensify in the coming decades. This is clearly shown in the policies that developed countries are pursuing. Various countries such as the Netherlands, Germany, and the US have adopted policies that seek to attract human capital.¹¹

2.1. Human Capital Extraction from Albania to EU: Albania as an Origin Country

With the change of the political system in 1990 from the totalitarian regime to the democratic one, Albania also changed the economic system, passing from a centralized economy to a market economy. With an unstable economy and a political system in transition, Albania tried to recover and offer solutions to its citizens. The period of economic recovery and transition was interrupted from time to time by various economic crises. Difficulties in earning a living pushed many young Albanians to emigrate. The number of those who emigrated increased, changing the category of people who emigrated from unskilled people to highly qualified and talented people.

The number of Albanians living abroad is thought to reach the value of 1 million. According to statistics obtained by the European Commission, the number of those living legally in the EU is around 780,000. Negative net

⁹ Nicola D. Coniglio, "Human Capital Accumulation and Migration in a Peripheral EU Region: the Case of Basilicata", *ERSA Conference Papers*, 2003, p. 5.

¹⁰ Kuzvinetsa Dzvimbo, "The International Migration of Skilled Human Capital from Developing Countries", *World Bank Conference Paper*, September 2003, p. 13.

¹¹ Frédéric Docquier, Machado Carneiro and Joël, "Global Competition for Attracting Talents and the World Economy", *IRES Discussion Papers*, 2014, p. 2.

migration from Albania to the EU in 2005 reached high numbers, making Albania one of the sending countries of skilled labor. The economic and political factors in the country and the policies pursued by the countries of the European Union to absorb the labor force from the developing countries have contributed to the increase of the brain drain from Albania.¹²

Albania as one of the poorest countries in Europe has faced difficulties in hiring young people and especially skilled workers. The brain drain from Albania is driven by the lack of favorable working conditions in the domestic market. Young people migrate mainly for economic reasons, to provide income for themselves and their families. However, the economic factor is not the only driving factor that pushes qualified young people to emigrate. The lack of meritocracy and the lack of coordination of the labor market with educational institutions push qualified persons to look for golden opportunities in EU countries. The conditions offered in EU countries are quite tempting for a qualified group of Albanians who have lost faith in the domestic labor market.

Host countries are facing difficulties in managing the arrival of skilled migrants. They are establishing policies aimed at the partial return of migrants to their countries of origin or the coordination of labor markets between host and countries of origin. Albania in this process finds itself in difficulty because on the one hand, it is a country rich in numerous natural resources and human capital, and on the other hand, it faces the lack of administration of this natural and human capital. This produces a repetitive process of qualified people being forced to leave the country for a better life.¹³

Albania has made efforts to manage the problem of brain drain. There is a national migration strategy that is designed to prevent the emigration of qualified young people from the country and to manage the phenomenon of brain drain. However, it can be said that this process is being managed in two different directions. On the one hand, the aim is to bring back qualified young people. On the other hand, through cooperation with host countries, Albania aims to integrate qualified Albanian workers in the labor markets of the European Union. This agreement is thought to be profitable for both the countries of origin and the host countries. To illustrate this collaboration in

¹² Martin Geiger, "Mobility, Development, Protection, EU-Integration! The IOM's National Migration Strategy for Albania", *Migration, Minorities and Citizenship*, 2010, 15 (32), p. 142.

¹³ Emiljan Karma, "Modern Emigration: Negative Effects in Albanian Economy", *Euro-Balkan Law and Economics Review*, 2020, 1 (2), p. 67-68.

the management of human capital the example of Albanian nurses that work in Italy can be given.

Albania in cooperation with several municipalities in the north of Italy has drafted a program for sending nurses to Italy. As a result of this agreement both countries benefit. On the one hand, Italy benefits from this agreement because in recent years it has faced a crisis for skilled workers (nurses) in the health sector because local workers refuse to work under working conditions there. On the other hand, the Albanian nurses who would be part of the contract, in addition to working in one of the European Union countries such as Italy, were also offered valuable training and specializations for their careers.¹⁴

This form of cooperation is thought to be profitable for both countries and guarantees a good example of the integration of skilled labor coming from developing countries into the European labor market. Despite these two directions that the phenomenon of brain drain follows in Albania, it can be said that its impact on the country's economy and the labor market is high. The results of this impact are varied, but the two main ones remain loss of workforce and the crisis in the pension system.

3. The Impact of Brain Drain on the Albanian Economic Sector and Labor Market

Emigration of skilled labor as a result of brain drain brings negative consequences for society, especially in the economic sector. One of the main consequences observed in countries facing the phenomenon of brain drain is the reduction of the workforce in certain economic sectors. This simultaneously translates into fewer opportunities for the state to tax employers and jobseekers. The social impact that this phenomenon has is also high because the age of people who emigrate is generally the age of people who wants to create a family. The emigration of young people pushes the age of marriage and often makes it impossible as a result of the declining population.

According to Karma (2020), the effects of the brain drain phenomenon in Albania can be analyzed at two levels: macro and micro. At the macro level, he explains the crisis of the pension system as a result of brain drain. This according to him means lower incomes in the state budget and damage to certain sectors of the economy such as agriculture. At the micro-level, he talks about the effects that the phenomenon of brain drain has on the lives of

¹⁴ Dirk Willem Velde, "Globalisation and Education: What do the Trade, Investment and Migration Literatures Tell us?", *ODI Working Paper*, 2005, p. 50.

young people. Many young people deciding to leave the country create a vacuum in the labor market which has to be filled by less qualified people. On the other hand, a weak economy and a poorly regulated labor market push young qualified people to build their future abroad. This further increases the outflow numbers of skilled labor from the country.¹⁵

Also, another direct consequence observed by the brain drain phenomenon is the reduction of the workforce in the health sector. Studies show that there is a reduction in skilled labor in the health sector in Albania. This is because students who have emigrated before decide to stay in the countries where they emigrated after completing their studies. Their employment, especially in Germany, has led to shortages of qualified staff in Albania.¹⁶

The number of nursing students who want to migrate holds second place in the country according to a study conducted in 2018 entitled: New trends in potential migration from Albania. This number is preceded by call center employees who occupy the first place. While the third place in the ranking is occupied by construction workers.¹⁷ The following table illustrates these data.

Table. 1. The Percentage of People who want to leave the Country by Work Sectors

Sectors	The percentage of people who want to leave
Working in a call center	85 %
Nurses	83 %
Construction	56 %

**Data is obtained from the study: “New trends in potential migration from Albania” conducted by Rusell King and Ilir Gedeshi with reference to CESS, Potential Migration Survey, 2018.*

Even though call centers and construction are not sectors that employ qualified staff, the departure of young people working in these sectors brings economic damage to the country. The construction sector faces difficulties in finding manual workers. On the other hand, the reduction in the number of

¹⁵ Emiljan Karma, a.g.e., p. 67-74.

¹⁶ Ilir Gedeshi and Rusell King, “Research Study into Brain Gain: Reversing Brain Drain with the Albanian Scientific Diaspora”, *Albania: UNDP*, 2018, p. 22-25.

¹⁷ Russell King and Ilir Gëdeshi, “New Trends in Potential Migration from Albania”, CESS Center for Economic and Social Studies, 2018, p. 47.

employees nationwide leads to a reduction in contributions to the pension scheme. Also, young people leaving these sectors are generally dissatisfied with working conditions in Albania and leave never to return. Good working conditions in emigration are another contributing factor to the decision not to return.

The process of brain drain from less developed countries to more developed ones is characterized by two main consequences: remittances and unemployment. Both of these elements are interrelated and at the same time causal of each other. Thus, more specifically, the unemployment of less developed countries forces young people to immigrate to more developed countries such as the countries of the European Union. After migrating to these countries, qualified young people provide enough income to send to their countries of origin.

The qualified persons who migrated from Albania toward the EU have been sending remittances for years. The remittances have positive and negative effects on the Albanian economy. On the one hand, they provide economic income that increases the opportunities for families to afford the daily expenditure. On the other hand, remittances have created economic dependence. Family members of qualified workers, by being satisfied with this income, reduce their efforts to look for work. This increases the number of unemployed youth in the country. Also at the moment when they decide to look for work they migrate abroad to follow the example of their family members.¹⁸

So it can be concluded that unemployment in Albania remains a problem and remittances instead of fixing the situation are opening new challenges for the policymakers to fix this problem. By sending remittances they are becoming a role model for their family members who have difficulty finding a job and want to leave the country. The direct impacts that come from this are the reduction in the population number and the reduction of human capital.

4. Population and Human Capital Decline as a Result of Brain Drain

In the literature, there are many examples of countries that have faced population reduction as a result of brain drain. Albania is becoming part of these countries as a result of alarming data proving the outflow of skilled labor from the country. Young people in rural areas, in particular, choose to emigrate, leaving the rural part of the country populated only by the elderly. Besides having a young population if the brain drain problem will not be

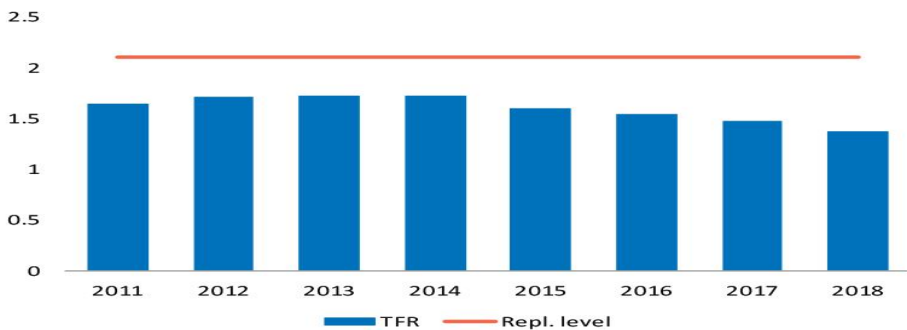
¹⁸ Rusell King and Christos Nikas, "Economic Growth Through Remittances: Lessons from the Greek Experience of the 1960s Applicable to the Albanian Case", *Journal of Southern Europe and the Balkans*, 2005, 7 (2), p. 254.

managed in the following years, Albania will be dealing with one of the biggest problems a nation can have: the reduction of the population.

Albania has faced a mass exodus of the population since the fall of the totalitarian regime until today. However, although this is not a new phenomenon for Albania, leaving the country has become a topic of discussion for the fact that today those who decide to leave are young. The departure of young people is accompanied by a reduction in the number of marriages and consequently births. The years in emigration push the age of marriage for a large part of them.

According to INSTAT (Albanian Institute of Statistics), the population of Albania has changed during the last 30 years as a result of migration. On 1 January 2019, the population of Albania was 2.86 million, and compared with 2011 has decreased by 1.5 %. The decreasing trend continues to be present even in preceding years. (Instant) Also during the period 2011-2018, the number of births per year has decreased significantly, from about 34 thousand in 2011 to about 29 thousand in 2018. The total fertility rate has been decreasing since 2011 when it was 1.65 children per woman, to 1.37 in 2018. The table below shows it.¹⁹

Total Fertility Rate

**The data on the table is obtained from INSTAT (Albanian Institute of Statistics)*

The data obtained from the national census show once again the impact of emigration on the reduction of the population in Albania. Studies show that despite the demographic data that testify to a growing population, the immigration of young people has brought the country a demographic

¹⁹ INSTAT, *Albanian Institute of Statistics*, <http://www.instat.gov.al/en/statistical-literacy/the-population-of-albania/>.

problem by reducing the population. If emigration had not taken place and the rate of natural increase had continued at the high rates of the 1990s, the population of Albania would have been much higher.²⁰

Researchers are divided when it comes to assessing whether qualified young people should return to their country of origin. Many researchers support the idea that young people in emigration by working in well-paid emigration jobs can help the country with remittances, which may be necessary to cope with financial difficulties. On the other hand, their departure causes the country a reduction in the active working population and a decline in the population numbers in general.²¹

It can be summarized that the emigration of qualified young people from Albania can have benefits for their career and their contribution to the country remains important. Integration into international labor markets is already part of the national policies of developing countries. However, the mass exodus of young people can be associated with negative consequences for the country of origin both economically and demographically.

Conclusions

The purpose of this study was to analyze the process of brain drain from Albania toward the EU. The study analyzed the case of brain drain in Albania by focusing on the economic sector. In the first section, the importance of human capital and its relations to the labor market was analyzed. The next part of the paper focused on the role of EU politics in attracting human capital from developing countries. By giving examples of different EU countries that have approved different policies to attract skilled people, the study showed that the EU remains one of the most popular targets for young people to migrate.

The study showed that both origin and host countries have been collaborating in the management of the process of brain drain. A lot of effort has been made to attract lost workforce and skilled people from developing countries. Also, different attempts have been made to facilitate the entrance of skilled workers into the EU market. Despite most of these collaborations being productive for both countries the origin and the hosting ones, the study highlighted how the lack of human capital has become a national threat to Albania, causing a population reduction.

²⁰ Rusell King and Julie Vullnetari, "Migration and Development in Albania", *Development Research Centre on Migration, Globalisation and Poverty*, 2003, p. 12.

²¹ Etleva Germenji and Lindita Milo, "Return and Labour Status at Home: Evidence from Returnees in Albania", *Southeast European and Black Sea Studies*, 2009, 9 (4), p. 497.

The study showed that human outflows have had an economic and social impact on a small country such as Albania. This human flow relates mainly to the active population in the labor market, which Albania has exported to other countries as human capital. The economic structure of Albania and the factors that have contributed to the human capital loss were analyzed in this paper. The paper shows that among the important effects of brain drain in Albania are: the crisis of the pension system, lower incomes in the state budget, and the damage to certain sectors of the economy such as agriculture. At the micro-level, we can talk about the effects that the phenomenon of brain drain has on the lives of young people by making them leave the country and reproduce the brain drain phenomenon.

The study focused on the impacts of the brain drain phenomenon on the economic sector in Albania. However, the phenomenon of brain drain is a complex phenomenon that affects other areas such as politics and society. The social impact and social drama that such a phenomenon produces require separate analyses that can be done in future studies.

Bibliography:

- BEINE, Michel; DOCQUIER Frederic, "Brain Drain and Human Capital Formation in Developing Countries: Winners and Losers", *The Economic Journal*, April 2008, p. 631-652.
- CONIGLIO, Nicola, "Human Capital Accumulation and Migration in a Peripheral EU Region: the Case of Basilicata", *ERSA Conference Papers*, 2003, p. 1-30.
- DOCQUIER, Frédéric; CARNIERO, Machado, "Global Competition for Attracting Talents and the World Economy", *IRES Discussion Papers*, 2014, p. 1-37.
- DZVIMBO, Kuzvinetsa, "The International Migration of Skilled Human Capital from Developing Countries", *World Bank Conference Paper*, September 2003, p. 1-17.
- GEDESHI, Ilir; KING, Rusell, "Research Study into Brain Gain: Reversing Brain Drain with the Albanian Scientific Diaspora", *Albania: UNDP*, 2018, p. 1-65.
- GEIGER, Martin, "Mobility, Development, Protection, EU-Integration! The IOM's National Migration Strategy for Albania", *Migration, Minorities and Citizenship*, 15 (32), 2010, p. 141-159.
- GERMENJI, Etleva; MILO, Lindita, "Return and Labour Status at Home: Evidence from Returnees in Albania", *Southeast European and Black Sea Studies*, 9 (4), 2009, p. 497-517.
- KARMA, Emiljan, "Modern Emigration: Negative Effects in Albanian Economy", *Euro-Balkan Law and Economics Review*, 1 (2), 2020, p. 67-84.
- KING, Rusell; GEDESHI, Ilir, "New Trends in Potential Migration from Albania", *CESS Center for Economic and Social Studies*, 2018, p. 1-87.
- KING, Rusell; NIKAS, Christos, "Economic Growth through Remittances: Lessons from the Greek Experience of the 1960s Applicable to the Albanian Case", *Journal of Southern Europe and the Balkans*, 2005, 7 (2), p. 235-257.

Tataj, X. Akbaş, E. (2021). Brain Drain Toward EU and Its Impact on Labor Market: Albanian Case. ABAD, 4(8), 371-384.

- KING, Rusell; VULLNETARI, Julie, "Migration and Development in Albania", *Development Research Centre on Migration, Globalisation and Poverty*, 2003, p. 1-57.
- MAHROUM, Sami, "Highly Skilled Globetrotters: Mapping the International Migration of Human Capital", *R&D Management*, 30 (1), December 2002, p. 168-185.
- MUSARAJ, Arta, "Albania, the Human Factor and Sustainable Development: A Lesson from the Present", *Academicus International Scientific Journal*, (4), 2011, p. 35-41.
- OLAGUNJU, Kehinde; OGUNDARI Kolawole, "Welfare Impact of Globalization in Developing Countries: Examining the Mediating Role of Human Capital", *Economies*, 7 (84), 2019, p. 1-24.
- SOLIMANO, Andres, "Globalizing Talent and Human Capital: Implications for Developing Countries", *Macroeconomía Del Desarrollo*, (15), August 2002, p. 1-44.
- STARK, Oded, "Rethinking the Brain Drain", *World Development*, 32 (1), 2004, p. 15-22.
- VELDE, Willem Dirk, "Globalisation and Education: What do the Trade, Investment and Migration Literatures Tell us?", *ODI Working Paper*, 2005, p. 1-69.

Sitography:

- INSTAT, *Albanian Institute of Statistics*, <http://www.instat.gov.al/en/statistical-literacy/the-population-of-albania/> (last accessed: 06.04.2021).

EDİRNE KIBRIS GAZİLERİNİN GÖZÜNDEN KIBRIS BARIŞ HAREKÂTI¹

Ayşenur ÖZBAŞ²
Sezai ÖZTAŞ³

Öz: Kıbrıs, jeopolitik konumundan dolayı tarih boyunca tüm devletlerin elde etmek istediği bir ada olmuştur. Rumlar ENOSİS'i gerçekleştirmek yani Kıbrıs'ı Yunanistan'a bağlamak için çok uzun zaman uğraşmışlardır. Rumlar bu hedefleri doğrultusunda Kıbrıs'ta yaşayan Türklere saldırılarda bulunmuşlardır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Yunanistan'ın ENOSİS faaliyetleri daha da hızlanmıştır. Özellikle 1963, 1964 ve 1967 yıllarında yoğunlaşan Rum saldırıları yüzünden, Türkiye bu saldırıları önlemek için girişimlerde bulunmuştur. 15 Temmuz 1974 tarihine gelindiğinde ise Yunanistan Silahlı Kuvvetleri'ne bağlı subaylar, Makarios'u devirerek Kıbrıs Helen Cumhuriyeti'nin kurulduğunu açıklamışlardır. Tüm bu durumlar karşısında Türklerin daha fazla eziyet altında kalmasına göz yummak istemeyen Türkiye Cumhuriyeti, 20 Temmuz 1974 tarihinde Kıbrıs Barış Harekâtı'nı gerçekleştirmiştir. Bunun sonucunda Kıbrıs'ta yaşayan Türkler zulümlerden kurtulmuş ve insanca yaşama hakkına kavuşmuştur. Uzun yıllar geçmesine rağmen Kıbrıs Sorunu pek bir çözüme ulaşamamıştır. Bunun neticesinde 1983 yılında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Böylece artık Kıbrıs Sorunu sadece Kıbrıs'ta yaşayan iki toplumu değil iki devleti de ilgilendiren bir durum olarak ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada Kıbrıs Barış Harekâtı, sözlü tarih çerçevesinde Kıbrıs Barış Harekâtı'na katılan Edirne ilindeki gazilerin gözünden aktarılmaya çalışılmıştır. Bu araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Edirne'deki Kıbrıs gazileriyle görüşmeler yapıp Kıbrıs Barış Harekâtı'na nasıl gittikleri, neler yaşadıkları, harekât hakkındaki düşünceleri, döndükten sonra neler

¹ Bu çalışma, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD'da Doç. Dr. Sezai ÖZTAŞ'ın danışmanlığında Ayşenur ÖZBAŞ tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Bağımsız Araştırmacı, aysenurozbas@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-5911-4297.

³ Doç. Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Tekirdağ, Türkiye, sezaioztas@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-1742-4200.

yaşadıkları ve gelecek nesillere neler aktarmak istedikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Kıbrıs Barış Harekâtı, Kıbrıs Gazileri, Sözlü Tarih, Edirne.

EDİRNE CYPRUS PEACE OPERATION THROUGH THE EYES OF CYPRUS VETERANS

Abstract: Due to its geopolitical position, Cyprus has been an island that all states have wanted to acquire throughout history. The Greeks have struggled for a long time to realize ENOSIS, that is to connect Cyprus with Greece. In line with these goals, the Greeks attacked the Turks living in Cyprus. After the Second World War, Greece's Enosis activities accelerated further. Especially due to the Greek attacks that intensified in 1963, 1964 and 1967, Turkey has made attempts to prevent these attacks. By 15 July 1974, officers of the Greek Armed Forces had overthrown Makarios and announced that the Hellenic Republic of Cyprus was established. The Republic of Turkey, which did not want to allow the Turks to suffer further in the face of all these situations, carried out the Cyprus peace operation on July 20, 1974. As a result, Turks living in Cyprus were freed from persecution and gained the right to live humanely. Despite the fact that many years have passed, the Cyprus Problem has not been completely resolved. As a result, the Turkish Republic of Northern Cyprus was declared in 1983. Thus, the Cyprus Problem has emerged as a situation that concerns not only two communities living in Cyprus, but also two states. This study tries to convey, the Cyprus Peace Operation through the eyes of the veterans in the province of Edirne who participated in the Cyprus Peace Operation within the framework of oral history. Qualitative research method was used in this study. Negotiations were held with Cyprus veterans in Edirne to reveal how they went to the Cyprus Peace Operation, what they experienced, their thoughts about the operation, what they experienced after returning and what they wanted to pass on to future generations.

Key Words: Cyprus, Cyprus Peace Operation, Cyprus veterans, Oral History, Edirne.

Giriş

Kıbrıs, jeopolitik konumundan dolayı her daim büyük güçlerin ele geçirmek için çarpışmalarına tanıklık edilen bir ada olmuştur. Atatürk de dahil birçok devlet adamının Kıbrıs'ın jeopolitik önemine vurgu yaptıkları söylemleri bulunmaktadır. Kıbrıs'ı elinde bulunduran güç Ortadoğu'yu kontrol altında tutabilmektedir. Kıbrıs, Doğu Akdeniz'de kilit noktası olmasından dolayı Doğu Akdeniz bölgesini kontrolü altında tutmak isteyen devletlerin de daima hedefinde olmuştur.

Yunanlıların ENOSİS emeli, Kıbrıs meselesinin temelini oluşturmaktadır.⁴ İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ENOSİS hareketi hız kazanmıştır.⁵ 1947 yılında, Rum sağcı ve komünist partilerinin temsilcileri İngiltere'ye giderek İngiliz Sömürgeler Bakanı ile görüşme yapmıştır ve Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesi için yardım istemişlerdir. Bu isteğe Kıbrıs'taki Türkler büyük tepki vermiştir. Bundan sonraki süreçlerde de Rumlar aynı hedefle İngiltere'ye temsilci göndermeye devam etmişlerdir.⁶

Kıbrıs meselesi, 16 Ağustos 1960 tarihinde Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmuş olması ile çözülmüş gibi görünmektedir.⁷ Fakat cumhurbaşkanı seçilmiş olan Kıbrıs Rum lideri Makarios, kurulan cumhuriyetin ilk gününden beri yapmış olduğu konuşmalarında, ENOSİS'i gerçekleştireceklerini ifade ederken diğer taraftan da Rum idaresi Türklerin haklarını çiğnemeye ve anayasayı ihlale başlamıştır.⁸ Hatta Makarios 12 Ağustos 1962 tarihinde yaptığı bir konuşmasında, Kıbrıs'taki Rumların, EOKA tarafından başlatılmış olan işi tamamlamak için çalışmalarını gerektiğini ifade etmiştir.⁹

1960 Kıbrıs Anayasasına göre, Lefkoşa, Magusa, Limasol, Baf, Lamaka'da Türklerin ve Rumların ayrı belediyeleri olacaktır. Fakat bu mümkün olmamıştır. Bu durum üzerine Makarios, bu beş büyük şehirde tek belediye kurulmasını ve bu kurulan belediyelerde Türklerin nüfusları oranında temsil edilmesini istemiştir. Türkler Makarios'un bu isteğini kabul etmemiş ve ilişkiler gerilmiştir.¹⁰ Üstelik Kıbrıs Anayasası da, Makarios tarafından değiştirilmek istenmektedir.¹¹ Aralık 1963'ten itibaren Kıbrıs'ta 1960 Anayasası hükümlerini uygulamak istemeyen Rumların Türklere yönelik

⁴ M. Şükrü Tandoğan, Kıbrıs Barış Harekâtı Birlikler ve Muharebeleri, Türkiye Muharip Gaziler Derneği, Ankara 2016, 2. bs., s. 10.

⁵ Niyazi Kızılyürek, Doğmamış Bir Devletin Tarihi Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, 2. bs., s. 41.

⁶ Erol Mütercimler, Bilinmeyen Yönleriyle Kıbrıs Barış Harekâtı, Arba Yayınları, İstanbul 1998, 2. bs., s. 51.

⁷ Refik Turan ve ark., Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Beta Yayıncılık, İstanbul 2013, 19. bs., s. 347.

⁸ Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995, Timaş Yayınları, İstanbul 2016, 21. bs., s. 696.

⁹ Sabahattin İsmail, Kıbrıs Barış Harekâtı'nın Nedenleri-Gelişimi-Sonuçları, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, İstanbul 1988, 1. bs., s. 35.

¹⁰ Armaoğlu, a.g.e., s. 696.

¹¹ Murat Sarıca, Erdoğan Teziç ve Özer Eskiurt, Kıbrıs Sorunu, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1975, 1. bs., s. 41.

saldırıları artmıştır.¹² Rum yönetimi, Türkleri yok etme planı olarak bilinen “Akritas Planı”nı uygulamaya koymuştur.¹³ Rum saldırıları kadın, çocuk, yaşlı demeden devam etmiştir. 24 Aralık günü Rum terörü, 24 soydaşımızı katletmiş¹⁴ ve 40 soydaşımızı yaralamıştır. Bu olaylar Türkleri yok etme planlarının başlangıcını teşkil etmektedir.¹⁵

1963 yılında başlayan Rum saldırıları 103 köyün kaybı ve yüzlerce insanımızın canına ve ekonomik yıkıma sebebiyet vermiştir. Rumların Kıbrıs’taki hedefi, Türklerin içinde azınlık kalabileceği bir Rum Cumhuriyeti kurmaktır.¹⁶ 1964 yaz ayında Kıbrıs’taki Türklerin durumu daha kötü bir durum almıştır. 109 kasabada Türklere ait 527 ev tahrip edilmiş ve 2000 tanesi hasar görmüştür. Sadece Omorfo’da 50 ev yıkılmış, 240 evden fazlası tahrip edilmiştir. Özel sektörde ve kamuda ve görev yapan 4000 kişi ücretten mahrum edilmiştir. Göç eden 25000 kişinin dışında, 23000 işsiz ve çatışmalarda sakat kalmış 7500 kişi bulunmaktadır. Kıbrıs’taki Türk nüfusunun yarısından fazlası Rumların yapmış olduğu saldırılardan ötürü fakirleşmiştir.¹⁷ 15 Kasım 1967 tarihinde ise Yunan ordusu, bazı Türk köylerine saldırmış ve 24 Türk bu saldırılarda yaşamını kaybetmiştir.¹⁸

Kıbrıs Barış Harekâtı

Makarios, birincisi 8 Mart 1970 tarihinde olmak üzere üç defa suikaste uğramıştır çünkü Yunan askeri cuntası Makarios’u devirmek istemektedir.¹⁹ ENOSİS fikrini hemen gerçekleştirme arzusunda olan Grivas ile Türklerin ekonomik alanda çökertilerek direnişlerinin kırılması görüşünü savunmakta olan Makarios arasında başlayarak güç kavgasına dönen çatışmalar bu iki

¹² Çağrı Erhan, “ABD ve Nato’yla İlişkiler”, Türk Dış Politikası, ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, 20. bs., s. 685.

¹³ Abdulhaluk Çay, Kıbrıs’ta Kanlı Noel-1963, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1989, 1. bs., s. 57.

¹⁴ Turan ve ark., a.g.e., s. 347.

¹⁵ Armaoğlu, a.g.e., s. 697.

¹⁶ Rauf Denктаş, Kıbrıs Davamız, Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı, Ankara 1991, 1. bs., s. 9.

¹⁷ Pierre Oberling, Bellapais’e Giden Yol, çev. Mehmet Erdoğan, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1988, 1. bs., s. 102.

¹⁸ Şevki Kırıl, “1967-1974 Döneminde Kıbrıs Sorunu ve Türkiye ile Yunanistan’ın Kıbrıs Politikaları”, Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi, c. 7 sy. 2 (2018), s. 450, <http://kutaksam.karabuk.edu.tr/index.php/ilk/article/view/1437>, (Erişim: 04.02.2021).

¹⁹ Kırıl, a.g.e., s. 454.

kişiyle beraber Kıbrıs'ı da ateşe atmaktadır.²⁰ Makarios 5 Temmuz 1974 tarihinde verdiği demeçte, Yunan cuntasının amacının kendisini iktidardan uzaklaştırarak Kıbrıs'ta bir yönetim kurmak istediğini ifade etmiştir.²¹

Kıbrıs Rum yönetimi ve Yunanistan arasındaki gerginlik yükselirken 15 Temmuz 1974 tarihinde cunta hükümeti Makarios'u devirmeye karar vermiş ve Makarios'un başkanlık sarayı bombalanmıştır.²² Yine aynı gün Kıbrıs'ta Yunanistan Silahlı Kuvvetleri'ne bağlı subaylar Makarios'u devirerek, Kıbrıs Helen Cumhuriyeti'nin kurulduğunu açıklamışlardır.²³ Bu darbe, ENOSİS, diğer bir ifade ile Kıbrıs'ın fiilen Yunanistan'a ilhakıdır.²⁴ Bu durum karşısında, Bakanlar Kurulu'nca olası bir müdahale için tam yetki alan Ecevit²⁵ 17 Temmuz 1974 tarihinde Londra'ya giderek o akşam İngiltere Başbakanı Herold Wilson ile görüşmüştür.²⁶ Ancak İngiltere müdahaleye sıcak bakmamış ve bazı güçlükler çıkartmıştır.²⁷

Türkiye, 18 ve 19 Temmuz günleri Kıbrıs'tan Yunan subayların çıkarılması ve meşru yönetimin iadesi isteğini kabul ettirmeye çalışmıştır. Fakat bu istekler Yunanistan tarafından kabul edilmemiştir. Bu olan bitenler karşısında Türkiye, Garanti Antlaşması'nın dördüncü maddesindeki yükümlülükleri yerine getirmek için, bu antlaşmadan aldığı müdahale yetkisini kullanmak zorunda kalmıştır.²⁸ Ecevit 19 Temmuz gecesi İngiltere'den dönmüş²⁹ ve 20 Temmuz günü tüm Dünya Türkiye'nin Kıbrıs'a asker çıkardığını Ecevit'in açıklamasıyla öğrenmiştir.³⁰ Türk

²⁰ Ergenekon Savrun, "Kıbrıs'ta Yunan Cunta Darbesine Karşı Türk Barış Harekâtı'nın Belgelerle Kısa Tarihi", Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi, c. 4 sy. 9 (2018), s. 263, http://www.ijhe.org/Published/201810_009_4_012.pdf, (Erişim: 08.03.2021).

²¹ Rifat Uçarol, Siyasi Tarih, Der Yayınları, İstanbul 2015, 10. bs., s. 1070.

²² Turan ve ark., a.g.e., s. 349.

²³ Uçarol, a.g.e., s. 1070.

²⁴ Armaoğlu, a.g.e., s. 713.

²⁵ Savrun, a.g.e., s. 265.

²⁶ Cihat Göktepe, "Kıbrıs Meselesi'nde Kriz Süreci ve Türkiye (1964-1974)", T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, s. 1414, <https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/G%c3%96KTEPE-Cihat-KIBRISMESELES%c4%b0%e2%80%99NDE-KR%c4%b0Z-S%c3%9cREC%c4%b0-VET%c3%9cRK%c4%b0YE-1964-1974.pdf>, (Erişim: 12.01.2020).

²⁷ Savrun, a.g.e., s. 266.

²⁸ Uçarol, a.g.e., s. 1071.

²⁹ Armaoğlu, a.g.e., s. 714.

³⁰ Çağrı Erhan, "ABD ve Nato'yla İlişkiler", Türk Dış Politikası, ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, 20. bs., s. 742.

kuvvetleri başarılı operasyonlar sonrası 22 Temmuz 1974 tarihinde Girne'yi ele geçirmiştir.³¹ Bu olaylardan sonra, Kıbrıs'ta anayasa düzeninin tekrar kurulması için Türkiye, İngiltere ve Yunanistan dış işleri bakanları 25 Temmuz 1974 tarihinde Cenevre'de toplanmışlardır. Görüşmeler sonucunda 30 Temmuz 1974 tarihinde Cenevre Deklarasyonu denilen belgeye imza atmışlardır.³² Bunun neticesi olarak Türkiye, Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanmasına yönelik hedefine ulaşmasını önlemiştir. Kıbrıs'ta Türk ve Rum toplumlarının özerk yönetimlerinin varlığı kabul edilmiştir. Kıbrıs'ta Türklerin güvenliği sağlanmış ve Rumların Kıbrıs'taki soydaşlarımıza karşı saldırıları engellenmiştir. Yunanistan ve İngiltere, Türkiye'den askerlerini Kıbrıs'tan çekmesini istemiş ancak Türkiye bunu kabul etmemiştir.³³ Birinci Cenevre Konferansı sonunda Türk tarafı kazançlı çıkmıştır. Çünkü 22 Temmuz gününden sonra ele geçirilen yerler korunmaktadır. Takviyelerin durdurulması söz konusu değildir. Kıbrıs'taki bütün güçlerin çekilmesi ise tümüyle değil, güvenliğin sağlanmasına bağlı olarak bölüm bölüm söz konusu olacaktır. İşgale uğrayan Türk bölgelerinin boşaltılması sağlanmıştır.

Bundan sonrası da olura bırakılmamış ve İkinci Cenevre Konferansı yapılarak sorunların tamamıyla çözülmesi öngörülmüştür.³⁴ 8 Ağustos 1974 tarihinde İkinci Cenevre Konferansı'nın yapılmakta olduğu sırada Türklerin bir iyi niyet göstergesi olarak Limasol ve Larnaka civarlarında bazı köyleri boşaltmış olmalarına rağmen EOKA işgal ettikleri yerleri boşaltmamış ve üstüne üstlük ellerinde bulunan esirleri bırakmamıştır.³⁵ Türkiye bütün bu durumlar karşısında, durdurmuş olduğu Kıbrıs Barış Harekâtı'nı 14 Ağustos 1974 tarihinde tekrar başlatmıştır.³⁶ 14 - 16 Ağustos 1974 tarihleri arasında TSK, Atilla Hattı adını verdiği hedeflere ulaşmıştır.³⁷ Lefke-Lefkoşa-Magusa hattı TSK tarafından çizilmiştir.³⁸ Kıbrıs Barış Harekâtı'nda 498 askerimiz şehit verilmiştir.³⁹

1974 yılında gerçekleşen bu olaylardan sonra Kıbrıs'taki Türkler Kıbrıs'ın kuzeyinde, Rumlar ise güneyinde toplanmıştır. Böylece Türk ve Rum

³¹ Turan ve ark., a.g.e., s. 349.

³² Armaoğlu, a.g.e., s. 715.

³³ Uçarol, a.g.e., s. 1075.

³⁴ İbrahim Artuç, Kıbrıs'ta Savaş ve Barış, Kastaş Yayınları, İstanbul 1989, 1. bs., s. 273.

³⁵ Turan ve ark., a.g.e., s. 349-350.

³⁶ Uçarol, a.g.e., s. 1078.

³⁷ Erhan, a.g.e., s. 748.

³⁸ Uçarol, a.g.e., s. 1078.

³⁹ Tandoğan, a.g.e., s. 92.

toplumları iki ayrı bölgede ve iki ayrı idareye kesin olarak ayrılmış bulunmaktadır. 23 Eylül 1979 tarihinde BM’de, Kıbrıs’la ilgili yalnızca Rum tarafına söz hakkı tanınmasını kabul eden enteresan bir gelişme cereyan etmiştir. Yine aynı gün Dünya Postalar Birliği, Kıbrıs Türk Federe Devleti pullarını tanımadığını ilan etmiştir.⁴⁰ 1980-1983 yılları arasında iki toplum arasında yürütülen görüşmelerin başarısızlığının arkasında yatan asıl neden, Kıbrıs’taki Rumların, Kıbrıs’taki Türkleri eşit statüde kabul etmek istememeleridir. 1983 yılında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin ilanı ise, Kıbrıs sorununun tarihinde bir dönüm noktası oluşturmuştur. Bundan sonra Kıbrıs sorunu daha farklı bir boyuta ulaşmış ve iki toplum arasındaki sorun olmaktan çıkarak iki ayrı devlet arasındaki bir mesele haline gelmiştir.⁴¹

Sözlü Tarih ve Amacı

İnsanlar genelde sözlü tarih alanının gerçekte neyi kapsadığına dair çok az fikir sahibidirler. Sözlü tarih, genelde devlet adamı dışındaki kişileri de konu almaktadır.⁴² Tarih yazımı denilince, ne yazık ki genelde sadece arşiv ve bilinen kaynakların kullanılıp bir tarih oluşturma akla gelmektedir.⁴³ Sözlü tarih, yazılı kültürün unutturmuş olduğu fakat toplumsal hafızada yer etmiş olayların tarihe katılabilmesi için uğraşan bir araştırma alanı meydana getirmiştir.⁴⁴ Bu vesileyle devlet adamı dışındaki insanların tarihi yazılıp diğer insanların da sesi duyulmuştur.⁴⁵

Daha kısa bir zaman öncesine kadar dünyada tarih yazımı, ulusal kimliğin oluşturulmasının izlerini taşımaktadır.⁴⁶ Resmi devlet kayıtlarının anlatamadığı bakış açısı ve olaylar ise sözlü tarih sayesinde ortaya çıkarılır.⁴⁷ Sözlü tarih ilk bakışta araştırmacılara belgelerin tamamen söz olarak

⁴⁰ Uçarol, a.g.e., s. 1082.

⁴¹ Hüner Tuncer, Kıbrıs Sarmalı, Ümit Yayıncılık, Ankara 2005, 1. bs., s. 123.

⁴² Stephen Caunce, Sözlü Tarih ve Yerel Tarihçi, çev. Bilmez Bülent Can ve Alper Yalçinkaya, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2011, 3. bs., s. 8.

⁴³ Peter Burke, Afışten Heykele Minyatürden Fotoğrafa Tarihin Görgü Tanıkları, Kitap Yayınevi, İstanbul 2009, 2. bs., s. 9.

⁴⁴ Özlem Çaykent, “Sözlü Tarih”, Tarih İçin Metodoloji, ed. Ahmet Şimşek, Pegem Akademi, Ankara 2015, 1. bs., s. 127.

⁴⁵ Esra Danacıoğlu, Geçmişin İzleri, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010, 2. bs., s. 138.

⁴⁶ E. Egemen Özbek ve Y. Doğan Telli, “68’li Olmak: Hatırlamak ve Aidiyet”, Kuşaklar, Deneyimler, Tanıklıklar Türkiye’de Sözlü Tarih Çalışmaları Konferansı, ed. Aynur İlyasoğlu ve Gülay Kayacan, Tarih Vakfı, İstanbul 2006, 1. bs., s. 246.

⁴⁷ Neşe Erdilek, “Türkiye’de Göç Araştırmalarında Sözlü Tarih Metodu”, Kuşaklar, Deneyimler, Tanıklıklar Türkiye’de Sözlü Tarih Çalışmaları Konferansı, ed. Aynur İlyasoğlu ve Gülay Kayacan, Tarih Vakfı, İstanbul 2006, 1. bs., s. 79.

aktarıldığı izlenimini uyandırır. Hâlbuki tutulan günlükler, not defterleri, video kayıtları, hatıra defterleri, kıyafetler, eşyalar, fotoğraflar, ses kayıtları vb. sözlü tarih araştırmaları kapsamına girmektedir.⁴⁸

Endüstriyel değişim, çatışmalar, nüfus artışı, kültürde yaşanan dönüşümler ya da göçlerin insan üzerinde bırakmış olduğu değişim ve insanların gözlemlemiş olduğu farklılıklar hiçbir tarihsel kaynağın veremeyeceği kadar tarihi veri meydana çıkarmaktadır.⁴⁹ Yazılı belgelerle karşılaştırıldığında sözlü verilerin ne kadar değerli olduğu sanayi alanı için de geçerlidir çünkü bazı araştırmalar topluluklar arasında girişimcilik kültüründeki karşıtlıklar hakkında kayda değer bilgiler vermiş ve bazılarının niye yitip gittiğine açıklık getirmiştir.⁵⁰ Göç konusunda da resmi kaynaklar, resmi belgeleri barındırmaktadır. Ancak resmi kayıtlara yansımaya göçün insani boyutunu belgelemek bakımından sözlü tarih yöntemi büyük bir önem taşımaktadır.⁵¹

Sözlü tarih araştırmaları, sosyal ve sosyo-psikolojik alanlarda bilimsel çalışmalar için önemli katkıda bulunmaktadır. İnsanların aktardıkları, ait oldukları toplumda yaşayan daha genç kişilerin kimlik duygularının gelişmesi ve kökenleri hakkında bilgi sahibi olmaları açısından da önem arz etmektedir.⁵² Sözlü tarih araştırmalarına katılan katılımcılardan bazıları sözlü tarihin, silinip gidecek olan olayları gün yüzüne çıkarıp belgeleyerek sosyal adalete yardımcı olduğunu belirtmiştir. Bazı katılımcılar da sözlü tarihin, milliyetçi tarihe alternatif olduğunu öne sürmüşlerdir. Katılımcılardan bir başka grup ise, sözlü tarihin siyasal ikilemleri ortaya çıkarmanın bir yolu olduğunu belirtmişlerdir.⁵³

Sözlü tarihin ne olduğunun bilincine varmış olan tarihçiler sözlü tarih araştırmalarını devam ettirmektedirler.⁵⁴ Sözlü tarih araştırmaları sayesinde, yazılı belgelerin meydana getirmiş olduğu boşluklar ve yazılı belge merkezli

⁴⁸ Kemal Üçüncü, “Sözlü Tarih”, Türkiye’de Tarih Yazımı, ed. Vahdettin Engin ve Ahmet Şimşek, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2013, 2. bs., s. 436.

⁴⁹ Oktay Gökdemir, “Tarih Yazımında İki Yeni Yaklaşım: Sözlü ve Yerel Tarih”, Tarih Nasıl Yazılır? Tarih Yazımı İçin Çağdaş Bir Metodoloji, ed. Ahmet Şimşek, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018, 1. bs., s. 132-133.

⁵⁰ Paul Thompson, Geçmişin Sesi, çev. Şehnaz Layıkel, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, 2. bs., s. 66.

⁵¹ Erdilek, a.g.e., s. 79.

⁵² Gökdemir, a.g.e., s. 132-133.

⁵³ The Hollings Center, Orta Doğu ve Orta Asya’da Sözlü Tarih (2018), s. 2. <https://hollingscenter.org/wp-content/uploads/2018/07/Orta-Dogu-ve-Orta-Asyada-Sozlu-Tarih-Diyalog-Raporu.pdf>. (Erişim Tarihi: 03.04.2021).

⁵⁴ Counce, a.g.e. s. 249.

tarih yazımı sorgulanmaktadır.⁵⁵ Ayrıca yalnızca sayısal verilerle temsil edilen göç, mübadele gibi konular sözlü tarih araştırmaları sayesinde sadece sayısal bir veri olmaktan çıkar ve asıl görülmesi gereken yönleri su yüzüne çıkar.⁵⁶ Sadece sayısal değeri bulunan olgularla çalışıldığında istatistiksel bilgiler yeterli bilgi verebilir. Ancak içine insan unsurunun da girdiği sosyal olaylar sadece sayılarla açıklanmaya çalışılırsa asıl görülmesi gerekenler asla görülemeyecektir.⁵⁷ Sözlü tarih araştırmaları, çalışılan konuyu teorik tartışmalara bağlamasıyla ve aradaki ilişkiyi canlı tutmasıyla sosyal bilimlere çok önemli bir katkı sağlama potansiyeline sahiptir.⁵⁸

Kıbrıs Barış Harekâtı'na Katılan Edirneli Gazilerle Yapılan Sözlü Tarih Çalışması

Bu çalışmada Kıbrıs Barış Harekâtı, sözlü tarih çerçevesinde Kıbrıs Barış Harekâtı'na katılan Edirne ilindeki gazilerin gözünden aktarılmaya çalışılmıştır. Sözlü tarihte, tarihin gizli kalmış yanları ya da sesi duyulamamış kişilerin yaşadıkları tarihe geçmektedir. Edirne'deki Kıbrıs gazileriyle sözlü tarih çerçevesinde Kıbrıs Barış Harekâtı'na nasıl gittikleri, neler yaşadıkları, harekât hakkındaki düşünceleri, döndükten sonra neler yaşadıkları ve gelecek nesillere neler aktarmak istedikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Gazilerin yazılı izinleri alınarak verilen cevaplar doğrultusunda çalışma gerçekleştirilmiştir.

Aşağıda Tablo 1'de katılımcıların demografik özelliklerine ait bilgiler yer almaktadır:

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Bilgileri

ADI-SOYADI	DOĞUM TARİHİ
Ahmet İSMAİLOĞLU	1954
Ahmet KUŞ	1953
Alaattin AK	1953
Basri KIZILTOPRAK	1954
Enver CAN	1954

⁵⁵ Gökdemir, a.g.e., s. 133.

⁵⁶ Danacıoğlu, a.g.e., s. 141.

⁵⁷ Caunce, a.g.e. s. 141.

⁵⁸ Özbek ve Telliel, a.g.e., s. 249.

Fevzi DEMİR	1954
Habil ÇAKIR	1954
İbrahim AKSAL	1953
Kazım PAJO	1953
Mehmet YILDIRIM	1953
Mesut KILIÇ	1953
Muharrem SOLAK	1953
Nail CESSUR	1953
Orhan TAN	1953
Raşit KABASAKAL	1953
Şükrü ÇANKAYA	1954

Edirne'deki Kıbrıs Gazilerinden 16'sı çalışmada yer almıştır. Gazilerden 6'sı 1954 doğumlu, 10 tanesi ise 1953 doğumludur. Gazilerin hepsi Edirne'de yaşamaktadır.

Edirne'deki Kıbrıs gazilerinin, Kıbrıs Barış Harekâtı'nda yaşadıklarını ve düşüncelerini belirlemek amacıyla açık uçlu soru tekniğine uygun olarak oluşturulmuş sorular düzenlenmiş ve gazilere yöneltilmiştir. Soruların hazırlanmasında 2 uzman görüşü alınmıştır. Görüşmeler, gazilerin birbirlerinden etkilenmemesi amacıyla tek tek ve yüz yüze yapılmıştır.

Görüşmelerin yanında yazılı kaynaklardaki bilgiler kullanılarak çalışmanın bir anlamda sağlamlasının yapılması da gerçekleştirilmiştir. Nicel çalışmalarda genelde sayısal sonuçlara ulaşılırken, nitel araştırmalara yorum ve bakış açıları dahil edilir. Bu çalışmada Edirne'deki Kıbrıs gazilerine, Kıbrıs Barış Harekâtı ile ilgili sorular sorularak onların anlatmış oldukları aktarılmıştır.

Kendilerini Tanıtmaları

Raşit Kabasakal: 1953 yılında Keşan'da doğdum. Üç kardeşiz. İlkokul mezunuyum. Babam çiftçiydi. Ben de askerden döndükten sonra çiftçiliğe devam ettim.

Enver Can: Edirne'nin Lalapaşa ilçesine bağlı Sinanköy'de 1954 yılında doğdum. Biz iki kız ve iki erkek olmak üzere dört kardeşiz. Lise

mezunuyum. Babam çiftçiydi. Askerden döndükten sonra İstanbul'da Türk Telekom'da otuz iki sene çalıştım ve emekli oldum.

Orhan Tan: 1953 doğumluyum. Babam çiftçiydi. Askere gitmeden önce babama yardım ederdim. Beş kardeşiz. İlkokul mezunuyum. Askerden geldikten sonra köyde iki yıl hayvancılık yaptım. 2003 yılının eylül ayında Edirne'nin Lalapaşa ilçesinde kahvehane açtım. Halen de işletiyorum. Lalapaşa'da Toki'den de bir ev aldık. Lalapaşa merkeze iyice yerleştik. Bu şekilde geçinip gidiyoruz.

Habil Çakır: 1954 yılında Edirne'ye bağlı Lalapaşa ilçesinde doğdum. Beş kardeşiz. İlkokul mezunuyum. Babam işçiydi. Ben de askere gitmeden önce işçiydim. Askerden geldikten sonra bir fabrikada çalışmaya başladım. Daha sonra da Trakya Üniversitesi'nde rektörün postacısı olarak işe girdim ve oradan emekli oldum.

Mesut Kılıç: 1953 yılında doğdum. İlkokul mezunuyum. Altı kardeşiz. Babam çiftçiydi. Ben askere gitmeden önce babama yardım ediyordum. Askerden dönünce köyde birkaç ay kaldım. Daha sonra Edirne merkeze yerleştim. Burada Petrol Ofisi'nde benzin istasyonunda çalıştım. Oradan emekli oldum.

Kazım Pajo: 1953 yılında Edirne'de doğdum. Lise mezunuyum. Biz altı kardeşiz. Babam el süpürgesi yapıp satardı. Askerden döndükten sonra Edirne Belediyesi'nde işe girdim.

Mehmet Yıldırım: 1953 yılında Edirne'de doğdum. Dört kardeşiz. İlkokul mezunuyum. Babam çiftçiydi. Askerden geldikten sonra ben de çiftçiliğe devam ettim. Askere gitmeden önce evliydim. Çocuğum ben askerdeyken dünyaya geldi.

İbrahim Aksal: 1953 yılında Edirne'de doğdum. Lise mezunuyum. Dört kardeşiz. Babam serbest çalışandı. Askerden döndükten sonra Telekom'da işe girdim.

Ahmet Kuş: 1953 yılında Edirne'de doğdum. Dört kardeşiz. İlkokul mezunuyum. Babam çiftçiydi. Askerden döndükten sonra ben de baba mesleği olan çiftçiliğe devam ettim.

Şükrü Çankaya: 1954 yılında Edirne'de doğdum. İlkokul mezunuyum. Beş kardeşiz. Babam çiftçiydi. Askerden döndükten sonra bir fabrikada işe girip oradan da emekli oldum.

Basri Kızıltoprak: 1954 yılında Edirne'ye bağlı Lalapaşa ilçesinde doğdum. İlkokul mezunuyum. Üç kardeşiz. Askere gitmeden önce nişanlıydım. Ailem çiftçiydi. Askerden döndükten sonra kamyonculuk yaptım ve emekli oldum.

Alaattin Ak: 1953 yılında Edirne'nin Lalapaşa ilçesinde doğdum. Beş kardeşiz. İlkokul mezunuyum. Ailem çiftçilikle uğraşıyordu. Askerden döndükten 1 yıl sonra bir fabrikada işe başladım ve oradan emekli oldum.

Muharrem Solak: 1953 yılında Edirne'ye bağlı Lalapaşa ilçesinde doğdum. İlkokul mezunuyum. Altı kardeşiz. Askerden döndükten sonra köyümde çalıştım, sigortamı da kendim ödedim.

Nail Cessur: 1953 yılında Edirne'de doğdum. İlkokul mezunuyum. Dört kardeşiz. Askere gitmeden önce evliydim ve eşim hamileydi. Kıbrıs'tayken mektup geldi ve öğrendim ki çocuğum doğmuş. Askerden döndükten sonra ilk yaptığım şey, Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi'ne gidip oradaki hastaları ziyaret etmek olmuştu. Askerden dönünce İstanbul-Zeytinburnu'nda tekstil fabrikasında işe girdim. Orada 25 yıl çalışıp emekli oldum.

Fevzi Demir: 1954 yılında Edirne'de doğdum. Lise mezunuyum. Dört kardeşiz. Ailem çiftçiydi. Askerden döndükten sonra esnafılık ve ticaretle uğraştım. Şuanda, Türkiye Muharip Gaziler Derneği Edirne Şubesi Yönetim Kurulu Üyesi ve Genel Sekreteriyim.

Ahmet İsmailoğlu: 1954 yılında doğdum. Çok uzun yıllardır Edirne merkezde yaşıyorum. Askerden döndükten sonra ticaretle uğraştım. Türkiye Muharip Gaziler Derneği Edirne Şubesi Başkanı'yım.

Kıbrıs Barış Harekâtı'ndaki Görevleri

Raşit Kabasakal: Telsiz telefon operatörüydim. Ayrıca hafif araç şoförlüğü yaptım.

Enver Can: Telsiz kullanıyordum.

Orhan Tan: Piyade erdim.

Habil Çakır: Harekâta piyade erdim.

Mesut Kılıç: Piyade erdim.

Kazım Pajo: Muhabere çavuşuydum.

Mehmet Yıldırım: Barış Harekâtı'ndaki görevim ambulans şoförlüğüydü.

İbrahim Aksal: Ben Kıbrıs'a, Kıbrıs Barış Harekâtı olmadan bir yıl önce gitmiştim. Orada Kıbrıs Türk Kuvvetleri Alayı'ndaydım. Subaylarla beraber 550 kişiydik.

Ahmet Kuş: Kıbrıs'ta piyade erdim.

Basri Kızıltoprak: Karacı öncü birlikteydim. Jandarmanın komandoydum.

Şükrü Çankaya: Harekâta piyade erdim.

Alaattin Ak: Kıbrıs'ta mayın timindeydim. Mayın toplayıp döşüyorduk.

Muharrem Solak: Tank şoförüydüm.

Nail Cessur: Piyade çavuştum. 81'lik havan çavuşuydum.

Fevzi Demir: Komandoydum.

Ahmet İsmailoğlu: Ben Kıbrıs'ta nişancıydım. Kullandığım silahlar ağır silahtı.

Kıbrıs Barış Harekâtı'nın Olduğunu Nasıl Öğrendikleri

Raşit Kabasakal: Komutanlarımızdan öğrendik. Harekâttan bir süre önce askerler arasında Makarios'un vurulduğuna dair bir söylenti de başlamıştı.

Enver Can: Ben Bolu Komanda Tugayı'nda tugayın baş telsizini kullanıyordum. Yani harekâtın tugaya bildirilmesi emrini zaten ben alıyordum. Haberler kapalı bir şekilde yani kripto geliyordu. Kriptodaki astsubaylar da bu haberleri çözüyordu. Astsubaylar durumu öğrenmişlerdi. Daha sonradan bu durum bize de iletildi.

Orhan Tan: Kıbrıs Barış Harekâtı'na gittiğimize dair bize hiçbir bilgi verilmedi. Fakat Kıbrıs'a gitmeden kısa bir süre önce bize helikopterlerle ilgili kurs verilmişti. Bir hafta kadar sonra da bizi nizamiyede askeri araçlara bindirdiklerinde anladık. Çünkü Türk bayrakları, gördüğümüz tüm araçlarda vardı. Subaylar da bizi Ankara'nın çıkışında alkışlarla uğurladılar. Yola koyulup Mersin Taşucu'na gittik. Mersin Taşucu'nda dokuz kişi bir helikoptere bindik. Helikopterler sırayla kalkıyor ve her helikoptere dokuzar kişi biniliyordu.

Habil Çakır: Harekât olduğunu herhangi biri bize bildirmemi. 50. Piyade Alayı olarak hepimizi alıp götürdüler. Biz nereye gittiğimizi o sırada bilmiyorduk. Gizlilik esası varmış diye düşünüyorum. Kıbrıs'a varmadan önce gemideyken öğrendik neler olduğunu.

Mesut Kılıç: Harekâtı komutanlarımızdan öğrenmiştik.

Mehmet Yıldırım: Barış Harekâtı olduğunu ve oraya gideceğimizi komutanlarımız bize bildirmişti.

Kazım Pajo: Komutanlarımız bize, Osmaniye'ye gideceğimizi söylemişlerdi. Neden gideceğimizi söylememişlerdi. Kıbrıs Barış Harekâtı olduğunu, Kıbrıs'a gitmek üzere Mersin'den gemiye binerken öğrendik.

İbrahim Aksal: 25 Eylül 1973 tarihinde Kıbrıs'taki Türkiye'yi temsil eden değiştirme birliğine gönderildim. Yani Kıbrıs Barış Harekâtı başladığında zaten Kıbrıs'taydım. Kıbrıs'a harekâtın olduğunu komutanlarımızdan öğrendik.

Ahmet Kuş: Kıbrıs Barış Harekâtı'na gittiğimizi Mersin'den gemiye bindiğimizde öğrendik. Alay komutanımız söyledi. Alay komutanımızın adı, İbrahim Karaoğlanoğlu'ydu ve kendisi Kıbrıs Barış Harekâtı'nda şehit oldu.

Basri Kızıltoprak: Ben Kıbrıs'a ikinci harekâta gittim zaten. Batman havaalanına giderken halkın da harekâttan haberi vardı ve bize sevgi gösterilerinde bulunmuşlardı.

Şükrü Çankaya: Kıbrıs Barış Harekâtı'na gideceğimizi Alay komutanımız İbrahim Karaoğlanoğlu söylemişti. Kendisi harekâta şehit düştü.

Alaattin Ak: Kıbrıs Barış Harekâtı'nı bize komutanlarımız bildirmişti.

Muharrem Solak: Komutanlarımızdan öğrendik.

Nail Cessur: Kıbrıs Barış Harekâtı'ndan yaklaşık bir ay önce Tümen Komutanımız Bedrettin Demirel bize Kıbrıs'a bir harekâtın düzenlenebileceğini ve bizim de gitme ihtimalimizin olabileceğini söylemişti. Ama o zamanlar bu sadece bir tahmindir. Fakat ailelerimizin panik yapmaması için bu durumu onlara söylememizi de tembih etmişti. Daha sonra da dediği oldu zaten.

Fevzi Demir: Komutanlarımız bildirmişti. Hepimiz düğüne, bayrama gider gibi gidiyorduk. Amacımız oradaki kardeşlerimize yardım etmektir. Biz barış sağlamak için gidiyorduk ama gördüğümüz manzaralar bizi şaşkına çevirip öfkelenirdi. Çünkü Rum çeteleri, Türk köylerine saldırıyor ve insanlarımızı inanılmaz zulümler yapıyordu.

Ahmet İsmailoğlu: Komutanlarımızdan öğrendik. 19 Temmuz 1974 tarihinin gecesi Adana'dan Mersin'e hareket ettik. O gecenin sabahında da Girne sahiline indik.

Kıbrıs'a Nasıl Gittikleri ve Kıbrıs'a İlk Ayak Basmaları

Raşit Kabasakal: Konya'da halk yollara çıkmıştı ve bize sevgi gösterilerinde bulunuyorlardı. Bizim birlik Mersin'e gittiğinde Kıbrıs'ta harekât başlamıştı. Biz Mersin'den gemiye bindik. Girne'den Kıbrıs'a giriş yaptık. Girne'ye ilk adımımızı atar atmaz silah sesleri duymaya başladık.

Enver Can: Biz giderken halkın henüz harekâttan haberi yoktu. Biz Mersin'e araçlarla gittik. Mersin'den helikoptere bindik. Helikopterler sırayla kalkıyordu. Helikopterlerin etrafında helikopteri korumak için uçak vardı. Helikopterle sabah ezanı vakitlerinde karanlıkta, Kıbrıs'taki Dikomo bölgesine indik. İndiğimiz yerde eski Rum alayının barakaları vardı. Buraya inince mücahitler hemen yanımıza gelip bize yol gösterdi. Helikopterden indiğimizde Lefkoşa yönünden Rumlar tarafından saldırıya uğradık.

Orhan Tan: Biz Mersin Taşucu'ndan helikoptere bindik. Deniz üstünde 45 dakika gittik. Heyecanlıydık. Helikopterde dokuz kişiydik. Kıbrıs'ta Ortaköy

yakınlarında indik. Helikopterden iner inmez hemen menzillerimizi kazmaya başladık. Bu sırada saldırıya uğradık. Rumlardan havan geldi. Bize uçaksavar kullandılar. Arkadaşımın biri o sırada yaralandı.

Habil Çakır: 50. Piyade Alayı'nın hepsi gitti. Kıbrıs'a hücum botlarla gittik. Kıbrıs'a Girne sahilinden giriş yaptık.

Mesut Kılıç: Mersin'den gemiye bindik. Girne'ye indik. Biz daha gemiden karaya çıkmadan Rumlara Beşparmak Dağları'ndan gemiye ateş açtılar.

Kazım Pajo: Biz Kıbrıs'a Mersin'den gemiyle gittik. Paraşütle atlayanlar komandolardı. Biz paraşütle zaten atlayamazdık çünkü eğitimini almamıştık. Nereye, niçin gittiğimizi ise gemideyken öğrendik. Kıbrıs'a çıkış noktamız Girne sahiliydi.

Mehmet Yıldırım: Biz harekâta Ankara'dan tüm tümen gittik. Mersin'den gemiye bindik. Gemiyle Girne'ye giriş yaptık.

İbrahim Aksal: Harekât olduğunda ben Kıbrıs'taki değiştirme birliğindeydim.

Ahmet Kuş: Harekâta giderken bize zaten her hangi bir bilgi verilmemişti. Biz Kıbrıs'a gemiyle gittik. Kıbrıs'a Girne'den giriş yaptık. Gemideyken denizin ortasında Alay Komutanımız İbrahim Karaoğlanoğlu bize "Gazamız mübarek olsun Kıbrıs'a harekâta gidiyoruz" dedi. Kendisi harekâta şehit düştü. Biz Girne'ye dört gemi girdik. Ama liman olmadığı için gemi yanaşamadı. Bizi gören Rum askerleri ateş açmaya başladı. Havan toplarıyla saldırmaya başladılar. Ateş açma olayı yüzünden geminin kapakları bayağı bir süre açılmadı. Liman olmadığı için dolayısıyla da gemi yanaşamadığı için o yüzden biz direkt belimize kadar suyun içine indik.

Şükrü Çankaya: Çok sevinçliydik. Hepimizin kafasında, düşmanın hakkından gelme isteği vardı. Kıbrıs'a gemiyle gittik. Gemiye Mersin'den bindik. Kıbrıs'a çıkış noktamız Girne sahiliydi.

Basri Kızıltoprak: Biz Kıbrıs Barış Harekâtı'nda öncü birliktik. En öndeki asker bizdik yani. Ama ne giderken ne de ordayken korku hiç olmadı içimizde. Biz Batman'dan havaalanına gittik. Oradan uçağa binip Adana'da indik. Adana'dan da Mersin-Taşucu'na otobüsle gittik. Taşucu'ndan onar kişilik helikopterlere bindik. Helikopterle Lefkoşa havaalanına yakın bir yere indik.

Alaattin Ak: Giderken çok sevinçliydik ve hiçbirimizde korku hissi yoktu. Tümenin hepsi gitti. Ankara'dan Mersin'e askeri araçlarla geldik. Mersin-Taşucu'ndan gemiye bindik. Kıbrıs'a Girne'den girdik.

Muharrem Solak: Heyecan ve sevinç vardı hepimizde. Düğüne gider gibiydik. Biz tüm tabur gittik. Gaziantep'te askerdim. Gaziantep'ten tankları

trene yükleyip Mersin'e geldik. Mersin'de ise tankları gemiye yükledik. Gemiyle de Girne'ye giriş yaptık.

Nail Cessur: 20 Temmuz 1974 günü Gaziantep'ten hareket edip Adana'ya geldik. Adana'ya geldiğimizde halk sokaklarda ellerinde bayraklarla bize tezahürat yapıyordu. Daha sonra Mersin'e gittik oradan gemiye bindik. Kıbrıs'a Girne'den giriş yaptık.

Fevzi Demir: Kıbrıs'a giderken inanın düğüne, bayrama gider gibi şendik. Amacımız oradaki kardeşlerimize yardım etmektir. 20 Temmuz 1974'te saat 08:30'da helikopterlerle Kıbrıs Ovası'na indik. İndikten sonra Beşparmak Dağları'na geçmeye başladık.

Ahmet İsmailoğlu: Harekâta Adana Osmaniye'den gittik. 19 Temmuz 1974 akşamı Adana'dan Mersin'e hareket ettik. O gecenin sabahında Girne sahiline indik.

Kıbrıs Barış Harekâtı'nda Yiyecek, Temizlik Gibi Konularda Sıkıntılar Yaşayıp Yaşamadıkları

Raşit Kabasakal: Yaşadık. Yiyecek olarak peksimetlerimiz vardı ve bu peksimetlerin içinde bazen sadece dört bisküvi bulunurdu. Tüm gün yiyecek olarak bu peksimetlerle idare etmek zorunda kaldığımız zamanlar oldu. Temizlik konusunda da zor zamanlar yaşadık hatta bitlendik.

Enver Can: Yemek konusunda bir hayli zorlandık. Hatta harekât bitene kadar pek doğru düzgün yemek göremedik. Kıbrıs'ta o zamanlar su sıkıntısı da vardı. İçme suyu dahi bulamadığımız zamanlar olurdu. Hava da çok sıcaktı. Mataralarımızdaki içme sularımız da bu yüzden çok sıcaktı.

Orhan Tan: Yaşamadım. Bize paraşütlerle peksimet ve konserve atılırdı.

Habil Çakır: Yemek konusunda sorun yaşamadım. Temizlik konusuna gelince ise, banyo yapamıyorduk. Ben altı ay boyunca banyo yapamadım.

Mesut Kılıç: Temizlik konusunda sıkıntı çekmedim ama Kıbrıs'a ilk gittiğimizde aç kaldığımız zamanlar oldu ama daha sonra o durumlar düzeldi.

Kazım Pajo: Ben Güzelyurt'taydım. Diğer yerlerde yıkanma konusunda çok sorunlar yaşamış ama biz yaşamadık çünkü güneş enerjisiyle çalışan banyolarımız vardı. Yemek konusunda da pek sorun yaşamadım.

Mehmet Yıldırım: Yemek konusunda bazen sorunlar yaşadığımız oluyordu. Aç kaldığımız zamanlar olurdu.

İbrahim Aksal: Yemek konusunda sorunlar yaşadığımız zamanlar oldu ama temizlik gibi konularda sorunlar yaşamadık.

Şükrü Çankaya: Yemek konusunda çok sıkıntılar çektiğimiz zamanlar oldu. Banyo ve temizlik konularında da öyle çünkü Kıbrıs'ta içmeye su bile bulmak zordu.

Alaattin Ak: Yemek sıkıntısı çektiğimiz zamanlar olurdu. Böyle durumlarda mücahitler bize yemek bulmaya çalışırlardı.

Muharrem Solak: Kıbrıs'ta su bulmakta çok zorlanıyorduk. Komutanlarımız bize *"su bulsanız bile sakın içmeyin çünkü tuzaklı yani içine zehir atılmış olabilir"* diyorlardı. O yüzden bazen ne kadar susuz kalsak da su bulduğumuzda içemiyorduk. Bizim kendi askeri araçlarımızın arkasında su tankerleri mevcuttu. Komutanlarımız izin verirse bu tankerlerden mataramızı doldurabiliyorduk. Kıbrıs'ta çok su sıkıntısı olduğu için izin verilmediği takdirde mataramızın suyu doldurup su içemezdik.

Nail Cessur: Yemek konusunda sıkıntılar yaşadık çünkü cephedeidik ve şartlar zordu. Cephede temizlik de zordu. 3 ay boyunca ayağımdan hiç bot çıkmadı. Zaten bir baskın olasılığıyla, tüfekle ve tam teçhizatlı uyumak zorundaydık.

Ahmet Kuş: Yemek konusunda sorunlar yaşadık. Temizlik gibi konulara gelince ise, bizi yıkanmamız için 3 haftada bir birliğimizden alıp Girne'ye denize götürürlerdi. Sadece 3 haftada bir ve denizde yıkanabiliydik yani. Zaten Kıbrıs'ta içmeye su bile zor buluyorduk. Botlar 6 ay ayağımdan çıkmadı. Harekâttan bir süre sonra dağlardan inip birliklere geldik ve o zaman çorapları ayağımdan çıkarırken derilerim çoraplarımla beraber çıktı.

Basri Kızıltoprak: Yemek sorunu da, temizlik sorunu da yaşadık. Orada içmeye bile su zor bulunurdu. Hava da çok sıcaktı. Botları çıkaramıyorduk. Ayaklarımda iyileşmesi uzun süren çok kötü yaralar oluşmuştu.

Fevzi Demir: En az 15 gün banyo yapamıyorduk. Bazen fırsat bulursak belli yerlere çekilip banyo yapabiliydik. Giyecek konusunda ise, giysilerimiz güzeldi fakat uzun süre üstümüzden çıkmadıkları için tabiri caizse kayış gibi olmuşlardı.

Ahmet İsmailoğlu: Kıbrıs'taki köylüler bize çok yardım ederdi. Bize ekmecek getirirlerdi çünkü bizim çok aç kaldığımız günler olmuştu. Hatta bize gıda ikmal yapan Kocatepe adlı gemi batmıştı ve biz dağlarda aç kalmıştık. Dağlarda aç kaldığımız o günlerde bir ekmeği sekiz kişi bölerek yiyorduk ve tüm gün boyunca bize düşen o küçük payla idare etmek zorundaydık. Kıbrıs'ta su sıkıntısı da vardı. Susuz kaldığımız zamanlar çok olurdu. Hatta bir keresinde kuyudan su çekiyordum ki bir de baktım kuyunun dibinde bir ceset. Türk mü Yunan mı bilmiyoruz ve zaten ölmüş. Öyle suya ihtiyacımız vardı ki, o kuyudan çektiğimiz suyu mecburen içtik.

Kıbrıs'tayken Sevdikleri ile Haberleşme Durumları

Raşit Kabasakal: Haberleşemedik. Hatta ailem benim yaşayıp yaşamadığım bilgisini bile şubeden öğrenmiş.

Enver Can: 4-5 ayda bir mektupla haberleşirdik. Onun haricinde haberleşemedik. Kıbrıs'ta zaten adresini askeri posta olarak bildiriyorsun. Numara var. Örneğin ASPOS 4040. Adresini bu şekilde yazıyorsun. O zamanlar haberleşmeler şimdiki gibi değildi çok zordu.

Orhan Tan: Haberleşemedik. Ben hiç mektup gönderemedim. Onlar mektup göndermiş ama gelmedi. Çünkü mektuplar isme değil koda gelirdi. C3042 Mersin. Benim kodum buydu. Kodlara geldiği için gelen mektupların bize ulaşması çok zordu. İsimlerimiz gizliydi yani. Bu nedenden ötürü bana gelen mektup bana ulaşamamıştı. Bu durumu şöyle açıklayayım. Bölüklerin kod numaraları vardı. İsimlerimiz geçmez ve kod numaralarımız üzerinden konuşulurdu. Subayların da hiç birinin üstünde rütbeleri yoktu. Sadece tabur komutanının şapkasında vardı.

Habil Çakır: Hayır hem de hiç haberleşemedim. Çok zor günlerdi ama Kıbrıs'a bize ihtiyacı olan kardeşlerimize yardıma gittiğimiz için dayanmaya güç buluyorduk kendimizde.

Mesut Kılıç: İlk zamanlar hiç haberleşemedik. Daha sonraları bir kâğıt bulup bir mektup yazdım ve onu aileme yolladım. Küçük bir parça kâğıt bulup yazmıştım birkaç satır. O kâğıdı bile zor bulmuştum. Zaten evdekiler benden umudu kesip beni öldü sanmışlar. Babam benden gelen mektubu görünce ağlamaya başlamış.

İbrahim Aksal: Hayır hiç haberleşemedik. Hatta ailem benden hiç haber alamayınca kalkıp Ankara'ya Genelkurmay'a gitmiş. *“Şehit haberleri yayınlanıyor ve biz oğlumuzdan hiç haber alamadık şehit olduysa cenazesini almaya geldik”* demişler.

Mehmet Yıldırım: Hiç haberleşemedim. Çok zor zamanlardı.

Şükrü Çankaya: Hiç haberleşemedik. Kalem, kâğıt bulamazdık ki. Yokluk vardı. Hatta ailem bana para göndermiş fakat bana ulaşmadı. Ulaşamadığı için de para geri gitmiş. Paranın geri geldiğini gören ailem benim şehit olduğumu sanmışlar. Çok büyük acılar yaşamışlar. Çok zor zamanlar geçirmişler.

Ahmet Kuş: Kâğıt bulsak kalem bulamazdık. Kalem bulsak kâğıt yoktu. Hiç unutmuyorum, bir keresinde kâğıt bulmuştuk ama kalem bulamamıştık. Biz de yaktık sopayı ve sopanın ucunda oluşan siyahlıklarla ailemize kısa mektuplar yazıp gönderdik.

Basri Kızıltoprak: Hayır hiçbir şekilde haberleşemedik.

Alaattin Ak: Bazen mektuplaşabilmişim.

Muharrem Solak: Haberleşemedim.

Nail Cessur: Mektuplaşabilmiştik ama mektuplar çok uzun sürede geliyordu.

Fevzi Demir: Biz harekâta gideceğimizi öğrendiğimizde gece saat 02:00 civarıydı. Küçük bir kâğıt ve kalem bulup aileme pusula yazdım. Aileme Kıbrıs'a gideceğimi belirten bir pusula. Bu pusulayı postaneye atması için bir köylüye ricada bulunmuşum. Sağ olsun pusulayı atmış ve pusula ailemin eline on gün sonra falan geçmiş.

Kazım Pajo: Hiçbir şekilde haberleşemedim.

Ahmet İsmailoğlu: Haberleşmek zordu. Kıbrıs'ta askerken bize on gün izin verilmişti. Yol otobüsle çok uzun sürüyordu. Otobüsle gidip gelsem iznimin bir kısmı yollarda bitmiş olacaktı. Öyle olmasın diye rahmetli babam bana uçak bileti almıştı.

Çatışmaya Girme Durumları

Raşit Kabasakal: Girdim. Topçuydum. Rumların silahları bizimkiyle hemen hemen aynıydı.

Enver Can: Çatışmalara girdim. Yara da aldım. Yüzümdeki yara izi harekâttaki çatışmadan kalmadır. Düşman silahlarının nasıl olduklarını tam hatırlayamıyorum.

Orhan Tan: Girdim tabii. İkinci Barış Harekâtı'nda Rumlar bize Hamitköy'de havanla saldırdılar. İkinci Barış Harekâtı'nda Dikomo'dan bize saldıranlardan esir toplamıştık. Dikomo denilen yer küçük bir kasabaydı. Esirleri karargâha getirdik. Karargâhta altı tane baraka vardı. Esirler bu barakalara toplanırdı. Bir gün esirleri yine karargâha götürürken Rumlar bizi yetmiş beşlik top ateşine tuttu. Bir arkadaşımız kolundan, diğer arkadaşımız bacağından yaralandı. Kıbrıs'ta sağlıkçılar ve ambulanslar vardı. Asker yaralandığında hemen gelirlerdi. Eğer yarası hayati tehlike oluşturmuyorsa tedavi ediyorlardı. Fakat hayati tehlike oluşturuyorsa ilk müdahalesini yaptıktan sonra helikoptere telefon ediyorlardı. Helikopter de yaralıyı alıp Ankara'ya ya da İstanbul'a götürüyordu. Bir başka çatışmada da arkadaşım Alaaddin'in topukkıran mayınıyla ayağı kopmuştu. Rumlar kaçarken silahın mekanizmasını çalışmayacak hale getirip kenara atarlardı. Bizim askerler bu şekilde koca bir askeri aracı dolduracak silah toplamışlardı. Rum askeri kaçarken 81'lik havanın M4 nişan aletini alırdı. Çalışmasın diye. Fakat biz onun uzmanıydık, onun burğu sayısına göre çalıştırmasını yapabiliyorduk. Bir havanı altmış saniyede kurup ateş vaziyetine getiriyorduk.

Habil Çakır: Çok girdim. Rumların kullandığı silahlar bizden iyiydi çünkü onlara İngiltere destek veriyordu. İngilizlerin Kıbrıs'ta iki hava üsleri vardı.

Mesut Kılıç: Rumlar bize saldırdıklarında ve onları yakaladığımızda bölüğe getirirdik. Bize saldıranları yakalayınca biz toplar getirirdik çünkü biz makineli tüfekçiydik. Düşman silahlarına gelince ise, bizimkileriyle aynıydı. Mesela şöyle bir anımı anlatayım bu durumla ilgili. Bana cephaneye taşıyan yardımcı bir askerim vardı. Bizim cephaneden bazen mermi almaz ve Rumların kaçarken bıraktıkları mermileri getirirdi. Bu mermiler bizim makineli tüfeklere uyardı. O mermileri kullanıp ateş ederdim. Çünkü Rumlar bazen mermilerini ve tüfeklerini bırakıp kaçarlardı. Rum askerinin çoğu bizden korkuyor, bizi görünce kaçıyordu.

Kazım Pajo: Çatışmaya çok girdim. Çünkü ben zaten muharebeciydim. Çatışmalarda iki arkadaşım yanımda şehit oldu. Düşman silahları bizden daha iyiydi. Fakat onlar çok korkaktı, bizden çok korkarlardı.

Alaattin Ak: Evet çatışmalara girdim. 29 Eylül 1974 tarihinde, mayın tarlasında düşman hattındayken karşılıklı ateş anında yaralandım. Ayağım koptu. Beni Adana Askeri Hastane'ye kaldırdılar. Adana Askeri Hastane'de bir hafta yattım ve oradan GATA'ya kaldırıldım. GATA'da bir ay yattım. 4 ay sonra yaram iyileşince bacağıma protez ayak takıldı. Bu olaylardan sonra terhis oldum. Düşman silahlarını tam hatırlayamıyorum.

Mehmet Yıldırım: Ben çatışmaya hiç girmedim çünkü ambulans şoförüydüm. Düşman silahları bizden sayı olarak daha fazlaydı ve daha iyiydi. Onları İngiltere destekliyordu.

İbrahim Aksal: Çatışmalara girdim. Rumların kullandığı silahlar bizden daha iyiydi.

Ahmet Kuş: Ben çatışmaya çok girdim. Düşman silahları bizden üstündü.

Şükrü Çankaya: Evet çatışmalara girdim. Rum silahları bizden üstündü.

Basri Kızıltoprak: Girdim. Ben zaten öncü birlikteydim. İkinci Barış Harekâtı'nın başlayışını da unutmam. Sabah 4'te uçaklar gelmişti. Ondan sonra da herkes birbirine "Gazamız mübarek olsun" demeye başladı ve ikinci harekât başladı. Rumların mevzileri bizden çok daha iyiydi. Bizim şehit vermemizin bir sebebi de, mevzilerimizin kötü olması dolayısıyla açıkta olmamızdı. Biz öleceğimizi bile bile üstlerine giderdik. Benim iki arkadaşım yanımda şehit oldu. Adları Satılmış Tekke ve Mustafa Gök. Biz Kıbrıs'ta jandarma komandoyduk. Öncü birliktik. Başka bir arkadaşım daha yanımda şehit oldu, mermi gözünden girmişti. Hatta onun askerdeyken bir kızı olmuştu ama göremedi.

Muharrem Solak: Çatışmalara girdim. Ben tank şoförü olduğum için çatışmalara tankla girerdim. Rumların tankları ve topları bizden daha iyiydi. Bizimkiler benzinli, onlarınkiler mazotluydu.

Nail Cessur: Çatışmalara girdim. Düşman silahlarını tam olarak hatırlayamıyorum.

Fevzi Demir: 23 Temmuz günü Siskilip adlı bölgede çatışmada yaralandım. Tedavim bitince beni geri hizmete aldılar ve bir daha çatışmaya girmedim. Rum askerlerinin sayısı ve silahları bizden üstündü. Fakat kara çarpışmalarında bizim Türk askeri inanılmaz cesurdur. Bizim askerler “Allah Allah” demeye başlayınca Rum askerinin bir kısmı daha o anda kaçmaya başlıyordu. Hatta bazı arkadaşlarımızın gördüğü ve duyduğu kadarıyla, bazı Rum askerleri o kadar savaşmak istemiyormuş ki, Yunan subayları tarafından mevzideki toplara zincirle bağlanıyorlarmış.

Ahmet İsmailoğlu: 14 Ağustos günü başımdan geçen olayı anlatayım. Çatışma çıktı. Biz Rum ateşlerine karşılık verdik. Biz ateş ettiğimizde bizdeki silahlar yerimizi belli etmekteydi çünkü mermi attığımızda arkasından toz, duman, toprak havaya kalkmaktaydı. Yanımıza bir havan mermisi düştü ve yanımdaki arkadaşımın başındaki çelik miğfer şarapnelle delindi. Şarapnel arkadaşımın kafasının içine girmişti. Tüfeği de ikiye bölündü ve havaya uçtu. Arkadaşım yanımda şehit oldu. Rumların kullandığı silahlar, klasik Amerikan silahıydı.

Kıbrıslı Türklerin Türk Askerine Karşı Tavrıları

Raşit Kabasakal: Sivillerle muhattaplığımız olmadı. Bu yüzden bu konuda pek bir şey söyleyemeyeceğim.

Enver Can: Halktan pek yardım gördüğümüz söylenemez ama bize yardım edenler de olmuştu. Türk askerine kötü bir tavırla hiç karşılaşmadık. Bize yardım eden mücahitler vardı.

Orhan Tan: Ben hiç kötü davranımı görmedim. Çok iyi davranırlardı. Bize yiyecek verirlerdi. Askerin matarasında su kalmadığında su doldururlardı. Bize mücahitler de yardım ederdi. Mücahitler Hamitköy’den Dikomo’ya kadar kanal açmışlardı. Bu kanal yirmi beş kilometreydi. O kanallarda çeşmeler yapmışlardı ki, Türk askeri su mataralarını doldursun.

Habil Çakır: Bizi sevenler de vardı, sevmeyenler de vardı çünkü bu kişiler Rumlarla komşuluk yapmış ve onlarla kaynaşmış. Hâlbuki bizi sevmeyenler, Kıbrıs’ta bulunan 40 bin kişilik Türk askeri sayesinde eziyet görmediklerinin bilincinde değillerdi.

Mesut Kılıç: Bize yiyecek verirlerdi. Bize karşı tavrıları her zaman çok iyiydi.

Fevzi Demir: Kırsal kesimlerdeki Kıbrıs Türklerinin davranışları bize karşı son derece iyiydi. Fakat Lefkoşa’da yaşayan zengin Kıbrıs Türklerinin

İngiltere ve Yunanistan ile ticari alışverişleri vardır. O yüzden onların tutumları bize karşı biraz daha farklıydı.

Kazım Pajo: Genelme yapmak yanlış olur. Bize karşı iyi davrananı da vardı. Kötü davrananı da vardı. Biz Gaziler olarak 2018 yılında Kıbrıs'a gittik Kıbrıs'takilerin bazıları bize selam bile vermedi. Fakat 60 yaş üstü olanlar yani Rum çeteleri eziyeti çekenler bize selam durdular.

Mehmet Yıldırım: Bize karşı davranışları çok iyiydi. Ben kötü davranana hiç rastlamadım.

İbrahim Aksal: Kıbrıs'taki Türklerin bize karşı davranışları çok iyiydi, Ekmek, yemek bile verirlerdi.

Ahmet Kuş: Bize karşı davranışları çok iyiydi, kötü bir tutuma rastlamadım.

Şükrü Çankaya: Bize karşı gayet iyidiler. Kötü bir davranış hiç görmedim.

Basri Kızıltoprak: Bize karşı kötü davranış sergilediklerine şahit olmadım ama bizim kültürümüzden uzaklaşmış oldukları izlenimi uyandı sadece bende.

Alaattin Ak: Rumlarla ticaret yapanların tutumları bize karşı biraz daha soğuktu. Ama diğerleri çok iyiydi.

Muharrem Solak: Bize karşı davranışları çok iyiydi. Kadın-erkek hepsi bizi gördüklerinde sevinirlerdi. Bize yardım eden mücahitler vardı. Mücahitler hep bizim aramızdaydılar. Ben ilk gittiğimde onların kim olduklarını anlayamamıştım. Saçlı, sakallı, sivil kıyafetliyidiler. Komutanlarımdan sorup öğrenmişim aramızdaki bu kişilerin mücahitler olduklarını.

Nail Cessur: Bize karşı davranışları gayet iyiydi. Ben kötü bir davranışla karşılaşmadım.

Ahmet İsmailoğlu: Kıbrıs'ta köyde yaşayanlar bize karşı son derece iyiydi. Bize çok yardım etiler. Bizim aç kaldığımız günler olurdu ve köylüler bize yemek getirirdi.

Kıbrıslı Türkler ve Rumların Birbirleriyle Olan İlişkileri

Enver Can: O konuda pek bir gözlemim olmadı.

Orhan Tan: Onların birbirleriyle arası iyiydi. Birbirleriyle alışveriş ve komşuluk yaparlardı. Kıbrıslı Türklerin konuşmaları da bizden farklıydı.

Habil Çakır: Onlar birbiriyle çok iyi anlaşıyor ve komşuluk yapıyordu. Kıbrıslı Türkler çok iyi Rumca konuşurlardı.

Ahmet Kuş: Araları çok iyiydi. Kaynaşmışlardı. Birbirleriyle evlenip yuva kuranlar vardı. Kıbrıslı Türklere saldıranlar, ENOSİS amacı güden Rum çeteleriydi.

Mesut Kılıç: O konuyu hiç bilmiyorum.

Kazım Pajo: İlişkileri hakkında bir bilgim olmadı.

Mehmet Yıldırım: Araları gayet iyiydi. Komşuluk yapıyorlardı.

Fevzi Demir: Onlar birbiriyle iç içe yaşamaktaydılar. Komşuluk ilişkileri de gayet iyiydi ve birbirlerini seviyorlardı. Kıbrıslı Türklere eziyet edenler, ENOSİS emeli güden örgütlerdi.

Ahmet İsmailoğlu: O konuda pek bir bilgim yok.

İbrahim Aksal: Benim olduğum bölge Lefkoşa ve Girne Boğazı'ydı. Zaten Kıbrıs'ta Türk alayının olduğu bölgeler buralarıydı. Benim şahit olduğum kadarıyla, Türkler Rumların bazılarını sevmiyor ve bazılarında eziyet görüyorlardı.

Şükrü Çankaya: Aralarındaki ilişkileri bilmiyorum.

Basri Kızıltoprak: Birbirleriyle ilişkileri iyiydi. İç içe yaşıyorlardı.

Nail Cessur: Türklerin ve Rumların arası gayet iyiydi.

Alaattin Ak: İlişkilerinin nasıl olduğunu bilmiyorum.

Muharrem Solak: Aralarındaki ilişki hakkında hiçbir bilgim olmadı.

Döndükten Sonra Hisleri ve Kıbrıs Barış Harekâtı'ndan Sonra Ülkenin İçinde Bulunduğu Durum

Raşit Kabasakal: Bir süre uyku bozuklukları yaşadım. Ülkemizin içinde bulunduğu durumu net hatırlamıyorum.

Enver Can: Döndüğümde ilk zamanlar sadece babamı tanıyabiliyordum. Annemi, abimi ve ablamı tanıyamıyordum. 6 ay kadar psikolojik tedavi gördüm. Türkiye'nin durumu hakkında net bir şey söyleyemeyeceğim.

Orhan Tan: Bazı psikolojik sorunlar yaşadım. 2 ay boyunca kulaklarımda ve başımda bir ağırlık hissi vardı. Ülkenin içinde bulunduğu durumu tam olarak hatırlamıyorum.

Habil Çakır: Döndüğümde en az bir ay uyuyamadım. Çoğu gece en küçük bir seste bile baskın mı var diye yataktan fırladım. Kıbrıs'tan döndüğümüzde zaten yüzde doksanimızın psikolojisi bozduktu. Bazılarımız bunu daha kolay atlattı. Bazılarımızdaki zaman aldı. Keşke devletimiz biz döndüğümüzde önce bizi psikiyatriye yönlendirseydi. Ülkede zafer sevinci vardı. Ayrıca Amerika'nın koyduğu ambargolar ve dış devletlerin Kıbrıs Barış Harekâtı yüzünden bize olan tepkileri söz konusu olmuştu.

Kazım Pajo: Döndükten sonra gaziliğin kötü yönlerini de gördüm. Örneğin gazilerin psikolojileri kötü oluyor diye kimse pek kız vermek istemezdi. Toplumda buna benzer zorluklarla karşılaştık. Ayrıca toplum gaziliğin ne olduğunu bilmiyor. Karşısında mutlaka kolu-bacağı kopmuş kişi arıyor. Ben bir yıl Kıbrıs'taydım. Bazen aç, bazen susuz kaldım. Yanımda arkadaşlarım

şehit düştü. Ölümle burun buruna yaşadım. Bunların ne demek olduğunu insanlar bilmiyor. Ülkenin durumuna gelince ise, herkes Kıbrıs Barış Harekâtı'nın başarıyla sonuçlanmasından ötürü çok sevinçliydi. Ancak diğer tüm ülkeler bize tepkiliydi. Özellikle silah ambargosu uygulanmıştı.

Mehmet Yıldırım: İlk zamanlar psikolojik sorunlar yaşadım. Toparlanmam zaman aldı. Türkiye'nin içinde bulunduğu durumu tam olarak hatırlamıyorum.

İbrahim Aksal: Bir süre psikolojik tedavi gördüm. Ülkede harekâtın başarıyla sonuçlanması dolayısıyla herkes sevinçliydi. Diğer ülkeler ise tepkiliydi. Amerika ambargo uygulamıştı. Yağ, gaz kuyrukları oluşmaya başlamıştı.

Ahmet Kuş: Savaş çok ama çok zor bir şey. Kendimi toplamam biraz zaman aldı. Ülkenin durumuna gelince ise, gergindi. Diğer ülkelere ambargolar ve tepkiler vardı.

Şükrü Çankaya: İnsanlar gazi kavramının ne anlama geldiğini bilmiyor. Gazi, kolu-bacağı kopmuş kişi demek sanıyorlar. Bunu göremeyenler "*senin neren gazi*" dediler. Bu konularda siz tarihçiler insanları bilinçlendirin. Bizim yanı başımızda arkadaşlarımız şehit oldu. Ölümle hep burun burunaydık. Hiç tanımadığımız insanlarla çatışmalara girip vatan için ve yaşamak için öldürmek zorunda kaldık. Bunlar insan psikolojisi için hiç kolay şeyler değil. Tüm bunlara rağmen bazı insanların bizi gazi gözüyle görmemeleri çok gücümüze gidiyor. Otobüslere bedava binmemiz bile bazı insanların gözüne batıyor. Gazi ne demektir insanlara anlatın lütfen. Ülkenin durumuna gelince ise, Türkiye'de herkes sevinçli ve gururluydu. Yurt dışından gelen tepkilere gelince ise, Amerikan ambargosu söz konusu olmuştu.

Basri Kızıltoprak: Sağ salim sevdiklerime kavuştuğum için mutluydum. Ülkenin içinde bulunduğu durumu tam olarak hatırlamıyorum.

Muharrem Solak: Ben döndükten sonra psikolojik bir sorun yaşamadığımı ve hemen adapte olduğumu sanıyordum. Fakat babam, ben harekâttan döndükten sekiz-dokuz ay sonra normal davranmaya başladığımı söyledi. Türkiye'de halk mutlu ve gururluydu. Amerika ise bize, silah ambargosu uygulamıştı.

Nail Cessur: Ben askerden dönünce ilk olarak Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları hastanesindeki insanları ziyarete gittim. Onların neler yaşadığını anlamaya çalıştım. Ülkenin durumuna gelince ise, halkımız çok sevinçliydi. Kıbrıs Barış Harekâtı yüzünden yurt dışından ülkemize tepki vardı. Amerika silah ambargosu koymuştu.

Alaattin Ak: Ben harekâta ayağımı kaybettim. Döndükten sonra toparlanmam zaman aldı. Harekât başarıyla sonuçlandığı için herkes sevinçliydi. Herkes bizimle gurur duyuyordu.

Fevzi Demir: Kıbrıs Barış Harekâtı'ndan döndüğümüzde insanlar bize harekâtle ilgili sorular soruyordu. Fakat biz bunları pek cevaplamak istemiyorduk çünkü travmalar yaşamıştık ve tekrar tekrar bunları anlattıkça hatırlayıp ruhsal olarak daha da çöküntüye uğruyorduk. Savaş çok kötü bir şey Allah ülkemize bir daha böyle şeyler göstermesin ama böyle bir durumla tekrar karşılaşacak olursak kaç yaşında olursak olalım vatan için gözümüzü bile kırpmadan gereken neyse yine onu yaparız. Türkiye'nin içinde bulunduğu duruma gelince ise, harekât zaferle sonuçlandığı için halkımız mutluydu ama Amerikan ambargosuyla karşı karşıya kalmıştık.

Ahmet İsmailoğlu: Savaşın telafisi yok. Savaş öyle bir şey ki, memleketimizde beş sene ekmeksiz kalalım ama bir gün savaşa girmeyelim. Savaş o kadar kötü. Ama vatanımız tehlikedeyseniz gözümüzü bile kırpmadan ne gerekiyorsa yapmaya her zaman hazırız. Yurdumuzun durumuna gelince ise, herkes bizimle gurur duyuyordu. Yurt dışından ise tepkiler mevcuttu. Amerika'dan, Avrupa'dan, İngiltere'den bize karşı tepkiler vardı.

Mesut Kılıç: Bana her şey normal geliyordu ama etrafımdaki herkes Kıbrıs'tan döndüğümde benim bir süre çok sınırlı biri olduğumu söylediler. Türkiye'nin durumunu pek hatırlamıyorum.

Kıbrıs Barış Harekâtı'nda Unutamadıkları Anlar

Enver Can: Ben Kıbrıs'ta Saint Hilarion kalesinin oralarda bir çoban gördüm. Çoban Türk. Ama çobanın torbası dikkatimi çekti, çok doluydu. Yanımdaki binbaşuya, bu çobanın torbasının bir kişilik yemeklik olmadığını çünkü torbasının çok büyük olduğunu söyledim. Biz bu çobanı bir süre takibe aldık. Rum askerlerine yemek götürdüğünü tespit ettiğimiz bu Türk çobanı yakalayıp getirdik.

Orhan Tan: Kıbrıs'ta yaşadığım her şey benim için unutulmaz birer anı özelliği taşıyor. Özellikle Mersin Taşucu'ndan Kıbrıs'a gitmek üzere helikoptere bindiğimizde heyecanımı ve helikopter yükselirken içimin bir tuhaf oluşunu unutamıyorum.

Mesut Kılıç: Biz harekâta giderken çok genç yaştaydık. Neyin ne olduğunun farkında bile değildik desem yeridir. Gemiden daha karaya bile çıkmadan Rumlar Beşparmak Dağları'ndan gemiye ateş açtı. Çok şaşırдық. Ama hepimiz çok cesur ve vatan sevgisiyle öyle doluyduk ki bu şaşkınlığımız yerini korkuya bir saniye olsun bırakmadı.

Şükrü Çankaya: Girne'de dere yatağında iki Rum küçük kız çocuğu bulmuştuk. İkisi de birbirine sıkıca sarılmış korkuyla bize bakıyorlardı.

Üstlerini örtüp onları güvenli bir yere getirdik. Bu olay beni çok etkilemişti. Biz Türk askeri olarak gerçekten çok merhametliydik.

Ahmet Kuş: Biz harekâta gemilerle gittik. Fakat liman olmadığı için gemiler yaşanamamıştı. Bizim gemileri gören Rum askerleri havan toplarıyla gemilerimize saldırıp ateş etmeye başladılar. Saldırıları yüzünden gemilerin kapakları yarım saat sonra açılabilir ve liman olmadığı için gemi yaşanamadığından direkt denizin içine indik. Unutamadığım bir diğer anım ise, Rum askerlerinin az ilerimizde bulunan Yunan tanklarını bırakıp kaçtıklarına şahit olmamızdı.

Basri Kızıltoprak: İki arkadaşım benim yanımda şehit oldu. Adları Satılmış Tekke ve Mustafa Gök. Hatta askerdeyken kızı doğmuştu ama göremedi.

Habil Çakır: Ben askerde öncü birlikteydim. Bizim içimizden birinin hatası arkadaki birliğin yok olmasına sebep olabilirdi. Bu çok zor bir yükümlülük. Ayrıca yaşamak için öldürmek zorundaydık. İnsan öldürmek zorunda kalmak çok zor bir duygu. Üstüne üstlük bir dakika sonrasını bilemeyip yaşayıp yaşamayacağını da bilmemek bir o kadar zor bir psikoloji.

Kazım Pajo: Ben bir sene Kıbrıs'ta kaldım. Bazen aç, bazen susuz günlerim oldu. Ölümle burun burunaydık. Yanımda arkadaşlarım şehit düşüyordu. Bunun ne demek olduğunu bu duyguları yaşamayanlara anlatmak zor.

Mehmet Yıldırım: Askerler hücumla kalkarken “Allah Allah” diye hep bir ağızdan bağırarak kalkarlardı. O sıradaki ses insan sesi gibi değil gök gürültüsü gibi bir sestti. Bu beni çok etkilemişti.

İbrahim Aksal: Yaşamak için insan öldürmek zorunda kalmak ve yaşayıp yaşamayacağını bilmemek. Harekâttan önce de ben Kıbrıs'taydım ve benim Rum bir asker arkadaşım vardı. Harekâtta onlar bize saldırdığında çatışma esnasında onu vurup öldürdüm. Ben onu öldürmesem o beni öldürecekti mecburen. Bunlar inanın çok zor şeyler.

Alaattin Ak: 29 Eylül 1974 tarihinde, düşman hattındayken karşılıklı ateş anında ayağım koptu. Adana Askeri Hastane'de bir hafta yattım. Oradan Ankara GATA'ya kaldırıldım. Dört ay sonra bacağıma protez ayak takıldı. Çok zor günler geçirdim ama biz Türk milleti olarak vatan için her şeyimizi hiç düşünmeden feda ederiz.

Muharrem Solak: Kıbrıs'ta su bulmak zordur. Bir gün yine çok susamıştım. O kadar susamıştım ki, su bulurum umuduyla dayanamayıp bölüğümün ayrılıp su aramaya başlamıştım. Geri döndüğümde bölüğü yerinde bulamadım. Aklıma bir sürü şey geldi. O anki korkumu anlatamam. Sonra yer değiştirdiklerini öğrenince rahatladım.

Nail Cessur: Kıbrıs'taki Muratağa köyünden birini tanıdım. Beş çocuğunun Rum çeteleri tarafından diri diri gömüldüğünü anlatmıştı. Bu olay beni uzun süre etkiledi. Ayrıca ani bir baskına karşı sürekli, tam teçhizatlı olarak uyurduk. Botlarım ayağımdan üç ay boyunca çıkmadı. Askerden geldikten sonra da yaşadıklarım beni uzun bir süre etkiledi.

Fevzi Demir: Unutamadığım ve beni en çok etkileyen anılarımdan biri, bir Türk askerinin Yunanlılara casusluk yaptığını öğrenmem olmuştu. Buna inanmamış ve çok üzülmişim.

Ahmet İsmailoğlu: 14 Ağustos günü çatışma çıktı. Bize saldırdılar. Yanımıza havan mermisi düştü ve arkadaşımın başındaki miğfer şarapnalle delindi. Şarapnel arkadaşımın kafasının içine girmişti. Arkadaşım yanımda şehit oldu. Bu olay beni oldukça etkilemişti.

Gelecek Nesillere İletmek İstedikleri Mesajlar

Raşit Kabasakal: Vatanımızın ne şartlarda kazanıldığını hepimiz hatta tüm dünya biliyor. O yüzden vatanımızın bekçisi olsunlar, ne pahasına olursa olsun sahip çıksınlar.

Enver Can: Hepimizin bildiği üzere vatanımız çok zor kazanıldı. Birinci Dünya Savaşı'nda, Balkan Savaşı'nda, Kurtuluş Savaşı'nda çok şehitler verdik. Bu yüzden tüm nesillerimiz bu yaşananları çok iyi öğrenmeli ve asla aklından çıkarmamalı. Çünkü geçmişini bilmeyen geleceğini göremez.

Orhan Tan: Vatanımıza sahip çıksınlar. Ayrıca gazilerimizin değerinin yeterince anlaşılmadığını düşünüyorum. Bu durumların düzelmesini diliyorum.

Habil Çakır: Vatanımızın bütünlüğü ve gelişmesi için çok çalışsınlar. Biz Türkler için önce vatan gelir bunu hiç unutmasınlar.

Mesut Kılıç: Korkak asla olmasınlar. Çünkü zaten kaçtığın zaman arkandan kovalayan var bunu bilsinler. Öleceklerse de bu topraklarda ölsünler.

Basri Kızıltoprak: Herkes bir olsun. Hiçbir konuda asla ayrımcılık yapmasın. Vatanımızı çok zor geri kazandık. Bunu kimse unutmasın.

Alaattin Ak: Ben harekâta ayağımı kaybettim. Her şeyden önce vatan gelir. Unutmasınlar ki, biz Türk milleti olarak vatansız yaşayamayız başka milletlere benzemeyiz.

Muharrem Solak: Cumhuriyetimize sahip çıkmalarını istiyorum. Bu bayrağın (yandaki Türk bayrağını gösteriyor) dalgalanması için ne gerekiyorsa aynı bizim yapmış olduğumuz gibi gözlerini kırpmadan yapmalarını istiyorum.

Şükrü Çankaya: Durmadan, bıkmadan okusunlar. Vatanımız için çok çalışsınlar. Biz elimizden geleni yapmaya çalıştık. Onlardan da isteğimiz budur.

Kazım Pajo: Şimdiki nesil pek bizim gibi değil sanki. O yüzden bizim söylediklerimiz konusunda duyarlı olacaklarından çok umudum yok. Bazıları çeşitli yollara başvurup askerlikten bile kaçmaya çalışıyor. Fakat biliyorum ki, yine de 15 yaşından 95 yaşına kadar şehit ya da gazi olmak isteyen birçok insan var. Bunlar genelde yaşam standartları yüksek olmayan insanlar. Bir atasözü vardır “*zengin pazardan, garip mezardan korkmaz*” diye. Ben şuan 67 yaşındayım ve vatan savunması söz konusu olsa gözümü bile kırpmam. Şehitlik mertebesi bizde zaten şereftir. Ayrıca siz tarihçilerden de bir isteğimiz var, gazilik kavramını insanlara öğretin. Çünkü insanlar sadece kolu-bacağı kopmuş insanları gazi sanıyor.

İbrahim Aksal: Savaş mecbur kalmadıkça hiçbir zaman olmasın. Savaştan daha kötü hiçbir şey olamaz. Şimdiki ve gelecek nesiller lütfen bayrağımıza her zaman sahip çıksın.

Mehmet Yıldırım: Savaş mecbur kalınmadığı sürece asla yapılmamalıdır. Savaş sadece kaybeden için değil, kazanan için bile kötüdür. Ama tabii ki bugün vatan müdafaası söz konusu olsa yine bir saniye bile düşünmeden savaşılmaya hep hazırız.

Ahmet Kuş: Gençlere en büyük tavsiyem, bu vatanın geleceği için durmadan okusunlar araştırsınlar. Savaş, zorunlu kalmadıkça yapılmamalıdır çünkü savaş çok kötü bir şey.

Nail Cessur: Şimdiki gençler çok zorluk görmedi o yüzden vatana bağlılıkları bizim gibi değil sanki. Bizim zamanımızda bir yerde İstiklal Marşı okunurken yoldaki arabalar dahi durup insanlar inerek hazır olma geçirdi. Onların da bu konularda duyarlı olmalarını istiyorum.

Fevzi Demir: Ülkemiz için çok çalışmalarını, vatanımızı korumak için aynı bizim yaptığımız gibi gözlerini kırpmadan ne gerekiyorsa yapmalarını istiyoruz.

Ahmet İsmailoğlu: Savaşın telafisi yok. Mecbura kalınmadıkça asla yapılmamalı. Yıllarca aç kalalım ama bir gün savaş yüzü görmeyelim. Savaş o kadar kötü bir olay yani.

Tartışma ve Sonuç

Edirneli gazileri Kıbrıs Barış Harekâtı’nda göstermiş oldukları başarıların oldukça gururlandırmış olduğu görülmektedir. Görüşmelerde, tekrar aynı durumla karşılaşılırsa hiç düşünmeden tekrar ellerinden geleni yapacaklarını belirtmişlerdir. Özcan’ın (2019) Amasyalı Kıbrıs gazileri ile yaptığı

çalışmada da gaziler harekâta katıldıkları için çok gururlu olduklarını ve tekrar böyle bir durum söz konusu olsa ilerleyen yaşlarına rağmen aynı şekilde vatan için savaşacaklarını ifade etmişlerdir. Edirne gazileri gibi Amasya gazilerinden bazıları Rum askerlerinin Türk askerlerinden çok korktuklarını ve Türk askerleriyle karşılaşınca savaşmadan kaçtıklarını ifade etmişlerdir.

Apuhan'ın (2017) Bingöllü Kıbrıs gazileriyle yapmış olduğu çalışmada yine Türklerin esirlere çok iyi davrandığı fakat Rumların Türklere eziyetlerine şahit olunduğundan bahsedilmektedir. Bu konularla ilgili bizim araştırmamızda da aynı sonuçlar bulunmuştur. Yine aynı çalışmada Bingöllü Kıbrıs gazileri yiyecek ve özellikle su sıkıntısı çektiklerini ifade etmişlerdir. Edirneli gaziler de yiyecek ve özellikle içme suyu bulmakta zorluklar yaşadıklarını belirtmişlerdir.

Edirneli gazilerin yarısı harekâttan sonra bir süre psikolojik sorunlarla karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. Yalçıntaş'ın (2019) Aydınlı Kıbrıs gazileriyle yapmış olduğu çalışmada da gaziler, harekâttan sonra bir süre psikolojik sorunlarla karşılaştıklarını belirtmişlerdir.

Kıbrıs uluslararası bir mesele olarak Türkiye'nin dış politika gündemini 1950'li yıllardan başlayarak meşgul etmiştir. Kıbrıs meselesinin bir çözüme kavuşması, Türk dış politikası bakımından olmazsa olmaz bir duruma ulaşmıştır. 1960 yılına gelindiğinde Kıbrıs Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Kıbrıs Anayasası'nın Kıbrıs'ta yaşayan Türklere tanıdığı hakları geri almak için Makarios çeşitli girişimlerde bulunmuş bundan bir neticeye varılamayınca 1963'te Türklere karşı saldırılar hızlanmıştır.

1974 tarihinde Yunan cuntası tarafından Makarios'a darbe yapılmıştır. Yeni kurulan hükümetin Kıbrıs'taki Türkleri yok etme girişimleri, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale kararı almasına sebebiyet vermiştir. Kıbrıs'taki Türklerin uğradığı saldırılara göz yummayan Türkiye Cumhuriyeti, 20 Temmuz 1974 tarihinde Kıbrıs Barış Harekâtı'nı düzenlemiştir. Geçen zaman içerisinde Rum liderlerinin bir anlaşmaya yanaşmaması ve yapılan görüşmelerle bir sonuca varılamaması sonucunda ise, 15 Kasım 1983 tarihinde KKTC ilan edilmiştir.

Kıbrıs Barış Harekâtı'na giden askerlerimiz büyük kahramanlıklar göstermişlerdir. Kıbrıs'ta zulme maruz kalan Türkleri korumak amacıyla ölümü korkusuzca göze almışlardır. Sözlü tarih yöntemi sayesinde yazılı kaynaklarda yer almayan bilgilere ulaşılmakta ve hapsolunan noktalar gün ışığına çıkmaktadır. Gazilerle yapılan görüşmelerde yazılı kaynaklarda yer almayan bilgilere ulaşıldığı gibi, olaylara farklı açılardan bakılması sağlanmış ve yaşanan olaylar daha iyi değerlendirilmiştir. Bazı gazilerimiz

anlatacak çok şey olduğunu ifade etmelerine rağmen yaşananları tekrar tekrar hatırlamak istemediklerini belirterek görüşme yapmak istememişlerdir. Gazilerimizin bazıları askerden döndükten sonra bir süre psikolojik problemlerle karşılaşmışlardır. Kıbrıs Barış Harekâtı'nda göstermiş oldukları başarılar Edirne'deki gazileri oldukça gururlandırmıştır. Görüşmelerde, tekrar aynı durumla karşılaşılırsa hiç düşünmeden tekrar ellerinden geleni yapacaklarını belirtmişlerdir. Sözlü tarih yöntemi araştırmaları sayesinde gazilerin, Kıbrıs Barış Harekâtı'na katılarak verdikleri mücadelenin daha iyi anlaşılması ve gelecek kuşaklara daha doğru bir şekilde aktarılması büyük önem arz etmektedir.

Öneriler

Bu çalışmada elde edilen bulgulardan ve sonuçlardan hareket edilerek şu önerilerde bulunulabilir:

- Sözlü tarih çalışmaları sayesinde Kıbrıs Barış Harekâtı'na katılan gazilerin verdikleri mücadelenin daha iyi anlaşılması ve gelecek kuşaklara daha doğru bir şekilde aktarılması sağlanabilir.
- Gazilik kavramı gençlerimize doğru bir şekilde öğretilmelidir. Gaziler tarihçilerden insanları bu konularda bilinçlendirmelerini istemektedir. Gazilerle yapılan görüşmeler onlara kendilerini değerli hissettirmiştir. Bu sebeple gazilerin yaşadıklarından ve tecrübelerinden faydalanabilmek ve onlara kendilerini iyi hissettirmek adına yaşadıklarına kulak verilmeli ve yaşananlar tarihe aktarılmalıdır.

Kaynakça

- ARMAOĞLU Fahir, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995, Timaş Yayınları, İstanbul 2016.
- ARTUÇ İbrahim, Kıbrıs'ta Savaş ve Barış, Kastaş Yayınları, İstanbul 1989.
- APUHAN Ferhat, "Kıbrıs Meselesi ve Bingöllü Kıbrıs Gazilerinin Nazarıyla 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı", Bingöl Araştırmaları Dergisi, sy. 3(1), (2016), ss. 35-66. file:///C:/Users/Bilgisayar/Downloads/BinglArakonakHallar.pdf. (Erişim Tarihi: 23.04.2021).
- BURKE Peter, Afişten Heykele Minyatürden Fotoğrafa Tarihin Görgü Tanıkları, Kitap Yayınevi, İstanbul 2009.
- CAUNCE Stephen, Sözlü Tarih ve Yerel Tarihçi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2011.
- ÇAY Abdulhaluk, Kıbrıs'ta Kanlı Noel-1963, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1989.
- ÇAYKENT Özlem, "Sözlü Tarih", Ahmet Şimşek (Ed.), Tarih İçin Metodoloji (ss. 126-134), Pegem Akademi, Ankara 2015.
- DANACIOĞLU Esra, Geçmişin İzleri, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010.
- DENKTAŞ Rauf, Kıbrıs Davamız, Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı, Ankara 1991.

- ERDİLEK Neşe, “Türkiye’de Göç Araştırmalarında Sözlü Tarih Metodu”, Aynur İlyasoğlu ve Gülay Kayacan (Ed.), Kuşaklar, Deneyimler, Tanıklıklar Türkiye’de Sözlü Tarih Çalışmaları Konferansı (ss. 79-85), Tarih Vakfı, İstanbul 2006.
- ERHAN Çağrı. “ABD ve Nato’yla ilişkiler”, Baskın Oran (Ed.), Türk Dış Politikası (ss. 681-715), İletişim Yayınları, İstanbul 2015.
- GÖKDEMİR Oktay, “Tarih Yazımında İki Yeni Yaklaşım: Sözlü ve Yerel Tarih”, Ahmet Şimşek (Ed.), Tarih Nasıl Yazılır? Tarih Yazımı İçin Çağdaş Bir Metodoloji (ss. 131-148), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018.
- GÖKTEPE Cihat, “Kıbrıs Meselesi’nde Kriz Süreci ve Türkiye (1964-1974)”, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, ss. 1397-1427. <https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/G%c3%96KTEPE-Cihat-KIBRIS-MESELES%c4%b0%e2%80%99NDE-KR%c4%b0Z-S%c3%9cREC%c4%b0-VE-T%c3%9cRK%c4%b0YE-1964-1974.pdf>. (Erişim Tarihi: 12.02.2021).
- İSMAİL Sabahattin, Kıbrıs Barış Harekâtı’nın Nedenleri-Gelişimi-Sonuçları, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, İstanbul 1988.
- KIRALP Şevki, “1967-1974 Döneminde Kıbrıs Sorunu ve Türkiye ile Yunanistan’ın Kıbrıs Politikaları”, Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi, sy. 7(2), (2018), ss. 444-460. <http://kutaksam.karabuk.edu.tr/index.php/il/article/view/1437>. (Erişim Tarihi: 06.03.2021).
- KIZILYÜREK Niyazi, Doğmamış Bir Devletin Tarihi Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti, İletişim Yayınları, İstanbul 2005.
- MÜTERCİMLER Erol, Bilinmeyen Yönleriyle Kıbrıs Barış Harekâtı, Arba Yayınları, İstanbul 1998.
- OBERLING Pierre, Bellapais’e Giden Yol, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1988.
- ÖZBEK Egemen ve TELLİEL Y. Doğan, “68’li Olmak: Hatırlamak ve Aidiyet”, Aynur İlyasoğlu ve Gülay Kayacan (Ed.), Kuşaklar, Deneyimler, Tanıklıklar Türkiye’de Sözlü Tarih Çalışmaları Konferansı (s. 245-260), Tarih Vakfı, İstanbul 2006.
- ÖZCAN Selim, “Kıbrıs Barış Harekâtı ve Harekâta Katılan Amasyalı Şehit ve Gaziler”, Tarih ve Gelecek Dergisi, sy. 2 (2019), ss. 223-255. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/790268>. (Erişim Tarihi: 23.04.2021).
- SARICA Murat, TEZİÇ Erdoğan ve ESKİYURT Özer, Kıbrıs Sorunu, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1975.
- SAVRUN Ergenekon, “Kıbrıs’ta Yunan Cunta Darbesine Karşı Türk Barış Harekâtı’nın Belgelerle Kısa Tarihi”, Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi, sy. 9 (2018), ss. 258-273. http://www.ijhe.org/Published/201810_009_4_012.pdf. (Erişim Tarihi: 11.02.2021).
- TANDOĞAN M. Şükrü, Kıbrıs Barış Harekâtı Birlikler ve Muharebeleri, Türkiye Muharip Gaziler Derneği, Ankara 2016.
- THE HOLLINGS CENTER, Orta Doğu ve Orta Asya’da Sözlü Tarih (2018). <https://hollingscenter.org/wp-content/uploads/2018/07/Orta-Dogu-ve-Orta-Asyada-Sozlu-Tarih-Diyalog-Raporu.pdf>. (Erişim Tarihi: 03.04.2021).
- THOMPSON Paul, Geçmişin Sesi, çev. Şehnaz Layikel, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999.
- TUNCER Hüner, Kıbrıs Sarmalı, Ümit Yayıncılık, Ankara 2005.

Özbaş, A. Öztaş, S (2021). Edirne Kıbrıs Gazilerinin Gözünden Kıbrıs Barış Harekâtı. ABAD, 4(8), 385-417.

TURAN Refik ve ark., Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Beta Yayıncılık, İstanbul 2013.

UÇAROL Rıfat, Siyasi Tarih 1789-2014, Der Yayınları, İstanbul 2015.

ÜÇÜNCÜ Kemal, “Sözlü Tarih”, Ahmet Şimşek ve Vahdettin Engin (Ed.), Türkiye’de Tarih Yazımı (s. 435-452), Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2013.

YALÇINTAŞ Esra, Kıbrıs Barış Harekâtı’nda Yer Alan Aydınlar Gazileri, Kırklareli Üniversitesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) 2019.

Ek 1: İzin Belgesi Örneği

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TARİH ANABİLİM
DALI YÜKSEK LİSANS ÖĞRENCİSİYİM. "EDİRNE GAZİLERİNİN GÖZÜYLE
KIBRIS BARIŞ HAREKATI: SÖZLÜ TARİH ÇALIŞMASI" ADLI YÜKSEK LİSANS
TEZİM VE ÇALIŞMALARIMDA KULLANMAK ÜZERE
İLE YAPMIŞ OLDUĞUMUZ GÖRÜŞMEYİ KULLANMAK İÇİN İZİN BELGESİDİR.

GÖRÜŞEN KİŞİ
AYŞENUR ÖZBAŞ

GÖRÜŞÜLEN KİŞİ
.....
Lazım Kabarcakel

18. YÜZYILDAN CUMHURİYET'E İSTANBUL BOĞAZI'NIN GÜVENLİĞİ İÇİN ALINAN TEDBİRLER

Tarık ÖZÇELİK*

Öz: Boğaziçi ya da İstanbul Boğazı veya diğer adıyla Karadeniz Boğazı, İstanbul'un kurulmasından beri şehrin ticarî, iktisadî ve sosyal hayatında olduğu kadar güvenliği açısından da önemli olmuştur. Şehrin Osmanlı Devleti tarafından fethiyle Karadeniz bir Türk gölü haline gelmiştir. Dolayısıyla 17. yüzyılın ortalarında meydana gelen Kazak akınlarına kadar İstanbul Boğazı'nın güvenliği ikinci planda kalmıştır. Söz konusu hadise ve giderek artan Rus tehlikesi karşısında İstanbul Boğazı'nın güvenliği ve tabiatıyla başkentin korunması, devletin öncelikli konularından birini oluşturmaya başlamıştır. Böylece İstanbul Boğazı'nın güvenlik altına alınması için hem buradaki eski yapılar onarılmış hem de yeni kale ve tabyalar inşa edilmiştir. Zamanın teknik şartlarına ve idarî imkânlarına uygun olarak bu kale ve tabyalara piyade ve topçu askerleri yerleştirilmiş, Boğaz Nazırı adıyla idareciler atanmış ve Bostancı Ocağı, Kaptan-ı Deryalık, Tophane-i Âmire gibi kurumlar tarafından idare edilmiştir. Tanzimat sonrasında İstanbul Boğazı'nın idaresi Bostancı Ocağı ve Kaptan-ı Derya'nın sorumluluğundan alınarak Tophane-i Âmire'ye ve daha sonra da Seraskerliğe verilmiştir. Tarihi süreçte İstanbul Boğazı savunması kale yapılarından tabya sistemine dönüşmüştür. Bu süreçte özellikle topçu askerlerinin eğitim ve istihdamı, modern topların kullanımı, tabyalar arasındaki iletişim, ulaşım ve koordinasyonun sağlanması önemli hususlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bostancı Ocağı, Boğaz Muhafızı, Boğaz Nazırı, İstanbul Boğazı, Tabya, Tophane-i Âmire.

MEASURES TAKEN FOR THE SECURITY OF THE ISTANBUL STRAIT FROM THE 18TH CENTURY TO THE REPUBLIC

Abstract: Since the day Istanbul was founded, the Bosphorus, also known as the Black Sea Strait, has always been a significant

* Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, e-posta: tozcelik06@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-7097-9558.

commercial and financial waterway and played an important role in providing security and shaping the social life of the city. After Istanbul was conquered by the Ottoman Empire, the Black Sea became a "Turkish lake" and the security of Istanbul Strait remained a matter of secondary importance until the Cossack raids that started in the middle of the 17th century. Because of the raids and the growing Russian threat, the security of the Strait as well as of the capital city turned out to be one of the major concerns for the state. To ensure the security, not only were the old structures restored but also new fortresses and redoubts were built. In accordance with the military technologies and administrative practices of the period, infantry and artillery troops were settled in these fortresses and redoubts, Strait Ministers were appointed and the institutions such as the Bostanji corps, the Grand Admiral and the Imperial Armory were authorized to administer the Strait. In the Tanzimat Era, the authority to administer the Strait was taken back from the Bostanji corps and the Grand Admiral and was first given to the Imperial Armory and then to the Seraskeriat. In time, the defense of the Strait started to be maintained by the redoubts rather than fortresses and the training and employment of artillery troops, use of modern artillery, communication among the redoubts, transportation and coordination took on an added importance.

Key Words: Bostanji Corps, Strait Guardian, Strait Minister, Istanbul Strait, Redoubt, The Imperial Armory.

Giriş

İstanbul Boğazı ya da diğer adıyla Karadeniz Boğazı, İstanbul'un Megaralı göçmenler tarafından kurulmasından beri şehrin ticarî, iktisadî ve sosyal hayatı açısından hep önemli olmuştur. Bunların yanında daha da mühim olan konu İstanbul'un güvenliğinin sağlanmasındaki stratejik konumudur. Yani İstanbul Boğazı'nın güvenliği konusu direk olarak İstanbul'un güvenliğini ilgilendiren çok önemli bir meseledir.

İstanbul'un Osmanlılar tarafından fethedilmesinden itibaren Karadeniz'in zaman içinde tamamıyla kontrol altına alınması sonucunda, İstanbul Boğazı şehrin güvenliğinin sağlanması açısından bir süre önemini kaybetmiştir. Bu süreçte İstanbul, Karadeniz'in bir Türk gölü haline gelmesiyle Kuzey bölgesinde herhangi bir güvenlik sorunu yaşamamıştır. Birkaç münferit hadise dışında asırlarca devam eden bu durum 18. yüzyıl sonlarına doğru değişmeye başlamıştır. 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşının ardından imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile Karadeniz'de Rusların varlığının tanınması ve 1783 tarihinde Kırım'ın Ruslar tarafından ilhak edilmesi ile yeni bir döneme girilmiştir. Bu dönemden itibaren İstanbul Boğazı, şehrin

güvenliğinin sağlanması açısından Osmanlı yönetiminin önemle üzerinde durmak zorunda kaldığı askerî ve siyasî bir konu olmuştur.

Bu araştırma ile; Osmanlı Devleti'nin dış baskı ve saldırılara giderek artan ölçüde maruz kaldığı Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan İmparatorluğun yıkılışına kadarki süreçte, İstanbul Boğazı'nın güvenliği için neler yapıldığı ve ne gibi savunma tedbirlerinin alındığı ana hatları ile ortaya konulmaya çalışılacaktır.

İstanbul Boğazı'nın Coğrafi Konumu ve Tarihçesi

Asya ve Avrupa kıtalarını birbirinden ayıran ve Karadeniz ile Marmara Denizi'ni birbirine bağlayan İstanbul Boğazı'nın, her iki yakasına yayılmış yerleşim bölgesi Boğaziçi olarak adlandırılır. Diğer bir ifadeyle Boğaziçi, Beşiktaş-Üsküdar hattından başlayıp kuzeye doğru kıyı boyunca devam eden, Rumeli ve Anadolu Fenerlerinde son bulan yerin adıdır -arşiv belgelerinde ise daha çok *Karadeniz Boğazı* şeklinde adlandırılmıştır-. Yaklaşık 30 km uzunluğa sahip olan Boğaziçi, 285.000-300.000 hektarlık çevreyi kaplamaktadır. İki kıyının birbirine en fazla yaklaştığı yer olan Rumeli Hisarı-Anadolu Hisarı kıyıları arasındaki uzaklık 698 m'dir. Boğaziçi'ndeki en geniş bölüm ise Büyükdere koyu ile karşı kıyıda ki Yuşa Tepesinin bulunduğu alandır. Karadeniz girişinde 3.600 m olan bu iki kıyı arasındaki mesafe, Marmara girişinde ise 1.675 m'dir. İstanbul Boğazı'nda, ortalama derinlik 60 m civarındadır. Boğaz kıyılarında genellikle düz alanlar bulunmaz. Yer yer kayalıklar ve uçurumlar mevcuttur. Bu sebeple boğaz hattında tarih boyunca ulaşım kara yolundan daha çok deniz yolu ile sağlanmıştır.¹

Boğaziçi'ndeki ilk yerleşim izleri M.Ö. üçüncü bin yılı başlarına kadar geriye gider. Bizans Dönemine gelinceye kadar Boğazın her iki yakasında bulunan çukur vadilerde birkaç yerleşim birimi kurulmuştur. Helenlerin, Karadeniz'e yerleşmeleri ve koloniler kurmaya başlamalarıyla Boğaziçi'nin önemi artmaya başlamış ve bu tarihlerden itibaren de asırlar boyunca saldırılara maruz kalmıştır. M.Ö. 660/659'da Bizantium şehrinin kurulması bölgenin stratejik önemini daha da artırmıştır. Hakikaten de jeopolitik konumundan dolayı İstanbul Boğazı, tarih boyunca birçok uygarlık için elde edilmesi önemli bir mevki olmuştur. Dolayısıyla tarihî süreç içerisinde bölge için birçok devlet ve uygarlık birbirleriyle mücadele etmiştir. İlk olarak Bizantion ve Khalkedonlular bölgede hâkimiyet kurmak için uzun süre

¹ Yeşim Yaşa, *Poyraz Kalesi Restorasyon Projesi*, İÜFBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2012, s. 9; Ömer Çepnioğlu, *Yoros Kalesi Kazılarında Bulunan Osmanlı Dönemi Sikkeleri*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Sanatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015, s. 4.

mücadele vermişler, sonraları bölge Roma İmparatorluğu hâkimiyeti altına girinceye kadar da Atinalıların ve Persler'in savaşlarına sahne olmuştur. Boğaziçi, M.Ö. 6. yüzyılın sonlarına doğru ilk istilasını yaşamıştır. Pers kralı Dareios, İskit Seferi sırasında, ordusunu Asya'dan Avrupa'ya günümüzde Rumeli Hisarı ve Anadolu Hisarı'nın bulunduğu yerlerden geçirerek bölgeyi hâkimiyeti altına almıştır. Çok daha sonraları Bizantium, Roma egemenliğini kabul ettikten sonra Boğaziçi de Roma hâkimiyeti altına girmiş ve isim değişikliğine uğrayarak Konstantinopolis ismini almıştır. M.S. 328'de kentin yeni yönetim merkezi seçilmesi önemini daha da arttırmıştır. Boğaziçi, Bizans döneminde, 7. yüzyılda başkent İstanbul'u kuşatmaya gelen Sasaniler ve Avarlar, 8. ve 9. yüzyıllarda Abbasiler, Bulgarlar ve Ruslar, 10 ve 11. yüzyıllarda Vikingler tarafından işgal ve yağma edilmiştir.²

Elde bulunan kısıtlı bilgilerden yola çıkılarak, Bizans döneminde Boğaziçi'nin nadiren iskâna açıldığını söyleyebilmek mümkündür. Genel olarak bakıldığında şehrin kuşatılma korkusu surların dışında Boğaz'da yerleşmenin gelişmesini büyük ölçüde engellemiştir.³ Bu nedenle Boğaziçi'nde sadece dinî yapılar, kurban ve adak yerleri kurulmuş, stratejik noktalarda savunma amaçlı kaleler yapılmıştır. Antik çağda Karadeniz deniz ticaretini elinde bulduran Yunan kolonileri, Karadeniz'e çıkmadan önce geçiş yeri olan Boğaziçi'nde, yolculuklarının sorunsuz geçmesi ve geri dönebilmeleri için bütün Tanrı ve Tanrıçalara dua edip adakta bulunabilmek amacıyla tapınaklar kurmuşlardır. Daha sonra Bizanslılar, 12. veya 13. yüzyıllarda Boğazlardan gelebilecek saldırıları önlemek için Boğaz'ın kuzey kesiminde Karadeniz girişine iki kale inşa etmişlerdir.⁴

Bizans döneminde Cenevizliler, Akdeniz, Karadeniz, Atlantik Okyanusu kıyılarında ve Kuzey Avrupa'da ticaret kolonileri kurmuş, bu kıyılarda kaleler inşa ederek veya eski kale kalıntılarını onararak kullanmışlardır. Tarih boyunca önemli ticaret yollarının kavşağında yer almış İstanbul'da, Boğaz'ın Karadeniz çıkışında Anadolu Kavağının hâkim bir tepesi üzerinde yer alan Yoros Kalesi⁵ de önemli bir ticaret ve savunma yapısı olarak böylelikle inşa edilmiştir.

² Ömer Çepnioğlu, *a.g.t.*, s. 5-6.

³ Boğaziçi Bizans devrinde manastırların sıralandığı iki kıyıdan ibaret kalmıştı. Bu su şeridinin iki yakasında küçük köyler ve bunların aralarında sıralanan sahil saraylar, yalılar, saraylar ile göze zevk veren görünüşünü alması ancak Türk devri içinde olmuştur. Semavi Eyice, *Bizans Devrinde Boğaziçi*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2007, s. 115.

⁴ Ömer Çepnioğlu, *a.g.t.*, s. 6.

⁵ Osmanlı Döneminde bir idari birim olarak Yoros Kazası hk. Bkz. Enver Konukçu, "Kocaili Livasının Karadeniz Girişindeki Yoros Kazası", *Uluslararası Çoban Mustafa Paşa ve*

Şehir, Osmanlı hâkimiyetine geçtikten sonra Boğaziçi, savunma amaçlı yapılar dışında yerleşime de açılmış, özellikle Fatih döneminde şehir ile Boğaz hattı boyunca Salıpaazarı, Fındıklı, Kabataş, Beşiktaş, Rumeli Hisarı, Baltalimanı, Kefeliköy, Büyükdere gibi yeni yerleşim yerleri ortaya çıkmıştır. 15. yüzyılda Boğaziçi'nde yerleşmeler genellikle tarım ve balıkçılıkla geçinen köylerden ve saray mensuplarının yazlık, günübirlik kullanımları için yaptırdıkları köşkler ve has bahçelerden oluşmaktaydı. Dolayısıyla Boğaz hattında kurulan köylerle ilgili olarak; birbirinden kopuk, ulaşımın sadece denizden sağlandığı yerleşim birimleridir, demek mümkündür.

Osmanlıların bölgeye tam hâkimiyeti Fatih Sultan Mehmet döneminde olmuştur. İstanbul'un fethinden bir sene önce Boğazkesen (Rumeli Hisarı) Kalesi yaptırılarak boğaz kontrol altına alınmış, akabinde de hâkimiyet tamamlanmıştır. Fatih, Boğazkesen Kalesi'ni yaptırmakla beraber Yoros Kalesi'nin karşısında Rumeli Kavağı sırtlarında yer alan ve kaynaklarda İmroz olarak geçen kaleyi de ele geçirmiştir.⁶ Sultan II. Mehmet, Frank saldırılarına karşı surları onarmış ve kentin çevresinde yeni yerleşim bölgeleri oluşturmuştur. Kentin gelişimi özellikle Kanuni döneminde başta dönemin ünlü mimarı Mimar Sinan'ın katkılarıyla hız kazanmıştır.

Osmanlı Devleti'nin yükselme devrinde daha çok fetih amaçlı savunma yapıları yapıldığı bilinmektedir. 17. yüzyılın ortalarından itibaren bu durum değişerek daha çok savunma amaçlı yapılar inşa edilmeye başlanmıştır. İstanbul Boğazı ticari olarak büyük bir avantaj sağlamasına rağmen savaş zamanlarında kentin deniz yoluyla ele geçirilmesine izin verecek bir giriş kapısıdır. Bu nedenle özellikle Bizans ve Osmanlı dönemlerinde şehrin savunmasına dönük birçok güvenlik tedbiri alınmış ve bu amaçla Boğaz'ın her iki yakasına hisarlar ve son olarak tabyalar inşa edilmiştir.

İstanbul Boğazı Savunma Yapıları

Boğaziçi'ndeki savunma yapılarını Bizans dönemi, 17. yüzyıl öncesi Osmanlı dönemi ve 17. yüzyıl ve sonrası Osmanlı dönemi olarak üç bölüme ayırmak mümkündür. Buna göre Bizans döneminde Yoros ve Serapion Kaleleri inşa edilmiş fakat Serapion Kalesi günümüze ulaşmamıştır. Her ne kadar bu kalelerin Bizanslılar tarafından yaptırıldığı iddia edilse de aslında Cenevizliler tarafından inşa edilmişlerdir. Daha önce de ifade edildiği gibi,

Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu-IV, Bildiriler, (2017) s. 61- 79; Semavi Eyice, "Yoros", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. VII, s 534-536.

⁶ Ömer Çepnioğlu, *a.g.t.*, s. 9.

17. yüzyıl öncesi Osmanlı devrinde Sultan Yıldırım Bayezid, Anadolu Hisarı'nı, Sultan II. Mehmed ise Rumeli Hisarı'nı yaptırmıştır.⁷

Boğaziçi'ndeki savunma amaçlı yapı inşasının hız kazanması 17. yüzyıl ortalarında başlar. Zira bu döneme kadar Karadeniz'e tamamen hâkim olmaları hasebiyle Osmanlılar, İstanbul Boğazı'nın güvenliği için özel tedbirler alma gereği duymamıştır. Hatta o kadar ki Anadolu ve Rumeli Hisarları Dizdarlıkları ve muhafız neferliği bir geri hizmet, bir dinlenme vazifesi vasfını taşımıştır⁸. Fakat 1624 yılında Boğaziçi'nin Kazak akınlarına uğrayarak yağmalanması neticesinde burası için birtakım tedbirlerin alınması gereği ortaya çıkmıştır. Devlet idaresinde siyasi krizin devam ettiği bu tarihte -Sultan II. Osman katledilmiş, Sultan I. Mustafa aklî dengesizliğinden dolayı kısa bir süre tahtta kalabilmiş ve sonrasında IV. Murad çocuk yaşta padişah olmuştu- Kazaklar Osmanlı donanmasının Kırım'da olmasından da yararlanarak, şayka adı verilen küçük ve hızlı gemileriyle Boğaziçi'ne gelmişler, İstinye'ye kadar sokulup köyleri yağmalamıştır. Daha sonra Sultan IV. Murat, Karadeniz'in girişinde Bizans'ın yaptırdığı, tepelerdeki kalelerin deniz kenarında, karşılıklı olarak askerî olmaktan daha çok inzibatî amaçlı Bağdadçık (Kilyos) ve Revancık adıyla iki kale yaptırmış, Rumeli ve Anadolu Kavaklarına yeni kaleler inşa ettirmiş ve buralara topçu ve muhafız askerleri yerleştirmiştir⁹. Sultan IV. Mehmet döneminde, Fransız Kralı XIV. Louis tarafından birçok yetkiyle birlikte Osmanlı ülkesine gönderilen ve 1685-1687 yılları arasında İstanbul'da bulunmuş olan Gravier d'Ortieres Karadeniz Boğazı'ndaki kalelerden şöyle bahsetmektedir: *"Karadeniz Boğazında, Çanakkale Boğazında olduğu gibi geçişleri savunmak için dört tane hisar vardır. İlk ikisi İstanbul'a iki fersah mesafede, Boğaz'ın en dar yerinde ve biri Asya yakasında diğeri Avrupa yakasında olmak üzere birbirlerine bakarlar. Pek önemli değiller ve kara tarafında savunmaları zayıftır. Onları topa tutmak kolaydır. Bu iki hisara genellikle Karadeniz kuleleri denir. Diğer iki hisar, birincilerden üç fersah Karadeniz'den de bir fersah uzaklıktadır; onlar da aynı şekilde pek önemsiz ve top bakımından zayıftırlar. Asya yakasındaki hisarda yüz yirmi kiloluk birkaç parça top var. Bu dört hisar Türk yapısıdır. İstanbul'u içine kadar gelip gemi kaçırarak Kazakların korsanlıklarını önlemek için yapılmıştır."*¹⁰

⁷ Ömer Çepnioğlu, a.g.t., s. 11.

⁸ Reşat Ekrem Koçu, "Boğazın Eski Kale ve Tabyaları", *İstanbul Ansiklopedisi C. V*, İstanbul 1961, s. 2850.

⁹ Reşat Ekrem Koçu, a.g.m., s. 2851.

¹⁰ Faruk Bilici, *XIV. Louis ve İstanbul'u Fetih Tasarıst*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2004, s. 255.

18. yüzyıldan itibaren Karadeniz'de Rus etkisinin artması ve Rusların Osmanlı Devleti için bir tehlike teşkil etmeye başlaması ile mevcut kaleler yenilenirken yeni kalelerin inşasına da devam edilmiş ve içlerine mustahfiz adıyla askerler yerleştirilmiştir.¹¹ Özellikle 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı esnasında başkentin ciddi iâşe sorunları yaşaması neticesinde İstanbul Boğazı'nın tahkim edilmesine daha bir önem verilmeye başlanmıştır. Sultan III. Mustafa zamanında donanmanın Çeşme'de Ruslar tarafından yakılmasından sonra Boğaziçi'nin savunması gözden geçirilmiş, Avrupa yakasında Kilyos ve Anadolu yakasında Riva Kaleleriyle, Boğaz'ın girişindeki fenerlerde kaleler inşa edilmiş, yine Boğaz'ın girişine yakın iki yakanın birbirine yaklaştığı Poyrazköy ve Garipçe burunlarına, bir de Büyükliman olarak bilinen yere üç kale daha yaptırılarak savunma güçlendirilmiştir.¹² Sultan III. Selim döneminin önemli devlet adamlarından Kaptan-ı Derya Gazi Hasan Paşa artan bu Rus baskısını da dikkate alarak Boğaziçi'nde ve yakınında eski-yeni ayırt etmeksizin ne kadar kale varsa onarılması ve sağlamlaştırılmasını, bu kalelere yeni korucular, yeni toplar yerleştirilmesini emretmiştir.¹³ Aynı dönemde Rumeli Kavağı, Anadolu Kavağı, Yuşa Tabyası ve Telli Tabya'nın idaresi için bir nazır tayin edilmiştir. Bu çalışmalar sonucunda söz konusu kalelere ek olarak Kilyos, İrva (Riva), Anadolu Feneri, Rumeli Feneri, Garipçe, Liman-ı Kebir (Büyük Liman) ve Poyraz Limanı kaleleri de inşa edilmiştir.¹⁴

Bu dönemde İstanbul Boğazı'nın Rumeli yakasında bulunan kaleler Karadeniz kıyısından güneye doğru şu şekilde sıralanırdı: Kilyos Kalesi, Rumeli Feneri Kalesi Papazburnu Tabyası, Garipçe Kalesi, Büyük Liman Kalesi, Serapion Kalesi, Çit Tabyası, Rumeli Kavağı Kalesi, Telli Tabya, Mezarburnu Tabyası, Ağaçalı Tabyası, Kireçburnu Tabyası, Köybaşı Tabyası. 19. yüzyıl başlarında da aynı yapıların faaliyette olduğu anlaşılmaktadır. 1809 tarihli bir Hatt-ı Hümayun kaydına göre "Kılâ-i Tis'a" (dokuz kale) olarak tabir edilen savunma yapıları şunlardı: Rumeli Feneri Kalesi, Papazburnu Tabyası, Garipçe Tabyası, Liman-ı Kebir Tabyası,

¹¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Kaynarca Muahedesinde Sonraki Durum İcabı Karadeniz Boğazının Tahkimi", *Belleten*, XLIV, 1980, s. 511-534; Seydi Vakkas Toprak, "İstanbul Boğazı'nın Savunma Önlemleri Kapsamında Boğaz Kalelerinin Tahkimi (1789-1792)", *İbn Haldun Anısına Türkiye ve Türk Dünyası Araştırmaları VI*, Ankara 2020, s. 265-314; Kemal Kutgun Eyüpgiller ve Yeşim Yaşa, *İstanbul Boğazı Kale ve Tabyaları*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2019, s. 17.

¹² Uzunçarşılı, *a.g.m.*, s. 514; Seydi Vakkas Toprak, *a.g.m.*, s. 270.

¹³ Tarih-i Cevdet, Haz. Sadık Emre Karakuş, Murat Babuçoğlu, C. II, TOBB Yayınları, Ankara 2017, s. 734.

¹⁴ Tayyib Gökbilgin, "Boğaziçi", *TDVİA*, C.6, s. 260-261.

Kilyos Kalesi¹⁵, Filburnu Tabyası, Poyraz Limanı Tabyası, Anadolu Feneri Kalesi, Revancık Kalesi.¹⁶

Osmanlı döneminde Boğaziçi'ndeki savunma yapıları için bir takım özel tabirler kullanıldığı görülmektedir. Bunlardan birisi “*Kılâ-i Erbaa*” tabiri olup, Anadolu Kavağı, Rumeli Kavağı, Yuşa Tabyası ve Telli Dalyan tabyalarını ifade etmektedir. İstanbul Boğazı'ndaki kaleler için kullanılan bir başka tabir ise “*Kılâ-i Hamse*” dir. Bunlar da Rumeli Kavağı, Anadolu Kavağı, Telli Tabya, Yuşa Tabyası ve Kireç Burnu Tabyasından oluşmaktadır¹⁷. Belgelerde yer alan diğer bir tabir de “*Kılâ-i Seb'a*” dır. Daha önce ifade edildiği gibi 18. yüzyıldan itibaren Rusya'nın Osmanlı Devleti için bir tehlike teşkil etmesiyle daha da önem kazanan İstanbul Boğazı'nda yeni kaleler inşasıyla birlikte eskileri de tamir edilmiştir. Bununla da yetinilmeyerek ayrıca Boğaz'ın dışında Rumeli tarafında Kilyos'ta, Anadolu tarafında ise Riva'da ve Boğaz girişindeki fenerlerde ikişer kale daha yaptırılmıştır. Daha sonra Rumeli kıyısında Garipçe, Büyük Liman Tersanesi, Anadolu kıyısında ise Poyraz Limanı kalelerinin de inşasıyla yediye ulaşan kalelere topluca “*Kılâ-i Seb'a*” denilmiştir.¹⁸ Boğaziçi'ndeki savunma yapıları için kullanılan diğer bir tabir de “*Kıla-i Tis'a*”dır. 1789 tarihli bir tamirat keşif defterine göre söz konusu tabir şu savunma yapılarını ihtiva ediyordu. Yuşa Burnu Tabyası, Anadolu Kavağı Kalesi, Poyraz Limanı Kalesi, Anadolu Feneri Kalesi, Revancık Kalesi, Kilyos (Bağdadçık) Kalesi, Rumeli Feneri Kalesi, Garibçe Kalesi, Liman-ı Kebir Tabyası ve Telli Dalyan Tabyası.¹⁹ 19. yüzyılın ilk çeyreğinde bunlara Karaburun Tabyası, Fil Burnu Tabyası, Papas Burnu Tabyası, İbrahim Paşa Tabyası, Ağaçalı Tabyası, Köybaşı Tabyası, Baltalimanı Tabyası, Servi Burnu Tabyası ve Çakal Burnu Tabyası da eklenmiştir.²⁰

¹⁵ Kilyos kalesinin diğer ismi Bağdadçık idi. Bkz. BOA, AE. SSLM.III. nr, 8/371 (1206/1791-92).

¹⁶ BOA, C.AS. nr. 633/26701 (24 S 1224/10 Nisan 1909); Uzunçarşılı, *a.g.m.*, s. 515.

¹⁷ “Sultan Abdülhamid Han efendimizin zaman-ı mülükanelerinde olduğu misillü Anadolu ve Rumelikavaklarıyla Yuşa Burnu ve Telli Dalyan Tabyaları ve sonradan zam ve ihdas olunan Kireçburnu Tabyası iş bu beş mahal lüzum-ı miktarı bostanı neferatı ikame ve iskân ettirilerek Bostancıbaşı Ağa kullarının zîr-i idaresinde olmak...” BOA, HAT. nr. 1357/53190 (1222/1807-8), 473/23134 (1244/1828-29); Uzunçarşılı, *a.g.m.*, s. 514.

¹⁸ M.Tayyib Gökbilgin, “Boğaziçi”, *TDVİA*, C. 6, s. 261; Bunlara Kıla-i Hakanî de denilmekteydi. Bkz. Uzunçarşılı, *a.g.m.*, s. 515; BOA, C.AS. nr. 511/21309 (2 Ş 1231/28 Haziran 1816).

¹⁹ BOA, D.BŞ. nr, 5750. s.1(22 Z 1203/13 Eylül 1789); BOA, C.AS. nr. 633/26701 (24 S 1224/10 Nisan 1909); Uzunçarşılı, *a.g.m.*, s. 515.

²⁰ Uzunçarşılı, *a.g.m.*, s. 515; Yeşim Yaşa, *a.g.t.*, s. 22 ve 32.

Yüzyılın sonlarına doğru Boğaz savunmasının kalelerden daha çok tabya ve bataryalara kaydığı görülmektedir. Nitekim belgelerde eski kalelerin metruk, bakımsız oldukları ifade edilirken savunma tahkimatı konusunda batarya ve tabyalara özellikle vurgu yapılmaktadır.

İstanbul Boğazı'nın Güvenliği İçin Alınan Tedbirler

Genel olarak İstanbul ve Boğaziçi'nin güvenliği Bostancı Ocağı'na bağlı olmasına rağmen Anadolu Hisarı ile Rumeli Hisarı'nın yönetimi bu ocağın sorumluluğunda bulunmuyordu.²¹ 1624 tarihinde meydana gelen Kazak saldırısı ve giderek artmaya başlayan Rus tehlikesi bu durumu değiştirmiştir. Bu tarihten itibaren her iki kalenin sorumluluğu Bostancı Ocağı'na bırakılmıştır.²² 18. yüzyılın ikinci yarısında Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın Kaptan-ı Deryalık döneminde Boğaz güvenliğinin tahkim edilmesi çerçevesinde yeni kaleler yapılması ile buraların yönetimi bir süre Tersane-i Âmire'ye ait olmuşsa da ortaya çıkan karışıklık sonucu tekrar Bostancı Ocağı'nın sorumluluğuna bırakılmıştır.²³

Böylece başkentin güvenlik ve asayışı, özellikle değişen şartlar ile 18. yüzyıldan itibaren artan bir şekilde Bostancı Ocağı'nın sorumluluğuna verilmeye başlanmıştır. Bostancılar, Osmanlı sarayının dâhil ve haricinde padişahlara ait bahçe ve bostanlarla, padişah ve saray hizmetinde bulunan kayıklar ve diğer bir kısım işlerde hizmet eden ve geniş teşkilatı olan mühim bir ocaktı. Marmara ve Boğaziçi sahillerinin muhafazası da bu ocağa aitti.²⁴ Bostancıbaşılar, bu geniş sahadaki asayiş ve güvenliği buralarda bulunan bahçelerdeki bostancılar vasıtasıyla sağlamışlardır.²⁵ Rumeli ve Anadolu Kavakları Kalelerinin muhafazasında Bostancı Ocağı'ndan gelen ve *ustalık*²⁶ olarak bilinen zabitler vardı. Buradaki askerlerin Bostancılardan oluşması kanun gereği idi.²⁷

1772 yılında Boğaz'ın Karadeniz'e yakın olan kavaklarla fenerler arasındaki yerlere yeni tabyalar inşa edilmiş ve buralara Bostancılar yerleştirilmiştir. Buna ilave olarak 1774'te Boğaz'ın girişine yakın Anadolu ve Rumeli

²¹ Murat Yıldız, *Bostancı Ocağı*, Yitik Hazine Yayınları, İzmir 2012, s. 143.

²² BOA, HAT, nr. 1391/55526 (29 Zilhicce 1204/9 Eylül 1790).

²³ BOA, HAT, nr. 1391/55526 (29 Zilhicce 1204/9 Eylül 1790).

²⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, TTK Yayınları, Ankara 2014, s. 451.

²⁵ Murat Yıldız, *Bostancı Ocağı*, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul 2008, s. 123.

²⁶ Yeniçerilerin küçük zabitlerinden birisinin unvanıdır. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Yayınları, C.III, İstanbul 1993, s. 553.

²⁷ Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'i-Ahbâr*, Haz. Mücteba İlgürel, TTK Yayınları, Ankara 1994, s. 214-215.

kıyılarındaki kaleleri muhafaza etmeleri için yeni cebeci, bostancı ve topçu neferlerinin tayin edilmesi istenmişti. Ancak mevsimin kış olması ve yeterli ekonomik kaynak bulunamaması nedeniyle bir süreliğine ertelenmesine karar verilmiştir.²⁸ Bunlara ilaveten Kaptan-ı Derya'nın zaman zaman Boğaz kalelerini kontrol ederek gerekli eksiklikleri tespit etmeye çalıştığı bilinmektedir.²⁹

Genel olarak Boğaz'da inşa edilen her kalede idareci olarak bir dizdar, bir kethüda ve yeteri kadar mustahfız bulundurulması kanundu. Bunların ulufeleri İstanbul Cizyesi malından ocaklık olarak ödenmiştir.³⁰

1787'de kalelerdeki neferlerin ihtiyaçtan az olması nedeniyle Rumeli Feneri'ne 6, Garipçe'ye 7, Liman-ı Kebir'e 5, Poyraz'a 7 ve Anadolu Feneri'ne 5 mustahfız tayin edilmiştir. 1788'de inşa edilen Telli Dalyan Tabyasına 29, Yuşa Tabyasına 30 nefer atanmıştır.³¹ Buralara kethüda, topçubaşı, cebecibaşı, bölükbaşı, suyolcusu ve mustahfizlar yerleştirilmiş ve periyodik aralıklarla kontrolü Tersane Emininin veya Kaptan Paşa'nın sorumluluğuna bırakılmıştır. İstanbul Boğazı'nı korumakla görevli en büyük askere *Boğaz Nazırı*, *Boğaz Hisarları Nazırı* veya *Boğaz Seraskeri* denilmiştir.³² Bununla birlikte Boğaziçi'nin dâhili ve sivil asayişinden Bostancıbaşı'nın sorumlu olması durumu devam etmiştir.

Boğaz hattının korunması hususunda zaman zaman kapsamlı düzenlemeler yapıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim özellikle Nizam-ı Cedit reformları kapsamında birtakım düzenlemelere gidilmiştir. Bu çerçevede eski uygulamaya göre mustahfız namıyla hizmet gören şahinci ve çakırcı neferleri "iktidarları olmadığı" gerekçesiyle görevlerinden alınmışlar, dönemin Kaptan-ı Deryası Gazi Hasan Paşa'nın sorumluluğunda yeni defterler düzenlenmiş ve buralara yeni idareci ve askerler tayin edilmiştir.³³

²⁸ BOA, C.ML. nr. 21227 (22 Za 1187/4 Şubat 1774).

²⁹ Câbi Ömer Efendi, *Câbi Târîhi*, Haz. Mehmet Ali Beyhan, TTK. Yayınları, Ankara 2003, C.II, s. 855.

³⁰ "...kale-i cedidlerin muhafazaları için kaide-i kadime muktezasınca dizdar ve muhafizün tertip ve tayin eder olmaktan naşi kaleteyn-i mezbureteynden her birine birer nefer dizdar ve birer nefer kethüda ve yirmişer nefer mustahfız tayin ile...ve ulufeler İstanbul cizyesi malından ocaklık tayin..." BOA, C.AS. nr. 1120/49619 (18 Zilhicce 1187/2 Mart 1774); BOA, C.AS. nr. 1140/50667 (9 N 1202/13 Haziran 1788); BOA, HAT. nr. 473/23134, (1223/1808-9).

³¹ BOA, KK. nr. 2161/14; BOA, C.AS. nr. 44904; Murat Yıldız, *Bostancı Ocağı*, s. 144.

³² Uzunçarşılı, *a.g.m.*, s. 516.

³³ Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C.II, TOBB Yayınları, s. 734: Nuri Tarihinde ise yeni düzenleme şu ifadelerle kaydedilmiştir: "Bahr-i Siyah Boğazı'nda vaki Anadolu ve Rumeli kavakları kalelerine kadimden Bostani Ocağından usta ve Bostancı neferatından mustahfız

Sultan III. Selim tahta çıkar çıkmaz (Receb 1203/Nisan 1789), Rusya ile devam eden savaşın da etkisiyle başkentin korumasını sağlama almak amacıyla İstanbul Boğazı'nın tahkim edilmesine özel önem vermiş, mevcut yapıların tamirâtı ve yeni savunma yapılarının inşası için Fransız mühendisler istihdam etmiştir.³⁴ Bu mesele ile ilgili olarak da Tevkiî Feyzullah Efendi görevlendirilmiştir.³⁵ Şevval 1203/Mayıs 1789 tarihli belgeye göre İstanbul Boğazı'nda bulunan *Kılâ-i Tis'a* ve tabyalarda yapılan teftiş sonucunda buralarda yeteri miktarda topçu askerinin bulunmadığı

tayin olunmuş olup, ancak kaleteyn-i merkumeteynin pişgahında müceddeden tabyalar inşa ve kebir toplar vaz olunmuş olmağla neferatın dahi tanzimi lazım geldiğinden kadimi üzere Bostancı Ocağına merbut bir odalı bostani olarak leyl ü nehar hıdmet-i lazımlerinden münfek olmayarak emr-i muhafaza da kıyam ve kurbu civarında olan Yuşa Tabyasıyla Telli Dalyan tabyalarına dahi bu vech ile bostani neferatı tertib ve Levent Çifliği neferatı misillü top ve tüfenk talimiyle maharet kesb etmek... Kıla-i Erbaa neferatının talim-ü taallimlerine ve zabt-ü rabtlarına bostancıbaşı olanlar daima dikkat edüp rical-i Devlet-i Aliyyeden dahi bir kimesne nazır tayin olunup nizam ve rabitalarına ve tevzi-i mevaciplerine nezaret ile nazır maan temhir edeler... Ve kılla-i erbaa ustaları dizdar makamında olup imal-i neferata dikkat eyleye..İşbu kal'alardaki neferatın cümlesi cism-i vahid hükmündedir. Boğaz-ı mezkurun muhafazası ehemmi-i umur-ı Devlet-i Aliyyeden olduğuna binaen...neferat-ı merkume evvelki gibi rabitasız ve talimsiz ve işsiz ve güçsüz durmayup daima fenn-i top endazede ve nişan almakta kesb-i maharet eyleyeler...ve iş bu kılla-i mezkureye tayin olunan bir nefer kâtib senevi 1000 kuruş maaş ve her kalenin dizdar ustalarına kıla-i sebaya kıyasen senevi 600 kuruş maaş tahsis olunup fakat Yuşa Tabyası dizdar ustası ashab-ı tumardan olmağla ona maaş tayin olunmadı. Kale kethüdasına ve topçubaşısına 76 akçe ve 3 er aded cebehaneçi neferlerine 56 şar akçe 2 aded mehterlere 56 şar akçe yevmiye tayin olundu. Rumeli Kavağı Kalasına 60 şar akçe yevmiye ile 24 top ustası ve 56 şar akçe yevmiye ile 72 top neferi ve 86 şar akçe yevmiye ile bir humbaracıbaşı ve 70 akçe yevmiye ile bir nefer humbaracı kethüdası ve 60 şar akçe yevmiye ile 8 nefer humbaracı halifesi ve 56 şar akçe yevmiye ile 24 humbaracı neferi tertib olundu. Anadolu Kavağı dahi salıfüzükir yevmiye tertib ile 25 top ustası 75 top neferi ve ashab-ı tumardan bila yevmiye bir nefer humbaracıbaşı ve yevmiye ile bir nefer humbaracı kethüdası ve 10 nefer humbaracı halifesi ve 30 aded humbaracı neferi ve Yuşa Tabyasına kezalik tertib-i mezkûr üzere 31 top ustası ve 93 top neferi ve 1 humbaracıbaşı ve 1 humbaracı kethüdası ve 10 humbaracı halifesi ve 30 humbaracı neferi tertib olundu. Ve Telli Tabya ya 23 top ustası 69 top neferi tertib olundu. Ve iş bu Yuşa Tabyasıyla Telli Tabya da vaki iki aded cami-i şerifin dahi iki nefer hatibine 20 şer akçe ve 2 nefer kayyum ve müezzinine 30 ar akçe yevmiye tayin ve tahsis olundu.” Bkz. Nuri Tarihi, s. 658-664.

³⁴ Oya Şenyurt, “III. Selim Döneminde İnşaat Ortamını Yönlendiren İki Fransız Mühendis ve Kale Tamirleri”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVIII / 2, 2013, 487-521. Söz konusu çalışmada III. Selim'in ilk on yılında bu yapılarda kullanılan inşaat malzemesi ve tekniklere odaklanılmıştır; Standford Shaw, *Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim*, Kapı Yayınları, İstanbul 2008, s. 167-168; III. Selim döneminin ilk üç yılında Boğaz savunması için yapılan çalışmalar için bkz. Seydi Vakkas Toprak, “İstanbul Boğazı'nın Savunma Önlemleri Kapsamında Boğaz Kalelerinin Tahkimi (1789-1792)”, *İbn Haldun Anısına Türkiye ve Türk Dünyası Araştırmaları VI*, Ankara 2020, s. 265-314.

³⁵ *Tarih-i Cevdet*, C. VI, s. 1674.

tespit edilmiştir. Bu dönemde devletin iktisadî ve askerî durumunun ne derece kötü durumda olduğu Boğaz'ın korunması için alınması gereken tedbirler hususunda karşılaşılan güçlüklerden anlaşılabilir. Zira buralarda yeteri kadar topçu ve mustahfiz askerî olmamasının yanı sıra bunların temini ve maaşlarının ödenmesi konularındaki imkânsızlıklar dolayısıyla kış mevsimine kadar maaşlı asker temini gibi günü kurtaracak tedbirler düşünülmüştür. Bu dönemde Boğaz'da toplam 499 nefer ve zabıtân bulunurken bunların masrafı toplamı 23.150 akçeye ulaşmaktaydı. Ayrıca bu ekonomik sıkıntıların yanında mevcut militarist yapının yeni nizama adaptasyonunda da -Kabakçı Mustafa isyanıyla sona eren- zorlu bir süreç başlıyordu. Boğaz kalelerinde mevcut Bostancı Ocağı askerlerinin yeni kurulan Nizam-ı Cedit ordusuna dâhil edilmesi, onlar gibi talim etmeleri ve yeni tip kıyafetleri giymeleri istenmiştir.³⁶ Fakat bunların çoğunluğu “*bağ, tarla ve evlad ü iyal*” sahibi olmalarından dolayı Yeniçeriyiz bahanesiyle uygulanmak istenen değişiklikleri kabul etmekte diremişlerdir. Yapılan bu düzenlemeler kapsamında “*Kılâ-i Hamse*” de idarecilerle birlikte 315 kişi istihdam edilmiş, bunların senelik aylıkları toplamı 48.527,5 kuruşu bulmuştur. Bu kalelerin idaresi Kaptan Paşa'ya bağlanmıştır.³⁷

Ayrıca mevcut dokuz kalede 160 kadar top bulunmasına ve her top için bir topçu askerine ihtiyaç duyulmasına rağmen her kalede sadece birer topçu askerî mevcut bulunuyordu. Bu zamanlarda İstanbul Boğazı Nazırı olan Esseyid Numan Bey, bu durum karşısında 120 kadar topçu askerinin 15'er kuruş aylık ile masraflarının ilk etapta kendisi tarafından ödenmesi kaydıyla istihdam edilmesini teklif etmiş, sonrasında masrafların mukataat faizinden ödenmesi uygun bulunmuştur.³⁸

9 Eylül 1790 tarihli bir arz tezkeresine göre boğazın güvenliği için şu tedbirlerin alınması öneriliyordu. Tersane Paşasının yerine münasip bir nazır atanması, Boğaz'ın her iki yakasına güvenliği sağlamak için birer memur tayin edilmesi, her iki yakaya 120'şer piyade ile komutanlıklarına birer serdengeçti ağası tayin edilmesi, bunların periyodik olarak askerleriyle birlikte Rumeli'den Amine Burnu'na (İğneada), Anadolu tarafında Şile ye kadar gidip gelmeleri istenmekteydi. Fakat bu öneriler zamanın şartları ve

³⁶ “*Bostancı neferatına ve gayruya gâh iltifat gâh zorla cümlesi asakir-i şahane misüllü ta'lim ve gerek kıyafetlerini tanzim etmeyeteklif ve Boğaz Nazırı Halil Ağa bu iş ile sorumlu olup...onlar dahi “yeniçeriyiz” iddiasını bast...ve her biri muhalefet olmağla...*” Cabi Tarih, C. I, s. 100.

³⁷ BOA, C.AS. nr. 1144/50873(2 Ra 1199/13 Ocak 1785); BOA, MAD, nr. 17611, s. 53-69.

³⁸ BOA, C.AS. nr. 1157/51456.

malî yetersizlikler nedeniyle uygun bulunmamış ve serdengeçti ağalarının istihdamına izin verilmemiştir.³⁹

1791 tarihli bir Hatt-ı Hümayun kaydına göre ise; İstanbul Boğazı'nın idaresinde "Karadeniz Boğazı Muhafızı Mustafa Ağa ve *Kılâ-i Tis'a* Nazırı Mahmud Ağa birlikte vazife yapmakta⁴⁰ ve buralarda toplam 223 top bulunmaktaydı.⁴¹ Bostancı Ocağı teşkilatında yapılan düzenlemeler sırasında Boğazın Anadolu yakasıyla Rumeli yakası da tahkim edilerek Anadolu yakasındaki yapılanmanın bir benzeri Rumeli yakasında da uygulanmıştır. Böylece Anadolu ve Rumeli Hisarlarıyla Yuşa ve Telli Tabyaların nefer sayısı, top ve mühimmat miktarı önemli ölçüde artırılmıştır.⁴²

Öte yandan 4 Eylül 1793 tarihli *Kılâ-i Seb'a* Nazırı Mehmed'e hitaben yazılan bir hüküm kaydına göre; kalelerde mevcut askerlerin her daim talimli olması istenerek asıl görevleri dışında herhangi bir iş ile meşgul olmalarının önüne geçilmesi ve bu tür işlere bulaşanların tespit edilerek cezalandırılması istenmiştir.⁴³ Anlaşılan o ki dönemin Osmanlı askerî nizamındaki bozukluk ve gevşeklik hâli Boğaz kalelerindeki neferler için de geçerlidir.

Bu minvalde olmak üzere 1795'te savunma yapılarına yeni bostancı neferleri atanmıştır. İstihdam edilen 111 neferin 13'ü Anadolu Feneri Kalesine, 20'si Poyrazlıman Kalesine, 13'ü Liman-ı Kebir Tabyasına, 29'u Rumeli Feneri Kalesine ve 36'sı Kilyoz Kalesine tayin edilmiştir. Ayrıca başkente olan uzaklığı ve arazi yapısı nedeniyle Anadolu ve Rumeli Fenerleri, Poyrazlıman Kalesi, Büyükliman Tabyası neferlerine 10'ar akçe zamlı maaş ödenmesine karar verilmiştir.⁴⁴

Aynı tarihte Rumeli Kavağı, Anadolu Kavağı, Yuşa Tabyası ve Telli Tabya'nın idaresi için bir nazır tayin edilmiş, kalelerin her birine birer muallim bölükbaşı, birer cebecibaşı, üçer cephaneci ve mehterci atanmıştır. 1795–1796 yıllarında Bağdadçık, Revancık, Anadolu Feneri, Rumeli Feneri, Garipçe, Poyraz Limanı ve Büyük Liman Kalelerinin neferlerine beş yüz kişi

³⁹ BOA, HAT, nr. 1396/55932(29 Zilhicce 1204/9 Eylül 1790).

⁴⁰ BOA, HAT, nr. 208/11018.

⁴¹ BOA, C.AS. nr. 633/26701; "Sultan Abdülhamid Han efendimizin zaman-ı mülükanelerinde olduğu misillü Anadolu ve Rumelikavaklarıyla Yuşa Burnu ve Telli Dalyan Tabyaları ve sonradan zam ve ihdas olunan Kerçburnu Tabyası iş bu beş mahal lüzum-ı miktarı bostanı neferatı ikame ve iskân ettirilerek Bostancıbaşı Ağa kullarının zir-i idaresinde olmak..." BOA, HAT,473/23134, 1223/1808-9).

⁴² BOA, C.AS. nr. 41283; BOA, MAD. nr. 17607, s. 4-18.

⁴³ BOA, C.AS. nr. 941/40824.

⁴⁴ BOA, C.AS. nr. 44904; Murat Yıldız, *Bostancı Ocağı*, s. 145.

eklenerek sayısı bine çıkarılmıştır.⁴⁵ *Kılâ-i Seba*'ya Boğaz Nazırı atanırken, *Kılâ-i Erbaa* ise eskiden olduğu gibi Bostancıbaşı'nın uhdesinde bırakılmıştır.⁴⁶

Boğaz'ın Karadeniz tarafında bulunan, Bağdadçık (Kilyos) Kalesi, Revancık (Riva) Kalesi, Rumeli Feneri Kalesi, Anadolu Feneri Kalesi, Garipçe Kalesi, Büyük Liman Kalesi ve Poyraz Kalelerinin askerleri Karadeniz halkından toplanıp getirilen askerlerle oluşturulmuştur. Bu askerlerin çoğunluğu Laz ve Çepni kökenliydi.⁴⁷ Bu kaleler, Sarıyer ve Beykoz'a çok uzakta buldukları için, söz konusu askerlere evlenme, ev kurma, bahçe sahibi olma gibi ayrıcalıklar tanınmıştır. Bu duruma bağlı olarak kalelerin çevrelerinde küçük köyler oluşmaya başlamıştır.⁴⁸ Sultan III. Selim ise Boğaz savunmasını güçlendirmek için daha çok göçmen, mülksüz ve yamakları buralara yerleştirmiş, 1807 Kabakçı İsyanı akabinde Alemdar Mustafa Paşa bunları tekrar memleketlerine geri göndermiştir.⁴⁹

Boğaz'ın güvenliğinin sağlanması için alınan tedbirler arasında Karadeniz kıyısında bulunan İğneada⁵⁰, Karaburun gibi mahallerde kale ve tabyaların yaptırılması da önem taşıyordu.⁵¹ Bu sahil şeridinin korunma vazifesi de ayrı bir görevlinin uhdesinde bulunurdu. Nitekim 1792'de Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa tüm güvenlik tedbirlerinden, Boğaz Muhafızı Kolçak Mustafa Ağa Boğaz'ın Anadolu ve Rumeli yakalarından, Seyyid Numan Bey ise Boğaz çıkışından İğneada'ya kadar olan Rumeli sahilleri muhafazasından sorumlu tutulmuşlardır.⁵²

Bundan başka, Boğaz'dan geçiş yapmak isteyen yabancı gemiler için belli başlı bekletilme yerleri vardı. Bu bekletilme yerleri, kış mevsiminde Kavaklararası, yaz aylarında ise Karakaşaltı olarak bilinen mevkiiler idi. Geçiş yapmak isteyen geminin durumu Boğaz nazırına bildirilmek zorundaydı. Herhangi bir tehlike anında öncelikle Rumeli Feneri Kalesi

⁴⁵ Reşat Ekrem Koçu, *a.g.m.*, s. 2851; *Tarih-i Cevdet*, C. VI, s. 1748.

⁴⁶ *Tarih-i Cevdet*, C. VI, s. 1748-1749.

⁴⁷ "...Boğaz Nazırı Süleyman Ağa ulufe verirken ibram ve bunların ekseri Laz ve Çepni olmalarıyla ziyadece güçlerine gelüp yeniçerilik iddiasında olmalarıyla..." *Cabi Tarih*, C. I, s. 126-138.

⁴⁸ Reşat Ekrem Koçu, *a.g.m.*, s. 2852.

⁴⁹ Fatih Yeşil, *İhtilaller Çağında Osmanlı Ordusu*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2016, s. 307.

⁵⁰ İğneada'da Kuru Burnu adlı yerde Osmanlı-Rus Savaşı'nın hemen öncesinde bir tabya yaptırılmıştı. BOA, C. AS. nr. 1/39.

⁵¹ *Nuri Tarihi*, s. 128-129.

⁵² Seydi Vakkas Toprak, *a.g.m.*, s. 275.

gerekli uyarıyı yapmakta ve sırasıyla Revancık, Anadolu Feneri, Garipçe, Poyraz Limanı, Rumeli Kavağı, Anadolu Kavağı'na işaret verilmekteydi.⁵³

Diğer taraftan Boğaz Muhafızlığı ile Boğaz Nazırlığının ayrı ayrı görevler olarak yürütüldüğü dönem, Sultan III. Selim'in ilk yıllarına kadar gider. Nitekim 20 Eylül 1789 tarihli Kaymakam Paşa'ya hitaben yazılan bir Hatt-ı Hümayun kaydında Boğaz Nazırı Seyyid Numan Bey⁵⁴ ile Boğaz Muhafızı Mustafa Paşa'nın görevlerini birlikte sorun çıkmadan yerine getirmeleri isteniyordu.⁵⁵ Yine 1791 tarihli bir başka belgeye göre Bağdadçık-ı Kilyoz kalesinin tamirinin Boğaz Muhafızı Kolçak Mustafa Ağa veya Kaleler Nazırı Mahmud Ağa tarafından yerine getirilmesi istenmiştir.⁵⁶ 1791 tarihli bir belgeye göre boğaz muhafızlığı görevi kafa karıştırmakta ve görev alanlarının sınırları sorun çıkarmaktaydı. Belgeye göre Numan Bey Karadeniz Boğazı'ndan İğneada'ya kadar olan *Rumeli sahillerinin muhafızı* olarak atanmış, Kolçak Mustafa Ağa ise *Karadeniz Boğazı muhafızı* olarak görevlendirilmiştir. Kolçak Mustafa Ağa'nın Numan Bey'in görev sahasına müdahale etmesi üzerine ortaya çıkan karışıklığın önlenmesi amacıyla Mustafa Ağa'nın yalnızca Karadeniz'in Anadolu sahilleri kısmından sorumlu olmasına karar verilmiştir.⁵⁷

29 Ağustos 1791 tarihli bir Hatt-ı Hümayun kaydında “*Kılâ-i Tis'a*” ‘da bulunan asker kışlaları ve sair binaların, buranın nazırı Mahmut Ağa tarafından istendiğinde, bunların Boğaz Muhafızı Mustafa Ağa tarafından tamir ettirilmesi defterdar tarafından önerilmiştir.⁵⁸ Boğaz hisarlarının genel olarak bakımsız ve yıkılmaya yüz tuttuğu ve bu konuda yeterli girişimlerde de bulunulmadığını yüzyılın ilk yıllarında şehre gelmiş yabancıların gözlemleri de teyit etmektedir.⁵⁹

⁵³ *Nuri Tarihi*, s. 410-412 ve 658-661.

⁵⁴ İğneada'dan Karadeniz Boğazı'na kadar olan sahillerin muhafazası bu tarihte Numan Bey'e verilmişti. BOA, C. AS, nr. 82/3840.

⁵⁵ BOA, HAT, 192/9385. Fakat bazı belgelerde *muhafız-ı nazır-ı Kılâ-i Tis'a* ifadesi ile Boğaz Muhafızı ile Boğaz Nazırının aynı anlamda kullanıldığı görülmektedir. BOA, C.AS. 1140/50667. Boğaz yamakları isyanının elebaşlarından Kabakçı Mustafa'yı öldüren Pınarhisar Ayarı Uzun Hacı Ali Ağa Boğaz kalelerine muhafız ve nazır tayin olundu. *Cabi Tarih*, s. 191.

⁵⁶ BOA, AE. SSL M. III.11/587; Ayr. Bkz. BOA, HAT,1399/56277.

⁵⁷ BOA, HAT, nr. 196/9805; Seydi Vakkas Toprak, *a.g.m.*, s. 283.

⁵⁸ BOA, HAT, 1399/56274.

⁵⁹ Dr. William Wittman, *Osmanlı'ya Yolculuk (1799-1800-1801)*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara 2011, s. 33-34.

1807 yılında Boğaziçi'nde bulunan kale ve tabyaların onarılıp içlerine yeterince asker konması ve Hüseyin Ağa'nın da Boğaz Nazırı olarak atanması uygun bulunmuştur.⁶⁰ Boğaz yamakları lideri Kabakçı Mustafa'yı öldüren Pınarhisar ayanı Uzun Hacı Ali Ağa, Boğaz Nazırlığına atanır atanmaz isyancıları tedip etmiş, mallarına el koymuş, Anadolu ve Rumeli Fenerleri ile Macar Tabyası ve Selvi Burnu Kalelerinin askerlerini bostancı tayin etmiş ve her ocaktan bostancı askerleri görevlendirmiştir. Ayrıca disiplinsiz davranışları sebebiyle, söz konusu askerlerin Laz, Çepni ve Ekkrattan olmamasına da azami dikkat göstermiştir.⁶¹

Sultan II. Mahmut döneminde de Boğaz'ın her iki yakasında ayrı ayrı Boğaz Muhafızı görevlendirilmesi uygulaması devam ettirilmiştir.⁶² 1237(1821-22)'de İstanbul Boğazı'nın Anadolu yakası Darendeli Vezir Seyyid Hasan Rıza Paşa'ya, 1240 (1824-25)'de aynı bölge Mahmut İzzet Paşa'ya verilmiştir.⁶³ Anadolu tarafının muhafazası ile görevlendirilen kişiler çoğunlukla Beykoz'da, Rumeli tarafının muhafazası ile görevlendirilenler ise Rumeli Feneri'nde otururdu. Rum İsyanı'nın başladığı tarihlerde bostancı askerlerinden mustahfiz tertib edilerek inşa edilen ve daha sonra bu askerlerin ilga edilmesiyle karakolhane usulüyle kullanılmaya başlanmış olan tabyalarda, nöbetleşe olarak yeteri kadar asker bulundurulmasına özen gösterilmiştir.⁶⁴ Fakat bir süre sonra bu uygulamadan vazgeçilmiştir. II. Mahmut'un ilk yılına ait bir belgeye göre *Kılâ-i Seb'a* Boğaz Nazırı'nın, *Kılâ-i Hamse* ise Bostancıbaşı'nın idaresi altında bulunuyordu.⁶⁵ 1822 tarihinde Boğazdaki kale ve tabyaların bir kısmı Tersane-i Amire'nin bir kısmı ise Bostancı Ocağı'nın sorumluluğu altındaydı. Tersane-i Âmire'ye ait kalelerde 25 çavuş, 24 kayıkçı ve 24'ü hademe olmak üzere toplam 1531 nefer, Bostancı Ocağına bağlı olanlarda ise toplamda 2565 nefer istihdam edilmiştir.⁶⁶ *Kılâ-i Seb'a* da görevli memurların maaş ve ekmeğe ücretleri İstanbul, Edirne, Gelibolu, Filibe, Manastır, Yenişehir cizyeleri malından ocaklık olarak ödeniyordu.⁶⁷ Boğaz hisar ve tabyalarının inşa ve tamir

⁶⁰ *Cabi Tarih*, C. I, s. 35.

⁶¹ *Cabi Tarih*, s. 196.

⁶² Tayyib Gökbilgin, *a.g.m.*, s. 261; *Tarih-i Cevdet*, C. XII, s. 3404.

⁶³ *Es'ad Efendi Tarihi*, s. 37 ve 422.

⁶⁴ Sabık Çirimen Sancağı Mutasarrıfı Mustafa Paşa vezaret rütbesiyle Bahr-i Siyah Boğazı muhafazasına memur edilmiş ve Karaburun'da ikamet etmesi emredilmişti. Aynı şekilde Mustafa Paşa'nın yerine atanan Seydi Ali Paşa'nın da aynı mahalde oturması emrolunmuştu. *Şanizade Tarihi*, C. II, s. 1097 ve 1120.

⁶⁵ BOA, AE. SMST. IV. 1/41.

⁶⁶ Uzunçarşılı, *a.g.m.*, s. 529-530.

⁶⁷ BOA, AE. SSLM. III. 329/19083.

işlerinde görevlendirilmek üzere her bir kaleye bina emini atanıyor ve bunların başlarına da bir nazır görevlendiriliyordu.⁶⁸ Boğaz kalelerinde görevli olan Cebeci askerleri nöbetleşe görev yapar ve bunlar ateş kayıkları ile taşınırdı.⁶⁹ *Kılâ-i Hakaniye* olarak da bilinen Boğaz Kalelerine Tersane-i Amire 'den 10 nefer işaret hocasının atanması usuldendi. Bunlara 50'şer kuruş maaş ile 10'ar kuruş yiyecek içecek ücreti ödeniyordu.⁷⁰

Boğaz kalelerinin idaresine atanan nazırlar sefer için orduya katıldıklarında yerlerine vekil tayin edilirdi.⁷¹ Diğer zamanlarda görev yerlerinde hazır bulunmaları istenirdi.⁷² Boğaz nazırlarının görev ihmalleri ortaya çıkarsa idam edilmeleri olağandı. Nitekim Sultan II. Mahmut Boğaz Nazırlığı görevini yürüten Abdülhamit Ağa'yı görevinden alarak idam ettirmiş ve malları müsadere edilmiştir.⁷³ Nazırların yüksek rütbelere sahip olmaları yaptıkları işte kolaylık sağlardı. Nitekim *Kılâ-i Tis'a* Nazırı Mehmed Ağa zeamet sahibi ve hassa silahşörlerinden olmasına rağmen kendisine kapıcıbaşılık rütbesi verilirse nüfuzunun artacağını umarak rütbesinin yükseltilmesini talep etmiştir.⁷⁴ Bahr-i Siyah Boğazı nazırlarına bu dönemde aylık 666 kuruş maaş⁷⁵ ve hizmetlerine *Kapanarin* diye tabir edilen beş çifte piyade kayığı tahsis olunurdu.⁷⁶ Ayrıca Rumeli Feneri karyesinde Boğaz nazırına ait bir konak bulunmaktaydı.⁷⁷

Boğaz'ın güvenlik tedbirleri zaman zaman padişahlar tarafından da denetlenir ve bu hususta boğaz nazırlarından bilgi alınırdı.⁷⁸ 1263/1846-1847 tarihinde yapılan teftişte boğaz kale ve tabyalarının tamire muhtaç oldukları görülmüş ve bir rapor hazırlanmıştı. Rapora göre İstanbul Boğazı kale ve tabyaları zaman zaman tamir edilse de asli durumuna uygun olarak "*fenn-i*

⁶⁸"Bu defa Bahr-i Siyah Boğazını teşrif buyurdıklarında huzur-ı veliniamlarında ebniye-i kıl'â nazırı izzetlü Seyyid Feyzullah Efendi bendeleriyle Boğaz-ı mezkûr nazırı Mehmet Ağa kulları ve mühendis beyzadeye..." BOA, C.AS. 1194/53365; BOA, HAT,1403/56746; HAT, 1458/21.

⁶⁹ BOA, AE.SABH.I. 354/24815.

⁷⁰BOA, AE. SMHD.II.29/1781/01.12.1228/25 Kasım 1813; BOA, C.BH. 48/2296/2.26 Za 1230.

⁷¹ BOA, HAT,1391/55446.

⁷² BOA, HAT,1391/55526.

⁷³Tarih-i Liva, s. 96.

⁷⁴ BOA, HAT, 238/13255.

⁷⁵ BOA, AE. SMHD.47/3092/30.03.1247/8 Eylül 1831.

⁷⁶ BOA, C.BH.218/10153/25 C 1235; BOA, C.BH.99/4781/17.07.1245.

⁷⁷ BOA, C.AS. 167/7335.11 Ş 1236.

⁷⁸ *Tarih-i Liva*, s. 75.

istihkâma muvafık olmadığından" bu halde yapılan masrafların boşuna olduğu, bu durumun izalesi için kale ve tabyaların resimlerinin gönderilerek en çok tamire ihtiyaç olandan başlanılmak üzere peyderpey bunların aslına uygun olarak tamir edilmesi tavsiye edilmiştir.⁷⁹

Ayrıca Tophane-i Amire'ye mensup İstanbul Boğazı ihtiyat ve istihkâm alaylarıyla ambar taburları için Kocaeli ve Hüdavendigâr sancaklarından asker temin edilmesi istenmiştir. Fakat Kocaeli Sancağı nüfusunun yetersizliği sebebiyle bunlara ilave olarak Terkoz, Bolu, Vize Silistre Sancakları ile buralara yakın yedi adet kazanın da ilave edilmesi kararlaştırılmıştır.⁸⁰ Yine 1269/1852-1853 tarihinde yapılan kontrolde İstanbul Boğazı'nın nefer sayısının 1832 kişiye ulaştığı görülmüştür.⁸¹

Kırım Savaşı sonrasında Boğaz'ın güvenliği meselesi daha da önem kazanmış ve buralarda görevli subay ve askerlerin yeterli düzeyde eğitilmiş olmamaları kronik bir problem olarak sürekli gündemde tutulmuştur. Bu sebeple orduların cephanelerinin yanında topçu teşkilatıyla boğazlar ve sahillerde bulunan kale ve istihkâmlar da doğrudan Tophane-i Amire'ye bağlanmış ve "boğaz muhafızı" unvanıyla bir görevlinin sorumluluğuna verilmeye devam etmiştir.⁸² Bu işlerden birinci derecede Tophane müşiri paşa sorumlu tutulmuştur.⁸³

Tophane Müşiri Ali Paşa; İstanbul Boğazı kale ve tabyaları ile yerli topçularının kayıtlarının tutulması, terfi ve eğitimleri, gerekli mühimmat ve ihtiyaçları gereği gibi ifa edilemediğinden şikâyet etmekteydi. Ali Paşa'ya göre, topçu, humbaracı, lağımçı subayları fenn-i hendeseye vakıf olmaları gerekirken çoğunluğu mimarlık işlerine memur olduklarından tezyi-i evkat (vakti ziyan) ediyorlardı. Bu nedenle bundan sonra eskiden olduğu üzere içlerinden alınan hulefa ve şakirdân Tophane hizmetlerinde istihdam edilecek, ileride silsileleri gerçekleştikçe subaylığa yerleştirilerek Tophane-i Amire'nin eski subayları dahi gerektikçe kale zabıt ve muhafızlığına ve bazen zabtiye hizmetlerine çıkarılıp topçu alayları ile subayları yoluna girmiş olacaktı.⁸⁴ Bununla birlikte teknik yetersizliklerin yanında asker yetersizliği de devam etmiştir. Nitekim Tophane-i Amire'ye mensup İstanbul

⁷⁹ BOA, İ.MSM. 17/396. 11.N.1263.

⁸⁰ BOA, İ.MMS. 17/397. 1263.

⁸¹ BOA, İ.DH. 272/17008. 1269.

⁸² BOA, Y.PRK.ASK.261/71. Tarihsiz.

⁸³ BOA, İ.MMS.17/383. 1260; Ersoy Zengin, *Tophane-i Amireden İmalat-ı Harbiyeye Osmanlı Devletinde Harp Sanayii 1861-1923*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2015, s. 93.

⁸⁴ BOA. İ.MVL.28/464, 1257.

ve Çanakkale Boğazları alaylarına mahsus olan Biga, Karesi, Kocaeli, Bolu ve Vize çevresinde on dört seneden beri yoklama usulü icra edilemediğinden bu durumun ortadan kaldırılması için Akdeniz Boğazı topçu kaymakamı Raşit Bey ile bir kâtip görevlendirilmiştir.⁸⁵

Zaman içinde Rus tehdidi ve Boğazların artan uluslararası önemi Boğaz'ın savunması hususunda daha sıkı tedbirler alınmasını zorunlu kılmıştır. Bu kapsamda İstanbul ve Çanakkale Boğazlarının ordu tarafından idare edilmesi,⁸⁶ tabyalar arasında gerekli yerlere ikinci bir savunma hattı inşa edilmesi ve bunlar arasında yeni yollar yapılması gibi ilave tedbirler alınması düşünülmüştür. Özellikle Boğaz'ın Anadolu kıyılarının oldukça engebeli olması ve düşmanın buralara asker çıkarması durumunda müdahale edilemeyecek olunması düşüncesiyle Beykoz'dan Riva'ya kadar bir yol inşa edilmiştir⁸⁷.

93 Harbi'nden birkaç yıl sonra yapılan bir teftiş raporundan İstanbul Boğazı'nda 196 top ve 11.932 gülle, 39.278 kıyye barutun mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Bunların 46'sı Krupp, 37'si Çelik Şişhane, 99'u Peksanis?, 17'si Balyemez topuydu.⁸⁸ 1870'li yıllarda Boğazların toplarla donatılmaya çalışıldığı görülmektedir. Çünkü Ruslar'ın baskısıyla 13 Mart 1871 tarihinde imzalanan dokuz maddelik Londra Antlaşması ile Karadeniz'in tarafsızlığı kaldırılmıştı. Artık İstanbul Boğazı'nda olası Rus tehdidine karşı daha fazla önlem almak gerekiyordu. Boğazları tahkim etmek için Almanya'dan alınan 500 topun yanında Tophane-i Amire fabrikalarında büyük çaplı Krupp ve Armstrong topları imal edilmesi için çalışmalara başlanmıştır.⁸⁹ Anlaşılan o ki; Boğaz'ın korunması hususundaki en önemli problem, yeterli sayıda ve nitelikte topa sahip olunamaması idi. Nitekim *yeni istihkâmlar usulü* gereğince İstanbul ve Çanakkale Boğazlarına 20 ve 44 cm çapında 300 adet büyük topun gerektiği ifade edilerek bu nitelikte silahların imal edilmesinin uzun zaman alacağı düşünülerek Avrupa'dan ithal edilmesi tavsiye edilmiş⁹⁰ ve bu yönde karar çıkmıştır.⁹¹ Ayrıca İstanbul Boğazı'nın güvenliğinin tam olarak sağlanabilmesi amacıyla Boğaz'ın her iki yakasında üç sıra savunma

⁸⁵ BOA, A.MKT.MHM.226/31. 1278.

⁸⁶ BOA, A.MKT.MHM.452/83. 25.02.1290.

⁸⁷ BOA, Y.PRK. ASK 2/27. 12.11 Teşrinievvel 1295.

⁸⁸ BOA, Y.MTV.5/49, 18.03.1298, s. 8.

⁸⁹ Ersoy Zengin, *a.g.t.*, s. 18 ve 25.

⁹⁰ BOA, A.AMD. 43/16. 17.06.1269.

⁹¹ Zira içeride maliyet 31.450 kise ederken ithal edildiğinde toplam maliyet 3931 kise tutuyordu. BOA, İ.HR. 96/4713. 17.C.1269.

hattı ile üç sıra torpido hattı oluşturulması ve Boğaz dışında Anadolu ve Rumeli sahillerine yeterli miktarda asker konuşlandırılması hedeflenmiştir.⁹² Öte yandan 1889'da Rusya'nın zırhlı savaş gemisi imalatında geldiği merhale Osmanlı idarecilerini İstanbul Boğazı'nın daha sıkı tahkim edilmesi gerekliliği konusunda harekete geçirmiş, Rumeli Tabyası'nın inşa edilmesi düşünülmüş, Boğaz kale ve tabyalarına kalın zırhları delen yeni tip toplar yerleştirilmesine çalışılmıştır.⁹³ Ne var ki 24 Şaban 1303/28 Mayıs 1886 tarihli Seraskerliğe gönderilen belgede, İstanbul Boğazı'nın dâhil ve haricindeki kale ve tabyaların en az yarısının tamire ihtiyacı olduğu gibi buralarda yeterli miktarda asker bulunmadığı da tespit edilmiş ve bir an evvel bu eksikliklerin giderilmesi istenmiştir.⁹⁴ Ayrıca bu hizmetleri teşvik için İstanbul ve Çanakkale Boğazları istihkâmlarında bulunan askerlere hizmetlerine karşılık sadece neferlere mahsus olmak üzere her ay Maliye Hazinesinden 100 kuruş atıye verilmesi uygun bulunmuştur.⁹⁵ Yine İstanbul Boğazı'nın ıslahatının tamamlanması amacıyla cankurtaran filikaları ve roket bataryaları ile bunların hizmetini görecek asker, mühendis, iki müfettiş ile iki kâtibin tayini istenmiştir.⁹⁶ Bununla birlikte Boğaz'ın güvenliğinin sağlanması amacıyla uygulanan gece geçiş yasağı hem ticaretin sekteye uğramasına hem de başkentin iaşesinin sağlanmasında zorluklar ortaya çıkardığından Boğaz'da bulunan karantina merkezlerinde yeterli sayıda sıhhiye askeri bulundurulması kontrol sonrasında gemi geçişine hemen izin verilmesi istenmiştir.⁹⁷

Bu çalışmalar sonucunda 1898 senesinde hazırlanan bir rapora göre İstanbul Boğazı'nın savunmasının yeterli olduğu fakat Anadolu ve Rumeli sahillerinin savunmasının zayıf olduğu ifade edilmişti.⁹⁸ Birkaç yıl sonrasında 12 Aralık 1905 tarihli Karadeniz Muhafız Vekilinin hazırladığı rapora göre İstanbul Boğazı savunma bataryalarının mevcut durumu şöyleydi:⁹⁹

-Rumeli yakasında kadim ve metruk Telli Tabya'nın üzerindeki sırtta 15 cm'lik seri atışı iki topa ait tabya.

⁹² BOA, Y. MTV, 38-39.(21 B 1306).

⁹³ BOA, Y. MTV, 38-39.(21 B 1306); BOA, Y. MTV, 278-146. (24 B 1323).

⁹⁴ BOA, Y. PRK. BŞK, 10-82.

⁹⁵ BOA, A.MKT.MHM. 335/78. 1282.

⁹⁶ BOA, A.MKT.MHM. 427/66. 1285.

⁹⁷ BOA, A.MKT.MHM. 322/40. 1281; A.MKT. MHM.429/13. 21.08.1285.

⁹⁸ BOA, Y. PRK. MYD, 21/15.

⁹⁹ BOA, Y.PRK.ASK.234/93. 29.Teşrinisani 1321.

-Anadolu yakasında Macar Kalesi'nin doğusundaki tepede 21 cm'lik dört havan.

-Anadolu Kavağı'nın üzerindeki sırtta 24 cm'lik uzun toplara mahsus toplam üç batarya.

-Bir adet projektör istasyonu ve bağlı yollar.

Bunların yanı sıra yapılması düşünülenler ise şunlardı: Liman-ı Kebir ve Keçilik'de yapılacak bataryalar ile Sırataş bataryasına konulacak 24 cm'lik uzun on adet top. Obüs topları ise Rumeli Kavağı kuzeyindeki eski kalenin denize bakan kısmına konacak. Macar Tabyası'nın hemen yakınına 21 cm'lik seri atışlı bir batarya, Macar Kalesi'nin tamiri ve buraya yakın yere eğitim için bir tabya inşa edilecek, Keçilik Koyu'nun doğusundaki tepeye olmak üzere Rumeli sahilinde toplam üç adet batarya konuşlandırılacaktı.

Söz konusu savunma hattının iyileştirilmesi için de şu hususlar üzerinde durulmuştur. Yukarıda ifade edilen obüslere ait iki batarya dâhil toplam 4 adet batarya ve bunların ikisine Liman-ı Kebir ve Keçilik bataryalarıyla birlikte başlanması, Anadolu Kavağı ile metruk Telli Tabya'nın üst tarafına yapılması düşünülen zırhlı kalelerin yerlerinin belirlenmesi ve buralara obüs ve top bataryaları inşa edilmesi, üçü obüs bataryası olmak üzere toplam 11 batarya ile iki zırhlı kale mevkiinin inşa edilmesi.¹⁰⁰ Bunlar dışında belirtilmelidir ki, bu tarihte İstanbul Boğazı Topçu Alayının mevcudu 2230 nefere ulaşmıştı.¹⁰¹

Birinci Dünya Savaşı'nın başlarında İstanbul Boğazı'ndaki istihkâmlar; Rumeli tarafında, Büyük Liman, Sırataş, Rumeli Kavağı ve Telli sahil tabyalarıyla Telli ve Kireçburnu mürtefi bataryalarından; Anadolu tarafında ise Keçilik, Anadolu Kavağı, Macar sahil tabyalarıyla Kılburnu, Anadolu Kavağı mürtefi bataryalarından ibaret bulunuyordu. Telli sahil tabyasında bulunan iki adet 15 cm'lik seri atışlı top hariç olmak üzere bunların tamamı çeşitli cins ve çapta eski toplardan oluşuyordu. Söz konusu tabya ve bataryalardan Büyük Liman, Telli ve Keçilik sahil tabyalarıyla Telli ve Anadolu mürtefi bataryalarıyla 1321/1905-1906 senesi başlangıcından itibaren 1323/1907-1908 senesi sonuna kadar yeniden inşa edilmesine rağmen istenilen ölçüde iyileştirme sağlanamamıştı.¹⁰² Bu amaca matuf olarak Boğaz'ın savunmasını güçlendirmek için üç bölük ve dört taburdan oluşan İstanbul Boğazı Topçu Livası adıyla yeni bir askerî kuvvet

¹⁰⁰ Bu iş için günlük 1600 kişi ve dört bataryanın masrafı için 16.000 lira hafriyat vs. 10.000 lira. BOA, Y.PRK.ASK.234/93. 29.Teşrinisani 1321.

¹⁰¹ Aynı belge.

¹⁰² BOA, A.MKT.MHM. 745/2. 13.11.1329.

oluşturulması ve bir senelik masrafı olan 2.145.565 kuruşun Tersane-i Amire bütçesinden karşılanması düşünülmüştür.¹⁰³ 18 Aralık 1909 tarihinde alınan önemli bir kararla, İstanbul Boğazı İstihkâm Alayı İmalat-ı Harbiye Müdüriyetinden alınarak Harbiye Nezaretine bağlanmıştır.¹⁰⁴

Diğer taraftan Boğaz güvenliğinin temin edilmesi çerçevesinde uygulamaya konan tedbirlerden birisi de fener kullanılmasıdır. İstanbul Boğazı'nın güvenliğinin sağlanmasında fenerlerin önemli bir yeri vardı. 19. yüzyılın ortalarına kadar Boğaz'ın her iki yakasında bulunan fenerlerin aydınlatılması, memurlarının maaş ve istihkakları ocaklık, vakıf veya doğrudan hazine tarafından karşılanıyordu. Mesela 16 Cemaziyelevvel 1229/6 Mayıs 1814 tarihli bir kayda göre, İstanbul Boğazı'nın Anadolu tarafında Köprülü Mehmet Paşa'nın yeniden yaptırdığı büyük fenerin aydınlatılması Köprülü Mehmet Paşa Vakfı tarafından gerçekleştirilmekteydi.¹⁰⁵ Söz konusu fenerlerde çoğunlukla zeytinyağı yakılıyor ve yağ temininde görevli olan kişiler vergiden muaf tutuluyorlardı. Fenerlerin aydınlatılması için görevli olan memurlara işaret hocaları ismi verilmekteydi. İşaret hocalarının sayısı 1817 tarihinde 11 idi.¹⁰⁶ Söz konusu kişilerin yirmi dört saat görev yapmaları gerektiğinden görev mahallinde ikamet etmeleri istenmiştir.¹⁰⁷ Ayrıca işaret hocalarının yanı sıra buralara belirli sayıda cerrah da görevlendirilmiştir.¹⁰⁸

Boğaz fenerleri, 19. yüzyılın son çeyreğine kadar Bahriye Nezaretine bağlı Limanlar Dairesi tarafından idare edilmiş,¹⁰⁹ bu tarihlerden itibaren de özel şahıslara ihale edilmeye başlanmıştır.¹¹⁰ Teknolojide meydana gelen gelişmeler doğrultusunda boğazlardaki fenerlerin niteliklerinde de değişimler oluyordu. Özellikle fener ışıklarının daha uzak mesafelerden görülmesini sağlamak amacıyla önce buralarda petrol yakılması

¹⁰³ BOA, İ.HUS.156/69. 25.06.1325.

¹⁰⁴ Ersoy Zengin, *a.g.t.*, s. 121.

¹⁰⁵ BOA, C.BH. 174/8181. 16 Ca 1229/6 Mayıs 1814.

¹⁰⁶ BOA, AE. SMHD.II.54/3553/16.02.1232//05 Ocak 1817; BOA, C. BH.13/641.Bu tarihte bunlara aylık 660 kuruş maaş tahsis edilmekteydi.

¹⁰⁷ Nitekim Büyük Liman ve Garipçe Kaleleri işaret hocalığı görevini yürüten İdris ve Seyyid Mustafa adlı iki görevli ailelerinin oturacakları bir mekânın olmamasından dolayı zahmet çektiklerini bu durumun izalesi için görev yerlerinde ikamet edecekleri bir binanın inşa edilmesini istemişler, fakat işaret hocalarına kale ve tabyalarda işarete yakın olmak için birer oda tahsis edildiği gerekçesiyle istekleri reddedilmişti. BOA, AE. SMHD.II.29/1781/01.12.1228/25 Kasım 1813; BOA, C.BH. 48/2296/2.26 Za 1230.

¹⁰⁸ BOA, C.SH. 26/1276. 6 M 1229.

¹⁰⁹ BOA, İ.MSM. 15/339, 25.01.1256; A.DVN. 1/4, 1256.

¹¹⁰ BOA, Y.PRK.MYD. 3/14, 15 S 1301.

düşünüldü. Daha sonra da elektrikli fenerlerin kullanılması gündeme geldi. Hatta yurt dışından hareketli fener ithal edilmesi için girişimlerde bulunuldu.¹¹¹ İstanbul Boğazı'nın Anadolu ve Rumeli yakasındaki fenerlerin masrafları için -Avrupa'da uygulandığı gibi- Boğazlardan geçen tüm yabancı gemilerden geliri Tersane-i Amire Hazinesine ait olmak üzere bir miktar mürûriye (geçiş) vergisi alınması kararlaştırıldı. Buna göre; 1-50 ton arası gemilerden 15 kuruş, 51-100 ton arasından 30 kuruş, 101-150 tondan 60 kuruş, 201-250 tondan 75 kuruş, 251-300 ton arası gemilerden ise 90 kuruş alınacaktı. Sonraları Boğaz fenerlerinin masrafları için Şirket-i Hayriye vapurlarından da vergi alınması düşünülmüştür.¹¹² Fenerlerin bakım ve iyileştirilmesi Osmanlı idaresi boyunca devam etmiş olmalıdır. Bu yapılarla ilgili yukarıda anlatılanlara ilaveten, eski usul haberleşmenin yerine yeni haberleşme teknolojisine bağlı olarak 14 takım askerî telefon ve 6 projektör alınması da belirtilmelidir.¹¹³

Daha önce de bahsedildiği üzere, Ruslar'ın baskısıyla 13 Mart 1871 tarihinde imzalanan dokuz maddelik Londra Antlaşması ile Karadeniz'in tarafsızlığı kaldırılıyordu. Böylece özellikle kuzeyden gelmesi muhtemel saldırılara karşı, İstanbul Boğazı'nın savunma tedbirleri mümkün olduğunca artırılmaya çalışılmıştır.

93 Harbi de denilen ve Osmanlı Devleti'nin ağır bir yenilgi aldığı 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı sonrasında 13 Temmuz 1878'de Berlin Antlaşması imzalanmıştı. Bu antlaşma ile Boğazlar'ın hukukî durumu değişmemiş ve daha önce imzalanan 13 Mart 1871 tarihli Londra Antlaşması hükümleri aynen yürürlükte kalmıştır.¹¹⁴ Boğazlar'ın bu durumu, Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girdiği 29 Ekim 1914 tarihine kadar devam etmiştir.

Sonuç

İstanbul Boğazı, geçmişten günümüze askerî açıdan stratejik bir mevkiye bulunmasının yanında, uluslararası deniz taşımacılığının da mühim bir geçiş noktası olmasından dolayı önemini hiç yitirmemiş bir su yoludur. İstanbul'un güvenliğinin sağlanması açısından da ayrıca ehemmiyetlidir. Osmanlı hâkimiyeti döneminde özellikle Karadeniz'in tamamıyla kontrol altına alınması sonucunda İstanbul Boğazı şehrin güvenliğinin sağlanması açısından bir süre önemini kaybetse de 17. yüzyılın ikinci yarısında Kazakların Boğaz'ı yağmalaması ve daha sonraki dönemlerde özellikle

¹¹¹ Söz konusu fener İngiltere'den 1264,5 kuruşa ithal edilmiş ve boğazın Rumeli tarafına konuşlandırılmıştı. BOA, A.AMD. 54/20, 1.7.1271; BOA, A.AMD. 59/12, 29.12.1271.

¹¹² BOA, A.MKT. MHM. 140/74, 17.02.1275.

¹¹³ BOA, Y.PRK.ASK.235/75. 21 Zilkade 1323.

¹¹⁴ Kemal Beydilli, "Boğazlar Meselesi", *TDVİA*, C. 6, s. 267-268.

1774'te imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra artan Rus tehlikesi, tekrar başkent'in güvenliğinin sağlanmasını gündeme getirmiş ve bu konuda yeni tedbirler alınmasını zorunlu kılmıştır. Bu çerçevede Boğaz'ın her iki yakasına yeni kaleler inşa edilerek buralara daha fazla asker yerleştirilmiştir. Tanzimat sonrasına kadar genel olarak Boğaz hisarları olarak adlandırılan bu yapılar kısmen Bostancı Ocağı'nın kısmen de Kaptan-ı Derya'nın sorumluluğu altında bulunan Boğaz Nazırlarına bırakılmıştır. Tanzimat'ın ilanı ve özellikle Kırım Savaşı sonrasında Boğaz'ın güvenliğinin sağlanması Tophane-i Âmire'nin sorumluluğuna bırakılmış ve giderek Boğaz'da tabya sistemine geçilerek topçu askeri ve modern topların yerleştirilmesine çalışılmıştır. Genel itibarıyla bu savunma yapıları ile top mühimmatının yeterli olmadığı söylenebilir. Bu hususta nitelikli eleman eksikliği ile finansal sorunlar temel etken olmuştur. Fakat buna rağmen Devlet, Boğaz'ın güvenliğini sağlamak için büyük ve en modern topların temini, torpido, projektör, telgraf ve yol şebekesi kurmak için büyük çaba göstermiş ve bunda da büyük ölçüde başarılı olmuştur.

Kaynaklar

A) Arşiv Kaynakları (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi)

1- Defterler

Bâb-ı Defteri Baş Muhasebe Tasnifi (D. BŞM.)

5750

Maliyeden Müdevver Defterler Tasnifi (MAD.)

17611, 17607

Kamil Kepeci Tasnifi (KK.)

2161/14

2- Belgeler

Âli Emiri Tasnifi

I. Abdülhamid (BOA, AE. SABHD. I.)

354/24815

III. Selim (BOA, AE. SSLM. III)

8/371; 11/587; 329/19083

IV. Mustafa (BOA, AE. SMST. IV)

1/41

II. Mahmud (BOA, AE. SMHD. II.)

29/1781; 47/3092; 54/3553

Hatt-ı Hümayun Tasnifi (HAT.)

192/9385; 196/9805; 208/11018; 238/13255; 473/23134; 1357/53190; 1391/55526; 1391/55446; 1396/55932; 1399/56274; 1399/56277; 1403/56746; 1458/21

Cevdet Tasnifi

Askeriye (C.AS.)

1/39;82/3840;167/7335;511/21309;633/26701;1120/49619;1140/50667;1144/50873;1157/514
56;1194/53365; 41283; 941/40824; 44904;

Bahriye (C. BH.)

13/641; 48/2296; 99/4781; 174/8181; 218/10153

Maliye (C. ML.)

21227

Sıhhiye (C. SH.)

26/1276

İradeler Tasnifi

Mesail-i Mühimme (İ. MSM.)

15/339; 17/396

Meclis-i Mahsus (İ. MMS.)

17/383;17/397

Meclis-i Vâlâ (İ. MVL.)

28/464

Dâhiliye (İ. DH.)

272/17008

Hususi (İ. HUS.)

156/69

Saderet Mühimme Kalemî (A. MKT. MHM)

140/74; 226/31; 322/40; 335/78; 427/66; 429/13; 452/83; 745/2

Sadaret Amedî Kalemî (A. AMD.)

43/16; 54/20; 59/12

Sadaret Divan Kalemî (A. DVN.)

1/4

Yıldız Evrakı Tasnifi

Askerî Maruzat (Y. PRK. ASK.)

2/27; 234/93; 235/75; 261/71

Mütenevvi Maruzat (Y. MTV)

5/49

Yaveran ve Maiyyet-i Seniyye Erkan-ı Harbiye Dairesi (Y. PRK. MYD)

3/14; 21/15

B) Basılı Eserler

Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l- Âsâr ve Hakâikü'l- Ahbâr*, Haz. Mücteba İlgürel, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1994.

Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, Haz. Sadık Emre Karakuş, Murat Babuçoğlu, TOBB Yayınları, Ankara 2017.

Abdülhak Molla, *Târih-i Livâ*, Haz. Mehmet Yıldız, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013.

- BEYDİLLİ, Kemal, "Boğazlar Meselesi", *TDVİA*, C. 6, s. 267-268.
- BİLİCİ, Faruk, *XIV. Louis ve İstanbul'u Fetih Tasarısı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2004.
- Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târîhi*, Haz. Mehmet Ali Beyhan, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2003.
- ÇEPNİOĞLU, Ömer, *Yoros Kalesi Kazılarında Bulunan Osmanlı Dönemi Sikkeleri*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Sanatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015.
- Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, Haz. Abdülkadir Özcan, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995.
- EYİCE, Semavi, "Yoros", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. VII, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1993, s. 534-536.
- EYİCE, Semavi, *Bizans Devrinde Boğaziçi*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2007.
- EYÜPGİLLER, Kemal Kutgun, Yaşa, Yeşim, *İstanbul Boğazı Kale ve Tabyaları*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2019.
- GÖKBİLGİN, Tayyib, "Boğaziçi", *TDVİA*, C. 6, s. 260-261
- KOÇU, Reşat Ekrem, "Boğazın Eski Kale ve Tabyaları", *İstanbul Ansiklopedisi C. V*, İstanbul 1961, s. 2851.
- KONUĞÇU, Enver, "Kocaili Livasının Karadeniz Girişindeki Yoros Kazası", *Uluslararası Çoban Mustafa Paşa ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu-IV, Bildiriler*, (2017) s. 61-79.
- SHAW, Standford, *Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim*, Kapı Yayınları, İstanbul 2008.
- ŞENYURT, Oya, "III. Selim Döneminde İnşaat Ortamını Yönlendiren İki Fransız Mühendis ve Kale Tamirleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVIII / 2, 2013, s. 487-521.
- WITTMAN, William, *Osmanlı'ya Yolculuk (1799-1800-1801)*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara 2011.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, "Kaynarca Muahedesinden Sonraki Durum İcabı Karadeniz Boğazının Tahkimi", *Belleten*, XLIV, 1980, s. 511-534.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, TTK Yayınları, Ankara 2014.
- Vaka-Nüvis Es'ad Efendi, Es'ad Efendi Tarihi*, Haz. Ziya Yılmaz, OSAV, İstanbul 2000.
- Vak'anüvis Halil Nuri Bey, *Nurî Tarihi*, Haz. Seydi Vakkas Toprak, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2015.
- VAKKAS, Seydi, "İstanbul Boğazı'nın Savunma Önlemleri Kapsamında Boğaz Kalelerinin Tahkimi (1789-1792)", *İbn Haldun Anısına Türkiye ve Türk Dünyası Araştırmaları VI*, Ankara 2020, s. 265-314.
- YAŞA, Yeşim, *Poyraz Kalesi Restorasyon Projesi*, İÜFBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2012.
- YEŞİL, Fatih, *İhtilaller Çağında Osmanlı Ordusu*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2016,
- YILDIZ, Murat, *Bostancı Ocağı*, Yitik Hazine Yayınları, İzmir 2012.
- ZENGİN, Ersoy, *Tophane-i Amireden İmalat-ı Harbiyeye Osmanlı Devleti'nde Harp Sanayii 1861-1923*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2015.

KOSOVA PRİZREN SİNAN PAŞA CAMİ 2007-2012 RESTORASYONU ÖRNEĞİNDE ORTAK MİRASIMIZIN KORUNMASI*

Serap SEVGİ**
Jusuf XHİBO***

Öz: Kosova Prizren Sinan Paşa Cami, klasik Osmanlı döneminde Balkanlar'da inşa edilen, ters "T" plan kurgusunda "Tek Kubbeli Hünkâr Cami"leri arasında sınıflandırılabilir. Prizrende Bistriça Nehri'nin yakınında, Şadırvan bölgesinde kentin merkezi konumunda yer almaktadır. Sinan Paşa Cami, kentin kültürel peyzajında Osmanlı kültürünü yansıtan güçlü bir imgedir. Kubbe çapı ve yüksekliği bakımından Balkanların en büyük camilerinden biri olup uzun ince minaresi, harimindeki barok-Türk stili karışımı kalemşi ve duvar resimleriyle özel bir yere sahiptir. Son yüzyıldaki savaşlar, onarımlar ve işlev değişikliği nedeniyle son cemaat yeri yok olmuş, hariminde tahribatlar meydana gelmiş olmasına karşın Cami mimarî bütünlüğünü ve özgün değerlerini koruyarak 2007 yılına restorasyon çalışmaları öncesine ulaşmıştır. Tarihi çevrede toplumun ihtiyaçları gözetilerek yerin ruhunun yaşatılması için Sinan Paşa Cami'nde gerçekleştirilen 2007-2012 yılları restorasyon çalışmaları; arşivlerde, sahada ve

*Sinan Paşa Cami Restorasyon Projesi Çalışmaları 2001-2007 yıllarında Kosova Kültür Bakanlığı, Priştine ve Prizren Bölge Kültürel Miras Merkezi ile Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve Vakıflar Genel Müdürlüğü ortak çalışması, restorasyon uygulaması 2007-2012 yıllarında Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı ile ortak işbirliğinde gerçekleştirilmiştir. Yazarlar restorasyon projesi ve uygulamasından birlikte görev aldıkları Kosova Cumhuriyeti, Kültür Bakanlığı, Prizren Bölge Kültürel Miras Merkezi'nde Kosova Türklerinden Hakkın rahmetine kavuşan Mimar Fikret TİKVEŞ'i minnetle anmaktadır. Restorasyon çalışmalarına destek veren Kosova Cumhuriyeti, Kültür Bakanlığı, Prizren Bölge Kültürel Miras Merkezi'ne, İslam Birliği Başkanlığına, Kosova Barış Gücü Türk taburuna, Dışişleri Bakanlığına, Prizren halkına, ayrıca Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı Başkanlığı Kosova Koordinatörlüğüne, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden yapı denetim ekibi ve uygulayıcı firma ekibine teşekkürleri sumaktadır

**Dr. Yüksek Mimar, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, e-mail: serapsevgi06@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3049-5908.

***Yüksek Mimar, Arkeolog, Kosova Cumhuriyeti, Kültür Bakanlığı, Prizren Bölge Kültürel Miras Merkezi, e-mail: jxhibo@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-3739-4774.

yapının bünyesinde yapılan araştırmalar, yapının sorunları ve nedenleriyle koruma müdahalelerini kapsamaktadır. Bu çalışmada caminin koruma sorunları ve restorasyon uygulamaları korumanın tarihi açısından ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kosova, Prizren, Konservasyon, Restorasyon, Rekonstrüksiyon.

PROTECTION OF OUR COMMON HERITAGE IN THE CASE OF THE SINAN PASHA MOSQUE 2007-2012 RESTORATION IN KOSOVO PRIZREN

Abstract: The Kosovo Prizren Sinan Pasha Mosque can be classified among the ‘Single Domed Sultan Mosques’ built-in reverse T plan setup, in the Balkans during the classical Ottoman period. It is in the center of the city in Shadrvan district, near the Bastrica river in Prizren. The Sinan Paşa Mosque is also a powerful image reflecting Ottoman culture in the cultural landscape of the city. It is one of the largest mosques in the Balkans in terms of dome diameter and height, and has a special place with its tall, thin minaret, baroque-Turkish style mixture hand drawn and wall paintings in its harim. Due to wars, restorations, and changes in function in the last century, the last community place was destroyed, despite the destruction of its harim, the mosque preserved its architectural integrity and original values and reached 2007 before the restoration works. Restoration works carried out in the Sinan Pasha Mosque between 2007 and 2012 to keep the spirit of the place alive by considering the needs of the society in the historical environment, the research carried out in the archives, in the field and within the structure cover the problems and reasons of the building and conservation interventions. In this study, the preservation problems of the building and restoration practices are discussed in terms of the conservation repair history.

Key Words: Kosovo, Prizren, Conservation, Restoration, Reconstruction.

Giriş

Kültürel mirasın özgün değerlerinin korunarak evrensel kültürel birikime katkı sağlaması koruma politikalarının temel amacını oluşturmaktadır. Yurt dışında bulunan ortak kültür varlıklarımız olan Türk İslam eserleri, bulunduğu coğrafyanın kendine özgü kaynaklarının etkileşiminin bir sentezi olarak toplumlar için güçlü bir bellek oluşturmaktadır. Bu çerçevede tespit ve envanter çalışmaları akabinde yerin ruhunu koruyacak şekilde özgün değerlerine sadık kalarak gerçekleştirilen restorasyon faaliyetleriyle tarihi belge niteliğindeki taşınmaz kültür varlıkları geleceğe taşınabilirler.

Bu uygulamalardan biri olan Kosova Prizren Sinan Paşa Cami kentin kültürel peyzajında önemli bir konuma sahiptir. Son yüzyılda son cemaat yeri yok olmuş ve geçirdiği çeşitli onarımlara karşın mimarî form, yapım malzemesi ve tekniğiyle özgün değerlerini büyük ölçüde koruyarak varlığını sürdürmüştür. Yapının onarım öncesi araştırma, belgeme ve koruma projeleri 2001-2002 yıllarında elde edilmiş, uluslararası anlaşmaların imzalanmasından sonra 2006-2007 yıllarında korunma sorunları güncellenerek, restorasyonu 2007-2012 yıllarında ve çevre düzenleme uygulaması ise 2014 yılında tamamlanmıştır. Toplumlar arası ortak belleğin önemli bir eseri olan Sinan Paşa Cami'nin koruma çalışmaları çağdaş koruma ilkeleri çerçevesinde yerel idarelerin teknik uzmanları ve kanaat önderleriyle iş birliği içerisinde katılımcı bir şekilde birlikte disiplinler arası uzmanların çalışmalarıyla gerçekleştirilmiştir.

Sinan Paşa Cami tarihî dokudaki imgesi, arka avlusu ve tarihî dokuyu içeren yapıyı çevreyle birlikte bütünleşik koruma anlayışıyla ele alınmıştır. Böylece Cami avlusundaki kütüphane, el sanatları ve din hizmetleriyle ilgili birimler ile namaz vakitleri arasında vakit geçirilecek mekânları ve tarihî dokuya uygun peyzajıyla toplum hayatında sosyal kültürel bir alana dönüştürülmüştür.

1. Sinan Paşa Cami

1.2. Yapının Konumu

Prizrenin Yovanka Radivoyeviç Caddesinde, Şadırvan diye bilinen merkezinden kale kısmına doğru yükselen bölümünde yer almaktadır (Şekil 1). Cami kuzey-güney yönünde konumlanmıştır. Kuzey ve batı yönünden yola cepheli olup Belediyeye ait 5 adet dükkân cami minaresi ve avlu duvarına bitişiktir. Doğu yönünde son cemaat yerine bitişik alt kotta dükkânlar bulunmaktadır. Dükkânların arkasından güney yönünde bir avluya sahiptir (Resim 1).

1.1. Yapının Tarihçesi

Prizren Sancağı 1455 yılında Fatih Sultan Mehmed Han döneminden 1912 yılında I. Balkan Savaşına kadar Osmanlı İmparatorluğu idaresinde kalmıştır. Bu dönemde birçok Türk İslâm eseri cami, medrese, hamam inşa edilmiş ve bu özellikleriyle Osmanlı kültürünün Balkanlar'daki önemli merkezlerinden birisi olmuştur.¹ Klâsik Osmanlı Mimarîsi eserlerinden biri

¹ Abib Ahmedî, Theranda- Prizreni ndër shekuj, Prizren 1996, s. 94-98; Raif Vırmıça, Kosovada Osmanli Mimari Eserleri 1, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999, s. 5-9.

olan Sinan Paşa Cami² son cemaati yeri dışında mimarî bütünlüğü ve özgün değerlerini büyük oranda koruyarak onarım öncesine ulaştırmıştır.

Yapı “Evkaf Kuyudi Kadimesi 757 Defterleri’nin 15-24.üncü sayfalarında, Sofi Sinan Paşa Camii adıyla mukayyet edilmiştir”. Müellif aynı sicilin 17. sayfasında bu caminin sadece “Sinan Paşa Camii” olarak geçtiği bildirilmektedir.³ Bu kayıtlar caminin 1882’den çok daha önce inşa edildiğine işaret etmektedir. Caminin Hicri 1024/Miladi 1615 yılında Sinan Paşa tarafından inşa edildiği ilk olarak İvan Yastrebov vermiştir.⁴ Ebced hesabıyla verilen caminin inşaat tarihi mihrabın sol tarafı üzerindeki bir süslemenin merkezinde yer alan kitabede yer almaktadır.

Bânîsi olan Sofî Sinan Paşa İmrahor, 1590’da Budin Beylerbeyi, 1594-1595’de Kars, 1595-1596’da Erzurum, 1596-1597’de Eğri, 1600-1601’de Bosna Beylerbeyi, 1604-1605’te Sadaret Kaymakamı, 1607-1608’de Bosna, 1608-1609’da Şam valisiyken vefat ettiği, Bosna Valisiyken bu camiyi inşa ettirdiği düşünülmektedir.⁵

1915 yılına kadar caminin ayakta olan son cemaat yerinin yıkılmasına yönelik çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bu görüşlerden biri 1915-1918 yıllarında⁶ mühimmat deposu olarak kullanılan caminin bir patlamada tahrip olduğu⁷ bir diğer görüş ise camii inşasında “Sveti Arhangel Manastırı”ndan alınan taşların kullandığı⁸ öneri sürülerek 1939’da son cemaat yerinin

² Ekrem Hakkı Ayverdi, “Yugoslavya’da Türk Abideleri ve Vakıfları”, Vakıflar Dergisi, III (1956), s. 151-223; Hasan Kaleshi ve İsmail Redzep, Prizrenac Kukli-Beg i Njegove Zuduzbine (Prizren’li Kukli Bey ve Vakıfları), Orijentalni Institut u Sarajevu, Prilozi za Orientalnu Filologiju, VIII-IX, Sarajevo 1960, s. 143-160.

³ Ekrem Hakkı Ayverdi, Aydın Yüksel, Gürbüz Ertürk, İbrahim Numan, Avrupa’da Osmanlı Mimari Eserleri Yugoslavya 3. Kitap, İstanbul Fetih Cemiyeti, Seçil Ofset, İstanbul 2000, s. 189.

⁴ Ivan Jastrebov, Podaci za istoriju srpske crkve, Belgrad 1879, s. 91-109; Ivan Jastrebov, Stara Srbija, Pristina 1995, s. 40.

⁵ Kemal Özergin, Hasan Kaleshi, İsmail Eren, “Prizren Kitabeleri”, Vakıflar Dergisi, VII (1968), s.82; Ayverdi, a.g.e, s. 189.

⁶ Muhamed Shukriu, Prizreni i lashtë-morfologjia e ecurive për ruajtjen e kulturës materiale, Prizren 2001, s. 297; Raif Vırıçça, Prizren Türk Halk Türküleri ve Hikayeleri, Prizren, 2018,s.34; Fetnan Derviş, XVIII.-XIX. Yüzyıllarda Prizren: Siyasi Ve Sosyo-Ekonomik Tarihi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul, 2007, s. 153.

⁷ Nehat Krasniqi, “Kronika (Menakıb) e Tahir Efendiut- Burim i rendesishem per historine e kultures në Prizren gjate periudhes Turko-Osmane”, Edukata Islame, Nr. 57 (1995), s. 70; Altay Suroy Receptoğlu, Prizren’de Türk Dönemi Kültür Mirası, Prizren, 2009, s. 62-73.

⁸ Husref Redzic, “Pet Osmanlijskih Potkupolnih Spomenika kulture na Kosovu i Metohiji”, Starine Kosova i Metohije, I, Priştine 1961, s. 98; Özergin, Kaleshi, Eren, a.g.m., s. 82; Shukriu, a.g.e., s. 296-307; Slobodan Nenadovic, “Prizren Yakınında Kutsal Başmelekler

söküldüğü, Müslüman halkın tepkisi nedeniyle harim kısmının korunduğudur. Cami 1941 yılına kadar özgün işleviyle kullanılmış, 1948 yılında Prizren Kültür Anıtları Koruma Kurumu yönetime geçerek koruma altına alınmış ve 1952 yılında onarım görmüştür.⁹ 1968 yılında işlevi değiştirilerek “Doğu Dillerinde El Yazma Eserleri Müzesi”ne dönüştürülmüştür. 1969 yılında Prizren İslami Birliği’nin mülkiyetine geçtikten sonra 1992 yılında tekrar ibadete açılmıştır.¹⁰

1.3. Yapının Mimari Tanımı ve Plan Özellikleri

Sinan Paşa Cami “Ters T” plan tipinde ve “Tek Kubbeli¹¹ Hünkâr Camileri¹²” tipolojisinde sınıflandırılabilir. Son cemaat yerinin caminin kuzey cephesindeki kemer izlerinden dört taş sütun üzerinde üç kubbeyle örtülü olduğu anlaşılmaktadır. Bu mahalde *in-situ* olarak mermer sütun ve sütun ayaklarının kalıntıları bulunmakta olup yol kotundan yaklaşık 3,00 m yüksekliğindedir. Son cemaat yerinin orta aksından Cami girişi kotuna kadar kayrak taşlarıyla kaplı merdivenlerle erişilmektedir. Cümle kapısının sağında ve solunda mihrabiyeler bulunmaktadır. Döşemeleri beton parke olup eski taş kalıntıları da mevcuttur. Doğusunda moloz bir duvarla bitişik dükkânlarla ayrılmış, batısından düzensiz zemin kotlarıyla minareye erişilmekte ve farklı kotlarda taş sıraları yol kotuyla ilişkilenebilmektedir.

T plan şemasındaki caminin hariminin mihrap eyvanı tonoz, dörtgen ana bölüm ise kubbelidir (Şekil 2). Harime kuzey cepheden iki kanatlı ahşap bir

Manastırı” (Ed. Aleksandar Deroko) 5 Ocak 1965 Sırbistan Sanat ve Bilim Akademisi, Sosyal Bilimler Bölümü, 1967, s. 34-39, 54.

⁹ Özergin, a.g.e, s.82; Hasan Kaleshi, Najstariji Vakufski dokumenti u Jugoslaviji na arapskom jeziku, Priština 1972, s. 257-308; Jastrebov, Stara Srbija, s. 40; Ayverdi, a.g.e., s. 189.

¹⁰ Vırmaça, a.g.e., s. 26-34; Mehmet Zeki İbrahimgil ve Neval Konuk, Kosova’da Osmanlı Mimari Eserleri II, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006, s. 717-718.

¹¹ Aptullah Kuran, İlk Devir Osmanlı Mimarisinde Cami, Ankara, 1964, s. 3.; Ahmet Işık Doğan, Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları, Tekkeler, Zaviyeler ve Benzer Nitelikteki Fütüvvet Yapıları, İstanbul, 1977; Zeynep Oğuz, Multi-Functional Buildings of the T-Type in Ottoman Context: a Network of Identity And Territorialization, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ, Ankara, 2006, s. 17; Hamza Gündoğdu, “Osmanlı Mimarisinin Gelişim Süreci İçerisinde Kahire Hadım Süleyman Paşa Camii’nin Yeri”, Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, 2006, s. 124.

¹² Roksana Timotijevic, “Prizrenske dzamije i njihovadecoracija”, StarineKosova, Kitap IX, Pristina1990, s. 4; . Raif Vırmaça, a.g.e, 1999, s. 28; Semavi Eyice, İlk Osmanlı Devrinin Dini-İçtimai Bir Müessesesi: Zaviyeler ve Zaviyeli Camiler, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası (23), 1962, s. 1-80; Ayverdi, a.g.e, s. 190, Doğan Kuban, Osmanlı Mimarisi, YEM Yayınları, İstanbul 2017, s. 212, 208, 508-596.

kapıyla girilmektedir. Kapının söveleri mermerdir. Caminin ana kubbesi ve mihrap eyvanı trompları kürevi köşeliklere oturtulmuştur. Ana kubbe kasnağı ince yonu taşıyla sekizgen inşa edilmiş, köşeleri çıkıntılı payandalarla desteklenmiştir. Kasnağın her bir yüzünde sivri kemerli pencereler yer almaktadır. Kasnak silmeleri saçakla nihayetlendirilmiştir. Kubbe kurşun kaplamayla örtülmüştür.

Harim kible, doğu, batı ve kuzey cephelerinde alt sırada on ve mihrabın sağ ve solunda kapatılan iki pencere, ikinci sırada on üç, üçüncü sırada altı, dördüncü sırada üç ve kasnakta sekiz adet pencereyle aydınlatılmıştır. Alt sıradaki pencereler dörtgen formda söve ve lentolar dıştan ince yonu taşır. Alt pencerelerin ahşap kanatları özgün olup, batı cephesinde iki, güney mihrabın sağ ve solundaki pencerede ve doğu cephesinde iki alt pencerenin tavanında müzeyyen ahşap çıtalı tavanlar mevcuttur. Tahrip olmalarına karşın renk ve desenlerini korumaktadır. Pencerelerin üzerindeki sivri kemerli aynalıklarda barok bezemeler bulunmaktadır. Mihrap üzerinde bir adet gözpencere¹³ bulunmaktadır.

Mahfil harimin doğu yönünde olup yedi yuvarlak formlu mermer sütun üstüne oturtulmuştur. Mahfilin dairesel kesitli sütunlarının ayakları çokgen kesitli, üst başlıklar ise nebati süslemelidir. Mahfilin köşe sütun ayağı diğerlerinden farklı olarak alt kısmı dörtgen, üst kısmı ise çokgen formdadır. Dörtgen alt kısmında köşelerinde üst kısımda ise her bir ayak yüzünün ortalarında nebati yarım küre şeklinde çıkıntılar yapacak şekilde, bu kürevi çıkıntıların arasındaki bölümlerde ise kabartma olarak işlenmiştir. Harim kotundan taş bir kaideyle yükseltilmiş, üzerine ahşap döşemelidir. Mahfilin kemerleri ve etrafındaki alanlar barok tarzında bezenmiştir (Resim 2a). Mahfilin üst katına Cümle kapısının sağından duvar içinde taş basamaklarla ulaşılmaktadır. Mahfilin üst kat döşemesi ve korkulukları ahşaptır. Mahfilin kuzey beden duvarına birleştiği bölgede yapıya entegre edilmiş betonarme girişin önceki onarımlarda statik bir soruna karşı yapılmış olması muhtemeldir.

Mihrap nişi dış köşeleri birer sütunceyle süslü, üstü kıvrımlı mukarnas yaşmakla örtüldür. Altı sıra stalaktitli olan mihrabın üstü dikdörtgen çerçeveli bir silme ve az daha ötesinde bir silme daha olmak üzere, iki silmeyle kuşatılmıştır. Silme içindeki alanlar ise çeşit renklerde arabesk süslemelerle donatılmıştır (Resim 2b). Minber mermerden imal edilmiştir. Silmelerindeki çeşitli desen ve süslemeler mihraba işlenmiştir. Minberin altındaki silmeli kemer ve silmeli yatık olan mustatil çerçeveler içinde altı

¹³ Doğan Hasol, Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, İstanbul, 1998, s. 354.

adet sivri kemer vardır. Kemer üstündeki üçgen alan silmelerle bezeli üçgen bir çerçeveye kuşatılmıştır. Çerçeve ve üçgen alanlar gül ve yapraklı süslemelerle bezenmiştir. Dar ve küçük minber geçidin üstünde bir pencere taklidi yapılmıştır. Minber geçidi ve korkuluğu ahşaptır. 1992 yılında cami işlevine tekrar kavuşan Sinan Paşa Cami'nde, yeni bir Vaiz Kürsüsü mihrap eyvanının solunda köşeye yarım daire planda yerleştirildiği düşünülmekte olup, ahşap malzeme ile imal edilmiştir. Alt kısmı çokgen üst kısmın bir bölümü dış bir kısmı iç bükey bir tasarıma sahip olup tarihi değeri bulunmamaktadır.

Caminin dört cephesi akçe geçmez duvar örgü sisteminde ince yonu taşıyla inşa edilmiştir. Doğu ve batı cephelerinde alt sıradaki pencereler dörtgen formda taş söveli ve lentolu üzerinde sivri boşaltma kemerli ve büyük lokmalı demir parmaklıklıdır. Dört dizi hâlinde üst seviyedeki pencereler ise sivri kemerli ve dıştan tel içten ahşap doğramayla kapatılmıştır. Ayrıca pencerelerin iç kısmında ahşap hatıllar bulunmaktadır. Mihrabın doğu ve batı yönünde benzer şekilde alt pencere dörtgen formda ve içten dolap nişi olarak kullanılmak üzere kapatılmıştır. Üst iki sıra pencereler sivri kemerlidir. Güney yönünde göz pencereye (Resim 4) sahip olup beden duvarı sade taş silmeyle son bulmaktadır. Dıştan sekizgen kubbe kasnağının her bir yüzünde birer adet sivri kemerli pencere yer almaktadır (Resim 5).

Ön cephede, son cemaat yerinin yok olan kubbelerinin oturduğu taş kemer kalıntısının izleri görülmektedir. Kubbe seviyesinin ardında olan kısım ise sıralı moloz taşla inşa edilmiştir. Taç kapısı mermer söveli olup, basık kemeri lamba zıvana sistemli ve üzerinde yüzeyi tahrip olmuş şekilde mermer bir lento bulunmaktadır. Mermer aynalığın üzerindeki sivri kemerli pencerenin sağında ve solun birer adet ve kapının solunda bir adet rozet kabartması görülmektedir. Taç kapının sağ ve solundaki mihrabiyeler yer almaktadır.

Minare caminin batısında yer almaktadır. Kaidesi dörtgen, gövdesi ve peteği on altıgen, şerefesi dairesel formdadır. Dörtgen kaide bölümü on altıgen formda gövdeyle birleşen pabuç kısmında yarım daire profilli taş bilezikle, gövde ise şerefe altında yarım daire profilli ikinci bilezikle nihayetlenmektedir. Şerefe altında iki dış ve iki iç bükey kıvrımlarla genişleyen taş süslemeler yer almaktadır. Şerefe korkuluğu bezemesiz taş malzemedir. Minarenin külahına çıkış için minare kapısının üzerinden ahşap bir merdiven bulunmaktadır. Minare kapısı ahşap üzerine metal kaplanmıştır. Minarenin ahşap sereni üzeri kurşun kaplıdır.

1.4. Yapının Strüktür ve Malzeme Özellikleri

Cami harim kısmı dıştan 17,70 x 17,70 m kare planlı 14,05 m çapında merkezi kubbeli, dörtgen beden duvarları ortalama 14,25 m, kubbe kasnağı 2,60 m ve kubbe yüksekliği harim döşemesinden 22,86 m yüksekliğindedir. Mihrap eyvanı 7,60 x 6,20 m, tonozu mihrap yönünde yarım kubbelidir. Minaresi 3,35 x 3,10 m kaidesi ampattanlı şekilde ve yol kotundan ortalama aleme kadar 42 m yüksekliğindedir. Beden duvarları dıştan ince yonu taşla akçegeçmez teknikte, içte moloz taş üzere sıvalı olmak üzere sandık duvar olarak inşa edilmiştir. İç kısımda dörtgen harim dört köşeden tromplarla sekizgen forma, kasnak seviyesinde ise daire formuna ulaşmıştır. Trompların altında stalaktit süslemeler mevcuttur. Pencere içlerinde açıklıkları güçlendirmek için ahşap hatıllar yerleştirilmiştir. Mihrap eyvanı tonozu kible yönünde stalaktitli köşe geçişiyle yarım kubbeyle dönüşerek beden duvarlarıyla birleşmiştir. Yapının iç kısmında kubbeyi taşıyan beden duvarlarındaki kemerler çift merkezli sivri kemerlerdir. Pencere ve pencere aynalıklarında yuvarlak ve sivri kemerlerle taç kapıda basık yuvarlak kemer kullanılmıştır. Yapının ana taşıyıcı sisteminden ayrı şekilde mahfil mermer sütunlar üzerinde ahşap döşemeyle inşa edilmiştir.

Caminin temel yapı malzemesi taştır. Caminin son cemaat yeri sütun kalıntıları traverten türü kireç taşı özelliğinde, ana giriş kapısındaki söveler ise iri kristalli mermer taşıdır. Caminin taç kapısının kemer açıklığında, lamba zıvana geçmeli ve siyah ve pembemsi renklerde mermer malzemedir. Beden duvarlarının tamamında gözenekli traverten türü kireç taşı kullanılmıştır. Ayrıca ince yonu profilli taş silmelerle çevrilidir. Cami iç beden duvarlarında moloz taş kullanılmıştır. Harimde Hünkâr Mahfilinin alt katındaki mermer sütun ve başlıkları mermer malzemedir. Minarede kullanılan taş malzeme ise killi kireç taşıdır. Taşın içerisindeki yoğun kilin su tutma olasılığı yüksek olduğundan atmosferik etkiler nedeniyle bozulmaları önlemek için önceki onarımlarda taş yüzeylere sıva uygulanmıştır.

Cami iç mekânın tüm duvarları, kubbenin iç yüzeyi, minarenin gövdesi ve şerefesi çeşitli nitelik ve kalınlıklarda harç ve sıva katmanlarıyla kaplanmıştır. Özgün sıvalarda kirecin kullanılması yanında minarede ve iç mekânda kuzey cephedeki sıvada katkı malzemesi olarak at kılından ziyade insan saçına benzer malzemeye rastlanıldığı, minberin bulunduğu kible cephesinden alınan numunede ise katkı malzemesi olarak kıtık bulunduğu tespit edilmiştir. Ayrıca sonraki onarımlarda %10 çimento %15 kireç malzeme belirlenmiştir. Harç karışımında 2-5 mm arasındaki agreg

kullanılmıştır. Genel olarak harç karışımı kireç, kuartz ve sleyt taşı agregaları, kırık veya kıl katkıdır.¹⁴

Caminin iç beden duvarlarında pencere aynalıklarında, kubbe ve tonozlarda secco tekniğiyle kalem işi süslemeler bulunmaktadır. Ahşap malzeme caminin pencere ve kapı doğramaları, pencere iç kapakları, ikinci, üçüncü ve dördüncü sıra ve kasnak pencere içliklerinde, Cümle kapısında, Hünkâr Mahfili ve minber korkuluğunda kullanılmıştır. Pencere içi kapaklarından birkaçı ve pencere tavanlarında geometrik desenli, çıtalı süslü ahşap süslemeleri günümüze ulaşmıştır. Diğer ahşap elemanların değişmiştir. Metal malzeme caminin alt sıra pencerelerinde büyük lokmalı demir parmaklıklarda, üst örtüsünde kurşun kaplama, kubbe ve minare alemlerinde kullanılmıştır.

1.5. Yapının Süsleme Özellikleri

Caminin iç mekânı moloz taş üzeri sıva yüzeylerde secco (kuru sıva üzerine boyama tekniği) olarak uygulanan Barok-Türk stili karışımı kalemişi ve duvar resimleri bulunmaktadır.¹⁵ Mavi rengin en çok kullanıldığı barok tarzındaki motifler, çiçek, spiral yapraklar ve meyve kompozisyonlarından oluşmaktadır. Mihrabın üst kısmında dört minareli cami motifi dikkat çekicidir (Resim 3). İnce yonu taş mihrap üzerine alçı sıva üzerine secco tarzında farklı dönemlerde uygulanan son katman nebati süslemelerin benzeri minber merdiveni yan yüzeyinde ve mahfil kemerleri üzerine de uygulanmıştır. Ahşap pencere kanatları ve tavan süslemelerinde sülyen ve yeşil renkler kullanılmıştır.

2. Sinan Paşa Cami Restorasyon Çalışması

2.1. Araştırmalar ve Belgeleme

Sinan Paşa Cami'nin restorasyonu kapsamında rölöve, restitüsyon ve restorasyon projelerinin yapılması için arşiv belgelerine ulaşılmış daha önceden yapılmış çizimsel, fotografik ve literatür çalışmaları derlenmiştir. Ölçüm çalışmaları yapılarak Caminin rölövesi hazırlanmış, analitik rölöveyle sorunları ve nedenleri ortaya konulmuştur. Yapı malzemeleri ve bozulma bölgelerinden alınan örneklerin petrografik ve minerolojik özellikleri arkeometrik çalışmalarla belirlenmiştir.

¹⁴ Arkeometrik çalışmalar İstanbul Merkez Restorasyon ve Konservasyon Laboratuvarı Müdürlüğüne gerçekleştirilmiştir.

¹⁵ Nimetullah Hafız, "Prizren'de Sinan Paşa Camii'nde Türk Sanatı", Çevren dergisi, 16, Priştine (1977), s. 61-71.

2.2. Bozulma Nedenleri, Değişimler ve Koruma Sorunların Tespiti

Camide meydana gelen değişim ve bozulmaların başlıca nedenleri insan ve doğa etkilidir. Bunları mimarî unsurlarda ekleme, değiştirme ve kaldırma suretiyle yapının özgün plan kurgusu ve cephe düzeninde niteliksiz onarım ile savaşlar ve bilinçli (vandalizm) tahribatlar olarak ifade edebiliriz. Camide meydana gelen değişimler, yapısal ve malzeme sorunları ve nedenleri renkli haritalama yöntemiyle oluşturulmuştur. Müdahale biçimleri ve ölçeği bu çalışmayla belirlenmiştir (Şekil 3).

2.2.1. Değişmişlik/Değişimler

Caminin geçirdiği temel değişiklikler; son yüzyılda değişen iktidar süreçleri içerisinde son cemaat yeri yıkılmıştır. İç mekânda özgün döşemesi yok olmuştur. Cami işlevi dışında müze olarak kullanımına yönelik uygulamalarda mahfilin kuzey beden duvarına entegrasyonunda çimento içerikli malzeme kullanılmıştır. Mihrap eyvanın doğu ve batı yönündeki pencereleri obje sergilemek üzere niş şeklinde kapatılmıştır. Zaman içerisinde yok olan Caminin pencere içlikleri yerine muhdes ahşap doğramalar uygulanmıştır.

2.2.2. Yapısal Sorunlar

Caminin son cemaatinin yıkılması bu alanın zemininde ve duvarlardaki yüzey taşlarında özellikle taç kapısında tahribat yaratmıştır. Ancak caminin güneydoğu yan köşesindeki yerel çatlaklar olarak değerlendirilebilecek dikey çatlaklar dışında, yapı ve yapı elemanlarında herhangi bir çatlak izi oluşmamıştır. Doğu cephesinde pencere kemerlerinde, beden duvarlarının derzlerinde açılmalar başlamıştır. Zamanın etkisi, su penetrasyonu ve bakım eksikliğinden dolayı taşa bir miktar bozulma meydana gelmiştir. Üst örtüsünde kurşun kaplamanın birleşim detaylarındaki sorunlar nedeniyle atmosferik olaylara ve yağışlara maruz kalan yapı, ayrıca drenaj sistemi tıkanığından zemin ve çevre sularından kaynaklı yükselen neme maruz kalarak beden duvarlarında sıvalı yüzeylerde bozulmalar oluşmuştur.

Statik değerlendirmelerde genel olarak Cami'nin stabilite sorunu olmadığı görülmüştür. Ancak Prizren'in MSC (Mercalli-Cancani-Sieberg) ölçeğine göre IX. derece (şiddetli/Richter ölçeğine göre 7 üstü) deprem bölgesinde yer alması¹⁶ nedeniyle sismik stabiliteye ilişkin yasal gereksinimlerin karşılanması için statik ve dinamik analizler yapılarak gerekli müdahaleler değerlendirilmiştir. Buna göre yapının son cemaat yerinin yeniden inşa

¹⁶ Predrag Gavrilovic, Sinan Paşa Cami Restorasyonu işi, "Prizren'deki Sinan Paşa Cami Hariminde Yapısal Konsolidasyon Onarımı ve Güçlendirilmesi İşlerinin Açıklaması", Prizren (2007).

edilmesi için üzerine gelecek yükler hesaplanarak zemin emniyetinin sağlanması, bu bölümün mevcut camiyle bütünleşmesinde ve sismik stabilite için gerekli güçlendirme bütünlük olarak ele alınmıştır.

2.2.3. Malzeme Sorunları

Caminin kuzey cephesinde son cemaat yerinin yıkılmasına bağlı olarak fiziksel etki nedeniyle yüzeydeki taş ve mermer malzemede parça kaybı, 2 ila 5 cm'ye varan yüzey kayıpları şeklinde görülmektedir (Resim 6a). Yapının diğer cephelerinde alt sıra pencere sövelerindeki taş malzemede lokmalı demir parmaklıkların deliklerinde, çevresel etkilerden kaynaklı korozyon, çatlama ve kopmalar oluşmuştur. Cami yüzeyinin üst örtüden kaynaklı su alması nedeniyle taş malzemede nem yoğunluğu yüzey kayıplarını hızlandırmıştır. Caminin özgün killi kireç taşı ve mermer bünyelerinde çeşitli büyüklüklerde kılcal ve derin çatlaklar görülmektedir. Cephe kaplamaları, sütun kaide başlık ve gövdeleri, kapı ve pencere sövelerinde rastlanan bu bozulmalar sarsıntı ve yer hareketleri, zemin oturmaları, yüksek ve düşük değerlerde ısı değişimleriyle darbe etkili fiziksel olaylardan kaynaklanmaktadır (Resim 6b). Dış cephelerde taş sırası derzlerinde boşalmalar ve ayrılmalar yağmur suyunun içyapıya daha kolay ulaşmasını sağlayarak bozulma sürecini hızlandırıcı rol oynamıştır. Daha çok iklimsel faktörlerin etkisiyle taş malzemelerin yüzeylerinde meydana gelen aşınma (erozyon) erime Caminin kuzey cephesi, Cümle kapısı, minare giriş ve kubbeye çıkışı, şerefe kapısı ve alt sıra pencere söveleri, sağ ve sol mihrabiyelerin stalaktitlerde meydana gelmiştir (Resim 6c).

Camide, dış etkenlere açık ve nem yoğunluğunun artış gösterdiği alanlarda (özellikle duvarların daha az güneş alıp daha uzun ıslak kaldığı bölümlerinde) (kuzey ve kuzey batı cephelerde) yosun, mantar, liken gibi gelişmemiş bitkiler biyolojik patina (yosunlaşma) oluşturarak taş yüzeylerini örtmüş, ayrıca köklü bitkilenmeler oluşmuş özgün taş malzemede tahribat yaratmıştır (Resim 6). Caminin taş yüzeylerine kurşun kaplama altındaki çamur sıvanın akması dışında, kurşun kaplama, kenetler, pencere parmaklıklarında zaman içerisinde dış etkenlerden kaynaklı pas lekeleri meydana gelmiştir (Resim 6b).

Caminin hariminin kuzey cephesi başta olmak üzere, bezeme bulunan yüzeylerde özgün sıvalara rastlanmasına karşın, zaman içerisinde bezeme olmayan bölümlerde yapılan onarımlarda kullanılan kireç ve çimento içerikli sıvalarda nem ve eskimeye bağlı kısmi dökülme, eksilme ve ayrılma gibi fiziksel bozulmalar oluşmuştur (Resim 7).

Caminin iç beden duvarları, ana kubbesi, mihrap tonozunda yer alan sıva üzerine boyama yöntemiyle (secco) yapılmış farklı dönem bezemelerin

boyalarında tozuma ve dökülme, sıvalarında ise eksilme, çatlama ve ayrılmalarla ahşap pencere kapakları ve pencere tavanlarındaki boyalarda dökülmeler ve tozumalar oluşmuştur.

Hünkâr mahfilinin üzerindeki bitkisel motifli süslemeler taşın üzerine yapılan ince sıvaya uygulanmış olup, toz ve ortam kirlerinden kaynaklanan yüzeysel birikimler, renk değişimiyle boya dökülmeleri gözlenmiştir (Resim 8).

Camideki özgün ahşap pencere kapakları form ve malzemesini büyük ölçüde korumakla birlikte ahşap elemanlarda kısmi eksilme, aşınma, çatlama, yarıma ve kirlenme gibi fiziksel tahribatlar meydana gelmiştir. Pencere tavanlarında ahşap süslemelerde ise parça kayıpları mevcuttur. Yapının içlik pencereleri yok olmuş, geçmiş dönem onarımlarda yağlı boya uygulanmış ahşap doğramalar yapılmıştır. Cümle kapısı, minber korkuluğu ve hünkâr mahfili korkuluğu ahşap olup, yağlı boya ile boyanmış ve özgün değildirler. Ayrıca minarenin sereni yıpranmıştır (Resim 9).

Caminin alt sıra pencerelerinde taş malzeme üzerine klasik büyük lokmalı demir parmaklıklarda korozyondan kaynaklanan pas lekeleri oluşmuş, insan eliyle yapılan tahribatlardan dolayı kısmi malzeme kayıpları bulunmaktadır. Caminin kubbesiyle minare külahını kaplayan kurşun levhalar dönem dönem yenilenmiş olup, kurşun levhalar düşey sırtlarında ve yatay birleşimlerinde köstekler ve silmelerde alınlık ve damlalık detayları bulunmadığından yapı üst örtüden su almaktadır.

2.3. Sinan Paşa Cami Restitüsyon Önerisi

Osmanlı klasik döneminde kamusal yapıların çoğu Hassa Mimarlar Ocağınca tasarlanmakta ve denetlenmektedir.¹⁷ Bu nedenle kamusal mimarî yapıların yapım tekniği ve biçimsel özelliklerinde Osmanlı Mimarîsi etkisini gösterse de bulunduğu bölgenin mimarî özellikleri, malzeme imkânları, kültürel farklılıkların, sosyal ve iktisadi durumun etkileşim sonucu bir sentez olarak tasarlanmıştır. Prizren’de Osmanlı İmparatorluğu döneminde inşa edilen Türk-İslam eserleri hem Anadolu hem de Balkan kültürlerinin izlerini taşımaktadır. Kent, halen günümüzde korunmuş olan Müslüman ve Hristiyan eserleriyle Osmanlı İmparatorluğu dönemi şehir dokusunu büyük ölçüde korumaktadır.

Sinan Paşa Cami 1615’de inşa edilmiş, son cemaat yeri bir dönem kapatılarak iki katlı kullanılmıştır. 1915-1918 yıllarında askerî mühimmat deposu kullanımı esnasında yaşanan patlamayla hasar görmüş, son cemaati

¹⁷ Şerafettin Turan, “Osmanlı Teşkilatında Hassa Mimarları”, Tarih Araştırmaları Dergisi, 1/1, Ankara, 1963, s. 157-202.

yıkılmıştır. 1952 yılında onarım geçirmiş, 1968 yılında müze işlevi için mihrap eyvanındaki alt sıra pencereler dolap nişine dönüştürerek kapatılmış, üst sıra pencerelere ahşap doğramalar yapılmış, hünkâr mahfilinin güçlendirilmesi amacıyla beton kiriş eklenmiştir. Minaresinin taş yüzeyi koruma amacıyla sıvayla kapatılmış, 1992’de tekrar cami işlevine dönüştürülmüştür.

Restitüsyon kaynakları öncelikle yapıdan gelen izler, tarihî eski belgeler (Resim 10) ve çizimler birinci derece güvenilir kaynak olarak belirlenmiştir. İkincil kaynaklar olarak yapı içi mimarî unsurların karşılaştırılması ve benzer dönem yapılarıyla karşılaştırılmasıyla restitüsyon önerisi geliştirilmiştir.

Yapıdan gelen izler çerçevesinde; Caminin son cemaat yeri kemer izleri ve *in-situ* sütun ayakları referans alınmıştır. Ayrıca giriş cephesinin mermer yüzey taşlarının son cemaat yeri kubbelerinin oturduğu kemer izlerinin üzerinde başlayan sıralı moloz örgü kubbe yüksekliklerine ilişkin bilgi sağlamıştır. Son cemaat yerine yönelik restitüsyon çalışması ayrıca benzer dönem yapılarıyla karşılaştırma çalışmaları desteklenmiştir. Prizren başta olmak üzere Kosova ve Balkan coğrafyasındaki benzer dönem camileri incelenmiştir. Balkanlarda Ters T plan tipindeki, 5 kubbe veya tonozlu son cemaat yeri olan Üsküp İshak Bey Cami (1438) (mihrap eyvanı tonoz), Bulgaristan Filibe Şehabüddin Pala Cami (1444) (mihrap eyvanı kubbe), Üsküp İsa Bey Cami (1475-76) (mihrap eyvanı kubbe), Selanik Alaca İmaret-İshakiye Cami (1484) (mihrap eyvanı kubbe), Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Cami (1530) (mihrap eyvanı yarım kubbe) ile son cemaat yeri 3 kubbeye örtülü olan Priştine Fatih Cami (1461), Sinan Paşa Cami’nin kopyası sayılan Prizren’deki Emin Paşa Cami (1832) (Resim 11), Cakova Hadım Camii (1594-95), Mostar Koski Mehmet Paşa Camii (1617) ve aynı yıl inşası tamamlanan Bulgaristan Razgrad İbrahim Paşa Cami (1616) ile birlikte değerlendirilmiştir (Resim 12)(Şekil 4).

Bu veriler ışığında; son cemaat yerinde kubbeleri taşıyan kemerlerle sütunlar taş malzemeyle kenetli şekilde, kubbeye geçiş pandantifler ve kubbe tuğla malzemeyle inşa edilmekte, kireç esaslı sıva üzerinde secco tekniğinde kalem işleriyle bezeme uygulandığı belirlenmiştir. Sinan Paşa Caminin son cemaat yeri yola sıfır ve yol kotundan yüksekte, orta kubbe altındaki alan ise Cümle kapısına erişimi sağlayan merdiven olarak günümüze ulaşmıştır. Kayrak taşı merdivenin malzeme, basamak genişlikleri ve rıht yüksekliği bakımından özgün olmadığı, zaman içerisindeki cami çevresinde gelişen yapılaşma vb. nedeniyle camiye erişim için düzenlendiği anlaşılmıştır. Son cemaat yerinin bütüncül bir alana sahip olması ana girişe erişim için yol kotundan merdivenin ayrı şekilde düzenlenmesi tasarım açısından mimarî bir

gerekliliktir. Ancak merdivenin konumlanması için yeterli alan olmaması ve bilgi elde edilememesi nedeniyle bir düzenleme yapılamamıştır.

Son cemaat yerindeki mihrabiye mukarnaları çok aşındığından geometrisi ilişkin veri sağlamamaktadır. Bulgaristan Razgrad İbrahim Paşa Cami (1832) mihrabı ve son cemaat yerindeki mihrabiyelerin formu ve mukarnas geometrisi, düzeni ve kullanılan teknikleri benzerliği nedeniyle restitüsyon önerisinde değerlendirilmiş, ancak yapılacak müdahale ölçeği artacağından mevcut malzemenin korunmasına yönelik müdahaleler tercih edilmiştir.

Prizren Emin Paşa Cami (1832), Sinan Paşa Caminin bir kopyası olarak inşa edildiğinden pencere içlikleri bu yapıdan elde edilmiştir. Pencere dışlıkları ise klasik uygulamalardan basit formda 60 derecelik açıyla 15 cm çapında fil gözü şebekeli olarak tasarlanmıştır. Alt seviyedeki dörtgen formlu pencerelerde ikisi aynı düzende olmak üzere iki farklı sistem pencere kapakları günümüze ulaşmıştır. Yapı içindeki örneklerin mevcut form, malzeme ve tekniğinde kapaklar önerilmiştir. Pencere tavanlarındaki mevcut ahşap müzeyyen kaplamalar aynen korunmuş, düz olan tavanlara süsleme programındaki düzensizlik nedeniyle öneri geliştirilmemiştir. Mihrap eyvanında kapatılmış olan doğu ve batı pencereler, yapıdan gelen izleri referans alınarak açılarak özgün detaylarda doğrama, kapaklarla dış cephelerinde büyük lokmalı demir parmaklıklı olarak düzenlenmiştir.

2.4. Sinan Paşa Cami Koruma Yaklaşımı

Günümüz koruma anlayışına göre tarihî yapıların korunmasına yönelik müdahalelerin her birinin özgün malzemede tahribat yarattığı, ancak varlığını sürdürmeleri için en az ve en etkili müdahalelerin yapılması gerekliliğidir. Koruma müdahaleleri yapının yasal statüsüyle, sorunlarının derecelerine göre değişkenlik göstermektedir. Bozulmaların durdurulması, engellenmesi, mevcut durumun korunması ve sağlamlaştırılması için bakımdan esaslı onarıma, yeni kullanımdan yeniden inşaya kadar uzanan farklı ölçek ve seviyelerde müdahaleler gerektirebilir.¹⁸ Her halükârda bu müdahalelerin en az, ayırt edilebilir, geri döndürülebilir nitelikte ve uygulamaların mimarî dil birliğinin sağlanmasıyla tarihî eserin mimarî ve estetik değerlerine katkı vermesi beklenmektedir. Diğer yandan yerin ruhunu (genius loci) ve kimliğini etkileyen ve şekillendiren en önemli etken mimarî yapılardır. Toplumsal bellek tarihî yerleşimlerde ve tarihî yapılarda mekânsal bellek ile bütünleşmektedir. Kültürel sürekliliği sağlanmasına

¹⁸ Bernard Fielden, Conservation of Historic Building, Roma 2003, s. 8-9.

katkı vererek varolduğu çevreye anlam ve nitelik kazandırarak toplum kimliği oluşturmaktadır.¹⁹

Sinan Paşa Cami yasal statüsü bakımından birinci grup önemli anıtlardan biridir. Prizren tarihî yerleşiminde bulunduğu konumu ve işlevi bakımından sembolik bir yapı olarak dikkat çekicidir. Hem Müslüman etnik gruplar açısından hem de Osmanlı Klasik döneminin Balkanlarda önemli temsilcilerinden biri olan Sinan Paşa Caminin ibadete açılması önem arz etmektedir. Caminin işlevini sürdürmesi için mekânsal düzeni, mimarî unsurları ve dönem özellikleri korunarak, günümüz konfor şartlarının gereği ısıtma, aydınlatma ve ses düzeni gibi tesisat eklentileriyle son cemaat yerinin restitüsyon verilerine dayanılarak yeniden inşa edilmesiyle mimarî bütünlüğüne kavuşturulması, ayrıca tarihî çevrenin bütünlüğü açısından arka avlusunda sosyal ve kültürel mekânlar düzenlenerek toplum belleğinde güçlü bir şekilde varlığını sürdürmesi hedeflenmiştir.

Bu çerçevede Sinan Paşa Cami'nin yapısal, malzeme, işlevi gereği ve çevre ölçeğinde ihtiyaçlarını karşılamak üzere bakım ve esaslı onarım ölçeğinde güçlendirme, sağlamlaştırma, bütünleme, yeniden yapım, ayıklama-temizlik, yenileme gibi müdahale biçimleri belirlenmiştir.

3. Sinan Paşa Cami Restorasyon Uygulamaları

3.1. Yapısal Müdahaleler

3.1.1. Güçlendirme

Caminin harim bölümü ve minarenin zemin ve yapısal durumu onarım öncesine büyük tahribatlar olmaksızın ulaşmıştır. Minarede yüzeyindeki taş malzeme üzerine yapılan sıva tabakasının itinalı raspa edilmiş malzeme koruma uygulamalarıyla sağlamlaştırma gerektiren taş yüzeylerin bozulması dışında iyi durumda olduğu tespit edilmiştir.

Caminin kuzey cephesinde son cemaat yeri kubbelerine ait kemer izlerinin bulunduğu moloz taş örgülü yüzeyde örgü, harç, dolgu ve derz eksikleri giderilmiştir. Son cemaat yerinin inşasıyla gelecek yüklere karşı yeniden yapım öncesi zemin ve temelinin onarımı ve güçlendirilmesini gerektirmiştir. Son cemaat yerinin yeniden yapımında (rekonstrüksiyon); deprem etkisine karşı alınacak önlemlerin geleneksel yapım tekniğinde yapıyla uyumlu şekilde inşa edilmesi, harim beden duvarıyla bağlantısının sağlanarak yapının strüktürel açıdan da bütünlüğe kavuşturulması amaçlanmıştır. Bu çerçevede; halihazırda son cemaat yeri kemerlerini taşıyan *in-situ* taş ayaklarla sütunlar kalıntılarının yeniden yapım aşamasında

¹⁹ Paul Drury ve Anna McPherson, Conservation Principles Policies and Guidance For The Sustainable Management of The Historic Environment, Londra 2008, s. 19-21.

kullanımı son cemaat yerinin zati ağırlığı göz önüne alındığında sakıncalı bulunmuştur. Bu nedenle yeni yekpare mermer sütunların kullanılmasına karar verilmiştir. Son cemaat yerinin zemininin, cami beden duvarının ve mevcut taş istinat duvarlarının sağlamlaştırılması ve güçlendirilmesi gerekmiştir. Bunun için betonarme istinat duvarı inşası amacıyla son cemaat yeri boyunca döşeme kotunun altında 0,20 ila 4,30 m seviyelerinde kazı yapılarak temel seviyesine ulaşılmış, temel yüzeyinin temizlenerek taş örgüdeki eksikleri tamamlanmış, beden duvarında oluşabilecek çatlak vb. yapısal sorunlara karşı kireç esaslı malzeme enjekte edilmiştir. Ayrıca betonarme duvarla temas edilen tüm yüzey boyunca 75-80 cm aralıklarla 120 cm uzunluğunda paslanmaz çelik ankrajlarla beden duvarına entegre edilmiştir. Yüzeyine iki kat su yalıtımı uygulandıktan sonra donatıları yerleştirilerek betonarme istinat imalatı tamamlanmıştır.

Yüksek çekme mukavemetine sahip lif takviyeli polimer (FRP) çubuk ve plaklarla caminin beden duvarlarının (Resim 13), karbon lif takviyeli polimer kumaşla (CRFP) (Resim 14) mevcut kurşun kaplaması kaldırılıp, çatlaklar ve deformasyonları kireç esaslı malzemeyle enjeksiyon yöntemiyle sağlamlaştırılan kubbesi ve kubbe eteğinin güçlendirilmesi sağlanmış, giriş cephesinde taş malzemedeki bozulmalar malzeme koruma uygulamaları giderilerek tahribatlar durdurulmuş, geçmiş dönemin izlerini taşıması nedeniyle malzeme yenilemesi yapılmamıştır.

3.1.2. Sağlamlaştırma

Harimin beden duvarlarında dönemin koruma anlayışıyla uygulanan çimento malzeme içerikli tüm uygulamalar mekanik yöntemlerle temizlenmiştir. Akçegeçmez ince yonu taş duvar örgüsünde açılmalar durdurulması amacıyla derzler temizlenerek özgün harç karışımıyla yenilenmiştir. Kubbenin tuğla yapım malzemesi, kurşun altı toprağının alınarak kontrol edilmiş ve kısmi enjeksiyonlar ve çatlak onarımları ile güçlendirilmiştir.

3.1.3. Bütünleme

Son cemaat yeri geleneksel yapım malzeme ve teknikleriyle yeniden inşa edilerek Cami mimarî bütünlüğüne kavuşturulmuştur. Söz konusu uygulamada son cemaat yerinin kubbelerinin kuzey beden duvarındaki kemer izleri, kubbe yükseklikleri açısından güvenilir bilgiler vermektedir. Üç kubbeli olan mahalde orta eksendeki kubbe eliptik şekildedir. Mevcut mermer ayaklar ve sütunlar statik açıdan kullanılması sakıncalı bulunduğundan yeniden üretilmiş, özgün kalıntılar avluda sergilenmiştir. Malzeme analizinden elde edilen verilerle Kosova'daki taş ocakları araştırılmış işletilen ve kullanılacak taş boyutlarına uygun malzeme sağlanmadığından Türkiye'den benzer özellikle malzeme temini

sağlanmıştır. Kubbelerin oturduğu kemerler, çift merkezli sivri kemer olup, taş malzemeyle metal kenetli olarak, kubbe tuğla malzemeyle geleneksel yöntemlerle inşa edilmiştir (Resim 15). Taş, tuğla işçiliği yanında kenetli şekilde taş kemerlerin imalatı gibi işçilik tecrübeleri yerel işçilerle paylaşılarak, inşaat teknolojisine ait bilgi alışverişi sağlanmıştır.

Taş malzeme cami avlusunda kurulan sistemle projesine uygun üretimi gerçekleştirilerek, yerinde alıştırılarak uygulanmıştır. Kubbe içlerinde tuğla yüzeylere kireç esaslı harçla sıva ve üzerine beyaz badana uygulanmış, yapı içindeki bezemelerden kalem işi süslemeler tasarlanarak, secco tekniğinde uygulanmıştır. Serbest boy traverten malzemeyle döşeme yapılmış, son cemaat yeri yol kotundan yüksek olduğundan, şebekeli mermer korkuluklarla sınırlandırılmıştır (Resim 16).

Harimin kuzey duvarında pencere üstlerinde ve duvarında yükselen nem sebebiyle oluşan dökülmeler, kayıplar cami içindeki süsleme programına göre kısmen bütünlüenerek, sağlamlaştırma ve ihya çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Pencerelerin günümüze ulaşamayan içlik ve dışlık şebekeleri restitüsyon çalışmalarıyla elde edilen veriler çerçevesinde tasarlanarak uygulama yapılmıştır.

3.1.4. Yenileme

Caminin zemininden çevresel ve yer altı sularına karşı drenaj sistemleri işler hâle getirilmiştir. Caminin kurşun kaplaması geleneksel yöntemler ve detaylarda 2 mm kalınlıkta minarede ise 1,5 mm kalınlıkta yenilenmiştir. Külâh içindeki ahşap seren sistem mevcut malzeme ve detayında yeniden imal edilmiştir. Caminin son cemaat yerine serbest boy traverten malzeme döşeme uygulanmıştır. Harimin özgün döşemesi günümüze ulaşmadığından ısıtma sistemi zeminden uygulanmıştır. Isıtma, aydınlatma, ses ve havalandırma sistemi için gerekli elektrik sistemi özgün detayların korunması için sıva üzerinden gerçekleştirilmiştir.

3.2. Malzeme Koruma

Caminin taş / mermer malzemeyle inşa edilmiş beden duvarlarındaki çimento içerikli uygulamalarla doğal etkenlerle oluşan likenleşme, paslanma, grafiti vb. yüzeysel birikimler plastik fırçayla mekanik yöntemlerle itinalı şekilde yüzeyden alınarak temizlenmiştir. Caminin taş ve mermer malzemelerinde ince çatlaklar “Akrilik reçine” (Primal AC) ve kireç esaslı harç karışımının enjeksiyon yöntemiyle geniş çatlaklar ise kireç esaslı harç karışımıyla doldurularak sağlamlaştırılmıştır.

Caminin dış cephelerdeki örgünün taşları, sütun kaideleri, pencere söveleri, minare şerefe altı süslemeleri, korkuluklarındaki taşların küçük alanlardaki kayıplarda özgün renk ve dokuya uygun taş tozu ve kireç esaslı malzemeyle

oluşturulan imitasyon harcıyla plastik tamamlamalar yapılmış çelik tijlerle ana yapıya ankre edilmiştir. Tamamlama yapılan yüzeylere Paraloid B72 uygulanarak yüzey koruma sağlanmıştır.

Tromplarda bulunan dekoratif elemanlarda alçı tamamlamaların eksik kısımlar niteliği, boyutu, sayısı ve kompozisyon içindeki ağırlığı dikkate alınarak biçimi ve rengi bilinen alanlarda harçla tamamlama yapılmıştır. Aşınarak dekoratif özelliğini bütünüyle yitirmiş dış cephedeki mihrabiyelerde öncelikle plastik onarım denenmiş uygun sonuç alınmadığından mevcut malzemede yüzey koruma işlemleri gerçekleştirilmiştir. Fiziksel dayanımı kaybetmiş çok sınırlı sayıda taşlar özgün malzemeyle uyumlu benzer nitelikte yenileriyle değiştirilmiştir. Caminin pencerelerinde tuğla tabanlardaki çimento içerikli derzler mekanik yöntemlerle itinalı şekilde temizlenerek, tuğlalarda mevcut yüzey kayıpları ve aşınmalarına karşı tuğla tozuyla hazırlanan harçla plastik onarım yapılmış ve derzleri kireç esaslı harçla yenilenmiştir.

Caminin dış beden duvarlarında çimento içerikli derzler itinalı şekilde mekanik olarak temizlenerek kireç esaslı harçla yenilenmiştir. Caminin bezemeli bölümleri, özgün sıva bulunan kuzey, doğu ve batı cephedeki bezemesiz yüzeyler korunarak, kible cephesinde ve tüm iç beden duvarlarının alt seviyelerindeki çimento içerikli harçlar raspalanmış, malzeme analiz raporunda önerilen yeni sıva uygulanmıştır. Sıva karışımına ayrıca kıtık vb. eklenerek zemin rengi (gri) boya uygulanmıştır. Caminin iç mekânında harç ve sıva tabakaları arasında ayrışmaların sağlanmasını için önce çatlak ve boşlukların içlerini dolduran toz, toprak ve harç artıkları iyice temizlenmiştir. Sonra bu bölgeler sulandırılmış alkolle ıslatılmış; ardından “akrilik reçine” enjekte edilerek zayıflamış olan sıvalar güçlendirilmiştir. Geniş ve büyük boşluklar ise sıvı harç enjeksiyonuyla doldurularak düşmek üzere olan sıvalar duvara bağlanmıştır. Sıvı harç sertleşene kadar bu bölgeler preslenerek desteklenmiştir. Çatlak ve yarık bulunmayan alanlarda ise secco kalem işlerinin bezemeli kısımlarına denk getirilmeden açılan küçük deliklerden mikro enjeksiyonla arka taşıyıcıya sabitlenmiştir. Kubbe göbeğinde bulunan “Ayet-el Kursi” ayetinin yazımı düzeltilmiştir. Ayrıca bezemelerde kullanılan boya ve pigmentlerin analizinin yapılarak rötuşlarda benzer içerik ve renkte boyalar kullanılmış, boya dökülen bölümlerde bilgisi bulunan desenlerde renklendirme yoluyla bütünlük sağlanmıştır (Resim 17).

Camideki ahşap pencere kapaklarında yüzeysel birikimler yumuşak kıl fırça yardımıyla mekanik olarak temizlenmiştir. Sonradan uygulanmış ve çoğu bozulmuş farklı renk ve katmanlardaki boya tabakaları mekanik (bisturi, zımpara vb) ve ısı tabancasıyla özgün yüzeylerden alınmıştır. Yıpranmış,

mekanik gücü zayıflamış ahşap malzemenin ömrünün uzatılması için yüzeyleri Paraloid B72 uygulanarak güçlendirilmiştir. Aşırı derecede hasara uğrayarak fiziksel bütünlüğünü yitirmiş pencere tavanlarındaki eksik ahşaplar özgün malzeme ile uyumlu üretilen yeni ahşap elemanlarla tamamlanmıştır. Çivi-böcek delikleri, yarık, çatlak ve boşluklara alçı ve tutkal karışımı macun uygulanmıştır. Son olarak ahşap yüzeylere gomalak cila yapılmıştır. Caminin alt pencerelerinde bulunan büyük lokmalı demir parmaklıklar üzerindeki birikimler pamuk yardımıyla pas sökücüyle yüzeylerden alınmıştır. Metal aksamdaki aktif korozyonu durdurmak ve bertaraf etmek için antipas uygulanarak, mat dekoratif boyayla boyanmıştır.

3.3. Çevre Düzenleme

Sinan Paşa Cami Prizrende Şadırvan olarak anılan meydanla birlikte kentin sosyal ve kültürel yaşamının merkezindedir. Toplumun yoğun olarak kullandığı bu merkezde, caminin sosyal ve kültürel yaşama dâhil edilmesi amacıyla hem dinî olarak kullanıma hem de toplumun buluşma noktası olarak odak merkezi hâline getirilmesi için arka avluda düzenleme yapılmıştır (Şekil 5).

Yerel idarelerin katkılarıyla minareye ve arka avlu girişine kadar uzanan bölümde; mevcut dükkânların kaldırılarak, avlu duvarı hem Anadolu hem de Prizren'deki örneklerine göre pencere açıklıkları büyük lokmalı parmaklık olarak düzenlenen moloz taş duvar ve üzeri kiremit örtülü tasarlanmıştır. Avlu girişi ve çevresindeki moloz taş duvarların esik örgüleri tamamlanarak derz onarımları yapılmıştır. Avluda sekizgen formda, kubbeli üst örtüsü kurşun kaplamalı şadırvan, güney yönünden avlu duvarına paralel şekilde tuvalet, abdest alma yeri, hediyeleşme eşya satış, kütüphane, İslam Birliği'nin ihtiyaç duyacağı idarî mekânlardan oluşan Prizren geleneksel Osmanlı sivil mimarlık örneklerinden detayları barındıran tek katlı yapılar inşa edilmiştir. Su unsurunun kullanıldığı küçük dere, şadırvan ve cami çevresindeki yüzey sularıyla birlikte caminin temel seviyesi altında şehir atık sularına bağlanarak hem yüzey suları hem de yer altı sularını tahliye edilmiştir. Avlu içindeki değişen eğimli kotlara erişim basamaklar ve rampalarla sağlanmış, avluda girişinde küp taşlar, yeni yapıların önünde traverten ve avludaki gezinti alanlarında ise doğal taş kaplama yürüme yolları olarak düzenlenmiştir (Resim 18).

Sonuç

Sinan Paşa Cami'nin son cemaat yerinin mimarî bütünlüğü açısından yeniden inşası, bu bölümün yapıya ve son cemaat yerine getireceği yüklerle bölgenin sismik hareketlere karşı yerel mevzuatına uygun tedbirlerin alınması için statik olarak güçlendirilmesi, caminin özgün mimarisinde

zaman içerisinde kapatılan pencerelerin yeniden özgün kullanıma uygun hâle getirilmesi, tahrip olan süsleme ve kalem işlerinin sağlamaştırılması, yok olmuş pencere içlik ve dışlıkların yeniden imalatı, günümüz kullanımın ihtiyacı olan ısıtma, havalandırma, aydınlatma ve ses düzeneğinin yapının özgün unsurlarına zarar verilmeksizin yapıya uyarlanması gerçekleştirilerek yeniden ibadete açılıp toplumun hizmetine sunulmuştur. Cami, avlusunda inşa edilen tuvalet, abdest alma yeri ve şadırvanın yanı sıra sosyal ve kültürel faaliyet için bölgenin geleneksel mimarîsiyle uyumlu yapılarla kentin odak noktasında cazibe merkezine dönüşmüştür. Caminin yaklaşık bir asır öncesindeki görünümüne kavuşturulması için yapıdan gelen izler başta olmak üzere tarihi belgelerden elde edilen birinci derece güvenilir restitüsyon kaynaklarından bilgi sağlanmıştır.

2007-2012 yılları restorasyon çalışmalarında; Sinan Paşa Cami'nin cümle kapısının bulunduğu kuzey duvarında, kubbe üzeri kurşun ve saçak detaylarındaki sorunlar giderilse de, suya maruziyetin oluşturduğu nemin kısa zamanda yüksek sıcaklıklar ile hızlı şekilde kurutulmasının özgün sıva ve duvar resimlerine zarar vereceği bilinmektedir. Bu nedenle, restorasyon uygulamalarında özellikle kuzey duvarı başta olmak tüm iç duvarlarında, mevcut nemin kendi halinde kuruması için harimin ısı ve havalandırılması sağlanarak büyük oranda nem sorunu çözülmüştür. Yine de restorasyon uygulamaları tamamlanarak ibadet açılan Sinan Paşa Cami'ne uygulanan imalatlar gözlemsel olarak takip edilmiştir. Uygulama öncesinde yoğun şekilde nem bulunan kuzey, batı ve güney duvarlarında uygulama sonrasında birkaç yıl içerisinde hala bir miktar nemin varlığı duvar resimlerinde bozulmaların devam etmesine neden olmuştur (Resim 19). Bu nedenle özellikle mihrap eyvanının tonozunun kurşun kaplamalarının duvarla birleşim ve saçak detayları elden geçirilmiştir. Su girişinin engellenmesi amacıyla koruyucu harçla birleşim detayları ayrıca kapatılmıştır. 2015 yılında harim mekânının duvarlarındaki sıva ve duvar resimlerinde görülen kabarma, tozuma ve dökülme şeklinde oluşan bozulmalar yeniden onarılmıştır (Resim 20-21).

Caminin dış cephesinde kesme taş örgü yüzeylerde zaman içerisinde doğal etkilerden genişleyen derz aralıklarında, yağmur, kar vb. su girişlerini azaltmak üzere uygulanan koruyucu derz imalatları kontrol edilmiş, tadilatla ihtiyaç duyulanların bakımları gerçekleştirilmiştir (Resim 22). Cami 2012 yılı restorasyon uygulamalarından sonra 2015 yılındaki kısmi ve kısa süreleri tadilatlar esnasında da ibadete açık kalmıştır.

Restorasyon uygulamaları tamamlanan cami günümüze kadar merkezi konumu, tarihi ve mimari özellikleri ile kullanıcılarının gereksinimleri

karşılmaktadır. Yapının büyük yapısal sorunları çözülmüş, mimari unsurlarında gerekli onarımlar yapılarak ihyası gerçekleştirilmiştir.

Sonuç olarak, yurt dışındaki ortak tarih ve kültür mirasına sahip toplumlarla iş birliği içinde çağdaş ve bilimsel restorasyon yaklaşımı ve ilkeleriyle taşınmaz kültür varlıkları ve tarihî çevrenin özgünlüğünün ve kimliğinin korunması, bulunduğu toplumun tarihsel ve mevcut değerlerine ve kültürüne saygılı, sosyal çevresiyle birlikte bütünleşik koruma anlayışı çerçevesinde sürdürülebilir koruma politikalarıyla gerçekleştirilmektedir.

Kosova ile derin tarihî ve kültürel bağlarımız ile ortak belleğimizi oluşturan somut kültürel mirasımızdan biri olan ve gerçekleştirilen restorasyon çalışmasıyla mimarî bütünlüğüyle yeniden Prizren kentinin silüetinde ve bölgenin kültürel peyzajında güçlü bir imge hâline gelen Sinan Paşa Cami'nin tarihî belge olarak varlığını sürdürmesine katkı sağlanmıştır. Söz konusu Sinan Paşa Cami'nde 2007-2012 yıllarında gerçekleştirilen, 2015 yılında tadilatları yapılan kapsamlı restorasyon uygulamaları detaylı şekilde ele alınarak gelecekte ihtiyaç duyulacak çalışmalara ve koruma-onarım tarihine bilgi aktarılması amaçlanmıştır.

Kaynakça

- AHMEDI Abib, Theranda-Prizreni ndër shekuj, Prizren 1996.
- AYVERDİ Ekrem Hakkı, “Yugoslavya’da Türk Abideleri ve Vakıfları”, Vakıflar Dergisi, III (1956), ss. 151-223
- AYVERDİ Ekrem Hakkı, YÜKSEL Aydın, ERTÜRK Gürbüz, NUMAN İbrahim, Avrupa’da Osmanlı Mimarî Eserleri Yugoslavya 3. Kitap, İstanbul Fetih Cemiyeti, Seçil Ofset, İstanbul 2000.
- DERVİŞ Fetnan, XVIII.-XIX. Yüzyıllarda Prizren: Siyasi ve Sosyo-Ekonomik Tarihi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 2007.
- DOĞAN Ahmet Işık, Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları, Tekkeler, Zaviyeler ve Benzer Nitelikteki Fütüvvet Yapıları, İstanbul 1977.
- DRURY Paul ve McPHERSON Anna, Conservation Principles Policies and Guidance for The Sustainable Management of The Historic Environment, Londra 2008.
- EYİCE Semavi, İlk Osmanlı Devrinin Dini-İçtimai Bir Müessesesi: Zaviyeler ve Zaviyeli Camiler, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası (23), İstanbul 1962.
- FIELDEN Bernard, Conservation of Historic Buildings (Kt, CBE, D Univ, D Litt, FSA, FRSA, AA Dipl (Hons), FRIBA Director Emeritus). Rome: International Centre for the Study of the Preservation and the Restoration of Cultural Property, 2003.
- GAVRILOVIC Predrag, Kosova Sinan Paşa Restorasyonu işi, “Prizren’deki Sinan Paşa Cami Hariminin Yapısal Konsolidasyonu, Onarımı ve Güçlendirilmesi İşlerinin Açıklaması” raporu, (2007).
- GÜNDOĞDU Hamza, “Osmanlı Mimarisinin Gelişim Süreci İçerisinde Kahire Hadım Süleyman Paşa Camii’nin Yeri”, Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, 2006, ss. 117-139.

- HAFIZ Nimetullah, "Prizren'de Sinan Paşa Camii'nde Türk Sanatı", Çevren dergisi, 16, Priştine (1977), ss. 61-71.
- HASOL Doğan, Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, İstanbul, 1998.
- İBRAHİMĞİL Mehmet Zeki ve KONUK Neval, Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri II, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006.
- JASTREBOV Ivan, Podaci Za Istoriju Srpske Crkve, Belgrad 1879.
- JASTREBOV Ivan, Stara Srbija, Pristina 1995.
- KALESHI Hasan ve REDZEP İsmail, "Prizrenac Kukli-Beg i Njegove Zuduzbine" (Prizren'li Kukli Bey ve Vakıfları), Orientalni Institut u Sarajevu, Prilozi za Orientalnu Filologiju, VIII-IX ,Sarajevo (1960), ss. 143-160.
- KALESHI Hasan, Najstariji Vakufski dokumenti u Jugoslaviji na arapskom jeziku, Priştina 1972.
- KRASNIQI Nehat, "Kronika (Menakıb) e Tahir Efendiut Burim i rendesishem per historine e kultures në Prizren gjate periudhes Turko-Osmane", Edukata Islame, 57, Prishtine (1995), ss. 59-72.
- KUBAN Doğan, Osmanlı Mimarisi, YEM Yayınları, İstanbul 2017.
- KURAN Aptullah, İlk Devir Osmanlı Mimarisinde Cami, Ankara 1964.
- Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü arşivi.
- Kosova Cumhuriyeti, Kültür Bakanlığı, Prizren Bölge Kültürel Miras Merkezi arşivi.
- NENADOVIC Slobodan, Prizren Yakınında Kutsal Başmelekler Manastırı (Ed. Aleksandar Deroko) 5 Ocak 1965 Sırbistan Sanat ve Bilim Akademisi, Sosyal Bilimler Bölümü, 1967.
- OĞUZ Zeynep, Multi-Functional Buildings of the T-Type in Ottoman Context: a Network of Identity And Territorialization, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ, Ankara 2006.
- ÖZERGİN Kemal, KALESHI Hasan, EREN İsmail. "Prizren Kitabeleri", Vakıflar Dergisi, VII, (1968), s. 75-102.
- RECEPOĞLU Altay Suroy, Prizren'de Türk Dönemi Kültür Mirası, Prizren 2009.
- REDZİĆ Husref, "Pet Osmanlijskih Potkupolnih Spomenika kulture na Kosovu i Metohiji", Starine Kosova i Metohije, I, Priştine 1961, ss. 95-101.
- SHUKRIU Muhamed, Prizreni I Lashtë - Morfologjia e Ecurive Për Ruajtjen e Kulturës Materiale", Prizren 2001.
- TIMOTIJEVIC Roksana, "Prizrenske dzamije i njihovadecoracija", StarineKosova, knjigalx, Pristina (1990), s. 43.
- TURAN Şerafettin, "Osmanlı Teşkilatında Hassa Mimarları", Tarih Araştırmaları Dergisi, 1/1, Ankara, (1963), ss. 157-202.
- VIRMIÇA Raif, Kosovada Osmanli Mimari Eserleri 1, Ankara 1999.
- VIRMIÇA Raif, Prizren Türk Halk Türküleri ve Hikâyeleri, Prizren 2018.

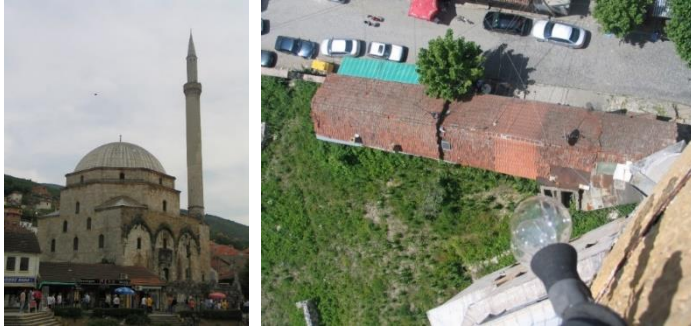
Görseller

(a)

(b)

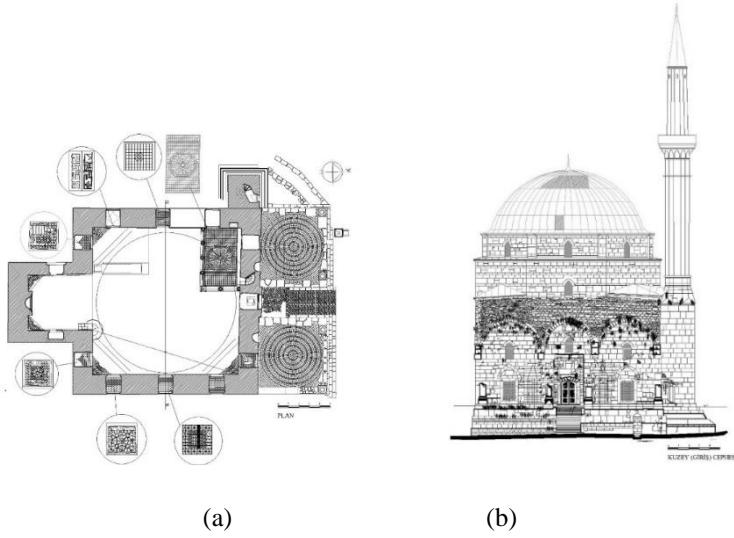
Şekil 1. a. Caminin konumuna ilişkin eski plan, b. Onarım öncesi hava fotoğrafı (Prizren Bölge Kültürel Miras Merkezi arşivi)

(a)

(b)

Resim 1. a. Onarım öncesi kuzey ve doğu yönü, b. Batı yönü (Sevgi, 2006)

Şekil 2. a. Rölöve plan, b. Kuzey Cephe (Sevgi, 2006)

Resim 2. a. Mahfil den görünüm, b. Mihrap den görünüm (Sevgi, 2006)

(a)

(b)

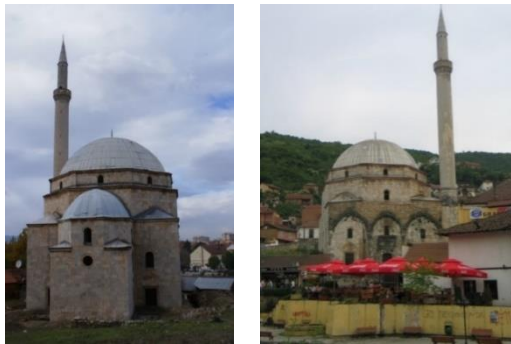
Resim 3. a. Mihrap eyvanı tonozundaki cami resmi, **b.** Kubbedeki süsleme ve yazı kuşağı (Sevgi, 2006)

(a)

(b)

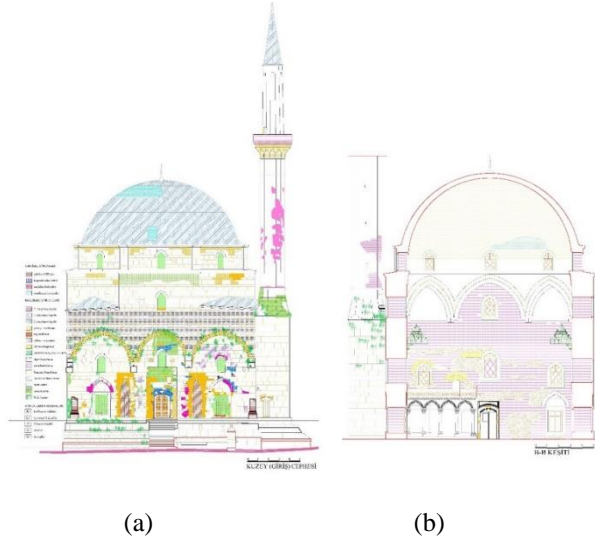
Resim 4. a. Batı cephe, **b.** Doğu cephe (Sevgi, 2006)

(a)

(b)

Resim 5. a. Kible cephesi, **b.** Kuzey giriş cephesi (Sevgi, 2006)

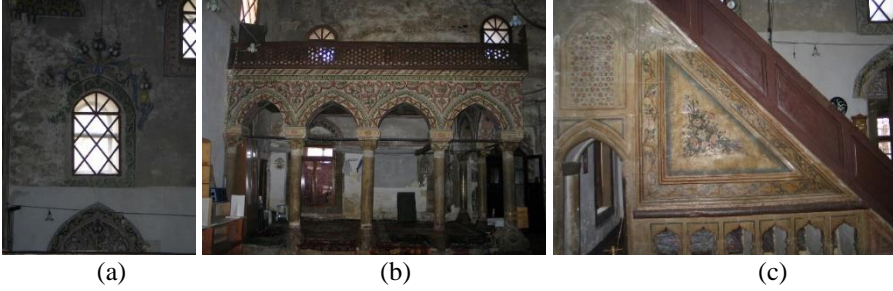
Şekil 3. a. Ön cephe sorunların tespiti, b. Kesit üzerinde bozulmaların tespiti (Sevgi, 2006)

Resim 6. a. Taş yüzeylerde parça kopması, b. Yüzey kaybı, c. Aşınma, erozyon (Sevgi, 2006)

Resim 7. a. Kuzey cephe b. Batı cephe sıva ve bezemeler (Sevgi, 2006)

Resim 8. a. Pencere üzeri, b. Mahfil yüzeyi, c. Minber yüzeyindeki barok stili süslemelerdeki bozulmalar (Sevgi, 2006)

Resim 9. a ve b. Özgün pencere kapağı, c. Pencere tavanı ahşap süsleme, d. Üst pencere ahşap pencere doğramaları (Sevgi, 2006)

(a)

(b)

Resim 10. a. Son cemaat yerinin iki katlı görünümü, **b.** Son cemaat yeri (Prizren Bölge Kültürel Miras Merkezi arşivi)

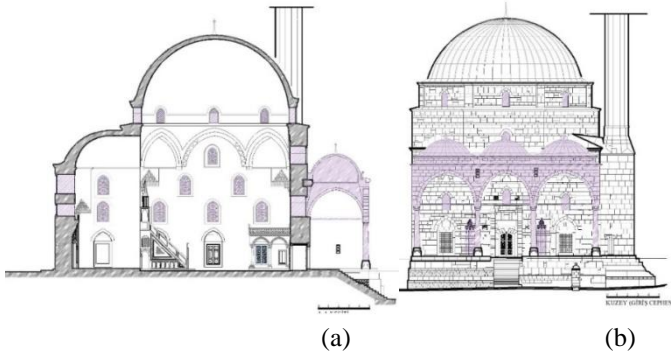
(a)

(b)

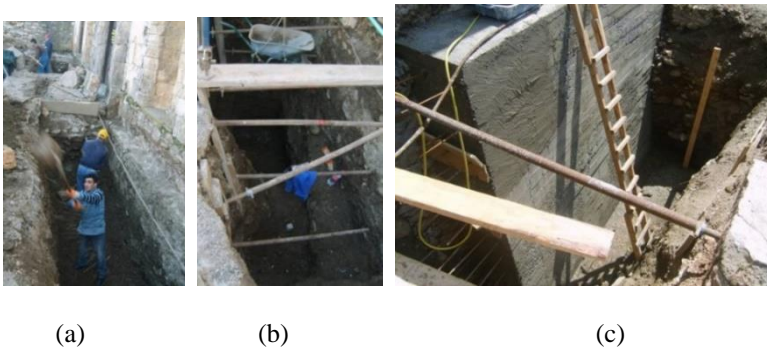
Resim 11. a. Prizren Emin Paşa Cami (1832) son cemaat **b.** İç mekândan görünüm

Resim 12. a. Bulgaristan Razgrad İbrahim Paşa Cami (1616) içlik, **b.** Dışlık, **c.** Son cemaat yeri mihrabiyeleri²⁰

Şekil 4. Restitüsyon önerisi **a.** Kesit, **b.** Kuzey cephe (Sevgi, 2006)

Resim 13. a. Son cemaat yeri zemininde güçlendirme kazı, **b.** Donatıların yerleştirilmesi, **c.** Perde duvar (Sevgi, 2008)

²⁰ Kosova Prizren Sinan Paşa Restitüsyon projesi raporu, danışman sanat tarihçisi Prof. Dr. Mehmet Zeki İbrahimgil.

(a)

(b)

Resim 14. a. Kubbe eteğine karbon şerit, **b.** Kubbede karbon lif takviyeli polimer kumaş uygulaması (Sevgi, 2008)

(a)

(b)

(c)

Resim 15. a. Son cemaat yeri sütunlarının montajı, **b.** Kemer ve kubbelerin kalıbı, **c.** Uygulama sonrası (Sevgi, 2008,2012)

(a)

(b)

(c)

Resim 16. a. b. c. Kuzey cephe restorasyon sonrası (Sevgi ve Xhibo, 2013, 2017, 2020)

(a)

(b)

Resim 17. a. Mihrap eyvanı tonuzu (Xhibo, 2013) **b.** Ana kubbe süslemelerinin uygulama sonrası (Sevgi, 2012)

(a)

(b)

Şekil 5. a. ve b. Avlu düzenlenme tasarımı (Xhibo ve Tikveş 2020).

(a)

(b)

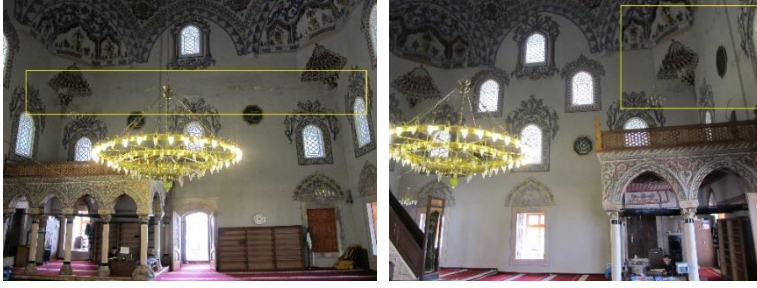
(c)

(d)

(e)

Resim 18. a. b. Avluda çevre düzenlemesi çalışmaları (Xhibo, 2013) **c. d.** Uygulama sonrası (Xhibo 2015, 2020) **e.**Avludan görünüm (Xhibo, 2020)

(a)

(b)

Resim 19. a. Sıva ve kalem işlerinde onarım sonrası oluşan kabarma ve dökülmeler batı duvarı (Xhibo, 2015) **b.** Kuzey duvarı (Xhibo, 2015)

(a)

(b)

Resim 20. a. b. Mihrap eyvanı ve tonuzu tadilatın sonra (Xhibo, 2017, 2020) **c.** Ana kubbe süslemelerinin uygulama sonrası (Xhibo, 2020)

(a)

(b)

Resim 21. a. Mahfil ve minber temizlik ve yüzey koruma, duvarlarda sıva sağlamlaştırma, kalemişi koruma ve ihyasından sonra görünüm (Xhibo, 2017) **b.** 2020 yılı görünüm (Xhibo, 2020)

(a)

(b)

Resim 22. a. Doğu cephesi restorasyon sonrası esnası (2012), **b.** Onarım sonrası tadilatlar ve avludaki şadırvan (2015).

BALKAN ÜLKELERİNDE BANKA KARLILIĞINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Erdem ÖNCÜ*

Öz: Bankaların ve firmaların yönetimindeki standartizasyon ve kalite ekonomik büyüme için çok önemlidir. Finansal sistemin en önemli paydaşı olan bankalar rolleri nedeniyle ekonomilerin gelişmesinde kritik bir konuma sahiptirler. Bankacılık sektörü hem ihtiyaç olan fonun sağlanması hem de fazla fona sahip olan kurum veya kişilerin fonlarını değerlendirebilmesini sağlamaktadır. 2008 mortgage krizinde dünya, servet ve istihdamda büyük kayıplara neden olan ve gelişmiş ülkelerin ekonomisine yıkıcı zararlar veren büyük bir finansal krizle karşı karşıya kaldı. Yaşanan finansal krizle birlikte bankacılık sisteminde sermaye kalitesi bazında farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bankalar daha kaliteli varlık yapısı arayışına girmişlerdir. Balkan ülkelerinde bulunan bankalar da süreç ile birlikte yönetim kalitesini artırmışlardır. Literatürde özellikle son yıllarda balkan ülkelerinde banka karlılığını araştıran birçok çalışma yapılmaktadır. Bu çalışma, mevcut ekonomik çerçeve açısından bankaların belirli özellikleri ve ekonomik faktörlerin balkan ülkelerinde bulunan bankaların karlılığı üzerindeki etkilerini araştırmak amacıyla yapılmıştır. Banka karlılığını etkileyen faktörlerin incelenmesi amacıyla Arnavutluk, Bosna Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Makedonya, Sırbistan, Slovenya, Türkiye ve Yunanistan ülkelerinde bulunan bankaların ülke düzeyinde 2008-2017 yılları arasındaki verileri kullanılarak araştırma gerçekleştirilmiştir. Bulgulara göre, varlık getiri oranı ve öz sermaye getiri oranı için enflasyon, takipteki krediler ve maliyet gelir oranı negatif etkide bulunmaktadır. Ayrıca, istatistiksel olarak anlamlı etkiyi sadece ekonomik büyüklük değişkeni ile takipteki kredilerin gösterdiği gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Balkan Ülkeleri, Banka Karlılığı, Takipteki Krediler.

*Dr., Akdeniz Karpaz Üniversitesi, Lefkoşa, KKTC, e-mail: erdem.oncu@akun.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3506-5803.

THE FACTORS AFFECTING BANK PROFITABILITY IN BALKAN COUNTRIES

Abstract: Standardization and quality in the management of banks and firms are crucial for economic growth. Banks, which are the most important stakeholders of the financial system, have a critical position in the development of economies due to their role. The banking sector provides both the necessary funds and the ability of institutions or individuals with excess funds to evaluate their funds. In the 2008 mortgage crisis, the world was faced with a major financial crisis that caused massive losses in wealth and employment and devastatingly damaged the economies of developed countries. With the financial crisis, differences in the banking system have emerged in terms of capital quality. Banks have sought a better quality asset structure. Banks in the Balkan countries have also increased their management quality with the process. In the literature, especially in recent years, there are many studies investigating the profitability of banks in the Balkan countries. This study was conducted to investigate the effects of certain characteristics of banks and economic factors on the profitability of banks in the Balkan countries in terms of the current economic framework. In order to examine the factors affecting bank profitability, the research was carried out using the country-level data of the banks in Albania, Bosnia and Herzegovina, Bulgaria, Croatia, Macedonia, Serbia, Slovenia, Turkey and Greece between the years 2008-2017. According to the findings, while inflation, non-performing loans and cost-income ratio have a negative effect on the return on assets and return on equity, economic size has a positive effect. In addition, it was observed that only the economic size variable and non-performing loans had a statistically significant effect.

Key Words: Balkan Countries, Bank Profitability, Non-Performing Loans.

Giriş

Bankacılık sistemi, herhangi bir ülkede ekonomik kalkınmanın en önemli belirleyicilerinden biridir. Borç verenler ve alanlar arasındaki aracılık işlevi nedeniyle, bankalar tüm ekonomiler için önemli bir role sahiptir. Bir yandan tasarruf edenler, fazla fonlarıyla faiz geliri elde etme şansına sahip olabilirler. Öte yandan bankaların para yaratma fonksiyonu sayesinde yatırımcılar ticari faaliyetleri için ihtiyaç duydukları kaynağa ulaşabilmektedir. Ayrıca tüketiciler de gelecekteki gelirlerini harcayabilmektedirler. Bankalar işlevlerini sürdürürken ülkedeki yatırım ve tüketim miktarlarına katkı sağlamaktadırlar. Bankaların para yaratma fonksiyonu ekonomik aktivitenin hızlanmasına yardımcı olmaktadır. Tasarruflar etkin bir şekilde yatırımlara dönüştürülebilmektedir. Böylece

bankalar faaliyetleri ile ekonomik büyümeyi sağlamaktadırlar. Bu bağlamda, ülkeler bankacılık sistemini ekonomiye dahil ekmekte başarısızlık yaşarlarsa ihtiyacı olan fonu sağlayamayan firmalar faaliyetlerini sürdüremeyecekler ve dolayısıyla ekonomik kalkınma gerçekleşmeyecektir. Ayrıca, bankacılık sektörü, çok sayıda kişiye istihdam sağlaması nedeniyle ülkenin işsizlik oranlarını düşürmektedir.¹

Bankalar ve diğer finansal araçlar, özellikle alternatif finansman kaynaklarının sınırlı olduğu veya mevcut olmadığı gelişmekte olan ülkelerde kalkınmanın belirleyicilerindedir. Bankalar firmaların ihtiyacı olan finansmanı sağlayarak hem firmaların hayatta kalmasına olanak vermekte hem de karlı yatırım projelerinin kaynaksızlıktan dolayı kaçırılmasını önlemektedir. Bankalar doğru denetim ve yönetim ile birlikte kaynağa ihtiyacı olan firmaların tespitinde bulunarak kaynakların verimli bir şekilde kullanılmasını sağlayabilmektedirler. Ayrıca kredi süreci sonrasında bankaların borçluları izlemesi sonucunda bir borçlunun bir krediyi geri ödeme kabiliyetini zayıflatabilecek aşırı riskli yatırım faaliyetlerine karşı uyarılabilmesini sağlamaktadır. Uzun vadeli banka-borçlu ilişkileri yoluyla, bankalar hem yatırım kararlarında hem de finansman kararlarında firmalara danışmanlık hizmetinde bulunabilmektedirler. Böylece toplanan fonların tahsisinde ve firmalar tarafından değerlendirilmesinde verimliliğe ve ekonomik büyümeye ulaşılabilir.²

Ticari bankalar, bölgesel ekonomilerde önemli bir rol oynamaktadır. Düşük karlılık ile daha da kötüleşebilen kırılgan bir bankacılık sistemi, ülkenin tüm finansal sistemine zarar verebilir ve hatta özellikle uluslararası bankacılık işlemleri söz konusu olduğunda diğer ülkelere bile sıçrayabilir. Bankalar, hane halklarından, özel şirketlerden, devlet sektörlerinden ve diğer kurumlardan önemli miktarda mevduat tutmaktadırlar. Finansal aracılık işlevini yerine getiren bankalar, fonları tasarruf sahiplerinden borç alanlara yönlendirerek, genellikle ekonomik büyümeyi teşvik eden makroekonomik faaliyete katkıda bulunur. Bankalar aynı zamanda para politikasının izlenebileceği ve hedeflerine ulaşılacağı bir kanaldır, çünkü bankalar, ekonomideki finansal kaynakları harekete geçirmede birincil işlevini yerine

¹Serhat Yüksel, Shahriyar Mukhtarov, Elvin Mammadov ve Mustafa Özşarı, "Determinants of profitability in the banking sector: an analysis of post-soviet countries", *Economics*, 6(3), (2018), 41.

²Demetriades Panicos ve David Fielding, "Information, institutions, and banking sector development in West Africa", *Economic Inquiry*, 50.3 (2012): 739-753.

getirirken aynı zamanda para arzını da düzenlemek için kullanılabilir. ³

Bu çalışmada Balkan ülkelerinde hizmet veren bankaların banka karlılığını etkileyen faktörlerin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Banka karlılığını etkileyen faktörlerin incelenmesi amacıyla Arnavutluk, Bosna Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Makedonya, Sırbistan, Slovenya, Türkiye ve Yunanistan ülkelerinde bulunan bankaların ülke düzeyinde 2008-2017 yılları arasındaki verileri kullanılarak araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırmada panel veri analizi yöntemlerinden rassal etkili panel regresyon kullanılmıştır. Çalışma örnekleme ve veri periyodunun güncelliği bakımından literatüre katkı sağlayacak özgün bir araştırmayı içermektedir.

1. Literatür taraması

Literatürde banka karlılığı genellikle iç ve dış faktörlerin bir fonksiyonu olarak ifade edilmektedir. İç belirleyiciler, bankaların karlılığını etkileyen mikro veya bankaya özgü belirleyiciler olarak adlandırılabilir. Dış belirleyiciler, banka yönetimi ile ilgili olmayan ancak banka karlılığını etkileyen değişkenlerdir. Dış faktörler finansal faaliyetlerin işleyişini ve performansını etkileyen ekonomik ve yasal ortam olarak tanımlanabilmektedir. Banka karlılığı literatürü, piyasa gücü teorisi (dış faktörler) ve bankaya özgü faktörler (iç faktörler) teorisi kullanılarak otuz yıldan fazla bir süredir araştırılmaktadır. ⁴ Piyasa gücü teorisi, bankalarda oluşan kârların nedenini piyasanın oluşturduğunu öne sürmektedir. Buna karşılık, verimlilik yapısı teorisi ise bankanın karlılığını yönetsel kaliteye bağlamaktadır.

Bankaya özgü karlılık belirleyicileri iki ayrı kategoride incelenebilmektedir. İlki, ödeme gücü ve aktif kalitesi gibi finansal sağlamlık göstergelerini içermektedir. İkinci kategori ise büyüklük, verimlilik, çeşitlendirme ve iş modelleri ölçümlerinden oluşmaktadır.

Banka sermayesi karlılığın önemli bir belirleyicisi olarak görülse de etkisi belirsizdir. Piyasa değeri, herhangi bir borsada işlem gören şirketin değerini hesaplamak için kullanılır. Piyasa değeri, mevcut hisse sayısı ile şirketin hisse senedinin piyasa fiyatı çarpılarak hesaplanmaktadır. Şirketin hisse fiyatı veya piyasa değerinin artması şirketin şu an iyi performans

³Hamid Mohsin Jada, Manar Hayder Ali Alghanimi, Noor Sabah Hameed AlDahaan ve Noor Hashim Mohammed Al-Husainy, "Internal and external determinants of Iraqi bank profitability", *Banks and Bank Systems*, 15(2), (2020), 79-93.

⁴Panayiotis Athanasoglou, Delis Manthos ve Staikouras Christos, "Determinants of bank profitability in the South Eastern European region", *Journal of Financial Decision Making*, 2: 1-17, (2006).

gösterdiğini ve ayrıca şirketin gelecekteki kazançları hakkında olumlu bir beklentinin var olduğunu göstermektedir. Bu şekilde piyasa kapitalizasyonunun herhangi bir şirketin borsadaki mevcut ve beklenen performansının yansımaları olduğu ifade edilebilir. Daha yüksek kapitalizasyon oranlarına sahip bankalar, daha düşük iflas olasılığı nedeniyle daha düşük fonlama maliyetleriyle karşı karşıya kalmakta ve dolayısıyla kazançlar özsermaye tarafından desteklenmektedir.⁵ Farklı olarak, yüksek verimli bankalar düşük sermaye seviyelerini koruma eğilimindeyken, düşük verimli bankalar daha yüksek sermaye oranlarına sahiptirler.⁶ Bununla birlikte, büyük çeşitlendirilmiş bankaların daha düşük sermaye rezervleri tutma eğiliminde olduğunu ve türevler gibi yüksek riskli iş kollarında daha aktif olma eğiliminde oldukları öne sürülmektedir.⁷

Takipteki krediler, müşterilerin banka ile yapılan sözleşme sonrasında yükümlülüklerinin bir kısmını veya tamamını ödeyemedikleri durum olarak tanımlanabilir. Kötü yönetim hipotezi, yanlış seçimden kaynaklanan takipteki kredilerdeki artışa tepki olarak, banka yönetiminin kötü kredilerin yönetimine ve izlenmesine daha fazla kaynak enjekte etme eğiliminde olduğunu belirtmektedir.⁸ Bu durum faaliyet giderlerinde artışa ve maliyet-gelir oranının yükselmesine neden olur. Böylece takipteki kredilerdeki artış banka performansını olumsuz yönde etkileyecektir.⁹

Daha büyük bankaların, küçük bankalara göre ölçek ekonomileri (artan operasyonel verimlilik) ve kapsam ekonomileri (yüksek derecede ürün ve kredi çeşitlendirmesi) avantajlarına sahip olmaları beklenmektedir. Dolayısıyla, büyüklüğün banka karlılığı üzerinde olumlu bir etkisi olmasını beklenir.¹⁰ Aşırı büyük bankaların bürokratik ve büyüklükle bağlantılı diğer bazı nedenlerden dolayı büyüklük ve karlılık arasında negatif bir ilişkinin

⁵Ms Enrica Detragiache, Tressel Mr Thierry ve Turk-Ariss Rima, Where Have All the Profits Gone? European Bank Profitability Over the Financial Cycle. *IMF Working Papers*, (2018).

⁶Anh Do Van, "Does better capitalization enhance bank efficiency and limit risk taking? Evidence from ASEAN commercial banks", *Global Finance Journal*, (2021).

⁷Rebecca Demsetz ve Strahan Philip, "Diversification, size, and risk at bank holding companies", *Journal of Money, Credit and Banking*, 29, (1997), 300-313.

⁸Allen Berger, Hanweck Gerald ve Humphrey David, "Competitive viability in banking: Scale, scope, and product mix economies", *Journal of Monetary Economics*, 20(3), (1987), 501-520.

⁹Matthew Adeolu Abata, "Asset Quality And Bank Performance: A Study of Commercial Banks in Nigeria", *Research Journal of Finance and Accounting*, 5(18), (2014), 39-44.

¹⁰Fotios Pasiouras ve Kyriaki Kosmidou, "Factors influencing the profitability of domestic and foreign commercial banks in the European Union", *Research in International Business and Finance*, 21(2), (2007), 222-237.

varlığı bulunmuştur. Bu nedenle, etkinin varlığı, gücü ve yönü çalışma bazında ampirik olarak incelenmelidir.

Bir bankanın faaliyet performansı, genellikle varlık getirisi oranı, yatırım getirisi oranı veya benzer oranlar gibi muhasebe ve finansal oranlar kullanılarak ölçülmektedir. Bu oranlar, önceki dönemlerle ve diğer bankaların performansı ile karşılaştırıldığında, bir bankanın finansal performansı hakkında yatırımcılar ve yöneticiler için birer göstergedir. Oran analizi sonucunda operasyon verimliliği yüksek olan bankaların daha yüksek banka karlılığına sahip olduğu öne sürülmektedir.¹¹ Ancak oran incelemesinin eksiklikleri vardır. Birincisi, finansal oranların, yönetimin eylemlerinin ve geleceği etkileyecek yatırım kararlarının değerini mevcut performansın aksine dikkate almamasıdır.¹² Belirtildiği üzere, bir banka yönetsel açıdan bazı konularda kötü yönetilse bile, diğer alanlarda özellikle iyi performans göstererek telafi ettiği sürece oran analizi sonucunda iyi performans gösteriyor gibi görünebilmektedir.

Gelir çeşitlendirmesi, maliyetli finansal sıkıntıların oluşumunu azaltan iflas riskine karşı bir korunma sağlamaktadır.¹³ Çeşitlendirme, özellikle operasyonların ölçeği ve kapsamı artarsa, karlılığı ve operasyonel verimliliği artıran bir mekanizma olarak ortaya çıkmaktadır.¹⁴ Ayrıca, gelir çeşitlendirmesi, bankaların yetkilendirilmiş gözlemciler olarak rolünü güçlendirerek aracılık hacmini artırır. Bunun nedeni, bankaların diğer finansal hizmetlerin sunumunu artırmak için kredi verme ilişkilerinden sahip oldukları bilgileri kullanarak bilgi asimetrisini sınırlayabilmeleridir.¹⁵ Gelir çeşitlendirmesi ve karlılık arasındaki ilişkinin yönü tartışmalıdır.

Mali ve parasal disiplin, faiz oranlarının ve risk primlerinin kademeli olarak düşürülmesi, ülkelerde beklenen yaşam boyu gelirin yükselmesi ve artan para talebi gibi makroekonomik faktörlerin tümü finansal piyasaların gelişimine olumlu katkıda bulunmaktadır. Makroekonomik koşulların

¹¹Andreas Dietrich ve Gabrielle Wanzenried, "Determinants of bank profitability before and during the crisis: Evidence from Switzerland", *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 21(3), (2011), 307-327.

¹²David Sherman ve Franklin Gold, "Bank branch operating efficiency: Evaluation with data envelopment analysis", *Journal of Banking and Finance*, 9 (2), (1985), 297-315.

¹³Kenneth Froot ve Jeremy Stein, "Risk management, capital budgeting, and capital structure policies for financial institutions: an integrated approach", *Journal of Financial Economics*, 47:55, (1998).

¹⁴Yoram Landskroner, David Ruthenberg ve David Zaken, "Diversification and performance in banking: the Israeli case", *Journal of Financial Services Research*, 27(1), (2005), 27-49.

¹⁵Lieven Baele, Olivier De Jonghe ve Rudi Venneti, "Does the stock market value bank diversification?" *Journal of Bank Finance*, 31, (2007), 1999-2023.

göstergeler yardımı ile muhasebeleştirilmesi standart bir uygulamadır ve kârlılığın döngüsel olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.¹⁶ Ekonomik bir genişleme, bankaların sunduğu hizmetler olan finansal aracılık hizmetlerine olan talebi artırmakta ve böylece net faiz geliri, ücretler ve komisyonlar yükselmektedir. Ayrıca ekonomik büyüme ile birlikte geri ödenemeyen krediler azalacak ve böylece bankalar daha karlı hale geleceklerdir.

Literatürün balkan ülkeleri üzerine yapılan kısmı incelendiğinde ülke bazında farklı bulgu sonuçları ile karşılaşılmıştır. Slovenya, Hırvatistan, Bosna ve Hersek, Sırbistan, Karadağ ve Makedonya'dan 127 bankanın 2005-2009 yılları arasındaki verileri kullanılarak bankaların karlılığını etkileyen faktörler araştırılmıştır.¹⁷ Panel GMM bulgularına göre net faiz gelirleri banka karlılığını pozitif olarak etkilemektedir. 11 Balkan ülkesinden toplamda 232 bankanın banka karlılığının sabit ekili regresyon ile araştırıldığı çalışmada özkaynak oranı, likidite, ekonomik büyüme ve enflasyon oranının banka karlılığını pozitif, kredi riski ve yönetim etkinliğinin banka karlılığını negatif olarak etkilediği görülmüştür.¹⁸ Makedonya'da bulunan 16 bankanın verileri dinamik panel veri analizi ile araştırılmıştır.¹⁹ Bulgulara göre banka karlılığının içsel faktörleri arasında en önemlisi faaliyet gideri oranıdır. Ayrıca, karlılık en fazla ödeme gücü riski ve likidite riskinden etkilenmektedir. Dış değişkenler açısından bakıldığında, ekonomik büyüme ve bankacılık sistemi reformu Makedonya Cumhuriyeti'nde banka karlılığı üzerinde önemli bir etki göstermektedir. Balkan ülkeleri üzerine yapılan bir diğer çalışmada Kosova, Arnavutluk, Makedonya ve Sırbistan'da bulunan 45 bankanın 2013-2019 dönemindeki verilerini incelenmiştir.²⁰ İncelemenin sonucuna göre, özsermaye getiri oranı takipteki kredilerden negatif olarak etkilenirken varlık getiri oranı pozitif olarak etkilenmektedir. Bir diğer çalışmada Arnavutluk'ta hizmet veren 12

¹⁶Ugo Albertazzi ve Leonardo Gambacorta, "Bank Profitability and the Business Cycle", *Journal of Financial Stability*, 5 (4), (2009), 393-409.

¹⁷Vesca Bucevska ve Branka Hadzi Misheva, "The determinants of profitability in the banking industry: Empirical research on selected Balkan countries", *Eastern European Economics*, 55(2), (2017), 146-167.

¹⁸ Bilge Canbaloğlu, "Yükselen ve gelişen Avrupa ülkelerinde bankacılık sektörü kârlılığının belirleyicileri", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 33(3), (2019), 687-698.

¹⁹Marijana Curak, Klime Poposki ve Sandra Pepur, "Profitability determinants of the Macedonian banking sector in changing environment", *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 44, (2012), 406-416.

²⁰Sevdie Alshiqi ve Albana Sahiti, "Risk management and profitability of commercial banks of Western Balkans countries of Kosovo, Albania, North Macedonia, and Serbia", *Journal of Eastern European and Central Asian Research (JEECAR)*, 8(1), (2021), 81-88.

bankanın 2005-2012 yılları arasındaki verileri incelenmiştir.²¹ Bahsedilen diğer çalışmadan farklı olarak bu çalışmanın bulgularına göre varlık getiri oranı takipteki kredilerden negatif olarak etkilenmektedir.

2. Veri ve Yöntem

Bu çalışmada banka karlılığını etkileyen faktörlerin incelenmesi amacıyla 9 balkan ülkesinin 2008-2017 yılları arasındaki verileri kullanılmıştır. Veriler Dünya Bankası veri havuzundan temin edilmiştir.

Tablo 1. Verisi Kullanılan Ülkeler

Arnavutluk	Sırbistan
Bosna Hersek	Slovenya
Bulgaristan	Türkiye
Hırvatistan	Yunanistan
Makedonya	

Veriler panel veri analizi yöntemi ile incelenmiştir. Panel veriler, zaman içindeki farklı kesitler hakkında gözlemler içeren verilerdir. Panel veri serilerini oluşturabilecek gruplara örnek olarak ülkeler, firmalar, bireyler veya demografik gruplar verilebilmektedir. Zaman serisi verileri gibi, panel verileri de kronolojik olarak düzenli bir sıklıkta toplanan gözlemleri içermektedir. Ayrıca, kesitsel veriler gibi, panel veriler de bir grup birey arasındaki gözlemleri içermektedir.²² Araştırmada kullanılan regresyon modeli aşağıda verilmektedir.

$$ROA_{it} = \beta_0 + \beta_1 \text{TakiptekiKredilerOranı} + \beta_2 \text{MaliyetGelirOranı} + \beta_3 \text{GSYİH} + \beta_4 \text{Enflasyon} + \varepsilon_{it}$$

$$ROE_{it} = \beta_0 + \beta_1 \text{TakiptekiKredilerOranı} + \beta_2 \text{MaliyetGelirOranı} + \beta_3 \text{GSYİH} + \beta_4 \text{Enflasyon} + \varepsilon_{it}$$

Varlık getiri oranı (ROA), öz sermaye getiri oranı (ROE) banka karlılığını gösteren başlıca muhasebe ölçütleridir. Varlık getiri oranı, vergi sonrası kârın toplam varlıklara oranı (% olarak ifade edilir), öz sermaye getiri oranı ise vergi sonrası kârın toplam öz sermayeye oranıdır. Varlık getiri oranı, bir banka yönetiminin bankanın varlıklarından kar elde etme yeteneğini

²¹Eliona Gremi, "Internal factors affecting Albanian banking profitability", *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, 2(9), (2013), 19-19.

²²Cheng Hsiao, "Panel data analysis—advantages and challenges", *Mathematics and Statistics*, 16(1), (2007), 1-22.

göstermektedir. Öz sermaye getiri oranı ve varlık getiri oranı, banka yönetiminin bankanın fiili yatırım kaynaklarını ne kadar uygun kullandığını göstermektedir. Öz sermaye getiri oranı finansal kaldıraç ve bununla ilişkili riski ihmal ettiğinden, varlık getiri oranına banka karlılığını değerlendirmede önem atfedilmektedir.

Maliyet gelir oranı (COI), işletme maliyetlerinin elde edilen toplam gelire oranı olarak tanımlanmaktadır ve banka karlılığı ile negatif bir ilişkisi olması beklenmektedir.²³

Ödenemeyen kredilerin ortaya çıkaracağı riski temsil etmek amacıyla, takipteki kredilerin toplam kredilere oranı (NPL) incelenmektedir. Takipteki alacakların banka karlılığı ve kredi verme davranışı üzerindeki etkisi araştırılmıştır.²⁴ Takipteki alacaklardaki bir artış bankanın tutması gereken daha yüksek karşılıklara, daha düşük karlılığa ve banka sermayesinde önemli kayba yol açmaktadır. Kısaca beklentiye göre kredi riskine maruz kalmanın artmasının banka karlılığının azaltmaktadır.

Ülke düzeyinde makroekonomik ve finansal yapı değişkenleri banka karlılığı üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Ekonomik büyüklük (GSYİH) ile finansal sektör karlılığı arasındaki ilişkiyi inceleyen alandaki literatüre göre, ülkelerde ekonomik büyüme oluşması bankaların karlılığı üzerinde olumlu bir etkiyi ortaya çıkarmaktadır.²⁵

Enflasyonun banka kârlılığı üzerindeki etkisi, ücretlerin ve diğer faaliyet giderlerinin enflasyondan daha hızlı büyüyüp büyümemesine bağlıdır. Enflasyon öngörülmezse ve bankalar faiz oranlarını enflasyona göre ayarlayamadıkları durumda maliyetlerde artış görülebilmektedir. Böylece, enflasyon banka karlılığını olumsuz yönde etkileyebilmektedir.²⁶

²³Nicolae Petria, Capraru Bogdan ve Iulian Ilnatov, "Determinants of banks' profitability: evidence from EU 27 banking systems." *Procedia economics and finance* 20, (2015), 518-524.

²⁴Ash Demircuc-Kunt ve Hary Huizinga, "Determinants of commercial bank interest margins and profitability: Some international evidence" *The World Bank Economic Review*, 13(2), (1999), 379-408.

²⁵Bilge Canbaloğlu, "Yükselen ve gelişen Avrupa ülkelerinde bankacılık sektörü kârlılığının belirleyicileri", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 33(3), (2019), 687-698.

²⁶Hakan Sarıtaş, Sinem Kangallı ve Altan Gökçe, "Banka karlılığı ile finansal oranlar ve makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkilerin sistem dinamik panel veri modeli ile analizi: Türkiye araştırması", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 11(1), (2016), 87-108.

3. Bulgular

Banka karlılığını etkileyen faktörlerin incelenmesi amacıyla gerçekleştirilen panel regresyon bulguları Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Panel Regresyon Bulguları

	Varlık Getiri Oranı	Özsermaye Getiri Oranı
Takipteki Krediler Oranı	-.60573* (0.00)	-.05858** (0.01)
Maliyet Gelir Oranı	-.20156 (0.31)	-.03035 (0.31)
GSYİH	1.7189*** (0.07)	.18290*** (0.06)
Enflasyon	-.11115 (0.153)	-.01189 (0.11)
Sabit	32.057*** (0.055)	3.954*** (0.068)
R2	0.13	0.15
F İstatistiği	137.06 (0.00)	67.260 (0.00)
Wooldridge	47.006 (0.00)	11.453 (0.00)
Levene, Brown, Forsythe	4.777 (0.00)	2.505 (0.01)
Seçim Testleri Sabit, Rassal, Havuzlanmış		
F Testi	20.217 (0.00)	21.108 (0.00)
Hausman Testi	3.734 (0.44)	5.921 (0.20)
Yöntem	Rassal Etkili(Rogers S.H)	Rassal Etkili(Rogers S.H)

*, **, *** Sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı simgelemektedir.

F Testi sonuçlarına göre havuzlanmış modelin uygun olmadığı görülmektedir. Sabit veya Rassal etkili panel regresyon yöntemlerinden hangisinin daha uygun olacağını gözlemek için Hausman testi yapılmaktadır. Rassal etkili panel regresyon yönteminin uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada, otokorelasyon ve değişen varyans varlığı sırasıyla Wooldridge ve Levene, Brown, Forsythe testleri ile araştırılmıştır. Modelde değişen varyans ve otokorelasyon sorunu olduğu görülmektedir. Bu nedenle Rogers (1993) modeli güçlü bir model olarak kullanılmıştır. Rogers (1993) tarafından ortaya çıkarılan model, değişen varyans ve otokorelasyon

problemleri olduğunda dahi dirençli standart hatalar verebilen güçlü bir model olarak kabul edilmektedir.

Tablo 2'ye göre varlık getiri oranı ve öz sermaye getiri oranı bağımsız değişkenlerini takipteki kredi oranı negatif olarak etkilemektedir. Her iki karlılık oranını da pozitif olarak etkileyen değişkenin GSYİH olduğu görülmektedir. Enflasyon ve maliyet gelir oranı değişkenleri her iki karlılık oranı için istatistiksel olarak anlamsız sonuçlar ortaya çıkarmıştır.

4. Sonuç

Banka karlılığı, uygulanan banka stratejisinin ve içinde bulunulan ekonomik çevrenin etkileşimi ile ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, yalnızca seçilen bankacılık sektöründe iç dinamiklerin araştırılması yerine, çok sayıda ampirik araştırmada banka faktörleri ve ekonomik çevrenin etkisi eşit önemle araştırılmaktadır. Bankaların diğer bankalara göre avantajları, bankanın büyüklüğünden, aktif büyümesinden, risk yönetimi kalitesinden ve pazar payından kaynaklanabilmektedir. Ampirik araştırmalarda bankaların performansının açıklanmasında yaygın olarak kullanılan ve teorik literatürden çıkarılan açıklayıcı değişkenler kullanılan veri periyodu ve yeri açısından farklı sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Bununla birlikte, bu makalenin amacı, seçilen banka özelliklerine ilişkin soruları ele alan sayısız teorik alanı gözden geçirmek ve tartışmak değil, daha ziyade balkan ülkeleri için yeni bulgular ortaya koymaktır.

Çalışmada banka içi faktörler olarak maliyet gelir oranı ve takipteki krediler oranı kullanılmıştır. Bulgulara göre maliyet gelir oranı istatistiksel olarak anlamsız bir etkiye sahiptir. Bir diğer banka içi faktör olan takipteki kredilerin artması banka sermaye yapısını bozmakta ve dolayısıyla karlılığı olumsuz etkilemektedir. Balkan ülkeleri için de takipteki kredilerin önemli bir negatif faktör olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ekonomik büyüklük (GSYİH) ve enflasyon, bankaların kârlılık modelinde yer alan makroekonomik değişkenlerdir. GSYİH, bireysel ve ortak tüketim yatırım kararlarının, nüfusun ve tüzel kişilerin mevduat oluşumunun ana kaynağıdır. GSYİH'nin artması bankaların kredi ve mevduat pozisyonlarını büyütecek ve dolayısıyla banka karlılığını olumlu yönde etkileyecektir. Çalışmada balkan ülkeleri için GSYİH değişkeni istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif olarak bankaların karlılığını etkilediği gözlenmiştir. Tüketici Fiyat Endeksi ile ölçülen enflasyonun banka karlılığına etkisi olumlu olabileceği gibi olumsuz da olabilmektedir. Enflasyon faiz oranlarının yapısında belirleyici bir role sahiptir. Böylece, daha yüksek bir enflasyon oranı, kredilerde daha yüksek faiz oranlarına ve ayrıca bankaların daha yüksek kârlılığına neden olabilmektedir. Lakin, kredi faiz oranlarının artması

durumunda, yüksek enflasyon nedeniyle kredi geri ödeme riski de ortaya çıkabilmektedir. Tüketici ve üreticilerin ekonomik durumunu sarsan enflasyon bankaların karını negatif etkileyebilmektedir. Bulgulara göre enflasyon istatistiksel olarak anlamlı bir sonuç göstermemiştir.

Balkan ülkelerinde hizmet veren bankalar için yatırım ve büyüme kararları ekonomik büyüme üzerinden verilmelidir. Çalışmanın da bulgularında görüleceği üzere ülke düzeyinde artan ekonomik büyüme banka karlılığını hem varlık getiri oranı hem de özsermaye getiri oranı bakımından artırmaktadır. Takipteki krediler önem verilmesi gereken bir diğer konu olarak bankaların gündeminde olmalıdır. Takipteki krediler oranı değişkeninin Balkan ülkeleri için olumsuz bir faktör olduğu araştırma sonucunda görülmektedir. Bu bağlamda, bankalar takipteki kredileri düşürmenin yollarını aramalı ve kredi tahsisinde verilebilecek riskli kararlardan kaçınmalıdırlar.

Kaynakça

- ABATA Matthew Adeolu, “Asset Quality And Bank Performance: A Study of Commercial Banks in Nigeria”, *Research Journal of Finance and Accounting*, 5(18), (2014), 39-44.
- ALBERTAZZI Ugo ve GAMBACORTA Leonardo, “Bank Profitability and the Business Cycle”, *Journal of Financial Stability*, 5 (4), (2009), 393-409.
- ALSHIQI Sevdie ve SAHITI Albana, “Risk management and profitability of commercial banks of Western Balkans countries of Kosovo, Albania, North Macedonia, and Serbia”, *Journal of Eastern European and Central Asian Research (JEECAR)*, 8(1), (2021), 81-88.
- ATHANASOGLU Panayiotis, MANTHOS Delis ve CHRISTOS Staikouras, “Determinants of bank profitability in the South Eastern European region”, *Journal of Financial Decision Making*, 2: 1-17, (2006).
- BAELE Lieven, DE JONGHE Olivier ve VENNETI Rudi, “Does the stock market value bank diversification?” *Journal of Bank Finance*, 31, (2007), 1999-2023.
- BERGER Allen, GERALD Hanweck ve DAVID Humphrey, “Competitive viability in banking: Scale, scope, and product mix economies”, *Journal of Monetary Economics*, 20(3), (1987), 501-520.
- BUCEVSKA Vesca ve MİSHEVA Branka Hadzi, “The determinants of profitability in the banking industry: Empirical research on selected Balkan countries”, *Eastern European Economics*, 55(2), (2017), 146-167.
- CANBALOĞLU Bilge, “Yükselen ve gelişen Avrupa ülkelerinde bankacılık sektörü karlılığının belirleyicileri”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 33(3), (2019), 687-698.

- CURAK Marijana, POPOSKI Klime ve PEPUR Sandra, "Profitability determinants of the Macedonian banking sector in changing environment", *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 44, (2012), 406-416.
- DEMIRGUC-KUNT Ash ve HUIZINGA Hary, "Determinants of commercial bank interest margins and profitability: Some international evidence" *The World Bank Economic Review*, 13(2), (1999), 379-408.
- DEMSETZ Rebecca ve PHILIP Strahan, "Diversification, size, and risk at bank holding companies", *Journal of Money, Credit and Banking*, 29, (1997), 300-313.
- DETRAGIACHE Ms Enrica, THIERRY Tressel ve RIMA Turk-Ariss, Where Have All the Profits Gone? European Bank Profitability Over the Financial Cycle. *IMF Working Papers*, (2018).
- DIETRICH Andreas ve WANZENRIED Gabrielle, "Determinants of bank profitability before and during the crisis: Evidence from Switzerland", *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 21(3), (2011), 307-327.
- DO VAN Anh, "Does better capitalization enhance bank efficiency and limit risk taking? Evidence from ASEAN commercial banks", *Global Finance Journal*, (2021).
- FROOT Kenneth ve STEIN Jeremy, "Risk management, capital budgeting, and capital structure policies for financial institutions: an integrated approach", *Journal of Financial Economics*, 47:55, (1998).
- GREMI Eliona, "Internal factors affecting Albanian banking profitability", *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, 2(9), (2013), 19-19.
- HSIAO Cheng, "Panel data analysis—advantages and challenges", *Mathematics and Statistics*, 16(1), (2007), 1-22.
- JADAH Hamid Mohsin, ALGHANIMI Manar Hayder Ali, ALDAHAAAN Noor Sabah Hameed ve AL-HUSAINY Noor Hashim Mohammed, "Internal and external determinants of Iraqi bank profitability", *Banks and Bank Systems*, 15(2), (2020), 79-93.
- LANDSKRONER Yoram, RUTHENBERG David ve ZAKEN David, "Diversification and performance in banking: the Israeli case", *Journal of Financial Services Research*, 27(1), (2005), 27-49.
- PANICOS Demetriades ve FIELDING David, "Information, institutions, and banking sector development in West Africa", *Economic Inquiry*, 50.3 (2012): 739-753.
- PASIOURAS Fotios ve KOSMIDOU Kyriaki, "Factors influencing the profitability of domestic and foreign commercial banks in the European Union", *Research in International Business and Finance*, 21(2), (2007), 222-237.
- SARITAŞ Hakan, KANGALLI Sinem ve GÖKÇE Altan, "Banka karlılığı ile finansal oranlar ve makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkilerin sistem dinamik panel veri modeli ile analizi: Türkiye araştırması", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 11(1), (2016), 87-108.

Öncü, E. (2021). Balkan Ülkelerinde Banka Karlılığını Etkileyen Faktörler. ABAD, 4(8), 479-492.

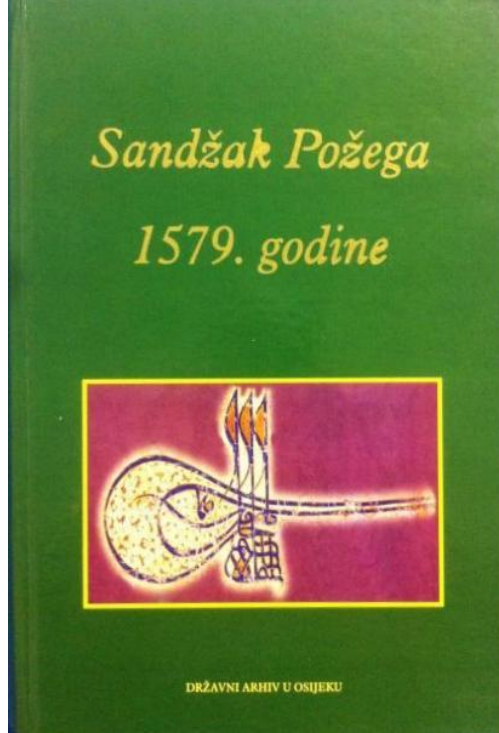
SHERMAN David ve GOLD Franklin, "Bank branch operating efficiency: Evaluation with data envelopment analysis", *Journal of Banking and Finance*, 9 (2), (1985), 297-315.

YÜKSEL Serhat, MUKHTAROV Shahriyar, MAMMADOV Elvin ve ÖZSARI Mustafa, "Determinants of profitability in the banking sector: an analysis of post-soviet countries", *Economies*, 6(3), (2018), 41.

KİTAP TANITIMI

**Fazileta HAFIZOVIĆ, 1579 Yılı Pojega Sancağı Defteri
Defter-i Mufassal-i Liva-i Pojega 987,**
Ösek Devlet Arşivi, Ösek 2001, 424 sayfa,
ISBN: 9536446200 978-953-644-62-09¹

Okan BÜYÜKTAPU²

¹ Popis sandžaka Požega 1579. godine (Defter-i mufassal-i liva-i Pojega 987.), prevela Fazileta Hafizović, Državni arhiv u Osijeku, Osjek, 2001, 424 str.

²Doktora Öğrencisi, Zagreb Üniversitesi Felsefe Fakültesi Tarih Bölümü, okanbuyuktapu@gmail.com.

Büyüktapu, O. (2021). Fazileta HAFIZOVIĆ, 1579 Yılı Pojega Sancağı Defteri – Defter-i Mufassal-i Liva-i Pojega 987, Ösek Devlet Arşivi, Ösek 2001, 424 sayfa, ISBN: 9536446200 9789536446209. ABAD, 4(8), 493-497.

Bugün Hırvatistan sınırları içinde bulunan Pojega Havzası 1537’de Semendire Sancakbeyi Yayha-paşazâde Mehmed Bey zamanında fethedilerek bir sancağa dönüştürüldü. Kurulduktan sonra 1541 yılında Budin Eyaletine bağlanan sancak, daha sonra 1580’de Bosna ve 1600’de Kanije Beylerbeyliğinin bir parçası olarak varlığını sürdürdü. Pojega Sancağı jeopolitik konumu, ormanları, hayvancılığı, vergi veren nüfusunun çokluğu ve bir serhad sancağı olması nedeniyle Bosna’nın batı ucunda önemli bir Osmanlı parçası olarak varlığını devam ettirdikten sonra 1690’de kesin olarak Osmanlı egemenliğinden çıkmıştır.

Fazileta Hafizović kırk yıllık aşkın tecrübesi ve titiz çalışmaları sayesinde sadece Boşnak tarihçiliğinin değil Balkan tarihçiliğinin de yüz akı denebilecek eserlere imza atmıştır. Saraybosna Şark Enstitüsü’nde çalıştığı dönemde Osmanlı devlet aygıtınca üretilmiş birbirinden farklı arşiv materyalleri üzerinde çalışan Hafizović bunların okunup Boşnakçaya çevrilmesi süreçlerine katkıda bulunmuştur. Bosna Eyaleti’nin sosyal ve ekonomik, tarihi üzerine kaleme aldığı birçok makalenin³ dışında Osmanlı arşiv fonlarının en önemli serilerinden olan tahrirler üzerine odaklanarak meydana getirdiği kitapları bu alanın önemli çalışmaları olarak dikkati çekmektedir.⁴

Tanıtıma konu olan 672 numaralı Pojega Sancağı tahrir defteri Ösek Devlet Arşivlerinin, Ösek ve Slavonya Tarihi için ana kaynak yayınlama projesinin bir parçası olarak Fazileta Hafizović tarafından Osmanlıcadan Hırvatçaya çevrilerek kitaba dönüştürülmüştür. Editör Stjepan Sršan’ın kısa bir yazısıyla başlayan kitabın ilk kısmı, Önsöz ve Giriş, bölümlerinden oluşmaktadır. Pojega Sancağı 1579 Tarihli Tahrir Defteri adlı ikinci bölüm Fazileta Hafizović tarafından yazılan giriş yazısının akabinde, Tahrir defterinin

³ Makalelerin derlendiği kitap için bakınız: Fazileta Hafizović, "Požeški sandžak i Osmanska Slavonija", Hrvatski Institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Zagreb–Slavonski Brod, 2016. (Pojega Sancağı ve Osmanlı Slavonyası ", Hırvat Tarih Enstitüsü, Slavonya, Srijem ve Baranja Tarihi Şubesi, Zagreb–Slavonski Brod, 2016, 207.)

⁴ Fazileta Hafizović, "Popis Sela i Zemlje Sandzaka Krka Klis i Hercegovina Oslobodenih od Mletacke Republike 1701 Godine" Srpsko Kulturno Društvo Prosvjeta Filozofski Fakultet Sveučilišta u Zagrebu Orijentalni Institut Sarajevu, Zagreb-Sarajevo, 2016. (1701'de Venedik Cumhuriyeti'nden Kurtulan Krka Klis ve Hersek Sancaklarının Köyleri ve Toprakları Tahriri", Sırp Kültür Derneği, Zagreb Üniversitesi Felsefe Fakültesi, Saraybosna Şarkiyat Enstitüsü, Zagreb-Saraybosna, 2016.

Fazileta Hafizović, Fazileta Hafizović - Kliški Sandžak od osnivanja do početka Kandiskog rata 1537.-1645.Godine), Orijentalni Institut u Sarajevu, Sarajevo, 2016. ("Klis Sancağı - Kuruluşundan Girit Savaşının Başlangıcına Kadar (1537-1645 Yılları)", Saraybosna Şark Enstitüsü Yayınları, Saraybosna, 2016.)

tercümesiyle devam etmektedir. Kitabın sonunda Almanca ve İngilizce özete ek olarak yer indeksi, isim indeksi yabancı okuyucular için Osmanlıca terimlerin açıklandığı yardımcı sözlük ve İçindekiler yer almaktadır.

Stjepan Sršan tarafından yazılan *Giriş* bölümünde Doğu Hırvatistan bölgesinin Osmanlı hakimiyeti altında kaldığı 16. yüzyılın başından 17. yüzyılın sonuna kadar ki döneme dair bilgiler verilmektedir. Bölgenin Osmanlılar tarafından fethedilme aşaması kronolojik olarak okuyucuya aktarıldıktan sonra Osmanlı taşra sisteminin iki sacayağı olan nahiye ve kadılık sistemi hakkında bilgi verilir. Sršan daha sonra Pojega'yla birlikte ona komşu olan Ösek ve Zaçasna sancaklarını da kısaca tanıtır. Vergi (Kadastro) Defterleri adlı alt başlık içinde Pojega Sancağının bugüne ulaşan TT-204 (1540), TT-243 (1545), TT-351 (1561), TT-672 (1579) dört tahrir defteri içinde 672 numaralı olanın en kapsamlı defter olduğunu ve bölgenin tarihini anlamada en yetkin eser olduğunu söyler. Kâtibin kayıt alırken yer ve şahıs isimlerini duyduğu şekilde Arap harfleriyle yazıya döktüğünü bu nedenle imlanın o dönemki fonetiğe göre anlaşılmasını gerektiğini belirtir. Siyakatle yazılan yerel bir ismin kendi imlalarıyla Borić-Božić-Burić-Puzić-Nožić-Turić vb şekilde devam eden birçok okuma versiyonun olabileceğini söyleyerek sağlıklı okumanın ne kadar zor olabileceğinin altını çizer.

Fazileta Hafizoviç *Pojega Sancağı 1579 Tarihli Tahrir Defteri* adlı bölümde, Pojega ve Zaçasna sancaklarının bulunduğu Hırvatistan'ın Slavonya bölgesinin Osmanlılar tarafından fethedilmesi akabinde bir buçuk asırlık bir süre boyunca bu devletin hakimiyetinde kaldığını ve bu süre zarfında Osmanlı İmparatorluğu'nun ayrılmaz bir parçasını olduğunu belirtir. Slavonya'da kurulan bu iki idari birim her zaman serhad kabul edildiği için askeri birliklerine ve tahkimatlarına büyük özen gösterildiğinin altını çizer. Daha sonra tahrir defterlerinin anlamı hakkında bilgi veren yazar tahrir sayımlarının, en önemli amacının devlete ait olan tüm gelirleri bir temelde listeleme ihtiyacı olduğunu, Osmanlı İmparatorluğu'nun sosyoekonomik tarihinin ve özellikle de ilişki kurdukları bölgelerin incelenmesi için olağanüstü zengin ve önemli materyaller içerdiklerini aktarır. Yayınlanan kitabın ana kaynağı olan Pojega Sancağının 1579 tarihli tahrir defterinin bu bölgelerdeki Osmanlı idaresinin zaten istikrar kazandığı bir zamana denk geldiğini ve bu nedenle düzenli vergi yükümlülükleri olduğuna ve oturmuş bir idari düzenin göze çarptığına dikkati çeker.

Pojega Sancağı tahrir defterinin başlangıcında, bu defter serilerinin şablonuna uygun şekilde dönemin padişahı 3.Murad'ın tuğrası ve sancakta bulunan nahiyelerin bir listesi kayıtlıdır, bunlar modern imlaları ile şu sırasıyla kayıtlıdır: Požega, Svilna, Kutjevo, Orljavska, Brod, Vrhovine,

Brezna, Ravna, Bakovo, Jošava, Gorjan, Podgorač, Koska, Podlužje, Prikraj, Dragotin, Poljana, Nivna, Osijek, Karaš, Kepin, Erdud, Orahši, Sveti Mikloš, Voćin, Brezovica, Slatina ve Moslavina.

Defter sancağın ekilebilir arazileri, ormanları, balıkçılık alanları, iskeleleri gibi kalemlerde verdiği ekonomik verilerinin yanında sosyal ve dini bilgiler açısından da zengindir. Güçlü Katolik geleneği nedeniyle bu bölgede oldukça yavaş olan İslamlaşma sürecini bu defter vasıtasıyla daha iyi görebilmekteyiz. Ayrıca sancakta merkezi yerleşimlerde daha fazla sayıda Müslüman bulunurken, kırsal alanlarda Hıristiyan nüfus daha baskın bir şekilde meskundur. Defterin özel değerinin bölgedeki Ulahlara dair sunduğu verilerden kaynaklandığının altını çizmek gerekmektedir. Yüksek miktarda sığır popülasyonuna el verdiği için Ulahların bu bölgede kolonileştiği ve merkez tarafından şenletme amacıyla kullanımları neticesinde ayrıcalıklı oldukları bilinmektedir. Fakat bu göçebe kabilelerin defterin tutulduğu dönemde daha önce edindikleri ayrıcalıklarını kaybettiklerini ve reaya statüsüne geçtiklerini görmekteyiz. Defterde ayrıca bölgede bulunan vakıflarla ilgili bilgilere de ulaşabilmekteyiz. Pojega'da Yahyapaşa-zâde Mehmed Paşa'nın kirası Belgrad'daki vakfının gelirine gitmek üzere doksan iki dükkânı olduğunu, ayrıca çeşitli çayırlardan, hassalardan ve değirmenlerden elde edilen gelirlerin de yine bu vakfa tahsis edilmiş olduğunu görmekteyiz. Defterden ayrıca meşhur Bosna Sancakbeyi Hüsrev Bey'in de burada bir Kervansaray, bir hamam, on iki dükkana ek olarak arazi ve çayırlarının gelirlerini vakfına tahsis ettiği bilgisine ulaşmaktayız.

Hafizoviç özellikle Türkçe haricindeki isim ve yer adlarının yazıya geçirilirken defteri tutan katibin çok büyük bir vukufiyet gösterdiğini, imla konusundaki problemleri son derece iyi çözdüğünü gözlemler. Macar isimlerinin ve diğer Macar asıllı kelimelerin Osmanlıca metne doğru imla ile kaydedilmesi, Hafizoviç'i kâtibin muhtemelen Macar asıllı olduğu ya da köken olarak bu bölgeden geldiği sonucuna götürür. Defterde kaydedilen nüfus daha çok kişisel ad ve babanın adıyla anılırken gayrimüslim nüfus, bazı yerlerde ad ve soyadı ile anılır. Soyadları, babanın adı veya mesleğine göre oluşturulmuştur.

Kitabında yer isimlerinin okunması ve lokasyonlarının tespit edilmesinde büyük Hırvat tarihçisi İve Majuran (Ive Mažuran) Fazileta Hafizoviç'e yardım etmiş ve en doğru sonuca ulaşılması için büyük çaba sarf edilmiştir. Bu açıdan Anadolu coğrafyası dışına odaklanan yayınların en büyük problemlerinden olan şahıs-yer isimleri okunmuş ve imla sorunu, Fazileta Hafizoviç gibi değerli yerel uzmanların bu gibi yayınları sayesinde aşılabilen daha isabetli bilgiler elde edilebilmektedir. Bunun haricinde

Büyüktapu, O. (2021). Fazileta HAFIZOVİÇ, 1579 Yılı Pojega Sancağı Defteri – Defter-i Mufassal-i Liva-i Pojega 987, Ösek Devlet Arşivi, Ösek 2001, 424 sayfa, ISBN: 9536446200 9789536446209. ABAD, 4(8), 493-497.

Pojega'nın 1579 tahriri bu bölgedeki son sayım olduğu için sancak Osmanlı hakimiyetinden çıkana kadar kullanılan ekonomik, demografik ve topografik tarih için vazgeçilmez bir kaynak hüviyetindedir. Bu defter sayesinde bölgedeki vergi miktarları ve çeşitleriyle birlikte, sosyal yapıların neye benzediği, bireysel çiftliklerin gelirlerinin ne olduğunu, zanaat ve ticaretin gelişiminin dinamiklerini, meslek dallarını, tarımsal üretim ve ekilen mahsuller gibi birçok alanda bilgiye ulaşabilmekteyiz.

ANADOLU VE BALKAN ARAŞTIRMALARI DERĐİSİ YAYIN İLKELERİ

1. Yayınlanması istenen makalenin Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi Yönetim Kurulu tarafından belirlenen yazım kuralları çerçevesinde yazılmış olması şarttır. Eserdeki imlâ ve bilgi hatalarını düzeltmek yazarın sorumluluğundadır.
2. Yayınlanması için gönderilen makaleler Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi Editör Kurulu tarafından incelenmek üzere hakemlere gönderilir.
3. Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi Editör Kurulu hakemlerden gelen raporları inceleyerek makalenin yayınlanıp yayınlanmayacağına karar verir. Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi Editör Kurulu hakem raporlarından bağımsız olarak makaleyi yayınlamama hakkını saklı tutar.
4. Hakemler tarafından düzeltme istenen makaleler yazarlarına geri gönderilir. İstenen sürede geri dönmeyen yazarların Editör Kuruluna ulaŐtırılmayan çalışmalarını yayından düşürülür.
5. Editör Kurulunda onaylanan çerçeve dâhilinde düzeltmesi yapılan makaleler Yönetim Kurulu'na sevk edilir.
6. Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi Yönetim Kurulunca yayınlanması onaylanan makaleler yayınlanmak üzere sıraya alınır.
7. Yazar, Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi Editör Kurulu tarafından kendisine tebliğ edilen (makale düzeltme süresi, yazım kuralları vs.) hususlarını zamanında yerine getirmek zorundadır. Aksi takdirde makale basım süreci durdurulur.

YAZIM KURALLARI

Yayın dili: Derginin yazım dili **Türkçedir**. Bununla birlikte **Almanca, Fransızca, İngilizce** ve **Rusça** yazılar da yayımlanabilir.

Yazım kuralları: Dergimize gönderilecek yazıların aşağıdaki biçimsel özellikleri taşıması yayım birliğı açısından zorunludur.

Türkçe Başlık: İçerikle uyumlu, **10-12** sözcüğü geçmeyecek biçimde büyük koyu harflerle, yazılmalı ve sayfa ortasında yer almalıdır.

İngilizce Başlık: İçerikle uyumlu, **10-12** sözcüğü geçmeyecek biçimde büyük koyu harflerle Türkçe Öz'ün altında, **11** punto, önce ve sonra 3 nk boşluk bırakılacak şekilde sağ ve sol 1 cm içeride yazılmalıdır.

Yazar adı ve adresi: Yazar(lar)ın adı (**küçük**) ve soyadı (**büyük**), başlığın altında **ortalanmış** olarak **11** puntoyla yazılmalı; unvanı, çalıştığı kurum,

haberleşme ve e-posta adresleri ise normal karakterde harflerle dipnot olarak belirtilmelidir.

Öz (Abstract) ve anahtar sözcükler (Key Words): Türkçe ya da yabancı dillerdeki makaleler **120-150** sözcük arasında öz içermelidir. **Türkçe** ve **İngilizce özet** ilk sayfada önce Türkçe özet ardından İngilizce özet gelecek şekilde sıralanmalıdır. Öz (Abstract) **10 punto**, tek satır, sağdan ve soldan **1 cm** içeride yer almalıdır. Öz bölümü, yazar adının hemen altından **3 nk** boşluk bırakılarak başlamalıdır. Özet ve Abstract'ın altında **3-10** sözcük arasında büyük harfle başlayan anahtar sözcükler bulunmalıdır. Özet başlığı **10 punto koyu** yazılmalı ve **“Öz: Metin”-“Abstract: Metin”** şeklinde olmalıdır.

Örnek:

1530-1611 YILLARI ARASI KESRİYE ŐEHİRİNDE NÜFUS VE EKONOMİ*

Onur KABAK **

Öz: Bugün Yunanistan'ın kuzeyinde bulunan Kesriye (Kastoria), XIV. yüzyılda Balkanlarda gerçekleşen hızlı Osmanlı fütühatının sonucunda, 1385 yılında fethedilerek Osmanlı idari yapılanması içerisine dahil olmuştur. Rumeli Eyaletinin sol kol kazaları içerisinde olan Kesriye ile ilgili olarak bu çalışmada daha ziyade 1530-1611 yılları arasında şehrin nüfus ve ekonomisi ele alınmaya çalışılacaktır. Bu doğrultuda ilk olarak tahrir defterlerinden faydalanılarak şehirdeki toplam nüfus, bu nüfusun yıllar içerisindeki değişimi, toplam nüfus içerisinde Müslüman ve Hristiyan kesimin dağılımının ne olduğu gibi konular ele alınacaktır. İkinci olarak ise vergi kalemlerinden yola çıkarak şehir halkının ana ekonomik faaliyetinin tespitine çalışılacaktır. Son olarak şehirdeki mesleki iş kollarının ne olduğu ortaya konularak Osmanlı klasik döneminde Kesriye şehrinin bir görüntüsü ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kesriye, Nüfus, Ekonomi, Meslek, Tahrir.

* Bu çalışma Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde tamamlanan Kuzey Yunanistan'da Osmanlı Klasik Döneminde Üç Şehir (Yanya, Kesriye, Serfice) adlı yüksek lisans tezinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

** Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi Tarih Bölümü, email: onurkabak@selcuk.edu.tr

DEMOGRAPHIC AND ECONOMIC STRUCTURE OF KESRIYE BETWEEN 1530 AND 1611

Abstract: Kesriye (present day Kastoria in Northern Greece) was incorporated into the Ottoman administrative system after 1385 as part of the rapid Ottoman conquest in the Balkans during the XIV. century. This study will cover the population and economy of the city which was among the Via Egnatia districts of the Rumeli Province, focusing on the period between 1530 and 1611. In this respect, total population of the city, temporal change of the demographic structure, ratio of Muslims to non-Muslims and similar issues will be highlighted in line with Ottoman land surveys (tahrir defterleri). A second concern is to detect the main economic activities of the urban population by analysing different tax genres. Lastly, occupational branches of the city will be portrayed to present a general overview of Kesriye during Ottoman classical age.

Key words: Kesriye, Population, Economy, Occupation, Tahrir.

Ana metin: Yazı Microsoft Word yazılım programı ile boyutları **17 / 24 cm** olan sayfa üzerinde **Times New Roman 11 punto** ile **tek** satır aralıklı ve **üstten 2,5 cm, alttan 2,5 cm, soldan 2,5 cm, sağdan 2,5 cm** kenar boşlukları ve **20 sayfayı** geçmeyecek biçimde tek sütun halinde hazırlanarak teslim edilmelidir. Paragraflar **0 cm** girinti ile başlamalıdır. **Anametnin, özet bölümünün** hemen altından **3 nk** boşluk bırakılarak başlamalıdır.

Bölüm başlıkları: Yazıda yer alan konu başlıkları **Giriş, Sonuç ve Kaynakça** hariç, numaralandırılarak **koyu** ve **sol marjdan** başlamak üzere yazılmalıdır.

Şekil ve Tablolar: Şekil adı, şeklin altında, tablo başlığı tablonun üzerinde yer almalıdır. Şekil ve tablo numaraları 1, 2, 3, ... gibi verilmelidir.

Alıntı ve Göndermeler: Chicago usulünde (klasik usulde) sayfa altı numaralandırılmış dipnot şeklinde yapılmalıdır. Özetleme biçiminde yapılan alıntı ve aktarmalarda sayfa numarası belirtilmez; sayfa numarası ya da numaraları, yalnızca doğrudan alıntılarda tam olarak verilir. **3** satırı geçen alıntılara, ana metne göre sadece soldan **1 cm** girinti verilmelidir. Dipnotlarda ise kaynak ilk kez kullanıldığında isim soyisim, eser adı, varsa cilt ve sayı, varsa çeviren adı, yayınevi, basım yeri, basım tarihi ve söz konusu bilginin alındığı sayfa numarası şeklinde yapılmalıdır. Aynı eser bir çok defa kullanılacak ise yazar soyadı, a.g.e (adı geçen eser)-a.g.m. (adı geçen makale), ilgili sayfa numarası şeklinde dipnot düşülmelidir. (Örn: Kayapınar, a.g.e., s. 356).

Ana Başlık Boyutu	11 pt, ortalanmış, kalın
Kağıt Boyutu	17 x 24 cm
Ana Metin Üst Kenar Boşluk	2,5 cm
Alt Kenar Boşluk	2,5 cm
Sol Kenar Boşluk	2,5 cm
Sağ Kenar Boşluk	2,5 cm
İlk satır girinti	0 cm
Yazı Tipi	Times New Roman
Yazı Tipi Stili	Normal
Normal Metin Boyutu	11 pt
Paragraf Aralığı	3 nk
Satır Aralığı	Tek
Dipnot Metni Boyutu	9 pt
Alıntı Metni Boyutu	10 pt
Alıntı Kenar Boşlukları	Soldan 1 cm
Öz Yazı Tipi	Times New Roman
Öz Yazı Tipi Stili	Normal
Öz Kenar Boşlukları	Sağdan- Soldan 1 cm
Öz Metin Boyutu	10 pt
Öz Başlığı	10 pt, İki Yana Yaslı, Kalın

Örnekle:

Kitap:

Halil İnalçık, Osmanlı İmparatorluğu-Klasik Çağ, 1300-1600, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009, 11. bs., s. 115.

Sonraki atıflarda: İnalçık, a.g.e., s. 123.

Yazarın birden fazla eseri olması halinde, sonraki dipnotlarda: İnalçık, Klasik Çağ, s. 123.

Makale:

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Osmanlılarda İlk Vezirlere Dair Mütalea”, Belleten, c. III/ sy. 9 [veya III/9] (1939), s. 101.

-Kaynakça: Makalelerde kullanılan kaynak ve araştırmalar makale sonunda bu başlık altında gösterilmelidir. Kaynakça, bu başlık altında **9 punto** yazılmalıdır. Sadece metin içinde atıfta bulunulan kaynaklar yer almalı ve yazarların soyadına göre alfabetik olarak düzenlenmelidir:

İNALCIK Halil, Osmanlı İmparatorluğu-Klasik Çağ, 1300-1600, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009.

UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, “Osmanlılarda İlk Vezirlere Dair Mütalea”, Belleten, c. III/ sy. 9 [veya III/9] (1939), ss. 99-106.

Çeviriyazı Metinlerde Uyulacak Esaslar

Çeviriyazı bir metnin Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi yayınları arasında yer almadan önce aşağıdaki hususlara riayet edilerek hazırlanmış olması veya bunlara göre düzeltilmiş olması gerekmektedir.

a) Tanzimat sonrası matbu metinlerde:

1. Bu tür metinlerde ilmî transkripsiyon değil transliterasyon veya başka bir deyişle “hafifletilmiş transkripsiyon” uygulanır.

Bundan sonra kullanılacak olan “transkripsiyon” kavramı Türkçede kullanılmayan harfler de dâhil bütün harfleri aynen bir başka alfabe ile yansıtmayı; transliterasyon ise daha çok kelimenin bütünlüğünü koruyarak herhangi bir sadeleştirme yapmadan aktarmayı anlatmaktadır.

2. Uzun bütün heceler â, û, î harfleriyle yazılmalıdır. Ör. hâkimiyet; rûberû; cerîde ... Kalın okunması gereken ve anlam karışıklığına da yol açabilecek kelimelerde bulunan uzun a sesi için, bu durumu önlemek üzere “ā” şeklindeki imlâ tercih edilebilir. Ör. Gāzî; mukāyese; tekābül , kânûn...

Bu durum, benzer yazılışa sahip Arapça ve Farsça kelimelerdeki okuma yanlışlarını da önleyecektir. Ör. “Yasa” anlamındaki “kânûn” ile “Ocak ayı” anlamındaki “İkincikânûn” (Kânûnisânî) kelimelerinde olduğu gibi...

3. Kelimelerin orijinal sesleri korunmalı, transkripsiyondaki hafifletme işlemi imlâ ile sınırlı kalmalıdır. Ör. Aptûlhak Hamit (-) → Abdûlhak Hâmid (+)

4. Arapça terkiplerin yazımında İSAM DİA'nde ve MEB. İslâm Ansiklopedisi'nde benimsenen yazım kuralları uygulanmalıdır. Ör. Muhîtü'l-Maârif; Muînü'd-devle ...

5. Farsça terkiplerde terkip tiresi her seferinde yazılmalıdır. Ör. Devlet-i Aliyye; hüsn-i muâmele, müdür-i umûmî ... Farsça terkiplerdeki terkip –i'si “-ü” şeklinde yazılmamalıdır. Ör. müdür-ü umûmî (–); hüsn-ü muâmele (–); umûr-u mâliye (–) → umûr-ı mâliye (+) ...

“Ve” kelimesine karşılık gelen “ü”ler ise aynen korunur ve kendisinden önceki ve sonraki kelimeye bitiştirilmeden yazılır.

6. Osmanlıca matbu metinlerde Batı sahasına ait şahıs ve şehir adları genellikle okunduğu gibi yazılmaktadır. Tanzimat sonrasına ait bir metnin çeviri yazısında bu tür kelimeler orijinal dildeki imlâsına uygun yazılmalıdır.

Ör. “Mısır'da kalan Fransızların umûr-ı mâliye müdür-i umûmîsi Posiyelk'a gönderdiği mektup (...)” (–).

“Mısır'da kalan Fransızların umûr-ı mâliye müdür-i umûmîsi Poussielque'a gönderdiği mektup (...)” (+)

Türkçede yaygın olarak kullanılan yabancı yer ve şahıs adlarında ise Türkçe kullanımı esas alınır.

7. Masdar-ı ca'liler -günümüz Türkçesinde sık kullanıldığı için tek y ile yazılanlar hariç- çift y ile yazılmalıdır. Ör. Osmâniyye; Cülûsiyye; şahsiyye ... Sık kullanılanlara ör. Bahriye; Mülkiye...

8. Nisbet –î'si ile biten kelimelerin sonuna Türkçe olarak ismin –e hâli geldiğinde masdar-ı ca'lilerle karışmaması için “î” şeklinde yazılmalı fakat bu imlâ masdar-ı ca'lilerde kullanılmamalıdır:

Ör. “Âmâl-i millîye uygun olarak ...” (Burada millî kelimesinin sonundaki –ye, ismin –i hâlini gösterir).

“Âmâl-i milliyeye uygun olarak ...” (“Âmâl-i Millîyeye” imlâsı yanlıştır).

9. Osmanlıca matbu eserlerde vurgulanmak istenen kelimeler ve özel adlar çoğunlukla parantez içine alınarak vurgulanır. Oysa bugün bunun yerine çift tırnak içine alarak vurgulama tercih edilmektedir. Bu bakımdan;

a) Sadece vurgulanması gereken bir (veya birkaç) kelime varsa parantez yerine tırnak içinde yazılmalıdır.

Ör. “(...) nâm-ı âlileri (Nizâm-ı Cedîd) tesmiye olundu.” (–)

“(...) nâm-ı âlileri “Nizâm-ı Cedîd” tesmiye olundu.” (+)

b) Vurgulanmak istenen bir kitap adı ise sadece italik yazılması vurgu için yeterlidir.

Ör. “Tameşvarî (Hadîkatü’ş-Şu‘arâ) / “Hadîkatü’ş-Şu‘arâ” nâm eser-i bî-hemtâsında (...)” (-).

“TameşvarîHadîkatü’ş-Şu‘arânâm eser-i bî-hemtâsında (...)” (+).

c) Osmanlı alfabesinde büyük – küçük harf ayrımı olmadığı için şahıs, kurum veya yer adı cinsinden özel isimlerde ayrıca tırnak içine almak biçiminde özel bir vurguya gerek yoktur; baş harflerinin büyük yazılması yeterlidir.

Ör. “Şeyhülislâm’ınüstâdı (Münîr Efendi) da çağırılıp meydâna getirildi.” (-)

“Şeyhülislâm’ınüstâdıMünîr Efendi de çağırılıp meydâna getirildi.” (+)

Dolayısıyla bu gibi durumlarda Osmanlı Türkçesiyle kaleme alınmış metinlerde kullanılan parantezler hiç kullanılmamalıdır. Elbette açıklama ve ek bilgi mahiyetindeki cümle veya kelime gruplarında parantez kullanılacaktır.

10. Ana metin içinde geçen Türkçe dışındaki dillerden iktibas edilmiş cümlelerin, metin içine tercüme aktarılmalı, gerekiyorsa dipnotlarda orijinal yazılışları kaynak bilgisinden önce verilmelidir.

11. Günümüz Türkçesinde kullanılmayan Farsça kelimelerin imlâsında, günümüzde kullanılanlarda olduğu gibi Türkçe telâffuz esas alınmalıdır.

Ör. nohoft (-) → nühüft (+); dovvom (-) → düvvüm (+) ...

12. Osmanlı Türkçesiyle basılı bir metinde geçen her tür Arapça kelimenin yazımında da yaygın Türkçe telâffuz esas alınmalıdır. Ör. Rasûl (-) → Resûl; a‘yân → âyân ...

13. Arapça kelimelere mahsus bir ses olan ayn harfî, anlam karışıklığına veya okuma hatasına sebep olmadıkça imlâyâ yansıtılmamalıdır.

14. Tanzimat sonrası matbu metinlerde transkripsiyon değil transliterasyon esas alınacağı için isimleşmiş veya çok kullanıldığı için âdeta birleşmiş Arapça, Farsça terkiplerde kullanılacak apostrof ve tire işaretleri kaldırılmalıdır.

Ör. Abdü’l-Hamîd (-) → Abdülhamîd (+)

Kânûn-i sâni (-) → Kânûnisâni (+); Teşrin-i sâni (-) → Teşrinisâni (+); Rebiü’l-evvel → Rebiülevvel

Cemâziye’l-âhir → Cemâziyelâhir; Zi’l-ka’de → Zilkâde

Şeyhü'l-İslâm (-) → Şeyhülislâm (+) vb.

15. Türkçe kelimelerin -özellikle fiil kökenli kelimelerin- sonlarında Osmanlı metinlerinde genellikle b harfi ve diğer bazı kelimelerde c ve d harfleri kullanılırsa da çeviriyazı çalışmalarında p, ç, t şeklindeki sert-sessiz harfler kullanılmalıdır. Yine özellikle fiil kökenli kelimelerde Eski Türkçeye ait telaffuzun Anadolu sahasındaki bir devamı olarak Osmanlı imlâsına yansıyan “ü” sesleri “i”, “ı” sesleri ses uyumuna göre düzeltilmeli; kapalı e harfi de denen ve genellikle “i” harfiyle yazılan ses ise “e” harfiyle yazılmalıdır.

Ör. idüb (-) → edip (+); konub (-) → konup (+); bitüb (-) → bitip (+); için (-) → için (+); ağac

(-) → ağaç (+); yiğid → (-) yiğit (+); geçid (-) → geçit (+) ...

b) Tanzîmat sonrası yazma Arşiv belgelerinde:

Bu tür metinlerde ilmî transkripsiyon usûlü uygulanır.

c) Tanzimat öncesi matbû veya yazma metinlerde:

Bu tür eserlerin çeviriyazıları hazırlanırken İSAM, DİA ve MEB İslâm Ansiklopedisi'nde uygulanan ilmî transkripsiyon usûlü kullanılmış olmalıdır. Bu iki ansiklopedi arasında herhangi bir uyumsuzluk olursa DİA esas alınır. Kuruma Tanzimat öncesi bir metnin yayını teklif edilirken transkripsiyon alfabesine mahsus harfler bir liste hâlinde eserin başında gösterilmeli; metin boyunca da özellikle Türkçede bulunmayan harflerin yazımında bu alfabe esas alınmalıdır.

d) Rusça, Bulgarca, Yunanca vb. alfabesi farklı dillerde transliterasyon kullanılmalı, kelimelerin aktarımı Türkçe telaffuza göre olmalıdır.¹

¹Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi yayın İlkeleri, Belleten Dergisi ve Humanitas Dergisi yayın ilkeleri çerçevesinde hazırlanmıştır.

ABAD / JABS

JOURNAL OF ANATOLIA AND BALKAN STUDIES
ALTI AYDA BİR ÇIKAR / PERIODICAL PUBLISHED EVERY SIX MONTHS

ANADOLU VE BALKAN ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

TEKİRDAĞ 2021